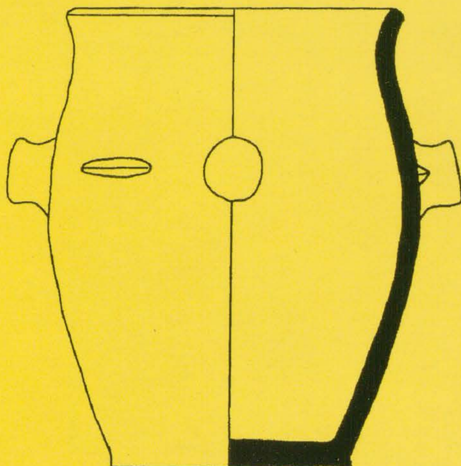
MINISTERUL EDUCAȚIEI ŞI CERCETĂRII

INSTITUTUL NAȚIONAL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XXXIII

VALENTIN VASILIEV AUREL RUSTOIU

EDUARD A. BALAGURI CĂLIN COSMA

SOLOTVINO – „CETATE" (UCRAINA TRANSCARPATICĂ).
AŞEZĂRILE DIN EPOCA BRONZULUI, A DOUA VÂRSTĂ A FIERULUI ŞI DIN EVUL MEDIU TIMPURIU

Cluj-Napoca 2002

SOLOTVINO – „CETATE” (UCRAINA TRANSCARPATICĂ).

AŞEZĂRILE DIN EPOCA BRONZULUI, A DOUA VÂRSTĂ A FIERULUI ŞI DIN EVUL MEDIU TIMPURIU

MINISTERUL EDUCAŢIEI ŞI CERCETĂRII

INSTITUTUL NAŢIONAL ROMÂN DE TRACOLOGIE

BIBLIOTHECA THRACOLOGICA

XXXIII

VALENTIN VASILIEV AUREL RUSTOIU

EDUARD A. BALAGURI CĂLIN COSMA

SOLOTVINO – „CETATE” (UCRAINA TRANSCARPATICĂ).

AŞEZĂRILE DIN EPOCA BRONZULUI, A DOUA VÂRSTĂ A FIERULUI ŞI DIN EVUL MEDIU TIMPURIU

Au mai colaborat: M. P. Makara, V. V. Marina

Cluj-Napoca

2002

Editura NAPOCA STAR
str.Horea 47-49/32
tel:094/79 48 09
tel/fax:064/43 38 32

e-mail: napocastar@codec.ro

http://www.napocastar.ro

Director general:
Vladimir Fischer

Director de editură:
Gabriel Hrdlicska

Redactor-şef:
Dinu Virgil

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale

*****,**
Solotvino – „Cetate"
(Ucraina transcarpatică) ,
Napoca Star, Cluj-Napoca, 2002

XXX p. ; 25 cm.

ISBN 973-647-021-0

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

Al XXXIII-lea volum din seria Bibliotheca Thracologica - redactat de către un colectiv româno-ucrainean (de la filiala Cluj a Institutului Naţional Român de Tracologie şi de la Universitatea de Stat din Ujgorod) reprezintă bilanţul unor cercetări de teren efectuate între 1996-1999 în aşezarea fortificată de la Slatina/Solotvino de pe partea dreaptă a Tisei Superioare.

Colaborarea româno-ucraineană pe teritoriul de astăzi al Ukrainei Transcarpatice în situri arheologice din Maramureşul istoric a fost posibilă după îndelungate şi repetate contacte.

La început, prin anii '70 şi '80 ai secolului trecut, au avut loc înțelegerile între semnatarul acestor rânduri şi prof. E. Balaguri la simpozioane internaţionale din Ungaria, Jugoslavia, Slovacia. Din 1990 s-a înregistrat prezenţa, la reuniunile internaţionale din România - Satu Mare, Băile Herculane, Tr. Severin, Mangalia - a unui colectiv mărit al Universităţii de Stat din Ujgorod.

Apoi, în publicaţiile Institutului Naţional Român de Tracologie (Thraco-Dacica, Symposia Thracologica, Cercetări arheologice în aria nord-tracă) au început să apară contribuţii semnate de E. Balaguri şi V. Kotigoroško.

Un moment de referinţă este publicarea, în seria Bibliotheca Thracologica nr. XI/ 1995 a volumului "Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n.", lucrare excelentă redactată de V. Kotigoroško.

La iniţiativa prof. E. Balaguri în urma convorbirilor de la Mangalia la care a luat parte acad. P.P. Toločko, directorul Institutului de arheologie al Academiei Ukrainene de Ştiinţe, în 1995 la Ujgorod s-a încheiat acordul de colaborare, pentru perioada 1995-2000, dintre Institutul Român de Tracologie şi Universitatea de Stat din Ujgorod în care au fost prevăzute săpături arheologice comune în nord-vestul României şi Ucraina Transcarpatică. În acest cadru cercetările comune au început în România, la Lazuri unde, alături de cele două instituţii, a fost partener şi Muzeul de Istorie din Satu Mare.

Din 1996 au început şi investigaţiile arheologice de la Slatina/Solotvino într-o aşezare identificată în 1965 şi sondată de P. Bârnea în 1967 şi V. Kotigoroško în 1986. Aşezarea situată pe drumul resurselor de sare, a fost locuită în epoca bronzului (cultura Suciu de Sus), masiv în cea dacică şi sporadic în cea feudală (sec. XII-XIII).

Institutul a încredinţat filialei clujene sarcina complexă de participare la expediţiile anuale. Ea a fost realizată, alături de colegii ucraineni (E.A. Balaguri, M.P. Makara, V.V. Marina), de către d-nii dr. Valentin Vasiliev şi dr. Aurel Rustoiu.

Redactarea, după publicarea unor rapoarte preliminare, a prezentului volum este o dovadă a seriozităţii colectivului care a lucrat la Slatina/Solotvino. Prin acest volum se pune la dispoziţia cercetării un preţios material documentar.

Felicitându-i pe autori nu ne rămâne decât să le dorim forţa necesară pentru publicarea rezultatelor tuturor cercetărilor efectuate în comun în Ucraina Subcarpatică.

Prof. dr. Petre Roman

I. INTRODUCERE

I. 1. Considerații preliminare

În locul numit „Cetate” de pe teritoriul localității Solotvino (Slatina), situată pe cursul superior al Tisei în Ucraina Transcarpatică, cercetări anterioare (de redusă amploare) identificaseră urme de locuiri succesive atribuite musterianului, epocii bronzului, perioadei dacice din a doua vârstă a fierului şi feudalismului timpuriu.

Plecând de la descoperirile precedente, un colectiv de arheologi de la Institutul Român de Tracologie şi de la Institutul de Studii Carpatice de pe lângă Universitatea de Stat din Ujgorod a efectuat pe acest loc cercetări extinse, pe parcursul a trei campanii: 1996, 1998-1999 (fig. 23).

În monografia de față vor fi prezentate toate aspectele puse în evidență de cercetarea arheologică întreprinsă, adică etapele şi intensitatea locuirii, elementele de habitat, sistemul de fortificație, categoriile de cultură materială specifice fiecărei etape, precum şi concluziile de ordin cronologic şi istoric.

În mod special trebuie menționat faptul că cercetările din anii 1996, 1998-1999 au permis efectuarea unor importante observații stratigrafice. Pe această bază s-a putut confirma observația făcută încă în anii 1991-1993[1] şi anume că locuirea dacică se extinde aici pe două etape, fiecare etapă fiind clar marcată de câte un nivel distinct de depuneri antropogene. De asemenea (urmărindu-se strict stratigrafia), au putut fi precizate caracteristicile şi fazele de construcție ale sistemului defensiv, precum şi modul în care aceste faze se corelează cu nivelurile de locuire din interior.

Destul de bogatul material arheologic (din care s-a încercat să se ilustreze cât mai mult cu putință), deşi este reprezentat mai ales de ceramică, oferă repere temeinice pentru încadrarea culturală şi cronologică a fiecărui nivel de locuire[2].

Desigur, ultimele cercetări fiind de mai mare amploare, ele au adus elemente şi precizări noi, precum şi (inevitabil !) unele corective la puncte de vedere emise anterior. Nu punem însă la îndoială faptul că noile concluzii ştiințifice sunt clădite şi pe strădania celor care, în deceniile trecute au întreprins primele săpături, căutând să descifreze „tainele” acestui obiectiv arheologic.

Sperăm deci că, asemenea altor lucrări apărute în ultimii ani[3], şi prezenta monografie, prin elementele arheologice concrete scoase la lumină, va contribui la diminuarea pregnantului deficit informațional, acuzat şi la începutul anilor '90, într-o lucrare ce prezenta istoria străveche a ținutului Tisei Superioare[4].

Tot aici se cuvine relevată foarte buna colaborare care a existat în cadrul colectivului arheologic româno-ucrainean.

De dragul adevărului, în final trebuie adăugat încă ceva. Cercetarea arheologică propriu-zisă n-ar fi fost posibilă fără existența fondurilor necesare. Ele au venit, dar meritul de a le fi obținut (bătând la uşi care, până la urmă s-au deschis) revine directorului Institutului Național Român de Tracologie, prof. dr. Petre Roman.

Autorii

I. 2. Cadrul natural

Regiunea sau ţinutul străbătut de cursul superior al râului Tisa constituie o entitate geografică distinctă. Această zonă – ce cuprinde şi o bună parte din teritoriul cunoscut sub denumirea de Maramureşul istoric – reprezintă una din cele mai mari depresiuni carpatine. Acest statut, de depresiune carpatică, rezultă din faptul că zona este delimitată de ramificaţii ale Carpaţilor Orientali[5].

Factorul natural ce determină, în mare măsură, specificul depresiunii străbătute de cursul superior al Tisei îl constituie munţii care o înconjoară şi o delimitează. Orientaţi pe direcţia SE – NV, ei prezintă o serie de caracteristici importante, ce se cer relevate pentru mai buna înţelegere a condiţiilor de mediu.

Astfel, lanţul muntos care mărgineşte (şi închide) depresiunea la nord, format din Carpaţii Polonezi, urmaţi la nord-vest de masivul Beškizilor, ca şi Munţii Maramureşului (şi masivul Rodnei) care delimitează depesiunea la est şi sud-est, constituie munţi înalţi, cu vârfuri ce depăşesc adesea 2000 m[6]. De asemenea, aceste masive muntoase sunt destul de slab fragmentate. Datorită acestor caracteristici, singura trecătoare peste Carpaţi, intens utilizată încă din vechime, anume pasul Vereczke (altitudine 841 m) debuşează dinspre nord în partea central-vestică a ţinutului Tisei Superioare, cu acces mai ales pe valea râului Latorića. Cât priveşte trecerea peste Carpaţi, direct spre est, ea este posibilă numai prin pasul Deletin aflat în apropierea izvoarelor Tisei (altitudine 931 m), dar acesta se dovedeşte a fi fost, mai ales în antichitate, foarte puţin frecventat[7].

Situaţia este sensibil diferită pe latura sudică a depresiunii sau ţinutului Tisei Superioare, deoarece masivele muntoase ce delimitează această latură pierd sensibil din înălţime de la est spre vest. Astfel, altitudinea Munţilor Maramureşului se diminuează treptat până în valea Vişeului (care marchează limita lor vestică). În continuare, masivul vulcanic Gutâi se caracterizează prin înălţimi şi mai reduse (media sub 800 m), pentru ca munţii vulcanici ai Oaşului, ultimii spre vest (care delimitează zona de marea depresiune pannonică) să se caracterizeze prin înălţimi de maximum 800 m, dar coborând cel mai adesea spre 600-500 m[8].

Axul acestei depresiuni îl constituie râul Tisa, al cărui curs se situează mai aproape de aliniamentul montan ce formează latura sudică a acestei zone. Cum s-a menţionat mai sus, pe câţiva zeci de kilometri, începând de la izvoare şi până la confluenţa cu Vişeul, cursul Tisei reprezintă practic un defileu, adesea foarte îngust. De abia de aici valea Tisei se lărgeşte treptat, atingând mai întâi o lăţime de 1-2 km, pentru ca pe aliniamentul localităţilor Sighetu Marmaţiei – Solotvino, adică la cca 16 km în aval de confluenţa cu Vişeul, valea Tisei să atingă o lăţime ce se situează de regulă între 3-4 km (luând în consideraţie şi terasa mijlocie a râului).

Dintre afluenţii mai importanţi ai Tisei (aflaţi mai aproape de zona în care a fost amplasată aşezarea cercetată), menţionăm doar Teresva şi Tereblea (la nord), respectiv Vişeul şi Iza (dinspre sud), ultimul râu vărsându-se în Tisa la Sighetu Marmaţiei, adică doar la câţiva kilometri în amonte de Solotvino[9].

O caracteristică importantă a văii Tisei este altitudinea ei relativ scăzută (în raport cu proximitatea etajului muntos), la Sighetu Marmaţiei fiind de 274 m, iar la Solotvino de cca 260 m. Destul de joase sunt şi văile afluenţilor principali (mai ales după confluenţa cu Vişeul).

Configurația reliefului prezentată mai sus determină și situația climatică. Astfel, ecranarea datorată munților mai înalți din nord și est și, dimpotrivă, înălțimea sensibil mai mică (și regresivă de la est spre vest) a „cortinei” muntoase sudice, ca și deschiderea depresiunii spre vest, determină cu precădere pătrunderea curenților mai calzi dinspre sud-vest și mai ales vest, pe unde pătrund și masele de aer umed. Climatul este deci favorabil și apropiat ca regim termic și pluviometric celui din Europa Centrală[10].

Terenurile aluvionare din văile râurilor (în special din valea Tisei), cele de pe terasele mijlocii, unele bine dezvoltate, ca și dealurile mai scunde ofereau și în trecut condiții prielnice pentru practicarea agriculturii și creșterea vitelor. Este însă evident că în antichitate o mare parte a teritoriului (și zonele mai înalte practic în întregime) erau acoperite cu păduri[11].

În fine, la condițiile naturale propice trebuie adăugate și foarte bogatele resurse de sare, existente chiar la Solotvino, inclusiv la suprafață, ca și zăcămintele de metale neferoase aflate în munții din sudul văii Tisei (în actualul județ Maramureș), sigur exploatate intens în antichitate.

În acest context trebuie evidențiat un fapt sugestiv pentru înțelegerea și interpretarea corectă a evoluției comunităților umane din această regiune. Astfel, datorită munților înalți din est și nord, față de cei mult mai scunzi din sud, precum și deschiderii depresiunii la vest, ținutul Tisei Superioare gravitează spre sud și vest nu numai din punct de vedere geo-climatic, ci și sub aspectul evoluției cultural-istorice.

Dovada o oferă descoperirile arheologice (atâtea câte sunt cunoscute până acum), care arată că în antichitate elementele culturale provenite de la est și nord-est de Carpați sunt foarte puține și, deci, nesemnificative. În schimb, încă din epoca bronzului ținutul Tisei Superioare se dovedește strâns legat de regiunea situată mai la sud. Un exemplu îl oferă elementele Otomani atestate în unele zone de pe Tisa Superioară[12]. Un alt exemplu concludent îl constituie chiar nivelul de locuire Suciu de Sus de la Solotvino, care arată că zona de est a Tisei Superioare se înscrie în aria nordică a acestei culturi. Cu alte cuvinte, prezența aici – încă din epoca bonzului – a tracilor nordici, cunoscuți apoi, în epoca La Tène (din izvoare romane) sub denumirea de daci, arată că regiunea Tisei Superioare se include și aparține arealului extrem nordic al acestui etnos și că prezența sa aici nu este rezultatul unor pătrunderi târzii, de la sfârșitul epocii La Tène.

Deoarece aceste aspecte vor fi discutate pe larg în capitolul final al lucrării, ne limităm aici la mențiunea că influența celtică din La Tène se exercită și ea dinspre sud-vest și vest (dar la Solotvino apare foarte estompată). S-a observat de asemenea că influența romană pătrunde din sud și din vest, adică din Dacia și Pannonia[13]. Cât privește elementele alogene, inclusiv estice și nord-estice, ele capătă o anumită importanță din sec. VI-VII d. Chr., dar mai ales la finele mileniului întâi d. Chr. și începutul mileniului al II-lea d. Chr., prin afluiri etno-culturale slave, datorate mișcărilor de populație și noilor condiții social-politice de la începutul feudalismului timpuriu[14].

Cu privire la mediul geografic se impun câteva succinte referiri și la locul (microzona) în care a fost amplasată așezarea. Ea se află la extremitatea nord-vestică a localității Solotvino (Slatina), anume pe terasa înaltă a Tisei, în punctul cunoscut sub denumirea „Cetate”.

În dreptul așezării, terasa inferioară (plană și lată de cca 1,5 km) a Tisei are altitudinea de 256 m, iar terasa superioară (pe care se găsește așezarea) are altitudinea de 288,3 m

(vezi pl. X). Deci, între cele două terase diferența de nivel este de cca 32 m. Această diferență de nivel apreciabilă, împreună cu panta foarte abruptă ce le separă (înclinația pantei depăşeşte adesea 45°), oferă excelente condiții naturale de apărare. Pe locul unde se află aşezarea, terasa superioară face un cot de la sud-vest spre nord. De aici latura de nord a aşezării este delimitată de restul terasei printr-o viroagă foarte adâncă şi cu laturile abrupte, ce coboară până la terasa inferioară.

Delimitată deci pe trei laturi (sud, vest şi nord) de pante abrupte, greu accesibile, aşezarea oferea condiţii naturale excelente de locuire şi apărare. Singura latură ce permitea accesul direct dinspre restul terasei este cea de est, care a fost însă barată printr-un val prevăzut cu şanţ în faţă (fig. 126/4). La prezentarea fortificaţiei va fi relevat modul în care aceasta a fost adaptată la condiţiile terenului.

I. 3. Istoricul cercetărilor

Staţiunea arheologică de la Solotvino, punctul „Cetate", a fost cercetată în mai multe etape. Rezultatele unora dintre investigaţii au rămas inedite. Alte observaţii şi interpretări diferă de la un cercetător la altul. De asemenea, trebuie subliniat şi faptul că o serie de materiale arheologice scoase la lumină cu ocazia săpăturilor mai vechi, edite sau inedite, constituie repere importante pentru interpretarea caracterului, încadrărilor culturale şi cronologiei sitului. Toate acestea ne determină să ne referim pe larg, în măsura informaţiilor de care dispunem, la cercetările desfăşurate înaintea celor efectuate în 1996-1999.

Aşezarea fortificată de la Solotvino-„Cetate" a fost descoperită în 1953 de către P. P. Sova, cercetător la Muzeul de Istorie Locală din Ujgorod. Câţiva ani mai târziu, în 1965, S. I. Peniak a efectuat o cercetare de suprafaţă în urma căreia a colectat o serie de fragmente ceramice dacice care se păstrează în Muzeul din Ujgorod[15].

Primele săpături sistematice au fost efectuate în 1967 de un colectiv condus de P. P. Bârnea de la Muzeul de Arheologie şi Etnografie al Acadeniei de Ştiinţe din Republica Moldova. Din păcate, rezultatele acestor investigaţii au rămas inedite. O serie de precizări au fost aduse de I. T. Niculiţă în urmă cu peste un deceniu[16]. Tot lui I. T. Niculiţă îi datorăm informaţiile inedite privind săpăturile şi materialele descoperite de P. P. Bârnea[17].

Cu prilejul cercetărilor din 1967 a fost secţionat valul de pământ şi şanţul de pe latura estică a platoului (secţiunea nu a mai fost depistată pe teren şi în consecinţă nu a fost marcată în planul topografic). Potrivit lui P. P. Bârnea, înălţimea valului era de 0,30 m, iar lăţimea şanţului măsura 4 m. Acesta din urmă se adâncea până la 1,2 m[18].

În interiorul incintei au fost practicate două suprafeţe însumând aproximativ 100 m². Cea mai mare dintre ele (fig. 1) a fost identificată pe teren şi marcată în planul topografic al sitului (fig. 23). Au fost dezvelite două locuinţe şi 25 de gropi. Prima locuinţă era adâncită cu 0,20-0,30 m în stratul steril (fig. 5/1). Ea avea o formă cvasirectangulară, cu colţurile rotunjite şi dimensiunile de 4,50 x 4 m. Au fost surprinse şi trei gropi de stâlpi (cu diametre cuprinse între 0,20-0,30 m şi adâncite cu 0,20-0,40 m faţă de nivelul de călcare din locuinţă) care susţineau acoperişul. De asemenea, în interiorul construcţiei se aflau două vetre de foc şi trei gropi de provizii. Inventarul era constituit din vase ceramice (borcane, ceşti, fructiere etc.) specifice civilizaţiei dacice „clasice"[19].

Cea de a doua locuinţă a fost construită la suprafaţa solului. Urmele ei au fost surprinse sub forma unor aglomerări de lut ars aflate în jurul unei vetre de foc păstrată parţial (fig. 1 – vatra 1). Au fost identificate şi trei gropi de la stâlpii care susţineau acoperişul. Din inventar făceau parte fragmente ceramice dacice, pietre de ascuţit, mărgele din pastă de sticlă, fusaiole bitronconice, precum şi un pumnal curb din fier (considerat de I. T. Niculiţă ca reprezentând o seceră). Acesta din urmă, are lungimea de 22 cm, lăţimea lamei de 2,4 cm, lungimea mânerului de 4 cm, iar grosimea muchiei lamei de 0,6 cm (fig. 4)[20].

Cele 25 de gropi au forme care variază de la rotund la oval şi sunt cilindrice sau tronconice în secţiune (fig. 1, 5/1). Dintre acestea, groapa 22, având o formă ovală (cu axele de cca. 2,50 x 2,20 m) şi adâncindu-se cu 1,20 m faţă de nivelul de conturare (-0,70 m), ar putea reprezenta un bordei (fig. 1), ridicând astfel la trei numărul locuinţelor descoperite de P. P. Bârnea. În ceea ce priveşte restul gropilor, acestea au diametre cuprinse între 0,50-1,80 m, se conturează între –0,50-0,80 m adâncime (ceea ce sugerează că aparţin unor nivele diferite) şi străpung stratul steril cu 0,40-1,20 m (fig. 1, 5/1).

Deşi documentaţia pe care am avut-o la dispoziţie nu ne oferă indicaţii stratigrafice concludente, pe baza inventarului descoperit în suprafeţele practicate în aşezare, este evident că P.P.Bârnea a sesizat trei orizonturi cronologice. Primul este constituit de descoperirile din epoca bronzului. Este vorba de materiale ceramice specifice primei faze a culturii Suciu de Sus (fig. 2-3), aflate din abundenţă şi în săpăturile mai recente. Al doilea orizont este caracterizat probabil de majoritatea complexelor descoperite (în mod sigur locuinţele pomenite anterior) şi de materiale specifice civilizaţiei dacice. Ne referim la vasele mari de provizii şi la vasele-borcan realizate cu mâna şi ornamentate cu brâuri alveolare şi butoni cilindrici sau aplatizaţi ori prezentând alte ornamente (barbotină, spre exemplu), străchini, fructiere, ceşti-opaiţe, vase în miniatură etc. De asemenea, sunt de menţionat alte obiecte din fier, lut, piatră, os, sticlă etc. (fig. 3-4, 5/2). I. T. Niculiţă data aceste materiale şi aşezarea dacică de al Solotvino în sec. II î.Chr. – I d.Chr.[21] Unele piese însă, aşa cum se va vedea într-un alt capitol, sugerau încă de pe atunci existenţa unei locuiri dacice mai timpurii. În sfârşit, al treilea orizont cronologic este reprezentat în săpăturile lui P.P.Bârnea de ceramica medieval timpurie (fig. 2).

Dacă rezultatele cercetărilor efectuate de colectivul condus de P. P. Bârnea nu ar fi rămas inedite, ele ar fi lămurit încă din 1967 o serie de probleme privind situl arheologic de la Solotvino-„Cetate". Ca urmare, V. G. Kotigoroško (Universitatea de Stat din Ujgorod) a reluat cercetările în cadrul unui program mai larg, derulat în anii '70-'80, vizând cea de a doua epocă a fierului în bazinul Tisei superioare. Cercetările sale s-au concentrat în special asupra aşezării fortificate de la Malaja Kopanja. În aceste condiţii, investigaţiile de la Solotvino-„Cetate", efectuate în anul 1986, au avut un caracter restrâns, ele limitându-se la explorări de suprafaţă şi la executarea a două sondaje (nefiind identificate pe teren, nu au fost incluse în planul topografic). Cercetătorul ucrainean a putut constata faptul că situl arheologic se afla pe terasa înaltă a Tisei, fiind înconjurat din trei părţi de pante abrupte, iar pe latura estică este prevăzut cu un val de pământ şi un şanţ. De asemenea, resturile fortificaţiei de pe latura nordică erau încă vizibile pe o anumită porţiune (fig. 5/3). Din păcate, forma platoului (dreptunghiulară) şi dimensiunile acestuia (64 x 60 m) nu au fost apreciate cu exactitate. Conform materialelor arheologice recuperate, V. G. Kotigoroško

remarca faptul că staţiunea a fost locuită în perioada mijlocie a epocii bronzului (cultura Otomani), în sec. I î.Chr. – I d.Chr. (aşezare atribuită dacilor – fig. 6) şi în sec. VIII-IX (aşezare slavă). De asemenea, aşezarea de la Solotvino-„Cetate" era inclusă în rândul fortificaţiilor dacice din zona Tisei superioare şi se considera că rostul ei era apărarea şi controlul exploatărilor de sare din apropiere[22].

Precizări mai detaliate au fost aduse cu ocazia săpăturilor desfăşurate în anii 1991-1993. În primăvara anului 1990 suprafaţa sitului şi zona învecinată au fost parcelate în vederea ridicării unor construcţii private. Lucrările demarate în acest scop au adus prejudicii serioase nivelurilor arheologice şi valului de pământ de pe latura estică a platoului. În această situaţie, Muzeul Transcarpatic de Istorie Locală din Ujgorod a intervenit oprind lucrările şi iniţiind săpăturile de salvare care s-au desfăşurat între 1991-1993. Rezultatele acestor investigaţii au fost publicate de curând într-o manieră exemplară[23] ce completează „dosarul" ştiinţific al sitului arheologic de la Solotvino-„Cetate".

Au fost practicate două secţiuni. Prima dintre ele a fost trasată în partea sud-estică a platoului şi a traversat zona distrusă de lucrările efectuate de constructori. Ea a avut 2 m lăţime şi 22 m lungime (fig. 7). Cea de a doua secţiune a avut caracterul unui sondaj şi a fost executată în extremitatea vestică a aşezării (fig. 8). Săpăturile în discuţie au permis identificarea a patru orizonturi cultural-cronologice.

Cel mai timpuriu orizont aparţine paleoliticului. El este caracterizat de un număr mic de piese de piatră cioplită, uneori cu urme de retuşări. Acestea au fost realizate din cuarţ, gresie şi alte roci locale (fig. 9). Piesele respective au fost găsite în lutul aflat la baza stratului de cultură şi, în poziţie secundară, în alte niveluri arheologice. În absenţa unor artefacte tipice nu s-a putut stabili o poziţie culturală şi cronologică mai precisă. Totuşi, J. Kobal, luând în considerare faptul că în împrejurimile localităţii Solotvino se află două situri musteriene, presupune că descoperirile de faţă aparţin aceleiaşi culturi[24]. Deoarece în săpăturile noastre nu au fost decoperite piese similare, nu considerăm necesar a reveni asupra lor în prezentul volum.

Al doilea orizont cultural-cronologic este reprezentat de descoperirile din epoca bronzului. Este vorba de numeroase fragmente ceramice (fig. 10-11), obiecte din piatră (dintre care este de menţionat un vârf de săgeată – fig. 12/2), un fragment de brăţară din bronz (fig. 12/1) etc. Aceste materiale provin din ambele secţiuni. Dar în timp ce în secţiunea I ele se aflau în poziţie secundară în stratul arheologic (nivelul din epoca bronzului fiind distrus de locuirile ulterioare), în cea de a doua secţiune a putut fi sesizată o locuinţă adâncită aparţinând acestei epoci. Analizând materialele descoperite, autorul cercetărilor consideră, pe bună dreptate, că ele se încadrează într-o fază timpurie de dezvoltare a culturii Suciu de Sus.

Orizontul trei este constituit de descoperirile dacice din cea de a doua vârstă a fierului şi este cel mai bine reprezentat. Acesta a fost împărţit la rândul său în două faze, conform observaţiilor stratigrafice din prima secţiune (fig. 7) şi pe baza materialelor descoperite. Cele două niveluri dacice sunt departajate în unele porţiuni ale secţiunii I de o lentilă de lut şi pietriş, situaţie surprinsă – aşa cum se va vedea într-un alt capitol – şi în săpăturile noastre.

Nivelului dacic inferior îi aparţin mai multe complexe. Este vorba de o locuinţă adâncită (Gr. 4) – dezvelită parţial (fig. 7) – şi de patru gropi de provizii (Gr. 2, 3, 5, 6). Ceramica descoperită în acest nivel provine în cea mai mare parte de la vase lucrate cu mâna (89,1 % din totalul fragmentelor descoperite). Sunt reprezentate borcanele cu pereţii

aproape drepţi, străchinile cu buza invazată şi umăr unghiular, castroanele, cănile etc. Trebuie menţionate un fragment de vas celtic lucrat la roată şi vase imitând forme celtice. Pe baza acestui inventar J. Kobal datează primul nivel dacic în sec. IV-III î.Chr.

Al doilea nivel dacic începe pe alocuri imediat sub humusul vegetal. Au fost surprinse numeroase aglomerări de pietre, interpretate ca substrucţii ale unor locuinţe de suprafaţă. Această idee este susţinută şi de existenţa unor vetre de foc. În extremitatea sudică a secţiunii a fost dezvelită şi o groapă (Gr. 1 – fig. 7) de formă neregulată care aparţinea aceluiaşi nivel. În ceea ce priveşte inventarul arheologic, ceramica lucrată cu mâna este şi de această dată covârşitoare (86 % din totalul fragmentelor). Ea este reprezentată de vase-borcan tipic dacice, fructiere, fusaiole, un creuzet etc. Au fost găsite, de asemenea, câteva piese de fier. Analizând întregul inventar, J. Kobal consideră că cel de-al doilea nivel dacic se încadrează în limitele sec. II î.Chr. – I d.Chr., aşezarea încetându-şi existenţa la începutul sec. II d.Chr.

În sfârşit, ultimul orizont de la Solotvino-„Cetate" este reprezentat de descoperirile medievale timpurii. Ceramica aparţinând perioadei respective, redusă numeric, a apărut în partea superioară a stratului de cultură fără a forma un nivel propriu-zis. Singurele materiale păstrate *in situ* au fost sesizate în carourile 17-18 ale secţiunii I. În acea porţiune a fost dezvelită o groapă conţinând cărbune, cenuşă, oase incinerate şi 65 de fragmente ceramice provenind de la cca 32 de vase. Întregul complex a fost acoperit cu pietre. J. Kobal consideră că este vorba de un mormânt de incineraţie, deşi recunoaşte că nu au fost efectuate analize osteologice. Inventarul gropii ca şi cel recuperat din restul aşezării a fost datat între sfârşitul sec. X şi începutul sec. XII, fiind atribuit cu probabilitate slavilor.

Arheologul ucrainean nu a efectuat săpături vizând elementele de fortificaţie. Referindu-se însă la observaţiile mai vechi, adaugă faptul că valul de pe latura de est prezintă la cele două capete câte o ridicătură şi o accentuare a pantei, ceea ce ar putea sugera existenţa unor turnuri de apărare. În ceea ce priveşte datarea fortificaţiei, J. Kobal presupune utilizarea ei atât în epoca bronzului, cât şi în cea de a doua vârstă a fierului. Secţiunile practicate în 1998 au lămurit însă această problemă (vezi *infra* cap. III).

În ansamblu, rezultatele cercetărilor din 1991-1993 au fost deosebit de utile, permiţând conturarea unei imagini mai clare asupra evoluţiei locuirilor de la Solotvino-„Cetate".

În anul 1996 cercetările au fost reluate, continuând în 1998 şi 1999[25]. Ele s-au concentrat în punctul „Cetate", dar în ultima campanie a fost sondată şi partea de terasă aflată la nord de aşezare. Trebuie însă amintit faptul că în 1996, în acelaşi punct, aflat în imediata apropiere a fortificaţiei şi despărţit de aceasta printr-o viroagă adâncă, a fost investigat şi de Gh. Lazin (Muzeul de Istorie Satu Mare) şi V. V. Marina (Universitatea din Ujgorod). Aceştia au realizat trei sondaje de verificare în urma cărora au fost descoperite fragmente ceramice dacice corespunzătoare ultimului nivel dacic din aşezare[26]. Constatările respective au fost confirmate şi de săpăturile noastre.

În privinţa săpăturilor recente mai trebuie precizat faptul că în anul 1996 colectivul de cercetare a fost format de V. Vasiliev, A. Rustoiu (Institutul Naţional Român de Tracologie), V. G. Kotigoroško, M. P. Makara, V. V. Marina (Universitatea din Ujgorod), iar în 1998-1999 au participat V. Vasiliev, A. Rustoiu (Institutul Naţional Român de Tracologie), E. A. Balaguri, M. P. Makara şi V. V. Marina (Universitatea din Ujgorod). Prezentarea săpăturilor din 1996, 1998-1999 va face obiectul capitolului următor.

NOTE:

[1] Vezi J.Kobal, în *JAM,* XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 115-128.
[2] Materialul arheologic se află în custodia Institutului de Studii Carpatice al Universităţii de Stat din Ujgorod.
[3] Vezi de exemplu lucrarea citată în prima notă; V.G.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei Superioare în secolele III î.d. Chr. – IV d. Chr. (Perioadele La Tène şi romană)*, Bibliotheca Tracologica, XI, Bucureşti, 1995; *Carpatica - Kapnatika*, 5, Ujgorod, 1998; *Relaţii româno-ucrainiene. Istorie şi contemporaneitate*, Satu Mare, 1999.
[4] *Drevniaja istoria Verhnego Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 3 şi urm.
[5] Pentru acest capitol au fost consultate următoarele lucrări: *Geografia României*, III, Ed. Academiei, Bucureşti, 1987, p. 17-80; *Geografia României*, IV, Ed. Academiei, Bucureşti, 1992, p. 13-18, 99; A.Bogdan, M.Călinescu, *Judeţul Satu Mare*, Bucureşti, 1976, p. 7-39; Gr.Posea, C.Moldovan, A.Posea, *Judeţul Maramureş*, Bucureşti, 1980, p. 13-49.
[6] *Geografia României*, III, Bucureşti, 1987, p. 49.
[7] În afară de înălţimea mare şi fragmentarea relativ redusă a munţilor din această zonă, trebuie menţionat că aici accesul este foarte dificil şi pentru că, pe o distanţă de zeci de kilometri, cursul Tisei este, practic, un defileu foarte îngust şi abrupt şi, deci, greu de străbătut.
[8] A.Bogdan, M.Călinescu, *op.cit.*, p. 18; *Geografia României*, III, 1987, p. 59-60. Trebuie menţionat aici că pentru masivele muntoase care străjuiesc depresiunea dinspre sud se utilizează, uneori, denumirea de Alpii Transilvaniei (vezi *Drevniaja istoria Verhnego Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 5; V.G.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 31). Precizăm că această denumire (utilizată pentru prima dată de geograful francez E. de Martonne) se referă strict la Carpaţii Meridionali, având mai ales în vedere zona lor cea mai înaltă ce se întinde din masivul Făgăraş până în Retezat.
[9] Debitul afluenţilor principali este considerabil din moment ce la confluenţa cu Vişeul Tisa are 34,5 m³/s., 77 m³/s. la Sighetu Marmaţiei (după confluenţa cu Iza), iar mai la vest, în dreptul localităţii Teceu Mic, 150 m³/s. De notat că primăvara şi în sezoanele ploioase debitele cresc considerabil, provocând adesea inundaţii. Vezi *Geografia României*, III, 1987, p. 79-80.
[10] Există totuşi unele diferenţe climatice (şi inversiuni termice) între zona mai caldă de şes (mai ales vest-centrală) a depresiunii şi cea de altitudine ridicată de pe laturile de nord şi est. Vezi *Geografia României*, III, 1987, p. 79-80.
[11] După defrişările intense din ultimele două secole, o statistică întocmită la începutul secolului trecut arată că pădurile ocupau 55% din suprafaţa Maramureşului istoric. Vezi R.Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 35-38. Nu încape nici o îndoială că în antichitate suprafaţa ocupată de păduri era cu mult mai mare decât la debutul secolului XX.
[12] Vezi E.A.Balaguri, în *Drevniaja istoria Verhnego Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 69, fig. 8.
[13] Cf. V.G.Kotigoroško, în *Carpatica - Kapnatika*, 5, Ujgorod, 1998, p. 141-154.
[14] Pentru această perioadă vezi: V.G.Kotigoroško, în *Drevniaja istoria Verhnego Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 179-198 şi fig. 28;idem, în *Carpatica - Kapnatika*, 5, 1998, p. 141 şi urm; I.Stanciu, în *EphemNap*, 2, 1992, p. 169-192. Desigur actualul tablou, rezultând din descoperirile şi cunoştinţele actuale, poate suferi schimbări, în măsura în care viitoare descoperiri o vor impune.
[15] J.Kobal, în *JAM,* XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 115.
[16] I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy v VI-I vv. do n.e.*, Chişinău, 1987, p. 211-213 (în continuare I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy*)
[17] Lucrarea lui P.P.Bârnea (*Raport despre lucrările de teren de la cetatea Slatina în anul 1967*, Chişinău, 1968, mss în limba rusă) se păstrează în arhiva Institutului de Arheologie al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova. Profesorul I.T.Niculiţă, care a studiat cu ani în urmă întreaga documentaţie (utilizând-o în lucrarea citată la nota 16), a avut amabilitatea să ofere Institutului Naţional Român de Tracologie informaţiile şi ilustraţia care vor fi utilizate şi în studiul de faţă (I.T.Niculiţă, *Informare despre investigaţiile arheologice de la cetatea de la Slatina*, mss; în continuare I.T.Niculiţă, *Informare*). Folosim prilejul de faţă pentru ai exprima şi pe această cale mulţumirile noastre călduroase.
[18] I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy*, p. 211.
[19] Idem, *op.cit.*, p. 212; idem, *Informare.*

[20] Idem, *Severnye frakijcy*, p. 213; idem, *Informaţie*.
[21] Idem, *Severnye frakijcy*, loc.cit.
[22] V.G.Kotigoroško, în *SlovArch*, XXXVII, 1989, 1, p. 23-24, fig. 2, pl. VI; idem, *Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.Chr. – IV d.Chr. (Perioadele La Tène şi romană)*, Bucureşti, 1995, p. 72.
[23] J.Kobal, *op.cit.*, p. 115-128.
[24] Idem, *loc.cit.*
[25] Pentru raportul campaniei din 1996 vezi V.Vasiliev, A.Rustoiu, V.Kotigoroško, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, Bucureşti, 1997, p. 340-364. Pentru cercetările din 1998, vezi V.Vasiliev, A.Rustoiu, E.A.Balaguri, M.P.Makara, V.V.Marina, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, III, Bucureşti, 1999, p. 345-361. Raportul privind săpăturile pe 1999 va apare în volumul IV pe 2001 al publicaţiei mai sus menţionate.
[26] Gh.Lazin, V.Marina, în *Relaţii româno-ucainiene. Istorie şi contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, p. 150-151.

II. PREZENTAREA SĂPĂTURILOR DIN ANII 1996, 1998-1999

Înainte de a prezenta săpăturile efectuate sunt necesare câteva precizări. În privința amplasamentului așezării trebuie reamintit că ea se află la marginea terasei înalte din dreapta râului Tisa, în locul unde (terasa respectivă) face un cot dinspre sud-vest spre nord. Datorită configurației terasei din acel punct, forma așezării este aproximativ ovală, laturile lungi (de nord și de sud) fiind ușor curbate. Cât privește latura vestică a așezării, ea este mai îngustă în comparație cu cea de est pe care se află valul (vezi fig. 23). După măsurătorile noastre, pe axul lung (adică de la limita vestică a terasei până în punctul unde începe panta exterioară a valului) așezarea are 63 m, lățimea maximă fiind de 52 m. Având în vedere forma aproximativ ovală, suprafața așezării se cifrează la cca. 2800 mp.[1]

Cercetările executate pe parcursul celor trei campanii au urmărit să aducă precizări referitoare la etapele și intensitatea locuirii în situl de pe „Cetate", precum și în zonele imediat învecinate, situate pe aceeași terasă înaltă a Tisei.

Referitor la sistemul defensiv, cu ocazia cercetărilor din 1967, P. P. Bârnea constata că (față de terenul din interiorul așezării) valul de pe latura de est avea o înălțime de 0,30 m[2].

După V. G. Kotigoroško (care a executat două secțiuni în 1986), așezarea era înconjurată de un val de pământ, bine păstrat pe latura estică, dar vizibil pe o anumită porțiune și pe latura nordică[3].

În urma unei nivelări executată în 1990 (după parcelarea terenului în scopul ridicării unor construcții), pe latura de nord (ca și pe celelalte laturi mărginite de pante) nu mai este vizibilă - la suprafața terenului – nici o urmă de fortificație. Tot atunci a fost aplatizată și coama valului de pe latura de est[4].

În aceste condiții trebuiau stabilite elementele și parametrii fortificației – bine vizibilă – de pe latura de est. De asemenea, era necesară depistarea unor eventuale rămășițe ale sistemului defensiv de pe laturile – de sud, vest și nord – mărginite de pante abrupte, pentru a clarifica modul de construcție. De altfel, în acord cu mențiunile anterioare, am considerat că și pe aceste laturi a existat o fortificație, ea fiind necesară pentru a amplifica potențialul defensiv oferit de configurația terenului. În fine, trebuia precizată etapa de locuire în care a fost construită fortificația și dacă au fost efectuate refaceri ulterioare.

În raport de aceste obiective (și de fondurile disponibile) a fost stabilit modul de cercetare, urmărindu-se obținerea, într-un timp relativ scurt, a cât mai multor informații, prin investigarea diferitelor zone ale așezării.

Pentru a avea, de la început, o imagine cât mai exactă asupra stratigrafiei, a fost executată inițial o secțiune magistrală (S1). Orientată est-vest și având o lungime de 82,5 m, ea a tăiat întreaga așezare. Pentru a depista eventualele urme de fortificare pe latura de vest (mărginită de pantă abruptă), secțiunea nr. 1 a fost începută cu 3 m la exterior de limita terasei, adică a tăiat și partea superioară a pantei care delimitează așezarea pe această latură. Prin celălalt capăt, secțiunea a străbătut sistemul de fortificație bine conturat de pe latura de est, adică valul și șanțul.

Alte secțiuni, în număr de nouă (S 2-6, 8-11), orientate nord-sud, adică perpendicular pe magistrala S1, au permis cercetarea așezării până la limitele ei de nord și, respectiv,

sud. În fine, secţiunea nr. 7 a fost trasată spre colţul de sud-est al valului şi aşezării, pentru a se obţine precizări (clarificări) stratigrafice legate de fazele de construcţie ale valului şi corelarea lor cu nivelurile de locuire. Notăm că executarea acestei secţiuni a fost impusă şi de faptul că porţiunea de pe coama valului, străbătută de S1, fusese profund deranjată anterior de căutătorii de comori (deranjament invizibil la suprafaţa terenului datorită nivelării din 1990).

Trebuie precizat aici că amplasamentul secţiunilor a fost astfel ales, pentru a evita, pe cât posibil, atât intersectarea secţiunilor mai vechi (unele încă vizibile), cât şi a porţiunilor deranjate de „căutătorii de comori”.

Toate secţiunile au avut lăţimea de doi metri şi, pentru a se evita surprizele, au fost adâncite cu 20-25 cm în stratul steril. Când a fost necesar, pentru dezvelirea unor obiective au fost deschise casete de diferite dimensiuni (vezi fig. 23 cu amplasarea secţiunilor şi casetelor).

Cât priveşte materialul ceramic aflat în cantitate importantă, după spălare el a fost ridicat selectiv şi predat spre păstrare Institutului de Studii Carpatice de pe lângă Universitatea din Ujgorod. Din materialul ceramic selectat a fost desenat un mare număr de fragmente şi vase întregibile, redate integral în ilustraţia volumului, care cuprinde şi totalitatea pieselor de metal, descoperite însă în număr redus. Totodată trebuie specificat că din materialul ceramic descoperit, cel aparţinând perioadei feudalismului timpuriu (fiind cel mai redus cantitativ) a fost ilustrat în cea mai mare parte. De asemenea, în ilustraţie este reprodus şi o parte din materialul rezultat din cercetările anterioare, bineînţeles cu trimiterile necesare.

Trebuie menţionat că din cantitatea de ceramică descoperită, cea mai mare parte, adică 72-73 %, aparţine culturii dacice din perioada La Tène, 20 % epocii bronzului şi 7-8 % perioadei feudalismului timpuriu, fapt ce indică intensitatea (dar şi durata şi, eventual, caracterul) locuirii staţiunii în cadrul celor trei epoci[5].

În continuare vor fi expuse rezultatele generale obţinute în cele trei campanii de cercetări, inclusiv aspectele stratigrafice, urmând ca în capitolele următoare să fie prezentate detaliat sistemul de fortificaţie, complexele şi materialul caracteristic fiecărui nivel de locuire, precum şi concluziile de ordin cronologic şi istoric.

Cele mai importante indicii stratigrafice oferite de S1 privesc sistemul de fortificaţie. Astfel, între m 3 – 4,30 a fost surprins un şanţ practicat de-a lungul limitei de vest a terasei, adică acolo unde începe panta care delimitează aşezarea pe această latură. Fiind situat chiar la limita terasei, este evident că în acest şanţ a fost implantată substrucţia sau stâlpii de ancorare ai palisadei. În consecinţă, el indică natura şi aliniamentul pe care a fost plasată fortificaţia construită la limita de vest a aşezării. De altfel, cum se va vedea la descrierea sistemului defensiv al aşezării, elemente asemănătoare de fortificare au fost surprinse şi pe celelalte două laturi (de nord şi de sud) delimitate de pante abrupte (vezi pl. II, V, VIII-IX).

Pe partea opusă a aşezării, adică la limita ei de est, delimitată de val, între m 54,60-60,65 ai secţiunii nr. 1, au fost surprinse două lentile masive de pământ, conţinând puternice urme de arsură. Fără îndoială, fiecare din aceste lentile trebuie considerată că reprezintă rămăşiţele substrucţiei unei palisade incendiate. Parţiala, dar evidenta lor

suprapunere arată clar că fiecare din aceste lentile marchează o etapă distinctă în construcţia (şi supraînălţarea) sistemului defensiv de pe latura de est (pl. III).

Din păcate, între m 60-71,25, terenul fiind puternic şi profund răvăşit de „căutătorii de comori" (deranjament insesizabil la suprafaţa terenului după nivelarea din 1990), elemente clare nu au fost surprinse decât în zona şanţului de apărare (vezi pl. III). În acest context, pentru eliminarea unor neclarităţi privind etapele de ridicare şi utilizare a valului de pământ, a fost deschisă secţiunea (de control) nr. 7, amplasată spre colţul de sud-est al valului şi aşezării. S-a putut astfel preciza (vezi pl. IV) că valul de pe latura de est a cunoscut şi o a treia fază de construcţie (refacere), nesesizată în zona tăiată de S1, datorită nivelării din 1990. Această a treia fază a valului, ce suprapune clar stratigrafic cele două faze anterioare (identificate şi în S1), aparţine feudalismului tımpuriu.

În privinţa locuirii din interiorul aşezării, S1 a relevat, sub humusul vegetal, un nivel cu sporadice fragmente ceramice din feudalismul timpuriu. Ulterior, prin extinderea cercetărilor, s-a observat că materialele din această perioadă apar mai ales spre laturile de nord şi de sud ale aşezării.

Sub stratul feudal timpuriu apare locuirea dacică din perioada La Tène, răspândită pe toată suprafaţa aşezării. Încă din S1, stratul de cultură dacică apărea (pe unele porţiuni) segmentat (pe orizontală) de o depunere de piatră sfărâmată şi pietriş (vezi pl. II). Nesesizând însă elemente absolut clare, am evitat în raportul pe 1996 să postulăm existenţa a două niveluri[6]. Dar, în campania următoare, o dată cu extinderea săpăturilor, cele două niveluri dacice s-au conturat în mod evident, atât stratigrafic, cât şi prin materialele descoperite[7]. Din punct de vedere stratigrafic, cele două niveluri sunt delimitate de o nivelare efectuată la începutul celei de a doua faze a locuirii dacice. De altfel, această nivelare se distinge şi prin stratul de pietriş (destul de consistent pe alocuri) care separă cele două faze dacice de locuire (vezi pl. II, V, IX).

Cât priveşte locuirea din epoca bronzului, ea este marcată prin materiale, printr-un strat de cultură sesizat în diferite zone ale aşezării (sub primul nivel dacic), precum şi prin complexele reperate. Dar, şi în acest caz, datorită nivelărilor dacice care marchează începutul primului nivel aparţinând acestei culturi, pe alocuri nivelul de epoca bronzului a fost afectat[8].

Pe parcursul cercetărilor au fost surprinse (şi în mare parte dezvelite) 60 de obiective (complexe) arheologice: locuinţe, gropi etc. În mod special trebuie amintite urmele unei construcţii cu absidă din ultimul nivel dacic. Deoarece aceste complexe vor fi pe larg prezentate în subcapitolele privind habitatul din epoca bronzului, dacică şi feudal timpurie, menţionăm aici doar faptul că dintre acestea, 14 aparţin epocii bronzului, 38 perioadei dacice (din care 7 primului nivel dacic şi 31 celui de al doilea) şi 8 feudalismului timpuriu[9].

Desigur, pentru a contura o imagine de ansamblu asupra habitatului din cadrul fiecărei epoci, vor fi avute în vedere şi complexele descoperite de cercetările anterioare, bineînţeles în măsura în care sunt publicate.

Cât priveşte săpăturile efectuate în decursul celor trei campanii (adică într-un timp relativ scurt) în diferite zone ale aşezării, ele însumează o suprafaţă cercetată ce se ridică la 560 mp, reprezentând 20% din suprafaţa totală a sitului. La acest procentaj trebuie adăugaţi cca 220 mp săpaţi de cei care ne-au precedat la investigarea sitului. Rezultă deci

că aşezarea fortificată de pe „Cetate" a fost cercetată în proporţie de cca 30%. Cu prudenţa necesară, în urma acestor cercetări se pot desprinde concluzii viabile cu privire la etapele de evoluţie din cadrul acestui obiectiv arheologic.

În finalul acestui capitol trebuie menţionat că unul din obiectivele campaniei din 1999 a fost şi sondarea microzonei în care este amplasată fortificaţia. Deoarece zona de la est de „Cetate", ocupată de case şi grădini, nu este accesibilă, cercetarea s-a efectuat pe terenul de la nord de aşezare, situat pe aceeaşi terasă înaltă a Tisei.

Astfel, la vest de Uzina de Apă (în imediata apropiere a gardului acesteia) au fost deschise două secţiuni perpendiculare una pe alta: S1 de 20 x 2 m şi S2 de 14 x 2 m. Alte două secţiuni, S3 de 18 x 2 m şi S4 de 10 x 2 m au fost executate la 80 de m nord de Uzina de Apă (vezi planul topografic al terasei, pl. I).

În toate cele patru secţiuni, sub humusul vegetal se află un pământ nisipos, de culoare gălbuie, în care nu s-a observat existenţa unui strat arheologic propriu-zis. Totuşi, din acest pământ galben de sub humusul vegetal s-au recoltat fragmente ceramice (majoritatea provenind din S2) ce evidenţiază urmele unei locuiri sporadice. Tot în S2 (m 11-12 şi la adâncimea de 0,40-0,56 m) a fost dezvelită o vatră de foc, cu diametrul de 0,40 m, ce indică şi ea locuirea sporadică din această zonă de la exteriorul aşezării fortificate.

Puţinele fragmente ceramice descoperite în aceste patru secţiuni sunt specifice civilizaţiei dacice. Ele provin din vase de tip borcan lucrate cu mâna, dintr-o fructieră cu buza faţetată şi dintr-o situla de tip celtic, lucrată la roată şi conţinând mult grafit în compoziţia pastei[10]. Tot aici a fost descoperit şi un cuţit de fier (fragmentar) cu lama uşor curbată.

Materialul descoperit aici este contemporan cu cel din al doilea nivel dacic de pe „Cetate". Fiind însă în cantitate foarte redusă, el pare să reflecte doar o sporadică locuire a acestei zone în perioada corespunzătoare celei de a doua faze dacice din aşezarea fortificată de pe „Cetate"[11]

NOTE:

[1] Nu este deci întrutotul exactă afirmaţia că „Cetatea de la Solotvino ocupă platoul superior al unei înălţimi de pe malul drept al râului Tisa..." şi că are „suprafaţa rectangulară de 64 x 60 m..." Cf. V.G.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Tène şi romană),* Bucureşti, 1995, p. 72-73. Cât priveşte însă diferenţele de dimensiuni ele pot rezulta în parte şi din modul diferit în care se pot aprecia limitele terasei.

[2] Cf. I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy v VI-I vv. do n.e.*, Chişinău, 1987, p. 211. Idem, *Informare* (vezi supra, I. 3. Istoricul cercetărilor).

[3] V.G.Kotigoroško, în *SlovArch,* XXXVII, 1989, 1, p. 23-24, fig. 2, pl. VI; idem, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Tène şi romană),* Bucureşti, 1995, p. 72-73; vezi şi fig 5/3 din prezentul volum, care reproduce schiţa lui V.G.Kotigoroško cu marcarea fortificaţiei pe o parte a laturii de nord.

[4] Citându-l pe I.T.Niculiţă (pentru observaţiile lui P.P.Bârnea), J.Kobal (*op.cit.*, p. 117) presupune că aşezarea era înconjurată de un val prevăzut cu palisadă.

[5] O situaţie asemănătoare a fost atestată şi în importanta fortificaţie de la Malaja Kopanja, unde, în comparaţie cu marea cantitate de ceramică dacică, cea aparţinând feudalismului timpuriu este neînsemnată cantitativ. Pe această bază V.G.Kotigoroško presupune că la începutul evului mediu Malaja Kopanja a fost utilizată doar ca fortificaţie de refugiu; vezi *Ţinuturile Tisei*

Superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Tène şi romană), Bucureşti, 1995, p. 72. Fireşte, această interpretare, teoretic plauzibilă, poate fi admisă ca o ipoteză de lucru. Ea trebuie însă confirmată şi prin descoperirea, undeva în apropire, a unei locuiri contemporane cu materialele de la începutul mileniului al II-lea d.Chr., aflate în fortificaţia de pe „Cetate".

[6] Aceasta şi pentru a nu stârni bănuiala că am forţa extinderea în timp a locuirii dacice; notăm că la acea dată nu ne erau cunoscute nici rezultatele cercetării lui J.Kobal, care surprinsese două niveluri dacice distincte.

[7] Vezi rapoartul pe 1998, în volumul *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, III, Bucureşti, 1999, p. 345-361.

[8] Menţionăm că obiceiul de a nivela (şi chiar răzui) în prealabil locul aşezării este frecvent întâlnit în siturile dacice. Vezi V.Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie*, Bucureşti, 1995, p. 127; I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara – Wietenberg. Descoperirile preistorice şi aşezarea dacică*, Bucureşti, 1997, p. 11-13.

[9] Precizăm că în acest număr de complexe nu sunt incluse diferitele elemente ţinând de sistemul de fortificaţie, care vor face obiectul unei tratări globale în capitolul următor.

[10] Pentru analogii la Manching vezi I.Kappel, *Die Graphittonkeramik von Manching*, Wiesbaden, 1969, passim.

[11] În 1996 Gh.Lazin a executat trei secţiuni (două de 10 m şi una de 15 m lungime), amplasate la vest de Uzina de apă. Pe baza materialului dacic descoperit a fost avansată ipoteza că aici s-ar afla „aşezarea civilă corespunzând acestei mici fortificaţii". Vezi Gh.Lazin, V.V.Marina, în vol. Relaţii Româno-Ucrainiene. Istorie şi contemporaneitate, Satu Mare, 1999, p. 151. Cercetările din 1999 nu par să confirme această ipoteză, cu atât mai mult cu cât, în perioada dacică pe „Cetate" este vorba de o aşezare fortificată şi nu de o fortificaţie de refugiu.

III. SISTEMUL DE FORTIFICAȚIE

Aşa cum o indică configurația terenului, accesul lesnicios în aşezare este posibil doar pe latura de est, care face legătura cu restul terasei (vezi pl. I). Pentru a bara accesul din această direcție, latura de est a fost prevăzută cu o fortificație, de altfel singura vizibilă astăzi pe teritoriul aşezării. Din această fortificație, la suprafața terenului se conturează clar două elemente, adică valul-parapet (a cărui coamă, după P. P. Bârnea, se mai păstra în 1967 pe o înălțime de 0,30 m, dar a fost aplatizată prin nivelarea din 1990) şi şanțul, în parte colmatat, situat în fața valului.

În legătură cu acest şanț este necesară o observație. După configurația terenului, pare neîndoielnic faptul că şanțul urmează, adică a fost plasat (săpat) pe traseul unei viroage preexistente (lată dar puțin adâncă), orientată nord-sud şi care separa în mod natural locul aşezării de restul terasei. Prin adâncirea acestei viroage – anume la limita ei dinspre aşezare – a fost realizat nu numai şanțul de apărare, dar s-a obținut şi pământul necesar pentru a supraînălța botul terasei (din spatele şanțului) în forma unui val-parapet.

Dovada că aici a existat o viroagă (doar adâncită ulterior pentru a fi transformată în şanț) o arată şi faptul că panta exterioară, măsurând cca 25 m de la icul şanțului realizat, este nefiresc de lată. Or, dacă aici n-ar fi existat o viroagă este cert că deschiderea şanțului ar fi fost mai mică şi, totodată, panta lui exterioară ar fi prezentat o înclinație mai mare[1].

În aceste condiții este dificil de stabilit cu precizie lățimea (deschiderea la gură) pe care a avut-o şanțul săpat. După P. P. Bârnea, care a secționat fortificația, şanțul avea o lățime de 4 m şi se adâncea până la 1,2 m[2]. V. G. Kotigoroško (care nu a efectuat săpături pe fortificație) afirmă că şanțul era larg de 5 m[3]. Secțiunea pe care am executat-o arată însă că deschiderea şanțului săpat trebuie apreciată la cca 8 m (vezi pl. III).

Şanțuri de aproximativ aceeaşi lățime se cunosc încă din prima epocă a fierului, de exemplu la Teleac[4], dar şi în cazul altor fortificații[5].

Fortificațiile dacice din perioada La Tène au în unele cazuri țanțuri mai late. În raport de configurația terenului, lățimea şanțului fortificației de la Arpaşu de Sus a fost apreciată la cca. 13 m[6]. O lățime apropiată pare să fi avut şanțul de pe latura de nord-est a aşezării fortificate dacice de la Sighişoara-Wietenberg[7].

Cât priveşte însă cele două (bine cunoscute) dave de pe Siret, respectiv de la Brad şi Răcătău, ele oferă – după părerea noastră – cel mai concludent exemplu despre modul în care viroage naturale destul de adânci, dar mai ales cu lățimi apreciabile (56 m la Brad şi 48 m la Răcătău)[8] au fost incluse (încadrate) în sisteme defensive, după ce pantele lor (dinspre aşezare) au fost ajustate pentru a li se conferi o înclinație cât mai mare.

Apreciem deci că şanțurile de apărare *săpate efectiv* nu depăşeau de regulă 12-15 m lățime la gură, pentru că amplificarea lățimii, fără o adâncire corespunzătoare, nu contribuie practic la creşterea eficacității acestui element component al fortificației. În consecință, când se apreciază lățimea şanțurilor trebuie avută în vedere – adică trebuie intuită mai exact – configurația pe care a avut-o (în antichitate) terenul în fiecare caz. Alminteri se avansează dimensiuni nefiresc de mari, care nu se justifică nici prin necesități de apărare.

Revenind la situaţia de la Solotvino este de menţionat că faţă de nivelul actual de călcare, rezultat prin colmatare, fundul – icul – şanţului se află la adâncimea de 2,25 m (vezi pl. III)[9]. Este însă posibil ca (datorită nivelărilor din 1990) nivelul actual de călcare să fie mai ridicat decât cel iniţial (din antichitate), de la care s-a adâncit şanţul.

De asemenea, trebuie reţinut şi faptul că între icul şanţului şi coama valului-parapet (aşa cum se păstrează ea actualmente) există o diferenţă de nivel de aproape şapte metri. După cum se va vedea, prin construcţia palisadei această diferenţă creşte considerabil, oferind apărătorilor un sistem defensiv eficace.

Date importante – inclusiv de ordin stratigrafic – pentru cunoaşterea şi a celorlalte componente ale sistemului defensiv de pe latura de est au fost obţinute prin secţionarea valului – parapet (S1 şi S7).

Astfel, în secţiunea magistrală (S1), între m 54,60 – 60,65 au fost surprinse două lentile masive de pământ, care conţineau puţină piatră şi fragmente ceramice din epoca bronzului şi dacice. Ceea ce distinge însă aceste lentile de restul straturilor sunt puternicele urme de arsură pe care le conţin.

Prima lentilă, aflată spre buza terasei (între m 56,45 – 60,65), este situată direct pe nivelul de locuire din epoca bronzului, reprezentat de un strat de pământ galben-verzui (care, totuşi, este mai gros sub lentilă decât în restul secţiunii). Spre partea dinspre aşezare, unde lentila atinge grosimea de 0,60 m (adică între m 56,45 – 56,65 şi 57,50 – 57,78) se disting gropile a doi stâlpi, care se adâncesc cu 25 cm sub limita inferioară a lentilei (vezi pl. III). Fără îndoială, aceste amprente de stâlpi (al doilea gros de 28 cm) marchează substrucţia palisadei construite aici. Începând de la al doilea stâlp (cel situat spre limita terasei), lentila de arsură se subţiază treptat, indicând o scurgere pe pantă a rămăşiţelor arse ale palisadei. Notăm de asemenea că sub prima lentilă de arsură, anume între gropile celor doi stâlpi, se află un strat de pământ negru gros de 15 cm, cu urme de arsură, a cărei posibilă semnificaţie vom încerca s-o intuim mai jos.

De la prima lentilă, spre interiorul aşezării (până la m 54,35), peste nivelul galben-verzui din epoca bronzului se află un strat de pământ depus, de culoare galbenă. Gros de 32 cm, acest strat acoperă parţial şi capătul vestic al acestei lentile. Peste acest strat de pământ depus, care indică o reamenajare, respectiv o supraînălţare a terenului (într-o etapă ulterioară funcţionării primei palisade), se află a doua lentilă de arsură (situată între m 54,60 – 56,90), care, la rându-i, acoperă tot capătul primei lentile (vezi pl. III). În cadrul acestei a doua lentile, anume spre limita ei exterioară (între m 56,25 – 56,53) a fost de asemenea surprins lăcaşul unui stâlp, care marchează substrucţia palisadei celei de a doua faze a fortificaţiei. Şi în acest caz stâlpul coboară cu 25 cm sub limita inferioară a lentilei de arsură. În fine, din profil mai rezultă că partea superioară a acestei a doua lentile a fost tăiată (rasă) ulterior (vezi pl. III, m 55,60 – 56, 70). Fără îndoială, acest fapt se datorează nivelărilor din 1990, din moment ce, în 1967, P. P. Bârnea observa aici un val cu o înălţime de 0,30 m[10].

Situaţia stratigrafică surprinsă în S1 arată deci că într-o primă etapă – ce corespunde primului nivel dacic de locuire - pe buza uşor supraînălţată a terasei a fost construită o fortificaţie prevăzută cu palisadă. După o perioadă de funcţionare, această fortificaţie dacică a fost distrusă de un incendiu (fapt dovedit de prima lentilă de arsură ce marchează

substrucția ei). Ulterior, după o prealabilă supraînălțare a buzei terasei (indicată de stratul de pământ depus, care acoperă și capătul primei lentile), a fost ridicată o nouă fortificație, prevăzută și ea cu palisadă.

La rându-i și această palisadă a suferit un incendiu care a afectat și substrucția ei, fapt dovedit de a doua lentilă de arsură. Această a doua fază de construcție a fortificației de pe latura de est corespunde celui de al doilea nivel dacic de locuire.

Am specificat mai sus că între gropile celor doi stâlpi sesizați în prima lentilă de arsură (m 56,65 – 57,50) se află un strat de pământ negru cu evidente urme de arsură. Ipotetic, acest strat ar putea indica urmele substrucției unei palisade (arse) ținând de locuirea din epoca bronzului. Precizăm totuși că acest strat se află peste nivelul din epoca bronzului și că a fost sesizat numai în secțiunea nr. 1. În consecință, existența unei fortificații și în epoca bronzului, deși este posibilă, ea rămâne totuși insuficient documentată, motiv pentru care nu mai revenim asupra acestei probleme. De altfel, nu se poate exclude nici ipoteza că pe parcursul locuirii reprezentate de primul nivel dacic au existat două faze de fortificare.

După cum s-a menționat, în zona tăiată de S1 toată panta de la exteriorul fortificației și până la șanțul de apărare a fost profund deranjată de căutătorii de comori, fapt nesesizat la suprafața terenului datorită nivelărilor din 1990[11]. Pentru a elimina deci anumite ambiguități, a fost deschisă o secțiune de control – S7 – amplasată aproape de colțul de sud-est al valului și așezării (vezi fig. 23 și pl. IV).

În cadrul acestei secțiuni, anume în zona cea mai ridicată a terasei, de unde începe panta care coboară spre șanțul de apărare, au fost atestate trei lentile de arsură, care de asemenea se suprapun stratigrafic. Prima (cea de jos), groasă de maximum 20 cm, se află pe solul viu, la adâncimea de 1,47 m. În dreptul m 3 și 4,50 se află gropile a doi stâlpi (ultima cu diametrul de 45 cm), care se adâncesc în pământul viu până la –1,85 m. Spre interior (pe o distanță de 1,15 m) lentila de arsură acoperă nivelul de epoca bronzului, iar spre exterior prezintă o scurgere surprinsă până la capătul secțiunii. Deasupra acestei lentile este un strat de pământ depus, de culoare galbenă cu pigmenți de arsură, peste care se află a doua lentilă de arsură. Situată între m 3 – 6,65, această lentilă de arsură este ușor retrasă spre interior (asemenea lentilei superioare din S1). Din această lentilă apar urme de scurgere pe pantă (până la m 1,5), iar spre mijlocul ei (m 4,50 - 4,75) a fost surprinsă groapa unui stâlp (din substrucția palisadei) care străpunge și partea superioară a primei lentile. Deasupra celei de a doua lentile se află un strat de pământ depus (galben cu pigmenți de arsură), care spre baza terasei atinge grosimea de 1,6 m. Peste acest strat depus, ce arată o supraînălțare a botului terasei, se află a treia lentilă, de data aceasta din pământ negru ce conține de asemenea puternice urme de arsură. La partea inferioară a acestei lentile (m 1,15 – 1,40 și 2,50) apar urmele a doi stâlpi din substrucția palisadei. Această a treia lentilă, ce marchează locul fortificației din feudalismul timpuriu, se leagă și de nivelul de locuire aparținând perioadei respective, care este mai consistent în această zonă.

Rezultă deci că în perioada corespunzătoare locuirii din feudalismul timpuriu, chiar la limita terasei (inițial supraînălțată) a fost ridicată o nouă fortificație. Ea nu a putut fi reperată și în S1 deoarece acolo, atât buza terasei, cât și panta dinspre șanț au fost, ulterior, profund deranjate.

Din cercetările efectuate rezultă deci că pe latura de est se disting clar trei faze de fortificare succesive şi distincte. Primele două se corelează cu nivelurile de locuire dacice[12]. Cea de a treia fază aparţine locuirii din feudalismul timpuriu.

În fiecare fază fortificaţia de pe latura de est a constat din trei elemente: un şanţ în faţă (săpat pe traseul faliei naturale), un val-parapet prin care s-a realizat (de fiecare dată) supraînălţarea limitei (buzei) terasei şi o palisadă implantată în val. Descoperirea a două rânduri de pari (în prima şi a treia lentilă de arsură) pare să indice că palisadele au fost duble (cu emplecton între cele două feţe). Totuşi, poate fi avută în vedere şi o altă interpretare, anume că al doilea rând de pari (cel interior) susţinea o platformă situată în spatele palisadei, platformă de pe care apărătorii puteau interveni mult mai eficace în lupta cu agresorii. În aceste condiţii se poate aprecia că palisada putea avea o înălţime minimă de 2,5 – 3 m.

Menţionăm aici că J. Kobal presupunea existenţa a două turnuri de apărare în colţurile de nord-est şi sud-est[13]. În secţiunea nr. 7 (situată foarte aproape de colţul de sud-est) nu am sesizat nici o urmă. Totuşi, ipotetic, existenţa unor astfel de turnuri (din lemn sau construite pe piloni de lemn) poate fi acceptată, dar urmele lor sunt greu de depistat fără o minuţioasă cercetare (pe orizontală) a zonelor de colţ.

Desigur, intrarea în aşezare, adică poarta de acces era situată pe latura de est. Fără să dispunem de elemente certe, se poate totuşi presupune, cu destul temei, că intrarea se afla în zona sau foarte aproape de colţul de nord-est. Presupunerea se întemeiază pe două indicii. Primul îl oferă chiar drumul actual de intrare. Situat foarte aproape de colţul de nord-est, el pare a urma traseul drumului antic (aceasta şi pentru faptul că pe latura de est nu există – nu se observă – o altă breşă în sistemul defensiv). Al doilea indiciu îl oferă o ridicătură de teren, în forma unei limbi, care se observă pe o porţiune a şanţului, într-o ridicare topografică mai veche (vezi pl. X). Această ridicătură de teren, situată la limita de nord-est a şanţului, poate deci indica o intrare „în şicană", aflată în acelaşi punct cu drumul de acces ce traversa fortificaţia. Fiind situată la colţul de nord-est (mărginit de pantă) o astfel de intrare, „în şicană", prezenta şi avantajul de a îngusta (strangula) la maximum „frontul" de atac asupra porţii.

Am menţionat mai sus că diferenţa de nivel dintre icul şanţului şi limita actuală a terasei este de aproape şapte metri. Adăugând şi palisada, care în mod normal putea atinge 2,5 – 3 m, rezultă că latura de est a beneficiat de un sistem defensiv înalt de 9 - 10 m, deci greu de atacat din exterior şi oferind apărătorilor un avantaj incontestabil.

Spre deosebire de latura de est, cele de sud, vest şi nord sunt delimitate de panta abruptă, ce coboară până la 32 m faţă de nivelul aşezării. Or, această pantă nu numai că suplinea, ci constituia efectiv un obstacol natural mult mai eficace decât orice şanţ şi val construit. În aceste condiţii, aşa cum o arată şi cercetările, laturile respective – după o uşoară supraînălţare - au fost prevăzute numai cu palisadă.

Urmele acestei palisade au fost intuite mai întâi pe latura de vest, datorită şanţului reperat chiar la limita acestei laturi şi care marchează locul în care fundaţia palisadei a fost încastrată în sol (vezi pl. II, m 3 – 4,25). Ulterior, în secţiunea nr. 2, urmele substrucţiei palisadei – inclusiv a doi stâlpi – au fost atestate şi la limita laturii de nord (vezi pl. V, m 14,10 – 15,70). În fine, prin secţiunea nr. 3, a fost sesizată substrucţia palisadei şi la limita

laturii de sud, unde de asemenea au apărut urmele a doi stâlpi (pl. VIII-IX, m 27,25 – 29,15).

Atât pe latura de nord, cât şi pe cea de sud situaţia stratigrafică arată că palisada reperată se corelează cu al doilea nivel dacic de locuire. De altfel, pe latura de nord (în S2) nivelul feudal se situează peste rămăşiţele palisadei.

Din cele expuse rezultă că aşezarea de la Solotvino era prevăzută cu un sistem de apărare perfect adaptat la condiţiile concrete ale terenului pe care a fost amplasată. Astfel, pe porţiunea vulnerabilă reprezentată de latura de est a fost construită o fortificaţie constând din şanţ, val, palisadă, adică din îmbinarea celor trei elemente constant utilizate în situaţii similare. În schimb, laturile de sud, vest şi nord, mărginite de panta abruptă, au fost prevăzute numai cu palisada situată chiar pe buza terasei. Această palisadă, ce se îmbina organic cu cea de pe latura de est, închidea accesul în aşezare, constituind elementul cel mai eficient al sistemului defensiv.

Deoarece aspectele legate de fortificarea aşezărilor au fost[14] şi continuă să fie dezbătute, avansându-se diferite idei şi propuneri de clasificări, considerăm că se impun câteva succinte precizări.

Este bine cunoscut faptul că aşezările fortificate şi fortificaţiile de refugiu sunt amplasate (lângă sau în apropierea unor surse de apă) pe forme de teren înalte, care pot fi: înălţimi (mameloane) izolate, ramificaţii de dealuri (numite şi boturi de deal, mărginite de regulă pe trei laturi de pante abrupte) sau terase înalte, delimitate şi ele pe trei laturi de pante abrupte (ex. Solotvino). Deci, locurile alese depind de condiţiile geo-morfologice din teritoriul tribal. Cu alte cuvinte, atunci când se vorbeşte de configuraţia terenului trebuie avute în vedere cele trei forme de relief pe care se amplasează fortificaţiile pentru că, altminteri, se ajunge la clasificări stufoase şi subiective[15] (ca şi în privinţa formei incintelor[16]).

Cercetări minuţioase (atâtea câte s-au făcut) arată că, în preistorie, sistemele defensive erau perfect adaptate la condiţiile terenului. Astfel, în porţiunile unde accesul era mai lesnicios (adică acolo unde forma terenului nu constituia un obstacol natural), sistemul defensiv consta din îmbinarea a trei elemente inseparabile: şanţ, val, palisadă. Motivul este lesne de înţeles: şanţul şi valul reprezintă obstacole importante, dar „barajul" esenţial în calea atacatorilor îl constituie totuşi palisada, care formează un perete vertical greu de escaladat, oferind totodată şi protecţie maximă apărătorilor. Palisada reprezintă deci un element indispensabil, care contribuie decisiv la eficientizarea sistemului defensiv. Din acelaşi motiv laturile terminate în pante abrupte se fortifică numai cu palisade. Cu alte cuvinte, prezenţa unui val (indiferent de mărime !) presupune şi o palisadă, chiar dacă ea nu a fost sesizată (din motive obiective sau subiective). Deci, presupunerea că în La Tène au fost ridicate valuri, fără ca pe ele să fi fost construite şi palisade[17], reprezintă un punct de vedere neconform cu realitatea, desprins din cercetări şi observaţii incomplete, care ignoră şi principiile elementare cu privire la construcţia fortificaţiilor antice.

NOTE:

[1]Este cunoscut faptul că, în cele mai multe cazuri, panta exterioară a şanţurilor de apărare este mai domoală şi mai prelungă decât cea interioară, dinspre val (motivul este lesne de înţeles şi nu mai necesită explicaţii). În cazul de la Solotvino însă, panta exterioară a şanţului este exagerat de prelungă. Există deci motive temeinice pentru a considera că şanţul a fost realizat pe traseul unei viroage naturale, care a fost doar adâncită la baza valului-parapet.

[2] Cf. I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy*, p. 211. Menţionăm că profilul secţiunii lui P.P.Bârnea nu ne este cunoscut.

[3] Vezi *Ţinuturile Tisei superioare*, p. 73.

[4] V.Vasiliev, I.Al.Aldea, H.Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie*, p. 23-31, pl. II şi III.

[5] V.Vasiliev, *Fortifications*, p. 62-64, pl I.

[6] I.Glodariu, în *Cumidava*, 8, 1974-1975, p. 24, fig. 2.

[7] I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara-Wietenberg*, p. 61-64, fig. 29.

[8] Cf. V.Ursachi, în *Carpica*, 18-19, 1986-1987, p. 35, fig. 5 (Brad), p. 41, fig. 10 (Răcătău).

[9] În cadrul fortificaţiei dacice de la Sighişoara-Wietenberg icul şanţului de pe latura de nord-est se află la adâncimea de 3,10 m faţă de nivelul actual de colmatare. Vezi I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 62.

[10] Cf. I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy*, p. 211; idem, *Informare*.

[11] Ca exemplu, menţionăm descoperirea unei pungi de plastic la m. 64,80, la adâncimea de 2,60 m.

[12] Menţionăm că două faze de construcţie au cunoscut, spre exemplu, şi fortificaţiile aşezărilor dacice de la Arpaşu de Sus, Sighişoara – Wietenberg şi Brad; pentru acestea vezi în ordine lucrările citate în notele 6-8.

[13] J.Kobal, *op.cit.*,p. 117 şi urm.

[14] Pentru unele păreri exprimate în literatura mai veche vezi V.Vasiliev, *SympThrac*, 7, Tulcea, 1989, p. 55-62; idem, în *EphemNap*, 1, 1991, p. 3-9.

[15] Cf.A.Zanoci, *Fortificaţiile geto-dacice din spaţiul extra-carpatic în secolele VI-III a.Chr.*, Bucureşti, 1998, p. 15-24.

[16] Idem, *op.cit.*, p. 27-30. Au dreptate cercetătorii care observă că forma incintelor depinde de cea a locului ales.

[17] Idem, *op.cit.*, p. 37 şi urm.

IV. LOCUIREA DIN EPOCA BRONZULUI

În cadrul acestui capitol va fi prezentată locuirea aparţinând culturii Suciu de Sus din epoca bronzului, aşa cum rezultă ea din stratul de cultură, complexele şi inventarul arheologic descoperit.

IV. 1. Stratigrafia

Cu excepţia unei porţiuni situată la extremitatea vestică (unde stratul dacic, gros de până la 0,75 m, dar conţinând şi multe fragmente ceramice Suciu, indică distrugerea urmelor de locuire aparţinând acestei culturi, vezi S 1, m 1-33, pl. II), nivelul reprezentând depunerea antropogenă din epoca bronzului a fost sesizat practic pe întreaga suprafaţă a aşezării[1]. El se distinge în general prin culoarea gălbui-brună (pe alocuri cu aspect măzăros), spre deosebire de primul nivel dacic, care, de regulă, este cenuşiu-negricios. Nivelul de epoca bronzului, ce conţine relativ numeroase fragmente ceramice, se delimitează foarte adesea de nivelurile dacice (de deasupra sa) şi prin straturi de pietriş depuse cu ocazia nivelărilor efectuate în cea de a doua vârstă a fierului (vezi mai ales profilele la S 1, S 2, S 11).

Deşi în unele zone stratul de cultură din epoca bronzului este de doar 10-15 cm (S 1, m 50-56,50; S 3, m 6,50-9,50; S 4, m 0-4,25; S 5, m 1-2,50; S 8, m 7,25-19,25; S 9, m 5-5,50), grosimea cea mai des întâlnită se situează între 20-25 cm (S 1, m 35-42; S 6, m 5,50-14,40; S 8, m 19,50-24,75; S 9, m 9-17; S 10; S 11).

Există însă şi câteva porţiuni în care stratul de cultură este mai gros. Astfel, în S 2, anume în dreptul locuinţelor nr. 9 şi 9a – care sunt suprapuse dar şi uşor adâncite în pământul viu – grosimea depunerilor se apropie de 50 cm (pl. V). De asemenea, în S 11, tot în zona locuinţelor suprapuse L 19 şi L 19a, grosimea stratului atinge 60 cm (pl. VIII-IX).

O grosime mare se întâlneşte şi spre limita de nord a terasei: în S 4 (m 6,25-10) fiind de 45-50 cm, iar în S 5 (m 9,75-12) de aproape 60 cm (vezi pl. VII).

Dacă în zona locuinţelor suprapuse (şi adâncite) grosimea mai mare a stratului reprezintă o acumulare normală din epoca bronzului, depunerile mai groase spre (şi la) limita nordică a aşezării trebuie puse pe seama nivelării şi amenajării botului terasei efectuate ulterior de daci, cu ocazia construirii palisadei de pe această latură.

Desigur, nivelările dacice (marcate de straturile de pietriş) ca şi depunerile de la limita nordică a aşezării indică faptul că nivelul de epoca bronzului a fost pe alocuri deranjat într-o bună măsură. Apreciem totuşi că intervenţia ulterioară nu a afectat substanţial grosimea acestui nivel de locuire.

Dacă aprecierile noastre se apropie de realitate, atunci trebuie admis că aşezarea de tip Suciu de Sus din epoca bronzului de pe „Cetatea" de la Solotvino nu a avut o durată de existenţă prea mare.

Referitor la aşezările aparţinând culturii Suciu de Sus, T. Bader constată că în bazinul Someşului ele sunt amplasate pe locuri joase, adică în lunci, pe terasele inferioare ale râurilor sau pe grinduri (de ex. Culciu Mare, Culciu Mic), dar şi în puncte mai ridicate sau terase superioare (Medieşu Aurit, Cchăluţ). Doar aşezarea de la Boineşti, din zona Oaşului, se află pe un promontoriu mărginit pe trei laturi de pante foarte abrupte, aceasta fiind şi singura aşezare fortificată de tip Suciu de Sus, pomenită de autorul menţionat[2].

Toate aşezările menţionate au un singur strat de cultură, care la Culciu Mare („Sub Grădini" şi „Kendervető") variază între 0,20-0,40 m, fiind de 0,20 m la Medieşu Aurit şi de 0,20-0,30 m la Cehăluţ. Numai la Culciu Mic stratul de cultură variază între 0,20-0,80 m, iar la Boineşti, doar lângă val, atinge 0,50-0,60 m[3]. Deci, prin amplasament (pe terasă înaltă) şi prin grosimea stratului de cultură, aşezarea de tip Suciu de Sus de la Solotvino îşi găseşte cele mai bune analogii în aşezările similare de la Medieşu Aurit, Cehăluţ şi Boineşti.

Menţionăm aici că un alt exemplu privind grosimea redusă, de numai 0,20 m, a stratului de cultură îl oferă şi aşezarea Suciu de Sus de la Lăpuşel, din depresiunea Baia Mare[4]. Exemplele citate arată deci faptul că, prin grosimea relativ redusă a stratului de cultură, locuirea de tip Suciu de Sus de la Solotvino se înscrie într-o situaţie ce este caracteristică marii majorităţi a aşezărilor aparţinând acestei culturi.

În fine, trebuie specificat aici şi faptul că în nici o zonă a aşezării nu a fost sesizat nimic care să indice două faze în cadrul stratului reprezentând locuirea din epoca bronzului. Totuşi, atestarea unor locuinţe suprapuse permite să se intuiască fie existenţa a două subfaze, fie, mai curând, o succesiune evolutivă (normală), fără ca aceasta să însemne o discontinuitate în cadrul acestui nivel de locuire. Cu alte cuvinte (fără a marca două subfaze distincte), situaţia menţionată permite departajarea cronologică, adică stabilirea succesiunii locuinţelor respective în cadrul nivelului de locuire. În ce măsură această succesiune a locuinţelor în cadrul nivelului se reflectă şi prin materialele arheologice, se va vedea mai jos, la prezentarea inventarului descoperit.

IV. 2. Complexe arheologice

Locuinţe

În cadrul cercetărilor pe care le-am efectuat au fost descoperite nouă locuinţe şi anume: L 9 şi L 9a în S 2; L 11 în S 5; L 13 în S 1; L 17 şi L 18 în S 10; L 19, L 19a şi L 20 în S 11[5]. La acestea se adaugă locuinţa descoperită anterior, prin săpăturile intreprinse de J. Kobal[6]. Deci, în total, pentru epoca bronzului sunt atestate 10 locuinţe. Deoarece cunoaştem doar parţial (prin *Informarea* lui I. T. Niculiţă) raportul lui P. P. Bârnea, nu ştim dacă el a descoperit – sau menţionează – locuinţe de această epocă. Dar, pe baza relativ numerosului material Suciu ilustrat de P. P. Bârnea (şi a unei schiţe cu obiectivele cercetate), se poate avansa ipoteza că şi săpăturile sale au putut depista (sau secţiona) astfel de complexe (vezi fig. 1). De asemenea, având în vedere faptul că locuinţele de epoca bronzului sunt de suprafaţă, se poate presupune că nivelările dacice au putut distruge şi alte locuinţe, care n-au mai putut fi sesizate cu ocazia cercetărilor.

Ţinând cont de dispunerea lor în teren, rezultă că, practic, în toate zonele aşezării existau locuinţe. De asemenea, surprinderea a câte două locuinţe în S 2 şi S 10 şi a trei locuinţe în S 11 sugerează insistent – dacă nu o aliniere riguroasă – cel puţin dispunerea lor într-o anumită ordine[7].

Din totalul de 10 locuinţe descoperite, şapte (inclusiv cea depistată de J. Kobal, vezi n. 6) sunt de suprafaţă. Celelalte trei locuinţe (L 9, L 9a şi L 13) sunt adâncite în solul viu.

Trebuie însă specificat faptul că adâncirea acestora este foarte redusă (L 9a cu 15 cm, iar L 9 şi L 13 cu 20 cm), motiv pentru care nu pot fi incluse nici măcar în aşa-numita categorie a semi-bordeielor. Pentru a reda însă exact situaţia, am considerat necesară evidenţierea constatărilor făcute cu ocazia cercetărilor.

Notăm de asemenea faptul că în toate cele şase locuinţe de suprafaţă cercetate de noi au fost găsite (întregi sau fragmentare) podine – platforme de lut cu urme de arsură, groase, de la caz la caz, de 8-15 cm şi că astfel de podine lipsesc în locuinţele adâncite.

Judecând după situaţiile mai clar conturate, locuinţele, în special cele de suprafaţă (L 17, L 18 - pl. VIII-IX şi L 19 şi L 19a – pl. VIII-IX) aveau o formă cvasipatrulateră, pe când cele uşor adâncite erau ovale (L 13 din S 1).

Dacă în locuinţa nr. 18 (vezi pl. VIII-IX) a fost descoperit lăcaşul unui stâlp de colţ, locuinţa nr. 20 (din care a fost surprinsă doar o porţiune din latura de vest) pare să indice faptul că pe unele laturi existau şi stâlpi intermediari. Rezultă deci că pereţii erau construiţi din pari şi împletitură de nuiele, peste care se aplica o lipitură de lut, aşa cum o indică fragmentele de chirpic (mărunt) descoperite peste podinele locuinţelor.

Mărimea locuinţelor este destul de redusă. Dacă lungimea locuinţei nr. 18 atinge 3,75 m, iar în cazul locuinţei nr. 9a 3,05 m, locuinţa nr. 17 (dezvelită integral) măsoară 2,85 x 2 m. Notăm că vatră de foc a fost sesizată numai în locuinţa nr. 9a şi că inventarul locuinţelor cercetate de noi constă exclusiv din fragmente ceramice. Doar în locuinţa descoperită anterior de J. Kobal, pe lângă ceramică au fost aflate o fusaiolă de lut, două obiecte din piatră, printre care o săgeată triunghiulară şi un fragment de brăţară din bronz, rotundă în secţiune[8].

Cât priveşte cele două cazuri în care apar locuinţe parţial suprapuse (L 9 peste L 9a precum şi L 19 peste 19a) ca şi L 11 (S 5), a cărei podină se află mai sus de baza nivelului de epoca bronzului, ele indică un oarecare decalaj în timp în comparaţie cu restul locuinţelor situate la baza nivelului respectiv. Cu toate acestea, grosimea redusă a stratului de cultură nu permite extinderea prea mare în timp a aşezării aparţinând culturii Suciu de Sus de la Solotvino.

Trebuie menţionat de asemenea faptul că în S 10, m 21,70 a fost sesizată o groapă de stâlp (cu diametrul de 0,40 m) care străpunge solul viu. Foarte probabil ea provine de la o locuinţă de epoca bronzului distrusă total de locuirea ulterioară.

Având în vedere fie şi cele numai 10 locuinţe descoperite, precum şi faptul că din suprafaţa aşezării a fost săpată cca 30 %, este de presupus că numărul real al locuinţelor din epoca bronzului a fost sensibil mai mare. Şi chiar dacă nu toate vor fi funcţionat în acelaşi timp – aşa cum arată suprapunerea sau poziţia diferită a unora în raport cu altele în cadrul nivelului de epoca bronzului – ele indică totuşi o locuire destul de intensă a aşezării, dar într-un timp nu prea îndelungat.

Elementele menţionate pentru locuinţele aparţinând culturii Suciu de Sus de la Solotvino îşi găsesc foarte bune analogii în cadrul altor aşezări cercetate în aria acestei culturi. Astfel, la Medieşu Aurit şi Culciu Mare – în ultima localitate descoperindu-se 12 locuinţe – toate erau de suprafaţă şi cu platforme de 3 x 2 şi 5 x 4 m, groase de 10-20 cm. Doar la Culciu Mic s-a aflat o locuinţă de tip semibordei[9]. În Ucraina Transcarpatică, de ex. la Diakovo şi Zabolot'e s-au aflat locuinţe de suprafaţă de formă patrulateră, cu stâlpi

de susţinere din lemn, iar la Cimadievo şi Dravcy locuinţe adâncite cu 30-50 cm în sol şi cu vetre de foc[10] (ca în cazul locuinţei nr. 9a de la Solotvino). In fine, trebuie menţionat aici că singura locuinţă aparţinând culturii Suciu de Sus descoperită la Lăpuşel este de suprafaţă[11].

Din stadiul actual al cercetărilor rezultă deci că în aria culturii Suciu de Sus sunt cunoscute atât locuinţe de suprafaţă, cât şi semibordeie, dar în unele aşezări – printre care şi Solotvino – predomină net cele de suprafaţă sau foarte puţin adâncite.

Gropi

În cadrul aşezării au fost identificate şi cercetate trei gropi aparţinând epocii bronzului, anume gropile nr. 10, 11 şi 26.

Gropile nr. 10 şi 11 au fost aflate în casetele doi şi respectiv trei, dezvelite între secţiunile S 3 şi S 6.

Prima (nr. 10), de formă perfect rotundă, cu diametrul de 1,25 m, se adâncea la – 0,80 m faţă de nivelul de călcare actual. Ea pornea din partea superioară a nivelului de epoca bronzului şi conţinea numeroase fragmente ceramice, urme de arsură puternică şi cenuşă, conţinutul dând impresia că a fost tasat.

Groapa nr. 11 a fost descoperită foarte aproape de limita sudică a aşezării, într-o porţiune unde nivelul de epoca bronzului lipseşte. De formă cvasi-rotundă, cu diametrul de 1,05 m, ea avea adâncimea de 0,80 m. Şi în această groapă se aflau fragmente ceramice, urme de arsură şi cenuşă.

Groapa nr. 26 a fost surprinsă în S 11, m 13,87-15. Ea pornea din nivelul de epoca bronzului şi faţă de acesta se adâncea cu 40 cm, fundul ei situându-se la –1,35 m faţă de nivelul actual. Conţinutul este identic cu al gropilor menţionate anterior.

În cadrul unor aşezări Suciu de Sus din nordul Transilvaniei, de ex. Culciu Mare[12], Lăpuşel[13] sau din Ucraina Transcarpatică[14] sunt cunoscute destul de multe gropi, unele considerate de provizii, altele menajere. Având în vedere fragmentele de vase mari, de provizii, aflate în gropile de la Solotvino, suntem tentaţi să subscriem la ideea cvasi general admisă că, iniţial, au fost utilizate drept gropi de provizii, apoi pentru depozitarea resturilor menajere, aceasta şi pentru că lipsesc elemente care să indice în mod evident un caracter cultic. Totuşi, dacă se ţine cont de faptul că toate acţiunile majore ale comunităţilor preistorice (iar procurarea şi depozitarea hranei era printre cele mai importante) se aflau sub incidenţa practicilor cultice, rămâne de văzut în ce măsură vor fi avut şi gropile de provizii un caracter cultic, chiar dacă, ulterior, au fost utilizate pentru depozitarea resturilor menajere.

Trebuie menţionat aici că existenţa gropilor de provizii, numite şi gropi gospodăreşti, este câteodată pusă la îndoială, pe motiv că au dimensiuni reduse (vezi n. 4). Or, dimensiunea redusă indică mai curând faptul că, în condiţiile agriculturii primitive (din preistorie), recolta obţinută de fiecare familie, inclusiv partea destinată păstrării, nu era prea mare, putând astfel încape în câteva vase de mari dimensiuni. De altfel, gropile ofereau şi singura modalitate de a feri carnea de alterare foarte rapidă în sezonul cald, ca şi posibilitatea de a păstra (în vase) carnea prin sărare (şi chiar dacă le privim cu circumspecţia necesară, exemplele etnografice oferă totuşi date concludente în acest sens).

Vetre

În S 4, m 3,67-4,25, la baza stratului de locuire din epoca bronzului a fost sesizată în profil o vatră de foc destul de bine păstrată (pl. VI). Faptul că este puternic marcată de foc indică o utilizare intensă şi pe o perioadă destul de îndelungată. Fiind o categorie comună, menţionăm doar că o astfel de vatră exterioară a fost găsită şi în cadrul aşezării (Suciu de Sus) de la Culciu Mare, în apropierea locuinţei nr. 4[15].

IV. 3. Inventarul arheologic

În cadrul acestui subcapitol vor fi prezentate mai întâi categoriile diverse, atestate prin puţinele piese de lut ars, piatră, colţi de animale şi bronz, ţinând de locuirea din epoca bronzului şi apoi ceramica din aceeaşi epocă, descoperită în cantitate apreciabilă.

Piese din lut ars

Din lut ars au fost descoperite doar trei piese: *două greutăţi* din cele considerate în genere a fi fost utilizate la războiul de ţesut şi *o fusaiolă*.

Prima greutate (dimensiuni: înălţime 13 cm şi diametrul bazei 9 cm) are o formă tronconică şi prezintă perforaţia caracteristică acestor piese. A fost descoperită în S 8, m 25, în stratul de epoca bronzului. În partea superioară este prevăzută cu o alveolare bine executată, iar suprafaţa ei este ornamentată cu striuri dispuse vertical (fig. 46/5), ornament ce indică în mod convingător apartenenţa ei la cultura Suciu de Sus. A doua piesă de acest fel, păstrată fragmentar, provine din L 17. Este de formă piramidală, are la bază 6,3 x 7,1 cm şi prezintă o scobitură în partea inferioară (fig. 46/1). Deoarece greutăţile de lut ars reprezintă o categorie comună (şi) epocii bronzului, menţionăm doar că o piesă de formă tronconică, şi ea alveolată în partea superioară, a fost aflată în aşezarea Suciu de Sus de la Boineşti[16].

Fusaiola, de formă tronconică, având înălţimea de 2,2 cm şi diametrul de 3,8 cm, perforată (reprodusă de noi în fig. 12/3-3a), provine din locuinţa cercetată de J. Kobal[17]. Fiind şi ea comună epocii bronzului, nu necesită alte comentarii.

Piese litice

„Discuri" de piatră

Din această categorie fac parte două piese lucrate din piatră de râu, de formă discoidală, bine şlefuite şi aproape identice ca mărime.

Prima piesă, descoperită în S 1, m 12,15, la –0,45 m, are diametrul de 10,1 cm şi grosimea de 2,2 cm[18]. A doua, cu diametrul de 10,8 cm şi grosimea de 1,8 cm, a fost aflată în S 5, m 2,25, la –0,30-0,35 m (fig. 47/2). Ambele piese prezintă câte două scobituri opuse, foarte probabil pentru a putea fi legate cu un fir din material textil. Se pare deci că cele două discuri de piatră au fost utilizate drept greutăţi pentru războiul de ţesut. Şi o ultimă precizare: deşi au fost descoperite în nivelul dacic, prezenţa numeroaselor fragmente

ceramice de tip Suciu antrenate în acest nivel nc determină să considerăm că şi discurile de piatră aparţin, mai curând, locuirii din epoca bronzului, dar au ajuns incidental în nivelul dacic. De altfel, existenţa, în imediata apropiere, a unei gropi dacice, care străpunge nivelul de epoca bronzului, explică poziţia secundară a discului din S 5 în nivelul dacic de locuire.

O a treia piesă, în bună parte asemănătoare cu cele două prezentate mai sus, a fost descoperită în locuinţa cercetată de J. Kobal[19]. Această piesă, cu diametrul de 9,1 cm şi grosimea de 5,5 cm, nu este plată ca cele anterioare, ci ovală în secţiune şi, în plus, ambele adâncituri cu care este prevăzută sunt situate pe aceeaşi parte (şi nu opuse, ca la primele două; fig. 12/4-4a). Autorul descoperirii înclină să o considere ca reprezentând un cap uman. Fără să comentăm această apreciere, menţionăm doar faptul că descoperirea ei într-o locuinţă aparţinând culturii Suciu de Sus susţine atribuirea primelor două aceleiaşi culturi.

Cuţite curbe din obsidian

În această categorie se include un mic „depozit" format din trei cuţite uşor curbate, lucrate din obsidian negru cu aspect sticlos. Piesele au fost descoperite în S 1, m. 56, la – 0,85 m, sub lentila ce marchează a doua fază a fortificaţiei dacice, anume spre baza nivelului de umplutură adus din aşezare pentru supraînălţarea botului terasei, înainte de construcţia fortificaţiei respective. Trebuie reţinut totuşi că ele s-au găsit în stratul de pământ adus din aşezare (deci în poziţie secundară), astfel că denumirea de „depozit" trebuie înţeleasă în mod metaforic, ea fiind sugerată doar de faptul că piesele se aflau în acelaşi punct.

Lungimea pieselor variază între 12,1 şi 10,3 cm, lăţimea între 4,2 şi 3,7 cm, iar grosimea între 1,1 şi 0,8 cm (fig. 47/3-5). Fiind bifaciale, sunt ovale în secţiune. Din punct de vedere tehnic pot fi considerate ca o realizare de excepţie, având în vedere faptul că retuşul este de o mare fineţe. Tocmai acest retuş foarte fin arată că cele trei cuţite ţin de locuirea din epoca bronzului şi nu de piesele musteriene, atestate la Solotvino de J. Kobal, care sunt puţin şi grosier retuşate[20]. De altfel, cuţite curbe (Krummesser) cunoscute mai ales prin fragmente, au mai fost atestate în cadrul culturii Suciu de Sus, de ex. la Boineşti[21], precum şi în culturile Otomani[22] şi Wietenberg[23].

Săgeată de piatră

Provine din locuinţa descoperită de J. Kobal[24]. Are formă conică, plată în secţiune, prezintă o scobitură la bază şi este bine retuşată (lungimea – 2,9 cm, lăţimea – 2,4 cm; reprodusă de noi în fig. 12/2). J. Kobal aminteşte o analogie în prima fază a culturii Suciu de Sus din aşezarea de la Kvasovo. Specificăm aici că vârfuri de săgeţi asemănătoare, din silex sau obsidian, sunt cunoscute în cadrul culturilor Otomani[25] şi Wietenberg[26].

Colţ de mistreţ

Menţionăm în primul rând că în nivelul de epoca bronzului piese prelucrate din os nu s-au găsit în cadrul cercetărilor efectuate de noi. Nu este totuşi exclus ca unele piese de os ilustrate de P. P. Bârnea (vezi fig. 4) să aparţină acestei epoci.

În schimb, în S 2 în cadrul stratului de epoca bronzului a apărut un colţ de mistreţ de dimensiuni neobişnuite (lungimea – 10,7 cm, lăţimea – 2,7 cm; fig. 47/1). După toate probabilităţile colţul de mistreţ trebuie încadrat în piesele de tip talisman, cunoscute din epocile precedente, dar şi în epoca bronzului[27].

Brăţară de bronz

Singura piesă de bronz ţinând de locuirea Suciu de Sus de la Solotvino este o brăţară păstrată fragmentar, descoperită în locuinţa cercetată de J. Kobal[28]. Piesa, rotundă în secţiune, este ornamentată cu şiruri de puncte dispuse longitudinal. Deocamdată, neputând oferi analogii pentru acest tip de ornament, menţionăm totuşi că brăţările cu secţiune rotundă au o perioadă de circulaţie foarte lungă, depăşind în timp epoca bronzului. Această singură piesă de bronz, provenind din locuirea Suciu de Sus de la Solotvino, vine să sublinieze încă o dată faptul că în cadrul unor aşezări din epoca bronzului, obiectele din bronz apar în număr foarte redus[29].

În final, se cuvine a fi făcută încă o observaţie: obiectele prezentate sunt piese comune, puţin (unele chiar deloc) relevante pentru o riguroasă încadrare culturală sau cronologică. În schimb, ele oferă indicii importante pentru aprecierea stadiului general de evoluţie economică a comunităţilor în care apar.

Ceramica

Ceramica reprezintă de departe categoria cea mai numeroasă în cadrul locuirii de epoca bronzului de la Solotvino. Pentru a oferi deci o imagine concludentă, s-a încercat – în măsura posibilităţilor – ilustrarea unei cantităţi cât mai mari. Înainte de a aborda această categorie sunt necesare însă câteva precizări.

În primul rând trebuie specificat faptul că, cu o singură excepţie, toată ceramica de această epocă descoperită de noi, ca şi în cadrul cercetărilor anterioare, se afla în stare fragmentară. Explicaţia pare la îndemână: în situaţia locuinţelor de suprafaţă sau foarte puţin adâncite – ca la Solotvino – posibilitatea păstrării unor vase întregi este practic nulă, mai ales în condiţiile în care locuirea de epoca bronzului a fost deranjată de cele ulterioare. Excepţia menţionată o reprezintă o căniţă (deci un vas mic, mai puţin expus perisabilităţii) aflată la baza stratului de epoca bronzului (în S 2, m 8,25, la – 1,20 m; fig. 32/1). În aceste condiţii formele pot fi intuite doar pe cale grafică şi pe baza analogiilor, motiv pentru care anumite inexactităţi nu sunt total excluse, aceasta şi datorită marjei de subiectivism inerent clasificărilor tipologice.

Trebuie reţinut apoi că, indiferent de locul descoperirii – complexe, strat sau antrenată în nivelurile superioare – ceramica prezintă o evidentă uniformitate tipologică şi din punct de vedere al ornamentelor. Datorită acestui fapt ceramica va fi tratată pe baza tipologiei şi ornamenticii, indicându-se însă – din motive lesne de înţeles – asocierile din unele complexe închise.

În cadrul ceramicii se disting forme larg răspândite, deci caracteristice, precum şi altele reprezentate printr-un număr redus de fragmente sau doar prin unicate. Acolo unde situaţia o impune, vor fi menţionate şi variante la unele tipuri. Menţionăm însă că nu se va exagera cu împărţirea tipologică pentru că vasele fiind lucrate cu mâna, apariţia, în cadrul

aceluiaşi tip, a unor deosebiri – chiar de la exemplar la exemplar – este inerentă, deci nesemnificativă. Din acest motiv o tipologie excesivă nu se justifică, ea neoferind de altfel indicii concludente de ordin cultural sau cronologic (aceasta şi pentru faptul că vase ţinând de variante diferite apar în aceleaşi complexe).

Din punct de vedere cantitativ ceramica poate fi împărţită în două categorii. Prima, cea mai numeroasă, este ceramica comună de calitate mediocră, adesea cu aspect poros, având în compoziţie nisip granulos (uneori pietricele) şi cioburi insuficient pisate. A doua categorie o formează ceramica de calitate mai bună, fără însă a se putea vorbi de ceramică fină în adevăratul sens al cuvântului. În cadrul acestei a doua categorii se utilizau drept degresanţi nisip fin şi cioburi pisate. Ceramica este în general destul de bine arsă, dar şi sub acest aspect o menţiune în plus se cuvine celei de bună calitate.

În cadrul ceramicii grosiere sau comune se înscriu cu precădere vasele de mari dimensiuni, adică cele în care se păstrau proviziile, ca şi vasele utilizate la prepararea hranei. Câteva fragmente par să arate că un număr foarte redus de vase ţinând de ceramica comună erau neornamentate (fig. 37/4,6,8,10). De regulă însă vasele ţinând de această categorie erau ornamentate „standard”, prin strierea suprafeţelor şi aplicarea unor brâuri. Este vorba deci de motive ornamentale simple, tradiţionale, uşor de executat. Predominarea ceramicii comune explică frecvenţa deosebită a fragmentelor striate, ce apar în asociaţie cu ceramica de calitate mai bună, ornamentată cu motive incizate. În continuare vor fi prezentate tipurile de vase atestate în cadrul locuirii Suciu de Sus de la Solotvino.

A. Vase mari cu corpul arcuit

Un număr considerabil din fragmentele ceramice descoperite arată existenţa unui tip de vase mari, având corpul bombat şi buza evazată. Dimensiunile lor apreciabile (indicate de faptul că diametrul gurii la unele exemplare se situează între 30 şi 40 cm) sugerează utilizarea lor pentru păstrat provizii, mai ales că asemenea fragmente au fost aflate în gropi cu astfel de destinaţie. Deşi în majoritate erau lucrate din pastă grosieră, sunt bine arse. În cadrul acestui tip se disting două variante.

Varianta A1 este reprezentată de vase de acest tip, fără torţi, şi care (după profilul fragmentelor descoperite) aveau corpul mai mult sau mai puţin bombat, buza evazată şi o înălţime ce nu depăşea cu mult diametrul lor maxim[30]. Majoritatea sunt negre sau cenuşii-negricioase în interior şi cărămizii (de diferite nuanţe) la exterior.

Judecând după fragmentele descoperite, unele vase par a nu fi fost ornamentate (fig. 37/6, 8). Dar în proporţie covârşitoare sunt vasele cu suprafaţa striată şi brâu alveolar sau alveole pe, ori imediat sub buză (fig. 28/2-3, 30/2, 32/4, 33/1, 3-4).

Câteva fragmente indică însă că existau vase cu corpul striat dar fără brâu sau alveole (fig. 33/5), altele – tot striate – prevăzute pe buză cu brâu simplu în val (fig. 29/4), precum şi vase striate inclusiv pe buză (fig. 35/5). Din groapa 11 trebuie menţionate aici două fragmente dintr-un vas încadrabil în această variantă, prevăzut pe partea superioară a corpului cu un şir de alveole alungite, dispuse într-un registru delimitat de două incizii orizontale adânci (fig. 30/1, 31/6). Vasul este lucrat din pastă bună, are culoare cărămizie la interior şi cenuşie-gălbuie la exterior.

Predominarea netă a vaselor striate la Solotvino subliniază deci faptul că acest ornament (deşi cunoscut şi în alte culturi din epoca bronzului[31]), prin frecvenţa sa deosebită caracterizează în special cultura Suciu de Sus (pe parcursul întregii sale evoluţii), fapt subliniat de cei care s-au ocupat de această cultură[32]. Brâul alveolat constituie de asemenea un element caracteristic cu precădere fazei vechi a culturii Suciu de Sus.

Cât priveşte brâul simplu în val (fig. 29/4) el apare rar[33], inclusiv în cultura Suciu de Sus[34]. În fine, vasul ornamentat cu alveole alungite (fig. 30/1) este de influenţă sau de factură Wietenberg, cu analogii în faza a III-a a acestei culturi[35]. Trebuie specificat însă că acest motiv ornamental apare într-o formă apropiată pe buzele unor vase Suciu chiar la Solotvino (fig. 32/2, 34/1), dar şi în aşezarea de la Boineşti[36]

Varianta A2. Spre deosebire de varianta precedentă, vasele mari încadrabile în varianta A2 au corpul mai bombat, gâtul scurt şi arcuit, buza puternic evazată şi sunt prevăzute cu tortiţe sub buză (fig. 28/1, 35/2, 4, 36/6, 38/11, 41/2). O formă mai zveltă are doar vasul ilustrat în fig. 32/8. Toate sunt executate din pastă grosieră şi (cu excepţia vasului din fig. 41/2, care este negru în interior) au culoarea roşie (de diferite nuanţe) atât la interior cât şi la exterior. Unele par a nu fi fost ornamentate (fig. 35/2, 38/11). Majoritatea însă au suprafaţa (total sau parţial) striată. Trebuie specificat de asemenea că nici unul din vasele mari cu torţi nu este prevăzut cu brâu alveolat. Doar exemplarul mai zvelt are un şir de alveole mici sub buză (fig. 32/8). Notăm aici că acest vas a fost descoperit în locuinţa 9a (ţinând de începutul locuirii), iar vasul din fig. 28/1 a fost aflat în groapa nr. 10, în asociaţie cu fragmente de vase aparţinând variantei A1[37]

B. Vase de tip sac

Acest tip este ilustrat printr-un număr destul de mare de fragmente provenind de la vase mari cu pereţii foarte puţin arcuiţi, adesea aproape drepţi (fig. 30/3, 33/2, 35/3, 41/7, 43/8). Sunt lucrate din pastă grosieră – uneori cu pietricele – şi au culoare neagră pe ambele feţe, mai puţin exemplarul din fig. 43/8, care este brun-închis. Vasele de acest fel sunt prevăzute pe buze fie cu alveole, fie cu brâu alveolat şi au corpul striat. Un singur exemplar, descoperit în groapa nr. 11 (fig. 30/3), are alveole pe buză şi brâu alveolat sub buză, dar nu este striat. Judecând după profil, pastă, grosime, şi alte fragmente striate (de ex. fig. 39/8, 44/3-4, 7) pot proveni din vase de acest tip. Mărimea apreciabilă a unor exemplare pare să arate că erau utilizate pentru păstrat provizii, fapt sugerat şi de exemplarul (fig. 30/3) aflat în groapa nr. 11. Dar având în vedere că forma acestor vase asigura o bună stabilitate (mai ales că diametrul fundului la vasele de acest tip este de regulă sensibil mai mare decât la vasele bombate) ele puteau fi utilizate şi ca vase de bucătărie, pentru preparatul hranei. Deoarece aceste vase (numite uneori de tip borcan) au o perioadă şi o arie largă de răspândire, ele nu oferă elemente concludente de ordin cronologic sau cultural[38].

C. Căni

Am inclus în această categorie vasele pentru băut (şi păstrat) lichide, care au o capacitate şi înălţime mai mare, cele mici şi mai scunde fiind incluse în categoria ceştilor

(tratată mai jos). Desigur, precizarea categoriei în unele cazuri este dificilă (şi posibil arbitrară), mai ales datorită stării fragmentare a ceramicii.

Categoria cănilor este reprezentată prin 17 fragmente (fig. 32/6-7, 38/5-10, 41/3, 6, 42/5-6, 8, 11, 43/2, 4, 10), dar şi alte fragmente mărunte (de ex. fig. 36/3, 43/9) pot indica această categorie sau ceşti.

Majoritatea cănilor sunt lucrate din pastă grosieră sau mediocră şi doar un exemplar este din pastă fină (fig. 42/11).

Aproape în totalitate cănile au buza evazată, gâtul relativ scurt şi corpul bombat, un fragment indicând totuşi existenţa unei căni având corpul aproape drept (fig. 38/9). Torţile, de diferite mărimi (uneori cu orificiu foarte mic; fig. 38/7), sunt dispuse pe gât, cel mai adesea foarte aproape de buză. O constatare (provizorie) ar fi aceea că în faza reprezentată şi de aşezarea de la Solotvino torţile cănilor nu depăşesc de regulă nivelul buzei. În mod special trebuie remarcată toarta cănii din fig. 42/11, care este prevăzută la exterior cu două caneluri adânci, dispuse longitudinal, pentru care, deocamdată, nu putem oferi o analogie exactă în cadrul culturii Suciu. Totuşi, din desenul unei tortiţe aflată printre materialele Suciu de la Baia Mare se poate deduce că respectiva tortiţă era prevăzută cu o canelură longitudinală, dar mai puţin pronunţată[39]. În legătură cu această cană de la Solotvino (fig. 42/11) cu „prag" între gât şi corp, ea îşi găseşte o analogie formală la Boineşti, pe acest exemplar lipsind însă canelurile de pe toartă[40]. În schimb, toarta supraînălţată a unei căni (mai pântecoase) de la Derşida prezintă două caneluri longitudinale la exterior, dar şi în acest caz mai puţin pronunţate[41].

În privinţa ornamentului este de remarcat în primul rând lipsa brâului alveolat de pe această categorie. Pe buzele unor căni apar însă incizii oblice (sau alveole foarte înguste; fig. 41/3, 42/6, 43/2), atestate şi în alte aşezări atribuite culturii Suciu de Sus[42]. Pe exemplarul din figura 42/6, inciziile schiţează forma literei S, ornament cunoscut spre exemplu şi în necropola de la Bistriţa atribuită fazei a III-a a culturii Wietenberg[43].

Ornamentul striat apare rar pe această categorie şi, se pare, numai pe exemplarele mari (fig. 42/8). Frecvente sunt însă motivele realizate prin incizie, din fragmentele descoperite putându-se deduce că ele redau semicercuri (fig. 32/6), fascicole de incizii oblice (fig. 32/7) sau dispuse în unghi (fig. 38/7, 41/2), serii de linii incizate duble dispuse în arcadă (fig. 41/6, 43/2), în ghirlandă (fig. 41/3, 42/6) sau în val (fig. 38/8). Motivele incizate de acest fel fiind caracteristice şi culturii Suciu de Sus, prezentarea unor analogii este de prisos[44].

D. Ceşti

Ceştile sunt reprezentate prin fragmente din trei exemplare pe care se păstrează torţi (fig. 32/1, 36/1, 46/6), alte trei fragmente (pe care nu apar torţi) putând proveni şi ele din astfel de vase (fig. 38/1, 42/9-10). Din punct de vedere al pastei sunt superioare categoriei precedente, exemplarul din fig. 46/6 aparţinând chiar ceramicii fine. Două piese (fig. 32/1, 38/1) au culoare gălbui-portocalie, celelalte fiind negre sau brun-negre pe ambele feţe. Toate au buza evazată, gâtul pronunţat şi corpul bombat. Două exemplare au torţile supraînălţate (fig. 31/1, 46/6).

Ornamentele sunt destul de diverse. Ceaşca cu toartă supraînălţată (fig. 32/1) descoperită *in situ* în S 2, la baza nivelului din epoca bronzului, este ornamentată cu caneluri late (cu muchii profilate), dispuse oblic pe corp, motiv întâlnit şi în mediul Suciu[45]. Trebuie remarcat totuşi că vase cu astfel de caneluri apar destul de frecvent în mediul Wietenberg III şi Otomani, fazele II, dar mai ales III, printre care îşi află analogii ceaşca de la Solotvino[46]. Ornamentul spiralic incizat de pe piesa din fig. 38/1 este bine reprezentat (chiar caracteristic şi) în cultura Suciu de Sus[47], dar o analogie oferă şi un vas atribuit fazei Otomani II[48]. Cât priveşte exemplarul fragmentar din fig. 42/9, pe care apar incizii dispuse în triunghi, combinate cu spirale incizate întrerupte, o analogie oferă un vas de la Culciu Mic, atribuit culturii Suciu[49], dar într-o formă relativ asemănătoare motivul ornamental se întâlneşte şi în mediul Otomani[50]. Ornamentul spiralic incizat din fig. 46/6 este atestat şi în cultura Wietenberg[51]. În fine, ceaşca din fig. 36/1, ornamentată cu incizii paralele dispuse în arcadă, nu ridică probleme, ea fiind şi singurul vas de acest tip cu alveole pe buză[52].

E. Străchini şi castroane

Deoarece starea deosebit de fragmentară a ceramicii nu permite separarea clară a celor două categorii, ele vor fi prezentate împreună, cu atât mai mult cu cât şi la stabilirea formelor unele aproximări nu pot fi evitate. Se pot totuşi deosebi două tipuri.

Tipul E1 este reprezentat de o strachină tronconică (posibil rotunjită spre fund), cu buza evazată, diametrul gurii de cca 30 cm, neornamentată (fig. 37/10). Are culoarea cenuşie-negricioasă la interior şi maronie la exterior. Străchini cu corpul tronconic (uneori uşor rotunjit spre fund) şi cu buza evazată, neornamentate, sunt cunoscute în cultura Suciu de Sus[53].

Tipul E2. În cadrul acestui tip se includ străchinile cu corpul bombat şi buza uşor (sau mai accentuat) profilată spre exterior (fig. 31/2, 34/5-7, 37/2, 42/3-4). Alte fragmente provin probabil din astfel de străchini (fig. 31/7, 40/5-6, 42/7, 44/11, 46/4). Două exemplare sunt neornamentate – fig. 31/2 şi 42/7 -, ultimul având fundul în „umbo", element cunoscut şi culturii Suciu de Sus[54].

În cadrul descoperirilor de caracter Suciu, inclusiv la Solotvino, tipul E2 este relativ bine reprezentat deşi, practic, nu există două exemplare absolut identice. Totuşi materialele publicate oferă suficiente analogii. Spre exemplu, străchinile din fig. 34 şi în special cea din fig. 34/6 îşi află o bună analogie (ca tip) la Seini[55]. Exemplarele cu buza puţin îngroşată sau uşor profilată spre exterior (fig. 42/3-4) îşi găsesc şi ele analogii destul de apropiate[56]. Fragmentul din fig. 44/11 (probabil dintr-un castron mare) este identic ca profil şi mai ales prin ornamentul spiralic incizat, cu un fragment descoperit la Boineşti[57].

Referitor la maniera de ornamentare trebuie relevate şi alte aspecte. Astfel, motivul cruciform realizat din linii incizate, care apare la Solotvino pe un fragment de fund (fig. 46/4) îşi găseşte o analogie (tot pe un fragment de fund) de la Culciu Mare, dar şi în mediul Otomani III[58]. Motivul ornamental incizat de pe un fragment de fund, redând cercuri concentrice (eventual spirală; fig. 31/7) apare într-o manieră realativ apropiată (tot pe un fund de vas) la Mesteacăn[59]. Pentru ornamentele de pe două fragmente de străchini (din L 11; fig. 42/3-4), constând din alveole pe buză, sub care se află incizii delimitate de arcade, există de asemenea analogii relativ apropiate în cadrul descoperirilor atribuite culturii

Suciu[60]. Menţionăm cu această ocazie câteva fragmente de vase – nu toate provenind de la străchini – care au însă motive ornamentale ce amintesc de cultura Wietenberg. Astfel, ornamentul constând din alveole încadrate de două linii adânc incizate, dispuse în arcadă (fig. 34/5 şi 40/4) sau oblic (fig. 40/6) apare spre exemplu la Derşida[61] şi în necropola de la Bistriţa (datată în faza Wietenberg III)[62], unde însă dispunerea ornamentului este orizontală[63]. Atestarea acestui ornament la Solotvino în trei variante de dispunere, ar putea indica faptul că vasele de la Solotvino sunt de producţie locală, deşi ornamentul este de evidentă influenţă Wietenberg.

Motivul constând din incizii înguste executate sub o linie (de asemenea incizată) dispusă orizontal dar şi în zig-zag (fig. 40/3) apare în cultura Wietenberg inclusiv în faza a III-a[64]. Cât priveşte însă motivul ornamental de pe fig. 40/1, el marchează, mai ales prin maniera de execuţie, o mult mai evidentă influenţă Wietenberg, vasul respectiv putând fi considerat chiar un produs de import.

F. Strecurători

Acest tip de vas este atestat printr-un exemplar având corpul zvelt şi buza uşor evazată, prevăzută cu lobi (provine din stratul de epoca bronzului; fig. 46/3). Un alt fragment (descoperit de J. Kobal) provine dintr-un exemplar mai scund dar cu corpul mai larg şi buza retezată oblic (fig. 11/10)[65]. Alte trei fragmente de strecurători, dintre care două cu buză profilată spre exterior, provin din săpăturile executate de P. Bârnea în 1967 (fig. 3).

În cadrul aşezării de la Solotvino se pot deci distinge trei variante de strecurători. Dar având în vedere şi exemplarele publicate din alte aşezări[66], rezultă că în cultura Suciu de Sus acest tip de vas apare într-o gamă destul de largă de variante, fapt de altfel valabil şi pentru culturile Otomani[67] şi Wietenberg[68].

G. Capac

În stratul dacic (deci în poziţie secundară, în S 9) a fost aflat un (fragment de) capac, a cărui suprafaţă exterioară este împărţită (prin câte două linii incizate) în patru sectoare egale, între ele – în poziţie centrală – aflându-se un buton masiv de prindere, prevăzut cu două perforaţii (fig. 45). De notat că prin dimensiunile sale, acest capac se potriveşte la trei vase mari (fig. 33/3-4, 35/5; varianta A1) descoperite în apropiere (în S 8 şi S 9). Fără a susţine că ar fi vorba de o „standardizare", trebuie totuşi admis că, din motive practice, unele vase cu aproximativ aceeaşi utilizare erau executate la mărimi foarte apropiate.

Deşi pentru forma acestui capac se poate cita o analogie apropiată din mediul Suciu[69], totuşi împărţirea în patru registre a feţei exterioare o regăsim (redată însă în manieră Wietenberg) pe un capac de la Derşida[70] şi, ca idee, pe un capac din mediul Otomani[71].

H. Forme diverse

Sub această siglă au fost întrunite câteva forme singulare, unele prevăzute şi cu ornamente mai puţin obişnuite în cadrul culturii Suciu.

Astfel, în groapa nr. 10 a fost descoperit un fragment provenind din partea inferioară a unui vas (de mici dimensiuni), probabil bitronconic, ornamentat cu incizii duble, dispuse în unghi (fig. 29/1). Ornamentul unghiular (sau în zig-zag) este cunoscut în cultura Otomani, fazele II-III[72] şi în cultura Wietenberg, inclusiv în faza a III-a[73]. Tot în mediul Wietenberg, la Derşida, îşi află o analogie relativ apropiată motivul ornamental din fig. 29/2[74].

Văsciorul din fig. 46/2 (probabil o ceaşcă) are corpul bombat, prevăzut cu caneluri verticale, late şi distanţate şi fundul în „umbo". Deşi canelura apare şi în descoperiri considerate de tip Suciu[75], acest tip de canelură este evident mai răspândit (şi deci caracteristic) în cultura Otomani faza a III-a[76] şi mai ales în mediul Wietenberg, unde canelura lată (inclusiv distanţată şi dispusă vertical sau oblic) este atribuită fazei a III-a a acestei culturi[77].

Fragmentul ilustrat în fig. 46/7 indică o formă aparte, pentru care nu putem oferi o analogie. Este, probabil, un suport cu corpul aproape drept şi partea superioară lăţită şi (dublu) perforată în două puncte diametral opuse.

În fine, pentru fragmentul din fig. 38/3, ornamentat cu incizii duble dispuse în reţea, nu putem oferi deocamdată o analogie. Dar, după o informaţie a colegului I. Németi (căruia îi mulţumim aici) acest tip de ornament apare în nivelul bronzului clasic de la Carei-„Bobald" şi Tiream-„Kenderesholom".

IV. 4. Concluzii privind locuirea din epoca bronzului

Prezentarea cercetărilor şi a materialelor atribuite culturii Suciu de la Solotvino, ca şi analogiile ce ne-au stat la îndemână, impun formularea câtorva consideraţii finale, inclusiv de ordin cronologic. Trebuie spus însă că publicarea în cantitate foarte redusă a ceramicii din majoritatea aşezărilor investigate în deceniile trecute, ca şi anumite ambiguităţi stratigrafice (legate de unele din aceste aşezări), creează greutăţi serioase cercetării. Această situaţie, ca şi lipsa unor săpături noi, de anvergură (care – preferabil – ar trebui efectuate chiar de cei care se ocupă efectiv de cultura Suciu), explică atât diversitatea, cât şi schimbarea repetată a opiniilor privind statutul şi cronologia culturii Suciu.

Legat de locuirea din epoca bronzului de la Solotvino, un prim aspect ce trebuie subliniat priveşte situaţia stratigrafică. Deşi pe alocuri a fost substanţial deranjată (de cele ulterioare, fapt ce explică antrenarea a numeroase materiale în nivelurile superioare), cercetările arată că această locuire este reprezentată de un singur strat de cultură, cele două cazuri de locuinţe suprapuse trebuind interpretate doar ca o eşalonare a locuirii în cadrul aceluiaşi nivel (etape).

Dovada o oferă şi faptul că, indiferent de locul descoperirii – strat, complexe sau antrenată în nivelurile superioare - , ceramica prezintă totuşi un aspect unitar. Predominarea netă a fragmentelor ceramice striate, prezenţa bine marcată a ceramicii ornamentate cu motive incizate şi, totodată, absenţa ceramicii cu decor excizat indică faptul că locuirea de epoca bronzului de la Solotvino ţine de ceea ce se consideră a fi prima fază a culturii Suciu de Sus.

Originea şi cronologia (inclusiv etapizarea) culturii Suciu de Sus sunt discutate relativ frecvent începând cu anii '60. Desigur, punctele de vedere emise sunt cunoscute

specialiştilor, cu atât mai mult cu cât ele au fost adesea sintetizate sau amintite în lucrări mai vechi sau mai de curând apărute[78]. Şi pentru a nu repeta lucruri cunoscute, ne vom limita aici la aspectele noi pe care le aduc (sau par a le aduce) cercetările de la Solotvino, corelându-le însă (mai ales) cu unele opinii relativ recente, adesea contradictorii.

Aşa cum apare materialul ceramic de epoca bronzului de la Solotvino, el relevă prin motivistica ornamentală şi tehnica de realizare (incizia) multe similitudini cu cultura Otomani. Şi, după cum s-a văzut (din subcapitolul anterior), unele din analogiile citate din mediul Otomani merg, practic, până la identitate. Cu ocazia prezentării ceramicii au fost remarcate şi analogii (unele foarte apropiate) din cadrul culturii Wietenberg. Desigur, aceste similitudini constatate la Solotvino nu aduc în esenţă nimic nou, ci doar întăresc ipoteza demult formulată de cei care susţin rolul culturii Otomani (şi în măsură evident mai mică) şi a culturii Wietenberg în formarea culturii Suciu de Sus. Recent, această idee (inclusiv cu precizări cronologice) este susţinută cu argumente stratigrafice de P. Roman şi I. Németi, care arată că „...deja în perioada încă „clasică" („faza III") a culturii [Otomani] se constată individualizări sau „desprinderi" cum este cazul în aria nordică (unde apare etapa timpurie Suciu)..."[79]

Intrând în domeniul cronologiei, trebuie spus că într-un studiu publicat în 1975, C. Kacsó încadra începutul culturii Suciu în prima jumătate a bronzului mijlociu[80]. Acelaşi autor (în 1987) paraleliza Suciu I cu Otomani III şi Wietenberg III, în cadrul fazei Reinecke Br. B1[81]. Tot în Reinecke Br. B1 plasa şi T. Bader prima fază Suciu, dar paralelizând-o cu Otomani II şi Wietenberg II[82], paralelizare care (în 1995) i se „pare totuşi destul de probabilă" şi lui C. Kacsó[83]. Numai că, în cadrul aceluiaşi articol (la pagina următoare) lui C. Kacsó i se „pare destul de probabilă" şi ideea formulată de P. Roman şi I. Németi (referitor la formarea culturii Suciu prin regionalizarea culturii Otomani; n. 79), intrând astfel în contradicţie cu propria-i ipoteză privind paralelizarea Suciu I cu Otomani II şi Wietenberg II (aceasta pentru că, în accepţiunea celor doi autori menţionaţi, regionalizarea se petrece în faza Otomani III). Pentru a încheia acest şir al contradicţiilor, reamintim şi contribuţia lui C. Kacsó din 1990, în care afirma că comunităţile culturii Suciu „...erau prezente la începutul Bronzului târziu" şi că „această cultură...îşi are începuturile încă în a doua parte a Bronzului mijlociu"[84]. Dacă se iau deci în consideraţie toate aceste ipoteze (inclusiv evoluţia Suciu în cadrul grupului Lăpuş)[85], rezultă că în accepţiunea lui C. Kacsó cultura Suciu de Sus ar reprezenta – în cadrul epocii bronzului – cel mai îndelungat fenomen cultural-istoric, cu o evoluţie de cca un mileniu[86].

Desigur, în virtutea libertăţii opiniilor, fiecare poate să-şi modifice, cum şi de câte ori doreşte, opţiunile cronologice. Asta se şi face foarte adesea, ultimul exemplu fiind o schemă cronologică (Zeittafel)[87], în care: începutul culturii Suciu este plasat la 2000 î.Chr., asemenea culturilor Otomani şi Wietenberg; la rândul ei cultura Wietenberg este „terminată" la 1500 î.Chr., fără să se ţină cont de opţiunile cronologice ale cercetătorilor care s-au ocupat efectiv de această cultură, inclusiv cele exprimate în ultimele două teze de doctorat (publicate !) dedicate culturii Wietenberg[88].

S-a arătat anterior că nivelul de epoca bronzului de la Solotvino este relativ subţire, putându-se astfel aprecia că locuirea nu a depăşit un secol.

Cât priveşte ceramica, ea indică unele tipuri de ornamente prezente încă în Otomani II şi Wietenberg II, dar care se perpetuează sau chiar devin caracteristice etapei următoare

(III) a acestor culturi, precum şi – subliniem – elemente evident sincrone fazelor Otomani III şi Wietenberg III, cum este şi cazul ceştii din fig. 32/1 (vezi şi n. 46), aflată chiar la baza nivelului de epoca bronzului. Şi, deoarece după o regulă elementară în arheologie (de care nu se prea împiedică adepţii datărilor – tot mai – timpurii), materialele mai recente indică încadrarea cronologică a obiectivelor arheologice, trebuie apreciat că nivelul Suciu de la Solotvino este grosso modo sincron cu Otomani III – Wietenberg III. Cu alte cuvinte, locuirea Suciu de la Solotvino se plasează cândva pe parcursul fazelor Otomani III, Wietenberg III. Această datare explică şi prezenţa similitudinilor (menţionate la tratarea ceramicii) cu a treia fază a culturilor amintite. A scoate deci aceste materiale din contextul nivelului, considerându-le (de dragul datărilor timpurii) o intrusiune posterioară, ar reprezenta o forţare artificială a realităţii. De altfel, optând pentru această datare, nu afirmăm nimic nou, căci (cu foarte puţine excepţii) marea majoritate a cercetătorilor consideră (sau au considerat măcar o dată) că faza Suciu I corespunde în linii mari cu fazele Otomani III, Wietenberg III.

Şi în final, o ultimă chestiune. Reprezintă nivelul de epoca bronzului de la Solotvino faza I-a a culturii Suciu de Sus? Este evident că în această etapă faza Suciu I este constituită şi prezintă unele trăsături bine marcate. Printre acestea se remarcă în special utilizarea masivă a ornamentului striat, care, la acest palier cronologic, este foarte puţin utilizat în cadrul culturilor Otomani sau Wietenberg. Mai mult, inciziile relativ adânci şi late de pe câteva fragmente ceramice de la Solotvino (fig. 30/1, 34/5, 7, 40/4) pot fi – eventual – considerate precursoarele exciziei, tehnică ce va marca faza a II-a a culturii Suciu.

NOTE:

[1] Cf. J.Kobal, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 117.
[2] T.Bader, *Epoca bronzului*, p. 64-65.
[3] Idem, *loc.cit.*; pentru zona Tisei Superioare vezi E.A.Balaguri, în *SA*, 1969,2, p. 147 şi urm.; idem, în *Drevniaja istoria Verhnogo Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 77.
[4] C.Kacsó, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 84.
[5] Această numerotare rezultă din faptul că locuinţele au fost marcate în ordinea descoperirii lor, indiferent de epoca de care ţin. Pentru a evita eventuale neclarităţi menţinem numerotarea făcută pe şantier. Numerotarea a fost păstrată şi pentru gropile aparţinând epocii bronzului.
[6] J.Kobal, *op.cit.*, p. 120.
[7] Pentru constatări similare la Culciu Mare, vezi T.Bader, *op.cit.*, p. 67.
[8] J.Kobal, *op.cit.*, p. 120, fig. 8 şi pl. VI/1-3.
[9] T.Bader, *op.cit.*, p. 66-67.
[10] E.A.Balaguri, în *Drevnija istoria Verhnogo Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 78. Pentru alte exemple din afara teritoriului României, vezi T.Bader, *op.cit.*, p. 67-68.
[11] C.Kacsó, *loc.cit.*
[12] T.Bader, *op.cit.*, p.67.
[13] C.Kacsó, *op.cit.*, p. 84.
[14] E.A.Balaguri, *op.cit.*, p. 78.
[15] T.Bader, *op.cit.*, p. 67.
[16] Idem, *op.cit.*, p. 73, pl. XLIX/25. Vezi idem, în *SCIV*, 23, 1972, 4, p. 528, pl. 11/7-9.
[17] J.Kobal, *op.cit.*, p. 120, pl. VI/3-3a.
[18] V.Vasiliev A.Rustoiu, V.Kotigoroško, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, Bucureşti, 1997, p. 342, fig. 18/6. Vezi şi prezentul volum, pl. 112/6.
[19] J.Kobal, *op.cit.*, p. 120, pl. VI/4-4a.

[20] Idem, *op.cit.*, pl. reprodusă de noi în fig. 9.
[21] T.Bader, *op.cit.*, p. 73, pl. XLIX/23.
[22] Idem, *op.cit.*, p. 58, fig. XXXV/5.
[23] N.Chidioşan, *Aşezarea Wietenberg de la Derşida*, p. 60, pl. 38/22-24; I.Andriţoiu, *CTSVT*, p. 45, pl. 36/14, 39/15-16,18-21.
[24] J.Kobal, *op.cit.*, p. 120, pl. VI/2; este menţionată ca fiind din piatră, dar, foarte probabil, este din silex sau obsidian.
[25] T.Bader, *op.cit.*, p.58, pl. XXXV/4.
[26] I.Andriţoiu, *CTSVT*, p. 45, pl. 39/27.
[27] N.Chidioşan, *op.cit.*, p. 63, pl. 39/35, menţionează o astfel de piesă în aşezarea Wietenberg de la Derşida.
[28] J.Kobal, *op.cit.*, p. 120, pl. VI/1; este reprodusă de noi în fig. 12/1.
[29] Pentru situaţia din alte aşezări Suciu de Sus vezi T.Bader, *op.cit.*, p. 73; pentru unele aşezări Wietenberg vezi N.Chidioşan, *op.cit.*, p. 60 şi I.Andriţoiu, *op.cit.*, p. 44, 60.
[30] Pentru analogii din aşezarea Suciu de Sus de la Lăpuşel vezi C.Kacsó, în Apulum, XXXII, 1995, mai ales pl. I/9, II/2,11-13, III/1-2.
[31] Pentru cultura Otomani vezi T.Bader, *Epoca bronzului*, pl. XV/3-5,15,18, XXVIII/4.
[32] T.Bader, *op.cit.*, p. 72; C.Kacsó, *op.cit.*, p. 95, pl. I şi urm.
[33] Pentru cultura Wietenberg vezi N.Chidioşan, *Aşezarea Wietenberg de la Derşida*, pl. 27/8; N.Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur*, Teil 2, Typentafel 11/11.
[34] Vezi C.Kacsó, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1987, p. 56, fig. 6/8, 9/3.
[35] I.H.Crişan, în *Materiale*, IX, 1970, p. 158, fig. 8/5A, 11/4, 13/8;T.Soroceanu, Al.Retegan, în *Dacia*, N.S., XXV, 1981, p. 213, fig. 5/6, 15/1, 24/4; I.Andriţoiu, *CTSVT,* p. 203, fig. 35/10, 42/30.
[36] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVII/16.
[37] Pentru analogii formale vezi C.Kacsó, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 84, pl. VI şi X.
[38] Notăm totuşi că printre puţinele vase de acest tip ilustrate de T.Bader, nici unul nu este prevăzut cu alveole sau brâu alveolat (T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVI/9-10,12, LIII/8). Dar acest ultim ornament (brâu alveolat) apare pe vase încadrabile în tipul discutat aici, aflate la Seini (C.Kacsó, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1987, p. 58, fig. 13/5,11) şi, în asociaţie cu striuri, la Lăpuşel (idem, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 85, pl. I/7-8,10).
[39] C.Kacsó, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1-2, 1987, p. 52, fig. 1/9.
[40] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVII/5.
[41] N.Chidioşan, *op.cit.*, pl. 20/2.
[42] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLIV/2, XLVII/4.
[43] I.H.Crişan, în *Materiale*, IX, 1970, p. 157, fig. 13/14-15.
[44] Pentru comparaţie a se vedea T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVII-XLIX şi C.Kacsó, *op.cit.*, fig. 5,10,11.
[45] Cf. C.Kacsó, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 95, pl. VII/2; T.Bader, *op.cit.*, p. 70, pl. XLV/10.
[46] Vezi I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara-Wietenberg*, p. 37; T.Bader, *op.cit.*, p. 52, pl. XX/ 10-16 (pentru Otomani).
[47] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVII/24 şi pl. XLIV.
[48] Idem, *op.cit.*, pl. XXI/3.
[49] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLV/12.
[50] Idem, *op.cit.*, pl. XVIII/22.
[51] I.Andriţoiu, *op.cit.*, pl. 41/41; N.Boroffka, *op.cit.*, pl. 5/1. Ornamentul din fig. 46/6 este apropiat de tipul nr. 19 – VD30 (Typentafel 16) a lui N.Boroffka, care-l atribuie fazei B a culturii Wietenberg, datată de el după 1600 î.Chr.; vezi *Die Wietenberg-Kultur*, Teil 1, p. 250 şi tabelul cronologic de la p. 258.
[52] Această ceaşcă a fost aflată în stratul de epoca bronzului, aproape de L 9 şi L 9a, iar cea din fig 42/9 în L 11.
[53] T.Bader, *op.cit.*, p. 71, pl. LII/1,4.
[54] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLIV/3,5; C.Kacsó, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1-2, 1987, p. 56, fig. 9/8, un castron reprezentând o bună analogie pentru vasul de la Solotvino.
[55] C.Kacsó, *op.cit.*, p. 56, fig. 10/14.
[56] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVII/15,19; C.Kacso, *op.cit.*, p. 52, fig. 2/8-9; idem, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 84, pl. IV/7-8
[57] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVIII/15 (fragmentul din dreapta).

[58] T.Bader, *op.cit.*, pl. LII/5 pentru Culciu Mare şi p. 53, pl. XXV/9 pentru Otomani III. Cu titlu informativ menţionăm că motivul crucii incizate apare şi în orizontul atribuit de Al.Oancea fazei finale a culturii Monteoru; vezi în *Dacia*, N.S., XXV, 1981, p. 148, fig. 9/16,21.
[59] Cf. C.Kacsó, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1-2, 1987, p. 55, fig. 8/7. Incizii circulare (sau în spirală) apar şi pe fundul unei străchini de la Culciu Mare (T.Bader, *op.cit.*, pl. LI/5). Notăm că fragmentul de la Solotvino a fost găsit în groapa nr. 11.
[60] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVII/19; C.Kacsó, *op.cit.*, fig. 5/3,8-11.
[61] N.Chidioşan, *op.cit.*, pl. 28/1.
[62] I.H.Crişan, în *Materiale*, IX, 1970, p. 143, fig. 8/5A, 11/4, 13/8.
[63] Pentru o analogie apropiată vezi F.Gogâltan, D.Tamba, în *ActaMP*, XVI, 1992, p. 69, pl. IV (material Wietenberg atribuit fazei Reinecke Br.C).
[64] Vezi T.Soroceanu, Al.Retegan, în *Dacia*, N.S., XXV, 1981, p. 216, fig. 12/1-2; I.Andriţoiu, *op.cit.*, pl. 30/8, 41/31.
[65] J.Kobal, *op.cit.*, pl. IV/10.
[66] Vezi T.Bader, *op.cit.*, pl. XLVI/4 şi pl. LIII/5.
[67] Idem, *op.cit.*, p. 48, pl. XVI/12, XXIX/1-4.
[68] N.Boroffka, *op.cit.*, Teil 2, Typentafel 5/10-13.
[69] T.Bader, *op.cit.*, pl. LIII/6.
[70] N.Chidioşan, *op.cit.*, pl. 22/1.
[71] T.Bader, *op.cit.*, pl. XXIX/13.
[72] Idem, *op.cit.*, p. 47, pl. XXIV/14-15.
[73] I.Andriţoiu, *op.cit.*, pl. 34/4, 41/17-18; N.Chidioşan, *op.cit.*, pl. 25/11, 35/9.
[74] N.Chidioşan, *op.cit.*, pl. 18/8.
[75] T.Bader, *op.cit.*, pl. XLV/6,10,15; XLVII/29; C.Kacsó, în *Apulum*, XXXII, 1995, pl. VI/1, VII/2.
[76] T.Bader, *op.cit.*, p. 52, pl. XX/11-14.
[77] Vezi N.Chidioşan, *op.cit.*, p. 53, fig. 4, pl. 18/5; I.Andriţoiu, *op.cit.*, p. 43, 52, pl. 35/2,11,31, 42/15-16; N.Boroffka, *op.cit.*, Typentafel 21/7-8 VA5, cu atribuire la faza Wietenberg C (cf. *op.cit.*, Teil 1, p. 250). Menţionăm aici şi fragmentul de vas din fig. 40/8, ornamentat cu incizii foarte late, imitând canelurile în spirale întrerupte, de tip VA19 din faza C a culturii Wietenberg; cf N.Boroffka, *op.cit.*, Teil 1, p. 250.
[78] Vezi de ex. T.Bader, *Epoca bronzului*, p. 73-77; C.Kacsó, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 83, 95-98.
[79] P.Roman, I.Nemeti, în *SympThrac*, 8, Satu Mare – Carei, 1990, p. 39 şi mai ales p. 40; idem, în *Thraco-Dacica*, 11, 1990, p. 46.
[80] C.Kacso, în *Dacia*, N.S., XIX, 1975, p. 45-68.
[81] Idem, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1987, p. 75 (tabelul cronologic).
[82] T.Bader, *op.cit.*, p. 74.
[83] C.Kacso, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 97.
[84] Idem, în *SympThrac*, nr. 8, Satu Mare - Carei, 1990, p. 45.
[85] Idem, *op.cit.*, p. 46 (mai ales ultimul aliniat).
[86] Toate aceste inadvertenţe nu pot fi rezolvate printr-un şir de ipoteze mai mult sau mai puţin speculative, ci prin săpături noi, de amploare, în aşezări Suciu (şi Otomani).
[87] Vezi *Thraker und Kelten beidseits der Karpaten*, Eberdingen, 2000/2001, p. 21, Abb. 9.
[88] I.Andriţoiu, *CTSVT*, p. 244, pl. 76 (tabelul cronologic); N.Boroffka, *Die Wietenberg – Kultur*, Teil 1, p. 258, Tabelle 14 (schema cronologică). Desigur, din pură întâmplare, ideea terminării culturii Wietenberg în sec. al XV-lea î.Chr. coincide întocmai cu aceea exprimată în *Erdély története kezdetektöl 1606 ig*, Budapest, 1986, p. 23-25, unde apare şi aserţiunea că „stăpâni din sud, din Mikene" diriguiesc în Transilvania acelei epoci (cf. V. Vasiliev, în *Apulum,* XXV, 1988, p. 97). Trebuie menţionat aici şi faptul că descoperirea la Albeşti a unor vase „afumătoare", încadrate în faza Wietenberg C (vezi Gh.Baltag, N.Boroffka, în *SCIVA*, 47, 1996, 4, p. 389, 391, fig. 10/4), pun sub semnul întrebării plasarea materialului Wietenberg de la Oarţa de Sus (unde apar vase de acest tip) în faza a doua a acestei culturi (Cf. C Kacsó, în *Dacia*, N.S., XXXI, 1987, p. 69-70, fig. 28/1-2; idem, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 95).

V. LOCUIRILE DACICE

V. 1. Primul nivel dacic

După cum am afirmat într-un capitol anterior, nivelul corespunzător primei locuiri din cea de a doua vârstă a fierului nu s-a păstrat pe întreaga suprafaţă a sitului, el fiind distrus de intervenţiile prilejuite de amenajarea platoului cu ocazia constituirii celei de a doua aşezări dacice. În aceste condiţii, primul nivel dacic a fost sesizat în special în zona sud-estică a terasei (secţiunile 3, 6, 10, 11 şi în secţiunea I efectuată de J.Kobal[1]) şi sporadic în partea de nord (secţiunea 5). Ca urmare, complexele arheologice corespunzătoare primei aşezări dacice sunt puţine, dar iniţial ele au fost, cu siguranţă, mai numeroase.

V. 1. 1. Complexe arheologice

Locuinţe

Cu ocazia săpăturilor recente nu au fost descoperite complexe de acest fel. J.Kobal a surprins însă în secţiunea I latura scurtă a unei locuinţe adâncite care avea probabil o formă cvasirectangulară. Ea nu a fost dezvelită decât parţial (Gr. 4 – fig.). Lăţimea locuinţei respective era de 2 m şi se adâncea în sol cu 0,4 m. În colţul sudic al construcţiei a fost surprinsă o adâncitură având 0,6 m în diametru. În partea inferioară a acestui complex au fost sesizate bucăţi arse din lipitura de lut a pereţilor, precum şi fragmente ceramice vitrificate în urma incendiului violent care a mistuit clădirea[2].

În secţiunea S 9, în porţiunea m 8, a fost dezvelită o groapă de stâlp circulară, având diametrul de 0,37 m. Ea se adâncea până la 1,15 m de la suprafaţa solului, însă pornea din primul nivel dacic. Deşi izolată, groapa respectivă sugerează existenţa unor locuinţe de suprafaţă care nu au fost însă depistate.

Numărul locuinţelor a fost, desigur, mai mare. Urmele lor nu au mai fost sesizate datorită ariei restrânse a primului nivel dacic, distrus în mare parte de intervenţiile ulterioare.

Gropi

Gropile de provizii sunt mai bine reprezentate, deşi nici acestea nu sunt prea numeroase.

Gr. 7 s-a conturat în porţiunea m 11-12 din secţiunea 3, ea ajungând până în caseta 2. Groapa respectivă are o formă ovală în plan, în timp ce în secţiune este de formă tronconică. S-a conturat la – 0,55 m adâncime, ajungând la – 1,12 m de la suprafaţa solului. Diametrul gurii este de 1,90 x 1,27 m, iar la bază măsoară, în lungime, 1,75 m. Spre deosebire de restul gropilor care au avut un inventar mai sărac, aceasta conţinea numeroase fragmente ceramice provenind de la vase de tip clopot ornamentate cu butoni şi brâuri alveolare sau cu alveole simple, străchini, fragmente de căni etc. (fig. 48-50).

Gr. 13 a apărut în secţiunea 6, în porţiunea m. 9-10. Ea a fost dezvelită parţial, intrând în profilul estic al secţiunii. Are o formă circulară în plan şi tronconică (baza mare în jos)

în secţiune; s-a conturat la – 0,45 m şi s-a adâncit până la – 1,10 m de la suprafaţa solului. Dimensiuni: diametrul gurii 0,75 m; diametrul fundului 0,85 m. Inventarul gropii era compus din numeroase fragmente ceramice dacice şi din epoca bronzului (acestea din urmă în poziţie secundară).

Gr. 17 a fost sesizată între m 10-11 ai profilului vestic din secţiunea 5. Ea are o formă tronconică în secţiune şi circulară în plan. S-a conturat la –0,80 m şi s-a adâncit până la – 1,22 m. Diametrul gurii este de 1,25 m , iar baza măsoară 1 m.

Gr. 24 s-a conturat în secţiunea 10, între m 15-16 şi intra în profilul estic. Forma ei este asemănătoare cu cea a gropii precedente. S-a conturat la –0,55 m adâncime şi a ajuns până la –0,90 m. Dimensiuni: diametrul gurii – 0,80 m; diametrul la bază – 0,40 m.

Alte două gropi au fost surprinse în secţiunea 11. Prima dintre ele (Gr. 25) s-a conturat între m 13-14 şi era tronconică în secţiune. Diametrul gurii măsoară 0,75 m, iar cel al bazei este de 0,37 m. A apărut la –0,90 m adâncime şi a ajuns până la 1,40 m. Cea de a doua groapă (Gr. 27) se afla la m 11 având forma obişnuită sesizată şi în cazul celorlalte complexe de acest fel. Dimensiuni: diametrul la gură – 1,07 m; diametrul la bază – 0,50 m. S-a conturat la –0,85 m şi s-a adâncit până la 1,50 m.

Acestor gropi li se adaugă alte patru complexe asemănătoare, atât ca formă, cât şi ca dimensiuni, cercetate de J.Kobal. Ele au fost descoperite în S I şi conţineau materiale ceramice specifice primului nivel dacic[3].

Deşi elementele de habitat aparţinând primului nivel dacic nu sunt numeroase, materialele arheologice descoperite în ele, ca şi cele provenind din stratul de cultură, sunt semnificative în tentativa de încadrare cronologică şi istorică a aşezării.

V. 1. 2. Inventarul arheologic

Materialele arheologice descoperite în primul nivel dacic sunt reprezentate în marea lor majoritate de fragmente ceramice. Ele au aparţinut unor vase lucrate cu mâna, în cazuri foarte rare fiind descoperite piese realizate la roată.

Ceramica

Ceramica lucrată cu mâna a fost realizată, în general, din pastă grosieră, folosind ca ingrediente pietricele şi cioburi pisate. Există o serie de tipuri de vase (în special străchini, dar şi unele vase mari de bucătărie sau de provizii) confecţionate dintr-o pastă semifină sau fină, lustruită la exterior şi/sau interior. Culoarea vaselor variază de la cărămiziu şi brun-cărămiziu la brun-negricios sau negru.

În ceea ce priveşte tipologia, în literatura de specialitate din ultimii ani au fost abordate o serie de probleme metodologice vizând analiza recipientelor de lut. Ele au evidenţiat importanţa formei şi funcţionalităţii vaselor în înţelegerea acestor categorii de materiale în ansamblul inventarelor aşezărilor[4]. Din acest punct de vedere, ceramica din primul nivel dacic de la Solotvino-Cetate poate fi împărţită în vase de provizii şi de bucătărie, vase utilizate pentru consumarea hranei şi vase pentru băut. Acestora li se adaugă o serie de alte tipuri ceramice având funcţionalităţi specifice ori o utilizare, deocamdată, incertă.

Vasele de provizii și de bucătărie sunt reprezentate, în general, de exemplare lucrate cu mâna din pastă grosieră. Există însă și cazuri în care ele au fost realizate dintr-o pastă mai îngrijită, fiind lustruite la exterior.

Vase de tip clopot (sac)

Majoritatea fragmentelor descoperite aparțin unor *vase de tip clopot (sac)*, având pereții mai mult sau mai puțin arcuiți și diametrul gurii mai mare decât cel al bazei. Dimensiunile variază de la exemplare având peste 40 cm înălțime (utilizate ca vase de provizii – fig. 53, 54/1) la vase în miniatură cu o înălțime de 8-9 cm (fig. 57/1-2). Ornamentația recipientelor în discuție este foarte variată. Este vorba de brâuri alveolare simple sau combinate cu butoni aplatizați, uneori ușor ridicați în sus (fig. 48/1, 3-4, 49/2, 52/1, 53, 54/1-2, 55/2-4, 56/5, 57/1,3-4, 59/2-3). La fel de frecvente sunt șirurile de alveole imprimate în partea superioară a vaselor, dispuse orizontal sau în „ghirlandă", combinate de obicei cu butoni aplatizați (fig. 48/2,5, 49/1, 51/2, 56/1,3, 59/4). Menționăm, de asemenea, existența – în cazuri mai rare – a unor brâuri crestate, combinate cu butoni (fig. 51/4, 57/2), a brâurilor alveolare dispuse în „ghirlandă" (fig. 54/1), uneori combinate cu barbotină (fig. 49/4), a butonilor cu alveolă (fig. 55/5) sau a celor de dimensiuni mici de formă semisferică (fig. 56/4, 57/2, 58/8).

Vasele menționate până acum cunosc o largă răspândire, fiind utilizate o perioadă îndelungată de timp fără modificări morfologice esențiale. Exemplarele de la Solotvino pot fi încadrate în tipul III, variantele a-d, din clasificarea lui E.Moscalu, fiind datate între sec. VI-III î.Chr. Unele vase sunt prezente, sporadic, și mai târziu[5]. Dintre analogiile mai apropiate le menționăm pe cele din așezările extra-carpatice de la Bunești (sec. IV-III î.Chr.), Huși-Corni (sec. IV-III î.Chr.), Butuceni (sec. IV-III î.Chr.), Băiceni (sec. IV-III î.Chr.), Slobozia (sec. V î.Chr.), Murighiol (sec. IV î.Chr.), Orbeasca de Sus (sec. V-IV î.Chr.), Zimnicea (sec. IV-III î.Chr.), Poiana - Galați (sec. IV-III î.Chr.), Brăhășești (sec. IV-III î.Chr.)[6] etc.

În mediul celto-dacic din Transilvania astfel de vase au fost descoperite în așezările de la Moreşti (La Tène C – a doua jumătate a sec. III – începutul sec. II î.Chr.), Ciumești, Berea (La Tène B2-C: sec. III î.Chr.), Cluj-Mănăștur (sec. IV î.Chr.), Bratei [7] etc. ori într-o serie de necropole halstattiene târzii (Sanislău[8]) sau celtice (Pișcolt[9]).

Vasul cu barbotină din Gr. 7 (fig. 49/4) constituie o „moștenire" din faza finală a primei vârste a fierului, exemplare asemănătoare fiind documentate în așezările acelei perioade din bazinul Tisei superioare[10]. Barbotina va fi utilizată însă pe scară mai largă în secolele următoare, în ultimul nivel dacic ea fiind frecventă.

Vase bitronconice

O serie de fragmente ceramice au aparținut, foarte probabil, unor *vase bitronconice* de dimensiuni mari. Este vorba de recipiente realizate din pastă grosieră de culoare cărămizie, brun-cenușie sau neagră, în unele cazuri lustruită. Există și cazuri în care se pot recunoaște moșteniri ale primei vârste a fierului, fragmentele ceramice având o culoare

roşie-cărămizie la interior şi neagră la exterior, ambele feţe fiind lustruite (fig. 58/6). Buza acestor vase este evazată şi corpul bombat (fig. 55/6). Uneori ar putea fi vorba de vase bitronconice cu gât cilindric. Ornamentele constau din apucători aplatizate (fig. 58/7, 9), butoni conici (fig. 58/10) şi nervuri în relief orizontale, ondulate sau dispuse vertical în grupuri de câte trei (fig. 58/1-6). Acestea din urmă îşi găsesc analogii într-o serie de aşezări daco-getice din sec. IV-III î.Chr. din aria extra-carpatică, cum sunt cele de la Buneşti, Huşi-Corni, Butuceni[11]. Fragmentul cu trei nervuri în relief grupate şi uşor arcuite (fig. 58/6) îşi găseşte analogii apropiate într-un vas din sec. IV î.Chr. descoperit la Enisala[12]. În mediul celto-dacic din Transilvania vasele ornamentate cu nervuri în relief sunt aproape inexistente. Nervuri arcuite sau ondulate se regăsesc însă într-o serie de aşezări mai târzii. Mai trebuie amintit un fragment ceramic descoperit în poziţie secundară în S 1 (într-un strat de nivelare din ultimul nivel dacic realizat cu ocazia amenajării platoului). Este vorba de un vas lucrat cu mâna din pastă semifină de culoare cărămizie, lustruită. Pereţii au fost ornamentaţi cu grupuri de câte trei butoni semisferici de dimensiuni mici (fig. 103/3). Analogiile se întâlnesc tot în mediul daco-getic din zona extra-carpatică. Le amintim pe cele de la Salcia (sfârşitul sec. V – începutul sec. IV î.Chr.) şi Canlia (sec. IV î.Chr.)[13].

Printre vasele de bucătărie se numără şi două recipiente lucrate cu mâna din pastă grosieră, de culoare cărămizie, cu pereţii uşor arcuiţi şi gât scurt. Diametrul gurii este mai mare decât cel al bazei (fig. 50/3, 54/3). Exemplarele de acest fel constituie, ca şi în alte cazuri amintite anterior, „moşteniri” din perioada primei vârste a fierului, atingând însă şi începutul La Tène-ului[14].

Străchini

Vasele pentru consumarea hranei sunt reprezentate în special de *străchini*. Acestea au fost realizate cu mâna, din pastă semifină sau fină. Culoarea variază de la cărămiziu-gălbui la negru, iar pereţii sunt, de regulă, lustruiţi.

Din punct de vedere morfologic, străchinile pot fi împărţite în mai multe tipuri. Primul tip, cuprinzând majoritatea pieselor descoperite, este reprezentat de exemplare având marginea superioară puternic invazată, umăr unghiular şi buza tăiată oblic spre interior ori uşor rotunjită (fig. 50/4, 52/3-4, 61/3-6, 70/6-7, 62/2). Uneori exemplarele de acest fel sunt lustruite cu grafit pe partea exterioară, primind un luciu metalic (fig. 71/10). Acest tip de străchini se întâlneşte încă din prima vârstă a fierului. În faza finală a Hallstatt-ului ele apar, printre altele, în necropola de la Sanislău, la Moftinu Mic (jud. Satu Mare), Stretavka, Košice – Šebastovce, Somotor (în sud-estul Slovaciei)[15] şi, mai rar, în mediul Kuštanovice[16] şi în aria tracică sud- şi est-carpatică[17]. În mediul celto-dacic din nord-vestul României (sec. IV-III î.Chr.) sunt frecvente în necropole, dar mai ales în aşezări[18].

Al doilea tip de străchini, de asemenea bine reprezentat numeric în primul nivel de la Solotvino – Cetate, este constituit de exemplarele având buza invazată şi umărul rotunjit (fig.52/2, 61/1-2, 62/1,4). Astfel de vase apar deja în Hallstatt-ul final, fiind apoi utilizate în aşezările daco-getice din sec. IV-III din zona extra-carpatică[19]. Ele se întâlnesc şi în aşezările La Tène mijlocii din Transilvania, pe parcursul sec. III ţi la începutul sec. II î.Chr.[20]

Al treilea tip de străchini este reprezentat de foarte puţine exemplare. Este vorba de vase având pereţii oblici şi buza uşor invazată şi rotunjită (fig. 62/3). Străchinile de acest tip sunt frecvente în mediul hallstattian final din bazinul Tisei superioare[21] (inclusiv în complexele grupului Kuštanovice[22]), în aria grupului Szentes-Vekerzug fiind transpuse şi la roată[23]. Ele vor supravieţui apoi în aşezările La Tène B2-C1 din nord-vestul României. Aţa este cazul exemplarelor descoperite la Berea – La Soci, Ciumeţti[24] etc.

Al patrulea tip cuprinde străchinile având umăr unghiular şi buza invazată, îngroşată şi tăiată oblic spre interior (fig. 62/5, 85/4). Vasele menţionate, puţin numeroase la Solotvino, constituie probabil expresia evoluţiei exemplarelor încadrate în primul tip. Străchinile în discuţie sunt frecvente în mediul celto-dacic din Transilvania în sec. III î.Chr. Menţionăm analogiile de la Cristuru Secuiesc şi Apahida[25].

Cu ocazia săpăturilor mai vechi au fost descoperite străchini încadrabile în tipurile definite anterior. Există însă şi piese care nu au fost identificate cu prilejul cercetărilor recente. Printre acestea se numără un fragment de vas (care constituie al cincilea tip în clasificarea de faţă) scos la lumină de J. Kobal[26]. Este vorba de o strachină tronconică având pereţii arcuiţi şi mânere orizontale perforate dispuse sub buză (fig.). Exemplarele de acest fel derivă probabil din vasele greceşti de tip *lekane*. Ele lipsesc din zona Tisei superoare, dar sunt frecvente în aria extra-carpatică, constituind o formă specific daco-getică şi evoluând între sec. V-III î.Chr.[27]

Ultimul exemplar la care ne vom referi (al şaselea tip de străchini de la Solotvino) a fost descoperit de P. P. Bârnea (fig. 4). Strachina respectivă are buza invazată şi uşor îngroşată şi este prevăzută cu o toartă şi două nervuri în relief, toate dispuse între buză şi umărul vasului. Deşi nu cunoaştem încă o analogie identică, menţionăm faptul că nervuri ornamentale asemănătoare apar pe o serie de străchini din aşezările de la răsărit de Carpaţi în sec. IV-III î.Chr.[28]

În sfârşit, în categoria vaselor pentru consumarea hranei mai trebuie amintite o serie de recipiente cu picior scurt care prefigurează apariţia fructierelor dacice de mai târziu. Două exemplare (unul lucrat la roată) provin din săpăturile efectuate de J. Kobal[29]. Astfel de vase sunt cunoscute deja din Hallstatt-ul mijlociu[30]. Ele dispar însă, făcându-şi apariţia din nou pe parcursul celei de a doua vârste a fierului şi devenind caracteristice civilizaţiei dacice clasice. Dintre exemplarele „timpurii", datate în sec. IV-III î.Chr., le amintim pe cele de la Cucorăni, Băiceni, Botoşana, Huşi-Corni[31]. Este semnificativ şi faptul că în mediul celto-dacic din Transilvania astfel de vase sunt absente, ele pătrunzând în aria intra-carpatică în sec. II-I î.Chr. de la sud de munţi. Vasele cu picior de la Solotvino reflectă evoluţia locală a comunităţilor dacice într-o zonă „necontaminată" de cultura şi civilizaţia celtică.

Căni

Vasele pentru băut sunt reprezentate în special de *căni*. Numărul lor însă este extrem de redus. Cu ocazia săpăturilor recente au fost descoperite doar fragmente atipice. Cercetările mai vechi au furnizat însă câteva exemplare întregibile care pot fi încadrate tipologic. Astfel, J. Kobal publică câteva piese lucrate cu mâna, de formă bitronconică, cu buza evazată şi toartă

de dimensiuni mici[32]. Cănile de acest tip apar în La Tène-ul mijlociu, după cum o demonstrează descoperirile din aşezarea de la Moreşti[33]. Ele vor rămâne în uz până în sec. I î.Chr., fiind frecvente atât în zona Tisei superioare (la Malaja Kopanija[34]), cât şi în Transilvania[35].

Alte două căni în miniatură sugerează existenţa unor exemplare de mărime normală, care nu au fost însă găsite pe calea săpăturilor. Prima piesă a fost descoperită de P. P. Bârnea (fig. 4 – stânga, jos). Ea are pereţii aproape drepţi şi o toartă inelară. Un fragment asemănător pare să provină din săpăturile lui J. Kobal. Căni similare sunt frecvente în spaţiul tracic nord-balcanic, fiind întâlnite şi în Transilvania. Din punct de vedere cronologic au cunoscut o utilizare îndelungată, din sec. VI î.Chr. până în sec. III î.Chr.[36] Cea de a doua cană, descoperită de J. Kobal[37], este asemănătoare precedentei, dar are corpul bombat. Datarea corespunde tipului anterior. Dintre analogiile transilvănene le amintim pe cele de la Sanislău, Apahida şi Moreşti (sec. III î.Chr.)[38].

Cu ocazia săpăturilor mai vechi sau mai recente au fost descoperite şi fragmente de căni lucrate la roată. Dintre acestea se remarcă o toartă profilată[39] cu analogii în aşezările La Tène timpurii ţi mijlocii din nord-vestul României. Originea acestor căni se află în mediul culturii Szentes-Vekerzug din Hallstatt-ul târziu[40].

Tot pentru lichide a fost utilizat şi recipientul din fig. 50/2. Este vorba, foarte probabil, de un vas cu două torţi, de dimensiuni mijlocii (15-20 cm înălţime), lucrat cu mâna din pastă grosieră de culoare neagră, lustruit la exterior. Vase mai mult sau mai puţin asemănătoare se întâlnesc în mediul hallstattian târziu şi la începutul celei de a doua vârste a fierului din nordul Balcanilor până în sudul Slovaciei[41]. Analogii mai apropiate provin din nivelurile timpurii ale aşezărilor de la Brad şi Răcătău (sec. IV-III î.Chr.)[42] şi din aşezarea din sec. IV-III î.Chr. de la Buneşti[43].

Mai trebuie menţionat un fragment de *vas tipic celtic*, lucrat la roată, lustruit, descoperit de J. Kobal[44] care atestă legături cu lumea celtică limitrofă.

„Tipsii"

Printre formele ceramice a căror funcţionalitate rămâne incertă se numără şi aşa-numitele *tipsii*. Este vorba de discuri de lut plate, având uneori marginea ridicată, alteori prezentând perforaţii circulare. Exemplarele descoperite în primul nivel de la Solotvino (fig. 59/1, 60/1-2; în fig. 4 – stânga, sus, din săpăturile lui P. P. Bârnea) au fost executate din pastă grosieră (fig. 59/1) sau fină (celelalte două), uneori lustruite (fig. 60/2). Una din piese are marginea uşor înălţată, iar alta prezintă perforaţii. Diametrele variază între 17-20 cm. În privinţa funcţionalităţii s-au exprimat păreri diverse, mergând de la utilizarea lor drept capace[45], până la a fi considerate piese de cult, vetre portative sau tăvi[46]. În ceea ce priveşte datarea, piesele ceramice în discuţie se întâlnesc în mediul tracic între sec. VI-III î.Chr.[47], fiind foarte frecvente mai ales în aşezările extra-carpatice din sec. IV-III î.Chr.[48] Unele exemplare rămân sporadic în uz până în sec. II-I î.Chr.[49] În bazinul Tisei superioare şi în zona Ucrainei transcarpatice, tipsiile ceramice apar în mediul hallstattian târziu din sud-estul Slovaciei[50] şi în descoperirile caracteristice grupului Kuštanovice[51].

„Strecurători"

Aşa-numitele *„strecurători" tronconice* constituie un alt tip ceramic a cărui utilizare nu a fost încă desluşită suficient. Astfel de vase au fost descoperite în timpul cercetărilor din ultimii ani. Menţionăm o „strecurătoare" întregibilă aflată în poziţie secundară într-un şanţ dacic din S 6 (m 15-16). Ea a fost realizată cu mâna din pastă grosieră de culoare roşie. Pereţii sunt arcuiţi, iar diametrul gurii este cu puţin mai mic decât cel al fundului. Orificiile au fost executate dezordonat pe toată suprafaţa vasului, înainte de ardere, cu un beţişor care a perforat lutul de la exterior spre interior (fig. 87/4).

Cronologia vaselor în discuţie este foarte largă. Ele îşi fac apariţia încă din neolitic. La sfârşitul primei vârste a fierului astfel de exemplare se întâlnesc în aşezări din bazinul Tisei superioare[52]. De asemenea, ele sunt prezente în aşezările daco-getice din zona extra-carpatică în sec. IV-III î.Chr. (Huşi-Corni, Butuceni, Băiceni etc.)[53].

În privinţa funcţionalităţii, vasele de acest fel au fost considerate strecurători sau „afumători" (mai ales cele din neolitic şi din epoca bronzului). Recent, s-a presupus utilizarea lor ca obiecte pentru protejarea sursei de lumină din locuinţe, un fel de dispozitive aşezate peste vasele-opaiţ cu gura în jos[54]. Pentru o identificare mai precisă a modului de utilizare va fi necesară în viitor studierea contextelor de descoperire a acestor piese ceramice. Oricum, în vremea care ne interesează ele sunt frecvente în aşezări, dar reduse numeric.

Fusaiole

Fusaiolele din primul nivel dacic sunt reprezentate de o singură piesă descoperită de J. Kobal[55]. Ea este de formă circulară, bombată în secţiune. Diametrul măsoară 4,1 cm, iar înălţimea este de 2,2 cm. Analogiile sunt atât de numeroase, încât nu mai este necesară citarea lor.

Obiecte de fier şi de piatră

Această categorie a inventarului arheologic recuperat din primul nivel dacic este deosebit de săracă. Singura piesă metalică provine din săpăturile lui J.Kobal[56]. Este vorba de o *bară de fier* cu extremităţile rectangulare în secţiune şi circulară în zona mediană (fig. 13/7).

Din gresie locală au fost realizate o serie de *pietre de ascuţit.* O astfel de piesă a fost descoperită în Gr. 13 (fig. 51/1).

Inventarul arheologic recuperat din primul nivel dacic nu este prea numeros şi nici prea variat. Totuşi, materialele descoperite sunt esenţiale în tentativa de a stabili limitele cronologice între care a funcţionat prima aşezare dacică de la Solotvino-Cetate.

V. 1. 3. Cronologia primei aşezări dacice

În urma analizei materialelor arheologice s-a putut observa faptul că, în general, formele ceramice descoperite au cunoscut o utilizare îndelungată. O serie de vase reflectă perpetuarea lor (din punct de vedere morfologic şi al tehnologiei de realizare) din prima epocă a fierului. Aşa este cazul unor vase de tip sac, a recipientelor cu gât scurt utilizate în activităţi de bucătărie, a celor decorate cu barbotină ori lustruite şi având culoare roşie la interior şi neagră la exterior, a unor tipuri de străchini etc. În aceste condiţii, fragmentele ceramice de la Solotvino-Cetate îşi găsesc analogii pe arii vaste, fiecare tip luat în parte fiind prezent atât în aşezările extra-carpatice, cât şi în mediul tracic sau celto-dacic din bazinul carpatic. De aceea, în încercarea de a stabilii cronologia aşezării de la Solotvino-Cetate, este necesară analiza comparativă a întregului ansamblu de materiale cu cele din mediile culturale învecinate. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât, zona Tisei corespunzătoare Maramureşului istoric pare să fi fost în acea perioadă relativ izolată faţă de zonele înconjurătoare care au cunoscut procese etno-culturale specifice.

Aria grupului Kuštanovice, atribuit de majoritatea cercetătorilor etniei tracice[57], se afla la nord de Tisa în zona deluroasă a Ucrainei Transcarpatice. Din păcate, ceramica grupului respectiv (ale cărui manifestări se derulează între sfârşitul sec. VII/începutul sec. VI şi mijlocul sec. III î.Chr.) este cunoscută în special din descoperiri funerare, aşezările fiind prea puţin cercetate[58]. Totuşi, la Solotvino-Cetate, la fel ca în mediul Kuštanovice, vasele lucrate la roată sunt foarte puţin utilizate. O serie de forme ceramice se regăsesc în ambele zone, însă asocierile materialelor, luate în ansamblu, nu coincid.

Spre vest, în mediul Szentes-Vekerzug şi în special în aria grupului Sanislău-Nir au fost utilizate vase lucrate la roată în cantităţi apreciabile[59]. Cel puţin un sfert din inventarul ceramic al aşezărilor este reprezentat de astfel de recipiente. Unele dintre aceste vor fi folosite de comunităţile locale şi după pătrunderea celţilor, spre jumătatea sau a doua parte a sec. IV î.Chr. Ceramica de acest fel nu se regăseşte la Solotvino-Cetate. Dar o serie de vase lucrate cu mâna (vase de bucătărie, străchini etc.) se întâlnesc în ambele zone. Nu credem însă că există o legătură organică între cele două spaţii. Majoritatea vaselor respective reflectă evoluţia locală din prima spre cea de a doua vârstă a fierului, fiind vorba de forme simple. Vasele „complexe", cum este cazul străchinilor de tip trei sau al fragmentului de cană lucrată la roată, sunt foarte puţine şi constituie probabil importuri din vest (din mediul La Tène).

Ceramica din aşezările şi necropolele La Tène din zona intra-carpatică se deosebeşte net – aşa cum este şi firesc – de repertoriul vaselor de la Solotvino. În aşezările La Tène B2-C1 există însă unele tipuri (vase sac, străchini de tip I, II şi IV, căni bitronconice lucrate cu mâna etc.) prezente şi la Solotvino. Este evident că evoluţia comunităţilor locale din Transilvania a suferit un proces de transformare în urma pătrunderii celţilor în zonă, repertoriul formelor ceramice fiind unul mixt.

Aşezarea de la Solotvino-Cetate, aflată – aşa cum am mai subliniat – într-o zonă relativ izolată a cunoscut o evoluţie firească, nefiind influenţată de „şocul" pătrunderii celţilor. Aşa s-ar putea explica de ce ansamblul vaselor ceramice se regăseşte în special în aşezările daco-getice din sec. IV-III î.Chr. de la sud şi răsărit de Carpaţi. În unele cazuri

(strachina cu mânere orizontale perforate) este vorba chiar de importuri din acea regiune. Apariţia unor forme lucrate la roată (în special de factură grecească) în aşezările extra-carpatice şi absenţa lor la Solotvino-Cetate este firească, avându-se în vedere apropierea (în primul caz) sau distanţa mare (în al doilea caz) faţă de oraşele pontice.

Prin urmare, prima aşezare dacică de la Solotvino-Cetate a putut funcţiona în intervalul secolelor IV-III î.Chr. Deşi unele forme ceramice denotă moştenirea tradiţiilor primei vârste a fierului, absenţa unor vase specifice (cum sunt străchinile cu buza lobată, spre exemplu) indică o dată de început a aşezării spre *sfârşitul sec. IV î.Chr. sau la debutul veacului următor*. În ceea ce priveşte finalul existenţei aşezării de la Solotvino-Cetate, materialul descoperit sugerează plasarea lui la *sfârşitul sec. III î.Chr.*

Aceste limite cronologice sunt în concordanţă şi cu analiza proceselor social-istorice din spaţiul tracic. Aşezarea de la Solotvino-Cetate – aşa cum s-a văzut pe larg într-un alt capitol – a fost fortificată cu un val de pământ (prevăzut cu palisadă) cu şanţ în faţă. Spre jumătatea sec. IV î.Chr. în lumea tracică nord-balcanică, în zona dintre Dunăre şi Carpaţi şi de la răsărit de munţi până în regiunile nord-pontice şi-au făcut apariţia zeci de aşezări fortificate. Există şi unele aşezări care încep mai devreme, dar numărul lor este redus. Suprafaţa incintelor apărate variază de la 1 – 1,5 ha la 20 – 25 ha, însă majoritatea siturilor respective sunt de 2 – 5 ha. Toate aceste aşezări şi-au încheiat existenţa spre jumătatea şi în a doua parte a sec. III î.Chr.[60] Prin urmare, pe o vastă arie a lumii tracice se remarcă manifestarea unor fenomene similare. Asupra lor este necesar să stăruim în continuare.

În legătură cu apariţia fortificaţiilor în discuţie s-a presupus că ele au fost edificate datorită unor pericole externe: pătrunderea sciţilor în răsărit, ameninţările celţilor, tribalilor sau macedonienilor (în cazul aşezărilor de la sud de Carpaţi ori a celor nord-balcanice)[61]. Sfârşitul aproape la fel de brusc a fost pus uneori pe seama aceloraşi cauze externe (spre exemplu, invazia bastarnică în Moldova[62]. I.Brujako a sintetizat recent teoriile exprimate în legătură cu dispariţia aşezărilor din zona nord-vest pontică în sec. III î.Chr. Prima are în vedere invazia sarmatică în jurul anului 300 î.Chr. A doua teză se referă la atacurile celţilor în zonă (aşa cum o sugerează decretul olbian în cinstea lui Protogenes şi o serie de descoperiri de factură La Tène). Potrivit celei de a treia teorii, în perioada respectivă a avut loc o schimbare bruscă a climei, însoţită de o secetă accentuată. Fenomenul respectiv a determinat părăsirea aşezărilor şi migrarea comunităţilor umane spre zonele nordice mai roditoare. În sfârşit, adepţii celei de a patra teorii susţin că în urma crizei grânelor care a afectat oraşele greceşti în prima jumătate a sec. III î.Chr. relaţiile cu lumea barbară periferică au avut de suferit şi au determinat instabilitatea aşezărilor respective[63]. În legătură cu fortificaţiile de la sud de Carpaţi, s-a presupus distrugerea lor în urma unor acţiuni armate, abandonarea altora datorită „uzurii morale" a elementelor de apărare sau chiar dispariţia lor în urma unor cutremure catastrofale (cum sugerează unele descoperiri de la Sboryanovo în nord-estul Bulgariei)[64]. Marea diversitate de teorii nu explică însă esenţa transformărilor din spaţiul locuit de comunităţile tracice. Desigur, în unele cazuri particulare pot fi intuite acţiuni violente ale unor populaţii războinice. Modificările survenite în lumea tracică, aşa cum sunt exprimate ele de sursele istorice şi de datele arheologice, au, mai degrabă, cauze interne care ţin de structura socială a comunităţilor.

Odată cu înflorirea aşezărilor fortificate din sec. IV-III apar o serie de „monumente" care sunt legate de fenomenul respectiv. Este vorba de numeroase morminte tumulare cu

camere funerare şi de tezaure fastuoase de obiecte de aur şi argint. Toate aceste vestigii sugerează ascensiunea unei aristocraţii locale care îşi exprima puterea şi autoritatea cu care erau investiţi prin realizarea unor edificii impunătoare. În zonele mai apropiate de oraşele greceşti se constată ridicarea unor construcţii (cum este cazul la Seuthopolis şi Sboryanovo ori situaţia a numeroase camere funerare dintre Dunăre şi Marea Egee) inspirate din lumea clasică. Chiar şi la nord de Dunăre, în Oltenia, aşezările de la Coţofenii din Dos şi Bâzdâna au fost înconjurate cu ziduri de cărămizi construite în tehnică grecească[65]. La sud şi răsărit de Carpaţi, mormintele tumulare au fost prevăzute cu camere funerare realizate din piatră locală într-o tehnică „barbarizată”[66]. Fortificaţiile au utilizat, de asemenea, elemente de apărare tradiţionale (valuri de pământ cu palisade şi şanţ în faţă), existând însă şi excepţii, cum este cazul la Cotnari ori la Butuceni în Moldova. Situaţia tocmai menţionată denotă legături cu spaţiul grecesc până în acea zonă îndepărtată.

Declinul aristocraţiei tracice se manifestă de la jumătatea sec. III î.Chr. până spre sfârşitul veacului respectiv. Expresia acestui recul o constituie dispariţia într-un interval scurt (de câteva decenii) a fortificaţiilor, a bogatelor morminte tumulare şi a tezaurelor de obiecte de aur şi argint. Probabil că invazia celţilor în Peninsula Balcanică în prima jumătate a sec. III (cu toate urmările acestor atacuri) şi a bastarnilor în Moldova central-nordică (în jurul sau curând după 200 î.Chr.[67]) au afectat puterea geţilor extra-carpatici. V.Sîrbu şi G.Florea se întreabă şi „dacă nu cumva investirea unor resurse economice imense în piese de prestigiu din metale preţioase şi uriaşul efor constructiv nu au secătuit societatea tracică”[68]. Oricum, este deosebit de clar că în câteva decenii aşezările fortificate au dispărut în totalitate de pe o arie vastă, fapt care nu se putea produce fără dispariţia aristocraţiei care a ”creat” fenomenul. Izvoarele istorice scrise nu surprind aceste transformări rapide petrecute la nivel social. Ele sunt însă comparabile cu evenimentele cunoscute în lumea clasică. Astfel, oraşele greceşti au trecut în doar câteva decenii, pe parcursul sec. V î.Chr., de la regimurile oligarhice la cele democratice. Fenomenele din spaţiul tracic sunt asemănătoare în ceea ce priveşte aria vastă de desfăşurare şi rapiditatea lor.

Aşezarea de la Solotvino-Cetate, aflată într-o zonă relativ izolată şi „necontaminată” de pătrunderea celţilor în bazinul carpatic, a cunoscut evoluţia firească a comunităţilor tracice. Mai mult decât atât, unele fragmente ceramice (strachina cu torţi orizontale perforate) denotă faptul că au existat şi o serie de legături cu geţii din zonele extra-carpatice. Încetarea existenţei aşezării spre sfârşitul sec. III î.Chr. se înscrie în cadrul general al dispariţiei siturilor respective de pe o arie vastă a lumii tracice. În ceea ce priveşte incendiul violent care a mistuit fortificaţia, se poate presupune acţiunea armată a unei/unor comunităţi străine şi denotă o perioadă agitată. Pe de altă parte însă, inventarul sărac şi foarte fragmentar sugerează părăsirea „organizată” a aşezării. Comunitatea respectivă a putut migra în aceeaşi micro-zonă, cu atât mai mult, cu cât, terasele largi de pe malul drept al Tisei asigurau condiţii prielnice de existenţă, iar marile zăcăminte de sare din apropiere favorizau schimburile economice cu zonele învecinate lipsite de astfel de resurse. În ceastă ordine de idei, tezaurul de la Sighetu Marmaţiei[69], descoperit între 1860-1875 pe malul Izei nu departe de vărsarea acestui râu în Tisa, poate fi interpretat în funcţie de fenomenele petrecute în zonă şi pe care astăzi le cunoaştem mai bine datorită cercetării aşezării de la Solotvino-Cetate.

Tezaurul respectiv cuprinde cel puţin nouă tipuri monetare (se mai cunosc doar 24 de piese), fapt care constituie – aşa cum s-a remarcat[70] - un caz rar, atât în spaţiul dacic, cât şi în aria celtică. O serie de monede (tipul Sighet) sunt specifice numai acestui depozit monetar şi au fost datate în a doua jumătate a sec. III î.Chr. (varianta târzie atingând poate şi începutul sec. II î.Chr.)[71]. Alte monede provin probabil din mediul celtic din zona Mukacevo. Reţin atenţia şi emisiunile monetare specifice vestului şi nord-vestului Daciei, care se eşalonează pe parcursul celei de a doua jumătăţi a sec. III î.Chr. şi prima jumătate a veacului următor. Ultimele monede provin de la răsărit de Carpaţi (tipul Dumbrăveni) şi au fost datate spre mijlocul sec. II î.Chr.[72]

Tezaurul de la Sighetu Marmaţiei indică o perioadă de acumulare îndelungată. Constituirea lui s-a datorat unor activităţi comerciale (poate comerţ cu sare) după cum sugerează numărul mare de tipuri monetare, existenţa unor monede divizionare şi prezenţa emisiunilor est-carpatice ori a celor venite din nord. Tipurile monetare locale au fost realizate cândva în a doua jumătate a sec. III î.Chr. Atelierul în care au fost produse şi autoritatea care le-a emis pot fi plasate în aşezarea de la Solotvino-Cetate aflată în imediata apropiere. Îngroparea tezaurului s-a produs probabil în perioada agitată de la mijlocul secolului II î.Chr.

Primul nivel dacic de la Solotvino-Cetate reflectă existenţa unei comunităţi dacice bine structurată şi organizată cu mult înainte de evenimentele petrecute în vremea lui Burebista. Acest fapt ridică o serie de probleme în interpretarea proceselor etno-culturale şi istorice petrecute în zona Tise superioare pe parcursul celei de a doua vârste a fierului. Aspectele respective vor fi însă abordate pe larg după analizarea descoperirilor corespunzătoare celei de a doua aşezări dacice.

V. 2. Al doilea nivel dacic

Cel de-al doilea nivel dacic este cel mai bine păstrat dintre toate straturile arheologice surprinse la Solotvino-„Cetate". El se întinde pe întreaga suprafaţă a platoului. Din punct de vedere stratigrafic, al doilea nivel dacic începe imediat sub humusul vegetal (cu excepţia zonelor în care s-au constatat intervenţii din evul mediul timpuriu) şi are o grosime cuprinsă între 0,25-0,50 m (pe alocuri, mai ales în zona de nord şi în cea de vest, depunerile fiind mai consistente).

Înainte de a trece la prezentarea complexelor corespunzătoare celui de al doilea nivel dacic se impun încă o serie de precizări de ordin stratigrafic şi topografic.

În zona centrală (S 1, m 34-45) şi nordică (S 2, m 5-14) a platoului pe care se afla aşezarea, la baza nivelului dacic târziu a fost observat un strat de pietriş (amestecat uneori cu fragmente ceramice mai vechi) având o grosime de cca 20 cm. Stratul respectiv indică faptul că, înaintea constituirii aşezării din faza finală a celei de a doua vârste a fierului, au avut loc ample lucrări de nivelare a terasei. Cu acel prilej pe unele porţiuni a fost depus şi bătătorit pietriş şi pământ (consistenţa stratului în discuţie fiind foarte tare) adus din zona înconjurătoare. Nivelările amintite au afectat în unele porţiuni nivelurile arheologice mai vechi, ele ne mai fiind surprinse cu ocazia săpăturilor noastre. Pe platoul astfel amenajat au fost apoi realizate elementele de habitat.

Aşa cum am mai precizat într-un capitol anterior, la N de punctul „Cetate", în imediata apropiere şi pe aceeaşi terasă a Tisei, au fost descoperite fragmente ceramice dacice. În secţiunile practicate s-a constatat că sub humusul vegetal se află un strat de pământ nisipos de culoare galbenă, în care nu se observă un strat arheologic propriu-zis. Totuşi, imediat de sub humusul vegetal s-au recoltat o serie de fragmente de vase (majoritatea provenind din S 2), evidenţiind existenţa unei locuiri sporadice contemporane – aşa cum se va vedea – aşezării de pe „Cetate".

V. 2. 1. Complexe arheologice

Locuinţe

În cele trei campanii desfăşurate între 1996-1999 au fost descoperite 12 locuinţe aparţinând ultimului nivel dacic. Dintre acestea, 9 au fost construcţii de suprafaţă, iar 3 au fost adâncite în pământ. Cel puţin două locuinţe adâncite au fost dezvelite cu ocazia săpăturilor executate de P. P. Bârnea (fig.1 şi 5/1). De asemenea, J. Kobal presupune la rândul său existenţa unor locuinţe de suprafaţă care nu au putut fi însă delimitate. Prezenţa lor este sugerată de o serie de aglomerări de pietre şi lespezi de gresie, de vetrele de foc, precum şi de bucăţile de lipitură provenind de la pereţi (toate observate în secţiunea I)[73].

Nici cu ocazia săpăturilor recente, *locuinţele de suprafaţă* nu au fost delimitate cu exactitate. Limitele lor au fost stabilite cu aproximaţie pe baza aglomerărilor de materiale arheologice şi a urmelor de pereţi (lipitură arsă, pietre aflate la baza stâlpilor de susţinere a construcţiilor sau – mai rar – a şanţurilor în care au fost implantate bârnele orizontale care sprijineau pereţii).

Astfel de complexe au fost descoperite în S 1 (L 1-4 şi L 12), S 2 (L 5), S 3 (L 10), S 5 (L 6) şi în S 6, continuând în S 10 (L 16). Toate aceste locuinţe sunt de formă rectangulară sau cvasirectangulară, având lungimi cuprinse între 2,75-5 m şi lăţimi de cca 2-3 m. Pereţii erau realizaţi din bârne de lemn şi împletituri de nuiele acoperite cu lut. Stâlpii de susţinere aveau la bază lespezi de piatră (cum pare a fi situaţia în L 1) sau erau fixaţi în gropi circulare. În unele situaţii suprastructura se sprijinea pe bârne aşezate orizontal la baza construcţiilor. În cazul locuinţei nr. 16, pe latura scurtă din partea de vest, a fost surprins şanţul executat pentru fixarea bârnei orizontale de lemn de pe care se ridica peretele edificiului. Probabil pe aceeaşi latură se afla şi intrarea în locuinţă. În alte cazuri este posibil ca bârnele de la baza construcţiilor să fi fost aşezate pe şiruri de lespezi de piatră. Locuinţe având sistem constructiv asemănător au mai fost descoperite şi în alte aşezări dacice, cum sunt cele de la Malaja Kopanija[74] ori Sighişoara-Wietenberg[75].

În ceea ce priveşte amenajările interioare ale locuinţelor de suprafaţă, în patru cazuri s-a constatat existenţa unor vetre de foc (L 5, L 6, L 10 şi L 16). Ele se situau în colţurile edificiilor (L 10, L 16) sau spre margini (L 5, L 6). În locuinţa nr. 6 au fost descoperite două vetre de foc. Ele nu au funcţionat însă concomitent. Mai întâi a fost realizată vatra dinspre latura nordică (descoperită la – 0,45 m adâncime). Ulterior această instalaţie de foc a fost dezafectată, realizându-se alta nouă spre marginea sudică a locuinţei. Acest fapt poate fi argumentat prin adâncimea diferită (-0,40 m) la care a fost depistată cea de a doua vatră.

Unele locuinţe au cunoscut o utilizare mai îndelungată. Astfel, L 5 a fost refăcută la un moment dat, întinderea ei fiind ceva mai restrânsă decât în prima fază de funcţionare. Celei de a doua faze îi corespunde şi vatra pomenită anterior.

Cele trei locuinţe adâncite au fost descoperite în S 2 (L 7), S 3 – S 8 (L 14) şi S 8 – S 9 (L 15). Locuinţa nr. 15 are, în plan, forma cifrei „8". Este vorba de două gropi circulare (constituind probabil tot atâtea încăperi) despărţite una de alta printr-o treaptă de pământ cruţat. Lungimea totală măsoară 2,90 m, iar lăţimea este de 1,95 m. În ceea ce priveşte adâncirea, aceasta este de 0,55 m de la baza ultimului nivel dacic.

Acelaşi plan trebuie să îl fi avut şi L 7, dezvelită parţial în extremitatea sudică a secţiunii 2. Lăţimea păstrată este de 1,95 m, iar adâncimea măsoară 1,20 m de la baza ultimului nivel dacic.

Locuinţa nr. 14 este un bordei de formă circulară. Groapa centrală a acesteia are 1,80 m în diametru şi se adânceşte până la 1,45 m (măsurat de la nivelul de conturare din ultimul nivel dacic). Spre sud şi est au fost surprinse gropi tangente de dimensiuni şi adâncimi diferite care intrau în componenţa aceluiaşi complex. Lungimea totală a întregii locuinţe este de 2,70 m, iar lăţimea de 2,25 m.

Construcţii având planul asemănător locuinţelor nr. 7 şi 15 se întâlnesc atât în epocile anterioare[76], cât şi în mediul dacic contemporan[77]. În ceea ce priveşte bordeiele, frecvenţa mare a acestora nu mai necesită citarea unor analogii. Menţionăm totuşi că o locuinţă asemănătoare a fost dezvelită şi de P. P. Bârnea (fig. 1 – Gr. 22).

Clădirea cu absidă

În marginea sudică a aşezării a fost dezvelită o construcţie de mari dimensiuni, care prin caracteristicile sale, diferite de ale celorlalte complexe descoperite, ridică o serie de probleme specifice. Este vorba de un edificiu de lemn, având bârnele orizontale – care formau „talpa" construcţiei – fixate în pământ, astfel încât s-au putut contura, pe cea mai mare parte, şanţurile în care au fost implantate. Acestea din urmă aveau lăţimea cuprinsă între 0,35-0,50 m. Întreaga clădire era de formă cvasirectangulară (laturile lungi nu sunt paralele), orientată NV-SE şi prevăzută cu o absidă la extremitatea apuseană. Pereţii absidei au fost realizaţi cu bârne verticale înfipte în pământ. Au fost identificate 6 din gropile în care erau fixate bârnele respective, având diametre cuprinse între 0,25-0,50 m. De asemenea, absida era despărţită de încăperea rectangulară printr-un perete de lemn, după cum o demonstrează gropile a doi stâlpi conturate în interior. Dimensiunile totale ale acestui edificiu sunt de 12 x 6 m (lăţime măsurată în zona peretelui care desparte absida de cealaltă încăpere), din care absida măsoară cca 2 m. Lăţimea laturii scurte este de 4,10 m, lungimea laturii sudice măsoară 10,90 m, iar cea dinspre nord este de 6,37 m. În colţul nord-estic, pe latura lungă, se afla probabil intrarea.

Din păcate interiorul clădirii a fost deranjat de locuirea feudală. În aceste condiţii inventarul dacic este nesemnificativ. Trebuie remarcat însă faptul că în şanţurile în care au fost implantate bârnele orizontale pe care se ridicau pereţii, după incendierea construcţiei, au ajuns – în poziţie secundară – o serie de fragmente ceramice. Ele provin în special de la borcane lucrate cu mâna, ornamentate cu butoni, brâuri alveolate şi barbotină (fig. 86).

Aspectul general şi dimensiunile impresionante, mult mai mari decât al locuinţelor din aşezare, sugerează faptul că edificiul în discuţie nu constituie un simplu complex civil.

Construcţii asemănătoare, comparabile ca plan şi dimensiuni, au fost documentate şi în alte staţiuni dacice. Astfel, în apropiere, la Malaja Kopanija a fost dezvelit un edificiu având cca 18 m lungime, cu absida orientată spre NV. Încăperea cu absidă este mai mare decât cea rectangulară. La fel ca la Solotvino, au fost surprinse şanţurile în care au fost implantate bârnele care susţineau suprastructura. Intrarea se realiza pe latura scurtă. În încăperea cu absidă au fost sesizate şi două vetre de foc[78].

La sud de Carpaţi alte două edificii de acest fel au fost dezvelite la Bucureşti-Tei şi Popeşti[79]. Clădirea din prima localitate menţionată este simplă, cu o singură încăpere, având dimensiunile de cca 5 x 3,75 m şi absida spre NV. Intrarea se afla probabil în colţul sud-estic al laturii scurte[80]. Cea de la Popeşti a cunoscut şase faze de construcţie, dintre care doar ultimele două nivele sunt mai consistente. Nivelul mai vechi consta dintr-o clădire cu camere largi de 3-9 m. În camera centrală se afla o vatră pătrată (dimensiuni: 1,30 x 1,30 m). În jurul ei a fost sesizată o îngrăditură de stâlpi dispuşi în formă de absidă (orientată spre NV). Ultimul nivel era reprezentat de o mare construcţie cu absidă din a cărei lungime totală s-au mai păstrat 11 m, lăţimea fiind de 7,50 m. Încăperea absidată măsura 5 m lungime, iar în interiorul ei se aflau 2 vetre pătrate (una dintre ele fiind ornamentată). O altă vatră, de asemenea ornamentată, a fost dezvelită în camera rectangulară. Intrarea se afla pe mijlocul laturii scurte[81].

Clădirea descoperită în aşezarea de la Pecica (jud. Arad) este simplă, absida orientată, la fel ca în celelalte cazuri, spre NV şi are dimensiunile de 4,50 x 8,60 m. În interior, în zona corespunzătoare camerei rectangulare (în cazul în care construcţia ar fi fost compartimentată) se afla o vatră de foc[82].

O altă construcţie a fost identificată în incinta mare din a doua fază de fortificare a cetăţii de la Piatra Roşie. Este vorba de o clădire cu două încăperi (cea dinspre NV fiind absidată), realizată din lemn cu lipitură de lut pe baze de piatră de calcar. Lungimea totală era de 10,70 m, iar lăţimea de 7,80 m (lungimea încăperii cu absidă era de 3,20 m). Accesul spre acest edificiu se realiza pe un drum pavat cu dale de calcar, amintind de cel care duce spre zona sacră de la Sarmizegetusa Regia. Inventarul descoperit este foarte sărac, însă în camera cu absidă, lipit de colţul sud-vestic, a fost găsit celebrul „scut" cu ornamente zoomorfe şi vegetale[83]. Aspectul general al clădirii şi inventarul ei sărac l-au determinat pe C. Daicoviciu să observe că „nu e vorba de o clădire cu scop de locuit"[84].

În sfârşit, ultima analogie pe care o vom menţiona este cea de la Brad (jud. Bacău). Este vorba de sanctuarul aflat pe acropola aşezării. El a cunoscut trei faze de construcţie şi utilizare. În prima fază a fost realizată o construcţie rectangulară cu două încăperi. În cea de a doua fază a fost ridicat un edificiu de formă cvasirectangulară având o absidă spre NV, laturile lungi nefiind paralele (aşa cum este cazul şi la Solotvino). Lungimea aproximativă a celei de a doua clădiri este de cca 13,5 m. Celei de a treia faze îi corespunde sanctuarul circular cu stâlpi de lemn[85].

Din punct de vedere cronologic, construcţiile în discuţie au apărut deja în sec. II î.Chr., fiind utilizate până la cucerirea Daciei. În funcţie de context, pentru unele dintre complexe au putut fi stabilite datări mai restrânse.

În privința funcționalității acestor mari edificii s-au conturat două opinii.

O serie de cercetători au considerat că este vorba de sanctuare[86]. Argumentele au fost constituite, în general, de planul deosebit al clădirilor cu absidă, de raritatea lor în comparație cu alte complexe din așezările dacice, de asemănarea cu construcțiile centrale din interiorul unor sanctuare circulare (inclusiv orientarea constantă a absidelor pe direcția generală NV), de unele observații privind amenajările interioare (spre exemplu vetre decorate) și de inventare.

I. Glodariu includea construcțiile în discuție în rândul celor destinate locuirii permanente sau al „palatelor", având evident caracter profan[87]. Potrivit profesorului clujean, inventarele sanctuarelor dacice, indiferent de planul lor, sunt unitare și în general puține, în timp ce descoperirile din edificiile cu caracter civil abundă de materiale de uz cotidian[88] Totuși, „în ultimă instanță absida...putea fi și la locuințele cu un astfel de plan locul de cinstire a divinității..."[89]

In ciuda obiecțiilor aduse împotriva caracterului sacru al clădirilor patrulatere cu absidă, descoperirile mai recente par să pledeze în favoarea ideii utilizării – cel puțin a unora dintre ele – ca sanctuare. Argumentelor exprimate deja în literatura de specialitate li se adaugă constatările făcute în așezarea dacică de la Brad. Astfel, dacă în ultima fază de utilizare a sanctuarului acesta avea un plan circular, în faza anterioară construcția era absidată și este de presupus că destinația ei era aceeași. De asemenea, este semnificativ și faptul că în cazul construcției de la Piatra Roșie accesul se realiza pe un drum pavat cu dale de calcar, la fel ca în zona sacră de la Sarmizegetusa Regia.

În ceea ce privește clădirea cu absidă din așezarea dacică de la Solotvino, așa cum am mai subliniat, planul și dimensiunile sunt cu totul deosebite în comparație cu locuințele descoperite. Orientarea spre NV a absidei, la fel ca în celelalte situații menționate, indică respectarea unei „reguli" de construcție. Având în vedere argumentele menționate anterior, edificiul în discuție a reprezentat probabil un sanctuar. Cât despre cronologia lui, puținele fragmente ceramice descoperite nu ne permit o datare mai restrânsă. Este foarte probabil să fi funcționat pe toată perioada de existență a celei de a doua așezări dacice.

Vetre

Atunci când ne-am referit la amenajările din interiorul locuințelor am menționat existența unor vetre de foc. Două au fost dezvelite în L 6 și câte una în L 5, L 10 și L 16. De asemenea, o vatră izolată a fost sesizată în porțiunea m 10 din S 8. Alte amenajări de acest fel au fost descoperite, atât în locuințe, cât și în afara lor, cu ocazia săpăturilor efectuate de P. P. Bârnea (fig. 1, 5/1), precum și cu prilejul săpăturilor lui J. Kobal[90].

Vetrele descoperite în urma investigațiilor noastre sunt de formă circulară, cu diametre cuprinse între 0,65-0,90 m. ele au fost amenajate direct pe solul antic. În unele cazuri (L 10, L 6 – vatra dinspre latura sudică) prezentau gardine realizate din piatră.

Aspectul vetrelor de la Solotvino, ca și poziția lor în locuințe, corespunde în general situației constatate în așezarea apropiată de la Malaja Kopanija[91]. În schimb, în stațiunea cercetată de noi lipsesc cuptoarele menajere întâlnite în alte așezări dacice[92].

Gropi

Gropile sunt nelipsite din aşezările dacice, numărul lor fiind foarte mare în toate siturile cercetate. Cu excepţia complexelor rituale, marea majoritate a gropilor au avut un rol gospodăresc.

Gropile de la Solotvino sunt dispuse pe întreaga suprafaţă a aşezării fără o anumită ordine. Se poate totuşi remarca o oarecare concentrare a lor în zona centrală a aşezării (fig. 26). Cu ocazia săpăturilor noastre au fost dezvelite 15 gropi, la care se adaugă cca 12 gropi găsite de P. P. Bârnea (fig. 1, 5/1 – însă unele pot aparţine primului nivel dacic) şi una identificată de J. Kobal[93].

În S 1 au fost dezvelite Gr. 1-4, în S 3 – Gr. 6 şi 8, în S 4 – Gr. 12, în S 5 – Gr. 16, în S 6 – Gr. 14 şi 15 (ultima ajungând parţial şi în S 10), în S 8 – Gr. 19 şi în S 9 – Gr. 20 şi 21.

Din punct de vedere al formei, gropile de la Solotvino sunt rotunde în plan, cu diametre cuprinse între 0,70-1,62 m, majoritatea lor încadrându-se între 0,85-1,25 m. În secţiune au formă tronconică (cu baza mică în jos) sau de clopot. În cazuri mai rare sunt cilindrice (Gr. 22-23) ori au o formă neregulată (Gr. 6). În ceea ce priveşte adâncirea, ele ajung până la - 0,73-1,27 m (adâncime măsurată de la nivelul de conturare din ultimul strat dacic). În nici una dintre situaţii nu s-au constatat amenajări cu rolul de a izola gropile, constând în împletituri de nuiele, aşa cum este cazul în unele aşezări dacice[94].

Toate aceste gropi au fost utilizate pentru depozitarea rezervelor de hrană. Perioada lor de funcţionare nu era prea îndelungată, după dezafectare fiind umplute cu deşeuri menajere. Inventarul nu este foarte bogat. El constă, în general din fragmente ceramice. În Gr. 12 au fost descoperite şi două obiecte de fier. Este vorba de un topor cu toc de înmânuşare longitudinal (fig. 114/10) şi de un cuţit curb cu mâner de os (fig. 114/7). Conţinutul gropilor este însă relativ sărac faţă de situaţiile observate în alte aşezări.

Alte amenajări

În S 9, între m 7-15 au fost surprinse parţial două şanţuri dispuse unul în prelungirea celuilalt. Complexul respectiv este oblic faţă de secţiune şi intră în profilul vestic, fiind dezvelit parţial. Lungimea primului şanţ este de 1,90 m, iar lăţimea de 0,50-0,60 m. El se adânceşte până la 1,25 m. Cel de al doilea şanţ prezintă la capăt o adâncitură de formă ovală (cu diametrele axelor de 1,40 x 0,85 m şi cu adâncimea de 1,10 m), după care continuă spre sud-est lărgindu-se treptat. În porţiunea m 12 a fost surprinsă o altă groapă circulară practicată în şanţ. Ea intră în profilul vestic. Diametrul este de 0,65 m, iar adâncimea de 1,20 m. Lungimea celui de al doilea şanţ (atât cât a fost dezvelit) este de 5,56 m, iar lăţimea se încadrează între 0,55-0,82 m.

Pământul din umplutura şanţurilor menţionate prezintă puternice urme de arsură şi cenuşă. De asemenea, din inventarul lor făceau parte numeroase fragmente ceramice (printre care şi unele vase întregibile – fig. 89/1-2) şi o piatră de ascuţit din gresie nisipoasă (fig. 88/1).

Funcţionalitatea şanţurilor prezentate este greu de desluşit deocamdată. Notăm însă că inventarul este asemănător cu cel al gropilor de provizii dezafectate. Astfel de amenajări au fost sesizate şi în aşezarea de la Malaja Kopanija[95].

Locuirea aflată la nord de „Cetate"

La nord de punctul „Cetate", pe aceeaşi terasă înaltă a Tisei, au fost practicate patru secţiuni de verificare. În toate aceste secţiuni s-a constatat faptul că sub humusul vegetal se află un strat de pământ nisipos de culoare galbenă, în care nu se observă existenţa unui nivel arheologic propriu-zis. Totuşi, imediat sub humusul vegetal au fost descoperite o serie de fragmente ceramice, majoritatea provenind din S 2. În aceeaşi secţiune a fost depistată şi o vatră de foc având diametrul de 0,40 m. ea a fost realizată direct pe solul antic la fel ca restul vetrelor din aşezarea de pe „Cetate".

Inventarul descoperit (fig. 115) constă din puţine fragmente ceramice provenind de la borcane lucrate cu mâna, de la o fructieră – de asemenea lucrată cu na – cu buza faţetată şi de la un vas celtic de tip situla lucrat la roată având mult grafit în compoziţia pastei. Este de menţionat şi fragmentul unui cuţit de fier.

Toate aceste elemente indică o locuire sporadică contemporană cu aşezarea corespunzătoare ultimului nivel dacic de pe „Cetate", când aceasta din urmă a cunoscut perioada de maximă dezvoltare. În ceea ce priveşte elementele de habitat, absenţa unui nivel arheologic propriu-zis sugerează faptul că este vorba de colibe ridicate la suprafaţa solului, având probabil un caracter sezonier.

V. 2. 2. Inventarul arheologic

Inventarul arheologic din cel de al doilea nivel dacic este mult mai bogat decât cel descoperit în primul nivel. El constă în special din fragmente ceramice, însă nu lipsesc nici piesele din fier şi piatră. Toate aceste materiale sunt semnificative în tentativa de a stabili cronologia aşezării corespunzătoare celui de al doilea nivel dacic. De asemenea, ele oferă o serie de indicii privind viaţa cotidiană a comunităţii dacice de la Solotvino.

Ceramica

Vasele lucrate cu mâna sunt cele mai numeroase, recipientele realizate la roată fiind reduse numeric. Ele vor fi analizate – la fel ca în cazul ceramicii din primul nivel dacic – în funcţie de modul şi scopul în care au fost utilizate.

Vase de provizii

Vasele de provizii au fost realizate, în marea lor majoritate, cu mâna, din pastă grosieră conţinând ca ingrediente pietricele şi – în unele cazuri – cioburi pisate. În situaţii foarte rare pasta este mai îngrijită şi pereţii sunt lustruiţi, având o culoare neagră. Arderea variază de la cărămiziu la brun-negricios. Toate aceste vase au buza mai mult sau mai puţin evazată, uneori îngroşată, pereţii bombaţi şi fundul drept. Ele se deosebesc de borcanele utilizate în activităţi de bucătărie prin dimensiunile lor mari.

Ornamentica este constituită de brâuri alveolare dispuse pe gât şi pe umăr (fig. 63/3, 98/3-4), brâuri crestate sau alveole pe buză (fig. 63/2, 97/2), brâuri alveolate simple dispuse

orizontal pe pereţii vaselor (fig. 88/4, 93/2-4) şi barbotină (fig. 92/4, 93/1, 94/1, 96/6). Ultimul element menţionat este foarte frecvent în aşezarea de la Solotvino, fiind întâlnit şi pe borcane. Barbotina este specifică vaselor de bucătărie din mediul culturii Poieneşti-Lukaševka[96], dar se regăseşte (uneori în cantităţi semnificative) şi într-o serie de aşezări dacice[97]. Vasele de provizii menţionate cunosc analogii în majoritatea staţiunilor dacice din sec. II î.Chr. – I d.Chr., constituind forme comune[98].

Un alt tip de vas de provizii îl constituie recipientele bitronconice având fundul sub formă de „umbo". Fragmentele a două astfel de vase, lucrate cu mâna din pastă grosieră de culoare neagră (într-un caz) sau cărămizie (în celălalt caz), au fost descoperite în stratul de cultură (fig. 110/5, 111/5). Exemplarele în discuţie îşi găsesc analogii (deşi nu foarte numeroase) în contexte arheologice datate cu precădere în sec. II-I î.Chr. Le menţionăm pe cele de la Pleaşov[99], Grădiştea-Coslogeni[100], Ciolăneştii din Deal[101], Vlădiceasca[102], Sighişoara-Wietenberg[103], Sânsimion[104] şi Sf.Gheorghe-Bedehaza[105]. Este de remarcat şi faptul că la Malaja Kopanija nu se cunosc astfel de vase.

Din L 12 provine un fragment de vas de provizii realizat probabil cu mâna, dar finisat la roată. Pasta este grosieră având culoarea cenuşie negricioasă la exterior şi roşie la interior. Buza este evazată şi puternic îngroşată. Diametrul gurii este de 40 cm, ceea ce indică faptul că înălţimea vasului trebuie să fi fost foarte mare (fig. 84/6). Analogiile pentru acest tip sunt puţine. Dintre acestea le menţionăm pe cele de la Pleaşov (exemplar lucrat la roată)[106] şi Vlădiceasca[107] datate în sec. II-I î.Chr.

În aceeaşi categorie a vaselor de provizii pot fi încadrate două recipiente cu buza îngroşată, lucrate la roată (fig. 98/1-2) cu numeroase analogii în mediul celtic. Însă asupra lor vom stărui atunci când vom analiza ceramica de import din aşezarea de la Solotvino.

Borcane

Borcanele, utilizate în activităţi de bucătărie, sunt vasele întâlnite cel mai frecvent în aşezările dacice. Această situaţie nu diferă nici în aşezarea de la Solotvino. Ele au fost realizate cu mâna din pastă grosieră. Culoarea variază de la brun-cărămiziu la brun-negricios. Din punct de vedere al formei, au fost descoperite exemplare având pereţii aproape drepţi (fig. 74/4, 81/5, 96/2, 100/5, 111/4 – unele dintre acestea însă, au putut aparţine primului nivel dacic, ajungând în poziţie secundară în cel de al doilea nivel), dar majoritatea fragmentelor au aparţinut unor vase zvelte cu buza evazată, corpul bombat şi fundul tăiat drept.

Ornamentele sunt reprezentate de butoni aplatizaţi (fig. 103/2, 4-5, 8, 104/4), butoni cilindrici (fig. 65/6, 69/4, 12, 74/1, 77/6, 80/1, 81/2, 83/6-7, 86/5 etc.), butoni cu alveole (fig. 78/3, 83/3, 103/1, 6), butoni cilindrici cu alveole, asociaţi cu butoni asemănători dar de mărime mai redusă (fig. 100/6), butoni cilindrici în combinaţie cu brâuri alveolate, uneori dispuse în ghirlandă (fig. 65/5, 68/8, 76/3, 85/5) sau oblic pe pereţii vaselor (fig. 85/3, 87/2, 101/3, 102/8), butoni cilindrici şi linii incizate (fig. 77/4-5), brâuri alveolate şi barbotină (fig. 68/10, 13, 77/3, 83/8, 86/2-6, 102/1, 5-6), brâu barbotinat (fig. 65/4), brâu în relief (fig. 96/3), alveole simple dispuse orizontal pe pereţii vaselor (fig. 74/2, 86/3), precum şi crestături sau alveole pe buză (fig. 99/3).

În unele cazuri borcanele descoperite au putut fi întregite. Ele constituie exemplare reprezentative ale acestui tip de vas. Una dintre piese provine din L 6. Pereţii sunt arcuiţi, buza uşor evazată şi prezintă patru butoni circulari. Diametrul gurii este de 16 cm, iar cel al fundului măsoară 12,1 cm, iar înălţimea este de 17,8 cm (fig. 80/1).

Alte două borcane întregibile provin din şanţurile dezvelite parţial în S 9. Primul are pereţii arcuiţi, buza evazată şi tăiată drept. A fost ornamnetat în zona mediană cu patru butoni cilindrici, între aceştia fiind dispuse simetric şi orizontal patru nervuri în relief (lungimea fiecărei nervuri este de 2,9 cm). Dimensiuni: diametrul gurii – 13 cm; diametrul fundului – 9,7 cm; înălţimea – 18,5 cm (fig. 89/1). Cel de al doilea borcan are pereţii bombaţi, buza este rotunjită, iar fundul uşor profilat. Ornamentele constă în patru butoni cilindrici şi o linie incizată ondulată. Dimensiuni: diametrul gurii – 13 cm; diametrul fundului – 10,8 cm; înălţimea – 21,2 cm (fig. 89/2).

Menţionăm de asemenea, un borcan descoperit de J. Kobal (fig. 19/4). Ceea ce scoate în evidenţă acest vas faţă de celelalte exemplare descoperite în aşezare este ornamentaţia. În afara butonilor aplatizaţi, pe peretele exterior a fost aplicată în relief reprezentarea naturalistă a unui peşte. După câte ştim este singurul exemplu de acest fel din întreaga arie daco-getică. J. Kobal opinează că este vorba de o cegă (*Acipenser ruthenus*), specie întâlnită până de curând în apele Tisei, în amonte de oraşul Hust (aflat la cîţiva zeci de kilometri în aval de Solotvino). De aceea, cercetătorul ucrainean este de părere că vasul respectiv a servit la depozitarea rezervelor de carne de peşte ori a icrelor[108].

Mai trebuie amintite şi fragmentele unor borcane având dimensiuni reduse, aproape miniaturale. În complexul menţionat anterior (şanţurile din S 9) a fost descoperit un astfel de vas având forma specifică tipului în discuţie. Diametrul gurii este de 8 cm, cel al fundului de cca 5 cm, iar înălţimea măsura aproximativ 8,7 cm (fig. 90/2).

Borcanele de la Solotvino îşi găsesc analogii în cele mai multe dintre aşezările dacice. Dintre acestea le amintim doar pe cele de la Malaja Kopanija[109], unde au fost descoperite majoritatea variantelor cunoscute la Solotvino.

Străchini şi castroane

Vasele de acest fel sunt reprezentate într-o măsură redusă în repertoriul ceramicii din nivelul târziu al aşezării dacice de la Solotvino. Deşi nu sunt numeroase, ele oferă totuşi indicii cronologice importante.

Din L 12 provine o strachină lucrată cu mâna din pastă grosieră de culoare neagră, fiind uşor lustruită pe suprafaţa pereţilor interiori (fig. 84/5). Astfel de vase sunt documentate şi în aşezarea învecinată de la Malaja Kopanija[110].

O altă strachină, descoperită în nivelul arheologic, a fost realizată cu mâna dintr-o pastă mai îngrijită (semifină) de culoare roşiatică. Pereţii au fost lustruiţi atât la interior, cât şi la exterior. Buza este îngroşată şi dreaptă pe suprafaţa superioară, iar sub buză pereţii formează un umăr unghiular mai evident pe interior (fig. 105/1). Vasele având un asemenea profil ar putea fi considerate şi fructiere, însă analogiile de la Malaja Kopanija[111] indică faptul că este vorba totuşi de o strachină.

Strachina găsită în S 2, în ultimul nivel dacic, atrage atenţia prin dimensiunile ei mari. Este vorba de un vas realizat cu mâna din pastă semifină de culoare brun-negricioasă. Buza este răsfrântă spre exterior, umărul unghiular şi pereţii uşor arcuiţi spre interior. Fundul formează un soi de „piedestal". Diametrul gurii este de 38 cm, cel al fundului de 9 cm, iar înălţimea de 15,4 cm. Străchinile de acest fel sunt prezente în contexte arheologice datate în sec. II-I î.Chr. Le menţionăm pe cele din zona tisei superioare[112], precum şi exemplarele provenind de la Pleaşov[113], Sprâncenata[114], Mereşti[115] şi Sighişoara-Wietenberg[116].

Din inventarul ceramic al şanţului din S 9 făcea parte şi un vas fragmentar de formă bitronconică realizat cu mâna din pastă de foarte bună calitate de culoare neagră. Pereţii au fost lustruiţi (fig. 90/4). Forma vasului respectiv aminteşte de castroanele celtice lucrate la roată din La Tène-ul mijlociu[117]. Ar putea fi vorba de o imitaţie locală a unui astfel de recipient. Pe de altă parte însă, existenţa în aşezare a unor ceşti bitronconice având forma şi calitatea pastei asemănătoare (fig. 110/4, 111/2 etc.) sugerează posibilitatea ca fragmentul prezentat să aparţină acestei ultime categorii.

În sfârşit, este de amintit un castron lucrat cu mâna din pastă fină, cu buza uşor evazată şi pereţii arcuiţi şi lustruiţi (fig. 66/2).

În ceea ce priveşte castroanele realizate la roată, acestea sunt foarte puţine. Este vorba de vase bitronconice (fig. 110/3) sau pictate (fig. 111/6-8), de certă factură celtică. Ele vor fi analizate pe larg într-un alt sub-capitol.

Fructiere

Aceste vase sunt nelipsite din staţiunile perioadei clasice a civilizaţiei daco-getice. I. Glodariu, referindu-se la situaţia din aşezarea de la Arpaşu de Sus, remarca faptul că fructierele au înlocuit funcţional celelalte vase pentru mâncat. Forma vasului (cu picior mai mult sau mai puţin înalt) este cea mai comodă în lipsa mesei din locuinţe. Este semnificativ în acest sens că în Dacia romană fructierele au fost scoase din uz de o serie de tipuri de străchini, fapt explicat, cel puţin parţial, prin schimbări sau transformări ale „mobilierului" obişnuit al locuinţelor[118].

Unii cercetători au considerat că fructierele au avut şi un rol ritual sau de cult, ele fiind prezente într-o serie de complexe funerare. De asemenea, în unele cazuri dimensiunile lor sunt impresionante, fapt care indică o destinaţie specială, diferită de cea obişnuită de zi cu zi. Aşa este cazul unor exemplare din aşezările de la Sighişoara-Wietenberg şi Poiana ori din tumulul nr. II de la Cugir[119], care au diametre de peste 0,5 m. În legătură cu acestea, I. H. Crişan sublinia că „dimensiunile exagerate..., la care trebuie să adăugăm greutatea lor mare, ne fac să presupunem că ele n-au putut avea o utilitate practică în viaţa cotidiană, fiind extrem de greu de manevrat"[120]. Pe de o parte, aceste dimensiuni mari, iar pe de altă parte, numărul redus al unor astfel de exemplare în cadrul aşezărilor, sugerează utilizarea vaselor respective de mai mulţi indivizi concomitent, în cadrul unor banchete ceremoniale sau funerare. Nu este lipsită de importanţă nici observaţia că în general capacităţile fructierelor obişnuite corespund celor ale străchinilor din perioadele anterioare., ceea ce indică o cantitate de hrană consumată constantă şi normală din punctul de vedere al necesităţilor biologice.

Fructierele descoperite la Solotvino au fost realizate în exclusivitate cu mâna. Pasta este de obicei semifină sau fină, dar apar şi exemplare din pastă grosieră. Pereţii au fost, în marea majoritate a cazurilor, lustruiţi, prezentând uneori o angobă neagră. Culoarea variază de la negru la cărămiziu şi gălbui. Picioarele sunt goale în interior, tăiate drept în partea inferioară sau au o talpă. Uneori prezintă nervuri transversale între cupă şi picior (fig. 67/8, 82/2, 90/3, 91/1, 109/5-6).

Din punct de vedere al formei buzei, fructierele de la Solotvino pot fi împărţite în trei variante.

Prima variantă este constituită de exemplarele având buza faţetată (uneori îndoită în jos în partea exterioară) şi cupa ovală sau prezentând un umăr unghiular (fig. 67/2, 9, 79/1-2, 90/3, 105/2, 106/6, 107/2, 5-6, 108/1-2, 109/2, 3-4, 115/4). Acestea sunt cel mai bine reprezentate din punct de vedere numeric. I. H. Crişan considera că varianta în discuţie se află la baza evoluţiei fructierelor din cea de a doua vârstă a fierului[121]. În aşezarea geto-dacică de la Brad (jud. Bacău) fructierele de acest fel, lucrate atât cu mâna, cât şi la roată, sunt specifice în special secolelor II-I î.Chr.[122] Această constatare pare a fi confirmată de descoperirile din alte aşezări dacice care au funcţionat numai în sec. II-I î.Chr. sau care au cunoscut în perioada respectivă o locuire intensă. Menţionăm staţiunile de la Grădiştea (jud. Brăila)[123], pe cele din zona Căscioarele (jud. Călăraşi)[124], Sprâncenata (jud. Olt)[125], Pleaşov[126], Arpaşu de Sus (jud. Sibiu)[127], Slimnic (jud. Sibiu)[128]. Este semnificativ şi faptul că fructierele cu buza faţetată sunt rare sau lipsesc în întregime dintr-o serie de cetăţi dacice din M.Orăştiei, care au cunoscut o mare înflorire mai ales pe parcursul sec. I d.Chr. În sfârşit, menţionăm faptul că piesele ceramice amintite sunt prezente şi în alte staţiuni dacice din zona Tisei superioare[129].

Cea de a doua variantă este reprezentată de piese având buza mai mult sau mai puţin lăţită şi uşor arcuită (fig. 67/5, 78/2, 81/3, 82/6, 84/2, 106/3-5, 7, 107/1, 3-4, 108/3-4). Vasele de acest fel sunt deosebit de frecvente în aşezările dacice, ele fiind prezente atât în nivele din sec. II-I î.Chr., cât şi în sec. I d.Chr. I. H. Crişan era tentat să le atribuie o datare mai timpurie[130], însă cercetările de amploare dintr-o serie de staţiuni dacice au ilustrat faptul că piesele în discuţie cunosc o utilizare îndelungată[131].

A treia variantă, mai puţin numeroasă, este constituită de fructierele având buza îndoită orizontal, faţa superioară fiind dreaptă (fig. 67/7, 78/7, 82/5, 106/1, 109/1). Şi această formă este frecventă în aşezările din sec. I î.Chr. – I d.Chr., fiind transpusă şi la roată[132].

Vesela pentru băut, deşi nu foarte numeroasă, este relativ variată. Ea se compune din căni, ulcioare şi cupe semisferice.

Căni şi ulcioare

Cănile au fost realizate atât cu mâna, cât şi la roată. Unele dintre fragmentele descoperite aparţin unor vase care pot fi încadrate tipologic. Altele însă nu prezintă suficiente trăsături caracteristice pentru a ne putea da seama de forma lor exactă. Totuşi, prin factura lor se pare că au aparţinut unor căni. Aşa este cazul cu fragmentele unor pereţi de vase lucrate la roată din pastă fină de culoare neagră, cărămizie sau gălbuie (fig. 71/2, 78/1,

81/1, 111/3). De asemenea, amintim fragmentele unor toarte lucrate cu mâna din pastă semifină sau fină (deşi apar şi cazuri în care pasta este grosieră – fig. 71/3), lustruite la exterior, având formă rectangulară în secţiune (fig. 69/6, 71/3), formă de bandă (fig. 71/1) sau prezentând o nervură longitudinală pe mijloc (fig. 68/6).

Exemplarele având suficiente detalii morfologice au fost împărţite în mai multe tipuri.

Primul tip cuprinde cănile scunde având formă bitronconică şi o toartă uşor supraînălţată, uneori prevăzută cu o creastă. Au fost realizate cu mâna din pastă semifină sau fină de culoare brun-cărămizie sau brun-gălbuie. Pereţii au fost lustruiţi (fig. 66/5, 110/4, 111/2). Acest tip de căni a apărut deja în La Tène-ul mijlociu[133] , fiind prezent însă şi într-o serie de aşezări dacice din sec. I î.Chr.[134] Este de remarcat faptul că în aceeaşi perioadă sunt frecvente şi în alte aşezări din zona Tisei superioare[135]. Al doilea tip este reprezentat de exemplare bitronconice, mai înalte decât cele aparţinând tipului precedent, având toarta supraînălţată şi prevăzută cu o creastă în partea superioară. Au fost realizate cu mâna, din pastă grosieră ori semifină şi au culori care variază de la brun-cenuşiu la brun-cărămiziu. Pereţii sunt lustruiţi (fig. 75/2, 110/1). Aceste vase sunt frecvente în mediul dacic mai ales în sec. II-I î.Chr.[136], dar uneori au fost utilizate şi mai târziu[137].

În cel de al treilea tip au fost încadrate fragmentele unor căni bitronconice, lucrate la roată din pastă fină de culoare cenuşie (fig. 67/6, 70/3). Analogiile acestui tip sunt numeroase şi au fost încadrate pe toată durate sec. I î.Chr. – I d.Chr.[138]

În sfârşit, al patrulea tip este reprezentat de un singur vas fragmentar. Este vorba de o cană sau un ulcior de dimensiuni mari, realizat la roată din pastă fină (având aspect săpunos) de culoare cărămizie. Corpul vasului a fost ornamentat cu registre de linii incizate care încadrează linii în val. Pe gât se află o nervură în relief dispusă orizontal (fig. 110/6). Decorul respectiv se întâlneşte şi pe alte vase dacice, fiind realizat în aceeaşi tehnică[139] ori transpus pe corpul recipientelor prin pictare[140]. Exemplare asemănătoare şi prezentând aceeaşi calitate a execuţiei sunt relativ rare în inventarele aşezărilor dacice din sec. I î.Chr. a– d.Chr., constituind produse de lux[141]

Cupe semisferice

În aşezarea de la Solotvino au fost descoperite două astfel de vase. Ele au fost realizate cu mâna, din pastă semifină de culoare neagră. Pereţii erau lustruiţi. Primul exemplar avea diametrul gurii de 14 cm şi înălţimea de 6,7 cm (fig. 70/1). Al doilea vas, cu pereţii mai arcuiţi şi buza trasă spre interior, avea diametrul gurii de 11 cm şi înălţimea de aproximativ 11,5 cm (fig. 70/2).

Vasele de acest fel sunt, în general, lucrate la roată. În legătură cu geneza lor s-a presupus că îşi au originea fie în cupele de argint (*masthoi*), fie în exemplarele ceramice cu decor în relief[142]. Forma lor, mai apropiată de cea a pieselor metalice, pledează mai degrabă în favoarea primei opinii[143]. În ceea ce priveşte răspândirea, ele sunt numeroase în mediul daco-getic de la sud de Carpaţi[144], dar apar şi într-o serie de aşezări intra-carpatice[145]. În zona Tisei superioare sunt foarte rare datorită distanţei mari faţă de centrele de producere din aria sudică a spaţiului daco-getic. De aceea, exemplarele de la Solotvino pot fi considerate importuri din acea zonă. Tot astfel poate fi interpretată şi o

cupă semisferică, având decor în relief, descoperită în aşezarea de la Malaja Kopanija[146]. Vasele în discuţie au fost datate la sfârşitul sec. II î.Chr. şi pe parcursul sec. I î.Chr. (cu precădere în prima jumătate a veacului respectiv).

Capace de vase

Această categorie este absentă aproape în totalitate. Spre deosebire de alte aşezări din zona Tisei superioare în care au fost descoperite capace lucrate cu mâna sau la roată[147], la Solotvino nu sunt documentate astfel de forme „clasice", obişnuite în mediul dacic. Cele două exemplare la care ne vom referi constituie, din punct de vedere al formei, apariţii rare. Primul a fost găsit de P. P. Bârnea (care, potrivit desenului, îl considera strachină). El avea 15 cm în diametru şi un buton de prindere de formă triunghiulară (fig. 4-stânga). Un capac asemănător a fost recuperat şi cu ocazia săpăturilor recente. A fost realizat cu mâna, din pastă semifină de culoare cărămizie. Butonul de prindere este, de asemenea, triunghiular (fig. 110/2).

Ceramica de import

Repertoriul ceramic al ultimului nivel dacic cuprinde şi o serie de vase avându-şi originea în alte medii culturale. Cel mai important grup de descoperiri este constituit de vasele de tip celtic.

Chiupurile sunt reprezentate de două exemplare. Ele aveau buza lăţită, cu o şănţuire în partea superioară. Au fost realizate la roată din pastă fină. Culoarea pereţilor era cărămizie, iar miezul cenuşiu (fig. 98/1-2). Vasele de acest fel sunt frecvente în aşezările celtice din zona Dunării mijlocii, fiind datate în La Tène-ul târziu (sec. I î.Chr.)[148]. Astfel de exemplare au fost descoperite şi la Malaja Kopanija[149].

Printre fragmentele ceramice descoperite în zona aflată la nord de punctul „Cetate" se numără şi un fragment de *situla* cu mult grafit în pastă. Ea a fost realizată la roată şi are o culoare neagră la interior şi în secţiune, în timp ce pereţii exteriori sunt cărămizii (fig. 115/5). Vasele de tip situla cu grafit în pastă sunt frecvente în aşezările celtice din bazinul carpatic încă din La Tène-ul timpuriu. Fiind utilizate în activităţi de bucătărie, apar rar în necropole[150]. În aşezările datate în La Tène B2-C1 aflate în zona Tisei superioare, procentul acestor vase în ansamblul inventarelor ceramice ajunge până la 20-35 de procente[151]. În perioada finală a celei de a doua vârste a fierului ceramica cu grafit în pastă se reduce atât cantitativ, cât şi în ceea ce priveşte răspândirea. Totuşi, în mediul dacic din Transilvania continuă să fie utilizate, unele exemplare fiind confecţionate în ateliere locale, doar grafitul fiind importat din zonele central-europene[152]. În zona Tisei superioare vasele de tip situla continuă să apară sporadic şi în La Tène-ul târziu (aţa cum se întâmplă la Podvinogradovo şi Malaja Kopanija[153]), constituind probabil importuri din zona Dunării mijlocii. Originea exemplarului de la Solotvino trebuie căutată în aceeaşi zonă. Numărul mic de astfel de vase exclude, credem, producerea lor în mediul dacic din regiune. De aceea, bulgărele de grafit descoperit de J. Kobal în ultimul nivel dacic al aşezării de la Solotvino[154] nu a fost utilizat la confecţionarea unor produse ceramice, el având probabil o altă destinaţie.

Vesela pentru mâncat de origine celtică este reprezentată de câteva castroane, toate realizate la roată. Unul dintre ele a fost confecţionat din pastă fină de culoare cenuşie. Buza este evazată şi corpul de formă bitronconică (fig. 110/3). Analogia cea mai apropiată se află într-un mormânt celtic descoperit la Macola, în zona de câmpie a Ucrainei Transcarpatice. Complexul respectiv a fost datat în La Tène C1, însă castroane asemănătoare au fost utilizate şi mai târziu[155]. Exemplarul de la Solotvino a fost folosit probabil în sec. II î.Chr.

O altă strachină fragmentară provine din săpăturile lui V.Kotigoroško[156]. Este vorba de un vas cu profilul buzei în „S", lucrat probabil la roată (fig. 6/12). Vasele de acest fel sunt deosebit de frecvente în mediul celtic din zona Dunării mijlocii în La Tène-ul târziu[157]. Ele au pătruns şi în mediul dacic, în zonele limitrofe ariei celtice. Aşa este cazul exemplarelor de la Divici ori a celor din aşezările dacice din zona Tisei superioare[158].

Din ultimul nivel dacic au fost recuperate şi câteva vase pictate. Amintim un castron realizat din pastă fină cărămizie, având miezul de culoare neagră. Pereţii exteriori au fost pictaţi, direct pe pastă, cu o bandă de culoare roşie-purpurie (fig. 111/7). Exemplare identice ca formă şi realizare tehnică au fost descoperite în mediul celtic (Manching, Gomolava) din sec. II-I î.Chr. De asemenea, ele au fost importate şi în alte aşezări dacice, cum este cea de la Şimleu Silvaniei[159].

Alte două fragmente de vase, realizate în aceeaşi tehnică şi prezentând aceeaşi pastă şi ardere, au fost pictate pe pereţii exteriori cu o vopsea de culoare albă (formând un fel de angobă), în unul din cazuri fiind aplicată şi o bandă de vopsea de culoare roşie (fig. 111/6, 8).

Toate aceste vase pictate se adaugă repertoriului ceramicii pictate din zona Tisei superioare[160], fiind utilizate la Solotvino, probabil, pe parcursul sec. I î.Chr.

Ceramica celtică mai cuprinde fragmentul părţii inferioare a unei căni (sau oale ?) realizată la roată din pastă fină de culoare neagră la exterior, brun-cafenie la interior şi cu miezul cenuşiu (fig. 88/5). Tehnologia de realizare indică faptul că şi în acest caz este vorba de un import celtic.

Vesela menţionată, deşi nu foarte numeroasă, indică existenţa unor legături economice cu zona Dunării mijlocii locuită de celţi. Asupra acestor relaţii ne vom opri mai pe larg într-un alt capitol. Deocamdată vom remarca doar faptul că, potrivit materialelor arheologice descoperite, contactele între zona dunăreană şi aşezarea de la Solotvino-Cetate sunt mai intense în sec. I î.Chr. Pe parcursul sec. I al erei noi aceste importuri par să înceteze aproape total, spre deosebire de situaţia din aşezarea de la Malaja Kopanija unde au fost descoperite numeroase piese romane provenind probabil din provincia Pannonia. Singura excepţie de la Solotvino este constituită de un fragment de toartă de cană sau de amforetă lucrată la roată din pastă fină de culoare cărămizie-gălbuie. Toarta în discuţie prezintă caneluri longitudinale şi o mică alveolă la bază (fig. 84/3). Analogiile din Imperiul roman sunt deosebit de numeroase, iar utilizarea vaselor de acest fel este îndelungată[161]. Piesa de la Solotvino-Cetate poate fi datată pe parcursul sec. I d.Chr., dacă nu cumva numai în prima parte a veacului respectiv.

Alte categorii ceramice

În continuare ne vom referi la acele recipiente şi obiecte ceramice care nu au intrat în componenţa aşa-numitului „serviciu de masă" şi nici nu au fost utilizate în activităţi de

bucătărie. Este vorba de ceştile-opaiţe, de o serie de piese utilizate în activităţi gospodăreşti sau meşteşugăreşti, precum şi de obiecte având altă destinaţie decât cea profană.

Ceştile-opaiţe

Recipientele de acest fel sunt nelipsite din aşezările dacice. Numărul lor impresionant a fost explicat prin utilizarea ca piese de iluminat: „vasul a conţinut un lichid, grăsimi animale sau vegetale, în care plutea, pe un suport de lemn, un fitil aprins"[162]. Această destinaţie pare a fi confirmată de urmele de afumare de pe pereţii interiori. În literatura de specialitate a fost exprimată şi opinia că piesele în discuţie au fost utilizate ca ţesturi pentru pâine[163].

Ceştile-opaiţe de la Solotvino, la fel ca majoritatea exemplarelor cunoscute în mediul dacic, au fost realizate cu mâna din pastă grosieră de brun-cărămizie. Au fost recuperate atât exemplare fragmentare (fig. 71/4, 85/1, 104/5, 76/4), cât şi întregibile (fig. 75/1, 84/4). Acestea din urmă au diametre ale gurii de 19,8 şi 23,1 cm, diametre ale bazei de 9 şi 10 cm, iar înălţimile măsoară 13,5, respectiv 11,8 cm. Pieselor menţionate li se adaugă cele descoperite cu ocazia săpăturilor anterioare (fig. 5/2, 6/11), astfel încât frecvenţa exemplarelor de la Solotvino este asemănătoare cu cea observată în alte aşezări dacice. Din punct de vedere cronologic, recipientele respective apar deja la începutul sec. II î.Chr., fiind utilizate apoi o lungă perioadă de timp[164]

„Sfeşnic" în miniatură ?

Din ultimul nivel dacic provine un vas de mici dimensiuni, cu picior, realizat cu mâna din pastă fină de culoare brun-cărămizie. Diametrul gurii este de 4,3 cm, cel al fundului de 4 cm, iar înălţimea de 5,7 cm (fig. 113/7). Un exemplar asemănător provine din săpăturile lui P. P. Bârnea (fig. 4 – stânga). Forma acestor obiecte aminteşte de cea a „sfeşnicelor" frecvente în aşezările dacice de la sud de Carpaţi şi care erau utilizate în practici rituale[165]. Exemplare asemănătoare ca morfologie şi dimensiuni au mai fost găsite la Brad (jud. Bacău)[166] şi Sighişoara-Wietenberg[167]. „Sfeşnicele" au fost datate în sec. II-I î.Chr. Miniaturile de la Solotvino imită probabil „originale" din mediul dacic sudic, fapt care sugerează cunoaşterea recipientelor respective şi în zona Tisei superioare.

Fusaiole

Piesele ceramice servind la mărirea turaţiei fusului au fost descoperite atât cu ocazia săpăturilor mai vechi (fig. 4, 19/2, 20/3), cât şi cu prilejul celor recente. Acestea din urmă provin din L 6 şi din Gr. 1 (fig. 112/5-6). Au fost realizate din pastă fină de culoare roşie-cărămizie. Numărul lor este deosebit de mare în mediul dacic, fiind practic nelipsite din aşezări.

„Călcătoare"

Obiectele de acest fel nu sunt numeroase. Un exemplar provine din săpăturile lui P.P.Bârnea (fig. 4 – dreapta), alte două – din unul se păstrează doar partea inferioară (fig.

112/4), iar din celălalt o parte din mâner (fig. 77/8) – au fost găsite recent. Piesele respective au fost realizate cu mâna, dintr-o pastă fină, omogenă, de culoare cărămizie (într-un caz) sau neagră (în celălalt caz).

Piesele de acest fel au fost considerate multă vreme lustruitoare pentru ceramică[168]. M. Babeş a atras atenţia asupra faptului că lustruirea vaselor se realiza prin intermediul altor instrumente, aşa numitele „lustruitoare" constituind un fel de „calapoade"[169]. Cu toate aceste, în literatura de specialitate a persistat în continuare şi nejustificat prima opinie amintită. Recent, V. Kotigoroško a lămurit – credem noi – problema funcţionalităţii acestor obiecte atât de frecvente în aşezările dacice. Este vorba de „călcătoare", unelte legate de prelucrarea pieilor, fiind folosite la netezirea cusăturilor şi a suprafeţei pieilor. Înainte de folosire erau încălzite (majoritatea exemplarelor prezintă urme de ardere secundară)[170].

Creuzet

Printre piesele descoperite de J. Kobal în ultimul nivel dacic se numără un creuzet fragmentar, realizat din lut, utilizat în topirea bronzului (fig. 20/7). Exemplare asemănătoare au fost descoperite într-o serie de ateliere din Dacia, dar mai ales izolat în numeroase aşezări şi cetăţi[171]. Prezenţa obiectelor de acest fel, chiar şi atunci când nu sunt găsite în ateliere, atestă cu siguranţă activităţi de prelucrare a metalelor neferoase. La Malaja Kopanija au fost identificate şi atelierele propriu-zise în care se desfăşurau procesele metalurgice[172]. Creuzetul de la Solotvino documentează prezenţa unui bronzier (cel puţin la un moment dat) şi în această aşezare, deşi produsele concrete din acest metal lipsesc.

Figurină antropomorfă din lut

Din săpăturile lui P. P. Bârnea provine o figurină antropomorfă din lut. Piesa este de formă cilindrică, având reprezentate picioarele. Capul este unit de trunchi, iar ochii şi nasul sunt redate prin puncte şi o linie incizată. Sexul masculin este marcat printr-o proeminenţă (fig. 4 – dreapta, jos).

Prin morfologie, piesa de la Solotvino aparţine grupei a V-a (figurine formate numai din cap şi picioare, trunchiul unind doar cele două părţi anatomice, fără mâini, dar cu redarea, uneori expresivă, a detaliilor feţei) în clasificarea lui V. Sîrbu şi tipului III la S. Sanie[173]. Analogii apropiate întâlnim la Polovragi[174], Budureasca[175] şi Grădiştea (jud. Brăila)[176]. Din punct de vedere al răspândirii, figurinele antropomorfe sunt frecvente în zona extra-carpatică (în special în Moldova), descoperirile din Transilvania fiind mai rare[177]. În zona Tisei superioare mai este documentat un singur exemplu, în aşezarea de la Malaja Kopanija[178]. În ceea ce priveşte semnificaţia pieselor de acest fel, ele au fost utilizate în practici magico-vrăjitoreşti, atât unele contextele de descoperire, cât şi analogiile etnografice, fiind concludente în acest sens[179].

Obiecte de fier

Spre deosebire de aşezarea de la Malaja Kopanija, cea de la Solotvino-Cetate a avut un inventar metalic foarte sărac. Totuşi, cele câteva obiecte de fier ne permit conturarea

unei imagini privind unele aspecte ale vieţii comunităţii dacice din zonă. Deşi J. Kobal menţiona descoperirea unor fragmente de zgură de fier[180], săpăturile de amploare efectuate recent nu au dus la identificarea unor ateliere metalurgice. Având în vedere faptul că zona Tisei a fost bogată în resurse metalifere exploatate încă din preistorie, nu ar fi exclus ca acestea să fi fost cunoscute şi de locuitorii aşezării de la Solotvino. De altfel, în regiunile apropiate au fost descoperite cuptoare de redus minereul de fier (cum sunt cele de la Djakovo[181]), iar la Malaja Kopanija au fost dezvelite ateliere de făurărie şi de prelucrare a metalelor neferoase[182].

Amploarea activităţilor metalurgice din zona de nord a bazinului carpatic îşi găseşte ecoul şi la unii autori antici (chiar dacă nu este vorba de zona Tisei superioare, ci de o regiune aflată mai la vest). Astfel, Tacitus (*Germania*, XLIII, 1) îi pomeneşte pe cotinii celţi specializaţi în exploatarea fierului, spre deosebire de populaţiile germanice din zonă care nu efectuau astfel de operaţii. Descoperirile din zona Tisei superioare documentează pe o perioadă de câteva secole activităţi similare de o mare intensitate. De aceea, nu ar fi exclus nici pentru această regiune o specializare a unor comunităţi în astfel de ocupaţii.

Activitatea unor metalurgi la Solotvino a fost semnalată prin descoperirea creuzetului pomenit anterior. De asemenea, din stratul de cultură a fost recuperat un obiect masiv de fier care ar putea constitui un punctator utilizat în activităţi metalurgice. Este vorba de o piesă rectangulară în secţiune, având vârful ascuţit. Lungimea ei este de 10,2 cm (fig. 113/9). Obiecte asemănătoare sunt cunoscute în numeroase aşezări dacice, fiind frecvente şi în atelierele de făurărie[183].

Majoritatea pieselor metalice de la Solotvino-Cetate au servit unor activităţi productive, de uz casnic ori constituie materiale de construcţie.

Unelte agricole

Singurul obiect având această destinaţie este o seceră fragmentară de fier. Se păstrează o parte din lamă şi extremitatea cu cârligul de fixare în mâner. Lungimea păstrată este de 14,2 cm, iar lăţimea lamei (triunghiulară în secţiune) de 2,3 cm (fig. 114/5). Secerile de acest fel se întâlnesc în număr deosebit de mare în aşezările dacice din sec. II î.Chr. – I d.Chr.[184]. De asemenea, exemplare identice ca formă şi dimensiuni nu lipsesc nici din mediul celtic[185].

Unelte de tâmplărie

În Gr. 12 a fost descoperit un topor de fier cu toc longitudinal pentru coadă. El este masiv şi măsoară 15,8 cm lungime, în timp ce lăţimea maximă a tăişului este de 6 cm. Dimensiunile tocului (de formă rectangulară) măsurate la exterior sunt de 5,8 x 3,8 cm (fig. 114/10). I. Glodariu şi E. Iaroslavschi au împărţit acest gen de artefacte în două tipuri. Primul tip cuprindea topoarele cu tocul longitudinal pentru coadă format din două aripioare ne sudate una de alta. Al doilea tip era reprezentat de exemplarele având aripioarele sudate perfect şi formând un veritabil toc. Aceeaşi cercetători considerau că originea primului tip se află în lumea celtică, iar piesele încadrate în cel de al doilea tip constituie creaţii ale

faurilor daci[186]. Între timp însă, piese de acest fel au fost descoperite în număr mare şi în spaţiul celtic[187], de aceea este mai plauzibilă interpretarea lor ca unelte practice având o utilizare largă, „supra-naţională", în Europa „barbară". În ceea ce priveşte zona Tisei superioare, topoarele de acest fel sunt prezente atât în aşezări dacice[188], cât şi în mediul celtic învecinat[189].

Tot la prelucrarea lemnului au fost folosite şi două dălţi de fier descoperite în extremitatea nordică a secţiunii nr. 2, în zona palisadei exterioare. Ambele piese aparţin tipului cu toc longitudinal pentru coadă. Primul exemplar are lungimea de 20,7 cm, diametrul exterior al duliei pentru coadă de 2,4 cm, iar lăţimea părţii active de 1,6 cm (fig. 114/8). Cea de a doua daltă, păstrată fragmentar, are lungimea de 18,3 cm, diametrul duliei de 2,5 cm, iar lăţimea părţii active de 1,5 cm (fig. 114/9). Dălţile de acest fel au cunoscut o largă răspândire. Exemplarele din Dacia, având aceeaşi morfologie ca cele de la Solotvino, au fost incluse de I. Glodariu şi E. Iaroslavschi în tipul III, varianta a[190]. Analogiile sunt numeroase şi în mediul celtic[191].

Materiale de construcţie

La Solotvino-Cetate, la fel ca pretutindeni[192], au fost descoperite piese de fier utilizate în construcţia locuinţelor sau anexelor gospodăreşti. La fel ca restul inventarului metalic şi aceste elemente sunt puţin numeroase, ceea ce ar putea indica folosirea pe scară mai largă a unor componente similare realizate din lemn.

Cuiele şi piroanele utilizate la asamblarea unor părţi din lemn sunt rectangulare în secţiune, în timp ce capul este circular şi bombat. Lungimile sunt cuprinse între 5-8 cm (fig. 112/2-3, 113/3-4, 114/3). Unul dintre cuiele descoperite a fost îndoit după baterea lui într-o scândură sau bârnă, astfel încât putem şti că grosimea acesteia din urmă era de cca 4 cm (fig. 113/6).

Scoabele, servind la fixarea şi prinderea bârnelor în construcţii, nu sunt nici ele prea numeroase. Lungimea lor variază între 6-8 cm (fig. 20/5, 114/1, 4).

Obiecte de uz casnic

Singurele obiecte de uz casnic descoperite sunt cuţitele de fier cu lame curbate. Din L 3 provine un cuţit având lama curbată şi vârful întors în sus. Lungimea piesei este de 10 cm, din care lama măsoară 7,2 cm, iar limba mânerului 2,8 cm (fig. 112/1). Piese similare se cunosc şi din alte aşezări din zona Tisei superioare[193], fiind mai rare în restul Daciei.

Un alt cuţit de fier, căruia I se mai păstrează încă mânerul din os, a fost descoperit în Gr. 12 (împreună cu toporul menţionat anterior). Lama este uşor curbată şi are o lungime de 15 cm. Mânerul din os, prevăzut cu caneluri longitudinale pe una din părţi, măsoară 4,2 cm în lungime şi 3,4 x 2,5 cm în diametru (este oval în secţiune – fig. 114/7). Deşi cuţitele având lame asemănătoare sunt frecvente, piesa în ansamblul ei constituie un unicat, cel puţin în această regiune.

În zona aflată la nord de punctul „Cetate" a fost descoperit şi un cuţit fragmentar cu lama curbată. Lungimea păstrată este de 11,8 cm, din care limba mânerului măsoară 5,2

cm (fig. 115/1). Cuţitele cu asemenea aspect se numără printre cele mai răspândite artefacte de acest fel, analogiile fiind numeroase[194].

În sfârşit, mai trebuie menţionate lamele unor cuţite fragmentare având aspectul asemănător celor menţionate anterior (fig. 20/6, 114/2, 6).

Arme

Această categorie de piese cuprinde un vârf de săgeată şi un pumnal curb, ambele din fier.

Vârful de săgeată a fost descoperit în stratul arheologic corespunzător ultimului nivel dacic din S 9. Lama (fragmentară) este cvasitriunghiulară, de forma unei frunze, iar profilul lenticular. Lungimea păstrată este de 4,2 cm, dar iniţial măsura cca 6 cm. Diametrul duliei este de 0,9 cm (fig. 113/1).

Vârfurile de săgeţi din Dacia, prezentând această morfologie, au fost incluse de I.Glodariu şi E.Iaroslavschi în tipul I, varianta a[195]. Astfel de piese sunt prezente şi în alte aşezări dacice din zona Tisei superioare[196], precum şi – sporadic – în aria culturii Puchov[197]. Având o formă simplă, săgeţile de acest tip au cunoscut o utilizare îndelungată.

Pumnalul curb provine din săpăturile lui P. P. Bârnea. El are lungimea de 22 cm (fig. 4 – dreapta) şi a fost considerat seceră[198]. Forma limbii mânerului şi curbura lamei indică însă că este vorba de un tip de pumnal specific ariei nord-balcanice. Originea pieselor în discuţie se găseşte în exemplare din spaţiul tracic sud-dunărean[199]. Ele ajung să fie utilizate pe scară largă de purtătorii grupului Padea – Panaghiurski Kolonii (răspândit în special în nordul şi nord-vestul Bulgariei, în Oltenia, în zona Porţilor de Fier ale Dunării şi în sud-vestul Transilvaniei) în sec. III-I î.Chr.[200] De asemenea, pumnalele curbe continuă să fie folosite în Dacia pe parcursul sec. I î.Chr. – I d.Chr., fiind descoperite într-o serie de morminte tumulare[201] şi în aşezări şi cetăţi dacice[202]. De altfel, potrivit reprezentărilor Columnei traiane, regele Decebal s-a sinucis cu un astfel de pumnal. Foarte rar, pumnalele curbe se întâlnesc într-o serie de morminte scordisce[203]. În ceea ce priveşte zona nordică a spaţiului dacic, astfel de artefacte sunt puţine. Ele sunt totuşi documentate în necropola de la Zemplin[204], alături de alte piese de armament avându-şi originea, potrivit autorilor descoperirilor, în Dacia[205]. Raritatea pumnalelor curbe ar putea indica faptul că ele au ajuns în zona Tisei superioare odată cu „expansiunea" politică a Regatului dac din vremea lui Burebista.

Obiecte de os şi piatră

Prelucrarea osului în aşezarea de la Solotvino este documentată, în special, de o serie de descoperiri făcute de P. P. Bârnea. Este vorba de piese prezentând urme de tăiere intenţionată şi de finisare (fig. 4 – dreapta, sus). Cel puţin o parte a acestor obiecte de os au putut aparţine celui de-al doilea nivel dacic. Am menţionat anterior, descoperirea în Gr. 12 a unui cuţit de fier cu mâner de os. Mânerul respectiv este de formă ovală în secţiune, iar pe una din părţi prezintă trei caneluri longitudinale (fig. 114/7). Un mâner asemănător, probabil în curs de prelucrare, a fost găsit şi de P.P.Bârnea (fig. 4 – dreapta, sus). De

asemenea, piese similare se cunosc şi din alte aşezări dacice. Le menţionăm pe cele de la Sighişoara-Wietenberg[206] şi Sprâncenata[207].

Obiectele litice sunt reprezentate în special de pietre de ascuţit realizate din gresie nisipoasă (fig. 88/1, 112/7-8).

Un alt obiect de gresie a fost descoperit în L 7. Este de formă plată, ovală, iar mijlocul alveolat. Lungimea măsoară cca 10,7 cm, iar lăţimea 7 cm (fig. 113/8). Funcţionalitatea acestui obiect ne este necunoscută.

* * *

Analiza materialelor arheologice descoperite în ultimul nivel dacic al aşezării de la Solotvino-„Cetate" permite formularea unor concluzii de ordin cronologic. Deşi absenţa unor artefacte databile între limite mai restrânse îngreunează această tentativă, analogiile cu ansamblurile inventarelor din alte aşezări dacice ilustrează, în linii generale, perioada de existenţă a sitului în discuţie.

V. 2. 3. Cronologia ultimului nivel dacic

Formele ceramice descoperite au cunoscut, de regulă, o utilizare îndelungată. Există însă şi vase folosite doar în anumite perioade de timp, lucru demonstrat de exemplele din alte zone ale spaţiului dacic. Astfel, vasele de provizii cu fundul în formă de „umbo" şi cele cu buza îngroşată au fost utilizate în sec. II-I î.Chr. Este semnificativ faptul că ceramica de acest fel nu se întâlneşte la Malaja Kopanija. De asemenea, strachina-„piedestal" (fig. 105/3), fructierele cu buza faţetată şi cănile bitronconice (tipurile I şi II) au fost datate în sec. II-I î.Chr., iar strachina celtică de formă bitronconică (fig. 110/3) a fost folosită până în sec. II î.Chr.

Alte vase sunt specifice numai secolului I î.Chr. Menţionăm în acest sens, chiupurile celtice lucrate la roată, ceramica pictată, cupele semisferice etc.

Majoritatea vaselor de provizii, a borcanelor, unele fructiere şi căni lucrate la roată au cunoscut o perioadă de utilizare mai largă, acoperind – din punct de vedere cronologic – perioada sec. I î.Chr. – I d.Chr. Însă singurul fragment ceramic datat cu certitudine numai în sec. I d.Chr. este cel aparţinând unei amforete sau căni romane.

În ceea ce priveşte piesele de metal, ele sunt frecvente în aşezările dacice din sec. I î.Chr. – I d.Chr. Remarcăm totuşi că unele unelte (cum este toporul cu dulie longitudinală pentru coadă) sunt frecvente în aşezările celtice învecinate în sec. II-I î.Chr.

Având în vedere toate aceste repere cronologice, putem afirma cu destulă siguranţă că aşezarea corespunzătoare ultimului nivel dacic de la Solotvino-„Cetate" *şi-a început existenţa pe parcursul sec. II î.Chr., probabil în prima jumătate sau – cel mai târziu – spre mijlocul veacului respectiv. În cronologie relativă, aşezarea respectivă debutează în perioada corespunzătoare La Tène-ului C2*[208].

În spaţiul dacic există o serie de alte aşezări fortificate cu val de pământ prevăzut cu palisadă şi şanţ, ale căror începuturi datează din aceeaşi vreme. Dintre acestea le menţionăm pe cele de la Sighişoara-Wietenberg (jud. Mureş)[209] şi Pleaşov (jud. Teleorman)[210]. Din inventarul celei din urmă fac parte vase lucrate cu mâna identice, din punct de vedere al formei şi tehnicii de confecţionare, fragmentelor ceramice timpurii de la Solotvino. Ele

pot fi datate cu mai multă exactitate pe baza ştampilelor amforice din sec. II î.Chr. şi a unor piese metalice specifice primei jumătăţi a sec. I î.Chr.

Apariţia în Dacia a unor aşezări fortificate, după primul sfert al sec. II î.Chr., având în unele cazuri funcţii economice, militare şi religioase, se înscrie pe linia de evoluţie firească a comunităţilor central-europene. În aceeaşi perioadă în zonele învecinate locuite de celţi, se constituie o serie de *oppida*, având aspect diferit, dar exprimând evoluţii sociale şi funcţionale asemănătoare[211].

În ceea ce priveşte sfârşitul aşezării de la Solotvino, absenţa unor materiale arheologice concludente ridică unele probleme de interpretare. O serie de piese ceramice databile pe parcursul sec. I î.Chr. – I d.Chr., precum şi fragmentul de vas roman menţionat (din sec. I d.Chr.), ar putea indica faptul că aşezarea în discuţie a fost părăsită în urma prăbuşirii Regatului lui Decebal şi a cuceririi Daciei de către romani. Asupra contextului istoric menţionat vom reveni ceva mai jos. Subliniem însă că aşezarea de la Malaja Kopanija, aflată în apropiere, şi-a încetat existenţa la începutul sec. II d.Chr. Această afirmaţie este argumentată de numeroasele materiale arheologice (în special importuri romane) aflate în aşezarea respectivă, datate pe parcursul sec. I d.Chr. Astfel de piese lipsesc din inventarul aşezării de la Solotvino-„Cetate”. De asemenea, sunt absente o serie de forme ceramice lucrate la roată (aflate din abundenţă la Malaja Kopanija) cum sunt chiupurile de tip roman cu buza lăţită[212], strecurătorile[213], capacele de vase[214] etc. Această situaţie ar putea indica o încetare a aşezării de la Solotvino la începutul sau în prima jumătate a sec. I d.Chr. Pe de altă parte însă, nu au fost descoperite nici o serie de vase specifice sec. I î.Chr., aflate de asemenea, în număr mare la Malaja Kopanija (vase cu două torţi lucrate la roată[215], fructiere lucrate la roată cu ornamente lustruite[216], numeroase forme de vase celtice pictate[217] etc.), astfel încât aceste „absenţe” din inventarul aşezării de la Solotvino ar putea fi întâmplătoare.

În concluzie, datarea aşezării corespunzătoare ultimului nivel dacic de la Solotvino-„Cetate” se poate fixa între *al doilea sfert/jumătatea sec. II î.Chr. – sec. I d.Chr. (eventual începutul sec. II d.Chr.)*. Începuturile ei sunt mai timpurii decât ale aşezării de la Malaja Kopanija (care debutează probabil, aşa cum crede V. Kotigoroško[218], în vremea lui Burebista). În fine, locuirea dacică de la Onceşti, aflată tot în Maramureş, este contemporană cu cele două aşezări menţionate fără a se putea preciza mai exact limitele ei cronologice[219].

V. 3. Concluzii

V. 3. 1. Economia aşezărilor dacice. Exploatarea şi comercializarea sării.

Descoperirile din nivelele dacice de la Solotvino-„Cetate” oferă o serie de indicii privind activităţile economice desfăşurate de comunităţile umane din zona respectivă. Ele sunt mult mai evidente în cazul ultimei aşezări dacice. Uneltele şi ustensilele din fier, lut, piatră etc. ilustrează o serie de domenii productive similare celor documentate în restul ariei daco-getice. Nu vom insista asupra acestor direcţii economice, ele fiind sugerate deja atunci

când am analizat materialele arheologice specifice fiecărui domeniu de activitate. Ne vom opri însă mai pe larg, în măsura în care ne permit datele de care dispunem, asupra exploatării imenselor resurse de sare aflate în apropierea punctului „Cetate" de la Solotvino. Acestea au influenţat de-a lungul timpului evoluţia comunităţilor din regiune.

În antichitate, ca şi astăzi, sarea era indispensabilă în alimentaţia oamenilor şi animalelor. De asemenea, ea era utilizată la conservarea rezervelor de hrană, la prelucrarea pieilor, în metalurgia neferoaselor etc.[220] Zona intra-carpatică a României şi Ucraina Transcarpatică se numără printre cele mai bogate regiuni în astfel de resurse, în timp ce zone întregi aflate la vest şi, în special, Pannonia sunt lipsite de sare. Iată de ce, încă din preistorie, între cele două spaţii s-au manifestat legături strânse.

În Maramureş, la fel ca în alte părţi ale Daciei, zăcămintele de sare gemă se aflau la suprafaţă, formând adevăraţi munţi de sare, cum este cazul la Solotvino. În aceste condiţii, ea putea fi exploatată în cariere de suprafaţă. Urmele exploatărilor antice au dispărut, în marea majoritate a cazurilor, datorită intervenţiilor ulterioare (din evul mediu şi din epoca modernă). Totuşi, se pare că la Solotvino au fost identificate în prima jumătate a sec. al XIX-lea (mai precis în anii 1817, 1846 şi 1847) urmele unor exploatări vechi, datând – potrivit lui V. Wollmann – din epoca bronzului, dar foarte probabil şi din a doua vârstă a fierului[221]. Ele aveau forme neregulate şi erau săpate la adâncimi de cca 10-13 m, cu diametre de cca 13 m, înălţimile excavaţiilor depăşind foarte rar 5 m. În unul din cazuri a fost sesizată şi o adâncitură (sistem rezervor) în care se acumula apa de infiltraţie. Inventarul obiectelor descoperite în aceste exploatări cuprinde câteva unelte de lemn şi frânghii de iută care serveau probabil la ridicarea blocurilor de sare la suprafaţă[222].

Tot la Solotvino s-au semnalat şi exploatări de suprafaţă cu secţiune pătrată (latura de 7 m) prevăzute cu armătură din lemn de fag sau stejar fasonat. Analogiile cu exploatările romane de la Ocna Sibiului indică, mai degrabă, că ele datează de la începutul erei noi[223].

O altă metodă de obţinere a sării era aceea a dizolvării ei în apă dulce şi a recristalizării chiar în zăcământ. Se evita astfel munca dificilă de a transporta blocurile de sare la suprafaţă. Cu ajutorul unor jgheaburi, apa era dirijată în locuri special amenajate în masivul de sare, folosindu-se apoi unelte specifice pentru restul operaţiilor. Deşi F. Medeleţ consideră că acest procedeu nu era caracteristic mineritului din Dacia mileniului I a.Chr.[224], descoperirea inventarului unei astfel de exploatări la Valea Florilor (jud. Cluj), datând după toate aparenţele din a doua vârstă a fierului[225], ar putea indica utilizarea în unele cazuri a metodei respective. O instalaţie asemănătoare, dar mai completă, provine de la Solotvino, ea fiind atribuită cu probabilitate dacilor[226].

În ceea ce priveşte comercializarea sării, numeroşi cercetători au subliniat faptul că aceasta era una dintre resursele principale ale Daciei destinată exportului[227]. F. Medeleţ consideră că sarea Transilvaniei „acoperea necesităţile populaţiilor din Câmpia Panonică, de pe malurile Dunării, în amonte de Porţile de Fier, ca şi dintr-o parte din Peninsula Balcanică, la vest de defileul Vardar-Morava"[228].

O serie de descoperiri arheologice ilustrează direcţiile şi amploarea comerţului cu sare din Maramureşul istoric. În legătură cu această problemă, trebuie avute în vedere atât schimburile cu zonele limitrofe, mai apropiate, lipsite de sare (cum este cazul Oaşului), cât şi cu spaţiile mai îndepărtate. Tehnicile de exploatare şi căile de comunicaţie din

antichitate nu erau mult diferite față de cele din evul mediu. R. Popa remarca faptul că, potrivit diplomelor medievale, sarea de la Ocna Şugatag era transportată pe cai, de-a lungul crestelor munților, până în Oaș[229]. Este de presupus că acest comerț la distanțe mici a funcționat şi în antichitate, el nelăsând urme arheologice notabile datorită elementelor de cultură materială identice din aceeaşi micro-regiune.

Schimburile comerciale cu spațiile mai îndepărtate pot fi sesizate cu mai multă exactitate datorită unor materiale caracteristice acelor regiuni şi mai ales pe baza circulației monetare. Trebuie subliniat din nou că tezaurul de la Sighet[230], cuprinzând cel puțin nouă tipuri monetare (caz rar, atât în spațiul dacic, cât şi în aria celtică), s-a acumulat pe parcursul celei de a doua jumătăți a sec. III î.Chr. şi în prima jumătate a veacului următor. Această acumulare a unor monede locale şi a altora provenind din spații diferite (mai apropiate sau mai îndepărtate) reflectă un intens schimb economic bazat probabil pe comerțul cu sare. Se pare că locuitorii primei aşezări dacice de la Solotvino nu au „exportat" sare în zona Pannonică, la sfârşitul sec. IV şi pe parcursul sec. III î.Chr. Fragmentul ceramic celtic găsit de J. Kobal (fig. 20/1), precum şi monedele celtice din tezaurul de la Sighet (provenind probabil din zona Mukacevo), indică schimburi cu zonele învecinate situate în bazinul Tisei superioare. De asemenea, două tetradrachme de tip Sighet, descoperite după toate probabilitățile în jurul Cracoviei (provenind, poate, dintr-un tezaur mai mare, astăzi pierdut), atestă contacte cu zona de la nord de Carpați[231]. O serie de fragmente ceramice descoperite în primul nivel dacic de la Solotvino-„Cetate" (fragmentul unui vas bitronconic ornamentat cu grupuri de câte trei butoni semisferici – fig. 103/3; strachina cu toarte orizontale perforate – fig. 17/6 etc.), precum şi monedele de tip Dumbrăveni (specifice Moldovei) din tezaurul de la Sighet, sugerează o serie de legături cu zonele de la răsărit de Carpați. Faptul că dacii din Maramureş nu au exportat sare în Câmpia Panonică, ar putea fi explicat prin controlul exploatărilor transilvănene de către celții stabiliți în regiunea respectivă. Aceştia au acoperit probabil necesitățile comunităților celtice din zonele vestice.

Situația se modifică o dată cu constituirea celei de a doua aşezări dacice din punctul „Cetate". Importurile ceramice celtice din sec. II-I î.Chr. şi fragmentul de vas roman (din sec. I d.Chr.) atestă conexiuni cu zona Dunării mijlocii. Cu toate acestea, ele nu sunt atât de abundente ca cele de la Malaja Kopanija. Aşezarea tocmai menționată era situată pe un mamelon din dreapta Tisei, la cca 50 km în aval de Solotvino, în punctul în care se deschide câmpia. Beneficiind de o poziție strategică deosebită, dacii de la Malaja Kopanija au controlat întreaga circulație desfăşurată pe Tisa şi, în special, comerțul cu sare[232]. Aceasta era transportată probabil cu plutele spre Pannonia la fel ca mai târziu în evul mediu[233]. „Monopolul" asupra comerțului cu sare a determinat înflorirea economică a aşezării, fapt reflectat în marele număr de artefacte celtice (în sec. I î.Chr.) şi romane (în sec. I d.Chr.), precum şi de numeroasele ateliere meşteşugăreşti. Mai mult decât atât, o fibulă romană de tip puternic profilat, în curs de prelucrare, atestă, în sec. I d.Chr., activitatea unui meşter bronzier venit din Imperiu. Tehnologia de realizare a acestor artefacte, aşa cum am subliniat în alte ocazii[234], este specifică atelierelor din Noricum şi Pannonia, din ultima zonă menționată putând proveni şi meşterul amintit.

În fine, circulația monetară indică, de asemenea, înflorirea activităților comerciale din aşezarea de la Malaja Kopanija. V. Kotigoroško menționează descoperirea a 21 de monede

(fără să precizeze însă dacă toate provin din săpături sau este vorba şi de descoperiri întâmplătoare). Ele sunt de tip Vel'ko Bistrec (nordul Slovaciei), de tip Medieşu Aurit, de tip Sirmium, monede republicane romane (printre care denari din colonia Nemausus din sudul Galliei), o drachmă din Dyrrhachium şi o imitaţie după o monedă emisă de împăratul Nero[235]. Acestor emisiuni monetare li se adaugă două tezaure descoperite pe malul stâng al Tisei (în imediata vecinătate a aşezării de la Malaja Kopanija) la Gudja şi Korolevo. Acesta din urmă, cuprindea 11 drachme emise de Apollonia, 12 drachme din Dyrrhachium, 2 tetradracme thasiene şi 11 denari republicani romani[236]. Numărul mare de monede din zona aşezării de la Malaja Kopanija, ca şi diversitatea lor, atestă din nou o înfloritoare activitate comercială.

Controlul comercial exercitat de aşezarea de la Malaja Kopanija explică, într-o anumită măsură, „sărăcia" importurilor din ultimul nivel dacic de la Solotvino-„Cetate". Pe de altă parte, această situaţie ar putea sugera o relaţie de subordonare (economică ?, politică ?) a dacilor de la Solotvino faşă de cei din aşezarea de la Malaja Kopanija. Dar asupra problemelor etno-culturale şi istorice din bazinul Tisei superioare ne vom opri mai pe larg în sub-capitolul următor.

V. 3. 2. Procese etno-culturale şi istorice în bazinul Tisei superioare în a doua jumătate a mileniului I î.Chr. şi la începutul mileniului I d.Chr.

Săpăturile arheologice din ultimele decenii permit reinterpretarea unor aspecte privind configuraţia etno-culturală a zonei Tisei superioare pe parcursul celei de a doua jumătăţi a mileniului I î.Chr. şi la începutul erei noi. De asemenea, pot fi luate în discuţie o serie de evenimente istorice petrecute în zona respectivă, deşi izvoarele antice sunt, în general, tăcute în acest sens.

Astăzi este tot mai limpede că fragmentarea unităţilor geografice din bazinul superior al Tisei a determinat fenomene diferite de la o micro-regiune la alta, cu toate că acestea nu sunt situate la distanţe mari între ele. Pentru sfârşitul primei vârste a fierului au fost sesizate, din punct de vedere arheologic, mai multe grupuri culturale. Cel mai caracteristic fenomen, cultura Szentes-Vekerzug[237], ocupa o bună parte a Câmpiei Panonice (Alföld). La limita ariei de difuziune, spre est şi nord-est, s-au constatat însă o serie de manifestări locale, cum este grupul Sanislău-Nir[238] (în zona Satu Mare – Carei din nord-vestul României) ori al descoperirilor din sud-estul Slovaciei[239]. De asemenea, descoperirile funerare tumulare din zona colinară a Ucrainei Transcarpatice (care coboară foarte rar în zona de câmpie) au conturat un aspect specific spaţiului respectiv: grupul Kuštanovice[240]. În sfârşit, săpăturile recente desfăşurate la Belaia Ţerkva (Biserica Albă) – Ucraina Transcarpatică[241] şi cele, mai vechi, de la Sarasău[242], par să sugereze existenţa unui orizont hallstattian târziu specific depresiunii Maramureşului, zonă relativ izolată de regiunile din jur.

Din punct de vedere etnic, toate aceste fenomene culturale au fost atribuite tracilor nordici[243], deşi pentru cultura Szentes-Vekerzug trebuie avute în vedere unele elemente scitice[244]. Însă, cele din urmă sunt absente din grupurile Sanislău-Nir, Kuštanovice, din sud-estul Slovaciei şi din Maramureş, fapt ce confirmă atribuirea descoperirilor respective marelui bloc tracic.

Configuraţia culturală şi etnică a regiunii s-a modificat după jumătatea sec. IV î.Chr. La sfârşitul La Tène-ului B1 şi începutul subfazei B2 în partea de răsărit a Câmpiei Tisei au pătruns primele grupuri de celţi. Acestei perioade îi aparţine primul orizont al necropolei de la Pişcolt (jud. Satu-Mare), precum şi alte descoperiri din Crişana[245]. Simbioza dintre purtătorii grupului Sanislău-Nir şi noii veniţi este detectabilă prin intermediul unor forme ceramice hallstattiene (vase bitronconice sau unele vase lucrate la roată, vase lucrate cu mâna etc.) care se perpetuează în perioada următoare, ele fiind descoperite împreună cu artefacte La Tène în aţezări şi necropole tipic celtice[246]. În aceeaşi perioadă comunităţile tracice din sud-estul Slovaciei, cele din zona piemontană a Ucrainei Transcarpatice, precum şi cele din Maramureş şi-au continuat evoluţia fără a fi „contaminate" de elementele specifice civilizaţiei celtice, aceştia din urmă ne ajungând încă în acele regiuni.

O etapă nouă în evoluţia etno-culturală a regiunii Tisei superioare a fost marcată de evenimentele petrecute în bazinul carpatic şi în nordul Peninsulei Balcanice spre sfârşitul primului sfert al sec. III î.Chr. Este vorba de invaziile celţilor în Balcani în anii 280-277 î.Chr. Ecourile acestei perioade agitate se regăsesc în sursele istorice antice: „galii, după ce au dus un război nenorocit împotriva oraşului Delphi,...au fost alungaţi şi au fugit unii în Asia, alţii în Tracia. De aici, pe aceleaşi drumuri pe care veniseră, s-au îndreptat din nou spre vechea lor patrie. Un grup dintre ei s-au aşezat la confluenţa Savei cu Dunărea şi i-a plăcut să fie numit scordisci" (Trogus Pompeius – Iustinus, XXXII, 3, 6-8). Grupurile de celţi pornite din bazinul carpatic, apoi reîntoarcerea unora dintre ei „spre vechea lor patrie", au determinat dislocarea comunităţilor dintr-o zonă întinsă care cuprindea şi regiunea Tisei. O serie de artefacte greceşti descoperite în situri arheologice datate în perioada în discuţie au fost vehiculate probabil cu această ocazie[247]. Mai mult decât atât, apariţia unor necropole noi (cum sunt cele din Crişana[248] ori cea de la Ciumeşti, jud. Satu Mare[249]), care îşi încep existenţa spre sfârşitul La Tène-ului B2 (în al doilea sfert al sec. III î.Chr.), exprimă mişcările menţionate. În acelaşi timp, analiza evoluţiei necropolei de la Pişcolt ilustrează faptul că mormintele timpurii se concentrează în zona nordică, în timp ce complexele din ultimele două orizonturi (corespunzătoare sfârşitului La Tène-ului B2 ţi sub-fazei C1) se situează în aria sudică a cimitirului[250]. Această situaţie sugerează apariţia, la un moment dat, a unei noi comunităţi care a ocupat partea sudică a dunei de nisip pe care se afla necropola. Faptul că nu este vorba de o evoluţie orizontală normală a cimitirului, este indicat de continuarea înmormântărilor şi în zona nordică în La Tène C1. Prin urmare, cele două grupuri de morminte ar putea sugera existenţa a două comunităţi diferite care au utilizat acelaşi spaţiu funerar consacrat.

Dislocarea comunităţilor celtice în contextul evenimentelor din anii 280-277 a determinat şi extinderea ariei ocupate de acestea. Astfel, în zona de câmpie a Ucrainei Transcarpatice şi în sud-estul Slovaciei îşi fac apariţia aşezări[251] şi necropole celtice, cum sunt cele de la Ižkovce şi Valaliky-Koštany[252]. În aceeaşi perioadă, o serie de importuri La Tène (fibule, brăţări, vase ceramice etc.) au ajuns în mediul Kuštanovice din zona colinară, unele dintre aceste artefacte fiind descoperite în morminte tumulare[253]. Ele jalonează ultimele manifestări ale grupului Kuštanovice, care îşi încheie evoluţia spre jumătatea sec. III î.Chr.

În ceea ce priveşte Maramureşul, existenţa unor centre de putere locale, bine structurate, cum este cazul primei aşezări fortificate dacice de la Solotvino, care funcţiona deja în prima jumătate a sec. III î.Chr., a împiedicat pătrunderea grupurilor celtice în regiune.

Analizând descoperirile din a doua vârstă a fierului situate pe teritoriul Ucrainei Transcarpatice, J. Kobal remarca, pe bună dreptate, că aşezările celtice nu apar niciodată la răsărit de râul Reka (adică în Maramureş), acesta marcând şi frontiera dintre cele două etnii[254].

Am avut ocazia, într-un sub-capitol anterior, să ne referim – în contextul mai larg al lumii tracice – la cauzele care au determinat încetarea existenţei aşezării corespunzătoare primului nivel dacic de la Solotvino-„Cetate". La scurt timp, în al treilea sfert sau la jumătatea sec. II î.Chr., pe teritoriul sitului din punctul „Cetate" s-a constituit o nouă aşezare fortificată. Apariţia ei a constituit expresia evoluţiei societăţii dacice din perioada amintită (etapă corespunzătoare La Tène-ului C2 central-european). Transformările respective au putut fi sesizate şi în alte staţiuni daco-getice, dintre care le-am amintit pe cele de la Sighişoara-Wietenberg şi Pleaşov. Această evoluţie va conduce la constituirea Regatului dac în vremea lui Burebista. Evenimentele de la sfârşitul primei jumătăţi a sec. I î.Chr. şi-au pus amprenta şi asupra zonei Tisei superioare. Astfel, expansiunea Regatului dac a fost resimţită până în sud-estul Slovaciei. În acea perioadă s-a constituit probabil aşezarea fortificată de la Malaja Kopanija, iar aşezarea de la Zemplin a fost integrată în aria Regatului[255]. Este semnificativ faptul că cele mai timpurii înmormântări din necropola de la Zemplin datează din acea perioadă, în inventarele funerare aflându-se o serie de piese de armament a căror origine se află în zona sudică a spaţiului dacic[256]. Tot atunci în aşezările de pe Tisa, la Malaja Kopanija şi Solotvino, au ajuns unele artefacte (cupe semisferice cu decor în relief sau nedecorate, pumnale curbe etc.) a căror arie principală de difuziune este, de asemenea, sudică. În legătură cu situaţia etnică a spaţiului în discuţie s-au conturat două opinii. Prima dintre ele, susţinută în special de I. H. Crişan[257], are în vedere o continuitate neîntreruptă a comunităţilor dacice din Hallstattul final până în epoca Regatului dac şi chiar după aceea. Potrivit celei de a doua ipoteze, nu există suficiente argumente în măsură să demonstreze continuitatea culturală din Hallstattul târziu până la sfârşitul celei de a doua vârste a fierului, descoperirile dacice „clasice" (cum sunt cele de la Zemplin) datorându-se expansiunii din vremea lui Burebista[258]. Săpăturile de le Solotvino-„Cetate" documentează însă, cel puţin pentru depresiunea Maramureşului, o evoluţie îndelungată a elementelor locale, materialele arheologice fiind tipice civilizaţiei dacice[259]. De asemenea, este evident că expansiunea dacilor „istorici" din vremea lui Burebista a „îmbogăţit" componenta etnică dacică, pe fondul existent deja, integrând spaţiul respectiv în sfera Regatului condus de dinaştii de la Sarmizegetusa.

O altă problemă dezbătută în literatura de specialitate se referă la o serie de realităţi arheologice şi culturale. Astfel, descoperirile din sud-estul Slovaciei (în special cele de la Zemplin), cele din Ucraina Transcarpatică şi cele din Maramureş (Malaja Kopanija, Solotvino, Onceşti etc.) au fost atribuite de unii cercetători culturii Lipica[260]. Deşi materialele ceramice sunt asemănătoare (atât la răsărit, cât şi la vest de Carpaţi), faptul menţionat trebuie pus pe seama fondului comun dacic din ambele regiuni[261]. Hotărâtoare în interpretarea acestei probleme sunt descoperirile funerare. Or necropolele şi mormintele izolate specifice grupului dacic Lipica, concentrate mai ales în bazinul superior al Nistrului, sunt plane[262], în timp ce complexele funerare din zona Tisei superioare, atâtea câte se cunosc, sunt tumulare[263]. Acest fapt sugerează că este vorba de comunităţi diferite.

Întorcându-ne la evenimentele petrecute în epoca lui Burebista, izvoarele consemnează că după moartea regelui dac „urmaşii acestuia la domnie s-au dezbinat, fărâmiţând puterea

în mai multe părţi. De curând, când împăratul Augustus a trimis o armată împotriva lor, puterea era împărţită în cinci state. Atunci, însă, stăpânirea se împărţise în patru. Astfel de împărţiri sunt vremelnice şi se schimbă când într-un fel, când într-altul" (Strabon VII, 3, 11). Desigur, este foarte dificil de a localiza aceste mici regate având, potrivit lui Strabon, existenţe efemere. Dezafectarea unor fortificaţii de la răsărit de Carpaţi la sfârşitul sec. I î.Chr.[264], în ciuda faptului că aşezările respective şi-au continuat existenţa, ajungând la o mare înflorire economică în sec. I d.Chr., indică una din regiunile desprinse din Regatul lui Burebista. De asemenea, zonele sud-dunărene, unde sunt consemnaţi o serie de dinaşti locali la scurtă vreme după dispariţia lui Burebista[265], au suferit aceeaşi soartă. În fine, regiunile dintre Tisa şi Dunărea mijlocie nu s-au mai aflat sub autoritatea regilor daci, la începutul sau în prima jumătate a sec. I d.Chr. teritoriul fiind ocupat de sarmaţii iazigi[266]. Destinul dacilor de pe Tisa superioară este greu de intuit. Utilizarea până în vremea lui Decebal a fortificaţiilor din spaţiul respectiv (cel puţin al celei de la Malaja Kopanija) constituie unul din argumentele în favoarea ideii că dacii din Maramureş au continuat să facă parte din nucleul regatului dac. Aceeaşi răspândire a cetăţilor şi aşezărilor fortificate indică faptul că, cel puţin în epoca lui Decebal (dacă nu cumva în întreaga perioadă de la Burebista la ultimul dinast dac), Regatul cuprindea Maramureşul, Crişana, Transilvania, unele părţi din Moldova vestică, Banatul şi Oltenia[267]. Toate aceste fortificaţii, în afara rolului lor militar, ilustrează o anumită structură şi ierarhie aristocratică subordonată regilor daci al căror centru se afla la Sarmizegetusa. Cucerirea Daciei de către romani la începutul sec. II d.Chr. a reprezentat „decapitarea" unei întregi aristocraţii şi, prin aceasta, a structurilor care au creat întreaga „reţea" de fortificaţii. Aşezările din Maramureş au avut aceeaşi soartă. Fortificaţia de la Malaja Kopanija (şi eventual cea de la Solotvino-„Cetate") şi-a încetat existenţa, potrivit materialelor descoperite, la începutul sec. II d.Chr.[268] Nu putem şti dacă distrugerea a survenit în urma unei incursiuni militare romane (cum se pare că a fost cazul cetăţii dacice de la Piatra Neamţ – Bâtca Doamnei, în apropierea căreia a fost identificat şi un castru roman de marş[269]) ori în urma atacurilor unor grupuri germanice din nord (aflate deja la acea dată în imediata apropiere[270]). Cert este că după cucerirea Daciei şi dispariţia Regatului nicăieri în aria dacică nu au mai apărut aşezări fortificate sau cetăţi. Prin urmare, nici în zona Tisei superioare ele nu au mai funcţionat, deşi unii cercetători sunt înclinaţi să creadă acest lucru[271].

După constituirea provinciei Dacia zona Tisei superioare a rămas în afara limesului roman. Dacii din regiune, coabitând cu diverse comunităţi germanice care au pătruns, rând pe rând, în spaţiul respectiv, au întreţinut relaţii economice strânse cu Imperiul. Aceste aspecte ies însă din cadrul obiectivelor pe care ni le-am propus în studiul de faţă. Problemele respective vor fi abordate probabil cu altă ocazie.

Cercetările arheologice din Maramureş au contribuit la clarificarea unor aspecte de cronologie şi a unor probleme privind evoluţia etno-culturală şi istorică a regiunii în cea de a doua vârstă a fierului. Aceste investigaţii au ridicat însă o serie de probleme noi, care vor putea fi desluşite numai în urma continuării activităţii colectivelor româno-ucrainene. Cercetările viitoare vor contribui, cu siguranţă, la îmbogăţirea dosarului arheologic şi istoric al zonei Tisei superioare şi la nuanţarea concluziilor de până acum.

NOTE:

[1] J.Kobal, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 122-124, fig. 7.
[2] Idem, *op.cit.*, p. 122.
[3] Idem, *op.cit.*, p. 122-123.
[4] S.Sanie, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 66-69; V.Sîrbu, *Dava getică de la Grădiştea, jud. Brăila*, I, Brăila, 1996, p. 16-18.
[5] E.Moscalu, *Ceramica traco-getică*, Bucureşti, 1983, p. 44-47.
[6] V.V.Bazarciuc, în *SCIVA*, 32, 1981, 4, fig. 9/1,4-7, 12/4-6; S.Teodor, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 176-179, fig. 7/1-3, 8/1, 11/1-3, 12/1-3, 13/1,7-9, 14/1-8; I.T.Niculiţă, S.Teodor, A.Zanoci, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, Bucureşti, 1997, fig. 19; A.Laszló, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 77; E.Moscalu, *loc.cit.*; M.Brudiu, P.Păltănea, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 232, fig. 3/1, 4/1-4, 6/13-15.
[7] I.H.Crişan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 1969, pl. XXIV-XXVI, XXVIII/1-3; K.Horedt, *Moreşti. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1979, p. 44, fig. 15/8, 16/2-3,5; Vl.Zirra, în *StComSatu Mare*, IV, 1980, pl. XI/11, XXI, XXX/1-11, XXXIV, XLI, XLV, XLVIII/1-4; L.Bârzu, în *Thraco-Dacica*, I, 1976, fig. 3/2-3,10, 4/2-3,11.
[8] I.Németi, în *Dacia*, N.S., XXVI, 1982, fig. 8/8,11, 13/1,3, 14/1, 16/10.
[9] Idem, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 97, tip C2-3, fig. 6/17-21.
[10] E.Miroššayová, în *SlovArch*, XXXV, 1987, 1, fig. 2, pl. IX/8 (Stretavka); idem, în *SlovArch*, XLII, 1994, 1, pl. II/15, VII/9, IX/13 etc. (Čečejovce).
[11] V.V.Bazarciuc, *op.cit.*, fig. 8/3; S.Teodor, *op.cit.*, fig. 7/4, 9/3, 10/4,6, 13/2; E.Moscalu, *op.cit.*, pl. X/1, XI/2.
[12] E.Moscalu, *op.cit.*, pl. XIII/6.
[13] G.Simion, în *Thraco-Dacica*, I, 1976, p. 147, fig. 2/6; E.Moscalu, *op.cit.*, p. 28, pl. V/4, VII/4.
[14] Pentru analogii vezi E.Miroššayová, în *SlovArch*, XXXV, 1987, 1, fig. 2.
[15] I.Németi, în Dacia, N.S., XXVI, 1982, fig. 8/12, 10/10, 11/13, 12/2,16, 17/11; idem, în *StComSatu Mare*, VII-VIII, 1986-1987, p. 110-111, fig. 20/9; E.Miroššayová, *op.cit.*, pl. III/10-11, X/13; idem, *ArchRozh*, XXXI, 1979, 2, fig. 3/3-5, 6/8-10.
[16] G.I.Smirnova, K.V.Berniaković, în *Arheologiceskii Sbornik*, 7, 1965, pl. III/6, IV/4,11; V.G.Kotigoroško, în *Drevniaja istoria Verhnogo Potis'ja*, Lwow, 1991, p. 118, fig. 17/9.
[17] E.Moscalu, *op.cit.*, p. 74-75.
[18] I.Németi, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 95, fig. 6/10; Vl.Zirra, *op.cit.*, pl. XXIII/3, XLVII/2.
[19] E.Moscalu, *op.cit.*, p. 73-74, tip XI/b.
[20] Vl.Zirra, *op.cit.*, pl. XXII/1-8, XLII/1-2, XLVI/3.
[21] E.Miroššayová, în *SlovArch* XXXV, 1987, 1, pl. I/23, V/7, XII/19, XIII/7; idem, în *SlovArch*, XLII, 1994, 1, p. 57-58, pl. VI/7-8, VIII/10, X/13,16-18; Z. Čilinská, în *SlovArch*, VII, 1959, 1, pl. II/2, III/1.
[22] I.Popovich, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, pl. II/1, V/2.
[23] I.Németi, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 88, fig. 2/12-13, 4/9.
[24] Idem, *op.cit.*, fig. 11/8; Vl.Zirra, *op.cit.*, pl. XL/12, XLII/6, XLVII/4.
[25] I.V.Ferencz, în *Ephemeris Napocensis*, VII, 1997, p. 7, pl. II/1; I.H.Crişan, *op.cit.*, pl. XXXIV/2; Vl.Zirra, *op.cit.*, pl.XLVI/5.
[26] J.Kobal, *op.cit.*, p. 123, pl. XIV/6.
[27] E.Moscalu, *op.cit.*, p. 74, tip XI/c, pl. XLIX/2,4,6; S.Teodor, *op.cit.*, fig. 19; M.Brudiu, P.Păltănea, *op.cit.*, p. 232, fig. 3/3-4.
[28] E.Moscalu, *op.cit.*, pl. LV/11; S.Teodor, *op.cit.*, ig. 20/2, 21/2; V.V.Bazarciuc, *op.cit.*, fig. 13/3.
[29] J.Kobal, *op.cit*, pl. XI/6, XIV/7.
[30] V.Vasiliev, I.Al.Aldea, H.Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intra-carpatică României. Contribuţii arheologice*, Cluj-Napoca, 1991, p. 90-91, fig. 31/16, 42/1-3.
[31] E.Moscalu, *op.cit.*, p. 90; S.Teodor, *op.cit.*, fig. 22/7.
[32] J.Kobal, *op.cit.*, p. 123, pl. XIV/1-2, XV/1-2.
[33] K.Horedt, *Moreşti. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in*

Siebenbürgen, Bucureşti, 1979, pl. 21/6; I.H.Crişan, *op.cit.*, pl. XXXVIII/12.

34 V.Kotigoroško, în *SlovArch*, XXXVII, 1989, 1, pl. II/22-23, IX/3,8; idem, în *Thraco-Dacica*, XII, 1991, fig. 4/35-36; idem, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.Chr. – IV d.Chr. (Perioadele La Tène şi romană)*, Bucureşti, 1995, p. 85 unde sunt încadrate în categoria „oale cu o toartă" (?!). Vezi şi idem, *op.cit.*, fig. 34/7,10, 41/8, 44/35-36.

35 A.Rustoiu, în I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice şi aşezarea dacică*, Bucureşti, 1997, fig. 87, fig. 39/3; K.Horedt, K.Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighişoara-Schässburg*, Bonn, 1971, fig. 14/10-19, 15/4-6.

36 E.Moscalu, *op.cit.*, p. 79-80, tip XIV/d; I.H.Crişan, *op.cit.*, XXXVII/4,8.

37 J.Kobal, *op.cit.*, pl. XX/8.

38 I.H.Crişan, *op.cit.*, pl. XXXVIII/4,7-8.

39 J.Kobal, *op.cit.*, p. 123, pl. IX/10.

40 I.Németi, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 99, tip G.I.1, fig. 11/11-12.

41 E.Moscalu, *op.cit.*, p. 87, tip XXI.

42 V.Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995, p. 151, fig. 4/6-7; V.Căpitanu, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, fig. 3/1.

43 V.Bazarciuc, *op.cit.*, fig. 12/4.

44 J.Kobal, *op.cit.*, p. 125, fig. XX/1.

45 E.Moscalu, *op.cit.*, p. 87-88, tip XXIII/a-b.

46 G.Trohani, în *Cercetări arheologice*, II, 1976, p. 98.

47 E.Moscalu, *loc.cit.*

48 Idem, *loc.cit.*, pl. LIV-LV; S.Teodor, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p 179, fig. 13/4-6 (din numai trei locuinţe ale aşezării de la Huşi-Corni au fost recuperate aprox. 20 exemplare); A.László, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 78, fig. 18/5-6; I.T.Niculiţă, S.Teodor, A.Zanoci, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, 1997, fig. 28/2,4-5; etc.

49 G.Trohani, *op.cit.*, p. 98, fig. 10/1,4; E.Moscalu, *op.cit.*, p. 88, pl. LXV/6; G.Popilian, M.Nica, *Gropşani. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1998, p. 85, fig. 57/1.

50 E.Miroššayova, în *SlovArch*, XXXV, 1987, 1, pl. VI/30.

51 I.Popovich, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, pl. XV/10,13,19.

52 E.Miroššayova, în *SlovArch*, XLII, 1994, 1, pl. IV/8-9.

53 S.Teodor, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 182, fig. 29/6; idem, *Regiunile est-carpatice ale României în sec. V-II î.d.Hr.*, Bucureşti, 1999, p. 69, fig. 44; I.Niculiţă, S.Teodor, A.Zanoci, *op.cit.*, p. 294, fig. 16/7; A.László, *op.cit.*, p. 78, fig. 1/4 etc.

54 F.Gogâltan, în *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj, 1996, p. 17, fig. 3/3-5.

55 J.Kobal, *op.cit.*, pl. XX/2.

56 Idem, *op.cit.*, pl. XX/4.

57 M.Dušek, în *SlovArch*, XXII, 1974, 2, p. 379.

58 Idem, *loc.cit.*; I.Popovich, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 77-114.

59 I.Németi, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 91.

60 A.C.Florescu, în *Cercetări istorice*, II, 1971, p. 105-107. S.Teodor, *Regiunile est-carpatice ale României în secolele V-II î.d.Hr.*, Bucureşti, 1999, p. 18-21 (unde autoarea plasează sfârşitul unora dintre aşezările fortificate din Moldova pe parcursul sec. II î.Chr.); I.T.Niculiţă, *Severnye frakijcy v VI-I vv. Do n.e.*, Chişinău, 1987, p. 83-125; V.Sîrbu, G.Trohani, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, I, Bucharest, 1997, p. 512-539; A.Zanoci, *Fortificaţii geto-dacice din spaţiul extra-carpatic în sec. VI-III a. Chr.*, Bucureşti, 1998, p. 102-104.

61 A.C.Florescu, *op.cit.*, p. 116-117; V.Sîrbu, G.Trohani, *op.cit.*, p. 520.

62 A.C.Florescu, *loc.cit.*; S.Teodor, *op.cit.*, p. 15.

63 I.Brujako, în *Istros*, VIII, 1997, p. 70-77.

64 V.Sîrbu, G.Trohani, *op.cit.*, p. 521.

65 G.Trohani, în *Thraco-Dacica*, IX, 1988, p. 166; A.Rustoiu, în *Analele Banatului*, II, 1993, p. 184.

66 Vezi spre exemplu tumulii de la Cotnari: M.Dinu, L.Măgirescu, D.Boghian, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al.I.Cuza". Istorie*, 31, Iaşi, 1985, p. 17-26.

67 Deşi, iniţial începutul culturii Poieneşti – Lukaševka a fost fixat spre jumătatea sec. II î.Chr. (vezi M.Babeş, în *SCIVA*, 36, 1985, 3, p. 209), analiza ştampilelor amforice greceşti din mediul

bastarnic, precum şi prezenţa unor „importuri" specifice acestora în nivelele arheologice din aşezarea getică de la Satu Nou – Valea lui Voicu, au determinat o datare mai timpurie (N.Conovici, în *SCIVA*, 43, 1992, 1, p. 3-13). Astfel, începutul culturii Poieneşti-Lukaševka poate fi plasat astăzi în jurul anului 200 î.Chr. Chiar şi M.Babeş a revenit asupra datărilor iniţiale, optând pentru un interval între 200-175 î.Chr. (M.Babeş, *Die Poieneşti – Lukaševka – Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum öslich der Karpaten in den Jahrhundeten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993, p. 153).

68 V.Sîrbu, G.Florea, *Imaginar şi imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997, p. 91-92.

69 I.Winkler, în *StComSatu Mare*, II, 1972, p. 207-225; A.Săşianu, *Moneda antică în vestul şi nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 161, nr. 118.

70 I.Winkler, *op.cit.*, p. 219.

71 C.Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 108-110. C.Preda atrage atenţia că varianta timpurie a tipului Sighet a fost influenţată de monedele din vestul Daciei (tipurile Tulgheş – Mireşu Mare şi Banat), în timp ce încadrarea variantei târzii printre monedele nord-transilvănene este nesigură.

72 A.Săşianu, *loc.cit.*

73 J.Kobal, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 121.

74 V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.Chr. – IV d.Chr. (Perioadele La Tène şi romană)*, Bucureşti, 1995, fig. 25-26.

75 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 66.

76 Vezi, spre exemplu, locuinţa din epoca bronzului dezvelită de J.Kobal.

77 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 65.

78 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 28; idem, *SlovArch*, XXXVII, 1989, 1, fig. 11.

79 Alte construcţii asemănătoare sunt menţionate la Cetăţeni şi Cârlomăneşti: R.Vulpe, *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966, p. 39, fig. 34; M.Babeş, în *SCIVA*, 28, 1977, 3, p. 341.

80 D.Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, Bucureşti, 1984, p. 43, fig. 21.

81 R.Vulpe, *op.cit.*, p. 31-33; idem, în *Materiale*, VI, 1959, p. 307-310.

82 I.H.Crişan, *Ziridava*, Arad, 1978, p. 106-108.

83 C.Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954, p. 64-66; I.Glodariu, *Arhitectura dacilor. Civilă şi militară,(sec. II î.Chr. – I d.Chr.)*, Cluj-Napoca, 1983, p. 19; G.Florea, L.Suciu, în *Ephemeris Napocensis*, V, 1995, p. 57.

84 C.Daicoviciu, *op.cit.*, p. 65.

85 V.Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995, p. 62-69, fig. 20-23.

86 R.Vulpe, în *Materiale*, VI, 1959, p. 316, 319; idem, *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966, p. 32-33; D.Antonescu, *op.cit.*, p.- 43-47; I.H.Crişan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Bucureşti, 1986, p. 213-215; S.Sanie, *Din istoria culturii şi religiei geto-dacice*, ed. II, Iaşi, 1999, p. 10;V.Ursachi, *op.cit.*, p. 66.

87 I.Glodariu, *op.cit.*, p. 19-20, 25-26.

88 Idem, *op.cit.*, p. 20; idem, în *Thraco-Dacica*, I, 1976, p. 249-258.

89 Idem, în *Ephemeris Napocensis*, I, 1991, p. 39; vezi şi G.Florea, L.Suciu, *op.cit.*, p. 57; G.Florea, în V.Sârbu, G.Florea, *Imaginar şi imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997, p. 40.

90 J.Kobal, *op.cit.*, fig. 7.

91 V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare...*, fig. 25-27, 36.

92 Vezi I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 68 (cu bibliografia).

93 J.Kobal, *op.cit.*, p. 121, fig. 7.

94 I.Glodariu, *Aşezări dacice şi daco-romane la Slimnic*, Bucureşti, 1981, p. 31; M.Macrea, I.Glodariu, *Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus*, Bucureşti, 1976, p. 36-37.

95 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 25-26.

96 Vezi pe larg la M.Babeş, *Die Poieneşti – Lukaševka – Kultur*, Bonn, 1993.

97 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 85; M.Macrea, I.Glodariu, *op.cit.*, p. 45, fig. 39/9; I.Glodariu, *op.cit.*, fig. 36/6; G.Trohani, în *Cercetări arheologice*, II, 1976, p. 105, fig. 16/6; I.H.Crişan, *Ziridava*, Arad, 1978, pl. 51/1.

98 Dintre numeroasele analogii le menţionăm pe cele de la Grădiştea (jud. Brăila), Pecica (jud. Arad), Sighişoara-Wietenberg: V.Sîrbu, *Dava getică de la Grădiştea (jud. Brăila)*, I, Brăila, 1996, p. 18; I.H.Crişan, *op.cit.*, pl. 50-51; I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 84.

99 C.Preda, în *Thraco-Dacica*, VII, 1986, fig. 10/4-5.

100 M.Munteanu, în *Istros*, VII, 1994, p. 162, pl. I/1.
101 M.Petrescu-Dîmboviţa, S.Sanie, în *ArhMold*, VII, 1972, fig. 11/12.
102 G.Trohani, *op.cit.*, fig. 15/2.
103 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 84, fig. 77.
104 V.Crişan, *Dacii din estul Transilvaniei*, Sf.Gheorghe, 2000, pl. 29/3.
105 K.Horedt, în *Materiale*, II, 1956, fig. 12/1.
106 C.Preda, *op.cit.*, fig. 23/4.
107 G.Trohani, *op.cit.*, p. 115, fig. 27/1.
108 J.Kobal, *op.cit.*, p. 126, pl. XIX.
109 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 43.
110 Idem, *op.cit.*, fig. 44/20,23.
111 Idem, *op.cit.*, fig. 44/21. Vezi şi I.H.Crişan, *op.cit.*, pl. 40/1 care consideră vasele de acest tip drept cupe.
112 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 44/25.
113 C.Preda, *op.cit.*, p. 85, fig. 11/4.
114 Idem, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, Bucureşti, 1986, p. 56, 90, pl. XXIII/2,4,8, XXIV/1,4.
115 V.Crişan, *op.cit.*, pl. 34/3-4.
116 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, fig. 81/4.
117 I.Nemeti, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 102, tip J2.
118 M.Macrea, I.Glodariu, *op.cit.*, p. 87; I.Glodariu, *op.cit.*, p. 54, 75-76.
119 I.H.Crişan, *Ceramica*, p. 129, pl. XLIX/3-4; idem, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 81-87.
120 Idem, *Ceramica*, p. 129.
121 Idem, *op.cit.*, p. 128.
122 V.Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995, p. 172.
123 V.Sîrbu, *op.cit.*, fig. 13/7, 26/1, 27/5, 28/9, 32/14 etc.
124 V.Sîrbu şi colab., *Aşezări din zona Căscioarele – Greaca – Prundu (mileniile I î.Hr. – I d. Hr.)*, Brăila, 1996, fig. 27/5, 29/4, 31/12, 34/8, 50/12, 51/11 etc.
125 C.Preda, *op.cit.*, p. 58, pl. XXVIII/2-3.
126 Idem, în *Thraco-Dacica*, VII, 1986, p. 85, fig. 15/2-6.
127 M.Macrea, I.Glodariu, *op.cit.*, fig. 32/20.
128 I.Glodariu, *op.cit.*, fig. 51/19,22, 53/20, 54/19, 55/6.
129 V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare*, fig. 44/13,16.
130 I.H.Crişan, *op.cit.*, p. 128-131.
131 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 44/14; H.Daicoviciu, O.Bandula, I.Glodariu, *Cercetările de la Onceşti din Maramureş. Studii şi cercetări maramureşene*, 1, Baia Mare, 1965, fig. 15/1-3, 18; I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 86, fig. 39/7,53/4, 57/3, 60/6, 67/4-5; Gh. Popilian, M.Nica, *Gropşani. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1998, fig. 49/5,8; M.Macrea, I.Glodariu, *op.cit.*, fig. 35 etc.
132 V.Ursachi, *op.cit.*, p. 173 (cu bibliografia).
133 K.Horedt, *Moreşti. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1979, pl. 21/6.
134 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 87, fig. 39/3; I.H.Crişan, *op.cit.*, pl. LXIII/1,4,7; V.Ursachi, *op.cit.*, p. 152-153, fig. 56/8,10,12-13.
135 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 44/33-36.
136 I.H.Crişan, *op.cit.*, p. 119-121.
137 V.Ursachi, *op.cit.*, p. 153.
138 I.H.Crişan, *op.cit.*, p. 176-178.
139 Idem, *op.cit.*, pl. LXVII/3, CIX/2,5.
140 G.Florea, *Ceramica pictată. Artă, meşteşug şi societate în Dacia preromană (sec. I a.Chr. – I p.Chr.)*, Cluj-Napoca, 1998, pl. 8/3,17/1.
141 I.H.Crişan, *op.cit.*, p. 172-176, fig. 88/1.
142 I.Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 143-144.
143 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 88-89.
144 I.H.Crişan, *op.cit.*, p. 137; G.Trohani, *op.cit.*, p. 123, fig. 18/4; V.Sîrbu, *Dava getică de la Grădiştea (jud. Brăila)*, I, Brăila, 1996, p. 18; V.Sîrbu şi colab, *Aşezări din zona Căscioarele*

– *Greaca – Prundu*, Brăila, 1996, p. 16, 34.
145 I.H.Crişan, *loc.cit.*; M.Macrea, I.Glodariu, *op.cit.*, p. 62; I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *loc.cit.*,
146 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 45744 (cu precizarea că exemplarul respectiv a fost reconstituit greşit, vasele de acest tip fiind semisferice).
147 Idem, *op.cit.*, fig. 44/40-41, 45/22-23.
148 E.Bonis, *Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Taban in Budapest*, Budapest, 1969, p. 191-193, fig. 8/18, 18/7, 27/5, 48/13, 50/6, 51/14, 52/9, 75/26-27, 59/32-36; M.Karolyi, în *ActaArchHung*, 37, 1985, p. 410, fig. 16/1; M.Szabo, J.-P.Guillaumet, V.Cserményi, în *ActaArchHung*, 46, 1994, p. 49, fig. 9/5.
149 V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 45/40,42.
150 A.Rustoiu, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1993, p. 131-142.
151 V.Kotigoroško, op.cit., p. 61.
152 A.Rustoiu, *loc.cit.*; idem, în *ActaMP*, XVII, 1993, p. 67-75; A.Rustoiu, C.I.Popa, în *ActaMP*, XXIII/I, 2000, p. 254.
153 V.Kotogoroško, *op.cit.*, p. 61, fig. 21/33.
154 J.Kobal, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 126.
155 J.V.Kobal, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXXIII, 1994, p. 159, 165-166, fig. 13/2. Vezi şi M.B.Šèukin, Vl.E.Eremenko, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXX, 1991, p. 131 care datează complexul în La Tène C2.
156 V.Kotigoroško, în *SlovArch*, XXXVII, 1989, 1, fig. 6/12.
157 M.Sladić, *Keramika Skordiska*, Beograd, 1986, pl. XVI/1,9, XXXV/1,3,6; XXXVIII/8, XXXIX/1 etc.
158 M.Gumă, S.A.Luca, C.Săcărin, în *Banatica*, 9, 1987, pl. VIII/1-3, XI/2 (Divici); V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare*, fig. 45/7.
159 G.Florea, *op.cit.*, p. 58, fig. 35/5 (cu bibliografia).
160 V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 87-88, fig. 45/26-34.
161 Vezi, printre altele, T.Knez, *Novo Mesto II. Keltisch-römisches Gräberfeld Beletov vrt*, Novo Mesto, 1992, pl. 22/3, 26/3, 33/4. Un vas asemănător a fost descoperit şi într-un mormânt dacic din necropola de la Zemplin: V.Budisky-Krièa, M.Lamiova-Schmiedlova, în *SlovArch*, XXXVIII, 1990, 2, pl. XII/1.
162 I.H.Crişan, *Ceramica*, p. 155.
163 K.Horedt, în *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 13, 1983, 2, p. 233-234.
164 În legătură cu cronologia ceştii dacice, I.H.Crişan, în *Drobeta*, 2, 1976, p. 34-39.
165 G.Trohani, *Cercetări arheologice*, IX, 1992, p. 83-84.
166 V.Ursachi, *op.cit.*, p. 165, fig. 78/4-24.
167 I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 90-91. Menţionăm, totuşi, că trebuie avută în vedere şi posibilitatea ca acest vas miniatural să aparţină primului nivel dacic, ajungând accidental în cel de al doilea nivel. În acest sens cităm un vas în miniatură având o formă asemănătoare (dar pereţii din partea superioară mai arcuiţi şi pasta de proastă calitate) descoperit la Butuceni: I.Niculiţă, S.Teodor, A.Zanoci, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, Bucureşti, 1997, p. 295, fig. 17/6
168 I.H.Crişan, *Ceramica*, p. 205.
169 M.Babeş, în *SCIVA*, 31, 1980, 1, p. 23-31.
170 V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 91-92.
171 A.Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr. – I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse de bronz*, Bucureşti, 1996, p. 67, fig. 12.
172 V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 79, fig., 39/12, 41/10-29, 42/19-25.
173 V.Sîrbu, *Credinţe şi practici religuioase, funerare şi magice în lumea geto-dacilor*, Galaţi, 1993, p. 60; S.Sanie, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 177.
174 V.Sîrbu, *op.cit.*, fig. 39/4.
175 Idem, *op.cit.*, fig. 49/2.
176 Idem, *op.cit.*, fig. 50/2.
177 Idem, *op.cit.*, p. 60, fig. 6.
178 V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 102, fig. 50/55.
179 Idem, *op.cit.*, p. 64-67.
180 J.Kobal, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 126.
181 V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 70-71, fig. 22.

[182] Idem, *op.cit.*, p. 78-79.
[183] I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci (sec. II î.Chr. – I d.Chr.)*, Cluj-Napoca, 1979, p. 54-55, tip II, fig. 20/5-6,8.
[184] Idem, *op.cit.*, p. 71-73.
[185] A.Rybova, K.Motykova, în *PamArch*, LXXIV, 1983, p. 139, fig. 12/1.
[186] I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 81-82.
[187] A.Rybova, K.Motykova, *op.cit.*, p. 132-133, fig. 9/3 (Kolin), 25/1 (Lipany).
[188] V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 46/1-2.
[189] Idem, *op.cit.*, fig. 9/7-8; J.Kobal, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXXIII, 1994, fig. 3/7-9, 8/1 (Galliš-Lovačka).
[190] I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 90.
[191] A.Rybova, K.Motykova, *op.cit.*, p. 131-132, fig. 17/1-2; J.Kobal, *op.cit.*, fig. 2/16, 8/2.
[192] Pentru astfel de piese din Dacia preromană vezi I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p, 112-119.
[193] V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 39/8, 46/24.
[194] Idem, *op.cit.*, fig. 46/20,22; I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, fig. 66/14-15,24,26,29.
[195] I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 135-136, fig. 68/16,23.
[196] V.Kotigoroško, *op.cit.*, fig. 49/19-20.
[197] K.Pieta, *Die Puchov-Kultur*, Nitra, 1982, pl. XVII/29.
[198] I.T.Niculiţă, *Severnie frakiicy v IV-I v.v. do n.e.*, Kişinev, 1987, p. 213.
[199] M.Domaradzki, în *Revue Aquitania, Suppl. 1*, 1986, p. 227.
[200] Z.Wozniak, *Wschodnie pogranicze kultury Latenskiej*, Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk, 1974, p. 98-104; idem, în *Germania*, 54, 1976, 2, p. 390; V.Sîrbu, A.Rustoiu, în *Le Djerdap/Les Portes de Fer a la deuxieme moitie du premier millenaire av. J.C. jusqu'aux guerres daciques, Beograd*, 1999, p. 80.
[201] A.Vulpe, în *Thraco-Dacica*, I, 1976, p. 213; I.H.Crişan, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 81-87; A.Rustoiu, în *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj, 1994, p. 33-37; V.Sârbu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 86.
[202] I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 139.
[203] J.Todorović, *Praistorijska Karaburma*, I, Beograd, 1972, pl. XXXIV/6, XXXVI/1; D.Božić, în *Arheološki vestnik*, 32, 1981, pl. 9/9; P.Popović, în *Starinar*, XL-XLI, 1989-1990, fig. 3/2-3.
[204] V.Budinsky-Kicka, M.Lamiova-Schmiedlova, *op.cit.*, pl. I/3.
[205] Idem, *op.cit.*, p. 284.
[206] I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara-Wietenberg*, fig. 124/6-7.
[207] C.Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, Bucureşti, 1986, pl. LX/4,6.
[208] În legătură cu trecerea de la La Tène-ul C1 la sub-faza C2 în zona intra-carpatică vezi A.Rustoiu, în *Les Celtes et les Thraco-Daces de l'Est du bassin des Carpates*, Cluj-Napoca, 2000, p. 182-184.
[209] I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *op.cit.*, p. 122-125.
[210] C.Preda, în *Thraco-Dacica*, VII, 1986, p. 71-100; idem, în *SCIVA*, 44, 1993, 4, p. 185-196. Cercetătorul bucureştean datează începutul aşezării de la Pleaşov la mijlocul sau la sfârşitul sec. III î.Chr., fără a avea însă suficiente argumente. De altfel, însuşi C.Preda afirmă, în legătură cu ceramica mai timpurie din aşezare, că „nu avem certitudinea dacă unele dintre acestea ating şi sec. III şi nici nu am putea preciza care anume" (*SCIVA*, 44, 1993, 4, p. 194).. Data de constituire a aşezării de la Pleaşov ar putea fi fixată cu mai mare siguranţă în prima jumătate sau spre mijlocul sec. II î.Chr.. (fapt sugerat şi de stampilele amforice descoperite). În ceea ce priveşte sfârşitul aşezării, C.Preda este de părere că acesta se produce la începutul sec. I î.Chr. Trebuie precizat însă că pandantivul-cui (*Thraco-Dacica*, VII, 1986, p. 91, fig. 20/5) descoperit în primele campanii, se datează cu precădere în prima jumătate a sec. I î.Chr. (vezi A.Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr. – I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse de bronz*, Bucureşti, 1996, p. 122-123), iar brăţara de fier cu capete ptrecute şi înfăşurate (*SCIVA*, 44, 1993, 4, p. 194, fig. 8/6) aparţine unei variante datate, în mediul scordisc şi în cel bastanic, pe parcursul sec. I î.Chr. (vezi recent P.Popovic, în *Le Djerdap/Les Portes de Fer a la deuxieme moitie du premier millenaire av. J.C. jusqu'aux guerres daciques*, Beograd, 1999, p. 48-51, fig. 3/10-12).
[211] P.Drda, A.Rybova, *Les Celtes de Boheme*, Paris, 1995, p. 123-131.

[212] V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare*, fig. 45/43.
[213] Idem, *op.cit.*, fig. 45/24.
[214] Idem, *op.cit.*, fig. 45/22-23.
[215] Idem, *op.cit.*, fig. 45/16-19.
[216] Idem, *op.cit.*, fig. 45/1.
[217] Idem, *op.cit.*, fig. 45/26-34.
[218] Idem, *op.cit.*, p. 103, 107.
[219] H.Daicoviciu, O.Bandula, I.Glodariu, *Cercetările de la Onceşti din Maramureş*, Baia Mare, 1965, p. 25 cred că „ipoteza cea mai rezonabilă" pentru datarea locuirii de la Onceşti este „hotarul dintre era veche şi era nouă". Din păcate, săpăturile arheologice din situl respectiv nu au avut o întindere suficientă, iar materialcle arheologice descoperite sunt prea puţine pentru a permite precizări mai exacte privind cronologia şi caracterul locuirii (locuire sezonieră ?; cetate ?). Oricum, absenţa fructierelor cu buza faţetată (cf. *Op.cit.*, fig. 15/1-3, 18) pare a confirma datarea propusă de autorii cercetărilor.
[220] În legătură cu utilizarea sării vezi recent F.Medeleţ, în *Archäologie Österreichs*, 6/2, 1995, p. 54; idem, în *Analele Banatului*, IV/1, 1995, p. 286-287 (cu bibliografia).
[221] Pentru exploatarea sării în Dacia şi, în special, în Maramureş vezi V.Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării şi carierele de piatră în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1996, p. 244-247 şi mai ales p. 246-247, unde se fac referirile la minele de la Solotvino (cu bibliografia veche). E.Iaroslavschi, *Tehnica la daci*, Cluj-Napoca, 1997, p. 42-47 reproduce în linii generale argumentaţia lui V.Wollmann.
[222] V.Wollmann, *op.cit.*, p. 246.
[223] *Ibidem.*
[224] F.Medeleţ, în *Analele Banatului*, IV/1, 1995, p. 289.
[225] I.Al.Maxim, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 457-463; E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 45-46, pl. XIX. Inventarul era compus dintr-o cazma, trei lopeţi, o săpăligă, un ţiu (ghionoi) pentru tăierea sării, pârghii maiuri, o troacă scobită dintr-un trunchi de copac etc., toate din lemn. Pe lângă aceste a fost descoperită şi o râşniţă din tuf vulcanic. Aceasta este şi piesa care a determinat atribuirea etnică şi cronologică a întregului „depozit".
[226] V.Wollmann, *op.cit.*, p. 246-247, pl. CVII-CVIII. Cercetătorul citat descrie procedeul de exploatare cu această instalaţie în felul următor: „După ce corpul de sare a fost atins la o adâncime de 0,3 m şi până la cel mult 10 m, s-au montat pe nişte suporţi de lemn jgheaburi pentru a aduce apă dulce de la suprafaţă. Pe fundul jgheaburilor s-au fixat la anumite intervale cepuri găurile, străbătute de fire nelignifiate de tulpină de tei. Prin înfundarea sau deschiderea acestor cepuri, ca şi prin mutarea jgheaburilor colectoare, jetul de apă putea fi condus de-a lungul firelor de bast de tei la locul dorit, în special la jgheaburile plate de distribuţie, prevăzute de asemenea cu cepuri găurite. Prin contactul cu apa dulce se obţineau havaje verticale şi orizontale. Cu ajutorul unui ciocan de lemn, cele cinci laturi libere ale coastei de sare verticale erau sparte. Odată cu ascensiunea apei tot mai saturate (a cărei evacuare se efectua doar până la mică adâncime) se impunea părăsirea salinei după scurt timp şi deschiderea alteia la distanţa de 15-20 m."
[227] I.Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 107-108 (cu bibliografia mai veche).
[228] F.Medeleţ, *op.cit.*, p. 285-286.
[229] R.Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 130.
[230] Vezi *supra*, cap. V.1.3.
[231] A.Mikolajczyk, în *Archaeologia Polona*, XXIII, 1984, p. 57-58, nr. 12, fig. 3 (cu precizarea că legenda figurii 3 este cea de la fig. 2).
[232] Aceeaşi opinie este împărtăşită şi de V.Kotigorosko, în *Thraco-Dacica*, XII, 1991, p. 130.
[233] R.Popa, *op.cit.*, p. 131.
[234] A.Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr.-sec. I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse de bronz*, Bucureşti, 1996, p. 48; idem, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.Chr. – I d.Chr.)*, Bucureşti, 1997, p. 21, 24-26.
[235] V.Kotigoroško, *loc.cit.*
[236] J.Kobal, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXXIII, 1994, p. 176, fig. 18.
[237] J.Chochorowski, *Die Vekerzug-Kultur*, Krakow, 1985, *passim*.
[238] I.Németi, în *Dacia*, N.S., XXVI, 1982, p. 115-144; idem, în *ActaMP*, VIII, 1984, p. 129-140;

idem, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 88-95.
[239] E.Miroššayova, în *SlovArch*, XXXV, 1987, 1, p. 148-151.
[240] Vezi recent I. Popovich, în *JAM*, XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, p. 77-114.
[241] Săpături inedite efectuate în anul 2000 dc către V.Vasiliev, A.Rustoiu (Institutul Român de tracologie) şi E.Balaguri, N.Makara şi V.Marina (Universitatea Ujgorod)
[242] C.Kacso, în *Angustia*, 4, 1999, p. 60 şi informaţii ale autorului.
[243] M.Dušek, în *SlovArch*, XXII, 1974, 2, p. 361-434.
[244] M.Parducz, în *ActaArchHung*, XXV, 1973, 1-2, p. 27-63.
[245] I.Németi, în *Thraco-Dacica*, IX, 1988, p. 49-74.
[246] Idem, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 91-95; idem, în *SympThrac*, 8, Satu Mare – Carei, 1990, p. 53.
[247] Idem, în *SympThrac*, 9, 1992, p. 139-141.
[248] B.Maraz, în *ArchErt*, CIV, 1977, p. 47-64.
[249] V.Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967, *passim*.
[250] I.Nemeti, în *Thraco-Dacica*, IX, 1988, p. 49-74; X, 1989, p. 75-114; XIII, 1992; XIV, 1993, p. 117-129. Vezi şi analiza combinatorică computerizată realizată de V.V.Zirra, în *SCIVA*, 48, 1997, 2, p. 87-137, care – în ciuda unor mici diferenţe de amănunt (uneori nejustificate) – confirmă concluziile lui I.Nemeti.
[251] V.Kotigorosko, *Ţinuturile Tisei superioare*, p. 35-37.
[252] Idem, *op.cit.*, p. 38-41; J.Vizdal, în *SlovArch*, XXIV, 1976, 1, p. 151-190; J.Bujna,în *PamArch*, LXXIII, 1982, p. 316-317, 343.
[253] J.Popovich, *op.cit.*, p. 90, pl. XIX.
[254] J.Kobal, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXXIII, 1994, p. 171, 174, fig. 17.
[255] V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 103-104, 107; idem, în *Relations Thraco-Illyro-Helléniques*, Bucarest, 1994, p. 304-314.
[256] V.Budinsky-Kricka, M.Lamiova-Schmiedlova, în *SlovArch*, XXXVIII, 1990, 2, p. 285.
[257] I.H.Crişan, în *Ephemeris Napocensis*, II, 1992, p. 27-36 (cu bibliografia mai veche).
[258] M.Babeş, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, II, Bucureşti, 1980, p. 15-16.
[259] Opinie formulată deja de J.Kobal, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXXIII, 1994, p. 174.
[260] Vezi, cel mai recent, Gh.Bichir, în *Thraco-Dacica*, XVII, 1996, p. 191-195.
[261] V.Budinsky-Kricka, M.Lamiova-Schmiedlova, *op.cit.*, p. 314; V.Kotigoroško, *op.cit.*, p. 67-68 care neagă, pe bună dreptate, atribuirea descoperirilor de pe Tisa superioară culturii Lipica.
[262] V.Sîrbu, *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea geto-dacilor*, Galaţi, 1993, p. 26-27.
[263] Idem, *op.cit.*, p. 27-28.
[264] V.Ursachi, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 31-51.
[265] Cassius Dio LI, 24, 6-7; LI, 26.
[266] Plinius, *Nat.Hist.*, IV, 80.
[267] I.Glodariu, în *Crişana. Antiqua et Mediaevalia*, I, Oradea, 2000, p. 5-8.
[268] V.Kotigirosko, *op.cit.*, p. 107-108.
[269] N.Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1968, p. 9-22.
[270] Mormintele aparţinând culturii Przeworsk apar deja în necropola de la Zemplin la sfârşitul sec. I d.Chr.
[271] Gh.Bichir, *op.cit.*, p. 194-195 consideră, aberant, că aşezarea de la Malaja Kopanija îşi încetează existenţa numai în a doua jumătate a sec. II d.Chr. (?!).

VI. LOCUIREA MEDIEVAL TIMPURIE

Ultimul nivel de locuire surprins în staţiunea arheologică de la Solotvino, punctul „Cetate”, corespunde perioadei feudalismului timpuriu. Vestigii a căror datare vizează primele secole ale celui de-al doilea mileniu creştin au fost descoperite atât în vechile săpături arheologice cât şi în cele efectuate după anul 1996.

VI. 1. Precizări stratigrafice

Situaţia stratigrafică relevă faptul că nivelul de cultură medieval timpuriu se află imediat sub humusul actual. Din păcate însă lucrările contempoare de amenajare a terenului, au bulversat şi distrus în ceea mai mare parte stratul de locuire din incinta fortificată, precum şi sistemul de fortificare dispus pe marginile platoului.

Săpăturile efectuate până în 1993 au avut ca rezultat descoperirea doar de material arheologic, precum şi a unei gropi, nefiind surprins în stratigrafie verticală un nivel adiacent acestora.

Date mult mai concludente referitoare la existenţa unei locuiri medieval timpurii au fost scoase în evidenţă de cercetările efectuate în cadrul sitului după 1996. Situaţia stratigrafică surprinsă în cadrul S 6, certifică faptul că în perioada imediat următoare începutului mileniului II d.Chr., terasa a fost fortificată pe latura de est, prin ridicarea unui val de pământ, peste cel din epoca dacică. Valul dispunea de o palisadă realizată din două garduri paralele din stâlpi de lemn, legaţi între ei probabil cu nuiele. Posibil, emplectonul a fost constituit din pământ bine tasat, în interiorul unor casete realizate din bârne sau loazbe dispuse transversal, cu rol de a susţine cele două garduri paralele. Nu este exclusă şi existenţa unui drum de rond. Pe latura estică, înspre exterior, în faţa valului exista un şanţ de apărare, săpat în momentul ridicării valului de pământ (pl. III). Pentru celelalte trei laturi este presupusă existenţa unei palisade simple, de forma unui gard de stâlpi legaţi între ei cu nuiele, şi care a fost dispus pe marginile platoului, umărind ductul acestuia.

Faptul că ultima fază de fortificare aparţine perioadei feudalismului timpuriu, este documentată pe de o parte de poziţia stratigrafică a valui de pământ, care a fost ridicat peste sistemul de apărare din perioada dacică, dar mai ales de nivelul de locuire din cadrul incintei, cu care poate fi corelat, şi care prin materialul arheologic pe care l-a furnizat, se datează, după cum se va vedea în continuare, în secolul XII d.Chr. La fel ca şi valul de pământ, respectivul strat de cultură suprapune ultimul nivel de locuire a cărui datare se înscrie în secolele I î.Chr. - I. d.Chr. (vezi cap. III şi pl. III-IV).

Locuirea medievală timpurie nu s-a păstrat pe întreaga suprafaţă a platoului, faptul datorându-se, deja menţionatelor amenajări contemporane a locului. Stratigrafic nivelul medieval s-a păstrat în special în zona centrală a terasei, dar şi spre marginile acesteia aproape de sistemul de fortificare de pe laturile de nord şi sud. A fost surprins în S1 între m 35-51, şi a avut o grosime în medie de 20 cm, fiind reperat imediat sub humusul actual la adâncimea de -0,10 m, continuând până la -0,40 m, iar în alte locuri până la -0,50 m (pl. II). Pe latura nordică, în S 2 şi S 4 stratul de cultură a fost constatat pe întreaga lungime a acestora, având în medie o grosime de 0,35 m, fiind detectat ca şi în cazul S 1 de la -

0,10 m (pl. V, VI). În S 4 între m 9,50 şi 10,50, la baza nivelului feudal (-0,45 m), a fost descoperită o podea realizată din pietre (pl. VI). În aceeaşi secţiune între m 4 şi 4,20 în profilul estic au fost observate urme de chirpic care pot fi puse în legătură cu o eventuală construcţie, a cărei pereţi au fost lutuiţi (pl. VI). Tot în S 4, între m 4 şi 5 a fost descoperită partea inferioară a unei gropi, numerotată *Gr. 9*. În S 5, perpendicular cu axul lung al secţiuni, între m 8 şi 11 a fost surprinsă o alveolare. Lăţimea acesteia în partea superioară a fost de 2 m. Fundul mai îngust, se adâncea până la - 0,65 m. La această cotă, la nivelul podelei au fost găsite plăci de gresie locală, precum şi fragmente ceramice (pl. VII). În S1 şi ulterior în C1 a fost descoperit un cuptor realizat din pietre şi lut.

Nivelul de cultură surprins în stratigrafie verticală în cadrul secţiunilor menţionate mai sus, se prezintă sub forma unui strat de pământ negru cenuşos, iar în unele locuri cu urme de chirpic.

Secţiunile şi casetele efectuate pe latura sudică a sitului, au scos în evidenţă faptul că locuirea medieval timpurie se concentrează cu precădere foarte aproape de marginea terasei, în spatele palisadei din lemn. Trebuie precizat însă faptul că în această zonă în stratigrafie verticală nu a fost surprins un strat de cultură coerent. Urmele de locuire descoperite se rezumă la câteva complexe arheologice surprinse în stratigrafie vericală.

În S 3, 6, 8-10, perpendiculară pe acestea, şi în C 3 a fost surprinsă, în stratigrafie orizontală o alveolare, cu axul lung orientat E-V, paralelă cu latura platoului (pl. VIII-IX). Pe aceeaşi latură sudică a sitului tot în stratigrafie orizontală au fost descoperite două gropi una în S 3 (*Gr. 28*), iar cea de-a doua în S 8 (*Gr. 29*) (pl. VIII-IX). Tot în S 8 a fost descoperit un alt complex patrulater, cu una dintre laturi de formă aproximativ trapezoidală, care căpăcuieşte Gr. 29.

În ceea ce priveşte stratigrafia verticală, ceea ce trebuie remarcat este faptul că, mai pregnant în porţiunea nordică a terasei, dar şi pe latura sudică, partea inferioară a nivelului medieval timpuriu este marcat de prezenţa unor lespezi de gresie locală, în unele porţiuni formînd chiar podele, cum sunt cele surprinse, de exemplu în S 4 sau S 5 (pl. VI-VII). Marea majoritate a materialului arheologic descoperit provine din interiorul complexelor detectate pe ambele laturi ale terasei, şi într-o foarte mică măsură şi din stratul de cultură, acolo unde acesta a fost surprins în stratigrafie verticală.

VI. 2. Complexe arheologice

Ceea ce trebuie precizat încă de la început, este faptul că elementele de habitat descoperite sunt extrem de puţine. Este de presupus însă un număr mult mai mare de astfel de complexe. Faptul că acestea nu au fost detectate în cursul săpăturilor este explicabil, dacă avem în vedere dispunerea lor la o foarte mică adâncime, imediat sub actualul nivel de călcare, fapt care a facilitat distrugerea lor în cursul lucrărilor contemporane de amenajare a platoului.

Complexul nr. 1 (pl. VIII-IX)

A fost descoperit în S 8, între m 15-19. Laturile lungi sunt orientate pe axa N-E/S-V. Dintre cele două, cea estică a avut lungimea de 3,25 m, iar cea vestică 2,50 m. Laturile

scurte au avut lungimea de 1,30 m. Conturul acestui complex este marcat de patru gropi de pari, cu un diametru de 20 cm şi care se adîncesc până la -1,00 m, de la actualul nivel de călcare. În funcţie de lungimea laturii estice în plan, partea de S-V a complexului are o formă trapezoidală. A fost reperat la -0,10 m, podeaua aflându-se la -0,40 m de la actualul nivel de călcare.

În umplutura acestui complex au fost descoperiţi doi pinteni din fier (fig. 125/2-3), precum şi fragmente ceramice. În ceea ce priveşte ultimul material arheologic menţionat, trebuie precizat faptul că datorită bulversărilor contemporane, este foarte posibil ca ceramica să se fi amestecat cu cea din groapa Gr. nr. 29 aflată sub podeaua complexului. Indiferent însă căruia dintre cele două complexe ia aparţinut, ceramica prezintă aceleaşi caracteristici, comportând o datare identică (ceramică din complexul nr. 1 şi Gr. 29: fig. 118, 119/4-5).

Interpretarea acestui complex ca locuinţă rămâne sub semnul întrebării, dacă avem în vedere dimensiunile destul de reduse, şi în special cea redată de laturile scurte, precum şi lipsa din umplutură a unor urme coerente care să provină de la pereţii unui astfel de complex arheologic, eventual şi de lipsa instalaţiei de foc. Nu este exclus să avem de-a face doar cu un „şopron", care dispunea de un acoperiş, oricum destul de greu, dacă avem în vedere grosimea şi adâncimea celor patru pari, şi care a fost utilizat ca adăpost în timpul condiţiilor nefavorabile ale vremii. De asemenea, faptul că planul construcţiei, marcat de cei patru pari, acoperă o groapă de formă alungită, cu gura foarte largă, este de presupus că acoperişul să fi avut rolul de a proteja, cel puţin în parte respectiva groapă, care a avut cel mai probabil un rol economic (Gr. 29, vezi infra).

Ipoteza existenţei unei locuinţe nu poate fi omisă apriori, dacă luăm în considerare inventarul arheologic descoperit, dar şi al dispunerii în cadrul sitului. De exemplu, în fortificaţiile de la Cluj-Mănăstur, Dăbâca, Şirioara[1] sau Fundu Herţii[2], dar şi în cadrul altor centre fortificate[3], databile la sfârşitul mileniului I d.Chr. şi începutul celui următor, locuinţele sunt dispuse în special în incintă, de jur împrejurul sistemului defensiv. Construcţii cu un plan identic celei de la Solotvino, interpretate ca şi locuinţe, au fost descoperite într-o serie de situri din Ucraina Transcarpatică, datate atât în secolele VII-IX, cît şi X-XIII[4].

Cuptor menajer

A fost surprins în profilul S1, între m 10-12. Pentru a putea fi dezvelit în întregime a fost deschisă o casetă numerotată C1 (pl. VI). Baza cuptorului a fost realizată din lespezi de gresie aşezate pe cant, intercalate cu pietre de râu. Pereţii şi bolta au fost realizate din pietre de râu de dimensiuni mai mici, în comparaţie cu cele utilizate pentru fundaţie. Toate au fost lipite între ele cu lut. A avut o formă aproximativ ovală, cu diametrul de 1,77 x 1,55 m. Pereţii cuptorului au fost reperaţi la -0,30 m, de la actualul nivel de călcare, iar vatra se afla la - 0,75 m.

În faţa gurii cuptorului era o groapă de deservire, realizată prin săparea a trei trepte late, cu adâncimile de -1,50 m, -1,65 m, -2,15m, măsurate de la actualul nivel de călcare. Lungimea totală a celor trei trepte, măsurată de la gura cuptorului, a fost de 1,55 m, iar lăţimea de 1,35 m. În caseta deschisă pentru dezvelirea cuptorului, în jurul acestuia au fost găsite câteva fragmente ceramice (fig. 116/1-3).

Cuptoarele realizate din piatră şi lut, amenajate atât în interiorul locuinţelor, dar şi în afara acestora sunt o prezenţă ce acoperă un interval mare de timp şi spaţiu. În general cuptoarele de dimensiuni mari, descoperite în afara locuinţelor, eventual protejate de un şopron au fost interpretate ca şi cuptoare menajere, utilizate pentru coacerea pâinii, dar şi pentru prepararea hranei pe timpul verii. Se apreciază faptul că acestea, au o origine romanică, preluate de către slavi după migraţia acestora înspre sudul Europei[5]. Cuptoare de tipul celui de la Solototvino, nu reprezintă un indicator cronologic precis, mai ales pentru pimele secole ale mileniului II d.Chr. Este întâlnit, după cum am precizat deja, încă în cea de-a doua jumătate a mileniului I şi va fi utilizat în continuare în perioada următoare de timp[6].

Gropi

Groapa nr. 9 (pl. VI).

A fost surprinsă aproximativ în centrul S 4, între m 4 şi 5. Groapa are o formă cilindrică. A fost detectată de la adâncimea de -0,30 m, fundul acesteia fiind la -1,37 m. Partea superioară a avut un diametru de 1 m. Umplutura gropii a constat din pământ negru cenuşos şi puţine fragmente ceramice (fig. 116/4-7).

Groapa nr. 28 (pl. VIII).

În S 3 în porţiunea m 24, la -0,50 m, exact la baza alveolării prezentate în paginile anterioare, a fost surprinsă o platformă circulară, care a avut un diametru de 0,72 m. Se concretizează în urme puternice de arsură, oase încinerate şi câteva fragmente ceramice (fig. 117/1-2,4). Datorită faptului că starea de conservare a complexului a fost extrem de precară, nu se pot oferi detalii referitoare la grosimea platformei pe care au fost descoperite materialele arheologice menţionate mai sus, şi nici înălţimea eventualilor pereţi ai gropii.

O groapă aproximativ cilindrică cu fundul uşor albiat, a fost descoperită de către J. Kobal cu ocazia săpăturilor desfăşurate între 1991-1993 (vezi cap. I. 2). Complexul reperat în S I între m 17-18, conţinea cărbune, cenuşă, oase incinerate şi 65 de fragmente ceramice provenind de la circa 32 de vase. Partea superioară a gropii era acoperită cu pietre (fig. 7). Autorul descoprir													ii, a interpretat respectivul complex ca mormânt de incineraţie, făcând totuşi precizarea că oasele recuperate nu au beneficiat de analiză de specialitate.

Referitor la oasele descoperite în Gr. 28 din S 3, acestea au fost studiate de Alexandra Comşa de la Institutul Român de Tracologie[7]. Materialul osteologic cuprindea următoarele: fragment de coxal stâng de porc, două calcanee drepte de porc, provenite de la doi indivizi în vârstă de peste doi ani şi jumătate, coastă de porc, vertebră de porc în vârstă de patru ani, astragal drept de bovină, centrators drept de bovină, cap humeral aparţinând unui animal de talie mare (bovină ?, cervideu ?, cal ?). Pe lângă cele de mai sus, mai sunt şi câteva mici fragmente de oase, care nu dispun însă de elemente relevante pentru a permite identificarea precisă, dar oricum ele nu provin de la scheletul uman.

Cele precizate mai sus, exclud interpretarea gropii în discuţie drept complex funerar şi mai precis ca mormânt de incineraţie. Aceleaşi analize osteologice, efectuate pentru Gr. 28 din S 3, pun sub semnul întrebării interpretarea dată de către J. Kobal, gropii descoperite în S I/1991, cu atât mai mult cu cât autorul respectiv, precizează că nu au fost efectuate analize osteologice.

Este foarte probabil ca în ambele cazuri să avem de-a face cu două gropi menajere, inițial de provizii. Pentru acest fapt pledează, alături de analiza osteologică, prezentată mai sus, şi restul inventarului, ceramica prezentându-se într-o stare foarte fragmentară. De altfel, conform lui J. Kobal, în gropa descoperită în S I/1991, au fost găsite fragmente care provin de la circa 32 de vase, ceea ce este greu de acceptat ca acestea toate la un loc să fi constituit ofranda funerară a presupusului mormânt de incinerație.

Groapa nr. 30 (pl. VII).

A fost reperată în S 7, în porțiunea m 10 în spatele valului (în interiorul incintei). A avut o formă cilindrică, cu fundul uşor alveolat. Porneşte din nivelul medieval de la adâncimea de -0,50 m, şi se adânceşte până la -1,15 m. Diametrul părții superioare era de 0,75 m. În interiorul acesteia a fost descoprit pământ negru cenuşos, urme de arsură şi cenuşă. Gura ei a fost căpăcuită cu pietre.

Groapa nr. 29 (pl. VIII-IX).

A fost descoperită în S 8, imediat sub podeaua complexului nr. 1, aflată la -0,40 m. Groapa, săpată în trepte, a avut o formă oval alungită. Lungimea părții superioare (surprinse), a fost de 2,50 m, iar lățimea de 0,90 m. Fundul acestei părți a gropii era la -0,85 m de la actualul nivel de călcare. Adâncitura centrală a avut o lungime totală de 1,35 m, lățimea de 0,70 m, iar fundul se afla la adâncimea de -1,15 m, de la nivelul contemporan de călcare. În umplutura complexului în pământul negru cenuşos au fost descoperite, urme de arsură şi cenuşă precum şi fragmente ceramice. Am precizat deja că este imposibil de a departaja materialul ceramic din groapă de cel din complexul surprins deasupra gropii. Nu este exclus ca acest complex să fie în legătură cu complexul nr. 1, sau cei patru pari din colțurile acesteia să fi avut rolul de a suține un acoperiş pentru protecția gropii (vezi supra complexul nr. 1).

Groapa nr. 31.

În S 9 în la m 23, a fost descoperit fundul unei gropi, identică ca formă, diametru şi adâncime cu Gr. 28 din S 3 (pl. VIII). Aceasta conținea doar cenuşă şi urme de arsură.

Gropile nr. 9, 28-31, pot fi interpretate ca şi complexe, care inițial au avut un rol economic, mai precis pe acela de gropi de provizii, utilizate ulterior ca gropi menajere. Dimensiunile mari ale gropii 29 din S 8, indică chiar existența unui eventual „hambar". Interpretarea propusă, atât pentru gropile de dimensiuni mai mici cât şi pentru cea menționată mai sus, este susținută pe de o parte de inventarul lor, iar pe de altă parte de o serie de analogii în domeniu.

Modul de păstrare a cerealelor în gropi special amenajate, săpate în pământ, este un fenomen sesizabil încă din preistorie. Pe teritoriul României, chiar dacă nu într-un număr foarte mare, complexele de la Solotvino îşi găsesc corespondențe atât în cadrul aşezărilor nefortifiticate, precum şi al fortificațiilor, a căror datare se înscrie la sfârşitul mileniului I şi în primele secole ale mileniului II d.Chr. Ca analogii referitoare la forma cilindrică a gropilor, pot fi citate de exemplu complexele descoperite în fortificațiile de pe teritoriul Transilvaniei[8], din Moldova de la Fundu-Herții[9], sau din Dobrogea de la Dinogeția[10]. În fortificația de la la Fundu Herții, din Moldova, construcții cu rol de depozitare a cerealelor sunt prezente şi în interiorul locuințelor, amenajarea gropilor făcându-se de la nivelul podelei complexelor pentru locuit. Exemplul poate fi utilizat ca analogie pentru situația surprinsă în cazul complexului nr. 1 şi a gropii nr. 29 de la Solotvino. Gropile de la Solotvino îşi

găsesc corespondenţe şi în cadrul fortificaţiilor din Europa centrală, precum şi din zonele estice ale Europei[11]. În fortificaţia de la Staré Mesto s-au descoperit, pe lângă gropi de provizii săpate în pământ, şi construcţii alungite interpretate ca hambare[12]. La Kuclov, pentru gropile de dimensiuni mai mari, cu gura foarte largă, cum este Gr. 29 de la Solotvino, s-a presupus existenţa unui acoperiş de protecţie sprijinit pe pari din lemn[13]. Gropi de diferite forme, inclusiv alungite, cu gura foarte largă, au fost detectate şi în cadrul obiectivelor arheologice de pe teritoriul Ucrainei Transcarpatice, datate în perioade de timp diferite, începând cu secolul VI şi până în secolul XIII[14]. Pentru secolele XII-XIII, pot fi menţionate şi o serie de analogii planimetrice, care provin din cadrul unor aşezări nefortificate[15].

Şanţul de pe marginea platoului

A fost identificat în S 3,6,8-10, şi în C 3. Se prezintă sub forma unei alveolări. Este dispusă perpendicular, faţă de axul N-S urmărit de secţiunile şi casetele săpate. Capătul estic, începe în S 10 iar cel vestic întră în profilul S 9. Are o lungime totală (reperată), de 13,5 m. Lăţimea minimă în partea superioară, la cele două capete ale porţiunii săpate a fost de 1, 30 m, iar lăţimea maximă în C 3, a fost de 3 m. A fost detectată imediat sub humusul contemporan, la -0,10 m şi se adâncea până la -0,80 m în S 6 şi -0, 50 m în S 3 (pl. VIII-IX). Umplutura acestei alveolări a conţinut pământ negru cenuşos, în unele porţiuni aglomerări de pietre, precum cea surprinsă în S 3, şi foarte mult material ceramic (fig. 119/1-3, 120/2-6, 121, 122/1-8, 124/7). De altfel trebuie precizat faptul că marea majoritate a ceramicii medieval timpurii descoperite la Solotvino în cursul ultimelor săpături provine din complexul prezentat mai sus, precum şi din porţiunea de alveolare din S 5, de pe latura N (pl. 117/3, 120/1, 123). O interpretare foarte precisă a rolului celor două alveolări, surprinse pe cele două laturi ale fortificaţiei, este destul de dificil de precizat. Nu cunosc anlogii în cadrul fortificaţiilor pentru astfel de situaţii. Oricum, chiar dacă au o formă alungită, nu pot fi interpretate ca şanţuri, cum sunt întâlnite de exemplu în aşezările nefortificate din perioadă avară sau arpadiană din Câmpia Pannonică[16]. Nu pot fi considerate nici urme ale unor locuinţe umane, ţinând cont de profilul vertical. Pereţii se îngustează treptat pe măsură ce se adâncesc, podeaua fiind foarte îngustă. Cel mai probabil, cele două alveolări au fost utilizate ca gropi reziduale, eventual, iniţial cu rol economic[17].

VI. 3. Inventarul arheologic

Materialul arheologic descoperit atât în cadrul vechilor săpături, dar mai ales a celor efectuate după 1996, pe platoul „Cetate” de la Solotvino, constă din fragmente ceramice şi patru pinteni din fier.

VI. 3. 1. Ceramica

Cantitativ, ceramica reprezintă principalul material arheologic prezent în cadrul sitului de la Solotvino. În cadrul săpăturilor efectuate de J. Kobal, fragmente ceramice aparţinătoare locuirii medieval timpurii au fost descoperite în S I (fig. 21-22).

Cea mai mare parte a ceramicii găsite după 1996, provine din alveolarea şi complexele arheolgice surprinse în S 3, 6, 8-10 şi C 3, de pe latura suducă a fortificaţiei, precum şi din alveolarea din S 5 şi din complexele din S 4 şi C 1, de pe latura nordică a complexului (fig. 117-124).

Din punct de vedere tipologic ceramica descoperită la Solotvino, cu excepţia unui singur capac de vas, aparţine categoriei oalelor fără toartă.

Oale fără toartă

Majoritatea ceramicii a fost confecţionată la roată cu turaţie medie[18]. Pereţii vaselor sunt uniformi, nu prezintă neregularităţi, grosimea înscriindu-se între 0,5 şi 0,9 cm.

Pasta utilizată la confecţionarea ceramicii este compactă, în unele cazuri chiar foarte compactă. Degresantul utilizat constă din nisip fin, microprundiş, nisip amestecat cu microprundiş, nisip fin amestecat cu mică sau microprundiş amestecat cu mică, nisip şi micaşist. Exemplarele în a căror pastă s-a utilizat ca ingredient microprundiş sau micaşist, au un aspect zgrunţuros, fiind aspre la pipăit.

În general se constată o ardere bună, destul de uniformă. Există cazuri de ardere oxidantă, dar şi inoxidantă. Multe dintre recipiente au fost arse semioxidant. Ceea ce se poate constata însă, chiar şi în cazul celor arse oxidant sau inoxidant, este faptul că miezul are întotdeauna o altă culoare decât cea a pereţilor şi în special cenuşiu-negricioasă, sau brun-negricioasă. Principalele culori sunt negru, cărămiziu, brun, în urma arderii rezultând câteva nuanţe: negru-cărămiziu, cărămiziu-cenuşie, brun-cărămizie, brun-cenuşie, brun-negricioasă, negru-cenuşiu.

În funcţie de profilatura vasului, se disting mai multe tipuri de oale.

Tipul 1 (fig. 21/1, 116/7, 118/3, 5, 119/1, 4, 121/6, 123/5). Se carcterizează prin umerii dispuşi în treimea superioară a înălţimii, cu un diametru mai mare decât al gurii şi fundului. Arcuiesc puternic spre interiorul vasului. Gâtul nu este foarte lung. Buza deşi bine evidenţiată, nu este foarte mult trasă spre exterior. Este tăiată drept, sau uşor oblic. Unele dintre buze dispun de o şănţuire circulară pe partea exterioară la mijloc, care împarte buza în două câmpuri, iar în interior formează un inel pentru capac. Este de presupus că fundul olelor a avut un diametru aproximativ egal cu al gurii.

Tipul 2 (fig. 2/2, 21/3, 22/7, 116/6, 117/3, 118/4, 119/2-3, 120/1-2, 4-5, 121/1, 5, 122/4, 123/4, 6-8). Caracteristicile principale sunt dispunerea umerilor în partea superioară a vasului, în această zonă fiind diametrul maxim. În comparaţie cu tipul 1, arcuirea spre interior a pereţilor în partea superioară nu este aşa de pronunţată. Diametrul gurii, deşi mai mic, este totuşi mai apropiat de diametrul maxim. Gâtul nu este foarte lung, iar buza este trasă spre exterior, rotunjită sau tăiată drept. Unele buze dispun în interior de un inel pentru capac, iar un exemplar dispune de o buză sub forma unui colac, situaţie întâlnită şi la un alt fragment ceramic din care s-a păstrat doar partea superioară (fig. 117/2, 124/4).

Tipul 3 (fig. 21/3, 22/1, 3-5, 120/3). Grupează oale cu umerii mult prelinşi spre partea inferioară a vasului. Gura reprezintă diamentrul maxim al oalelor. Gâtul este scurt, iar buza este trasă puternic spre exterior, aproximativ la orizontală şi tăiată drept. Bine evidenţiată, dă impresia că porneşte chiar din corpul vasului.

Tipul 4 (fig. 117/1-2, 118/2, 120/6, 121/7, 122/10, 123/3, 124/9-10). Formă aproximativ ovoidală, uşor bitronconică. Marginea este oblică şi a fost realizată direct din corpul vaselor. Este trasă mai mult sau mai puţin în exterior, rotunjită sau tăiată drept. În unele cazuri se observă o uşoară arcuire a gâtului. Buzele recipientelor de la fig. 121/7, 123/3, comportă în interior o şănţuire pentru capac.

Tipul 5 (fig. 119/5). Diametrul maxim al umerior se găseşte în partea superioară a vasului. Arcuiesc foarte uşor spre interior. Nu dispune de gât, buza fiind trasă direct din corpul vasului. Este foarte scurtă şi rotunjită, practic abia sesizabilă.

Principale ornamente care apar pe ceramica de la Solotvino, sunt liniile paralele orizontale, liniile trasate în val sau bandă de linii în val, linii oblice, alveole dispuse orizontal, vertical sau oblic pe corpul vaselor, precum şi ornament realizat cu rotiţa.

Din cadrul celor de mai sus cea mai mare pondere o au liniile paralele orizontale, adâncite pe corpul vasului, trasate succesiv, dese sau distanţate între ele. Există şi benzi de linii orizontale. O serie de fragmente ceramice, precum cele din fig. 21/1, 21/2, 117/4, 118/5, arată faptul că ornamentul acoperea aproape întreg corpul vaselor, din zona umerilor şi până spre fundul oalelor. Liniile orizontale apar singulare, dar şi în asociere cu linii trasate în val, cele din urmă fiind dispuse întotdeauna imediat sub buză, după care urmează liniile orizontale (fig. 2, 21/1, 3). O altă asociere constă din alveole, realizate imediat sub buza vasului, linie meandrică şi linii orizontale (pl. 119/1). Există cazuri în care alveolele au fost trasate peste banda de linii orizontale.

Este posibil ca liniile şi benzile în val să apară singulare pe unele recipiente, cum par a indica fragmentele din fig. 22/5, 118/4, 120/6, 123/8, 124/9.

Ornamentul realizat cu rotiţa formează linii parale orizontale. Este dispus imediat sub buza vasului, pe umerii acestuia, şi pare a nu se asocia cu nici un altfel de motiv ornamental (fig. 118/3, 124/ 2, 8, 10).

Alveolele sunt dispuse întotdeauna, imediat sub buză, pe umerii oalelor. Formează linii orizontale şi au fost realizate vertical, oblic sau vertical. De obicei apar asociate cu linii şi benzi de linii în val, precum şi cu linii orizontale, fără a exclude şi posibilitatea prezenţei singulare (fig. 2, 22/2-3, 116/3, 6, 119/1, 120/3-5, 122/2, 4-6, 124/6-7, 123/1, 6).

Un singur recipient, cel care formează tipul 5 de oală, este ornamentat cu incizii orizontale, dispuse pe umăr, şi care formează o linie orizontală de jur împrejurul vasului. Imediat sub aceasta începe un alt ornament care constă din linii trasate oblic pe corpul oalei, de jur împrejurul acesteia. Partea inferioară a acestor linii se opreşte puţin mai sus de fundul vasului (fig. 119/5).

Un prim tip de fund de oală îl reprezintă cele care au partea exterioară plată, perfect orizontală. Marginile continuă fără nici o schimbare a liniei profilului jumătăţii inferioare a vasului. Unghiul care leagă fundul de peretele vasului în exterior are colţul drept, eventual puţin rotunjit (fig. 22/9, 121/2, 122/7). Două dintre fundurile găsite, prezintă foarte aproape de bază o uşoară îngustare spre interior care dă impresia existenţei unui picior exterior (fig. 117/4, 119/5).

Al doilea tip de fund de oală, găsit la Solotvino, este prevăzut în exterior cu un inel circular (fig. 122/8).

Indiferent de tipul căruia îi aparţin, unele dintre fundurile de oale descoperite la Solotvino, atât în vechile săpături cât şi în cele mai noi, comportă în exterior mărci de

olar. Acestea constau în principal din linii trasate în cruce, unele dintre ele încadrate în cercuri, altele în pătrate (fig. 2, 122/7-9).

Ceramica confecționată la roată cu turație medie, atestată în cadrul fortificației de la Solotvino, este o constantă ce poate fi sesizată pe vaste spații geografice, atât în cadrul unor așezări nefortificate precum și în fortificații, acoperind o perioadă mare de timp, circumscrisă între secolele VIII-XIV, în perioada imediat următoare impunându-se olăria realizată la roată cu turație rapidă, ca urmare a unei producții „standardizate", realizată în cadrul unor ateliere specializate[19].

Întreaga gamă de caracteristici, referitoare la modul de confecționare, pastă, dar mai ales la tipurile de oale înregistrate, precum și la ornamentul de pe acestea, ceramica de la Solotvino își găsește cele mai bune anlogii într-o serie de situri de pe un vast areal geografic, datate începând cu secolul al XI și până în secolul XIII. În acest sens, alături de profilaturile de vase, întâlnite în perioada menționată mai sus, pot fi menționate și o serie de alte elemente referitoare la decor. Chiar dacă are antecedente și în secolul X, procedeul ornamentării oalelor până aproape de baza acestora, cu linii sau benzi de linii orizontale, este o caracteristică ce poate fi sesizată în perioada secoleleor XI-XIII[20]. Alveolele, ornamentul realizat cu rotița, precum și liniile verticale sunt de asemenea specifice, ultimei perioade menționată mai sus[21]. Chiar dacă există indicii privind utilizarea semnelor de olar pe fundul vaselor și în secolele VIII-IX, procedeul va cunoaște o largă răspândire în secolele X-XIII, sfârșitul celui din urmă fiind considerat momentul în care se renunță la modalitatea de ștampilare a fundurilor vaselor[22].

În dorința de a oferi repere cronologice mult mai restrânse ceramicii în discuție, în cadrul perioadei precizată mai sus, în care în general aceasta își găsește corespondențe și care provin dintr-un vast spațiu geografic, am considerat utilă modalitatea de a oferii analogii dintr-o arie geografică mult mai restrânsă, mai apropiată celei în care se află fortificația de la Solotvino.

Astfel ceramica de la Solotvino, își găsește cele mai bune corespondențe prin toate caracteristicile pe care le comportă, chiar identități în unele cazuri, în situl de la Sarasău-Zăpodie din Maramureș, datat în secolele XII-XIII[23], prin comparație cu o serie de alte situri investigate în aceași zonă precum cele de la Cuhea[24] și Giulești[25]. Pentru încadrarea în secolele XII-XIII, pledează și analogiile ceramice care provin dintr-o serie de situri (fortificații sau așezări nefortificate) de pe cursul superior al Tisei, din Ucraina Transcarpatică[26]. Corespondențe pentru ceramica în discuție provin și din fortificațiile de la Cluj-Mănăștur[27], Dăbâca[28] sau Biharia[29], din nivele datate în secolele XII-XIII. Foarte bune analogii se găsesc în nivelul de locuire datat în secolul XII-XIII din cadrul complexului monastic de la Voievozi[30], de pe râul Bistra din județul Bihor, sau din așezarea de la Cefa[31], din Crișana.

Capac de vas (pl. 116/5).

A fost descoperit un singur fragment care provine de la un astfel de tip ceramic (Gr. 9, din S 4). Este realizat la roată cu turație medie, dintr-o pastă compactă degresată cu microprundiș, având un aspect zgrunțuros. După ardere a primit o culoare neagră. Are pereții arcuiți în jos, capetele celor două laturi terminându-se într-o buză sub formă de colac. În partea superioară dispune de un buton destul de mare în diametru, care se termină printr-un inel circular.

Chiar dacă există dovezi, care certifică utilizarea capacelor de vas şi într-o perioadă anterioară secolului X[32], cele mai multe exemple care oferă analogii piesei în discuţie, vizează o perioadă ulterioară începutului mileniului I d.Chr. Începând cu secolul XI şi în perioada următoare, capacele de vas vor cunoaşte o largă utilizare, fenomen detectabil pe un vast teritoriu geografic[33].

VI. 3. 2. Pinteni din fier (fig. 125)

Au fost descoperite patru piese, toate în cadrul săpăturilor efectuate după 1996. Cei din fig. 125/2-3 au fost găsiţi în complexul nr. 1 din S 8, cel din fig. 125/4 de asemenea în S 8, la m 22,50, iar cel din fig. 125/1, în S 2, la m 4,20. Ca adâncime toţi au fost descoperiţi la baza nivelului feudal, şi anume la - 0,40- 0,50 m. Aparţin unor tipuri distincte.

Tipul 1 (fig. 125/1-2,4)

Din acest tip fac parte trei dintre cei patru pinteni. Se caracterizează prin braţe curbate, cu profilul piramidal (fig. 125/4), sau rotund (fig. 125/1-2). Spinul, dispus la mijlocul arcuirii, precedat de o parte de legătură, scurtă şi rotundă în secţiune, este de formă piramidală şi îndoit în jos. Cele două capete ale braţelor se termină în mod diferit. Capetele a două exemplare se termină printr-o lăţire de formă aproximativ pătrată, care dispune de două găuri dreptunghiulare (fig. 125/1,4). Cele două braţe ale celui de-al treilea pinten, sunt circulare şi dispun de două orificii, de asemenea circulare (fig. 125/2).

Dimensiunile celor trei piese sunt aproximativ aceleaşi. 1: Lungimea totală = 12,5 cm; Lungimea braţelor = 10,2 cm; Lungimea totală a spinului = 2 cm; Lăţimea maximă între cele două bare = 9,2 cm (pl. 125/1). 2: Lungimea totală = 14 cm; Lungimea braţelor = 11,1 cm; Lungimea totală a spinului = 2,8 cm; Lăţimea maximă între cele două bare = 7,3 cm (pl. 125/2). 3: Lungimea totală, păstrată = 12,5 cm; Lungimea braţelor, păstrată = 9,6 cm; Lungimea totală a spinului = 3 cm; Lăţimea maximă între cele două bare = 8,6 cm (pl. 125/4).

Cei trei pinteni de la Solotvino, aparţin tipului B2 Ruttkay[34]. În cadrul aceleiaşi clasificări, în funcţie de modul în care se termină cele două capete, piesele a căror bare dispun de plăcuţe pătrate şi perforaţii dreptunghiulare, corespund tipului B2d (fig. 125/1,4), iar pintenul cu capetele rotunde, variantei B2c (fig. 125/2)[35].

Pintenii care au la capete plăcuţe late şi perforate, ilustrează trecera de la fixarea pieselor pe încălţăminte de la modalitatea prinderii cu nituri la aceea a utilizării curelelor[36]. Ca tip principal, datarea pintenilor cu spin romboidal sunt întâlniţi din a doua jumătate a secolului XI şi până în secolul XIII[37]. În cadrul respectivului tip, cronologia pintenilor, care în funcţie de modul cum se termină cele două capete ale barelor formează varianta B2/a Ruttkay, pe teritoriul Poloniei a fost datată între a doua jumătate a secolului XI şi prima jumătate a secolului XII[38]. În funcţie de materialul vechi rusesc, pentru estul extrem al Europei, variantele B2/a-d Ruttkay, au fost circumscrise temporal între a doua jumătate a secolului XII şi până la mijlocul secolului XIII, apărând totuşi, dar în mod izolat, şi în contexte de la începutul secolului XIV[39].

De pe teritoriul Slovaciei alături de piesele menţionate de A. Ruttkay[40], pinteni care oferă anologii celor de la Solotvino în privinţa modului în care se termină cele două capete ale barelor, pot fi menţionaţi cei descoperiţi în nivelul din secolul XII, din cadrul aşezării de la Chl'aba din Slovacia[41]. Între a doua jumătate a secolului XII şi prima jumătate a secolului XIII sunt dataţi şi o serie de pinteni care provin din câteva situri de pe teritoriul Poloniei[42]. Referitor la ultimul spaţiu menţionat, pintenii dataţi între mijlocul secului XI şi până la mijlocul secolului XII, prezenţi în cadrul unor situri din Polonia, sunt diferiţi de cei de la Solotvino, în ceea ce priveşte modul în care se termină capetele barelor[43]. Un pinten cu spin romboidal şi braţele arcuite a fost descoperit şi în centrul fortificat de la Biharia[44], din Crişana, într-un context datat destul de larg cuprins între secolele XI-XIII[45]. Faptul că partea inferioară a celor două capete ale piesei nu s-au păstrat face imposibilă o restrângere a cronologiei, în funcţie de precizările de mai sus referitoare la datarea variantelor evidenţiate de A. Ruttkay. Cei trei pinteni de la Solotvino, prin faptul că au cele două braţe curbate, sunt diferiţi de exemplarul descoperit în aşezarea de la Păcuiul lui Soare din Dobrogea, ale cărui tije sunt drepte, şi care a fost datat în secolul XI[46].

Tipul 2 (fig. 125/3)

Tipul este reprezentat de un singur exemplar, păstrat în stare fragmentară. Unul dintre cele două braţe, precum şi capătul celui păstrat, au fost rupte încă din vechime. Barele, conform celei păstrate, sunt drepte, partea exterioară fiind rotundă în secţiune. Spinul este dispus la mijlocul arcuirii celor două braţe. Este de forma unei tije, scurte şi rotunde în secţiune, la capătul căruia se află un bulb, prevăzut de asemenea în mijloc, cu un spin scurt şi ascuţit. Dimensiuni: Lungimea totală păstrată = 10,5 cm; Lungimea braţelor, păstrată = 7,7 cm; Lungimea totală a spinului = 2,9 cm; Lăţimea între cele două bare, nu se poate preciza datorită lipsei uneia dintre cele două componente (pl. 125/3).

Pintenul de la Solotvino, deşi prezintă asemănări cu tipul B4 Ruttkay, înscris temporal în secolul XII[47], nu poate fi totuşi circumscris perfect în cadrul acestuia. Cei din tipul menţionat au braţele curbate şi spinul îndoit în jos, în comparaţie cu pintenul de la Solotvino ale cărui ambe elemente sunt drepte.

Menţionez că nu cunosc nici o piesă identică celei de la Solotvino, adică cu braţe şi spin drept. De exemplu piesa de la Păcuiul lui Soare din Dobrogea[48], al cărui spin este format dintr-un bulb identic cu cel de la Solotvino, are braţele curbate şi spinul îndoit în jos, fiind perfect încadrabil în tipul B4 Ruttkay.

Dacă ţinem cont de faptul că tipul B4 Ruttkay, este considerat anterior pintenilor cu rozetă, şi utilizat până la mijlocul secolului XIII, dar mai cu seamă de faptul că pe teritoriul Slocaciei astfel de artefacte au fost datate cu precădere pe parcursul secolului XII[49], este posibilă plasarea pintenului de la Solotvino, prin identitatea formei spinului, în ultima perioadă menţionată. Datarea propusă este de altfel spijinită şi de cei trei pinteni descoperiţi în cadrul aceluiaşi sit. Reamintesc că piesa în discuţie a fost găsită în acelaşi complex (nr. 1), împreună cu pintenul plasabil în tipul 1, prezentat grafic în fig. 125/2.

VI. 4. Considerații finale

Cele prezentate în paginile de până acum, reliefează faptul că platoul „Cetate", de la Solotvino, din Maramureşul istoric, localitate aflată actualmente pe teritoriul Ucrainei, a fost utilizat în secolul XII în scopuri defensive. Chiar dacă lucrările de amenajare a terenului au distrus în cea mai mare parte, atât sistemul defensiv, precum şi nivelul de locuire din incinta fortificată, situaţia stratigrafică surprinsă certifică existenţa unei fortificaţii, precum şi corelarea acesteia cu ultimul nivel de cultură scos în evidenţă în diferite puncte ale platoului. Cu siguranţă locuirea a avut un caracter mult mai intens, afirmaţie bazată pe faptul că deşi situl a suferit bulversări, care au distrus mai ales nivelul superior, în care se afla şi stratul de cultură medieval timpuriu, materialul arheologic descoperit este totuşi destul de bogat (ceramica) şi sugestiv în eforturile de datare (mai ales pintenii din fier).

Ne găsim în faţa unei fortificaţii în edificarea căreia s-a utilizat din plin avantajele naturale ale terenului. Terasa, nu foarte departe de cursul Tisei, are o poziţie dominantă în comparaţie cu zona dimprejurul acesteia. Marginile a trei dintre laturi (nordică, sudică şi vestică) fiind extrem de abrupte, nu au necesitat eficientizarea lor defensivă prin amenajarea unor şanţuri de apărare. În schimb pe ductul acestora, chiar la margine este de presupus existenţa unei palisade simple realizată din stâlpi de lemn şi împletitură de nuiele. Latura estică cu o pantă lină şi care facilitează un acces mai uşor spre platoul în discuţie, a fost fortificat prin construirea unui val de pământ, ridicat peste valul dacic. Pământul necesar valului a fost scos dinspre exterior, rezultând un şanţ de apărare destul de adânc şi lat. Urmele păstrate certifică faptul că valul de pământ de pe latura estică dispunea pe coamă de o palisadă dublă, realizată din două rânduri de stâlpi din lemn, legaţi între ei cu nuiele. Din păcate însă, din ceea ce s-a păstrat, nu pot fi oferite detalii referitoare la modul cum arăta emplectonul palisadei. Poate fi presupus, conform situaţiilor surprinse în cadrul altor fortificaţii, un sistem palisadat format din cele două rânduri de gard, legate între ele cu bârne sau loazbe dispuse perpendicular, din loc în loc, în spaţiul dintre cele două garduri, formându-se un sistem de casete umplute cu pământ bine tasat. Acest sistem de realizare a palisadei, este întâlnit la un număr mare de fortificaţii, utilizarea lui acoperind un interval destul de mare de timp, de la sfârşitul mileniului I d.Chr şi până inclusiv în secolul XIII d.Chr[50], perioadă de timp după care datorită şi invaziei tătare, centrele fortificate de pe teritoriul Transilvaniei, vor fi edificate în piatră[51].

Primele menţiuni referitoare la situl de la Solotvino, propun datarea urmelor de locuire descoperite în anii 60-80 în secolele VIII-IX (vezi cap. I. 2). Ulterior, după săpăturile efectuate între anii 1991-1993, J. Kobal circumscrie temporal materialul arheolgic descoperit şi implicit ultima fază de locuire din punctul „Cetate", între sfârşitul secolului X şi începutul secolului XII (vezi cap. I. 2).

Materialul arheologic descoperit în săpăturile de după 1996 oferă posibilităţi reale în fixarea cronologiei sitului la o perioadă mult mai scurtă de timp.

Chiar dacă ceramica nu reprezintă întotdeauna un indicator cronologic foarte precis, anumite constatări referitoare la prezenţa sau absenţa unui anumit tip ceramic sau categorii ceramice, cu toate detaliile tehnice pe care le comportă, pot fi utilizate în eforturile de restrângere a cronologiei. Am precizat deja că ceramica de la Solotvino îşi găseşte analogii pe parcursul secolului XI-XIII, atât într-un spaţiu mai apropiat, cât şi înt-o zonă mai

îndepărtată de Maramureşul istoric. Faptul că din cadrul materialului ceramic descoperit la Solotvino, lipseşte ceramica confecţionată la roată rapidă, în uz pe parcursul secolului X, în foarte multe situri şi într-un spaţiu geografic vast[52], teoretic începutul fortificaţiei medieval timpurii de la Solotvino, poate fi plasat imediat după începutul secolului XI, perioadă de timp în care ceramica confecţionată la roată cu turaţie rapidă este înlocuită în totalitate în cadrul siturilor arheologice, cel puţin dintr-o zonă apropiată celei în discuţie, de ceramica confecţionată la roată cu turaţie medie[53]. Aceleaşi constatări pot fi utilizate şi în ceea ce priveşte fixarea limitei superioare a aşezării. Chiar dacă, ceramica confecţionată la roată cu turaţie rapidă se impune în detrimentul celei realizate la rotă cu turaţie medie, începând cu secolulul XIV, prezenţa primei dintre cea menţionată este atestată încă din secolul XIII, precum în complexul monastic de la Voievozi (jud. Bihor)[54]. Lipsa ceramicii realizată la roată cu turaţie rapidă din cadrul sitului de la Solotvino, presupune deci o plasare cronologică a acestuia, într-o perioadă anterioară celei de-a doua jumătăţi a secolului XIII, dacă ne raportăm în mod direct la situaţia de la Voievozi. Ceramica din ultima localitate menţionată, care oferă cele mai bune analogii referitoare la pastă, formă şi ornament, a fost datată în secolul XII-XIII, şi mai precis până aproximativ la mijlocul celui din urmă. Perioadei de timp respective îi este caracteristică doar ceramică confecţionată la roată cu turaţie medie, nivelul de la Voievozi în care apare ceramică realizată la roată cu turaţie rapidă fiind datat începând cu a doua jumătate a secolului XIII şi la începutul secolului XIV. Este adevărat însă, că într-o zonă foarte apropiată, la Sarasău-Zăpodie, ceramica descoperită şi care oferă de asemenea analogii celei de la Solotvino, a fost încadrată în secolele XII-XIII[55].

Primordiali în eforturile de datare sunt pintenii din fier şi, în special, cei cu braţele curbate, cu spin romboidal îndoit în jos, care formează tipul 1 de la Solotvino. Am precizat deja, faptul că într-un spaţiu nu foarte îndepărtat, pinteni de genul celor descoperiţi la Solotvino, au fost dataţi cu precădere între a doua jumătate a secolului XII şi prima jumătate a secolului XIII. O plasare cronologică, eventual până la sfârşitul secolului XII, poate fi presupusă şi pentru cel de-al patrulea pinten de la Solotvino, cu spinul de forma unui bulb.

Precizările de mai sus, converg spre datarea sitului de la Solotvino pe parcursul secolului XII cu o eventuală prelungire până la mijlocul secolului XIII. Fixarea limitelor cronologice, oferită de datarea pe care o comportă pintenii, concordă şi cu observaţiile referitoare la materialul ceramic, şi în special cele referitoare la lipsa din cadrul fortificaţiei de la Solotvino a categoriei confecţionate la roată cu turaţie rapidă.

Fortificaţia de la Solotvino, completează harta descoperirilor de acest tip de sit arheologic, şi aşa destul de puţine, descoperite pe teritoriul Maramureşului istoric, precum cele de la Onceşti sau Sarasău, datate într-o perioadă anterioară secolului XIV[56]. Cele două fortificaţii descoperite în localităţile pomenite mai sus oferă foarte bune analogii sitului de la Solotvino, referitoare la poziţia topografică, planimetrică, precum şi la modul de realizare a sistemului de fortificare. Prin lipsa aproape în totalitate a materialului arheologic din cadrul incintelor fortificate, atât situl de la Onceşti cât şi cel de la Sarasău, au fost interpretate drept fortificaţii de refugiu. Ultima fortificaţie menţionată, a fost pusă în legătură cu aşezarea nefortificată din punctul „Zăpodie", materialul arheologic descoperit în cadrul acesteia fiind utilizat în datarea fortificaţiei[57]. Pe lângă zona geografică precizată mai sus, fotificaţii de tipul celor trei menţionate, sunt întâlnite şi pe teritoriul Ucrainei Transcarpatice, într-un teritoriu nu foarte departe de cel în care este amplasată cetăţuia de la Solotvino[58].

Prin materialul arheologic pe care la furnizat, dar şi prin complexele descoperite, chiar dacă nu într-un număr foarte mare, fortificaţia de la Solotvino, este într-o oarecare măsură diferită de cele de la Sarasău şi Onceşti, în ceea ce priveşte intensitatea şi durata habitatului surprins în cadrul incintei fortificate. Gropile de provizii precum şi materialul ceramic presupun o locuire oricum de mai lungă durată decât cea precizată pentru cele două fortificaţii descoperite în ultimele două localităţi amintite. Lipsesc însă date certe care să susţină o locuire permantă şi foarte densă în acelaşi timp. Cu siguranţă fortificaţia de la Solotvino a avut un rol militar, de supraveghere a zonei, a drumului de acces dinspre estul spre vestul Europei. De prezenţa unor războinici, pot fi legaţi cei patru pinteni descoperiţi în interiorul incintei.

Este de presupus că rolul defensiv al cetăţuii de la Solotvino, s-a îmbinat şi cu unul economic. Posibil ca fortificaţia în discuţie să fi aparţinut unui potentat local, care controla exploatarea de sare, aflată din abundenţă la Solotvino, precum şi comercializarea acestui produs, fapt care ar susţine o locuire permanentă a incintei, dar nu foarte densă, oferind însă loc de refugiu în momentele de criză şi comunităţilor umane care au locuit în cadrul unor aşezări nefortificate.

O atribuire etnică foarte precisă a vestigiilor descoperite la Solotvino şi, implicit, a celor care au utilizat fortificaţia, este totuşi destul de dificil de precizat cu exactitate. R. Popa, consideră că atât aşezarea nefortificată, cât şi cetăţuia de la Sarasău, „ilustrează nivelul de locuire românească din Maramureş anterior apariţiei primelor ştiri scrise referitoare la această societate”[59]. Deci, prin analogie cu o serie de descoperiri din Maramureşul istoric, anterioare secolului XIV, puse pe seama românilor, este de acceptat utilizarea, în scopuri defensive dar şi economice a fortificaţiei de la Solotvino de către un potentat local de etnie română, care controla politic şi militar habitatul de aceiaşi origine, din zona în care este amplasată fortificaţia. Cu toate acestea nu trebuie exclusă în totalitate şi prezenţa slavă în spaţiul geografic respectiv. Elementul slav este pus în evidenţă de o serie de descoperiri, inclusiv fortificaţii, databile atât dintr-o perioadă anterioară, cât şi posterioară secolului XII[60], mai apropiate sau mai îndepărtate geografic, dar oricum prezente în bazinul superior al Tisei, areal în care se circumscrie şi fortificaţia de la Solotvino.

NOTE:

[1] Şt. Matei, P. Iambor, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 511.

[2] M. Petrescu-Dâmboviţa, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificaţii medievale timpurii la Est de Carpaţi. Aşezarea de la Fundu Herţii (jud. Botoşani)*, Iaşi 1987, p. 34-42.

[3] Idem, op. cit., p. 44-45.

[4] S. I. Penjac, *Rannoslovjanske i Davnoruske naselennja Zakarpattja VI-XIII st.*, Kijev, 1980, fig. 5-6, 28.

[5] I. Stanciu, în *StComSatuMare*, XV-XVI, 1998-1999, p. 130 cu bibliografia.

[6] Pentru prezenţa cuptoarelor menajere dispuse în afara locuinţelor, descoperite în cadrul fortificaţiilor medieval timpurii vezi de exemplu Şt. Matei, P. Iambor, *op. cit, loc. cit*; M. Petrescu-Dâmboviţa, D. Gh. Teodor, *op. cit*, p. 47-48. Multe cuptoare de tipul celui de la Solotvino sunt întâlnite şi în perimetrul aşezărilor nefortificate datate în secolele XI-XIII. Vezi de exmplu: S. Dumitraşcu, I. Crişan, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 56, pl. LVII/2, LVIII/1;

M. Hanuliak, în *SlovArch,* XXXVII, 1989, 1, p. 210.
7 Mulţumim şi pe această cale domnişoarei A. Comşa.
8 Şt. Matei, P. Iambor, *op. cit.*, p. 510.
9 M. Petrescu-Dâmboviţa, D. Gh. Teodor, *op. cit*, p. 48-50.
10 E. Comşa, în *Dinogeţia,* I, Bucureşti, 1967, p. 60-62.
11 M. Petrescu-Dâmboviţa, D. Gh. Teodor, *op. cit*, p.49-50 cu bibliografia.
12 V. Hrubý, *Staré Mesto. Velkomoravský Velehrad,* Praha, 1965, p. 418-420.
13 J. Kudranác, *Klucov, Staroslovanské hradište ve strednich Cecháh*, Praha, 1970, p. 49- 95.
14 S. I. Penjac, *op. cit.*, cu planşele adiacente.
15 Vezi spre exmplu V. Nemaţu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle,* Bucureşti, 1975, p. 258-263; M. Hanuliak, *op. cit, loc. cit.*
16 I. Bóna, *VII. Századi Avar települések és Árpád-kori Magyar Falu Dunaújvárosban,* Budapest, 1973, p. 63, 68; Cs. Bálint, *Die spätawarenzeitliche Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád),* Budapest, 1991, p. 27, 31, 77.
17 Vezi interpretarea unor complexe cu dimensiuni şi forme ralativ apropiate celei în discuţie la S. I. Penjac, *op. cit.*, p. 41, gr. 10-11, fig. 12.
18 Pentru precizări metodologice referitoare la tipul de roată utilizat în producerea ceramicii vezi I. Stanciu, Al. V. Matei, în *ActaMP,* XVIII, 1994, p. 142, n. 33a.
19 Şt. Pascu, M. Rusu şi colab., în *ActaMN,* V, 1968, p. 174-175; R. Popa, în *SCIV,* 22, 1971, 4, p. 621; R. Popa, D. Căpăţână, A. Lukács, în *Crisia,* XVII, 1987, p. 91.
20 M. Comşa, în *Dinogeţia,* I, Bucureşti, 1967, p. 134-205; E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român*, Bucureşti, 1967, p. 82-84; R. Harhoiu, în *Păcuiul Lui Soare,* Bucureşti, 1972, p. 71-85. Z. Kurnatowska, în W, Hensel (red), *Styrmen nad Jantra (Bulgaria). Badania archeologiczne w latach 1961-1964 i 1967-1968*, Wroclaw-Warszawa-Kraków-Gdansk, 1980, p. 112, fig. 27, pl. 1 şi următoarele; S. I. Penjac, *op. cit.*, p. 138-139, fig. 54-55; M. Hanuliak, *op. cit, loc. cit.*, fig. X-XI.
21 M. Comşa, op. cit, p. 137; P. Iambor, Şt. Matei, în *ActaMN,* XVI, 1979, p. 599-620; P. Iambor, Şt. Matei, A. Halasu, în *ActaMN,* XVIII, 1981, p. 129-137.
22 M. Comşa, în *SCIV,* 12, 1961, 2, p. 291-305; P. Diaconu, în *Păcuiul lui Soare,* Bucureşti, 1972, p. 131-136.
23 R. Popa, *op. cit.*, p. 615-622.
24 Idem, *op. cit.*, p. 621-622.
25 Idem, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969, p. 41-45, fig. 18.
26 S. I. Penjac, *op. cit.*, p. 139, fig. 55.
27 P. Iambor, Şt. Matei, în *AIIA Cluj-Napoca*, XVIII, 1975, p. 291-304; Idem, în *ActaMN,* XVI, 1979, p. 599-620; P. Iambor, Şt. Matei, A. Halasu, în *ActaMN,* XVIII, 1981, p. 129-150; P. Iambor Şt. Matei, în *ActaMN,* XX, 1983, p. 131-146;.
28 Şt. Pascu, M. Rusu şi colab., *op. cit*, p. 164-166, 174-175, pl. IV-V.
29 S. Dumitraşcu, *Biharia. I. Săpături arheologice (197301980),* Oradea, 1994, p. 207-213 şi planşele adiacente.
30 R. Popa, D. Căpăţână, A. Lukács, *op. cit*, p. 91- 97, pl. fig. 10/a,c-i, 11/a,c-h,i-l, 12/a-d,d-f, 13/d,i,l.
31 I. Crişan, în *Crisia*, XXIII, 1993, p. 15, pl. XIII-XIV; Ibidem, în *Crisia,* XXV, 1995, 38-40, pl. III-VII.
32 Cs. Bálint, *op. cit*, p. 48-50, n.119. În aşezările de la Bucov din Muntenia datate pe parcursul secolului VIII-X, exsită numeroase exmple de oale care ale căror buze comportă în interior inele pentru susţinerea capacului: M.Comşa, *Cultura materială veche românească (Aşezările din sec. VIII-X de la Bucov – Ploieşti)*, Bucureşti, 1978, p. 62, fig. 40/2, p. 63, fig. 43/13, p. 68, fig. 50/2, p. 70, fig. 55/7, p. 71, fig. 57/4.
33 Cs. Bálint, *op. cit*, p. 48, n. 109.
34 A. Ruttkay, în *SlovArch,* XXIV, 1976, 2, p. 349, fig. 72/B2.
35 Ibidem, fig. 72/B2c,d.
36 A. Ruttkay, *op. cit.*, p. 349.
37 *Ibidem.*
38 A.Ruttkay, *op. cit. loc. cit*; J. Poleski, *Podstawy i metody datowania okresu wczesnosredniowiecznego w Malopolsce,* Kraków, 1992, fig. 4/5-6.
39 Z. Hilczerowna, *Ostrogi Polskie z X-XIII*, Poznan, 1956, tip. II/4, p. 39-41, 53-57.

[40] A. Ruttkay, *op. cit, loc. cit.*
[41] M. Hanuliak, *op. cit, loc. cit.*, fig. XIII/16,19,35; XIV/27.
[42] J. Poleski, *op. cit.,* fig. 5/1-2.
[43] J. Poleski, *op. cit.,* fig. 4/5-6.
[44] S. Dumitraşcu, *op. cit.*, p. 208, fig. 121.
[45] Idem, *op. cit* p. 207-213.
[46] S. Baraschi, în *Păcuiul lui Soare. Aşezarea medievală (secolele XIII-XV), II,* Bucureşti 1977, p. 145, fig. 107/4, pl. XXII/3.
[47] A. Ruttkay, *op. cit,* p. 350, fig. 27/B4.
[48] S. Baraschi, *op. cit,* p. 145, fig. 107/1, pl. XX/1.
[49] A. Ruttkay, *op. cit, loc. cit.*
[50] Şt. Matei, P. Iambor, op. cit. 507-516; C. Cosma, în *ActaMP,* XXIII, 2000, I, 453-498, cu bibliografia problemei.
[51] G. Anghel, în *Apulum,* XIX, 1981, p. 151-163.
[52] I. Stanciu, în *Arheologia Medievală,* III, 2000, p. 127-191.
[53] Vezi supra nota 19.
[54] R. Popa, D. Căpăţână, A. Lukács, *op. cit*, p. 97.
[55] R. Popa, *op. cit.*, p. 620-622.
[56] Idem, *op. cit.*, p. 601-608, 620-622.
[57] Idem, *op. cit.*, p. 608-623.
[58] S. I. Penjac, *loc.cit.*
[59] R. Popa , *op. cit.*, p. 622.
[60] V. G. Kotigorosko, în *SlovArch,* XXV, 1977, I, p. 81-102; S. I. Penjac, *op. cit., passim.*

VII. ÎNCHEIERE

În capitolele anterioare, o dată cu prezentarea carcetărilor, obiectivelor şi a materialelor arheologice descoperite în punctul „Cetate" de la Solotvino, au fost expuse şi concluziile ce se desprind cu privire la etapele de locuire, inclusiv cele legate de încadrarea lor cronologică. Pentru a evita repetările, în cele ce urmează vor fi făcute doar câteva succinte consideraţii de ordin istoric.

Astfel, prima locuire de pe „Cetate" aparţine unui grup uman din paleoliticul mijlociu, a cărei prezenţă a fost atestată (de J. Kobal) prin piese litice caracteristice acestei epoci.

A doua etapă de locuire se plasează în epoca bronzului evoluat şi aparţine unei comunităţi tribale ţinând de cultura Suciu de Sus. Deşi stratul antropogen este destul de subţire, numerosul material ceramic descoperit arată că locuirea a fost intensă, dar ca durată nu pare să fi depăşit un secol.

Aşa cum o indică ceramica şi analogiile, locuirea comunităţii Suciu de Sus de la Solotvino este de sincronizat cu fazele Otomani III şi Wietenberg III, încadrarea ei cronologică situându-se în etapa Reinecke Br. C, eventual în prima parte a acestei etape.

Aşezarea Suciu de Sus de la Solotvino, asemenea altor aşezări de aceeaşi factură din această regiune, arată că încă din epoca bronzului Depresiunea Tisei Superioare reprezenta aria de locuire extrem nordică a lumii trace, cum de altfel, mai târziu, avea să menţioneze şi Părintele istoriei, Herodot.

Astfel, existenţa şi evoluţia elementului nord-tracic în această zonă în epoca bronzului (reprezentat prin comunităţile Suciu şi Otomani mai la vest şi sud-vest) explică prezenţa ulterioară a aşezărilor dacice de aici, care nu mai pot fi considerate ca fiind rezultatul unor intrusiuni conjuncturale târzii, cum eronat se apreciază uneori.

Condiţiile şi motivul părăsirii aşezării Suciu din epoca bronzului rămân necunoscute. Se poate însă presupune că o altă comunitate (foarte probabil tot de tip Suciu), din dorinţa de a stăpâni resursele de sare de aici, a pus capăt aşezării de pe „Cetate", întemeindu-şi o altă aşezare – încă neatestată – undeva în apropiere.

După cca. un mileniu, anume în a doua vârstă a fierului, o comunitate dacică (adică de sorginte nord-tracică), reia locuirea pe „Cetate", edificând şi o fortificaţie după criteriile epocii.

Aşa cum s-a văzut pe parcursul capitolelor consacrate locuirilor dacice, cercetările efectuate au ilustrat existenţa a două niveluri arheologice corespunzătoare celei de a doua vârste a fierului.

Primul nivel dacic aparţine unei aşezări care a funcţionat între sfârşitul sec. IV î.Chr. şi sfârşitul sec. III î.Chr. Aceasta a fost fortificată cu un val de pământ (prevăzut cu palisadă) cu şanţ în faţă. Atât limitele cronologice, cât şi aspectul aşezării, cunosc similitudini în spaţiul nord-balcanic, fapt care denotă manifestarea unor procese social-istorice asemănătoare în întrega lume nord-tracică. Existenţa în Maramureş a unor centre de putere locale (încă din Hallstatt-ul mijlociu şi târziu, după cum par să o demonstreze noile cercetări – încă inedite – de la Bila Ţerkva), a împiedicat pătrunderea grupurilor celtice în regiune. Datorită acestui fapt, comunităţile locale au cunoscut o evoluţie proprie, nefiind

„contaminate” de elementele civilizației celtice, aşa cum se întâmplă în Transilvania. De aceea, prima aşezare dacică de la Solotvino – „Cetate” se apropie mai mult, din punct de vedere al aspectului general şi al inventarului, de siturile contemporane extra-carpatice.

Curând după distrugerea primei locuiri (din motive greu de intuit astăzi), pe platoul „Cetate” a fost fondată – spre jumătatea sec. II î.Chr. – o nouă aşezare. Apariția în Dacia a unor aşezări fortificate (cum este şi cea de la Solotvino – „Cetate”), după primul sfert al sec. II î.Chr. (cu funcţii economice, militare şi religioase), corespunde unei evoluţii constatate într-un context mai larg central-european. În aceeaşi perioadă în zonele învecinate locuite de celţi se constituie o serie de oppida, având aspect diferit, dar exprimând evoluţii sociale şi funcţionale asemănătoare. În ceea ce priveşte cadrul general-istoric, zona Tisei superioare a fost integrată Regatului dac din vremea lui Burebista, fapt demonstrat şi de săpăturile efectuate în alte situri din regiune. Dintre acestea, un rol important l-a avut aşezarea de la Malaja Kopanija, aflată la cca. 50 km în aval de Solotvino. Fortificaţiile respective au continuat probabil să facă parte din nucleul regatului dac până în vremea regelui Decebal. Cucerirea Daciei de către romani la începutul sec. II d.Chr. a condus la dispariţia aristocraţiei şi a structurilor care au creat toate aceste fortificaţii. Data finală tocmai precizată este documentată şi prin analiza materialelor arheologice din inventarul aşezărilor maramureşene. Nu în ultimul rând, trebuie subliniat şi faptul că cercetările de pe Tisa superioară au contribuit, pe lângă clarificarea unor aspecte cronologice, la o mai bună cunoaştere a problemelor privind evoluţia etno-culturală a regiunii în cea de a doua vârstă a fierului.

În ceea ce priveşte fortificaţia medievală din sec. XII-XIII, importanţa ei constă în îmbogăţirea dosarului ştiinţific al perioadei respective, vestigiile maramureşene contemporane fiind deosebit de rare. Complexele descoperite şi inventarul arheologic ilustrează începuturile evului mediu în zonă, într-o perioadă anterioară pătrunderii regalităţii maghiare.

Investigaţiile de la Solotvino – „Cetate” au contribuit la o mai bună cunoaştere a unor aspecte vizând epoci diferite. Totodată, ele au ridicat o serie de probleme noi, care vor putea fi desluşite numai în urma continuării activităţii colectivelor româno-ucrainiene. Cercetările viitoare vor permite, cu siguranţă, sporirea informaţiilor privind arheologia şi istoria zonei Tisei Superioare.

Cluj – Napoca
Februarie 2001

ABREVIERI

ActaArchHung - Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest.

ActaMN - Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.

ActaMP - Acta Musei Porolissensis, Zalău.

AIIA - Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj-Napoca.

Analele Banatului - Analele Banatului, s.n., Timişoara.

I.Andriţoiu, *CTSVT* - I.Andriţoiu, *Civilizaţia tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, Bibliotheca Thracologica, II, Bucureşti, 1992.

I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara-Wietenberg* - I.Andriţoiu, A.Rustoiu, *Sighişoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice şi aşezarea dacică*, Bibliotheca Thracologica, XXIII, Bucureşti, 1997.

Angustia - Angustia. Arheologie-istorie-etnografie-sociologie, Sfântu Gheorghe.

Apulum - Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.

ArchÉrt - Archaeológiai Értesitö, Budapest.

ArhMold - Arheologia Moldovei, Iaşi.

Arheoloski vestnik - Arheoloski vestnik, Ljubljana.

T.Bader, *Epoca bronzului* - T.Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

Banatica - Banatica. Muzeul Judeţean Caraş-Severin, Reşiţa.

N.Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur* - N.Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, 19, Bonn, 1994.

Carpica - Carpica. Muzeul de istorie şi artă, Bacău.

Cercetări arheologice - Cercetări arheologice. Muzeul Naţional al României, Bucureşti.

N.Chidioşan, *Aşezarea Wietenberg de la Derşida* - N.Chidioşan, *Contribuţii la istoria tracilor timpurii din nord-vestul României. Aşezarea Wietenberg de la Derşida*, Oradea, 1980.

Crisia - Crisia. Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea.

I.H.Crişan, *Ceramica* - I.H.Crişan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 1969.

Cumidava	- Cimidava. Muzeul Judeţean Braşov, Braşov.
Dacia	- Dacia, N.S., Bucureşti.
Ephemeris Napocensis	- Ephemeris Napocensis, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca.
Istros	- Istros. Muzeul Judeţean Brăila.
JAM	- A Nyiregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyiregyháza.
V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare*	- V.Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. Prioadele La Tène ţi romană*, Bibliotheca Thracologica, XI, Bucureşti, 1995.
Materiale	- Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
PamArch	- Pamatky Archeologicke, Praha.
SCIV(A)	- Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.
SlovArch	- Slovenska Archeologia, Bratislava.
StComSatu Mare	- Studii şi comunicări, Muzeul Judeţean Satu Mare.
Symp Thrac	- Symposia Thracologica, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti.

SOLOTVINO - „CETATE" (TRANSCARPATHIAN UKRAINE)

THE SETTELMENTS OF THE BRONZE AGE, THE SECOND IRON AGE AND THE EARLY MEDIEVAL TIMES

(SUMMARY)

I. INTRODUCTION

I. 1. Preliminary Considerations

In the place named „Cetate" situated in the town of Solotvino (Slatina), on the upper course of the Tisa, in Transcarpathian Ukraine, previous research identified traces of successive settlements that were considered Middle Paleolithic, Bronze Age, Dacian, from the second period of the Iron Age and from Early Feudalism.

Taking as a starting point the previous discoveries, a team of researchers from The Romanian Institute of Thracology (the Cluj-Napoca branch) and from The Institute of Carpathian Studies at The State University of Ujgorod, have done extensive research in this area in the course of three campaigns (1996, 1998-1999).

The present report presents all the aspects brought to light by the archeological investigation that has been performed. It should be mentioned, in particular, that the research done in 1996, 1998-1999 aimed to perform a thorough stratigraphical observation. On this basis, they identified the building stages of the defensive system and the way in which these stages correlate with the habitation strata from the interior. Nevertheless, the research is also important for the fact that the entrenchment had previously been insufficiently investigated. Moreover, strictly following the situation of the strata, they confirmed the previous conclusion (from 1991-1993) that the Dacian settlement clearly marks two periods, each being represented by a distinct stratum of anthropogenic deposits.

The quite rich archeological material, even though it mainly consists of ceramics, offers enough data to cultural-chronologically date each habitation stratum. That material – which is in the custody of The Institute of Carpathian Studies in Ujgorod – is illustrated here, to an important extent.

Of course, the latest research (having a wider range) has brought about new elements and facts, as well as (inevitably) some corrections to the points of view put forward previously. We do not omit, though, the fact that some scientific conclusions are also possible due to the work of those who (in previous decades) performed archeological diggings on this site.

From the Romanian team those who took part were Dr. V.Vasiliev and Dr. A.Rustoiu, and from the Ukrainian team, Dr. E.Balaguri, Dr. N.Makara, Dr. V.Marina, Dr. V.Kotigoroško (the last one only in 1996).

I. 2. Natural Surroundings

The town of Solotvino – where the settlement lies – is situated in the eastern part of the region crossed by the upper course of the Tisa, a region which represents one of the greatest Carpathian valleys. Oriented on the axis ESE-WNW, the valley is bordered to the

east and north by high and slightly fragmented mountains (the Mountains of Maramureş, the Polish Carpathians and, to the west, the Beskid Mountains), and to the south by lower mountains that gradually decrease in height from east to west, the Gutâi Mountains, then the Oaş Mountains, which spread towards the low valley of the Someş. This feature of the physical factors, as well as the wide opening of the valley to the west, makes the upper Tisa regions be directed to the south and west, not only climatically but – very often – also in respect of influences and of cultural evolution. The antique places at Solotvino are proof of this cultural orientation of the area in those ages.

As for the micro-area the settlement was based on, it lies on the northwestern border of the town of Solotvino (Slatina), more precisely on the edge of the high platform of the Tisa, the place being known as the „Cetate". Delimited on three sides – southern, western and northern – by steep slopes (which descend abruptly to the first platform of the Tisa), the settlement offered excellent natural habitation and defence conditions. The only side that allowed some access to the settlement was the eastern one. But it was blocked by a fortification consisting of a stockade wall with a frontal trench. In presenting the entrenchment, we will describe the building stages and the technique of adaptation to the terrain.

I.3. History of Investigation

Even though it seems surprising, according to the relevant literature accessible to us, the entrenched settlement at „CETATE" in Solotvino was for the first time spotted only at the end of the 20th century, more precisely in 1953, by P.P. Sova, from the Museum of Local History in Ujgorod. In 1965, S.I.Peniac performs a surface research there. The first diggings were made in 1967 by P.P. Bârnea from the Museum of Archeology belonging to the Academy of the Republic Moldova. He sectioned the entrenchment on the eastern side and performed two sections, discovering three levels of habitation: Bronze Age, Dacian and Early Medieval. The results of the research are still of interest, but we owe some additions to I.T. Niculiţă. Following two diggings performed in 1986, V.G.Kotigorosko, from the University in Ujgorod, placed this archeological site among the Dacian fortifications on the upper Tisa. More detailed additions were brought about by the diggings made in 1991-1993 (two sections) by J.Kobal from the Museum of Local History in Ujgorod. J.Kobal identified four levels of habitation belonging to the Middle Paleolithic, the Suciu de Jos culture, the Dacian period – with two stages – and the early Dacian period. In this report we will further on refer to previous research, therefore we will not insist on it at this stage.

II. PRESENTATION OF THE DIGGINGS PERFORMED IN 1996, 1998-1999

Before presenting general aspects concerning the diggings made during the above-mentioned years we should mention some facts concerning the size of the settlement and the preservation state.

According to our measurements, the of the settlement (i.e. from the western limit of the platform to the point where the wall on the eastern side starts) is 63m long, and 52m wide (Fig. 23). Considering the slightly oval shape, the surface of the settlement is of approx. 2800m².

Because of a levelling action performed in 1990 (with the purpose of raising a building, an action that was stopped after the intervention of the Museum in Ujgorod), we cannot see traces of the entrenchment on the sides that end in a wall, the apex of the eastern side wall having also been levelled.

In order to have, from the beginning, a precise image of the strata, a cross section was initially made (S 1). Oriented East-West and measuring 82.5 m in length, it cut through the entire settlement, offering at the same time important clues to the entrenchment on the eastern and western sides, as well as to the ways they correlate with the levels of habitation.

Nine other sections (S 2-S 6, 8-11), perpendicular on S 1, allowed research of the settlement up to its northern and southern limits. Finally, section S 7 was performed towards the northeastern corner of the wall and of the settlement, so as to acquire stratum data concerning the building stages of the wall and the way they correlate with the levels of habitation.

They observed four habitation levels. The first (lowest) belongs to the Bronze Age, the next two, to the Dacian culture of the La Tene period. The last (upper), dating from the beginning of the Middle Ages, is considered to belong to a Slavic population. Because the habitations of the three periods constitute the subject of some distinct chapters, we mention here that the one from the Bronze Age and especially the Dacian ones are more consistent and spread over the whole surface of the settlement. The traces of the early feudal habitation are more modest and are located towards the north and south sides.

Of course, the lower levels are often disturbed by the upper ones. For example, the cultural stratum from the Bronze Age was also affected by the strata made during the period corresponding to the beginning of the second Dacian stratum (the levelling is also marked by a gravel stratum produced by the Dacians).

Diggings revealed 54 complexes: houses, holes, hearths etc.; 13 of them belong to the Bronze Age, 34 to the Dacian period and seven to the early Feudal Age.

These complexes were discovered after researching a 560m² area. By adding the approx. 280m² uncovered by those who followed us, the result shows that 30% of the entrenched settlement named „CETATE" was uncovered. With necessary caution, according to this research, plausible conclusions may be drawn, concerning the stages of evolution in the frame of this archeological site.

We should also mention that, as a result of the diggings made in 1991-1993, J.Kobal also discovered stone materials from the middle Paleolithic. As during our research we have not discovered such materials, they were only mentioned in the monograph (with the appropriate reference).

In 1999 four sections were also performed in order to learn about the micro-area the entrenched settlement lies in. As the area east of „CETATE" was occupied by houses, the sections were placed northward, near the Water Plant situated on the same platform (Pl. I). All the sections revealed only materials corresponding to the second Dacian level of the „CETATE". The low quantity indicates, though, a scarce habitation of this area during the above-mentioned period.

III. THE ENTRENCHMENT SYSTEM

It was previously mentioned that (difficult) access to the settlement is only possible from the eastern side, which ensures connection to the rest of the platform. To block the access from this direction, an entrenchment was designed on the eastern side. Of the entrenchment, the only one visible today on the surface of the settlement (after the levelling of 1990), two elements stand out clearly: the bulwark wall (with a flat apex) and the trench in front of it (fig. 126/2,4, 127/1-3).

P.Bârnea (who sectioned the entrenchment in 1967) mentions that the apex of the wall was still preserved 0.30m high and for the trench he gives the following measurements: width 4 m and depth 1.20 m. V. Kotigoroško (who has not dug at the entrenchment) mentions that „the platform was surrounded by a wall, preserved only in some portions, and on the eastern side there was a 5 m wide trench).

Our research indicates that the trench was dug in a ravine (running from north to south), which separated the settlement from the rest of the platform. Proof of this is the external slope, which, by measuring over 25m from the bottom, is uncommonly wide. Under these circumstances we could evaluate that the trench had an opening of about 8m. As for the bottom of the trench, it is 2.25m lower than the present walking sector (as a result of colluvium; Pl. III). We should also mention the fact that from the bottom of the trench to the apex of the bulwark wall there is a distance of about 7m.

Important data about the other elements of the defensive system on the eastern side come out of sections S1 and S7.

In the overall section S1, between m 54.60 and 60.65, they uncovered two massive lentil-shaped spots containing some stone, some Bronze Age and Dacian pottery fragments and intense burning marks.

The first lentil, 0.60m thick, placed towards the border of the platform (m 56.45-60.65) is on the Bronze Age level, slightly elevated there. At the inferior side of the lentil there are two post-holes, indicating the stockade substructure. Therefore, we can say that, the bulwark wall with stockade was built in the first stage, corresponding to the first Dacian level (by raising the front of the platform). After a period of functioning, the stockade of this first stage of entrenchment was burned, as proved by the lentil marking its substructure (Pl. III).

Subsequently, the bulwark wall was raised. That results both from the earth deposit (0.32m thick) and from the burn-lentil above it (0.65m thick), both of which being situated on a stratum above the first stage of the entrenchment. And that second stage of the entrenchment – corresponding to the second Dacian level of habitation – was fitted with a stockade, the proof being the burn-lentil (sectioned on its upper side by the levelling of 1990) as well as the post mark at the bottom of that lentil.

From the burn-lentil, marking the stockade of the first stage of the entrenchment, the entire exterior slope from the bulwark wall was seriously disturbed by treasure hunters (a fact hardly visible at the surface of the terrain due to the 1990 levelling; see profile of S1, m 60-71.20). To eliminate uncertainties, a control section was opened – S7- placed near to the SE corner of the wall.

Within that section, on the apex of the bulwark wall, they uncovered three burn- lentils, in consecutive strata as well. The first lentil (the lower one) lies 1.47m deep and is 20cm thick. Being above the Bronze Age stratum, that lentil (together with the two post marks) marks the substructure of the stockade of the entrenchment, corresponding to the first Dacian level (pic. IV). Above this lentil there is a thick earth deposit (indicating raising of the bulwark wall), over which there is a second burn-lentil. That lentil, drawn towards the inside (as the one at S1), represents the substructure of the stockade from the second stage of the entrenchment, corresponding to the upper Dacian level. Above the second lentil there are earth deposits. Over those deposits (almost 1.6m thick, which indicates a new raising of the wall) there is a third burn-lentil. It also contains the marks of two posts of the substructure of the stockade. That last lentil marks the third stage of the entrenchment, corresponding to the early feudal habitation.

Research thus shows that on the eastern side three consecutive and distinct stages of entrenchment stand out clearly. The first two correlate with Dacian levels of habitation. The third belongs to the early feudal habitation (a stage which was not uncovered by S1 because of the subsequent disturbances).

Within each of the stages, the entrenchment consisted of three elements: frontal trench, a bulwark wall (heightened each time) and a stockade implanted into the wall. The discovery of two rows of posts (in the first and third lentil) seems to indicate that the stockades were double (with *emplecton* between the two sides). Though, there may be another interpretation: the second row of posts (on the inside) supported a platform behind the stockade, a platform from which the defenders could fight the attackers more efficiently. Under these circumstances we can conclude that the stockade had a minimum height of 2.5-3m. Therefore, by building this entrenchment the gained difference in height (from the bottom of the trench to the top of the stockade) was of approximately 10m, which constituted an obvious advantage for the defenders of the settlement.

J.Kobal presumes the existence of two defence towers at the northeastern and southeastern corners. In S 7 (near to the southeastern corner) we have found no traces. However, hypothetically, the existence of such wooden towers (or built on a wooden pillar structure) can be accepted, but traces of them are hard to detect without a thorough research of the corner areas.

Obviously, the entrance to the settlement was on the eastern side and according to the evidence, the present path follows the antique one. The first argument in favor is the fact that on this side there is no visible breach into the defensive system. The second clue is offered by raised ground visible on a sector of the trench, in an older topographical measurement. Situated right on the present access route, it could indicate a possible entrance into the „chicane".

In comparison with the eastern side, where the surface configuration imposed the building of a complex defensive system, the southern, western and northern sides are delimited by steep slopes that go 32m lower than the settlement level. So these slopes not only provided, but constituted as such a natural obstacle much more effective than any trench and wall. Under these circumstances, as investigations also show, those sides (after a previous layout) were only fitted with a stockade, built at the very edge of the platform (where the slope starts).

Traces of this stockade were first found on the western side. Here, a trench uncovered at the very limit of this side marks the place where the foundation of the stockade was buried into the ground (Pl. II, m 3-4.25). By S2 the traces of the stockade – including two posts – were also detected at the northern side limit (Pl. V), and by S3 they found traces on the southern side too (Pl. VIII-IX). The stratigraphic situation shows that both on the northern side and on the southern, the entrenchment correlates with the second Dacian level. The feudal level on the northern side, however, lies over the remains of the stockade.

Consequently, investigations indicate that the settlement at Solotvino had a defence system perfectly adapted to the terrain situation, and its construction had three distinct stages.

And because in a summary we cannot discuss all the problems raised by old fortifications, we will only mention two aspects. Some studies mention the existence of settlements fortified only with walls without stockades. The idea is wrong, because the stockade (which forms a vertical wall, difficult to climb) represents, in fact, the essential „barrage" for the attackers, providing, at the same time, maximum protection to the defenders. Consequently, that point of view must definitely be abandoned, since it is the result of incomplete research that ignores even the ground principles concerning antique fortifications (and not only those).

Also, investigations of the fortification at Solotvino show once more that the idea of considering the so-called „burned cores" (Schlackenwall) inside the walls, as being the result of deliberate burning, must be reconsidered. In fact, those burn-lentils are the substructure of the stockades which had caught fire, and a thorough (and repeated) investigation of such walls also provides precious stratigraphic information.

IV. THE BRONZE AGE HABITATION

IV. 1. The Stratum Situation

Except for some parts situated at the western border of the settlement, (where the Dacian habitation produced serious disturbances) the Bronze Age stratum was practically found all over the surface. It stands out by the generally yellow-brown color, different from the first Dacian stratum that is dark gray. The Bronze Age stratum (containing quite numerous pottery fragments) is also often delimited from the Dacian habitation (above) by a gravel deposit since the leveling performed by the Dacians.

Although in some parts the cultural stratum from the Bronze Age is only 10-15cm thick, the most frequent thickness is of 20-25cm. There are some parts though (mostly in the area of superposed houses) where the Bronze Age deposits reach 50 and even 60cm. So, for all the disturbances observed, we can still say that they did not substantially affect the thickness of this level of habitation. If this were to be true, we should conclude that the Suciu de Sus habitation at „Cetate" did not last too long. We also mention the fact that nowhere in the settlement have they uncovered two stages within the Bronze Age stratum. Under these circumstances, we consider that the discovery of superposed houses only marks consecutive habitations within the same level.

IV. 2. Archeological Complexes

Houses. During research we discovered nine houses: L9 and L9a within S2; L11 in S5; L13 in S1; L17 and L18 in S10; L19, L19a and L20 in S11 (we numbered them in the order of discovery, irrespective of the age they belong to). Additionally there is the house previously discovered by J. Kobal. P.P. Bârnea may also have discovered houses and the subsequent levelling may have destroyed some houses that could not be traced. We may, therefore, consider that the habitation was intense enough but for a short period of time.

Out of ten discovered houses, seven are on the surface. The other three (L9, L9a and L13), being slightly lower, are practically of the same type. We also note that within all of the discovered surface houses we found clay floors. Judging by the clearer cases, the surface houses had a quasi-rectangular shape, while the slightly lower ones were oval. Their surface does not exceed 10m². The holes prove that the walls were sustained by posts. A fireplace was found only in house 9a. The inventory is scarce and, with some exceptions, consists only in fragments of pottery. We mention that houses belonging to the Suciu de Sus culture, discovered on Romanian territory are mostly surface-type or with slightly underground foundations.

Pits. They have identified three pits belonging to this period. All of them are rounded and not too deep. They should be considered as storage pits (as basic purpose).

Hearths. Except for the fireplace discovered in house 9a, an isolated one was discovered. Its deep burn marks indicate an intensive usage over a long period of time.

IV. 3. Archeological Inventory

We will first mention the few small inventory items, then the pottery.

Burned clay items. That category contains two cone-shaped weights for a loom (one discovered in L17; Fig. 46/1.5) and a spindle whorl found in the house discovered by J. Kobal (fig. 12/3-3a).

Lithic items. Two identical disc-shaped polished items, having two opposed holes (probably to be suspended by threads; Fig. 47/2), seem to be weaving weights too. The third item, almost identical, comes from the house researched by J. Kobal, who is inclined to consider it as representing a human head.

Three curved knives of obsidian (fig. 47/3-5), were found (in S1) in the filling beneath the burn-lenti! marking the second stage of the entrenchment. The fine work shows that they belong to the Bronze Age habitation and cannot be associated with the small and roughly worked Paleolithic items discovered by J. Kobal. However, such knives were in use during the Bronze Age, including the Suciu de Sus culture.

The flat triangular flint arrowhead (Fig.12/2) also comes from the house researched by J. Kobal.

Boar tusk. There have not been found any bone or horn items during the investigations. But, within the Bronze Age stratum they found an unusually large boar tusk (Fig. 47/1), which undoubtedly was used as an amulet.

Bronze bracelet. The only bronze item belonging to the Suciu de Sus habitation, namely a bracelet fragment (round shaped in section; Fig. 12/1) was found in the house researched by J. Kobal.

Pottery. Pottery is – by far – the most numerous category, but, unfortunately, found in a very fragmentary state. An explanation seems at hand: the houses being at the surface, the possibility of pots being preserved intact is practically unimaginable, especially as the Bronze Age habitation was disturbed by the next ones. Under these circumstances, the shapes can only be guessed at and we cannot totally exclude the possibility that some mistakes may have occurred. Therefore, we did not insist on their typological classification. However, the pots having been made by hand, differences between items have clearly appeared.

Most items are medium quality common pottery, often having a porous aspect. We include here mostly large pots for storage and pots for cooking. They are usually decorated by striae and by belts of alveoli.

The second category is that of better quality pottery, represented mostly by small pots, used for serving food. We will present the types of pots that belong to the Suciu de Sus habitation at Solotvino.

A. Large pots with a rounded body. A large number of fragments indicate the existence of this type of pot, having a rounded body and a funnel-like mouth. Their large size (the mouth diameter of some items reaches 30-40cm) suggests their storage destination. They can be subdivided into two types.

Type A1, where we include pots of this type, without handles. They are black – or dark gray – on the inside and on the outside. Most of them have alveolar belts, or alveoli on or under the brim (Figs. 28/2-3, 30/2, 32/4, 33/1,3,5). Even though striation was also known in other Bronze Age cultures, by its special frequency it defines in particular the Suciu de Sus culture (over its entire existence). The simple waving stripe (Fig. 29/4) is rarely found, even in the Suciu de Sus culture. As for the pot in Fig. 30/1, decorated with a row of elongated alveoli, placed in a sector delimited by double deeply carved horizontal lines, it seems to be of Wietenberg influence.

Type A2. The large pots included here, have a more rounded body, curved neck, large mouth and have handles under the mouth (Figs. 28/1, 35/2,4, 36/6, 38/11, 41/2). Only the pot in fig. 32/8 has a slender shape. The pots of this type are usually red (different shades) on both sides. Most of them have stripes, but none of the large pots with handles has a belt with alveoli (only the on in Fig. 32/8 has small alveoli under the mouth).

B. Sack-like pots. This type includes large pots with very little curved walls, often almost straight (Figs. 30/3, 33/2, 35/3, 41/7, 43/8). With one exception (Fig. 43/8) they are completely black. They have alveoli or a belt with alveoli on the brim, and the body is striped. Their large size proves they were used as storage pots. As their shape is very stable they could also be used for cooking. The shape is very common for the Bronze Age and widespread in the Suciu culture.

C. Mugs. This category is very well represented (Figs. 32/6-7, 36/3, 38/5-10, 41/3,6, 42/5-6,8,11, 43/2,4,10). Almost all of them have a flaring mouth, rounded body and small handles close to the brim. They lack the alveolar belt and the striated ornament is rarely found, only on larger items (Fig. 42/8). Frequent are, though, the rows of incisions arranged semicircularly, slantly, at various angles, in waves or in chains, which are specific to the Suciu culture. On the item in Fig. 42/6 the incisions are S-shaped, a well-known motif in the Wietenberg culture. The mug in Fig 42/11 also shows analogies with the Wietenberg culture (at Derşida), by having two vertical grooves on the handle.

D. Cups. Generally, they are made of better clay than the previous category (Figs. 32/1, 36/1, 38/1, 42/9-10, 46/6) and (with two exceptions) are black or dark-brown. As for the ornaments, they are typical of the Suciu culture, but, in some cases, are very close to the Otomani style, e.g. Fig. 38/1.

E. Plates and bowls. There are two types: type E1, known in the Suciu culture, is represented by a cone-shaped plate with a flaring, unornamented mouth (Fig. 37/10). Type E2 includes plates with rounded body and a brim profiled towards the exterior (Figs. 31/2, 34/5-7, 37/2, 42/3-4). That type is found within the Suciu culture (even though there are no two absolutely identical items). The ornaments on some plates (Figs. 34/5, 40/6) recall, though, the Wietenberg culture.

We should also mention three other fragments – that do not belong to plates – those in Fig. 40/1,3-4, which also show some Wietenberg influence. Moreover, the ornament in Fig. 40/1 also indicates a Wietenberg technique.

G. Lid. The found fragment is from a large lid whose upper side is divided (by carved double lines) into four equal sectors with a punched button between them (Fig. 45). The four-sector division of the upper side is also found (as in the Wietenberg technique) on a lid from Derşida and also on a lid from the Otomani culture.

H. Various shapes. The pots in Figs. 29/1-2 and 46/2 are, due to their ornaments, very close to the Otomani culture, and especially to Wietenberg III. As for the fragment in Fig. 46/7, it probably belongs to a stand.

IV. 4. Conclusions on the Bronze Age Habitation

The presentation of the researches and the items ascribed to the Suciu culture of Solotvino, as well as the analogies at hand, call for some final considerations, including chronological ones. We must say, though, that the scarce publication of pottery from most of the settlements investigated over the past decades, as well as some stratigraphical ambiguities (concerning some of these settlements), pose serious problems to research. That situation, as well as the lack of new, major diggings (that should – at best – be performed by those specialized in the Suciu culture), explains both the diversity and the constant change of opinions concerning the status and the chronology of the Suciu culture.

Concerning the Bronze Age habitation at Solotvino, a primary aspect that must be stressed is the stratigraphical situation. Though, in some places, it was severely disturbed (by the following strata, a fact that explains the emerging of numerous items in the upper levels), investigations show that this habitation is represented by a single cultural stratum, the two cases of superposed houses being interpretable as just a succession of habitation during the same level (stage).

Proof is also offered by the fact that, regardless of the place of discovery – stratum, complex, or penetration of upper levels – the pottery items show a unitary aspect. Clearly predominating striated pottery fragments, the strong presence of pottery ornamented with incisions and, at the same time, the absence of pottery with excised decorations prove that the Bronze Age habitation at Solotvino is part of what we consider to be the first stage of the Suciu de Sus culture.

The origin and the chronology (including the stages) of the Suciu de Sus culture have been frequently debated since the 60's. Of course, the points of view discussed are known

to specialists, especially since they have often been summarized or mentioned in older papers or more recent ones. And, so as not to repeat known issues, here we will only mention the new aspects brought up by the researches at Solotvino, but (particularly) correlating them with some relatively recent opinions, often contradictory ones.

Such as the Bronze Age pottery at Solotvino items appear, they reveal, by their ornamental designs and by their crafting technique (incision), many similarities with the Otomani culture. And, as already shown (in the previous subchapter), some analogies with the Otomani style practically go as far as identicalness. While presenting pottery we have also mentioned some analogies (some of them very close) with the Wietenberg culture. Of course, these similarities noted at Solotvino do not actually bring anything new, but strengthen the old hypothesis formulated by those who support the theory of the role of Otomani influence and, to a lesser extent, of the Witenberg in the formation of the Suciu de Sus culture. Recently, that idea (including chronological data) has been sustained with stratigraphical arguments by P. Roman and I. Nemeti, who show that „...already during the 'classical' period ('stage III') of the [Otomani] culture there were signs of individualization or 'divergence' such as in the northern area (where the early stage of Suciu occurs)..."

As for chronology, we must say that in a study published in 1975, C. Kacsó placed the beginning of the Suciu culture during the first half of the middle Bronze Age. The same author (in 1987) considered Suciu I as Otomani III and Wietenberg III, during the Reinecke B1 Bronze. T. Bader placed the first Suciu stage during the Reinecke B1 phase too, but considered it equivalent with Otomani II and Wietenberg II, an equivalence which (in 1995) seems „probable enough" to C.Kacsó too. But, in the same article (on the next page) C. Kacsó also considers as „probable enough" P. Roman and I.Nemeti`s opinion (that the Suciu culture was formed by regionalizing of the Otomani culture; n. 79), thereby contradicting his own theory concerning the equivalence of Suciu I with Otomani II and Wietenberg II (because, according to the two above-mentioned authors, regionalizing occurs during Otomani III). To close this series of contradictions, we should also mention C. Kacsó`s contribution of 1990, where he claims that communities of the Suciu culture „...were present at the beginning of the late Bronze Age" and that „this culture... had already started during the second part of the middle Bronze Age". Therefore, if we take into consideration all these hypotheses (including the Suciu evolution within the Lăpuş group), we can conclude that, according to C. Kacsó the Suciu de Sus culture represents – within the Bronze Age – the longest cultural-historical phenomenon, with an evolution of approximately one millennium.

Of course, in accordance with the freedom of opinion, anyone may change, in any way and as many times as he likes, his chronological opinions. And that is what they often do, the latest example being a chronological scheme (*Zeittafel*), in which: the beginning of the Suciu culture is placed around 2000 B.C., similarly to the Otomani and Wietenberg cultures; as for the Wietenberg culture, it „ends" around 1500 B.C., not taking into consideration the chronological data established by the researches entirely dedicated to this culture, including the data in the two doctoral theses on the Wietenberg culture.

We have mentioned before that the Bronze Age level at Solotvino is relatively thin, allowing us, therefore, to estimate that the habitation did not last for more than one century.

As for pottery, it contains some types of ornaments which were still present in Otomani II and Wietenberg II, but which evolve or even become typical for the next stage (III) of these cultures. But it also contains elements corresponding to Otomani III and Wietenberg III. And, as a basic rule in archeology (not taken into consideration by the supporters of – more and more – early dating), the more recent finds make possible more precise chronological borders for the archeological sites under discussion. We consider that the Suciu level at Solotvino is generally synchronous with Otomani III – Wietenberg III. In other words, the Suciu habitation at Solotvino is placed somewhere in the course of Otomani III and Wietenberg III. This dating also explains the occurrence of the above-mentioned similarities with the third phase of those cultures. Therefore, to withdraw those items from the context of the level, by considering them (for the sake of earlier dating) a subsequent intrusion, would mean to artificially force reality. Even by choosing that dating we do not add anything new, because (with very few exceptions) most specialists consider (or have considered at least once) that the Suciu I phase corresponds in broad lines with Otomani III and Wietenberg III.

For a final problem: Does the Bronze Age level at Solotvino represent the first phase of the Suciu de Sus culture? It is obvious that during that stage, the Suciu I phase is constituted and presents some very well established features. Among those, there stands out the massive usage of striated ornaments, which, at that date, is scarcely practised within the Otomani or Wietenberg cultures. Moreover, the relatively deep and wide incisions on some fragments of pottery from Solotvino (Figs. 30/1, 34/5,7, 40/4) could be considered predecessors of excision, a technique that will mark phase II of the Suciu culture.

V. THE DACIAN HABITATIONS

V. 1. The First Dacian level

V. 1. 1. Archeological Complexes

During recent diggings there have not been discovered any house belonging to this level. J. Kobal, however, has uncovered, in S1, the short side of a dug-in house which may have had an almost rectangular shape.

The storage pits are better represented. There have been discovered six such complexes (pitss nrs. 7, 13, 17, 24, 25 and 27). To those we should add four other pits discovered by J. Kobal.

V. 1. 2. Archeological Inventory

The archeological materials discovered in the first Dacian level are mostly pottery fragments.

The pottery is handmade, only in very rare cases being discovered fragments that have been crafted on the wheel. The main pottery shapes are represented by sack-like pots, double-cone-frustum pots, and bowls. Mug fragments are rare. We should also mention some trays, strainers and a spindle whorl, the last one having been discovered by J. Kobal.

As for iron and stone items, they are represented only by a metal bar (Fig. 13/7) and a series of whetstones.

V. 1. 3. The Chronology of the First Dacian Settlement

After having analyzed the archeological materials, we could observe the fact that generally, the pottery items discovered had been used for a long period. A number of pots reflect their perpetuation (morphologically and as crafting technique) since the first Iron Age. That is the case with some sack-like pots, with short-necked containers used in the kitchen, with polished pots, red on the inside and black on the outside, some types of bowls, etc. Given these circumstances, the pottery fragments from Solotvino-„CETATE" have analogies in various areas, each type taken separately being present both in extra-Carpathian settlements and in the Thracian or Celto-Dacian environment within the Carpathian area. That is why in trying to establish the chronology of the settlement at Solotvino-„CETATE"", we need a comparative analysis of the whole number of materials with those from the neighboring cultural environments. And especially since the Tisa area, corresponding to the historical Maramureş, seems to have been - during that period - quite isolated from the surrounding areas, which underwent specific ethno-cultural processes.

The Kuštanovice group area, considered by most specialists to be of Thracian ethnicity, lies north of the Tisa, in a hilly area of Trans-Carpathian Ukraine. Unfortunately, the pottery of that particular group (whose activity lasted from the end of the 7th century/the beginning of the 6th, to the middle of the 3rd century BC) is mostly known from funeral finds, the settlement being too little investigated. At Solotvino-„CETATE", however, as with Kuštanovice, the wheel-made pots are rarely used. A number of pottery items are to be found in both areas, but the materials, generally speaking, do not coincide.

To the west, in the Szentes-Vekerzug environment, and especially in the Sănislău-Nir group area they used wheel-made pottery in large numbers. At least a quarter of the pottery inventory of the settlements is represented by such containers. Some of those were used by the local communities even after the arrival of the Celts, around the middle or the second half of the 4th century BC. This type of pottery is not to be found at Solotvino-„CETATE". But a number of handmade pots (kitchen pots, bowls, etc.) are found in both areas. We do not consider, however, that there is a close connection between the two areas. Most of those pots reflect the local evolution from the first to the second Iron Age, and are of simple shapes. „Complex" pots, like type 3 bowls or the wheel-made mug fragment, are very rare, and are probably imported from the west (from the La Tene environment).

The pottery from the La Tene settlements in the intra-Carpathian area clearly distinguishes itself from the pottery at Solotvino. In the La Tene B2-C1 settlements there are, however, some types (sack-like pots, type I, II and IV bowls, handmade double-cone-frustum mugs, etc.) present at Solotvino too. It is obvious that the evolution of the local communities in Transylvania had suffered a process of transformation since the arrival of the Celts in the area, the pottery items being of various shapes.

The Solotvino-„CETATE" settlement, located in a relatively isolated area, underwent a normal evolution, not being influenced by the „shock" of the Celts` arrival. That could explain why most of the pottery is similar to those in Daco-Getic settlements of the 4th-3rd

centuries BC, south and east of the Carpathians. In some cases (the bowl with punctured horizontal handles) we can even consider them as imports from that region. The occurrence of some wheel-made items (especially Greek) in the extra-Carpathian settlements and their absence at Solotvino-„CETATE" are natural, considering the closeness (in the first case) or the long distance (in the second) from the Pontic cities.

Therefore, the first Dacian settlement from Solotvino could be active between the 4th and 3rd centuries BC. Even though some pottery items inherit First Iron Age features, the absence of some specific pots (like the bowls with a lobated mouth) indicate a starting date for the settlement *towards the end of the 4th century BC or the beginning of the next.* As for the end of the settlement at Solotvino-„CETATE", the items discovered suggest it was *the end of the 3rd century BC.*

These chronological limits are consistent with the analysis of the social-historical processes within the Thracian area. The settlement at Solotvino-„CETATE", as shown in a different chapter, was entrenched with an earth wall (provided with a stockade) having a front trench. Around the middle of the 4th century BC in the Thracian world of the region between the Danube and the Carpathians and from the east of those mountains to the north-Pontic regions there appeared tens of fortified settlements. There are some which had appeared even earlier, but not many. The surface of the protected areas varies from 1-1.5 to 20-25 hectares, but most of them are of 2-5 hectares. All these settlements have stopped existing around the middle and second part of the 3rd cent. BC. Therefore, a large portion of the Thracian region suffered a similar fate. We should focus on this phenomenon from now on.

Concerning the fortifications in question, it has been supposed that they were built against external threats: the intrusion of the Scythians in the East, the threat of the Celts, the Tribali or Macedonians (in the case of the settlements south of the Carpathians or the North-Balkan ones). The abrupt end of those fortified settlements was sometimes blamed on the same external causes (for example, the Bastarnic invasion in Moldavia). I. Brujako has recently synthesized the theories about the extinction of the NW Pontic settlements during the 3rd cent. BC. The first theory takes into account the Sarmatian invasion around the year 300 BC. The second one refers to the attacks of the Celts in the area (as suggested by the Olbian decree in honor of Protogenes, and by a number of La Tene finds). According to the third theory, during that period there was a sudden change of weather, followed by a serious drought. That phenomenon determined the abandoning of settlements and migration of communities towards the northern, more fertile regions. The supporters of the fourth theory claim that due to the wheat crisis that affected the Greek towns during the first half of the 3rd cent. BC, the relationships with the barbarian world suffered, and that caused instability in those regions. Concerning the fortifications to the south of the Carpathians, it has been assumed that their destruction was due to some attacks, while some were abandoned since they were „morally worn-out", and the extinction of some was even blamed on catastrophical earthquakes (as suggested by some discoveries at Sboryanovo in NE Bulgaria). The large variety of theories does not explain, however, the essence of the transformations in the area inhabited by Thracian communities. Of course, in some cases we can presume some violent actions of a warlike population. The changes in the Thracian world, as expressed in historical sources and in the archeologicalfinds, occurred more probably due to internal, social causes inherent in the social structure of those communities.

In the 4th–3rd centuries, after the fortified settlements began to flourish, there appeared a number of „monuments" connected to that phenomenon. They are a number of tumular tombs with funeral chambers and large gold and silver hoards. All of them suggest the rise of a local aristocracy expressing the power and authority they gained by building impressive edifices. In the areas closer to the Greek cities we find buildings (like the ones at Seuthopolis and Sboryanovo, or the funeral chambers between The Danube and the Aegean Sea) inspired by the classical world. Even north of the Danube, in Oltenia, the settlements at Coțofenii din Dos and Bâzdâna were surrounded by brick walls observing Greek technique. To the south and east of the Carpathians, tumular tombs were provided with funeral chambers built of local stone in a „barbarian" fashion. For fortification they also used traditional defence elements (earth walls with a stockade and frontal trench), but there are exceptions, such as Cotnari or Butuceni, in Moldavia. The above-mentioned situation indicates connections with the Greek world even in that remote area.

The fall of Thracian aristocracy begins around the middle of the 3rd century BC, lasting towards its end. The consequences are the disappearance over a short period (a few decades) of the entrenchments, of the rich tumular tombs and of the gold and silver hoards. The invasion of the Celts into the Balkan Peninsula during the first half of the 3rd cent. (with all the consequences of those attacks), and of the Bastarnae into central-northern Moldavia (around or soon after 200 BC) may have affected the extra-Carpathian Getic power. V. Sîrbu and G. Florea even wonder „if the large economical resources invested in famous precious metal markets and the huge building effort may not have exhausted the Thracian society". It is quite obvious, though, that in a few decades the fotified settlements vanished from a vast area, which could only happen due to the disappearance of the aristocracy that „created" the phenomenon. The written historical documents do not give any details on these fast changes at the social level. They are, however, similar to those suffered by the classical world. Over only a few decades of the 5th century BC Greek cities shifted from oligarchic regimes to democratic ones. The phenomena in the Thracian region are similar in respect of the vast area within which they occurred and of and their speed.

The settlement at Solotvino-„CETATE", placed in a relatively isolated area and „uncontaminated" by the intrusion of the Celts in the Carpathian region, witnessed the natural fate of Thracian communities. Moreover, some pottery fragments (the bowl with horizontal punctured handles) prove that there existed some connections with the Getae of extra-Carpathian areas. The end of its existence, around the end of the 3rd cent. BC, fits the general frame of disappearances of such sites from a vast area of the Thracian world. As for the violent fire that burned the fortification, we may blame it on attack(s) from the outside, and it indicates an agitated period.

On the other hand, the poor and very fragmented inventory suggests an „organized" departure from the settlement. That particular community could migrate into the same micro-area especially since the large platforms on the right shore of the Tisa provided favorable living conditions and the large salt resources nearby favored economic exchanges with the neighboring regions, which lacked such resources.In that respect, the hoard from Sighetu Marmației, found between 1860 and 1865 on the shore of the Iza, not far from where the latter flows into the Tisa, can be interpreted in connection with the general changes in the area, now better known to us due to the research on the Solotvino-„CETATE" site.

That particular hoard contains at least two coin types (only 24 items are known), which is a rare case, both for the Dacian region and for the Celtic one. A number of coins (of the Sighet type) are specific only to this coin hoard and were dated in the second half of the 3rd cent. BC (the late version even reaching the beginning of the 2nd cent. BC.). Other coins probably came from the Celtic environment in the Mukacevo region. Also worth mentioning are the coins specific to the NE Dacia minted during the second half of the 3rd century and the first half of the next. The last coins are from the east of the Carpathians (of the Dumbrăveni type) minted around the middle of the 2nd century BC.

The Sighetu Marmației hoard indicates a period of prolonged accumulation. Its formation was possible due to commercial activities (maybe trade with salt) as the large number of coin types indicate, the existence of some divisionary coins and the presence of coins from the East and North of the Carpathians. The local types of coins were minted around the second half of the 3rd century BC. The workshop they were minted in and the authority which ordered them can be traced back to Solotvino-„CETATE", not far from there. The hiding of the hoard happened probably during the agitated period of the 2nd century BC.

The first Dacian level at Solotvino-"CETATE" reflects the existence of a Dacian community very well structured and organized long before the events happening during the time of Burebista. This fact poses a series of problems in the interpretation of the ethno-cultural and historical processes that occurred in the upper Tisa area during the second Iron Age. Those aspects will be dealt with after we analyze the finds of the second Dacian habitation.

V. 2. The Second Dacian Level

V. 2. 1. Archeological Complexes

The second Dacian level is better preserved, stratigraphically spreading over the whole surface of the platform.

During the three campaigns performed between 1996 and 1999 twelve houses were, discovered. Nine of them were surface structures and 3 were partially dug-in. In four cases, the houses had hearths inside. They are 2.75-5m long and 2-3m wide.

At the southern border of the settlement, a large structure was found, which - by its features, different from the other such structures - poses a series of specific problems. It is a wooden structure with horizontal logs (forming the base of the building) fixed in the ground, as visible in the ditches they were fitted into. Those ditches were 0.35-0.50m wide. The whole structure had a quasi-rectangular shape (the long sides are not parallel), lying on the NV-SE axis and provided with an apse at the western end. The walls of the apse were made of vertical posts sunk in the ground. Six of the post-holes werefound, having a diameter of 0.25-0.50m. Also, the apse was separated from the rectangular room by a wooden wall, as proved by the holes of two pillars found inside. The overall dimensions of this structure are 12 x 6m (the width being measured at the separating wall), out of which the apse has ca. 2m, the width of the short side is 4.10m, the length of the southern side measuring 10.90m and the northern one 6.37m. In the northeastern corner, on the long side, the entrance may have been placed.

Unfortunately, the interior of the building was disturbed by the feudal habitation. Therefore, the Dacian inventory is insignificant. We must notice, though, that in the ditches in which the horizontal logs were fitted, a number of pottery fragments found a secondary location after the burning of the structure. They mostly represent handmade jars, ornamented with buttons, alveoli belts and sprinkled ornaments (Fig. 86).

The general aspect and the impressive size, much larger than the houses in the settlement, suggest that the structure in question was not just a civilian complex. The analogies with the situation in other regions in Dacia suggest that the large structure with an apse was a religious edifice.

As for pits, the last level holds 15 of them.

V. 2. 2. Archeological Inventory

The archeological inventory of the second Dacian level is much richer than the one discovered at the first level. It especially consists of pottery fragments, but also of iron and stone items.

The handmade pots are the most numerous, the wheel-made vessels being fewer in number. Best-known items of the second Dacian level are jars and fruit-trays. Various types of storage pots, bowls, mugs and other receptacles, as well as two semispherical cups were also discovered. Imported pottery consists of a number of Celtic vessels (some painted) and a fragment of a Roman vessel.

The iron items are not so numerous. We mention the discovery of an iron sickle (Fig. 114/5), of an axe with a longitudinal socket for the shaft (Fig. 114/10), and of two masonry chisels (fig. 114/8-9). Nails, spikes and cramps, and the household items represent the iron building materials by a number of knives with more or less curved blades. Among these there is one that preserved its bone handle (Fig. 114/7). Iron weapons are rare. Recent diggings have unearthed an iron arrowhead (Fig. 113/1); P.P.Bârnea found a curved dagger with numerous analogies in Dacia.

V. 2. 3. The Chronology of the Last Dacian Level

The discovered pottery items show, usually, signs of long usage. There are, however, pots used only in some periods, a fact proved by the examples from other regions of the Dacian area. Such are storage containers with a „umbo"-shaped bottom and those with a thickened mouth rim, which were used during the 2nd-1st centuries BC. Significant is the fact that the pottery of that type is not found at Malaja Kopanija. Also, the „stand"-bowl (Fig. 105/3), the fruit-trays with a faceted rim and the double-cone-frustum mugs (types I-II) were traced back to the 2nd – 1st century BC, while the Celtic double-cone-frustum bowl (Fig.110/3) was used during the 2nd century BC.

Other vessels are specific only to the 1st century BC. We include here the Celtic wheel-made jars, the painted pottery, the semispherical cups etc.

Most of the storage containers, of the jars, some wheel-made fruit-trays and mugs were used for a long period, covering – chronologically speaking – the period 1st century BC-1st century AD. We note, however, that some tools (as the axe with a longitudinal socket) are frequent in the neighbouring Celtic settlements of the 2nd-1st century BC.

Taking into account all of these chronological data, we can conclude with enough accuracy that the settlement corresponding to the last Dacian level at Solotvino-"CETATE" *started its existence during the 2nd century BC, probably during the first half or –at latest – towards the end of that century. In relative chronology, the settlement began during the period corresponding to La Tene C2.*

In the Dacian area there are a number of other settlements fortified with an earth wall fitted with a stockade and ditch, whose beginnings date from the same period. Among these are those at Sighişoara-Wietenberg (Mureş County) and Pleaşov (Teleorman County). In the inventory of the last there are handmade vessels identical, from the point of view of the shape and of the crafting technique, with the early pottery fragments from Solotvino. They can be accurately dated on the basis of the amphora seals from the 2nd century BC and of some metallic items specific to the first half of the 1st century BC.

The appearance in Dacia of some fortified settlements after the first quarter of the 2nd century BC - having in some cases an economic, military and religious function - is considered as a natural evolution for Central-European communities. During the same period, in the neighbouring areas inhabited by Celts, a number of *oppida* were created, of a different aspect, but expressing a similar social and functional evolution.

As for the end of the settlement at Solotvino, the absence of some relevant archeological materials poses some problems of interpretation. A number of pottery items dating from the 1st century BC to the 1st century AD, as well as the Roman pottery fragment mentioned above (from the 1st century AD), could indicate that the settlement in question was abandoned after the fall of Decebalus' Kingdom and the conquest of Dacia by Romans. We will return to the mentioned historical context later on. We insist, however, on the fact that the nearby settlement at Malaja Kopanija ceased to exist at the beginning of the 2nd century AD. That observation is sustained by numerous archeological materials (especially Roman imports) found in that settlement, dating from the course of the 1st century BC. Such items are not found at Solotvino-"CETATE". Also, a number of wheel-made pottery items (abundant at Malaja Kopanija), such as the Roman type jars with a widened rim, the strainers, the lids, etc. That situation could indicate an end of the settlement at Solotvino at the beginning or the first half of the 1st century AD. On the other hand, however, there have not been discovered any vessels specific to the 1st century BC and found in large numbers at Malaja Kopanija (wheel-made vessels with two handles, fruit-trays with polished ornaments, numerous painted Celtic containers, etc.); these „absences" from the inventory of the settlement at Solotvino could be accidental.

In conclusion, the dating of the settlement corresponding to the last Dacian level from Solotvino-"CETATE" could be between *the second quarter/the half of the 2nd century BC and the 1st century of our time.*

V.3. Conclusions

V. 3. 1. The economy of Dacian settlements. Salt mining and trade

The finds from the Dacian strata at Solotvino-"CETATE" provide a series of data regarding economic activities of communities in the area under discussion. Such data are

more evident in the case of the last Dacian settlement. Implements made of iron, stone, clay, etc. represent a series of productive domains similar to the ones manifest over the rest of the Daco-Getic area. We will not insist on these economic directions, as they were already pointed out in our analysis of archaeologic finds specific to each field of activity. But we will dwell, to the extent allowed by the data at out disposal, upon exploitation of the immense salt deposits located not far from the „CETATE" site of Solotvino. Those deposits influenced, through time, the evolution of the communities in that region.

In ancient times, as well as today, salt was indispensable in the food of both humans and animals. Also, it was used in preservation of food, processing of skins, nonferrous metallurgy, etc. The intra-Carpathian territory of Romania and Transcarpathian Ukraine are among the areas richest in salt deposits, while large area to the west, and especially Pannonia, lack salt. That is why, beginning in prehistory, close connections were established between the two areas.

In Maramures, as in other regions of Dacia, surface rock-salt deposits were accesible, under the shape of salt mountains, like the ones near Solotvino. Under such circumstances, salt could be mined in surface quarries. The traces of ancient exploitation have vanished, in most cases, due to subsequent actions (during the Middle Ages and modern times). However, during the former half of the 19th century (more precisely in the years 1817, 1846 and 1847) traces of ancient exploitation were observed at Solotvino: some came from the Bronze Age (according to V. Wollmann), but, very probably, there also were some from the second period of the Iron Age. The diggings were irregular in shape and they descended to depths of ca. 10-13 m, with a diametre of ca. 13 m, the height of excavated matter rarely exceeding 5 m. In some cases, a reservoir-like depression was discovered, for accumulation of infiltrated water. The inventory of objects found in these quarries includes wooden tools and jute ropes probably used for hoisting salt blocks to the surface..

It was also at Solotvino where square-shaped surface quarries were found, with seven-meter sides with hewn beech- or oak-wood reinforcements. These indicate rather, by comparison with the Roman salt-mines at Ocna Sibiului, dates at the beginning of our time.

Another method of obtaining salt was by dissolution in fresh water and recrystallisation within the deposit. The water was channelled to special places in the salt deposit, then specific tools were used for the remaining operations. Although Florin Medelet considers that such processing was not characteristic for Dacian mining of the 1st millenium B.C., the discovery of the equipment of such exploitation at Valea Florilor (Cluj), probably belonging to the second Iron Age, might indicate the employment of that method in some cases. A similar, more complete installation of that kind was found at Solotvino, and it probably belonged to Dacians.

As regards salt trade, many specialists have pointed out that salt was one of the principal Dacian riches for export. F. Medelet considers that the salt of Transylvania „covered the necessities of the population of the Pannonian Plain, of the Danubian banks above the Iron Gates, as well as of a part of the Balkan Peninsula west of the Vardar-Morava gorge."

A series of archaeologic finds illustrate the directions and the size of salt trade over the territory of the historical Maramures. In that respect, we should take into account links

with adjacent saltless areas (such as Oas), as well as more remote areas. The ancient techniques of exploitation and the lines of communication were not much different from the ones of mediaeval times. R. Popa observed that, according to mediaeval charters, the salt of Ocna Sugatag was transported by horses, over mountains, to Oas. We may suppose that such short-distance trade had functioned in antiquity too, although it did not leave manifest traces, due to identical items of material culture in the same micro-region.

Commercial exchange with more remote areas may be more precisely detected due to materials specific to those areas, and especially due to money circulation. Noteworthy is again that the Sighet hoard - including nine types of currency (a rare case in both Dacian and Celtic territories) - had been accumulated over the latter half of the 3rd c. B.C. and the former half of the next. Such accumulation of coins, both local and originated in other areas, reflects intense economic exchange, probably based on salt trade. It seems that the inhabitants of the earliest Dacian settlement of Solotvino did not „export" salt to Pannonia at the end of the 4th c. B.C. and during the next one. The fragment of a Celtic pot found by J. Kobal (Fig. 20/1), and the Celtic coins of the Sighet hoard (probably having their origin in the region of Mukacevo), indicate exchange in the area around the upper Tisa. Also, two tetradrachmas of the Sighet type (possibly included in a bigger hoard, now lost), probably discovered around Cracow, indicate contacts with the area north of the Carpathians. A series of pottery fragments from the first Dacian layer of Solotvino-"CETATE" (the fragment of a bitronconical vessel ornamented with groups of hemispherical buttons arranged in threes - Fig. 103/3; the plate with horizontal perforated handles - Fig. 17/6, etc.), as well as the Dumbraveni-type coins (specific to Moldavia) in the Sighet hoard suggest ties with areas east of the Carpathians. The fact that the Dacians of Maramures did not export salt to the Pannonian Plain may be explained by the control exerted on Transylvanian mines by the Celts settled in that area. The latter probably provided salt to Celtic communities of western areas.

The situation changed as soon as the second settlement of the „CETATE" site was established. Imported Celtic pottery of the 2nd c. BC, and the fragment of a 1st c. Roman vessel indicate links with areas of the middle Danube. Nevertheless, such finds are not as numerous as those of of Malaja Kopanija. The latter was located on a hilltop on the right bank of the Tisa, ca. 50 km. down the river from Solotvino, at the point where the valley opens into the plain. By that special strategic position, the Dacians of Malaja Kopanija could control the whole traffic on the Tisa, and especially salt trade. Salt was probably carried by crafts to Pannonia, as it was done later, in mediaeval times. The „monopoly" of salt trade ensured flourishing of the settlement, a fact manifest in the great number of artefacts, Celtic (during the 1st c. BC) and Roman (during the 1st c. of our time), as well as in the numerous local workshops. Moreover, a Roman fibula of strong profile (in the making), shows activity of a 1st century bronze-smith who had come from the Empire. The technology shown by such artefacts is - as we have stated on other occasions - specific to workshops in Noricum and Pannonia, the latter probably being the native land of the above-mentioned smith.

Finally, currency circulation also attests to flourishing of commercial activities at Malaja Kopanja. V. Kotigoroško mentions discovery of 21 coins (without indication of whether they were all from diggings, or also from chance findings). They are of the following

types: Vel'ko Bistrec (N Slovakia), Sirmium, republican Roman (including denarii of the the Nemausus colony in southern Gaul), one drachma of Dyrrhachium, and an imitation of a coin minted under Nero. Besides these there are two hoards discovered on the left bank of the Tisa (very close to Malaja Kopanja), at Gudja and Koroleva. The latter includes 11 drachmas minted at Apollonia, 12 drachmas of Dyrrhchium, 2 tetradrachmas of Thasos, and 11 republican Roman denarii. The great number and the diversity of coins from Malaja Kopanja also prove flourishing commercial activity.

The control on commerce exerted from Malaja Kopanja accounts, to a certain extent, the scarcity of imports in the last Dacian layer of Solotvino-"CETATE". On the other hand, that situation may suggest a relationship of subordination (economic ? political ?) of the Solotvino Dacians to the ones of Malaja Kopanja. But ethno-cultural and historical problems of the upper Tisa basin will be discussed in detail in the following subchapter.

V. 3. 2. Ethno-cultural and historical processes within the upper Tisa basin during the latter half of the 1st millennium B.C. and the beginning of the 1st millennium of our time

Archeologic diggings of the last decades make possible a reinterpretation of certain aspects of the ethno-cultural configuration of the upper Tisa area during the latter half of the 1st millennium B.C. and the beginning of our time. Also, a number of historical events which occurred in the area under discussion may be taken into consideration, although anncient sources are silent in that respect.

Today it becomes more and more clear that the fragmentation of geographic units in the upper Tisa basin caused phenomena different from one micro-region to the other, htough distances between them are small. For the end of the first Iron Age, small cultural groups have been observed, archaeologically. The most specific phenomenon, the Szentes-Vekerzug culture, occupied an important part of the Pannonian Plain (Alföld). At the limits of its diffusion, east and north-east, a series of local manifestations have been revealed, such as the Sanislau-Nir group (in the area of Satu Mare-Carei in NW Romania), or the SE Slovakian finds. Also, the discoveries of tumular graves in the hill-country of Transcarpathian Ukraine (very rarely extended to the plain) have given shape to a peculiuar archaeologic aspect: the Kuštanovice group. Finally, recent diggings at Belaja Cerkov' (Biserica Alba) in Transcarpathian Ukraina, and the older ones at Sarasau seem to suggest the existence of a late Hallstatt horizon specific to the Maramures depression, a relatively secluded area.

From an ethnic point of view, all those cultural phenomena were attributed to northern Thracians, although Scythian elements should be taken into account in the case of the Szentes-Vekerzug culture. Those elements, however, are absent from the Sanislau-Nir and Kuštanovice, from SE Slovakia and from Maramures, a fact which confirms the attribution of those discoveries to the great Thracian block.

The cultural and ethnic configuration of the area changed after the middle of the 4th c. B.C. At the end of La Tène B1 and the beginning of the B2 sub-phase the first groups of Celts penetrated the eastern part of the Tisa Plain. The first horizon of the Piscolt necropolis (Satu Mare), and certain finds in Crisana belong to that period. The symbiosis

of the Sanislau-Nir natives with the newcomers may be detected in certain forms of Hallstatt pottery (bitronconical vessels, or some wheel-made and hand-made pots, etc.) which were perpetuated into the next period, during which they occur together with La Tène artefacts in typical Celtic settlements and necropoles. During the same time, Thracian communities of SE Slovakia, those of Transcarpathian Ukraine and of Maramures continued their evolution without „contamination" by elements specific to the Celts, who did not reach those regions.

A new stage in the ethno-cultural evolution of the upper Tisa was marked be the events which took place in the Carpathian basin and the north of the Balkan Peninsula towards the end of the first quarter of the 3rd c. B.C. Those events were mainly the Celtic invasions of the Balkans during the time of 280-277 B.C. Echoes of that troubled period are to be found in ancient writings: „the gauls, after having waged an unfortunate war against the city of Delphi, ... were chased away, some moving to Asia, others to Thrace. From there, by using the same roads they had come along, they returned to their old homeland. One group of them settled at the confluence of the Sava and the Danube, and they liked to be called Scordisci" (Trogus Pompeius - Iustinus, XXXII, 3, 6-8). The groups of Celts who left the Carpathian basin, and their return to „their old homeland", caused displacements of communities over a vast area, including regions on the Tisa. A series of Greek artefacts (found on archaeologic sites dated within the period under discussion) were probably brought in under those circumstances. Moreover, the appearance of some new necropoles (such as those in Crisana, or the one at Ciumesti, Satu Mare), having their beginnings towards the end of La Tène B2 (the second quarter of the 3rd c. B.C.), may be referred to the same motions. At the same time, an analysis of the Piscolt necropolis is illustrative of the fact that earlier graves are concentrated in the northern area, while the complexes of the last two horizons (corresponding to the end of La Tène B2 and the C1 sub-phase) are placed in the southern area of the necropolis. That location suggests the appearance, at a certain moment, of a community which occupied the southern side of the dune on which the necropolis lies. The fact that what we have there is not a normal horizontal evolution of the cemetery is indicated by the continuation, during La Tène C1, of burials in the northern area too. Consequently, the two groups of graves might indicate the existence of two different communities using the same consecrated funeral ground.

The displacement of Celtic communities in the context of the events of 280-277 also caused the expansion of the area occupied by them. Thus, in the plain area of Transcarpathian Ukraine and in SE Slovakia there appear new Celtic settlements and necropoles. such as the ones at Ižkovce and Valaliky-Koštany. During the same period, imported La Tène wares (fibulae, bracelets, pots, etc.) reached the area of Kuštanovice and the hilly country, some of those artefacts being dicovered in tumular graves. They mark the last manifestations of the Kuštanovice group, which ends its evolution towards the middle of the 3rd c. B.C.

As regards Maramures, the existence of well-structured centres of local power (such as the Dacian fortified settlement of Solotvino, which was already functional during the former half of the 3rd c. B.C.) prevented the penetration of Celtic groups in the area. In his analysis of the finds of the second Iron Age in Transcarpathian Ukraine, J. Kobal rightly observed that Celtic settlements never occurred east of the Reka (i.e. in Maramures), that river marking the border between the two ethnic groups.

In a previous subchapter we referred - in the larger context of the Thracian world - to what caused the disappearance of the settlement corresponding to the first Dacian layer of Solotvino-"CETATE". Soon afterwards, during the third quarter or in the middle of the 2nd c. B.C., a new fortified settlement was established on the same site. Its appearance expressed the evolution of Dacian society during that period (a stage corresponding to the Central-European La Tène C2). Those developments could be detected in other Daco-Getic sites, of which we mentioned Sighisoara-Wietenberg and Pleasov. The same evolution was to lead to the making of the Dacian kingdom under Burebista. The events at the end of the formwer half of the 1st c. B.C. had effects of the upper Tisa area too. Thus, the expansion of the Dacian kingdom was felt as far as SE Slovakia. It was probably during that time when the Malaja Kopanija fortified settlement was founded, and the Zemplin settlement was integrated in the boundaries of the kingdom. It is significant that the earliest burials of the Zemplin necropolis belong to that period, and their inventories include weapons coming from southern Dacian territories. It was at the same time that artefacts from the south (hemispherical cups with ornaments in relief or undecorated, curved daggers, etc.) also reached Tisa settlements, Malaja Kopanja and Solotvino. Two main opinions have been expressed as regards the ethnic situation of the area under discussion. The former, sustained especially by I.H. Crisan, observes uninterrupted continuity of Dacian communities from late Hallstatt to the time of the Dacian kingdom and even after that. The second hypothesis implies that there are no sufficient arguments to assert cultural continuity from late Hallstatt to the end of the second Iron Age, the „classical" Dacian finds (like those of Zemplin) being regarded as due to the expansion under Burebista. However, the Solotvino-"CETATE" diggings prove, at least for the Maramures depression, a long evolution of local elements, the finds showing specific Dacian features. Also, it is evident that the expansion of „historical" Dacians under Burebista „enriched" the already existing fund of the Dacian ethnic component, thus integrating the space under discussion in the sphere of the kingdom ruled by the dynasts of Sarmizegetusa.

Another problem under debate in specialized literature is that of a series of archaeologic and cultural facts like the following. Finds from SE Slovakia (especially from Zemplin), Transcarpathian Ukraine and Maramures (Malaja Kopanija, Solotvino, Oncesti, etc.) have been attributed by some specialists to the Lipica culture. Although the materials are similar (both east ans west of the Carpathians), that aspect should be explained by the common Dacian fund in both areas. Burials are decisive in the interpretation of that aspect: the necropoles and isolated graves specific to the Dacian group of Lipica (concentrated mainly in the upper Dniester basin) are flat, while the funeral complexes so far discovered on the upper Tisa are tumular. That fact indicates different communities.

To return to the events of Burebista's time, it is noteworthy that, according to documentary sources, after the death of the Dacian king „his successors were divided, and they broke the governing power into several parts. Not long ago, when Emperor Augustus sent an army against them, the power was divided among five states. But at that time id had been divided into four. Such divisions are temporary and they change now this way, then that way" (Strabon VII, 3, 11). Certainly, it is very difficult to locate such small kingdoms which, according to Strabo, were ephemeral. The disuse shown by

certain fortifications east of the Carpathians at the end of the 1st c. B.C. - in spite of the fact that those settlements continued to exist, reaching great economic flourishing during the 1st c. of our time - indicates one of the regions separated from Burebista's kingdom. Similar features are visible in South-Danubian regions, where a series of local dynasts were mentioned shortly after Burebista's death. Finally, the regions between the Tisa and the middle Danube were no longer under the rule of Dacian kings. , that territory being occupied by Jazygian Sarmatians during the former half of the 1st c. of our time. The fortune of Dacians on the upper Tisa is dificult to discern., The use, until Decebal's time, of fortifications in that area (at least at Malaja Kopanija) is one argument in favour of the idea that the Maramures Dacians continued to belong to the nucleus of the Dacian kingdom. The same spreading of fortresses and fortified settlements indicates that, at least under Decebal (or possibly during the whole period from Burebista to the last Dacian dynast), the kingdom included Maramures, Crisana, Transylvania, some parts of western Moldavia, Banat and Oltenia. All those fortifications illustrate, besides their military function, a certain structure and aristocratic hierarchy subject to Dacian kings whose center was at Sarmizegetusa. The conquest of Dacia by Romans at the beginning of the 2nd c. of our time represented the „decapitation" of the whole aristocracy and thereby of the structure which had produced that network of fortifications. The Maramures settlements had the same fortune. The fortification of Malaja Kopanija (and possibly the one of Solotvino-"CETATE") ceased to exist, as indicated by finds, at the beginning of the 2nd c. of our time. We cannot decide whether the destruction was due to a Roman military expedition (as seems to be the case with the Dacian fortress of Bâtca Doamnei, Piatra Neamt, near which a Roman march-encampment was discovered), or to attacks of Germanic groups already present in neighbouring northern regions at that time. What is certain is that, after the Roman conquest of Dacia and after the disappearance of the Dacian kingdom, no more fortified settlements were founded. Therefore, they no longer functioned on the upper Tisa too, though there are specialists inclined to believe the opposite.

After the establishment of Dacia as Roman province, the upper Tisa area remained outside the Roman limes. Dacians of that area, coexisting with various Germanic communities which arrived there one by one, maintained close ties with the Empire. But such aspects are not a subject for this study. They will be dealt with on another occasion.

VI. EARLY MEDIAEVAL HABITATION

VI. 1. Stratigraphic observations

The stratigraphic situation indicates that the layer of early mediaeval culture lies immediately under today's humus. Unfortunately, actions of modern times have distorted and destroyed the habitation layer within the fortress, as well as the system of fortification placed around the plateau. Stratigraphically, the mediaeval layer was preserved especially in the central area of the terrace, but also towards its margins, close to the fortification of the northern and the southern sides.

VI. 2. Archeologic complexes

The number of mediaeval complexes is not great. There were discovered a wooden construction in section 8, and a household stone oven in section 1 and in case 1. Five pits (nr. 9, 28, 29, 30, 31) were also found. Most of the mediaeval pottery fragments were found at the margin of the plateau, in a ditch still visible on the southern and the northern sides of the settlement.

VI. 3. The archeologic inventory

In quantity, pottery represents the main archaeologic material found at Solotvino. By the diggings of J. Kobal, pottery fragments from mediaeval inhabitants were found in S I (Figs. 21-22). From a typological standpoint the pottery from Solotvino, with the exception of a single lid, belongs to the category of handleless pots.

The Solotvino pottery has its closest correspondents (in all features, which may go as far as being identical) in the site of Sarasau-Zapodie of Maramures, dated in the 12-13th centuries. Such dating is also sustained by analogies with pottery from a series of sites (fortresses or unfortified settlements) on the upper Tisa, in Transcarpathian Ukraine. Correspondents with the pottery under discussion were also found in the fortresses of Cluj-Manastur, Dabâca, or Biharia, in layers representing the 12th-13th centuries. Clear analogies are also manifest in the layer of habitation also representing the 12th-13th centuries in the monastic complex of Voievozi, on the Bistra river (Bihor), or in the settlement of Cefa (Crisana).

As for iron objects, they are represented by spurs, of which four have been found, all during the digging actions after 1966. The spurs of Fig. 125/2-3 were found in complex 1 of S 8, the one of Fig. 125/4 also in S 8, and the one of Fig. 125/1 in S 1, at m. 4.20. As regards depth, they were all found at the bottom of the mediaeval layer, more precisely between -0.40 and -0.50 m. They belong to distinct types.

Type 1 (Fig. 125/1-2,4)

Three of the four spurs belong to that type. They have curved arms, of a pyramidal profile (Fig. 125/4), or a round one (Fig. 125/1-2). The spike - placed at the middle point of the curve, and preceded by a linking, short and round in section - is a pyramidal shape, bent downwards. The two tips of the arms are of different shape. In two samples the tips are flattened into an approximately square shape, with two rectangular holes (Fig. 125/1,4). With the third spur the two circular arms have two round holes (Fig. 125/2).

The three spurs belong to type B 2 - Ruttkay.

Type 2 (Fig. 125/3)

The type is represented by a single sample, in a fragmentary state. One whole arm, and the tip of the other were broken off, originally. What was left shows straight bars, with an external side round in section. It appears as a rod, short and round in section, at whose end there is a bulb with a centrally placed short and sharp spike.

By taking analogies into account, type 1 may be dated mainly in the latter half of the 12th c. and the former half of the 13th, and type 2 belongs to the 12th century.

VI. 4. Final considerations

The facts so far presented suggest that the „CETATE" plateau at Solotvino was used for defence in the 12th c. Even if subsequent activities destroyed, to a great extent, both the defence system and the habitation layer inside the fortress, the stratigraphic situation which came to light attests to the existence of a fortification and to the latter's correlation with the last cultural level revealed at various points of the plateau. Habitation certainly used to be much more intense, considering that fact that, for all moments of trouble, the archaeologic finds are abundent enough (pottery) and they give good chronological indications (especially the spurs).

What we have there is a fortress in the building of which landscape advantages were well exploited. The terrace, not too far from the Tisa, has a dominant position by comparison with the sorrounding area. The margins of three sides (northern, southern and western) are extremely steep, so they needed no special alterations for efficient defence. However, along the very brink there probably existed a simple wattle palisade. The eastern side - less steep, therefore ensuring easier access to the plateau - was fortified by an earthen wall, raised over the Dacian wall. The earth necessary for the wall was from the exterior area, the result of the digging being a sufficiently wide and deep ditch. Extant traces indicate that the wall along the eastern side had on it a double palisade, consisting of two rows of poles interwined with twigs. Unfortunately, out of what was left no details regarding the actual arrangement of the palisade can be reconstructed. We may suppose, by taking into account situations evident in other fortifications of the kind, that there was a palisaded system made of the two rows of poles linked by perpendicular beams or boards placed from place to place in the space between the two fences, thus forming a system of cases filled with well beaten earth. That system is to be found in a great number of fortifications, which represent a quite long period, from the end of the 1st millennium to the 13th century, inclusively, a period after which, also due to the Mongolian invasion, fortifications in Transylvania were made of stone.

The earliest mentions of the Solotvino site suggest (for the traces of habitation discovered there during the 60's-80's of last century) a dating in the 8th-9th centuries (see chap. I.2). More recently, after the diggings of 1991-93, J. Kobal refers the archeologic material found there, and implicitly the last habitation phase of the „CETATE" point, to the period between the end of the 10th c. and the beginning of the 12th (see chp. I. 2, n. 9).

Finds from the diggings after 1996 offer better possibilities of establishing more restricted chronological confines for the site under discussion.

Although pottery will not always represent the most precise chronological indicator, by observing aspects such as the presence of absence of a certain type or category of ceramics, with all technical details implied, we may manage to restrict chronological boundaries. As already mentioned above, Solotvino pottery has its analogies throughout the 11th-13th centuries, both in regions close to Maramures and in more remote ones. Solotvino lacks pottery made by rapid wheel, which was in use throughout the 10th century in many sites, over a vast area. That absence may indicate, theoretically, that the beginning

of the Solotvino early mediaeval fortification coincided with the beginning of the 11th century, a period in which rapid-wheel pottery is totally replaced, at least in sites close to the area under discussion, by pottery made by medium-speed wheel. The same observations are valid in establishing upper chronological limits for the settlement. Even if rapid-wheel pottery replaced the one made by medium-speed wheel beggining with the 14th century, the presence of the former is manifest as early as the 13th century, for instance in the monastic complex of Voievozi (Bihor). Therefore the absence of rapid-wheel pottery in the Solotvino site presupposes for it a dating anterior to the latter half of the 13th, if we refer it directly to the Voievozi example. The pottery of that site, showing the best analogies in paste, form and ornament, was dated in the 12th-13th centuries, more precisely until the middle of the latter. Specific to that period is pottery made by medium-speed wheel, and the Voievozi level in which rapid-wheel pottery occurs represents the latter half of the 13th century and the beginning of the 14th. It is true, however, that in a neighbouring area, at Sarasau-Zapodie, the found pottery showing analogies with the one of Solotvino was dated in the 12th-13th centuries.

Of prime importance for datings are iron spurs, and especially the ones belonging to Solotvino's type 1, with curved arms and with rhomboidal downward-bent spike. As already stated, spurs resembling the Solotvino ones, discovered within a not too remote area, were dated primarily between the latter half of the 12th century and the former half of the 13th. A possible dating before the end of the 12th century may be assumed for the 4th spur of Solotvino, the one with a bulb.

The observations above suggest, for a dating of the Solotvino site, the 12th century, with a possible extension to the middle of the 13th. The establishment of chronological boundaries by the above-mentioned spurs is in agreement with the evidence offered by pottery, especially with the absence of rapid-wheel vessels within the precincts of the Solotvino fortress.

The fortification of Solotvino completes the map of such (not very numerous) sites discovered in historical Maramures, including the ones of Oncesti or Sarasau, dated in a period anterior to the 14th century. The fortifications discovered in the two above-mentioned settlements have clear analogies with the site of Solotvino, as regards topography, planimetry and making of the fortification system. By their almost total lack of archaeologic material within their fortified precincts, both Oncesti and Sarasau have been interpreted as refuge fortifications. Sarasau has been referred to the unfortified settlement of the „Zapodie" site, whose finds have been used for dating the fortification. Outside the area under discussion, there are fortifications like the above-mentioned ones on the territory of Transcarpathian Ukraine, not very far from Solotvino.

By the finds it provided, as well as by the complexes it contains (even if they are not very numerous), the Solotvino fortress is somewhat different from the ones of Sarasau and Oncesti, as regards intensity and duration of habitation manifest within the fortified precincts. Storage pits and pottery suggest habitation anyway longer than the one established for the other two sites. But there is no evidence attesting to habitation both permanent and very dense. It is certain that the Solotvino fortification had a military function, in supervising the area and the access from eastern to western Europe. The presence of warriors may be indicated by the two spurs found in the precincts.

We may suppose that the defensive role of the Solotvino fortress was combined with an economic one. The fortress may have belonged to a locally powerful person, who controled exploitation of salt, abundantly present at Solotvino, as well as salt trade, which accounts for the permanent but not very dense habitation in the precincts. At moments of crisis, the place could also offer refuge to communities living in unfortified settlements.

Very precise ethnic belonging is not very easy to establish in the case of the Solotvino finds and, implicitly, of the ones who made use of that fortress. R. Popa considers that both the unfortified settlement and the fortress of Sarasau „illustrate the level of Romanian habitation in Maramures prior to the earliest written documents referring to that society." So, by analogy with a series of finds from historical Maramures prior to the 14th century and attributed to Romanians, we may assume that the fortress of Solotvino was ruled by a Romanian local potentate, who controlled, politically and militarily, the community of the same ethnic origin in the area where the fortress was located. Nevertheless, the Slavic presence in the area under discussion cannot be totally excluded. The Slavic element is pointed out by a series of finds, including fortifications, which can be dated in a period both before and after the 12th century. Such fortifications are to be found in both neighbouring and remote regions, but they are present anyway in the upper Tisa basin, an area which includes the Solotvino fortress.

Translated by A. Poruciuc

LIST OF ILLUSTRATIONS

I. Figures

Fig. 1: The plan of Bârnea's digs on the „CETATE" plateau (after Niculita). Legend : 1 - pottery fragments; 2 - adobe; 3 - charred material, ashes; 4 - stones; 5 - animal bones; 6 - burned clay; 7 - hearths; 8 - charcoal.

Fig. 2: Bronze Age and early feudal pottery from Bârnea's digs (after Niculita).

Fig. 3: Bronze Age and Dacian pottery from Bârnea's digs (after Niculita).

Fig. 4: Pottery, items of iron, stone and bone from Bârnea's digs (after Niculita).

Fig. 5: 1 - The plan of an area excavated by Bârnea (after Niculita); 2 - Dacian pottery from Bârnea's digs (after Niculita); 3 - The plan of the site (after Kotigoroško).

Fig. 6: Dacian pottery from Kotigoroško's digs.

Fig. 7: Section I done by Kobal. Plan and profile (after Kobal). Legend: a - barren ground; b - humus; c - culture layer; d - stones; e - sandstone plates; f - bones; g - hearths; h - burned ground; I - pits.

Fig. 8: Kobal's sounding at the west end of the plateau. Legend: A - humus; b - barren ground; C - culture layer; D - previous section; E - stones; F - charcoal; G - pottery; H - the outline of the previous section, done by Kotigoroško.

Fig. 9: Paleolithic tools of stone (after Kobal).

Fig. 10: Bronze Age pottery from Kobal's sounding (after Kobal).

Fig. 11: Bronze Age pottery from Kobal's sounding (after Kobal).

Fig. 12: Bronze Age items from Kobal's sounding: 1 - bronze; 2 - flintstone; 3 - clay; 4 - stone (after Kobal).

Fig. 13: Items from Kobal's sounding: 1-6, 8-9 - pottery of the first Dacian level; 7 - iron items of the first Dacian level; 10-13 - feudal pottery (after Kobal).

Fig. 14: Items from S I. A- pit 2; B - pit 3; C - from the first Dacian level: 1-8 - pottery; 9 - iron (after Kobal).

Fig. 15: Pottery from the first Dacian level - S I (after Kobal).

Fig. 16: Pottery from the first Dacian level - S I (after Kobal).

Fig. 17: Pottery from the first Dacian level - S I (after Kobal).

Fig. 18: 1-10 - Pottery from the second Dacian level; 11-12 - feudal pottery; all from S I (after Kobal).

Fig. 19: 1 - Pottery from the first Dacian level - S I; 2-3 - pottery from pit 1 - S I; 4 - pottery from the second Dacian level - S I (after Kobal).

Fig. 20: 1 - Celtic vessel; 2-3 - spindle whorls; 4-6 - iron; 7 - crucible; 8 - miniature pot. 1-2, 4 - the first Dacian level - S I; 3, 5-7 - the second Dacian level - S I; 8 - pit 8 (after Kobal).

Fig. 21: Feudal pottery - S I (after Kobal).

Fig. 22: Feudal pottery - S I (after Kobal).

Fig. 23: The plan of the digsat Solotvino-"CETATE". Legend: 1 - Kobal's digs; 2 - 1996, 1998-1999 digs; 3 - Bârnea's digs; 4 - modern pits.

Fig. 24: The spreading of Bronze Age complexes: pits (black spots), dwellings (outlines).

Fig. 25: The spreading of the complexes of the first Dacian level.

Fig. 26: The spreading of the complexes of the second Dacian level.

Fig. 27: The spreading of the complexes of the early feudal level.

Fig. 28: Bronze Age pottery - pit 10.

Fig. 29: Bronze Age pottery - pit 10.

Fig. 30: Bronze Age pottery - pit 11.

Fig. 31: Bronze Age pottery - pit 11.

Fig. 32: Bronze Age pottery - L 9 (dwelling).

Fig. 33: Bronze Age pottery: 1-2, 4-5 - S 8; 3 - S - 9.

Fig. 34: Bronze Age pottery: 1-2 - S 10; 3-5 - S 9; 6-7 - S 8.

Fig. 35: Bronze Age pottery: 1-2, 4 - S 8; 3,5 - S 9.

Fig. 36: Bronze Age pottery: 1, 3-4 - C 2; 2, 5-6 - S 3.

Fig. 37: Bronze Age pottery - S 3.

Fig. 38: Bronze Age pottery - S3.

Fig. 39: Bronze Age pottery - S 3.

Fig. 40: Bronze Age pottery: 1, 4-5 - S 9; 2-3, 6-8 - S 8.

Fig. 41: Bronze Age pottery: 1 - S 8; 2, 4-5, 7 - S 9; 3 - S 10 (L 17); 6 - S 11.

Fig. 42: Bronze Age pottery: 1-2 - S 7; 3-4, 9 - S 5 (L 11); 5-6, 11 - S 1; 7, 10 - S 6; 8 - S 4.

Fig. 43: Bronze Age pottery: 1,3,5,9-10 - S 4; 2 - S 5; 4, 7-8 - S 5 (L 11); 6 - S 6.

Fig. 44: Bronze Age pottery: 1, 4-6, 8-9 - S 3; 3,7 - S 4; 2 - S 5; 10-11 - S 5 (L 11).

Fig. 45: Bronze Age pottery - S 9.

Fig. 46: Bronze Age pottery: 1 - S 10; 2-3, 5-7 - S 8; 4 - S 11.

Fig. 47: Bronze Age items: 1 - boar tusk (S 2); 2 - whetstone (S 5); 3 - 3-5 - obsidian (S 1, m. 56; -0.85 m deep).

Fig. 48: Handmade pottery of the first Dacian level - pit 7 (S 3).

Fig. 49: Handmade pottery of the first Dacian level - pit 7 (S 3).

Fig. 50: Handmade pottery of the first Dacian level - pit 7 (S 3).

Fig. 51: Handmade pottery (2-5) and whetstone of sandstone (1) - pit 13 (first Dacian level).

Fig. 52: Handmade pottery of the first Dacian level - pit 13.

Fig. 53: Handmade pot of the first Dacian level.

Fig. 54: Handmade pottery of the first Dacian level.

Fig. 55: Handmade pottery of the first Dacian level.

Fig. 56: Handmade pottery of the first Dacian level.

Fig. 57: Handmade pottery of the first Dacian level.

Fig. 58: Handmade pottery of the first Dacian level.

Fig. 59: Handmade pottery of the first Dacian level.

Fig. 60: Clay trays ofthe first Dacian level.

Fig. 61: Handmade bowls of the first Dacian level.

Fig. 62: Handmade bowls of the first Dacian level.

Fig. 63: Handmade pottery of the second Dacian level.

Fig. 64: Handmade pottery of the second Dacian level.

Fig. 65: Handmade pottery of the second Dacian level: 1, 3-5 - L 3; 6- L 4.

Fig. 66: Handmade pottery of the second Dacian level: 3-4 - L 1; 6,9 - L 3.

Fig. 67: Handmade and wheel-made (6) pottery of the second Dacian level (8-9 - L 3).

Fig. 68: Handmade pottery of the second Dacian level: 12-13 - L 3.

Fig. 69: Handmade pottery of the second Dacian level: 1, 3-6 - L 3.

Fig. 70: Handmade and wheel-made (3) pottery of the first (4-7) and second (1-6) Dacian levels.

Fig. 71: Handmade and wheel-made (2,6) pottery of the first (7-10) and second (1-6) Dacian levels.

Fig. 106: Fine handmade pottery of the second Dacian level.

Fig. 107: Fine handmade pottery of the second Dacian level.

Fig. 108: Fine handmade pottery of the second Dacian level.

Fig. 109: Fine handmade pottery of the second Dacian level.

Fig. 110: Handmade (1-2, 4-5) and wheel-made (3, 6) pottery of the second Dacian level.

Fig. 111: Handmade (1-2, 4-5) and wheel-made (3, 6-8) pottery of the second Dacian level (6-8 - painted).

Fig. 112: Items of iron (1-3), clay (4-5) and stone (6-8) of the Bronze Age (6) and of the second Dacian level (1, 4 - L 3; 3, 8 - L 1; 5 - pit 1).

Fig. 113: Items of iron (1-4, 6, 9), clay (5, 7) and stone (8) of the second Dacian level (5 - L 6; 8 - L 7).

Fig. 114: Iron items of the second Dacian level (3 - L 5; 7-10 - pit 12).

Fig. 115: Iron items (1) and pottery (handmade - 2-4, 6-7, and wheel-made with graphite in the paste (5) from the terrace to the north of the „CETATE".

Fig. 116: Feudal pottery: 1-2 from the feudal oven (C 1); 3-7 - pit 9 (S 4).

Fig. 117: Feudal pottery: 1-2, 4 - pit 28 (S 3); 3 - from the feudal layer.

Fig. 118: Pottery from the feudal edifice of S 8.

Fig. 119: Feudal pottery from the ditch of the southern sector of the plateau (1-3) and from the edifice of S 8 (4-5).

Fig. 120: Feudal pottery from the ditch of the southern sector of the plateau.

Fig. 121: Feudal pottery from the ditch of the southern sector of the plateau.

Fig. 122: Feudal pottery from the ditch of the southern sector of the plateau.

Fig. 123: Feudal pottery from the ditch found in S 5.

Fig. 124: Pottery from the feudal layer.

Fig. 125: Iron spurs from the feudal edifice of S 8 (2-3) and from the archaeologic layer (1 - S 2; 4 - S 8).

Fig. 126: 1 - View of the salt deposits of Solotvino; 2 - the „CETATE" seen from the meadows of the Tisa bank; 3 - the „CETATE" seen from the east; 4 - the earth wall.

Fig. 127: 1-3 - the earth wall: a general view (1) and pictures taken during the diggings.

Fig. 128: 1 - pit 7 of the first Dacian level; 2-4 - pit 10 of the Bronze Age.

Fig. 129: 1 - section 1, m. -0.5 - 33.5; 2-3 - L 5 of S 2; 4 - the feudal complex of S 8, with cremated animal bones.

Fig. 130: 1 - section 4; 2 - section 3; 3 - L 1 of S 1.

Fig. 131: 1,3 - L 7 of S 2; 2 - The foundation ditch of the apsidal edifice (S 3); 4 - pit 1 of S 1.

Fig. 132: Rubble of the feudal oven in S 1; 2-3 - the feudal oven C 1.

II. Plates

Pl. I: Solotvino - „CETATE" and the Tisa terrace. Plan of situation.

Pl. II: S 1 (m -0.50 - 45) - plan and northern profile. Legenda: 1- humus; 2 - yellowish-brown layer (the secon Dacian level); 3 - barren yellow clay; 4 - gray earth; 5 - black earth with pottery fragments; 6 - yellowish-gray earth (modern pit); 7 - intense-black earth (modern pit); 8 - pottery fragments; 9 - stones; 10 - remains of adobe; 11 - black-ashy earth (feudal level); 12 - gravel layer (Dacian levelling); 13 - greenish-yellow earth (Bronze Age level).

Pl. III: S 1 (m 50 - 82) - northern profile through the earth wall and ditch. Legend: 1 - humus; 2 - black earth with adobe; 3 - ashy earth; 4 - yellow earth; 5 - stones; 6 - greenish-yellow earth (Bronze Age level); 7 - burned earth (the second stage of the Dacian fortification); 8 - burned earth (the first stage of the Dacian fortification); 9 - charred beam; 10 - yellow clay pigmented buy burning; 11 - blackish burned earth; 12 - light-brown ashy earth; 13 - yellow clay with gravel; 14 - black earth; 15 - black earth with stones and pigment from burning; 16 - barren yellow clay; 17 - recently disturbed earth.

Pl. IV: S 7 - southern profile through the earth wall. Legend: 1 - humus; 2 - reddish-black earth with traces of burning (medieval palisade); 3 - black earth withashes (medieval pit); 4 - stones; 5 - yellow earth with pigment from burning; 6 - red-coloured burned earth (the second stage of the Dacian fortification); 7 - yellow clay with pigment from burning; 8 - red-coloured burned earth (the first stage of the Dacian fortification); 9 - greenish-yellow earth (Bronze Age level); 10 - barren yellow clay.

Pl. V: S 2 - plan and western profile. Legend: 1 - humus; 2 - black0ashy earth (feudal level); 3 - black earth (second Dacian level); 4 - gravel layer (Dacian levelling); 5 - greenish- yellow earth (Bronze Age level); 6 - yellow clay with pigment from burning); 7 - barren yellow clay; 8 - hearths; 9 - stones; 10 - pottery fragments.

Pl. VI: C 1 and S 4 - plan and eastern profile. Legend: 1 - humus; 2 - black-ashy earth (feudal level); 3 - black earth (second Dacian level); 4 - greenish-yellow earth (Bronze Age level); 5 - barren yellow clay; 6 - stones; 7 - burned floor; 8 - iron axe.

Pl. VII: S 5 - plan and western profile. Legend: 1 - humus; 2 - black-ashy earth (feudal level); 3 - black earth (second Dacian level); 4 - yellowish-black earth (first Dacian level); 5 - greenish-yellow earth (Bronze Age level); 6 - hearths; 7 - barren yellow clay; 8 - burned floor; 9 - stones; 10 - pottery fragments.

Pl. VIII: Plans of sections and cases in the northern sector of the settlement. Legend: 1 -stones; 2 - pottery fragments; 3 - ash; 4 - burning; 5 - hearths; 6 - iron spurs.

Pl. IX: Eastern profiles of the sections of the northern sector of the settlement. Legend: 1 - humus; 2 - black earth (second Dacian level); 3 - yellowish-black earth (first Dacian level); 4 - black-ashy earth (feudal level); 5 - greenish0 yellow earth (Bronze Age level); 6 - barren yellow clay; 7 - gravel layer (Dacian levelling); 8 - burned floors; 9 - hearths; 10 - stones.

Pl. X: Plan of the terrace on which the Solotvino site is located.

Fig. 1 – Planul săpăturilor lui P.P.Bârnea de pe platoul „Cetate” (după I.T.Niculiță). Legenda: 1 – fragmente ceramice; 2 – chirpic; 3 – arsură, cenușă; 4 – pietre; 5 – oase de animale; 6 – pământ ars; 7 – vetre; 8 – cărbune.

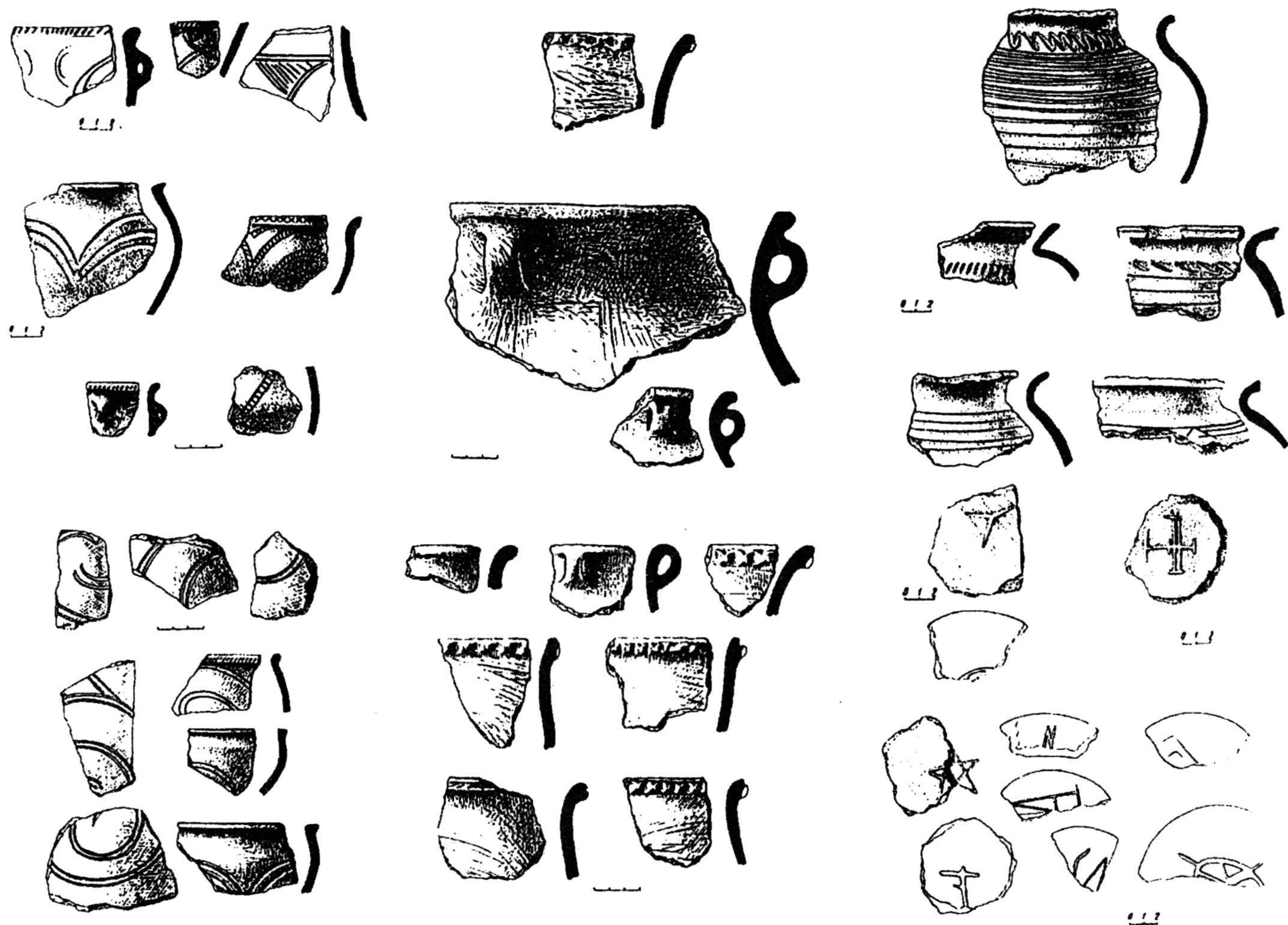

Fig. 2 – Ceramică din epoca bronzului şi feudal timpurie din săpăturile lui P.P.Bârnea (după I.T.Niculiţă).

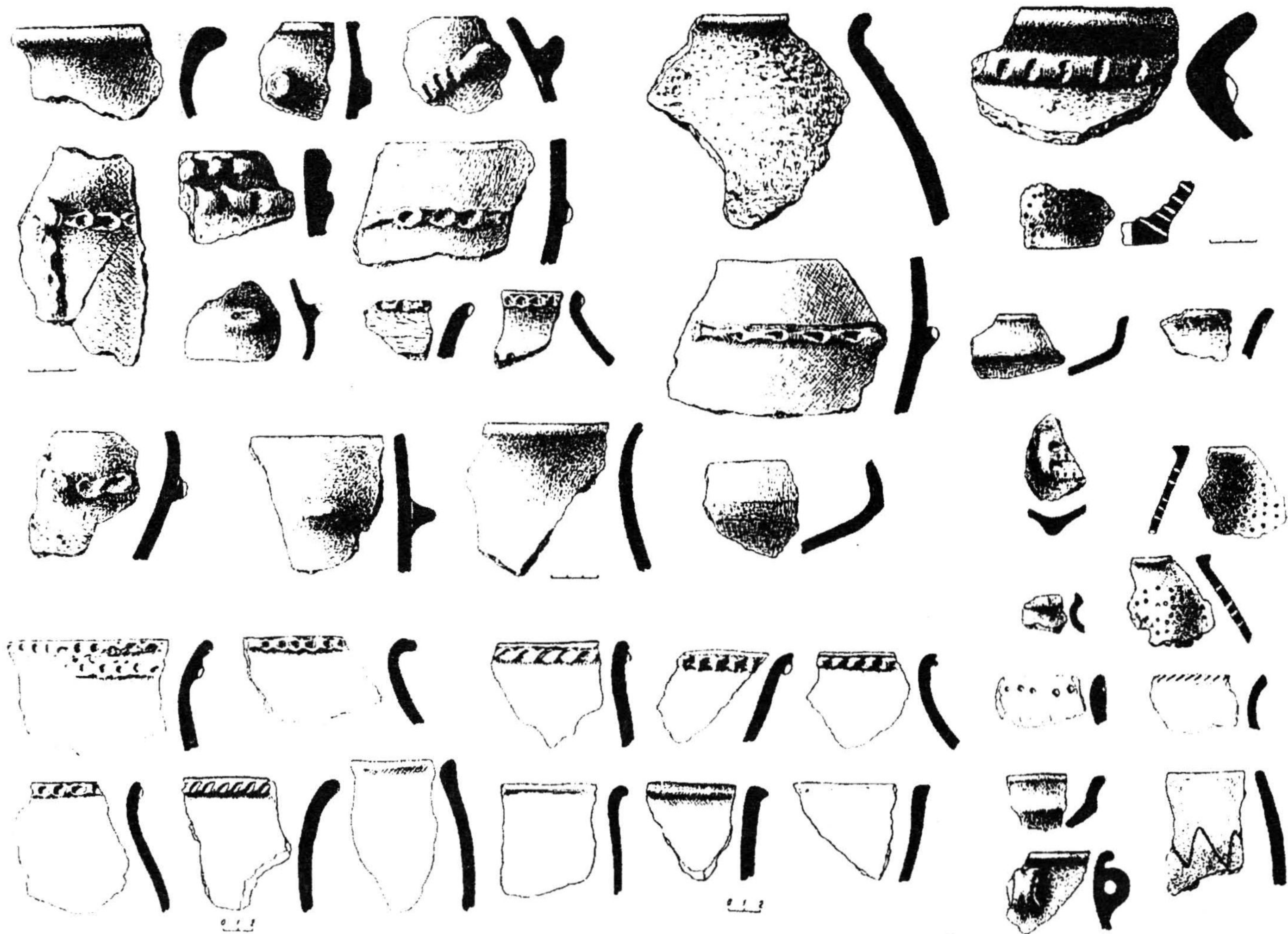

Fig. 3 – Ceramică din epoca bronzului şi dacică din săpăturile lui P.P.Bârnea (după I.T.Niculiță).

Fig. 4 – Materiale ceramice, din fier, piatră şi os din săpăturile lui P.P.Bârnea (după I.T.Niculiţă).

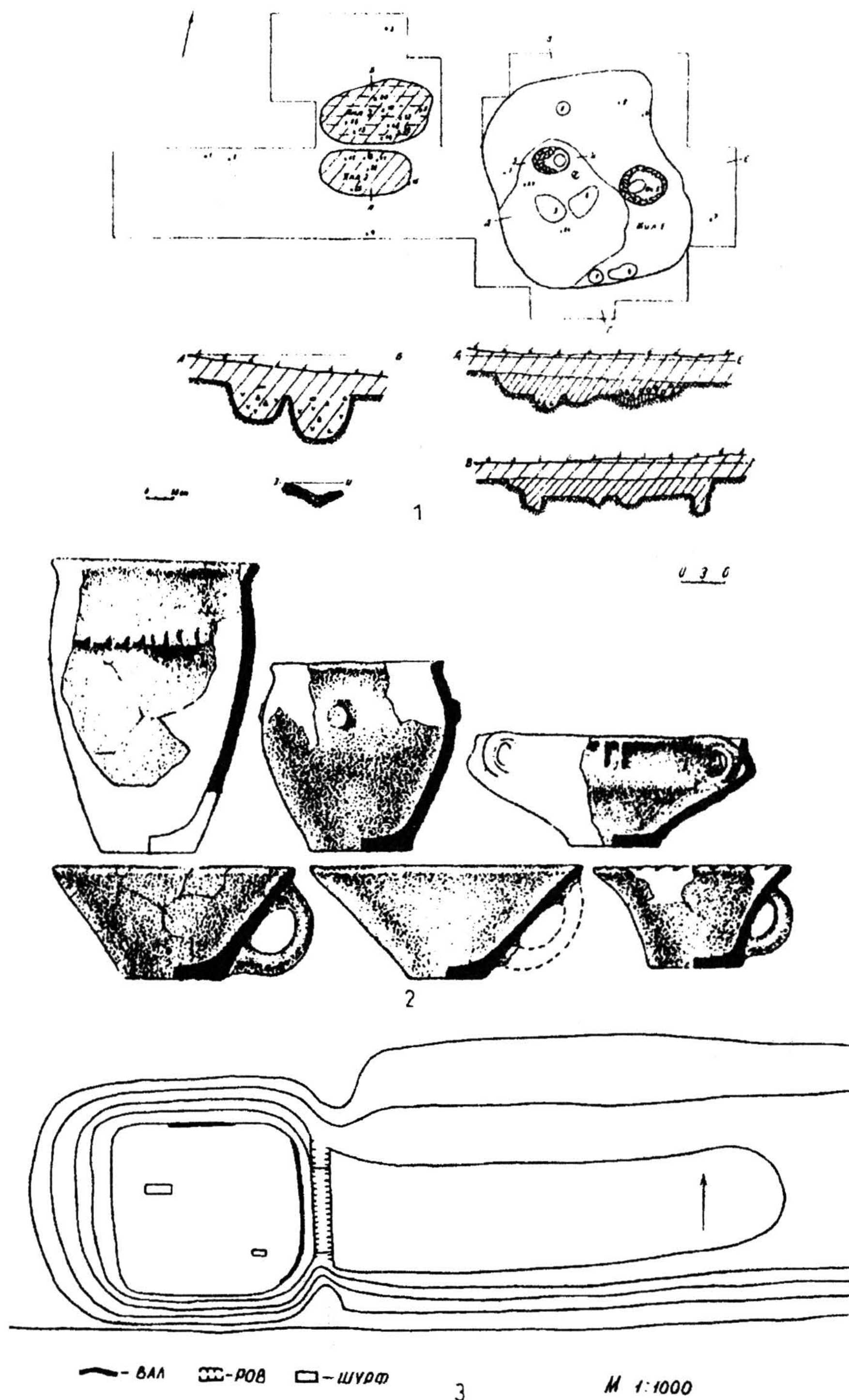

Fig. 5 – 1 – Planul unei suprafețe săpate de P.P.Bârnea (după I.T.Niculiță); 2 – Ceramică dacică din săpăturile lui P.P.Bârnea (după I.T.Niculiță); 3 – Panul sitului după V.G.Kotigoroško.

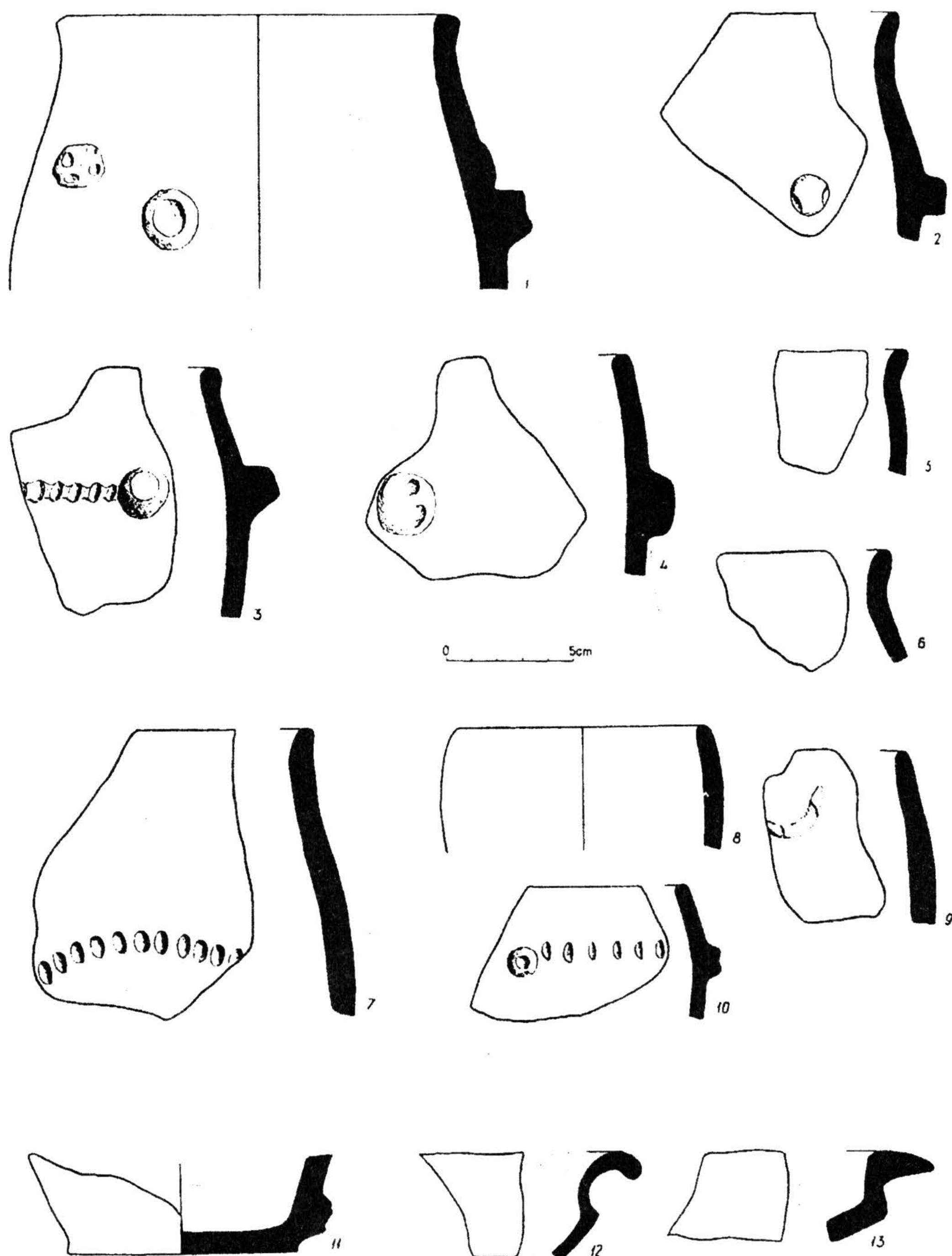

Fig. 6 – Ceramică dacică din săpăturile lui V.G.Kotigoroško (după V.G.Kotigoroško).

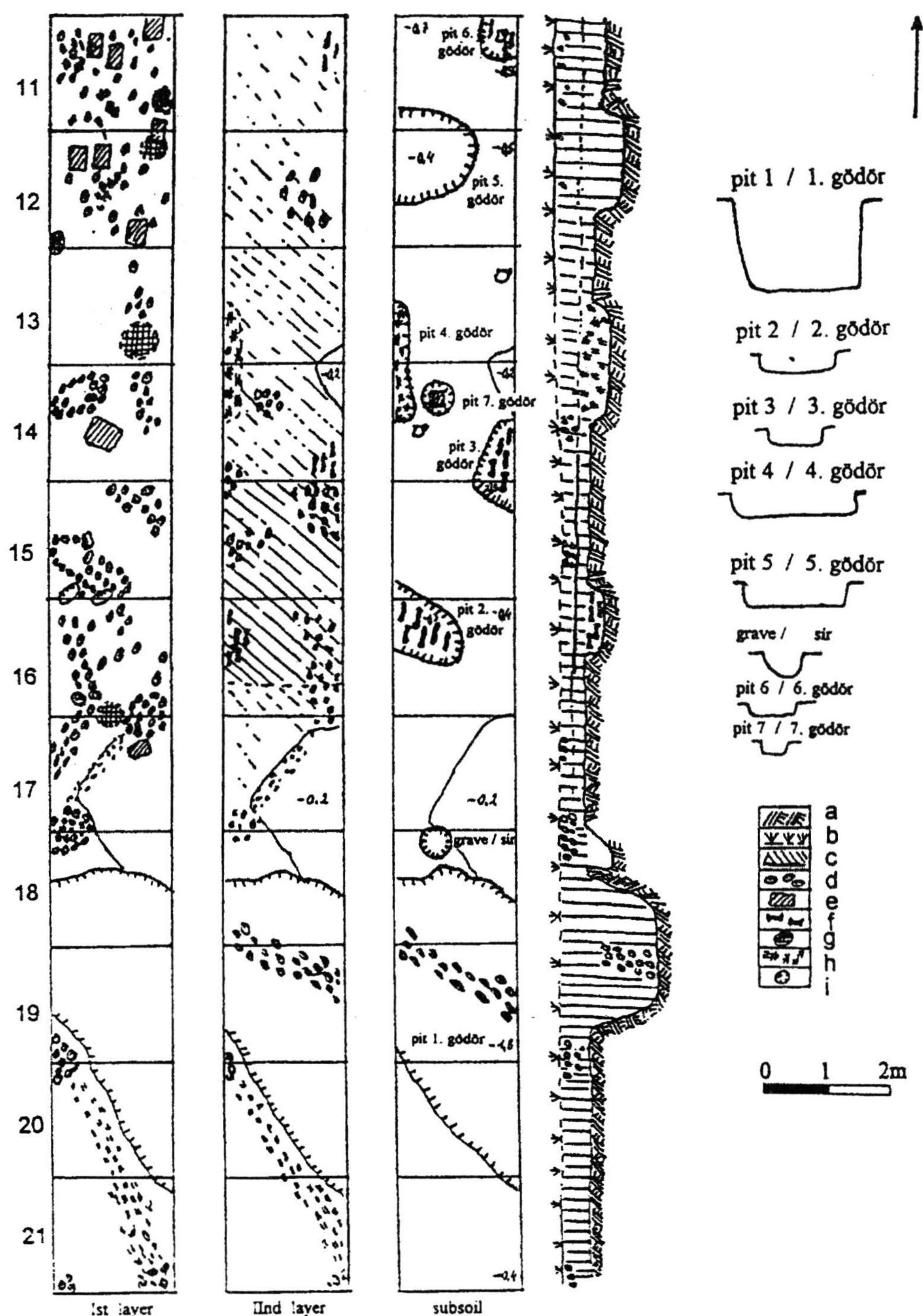

Fig. 7 – Secţiunea I efectuată de J.Kobal. Plan şi profil (după J.Kobal). Legenda: a – steril; b – vegetal; c – strat de cultură; d – pietre; e – plăci de gresie; f – oase; g – vetre; h – arsură; i – gropi.

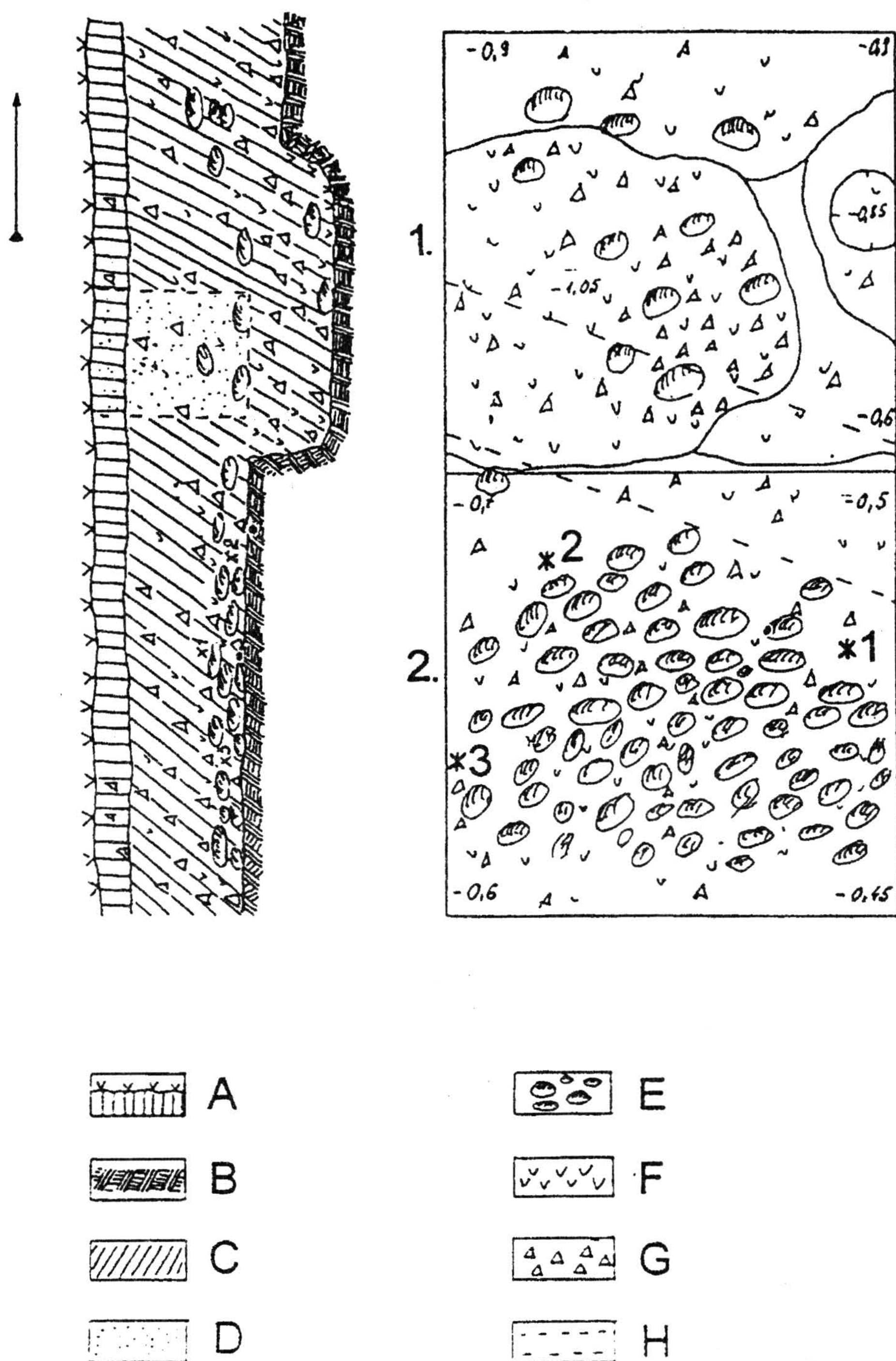

Fig. 8 – Sondajul lui J.Kobal din extremitatea vestică a platoului. Legenda: A – humus vegetal; B – steril; C – strat de cultură; D – secțiune anterioară; E – pietre; F – cărbune; G – ceramică; H – conturul secțiunii anterioare, practicată de V.G.Kotigoroško.

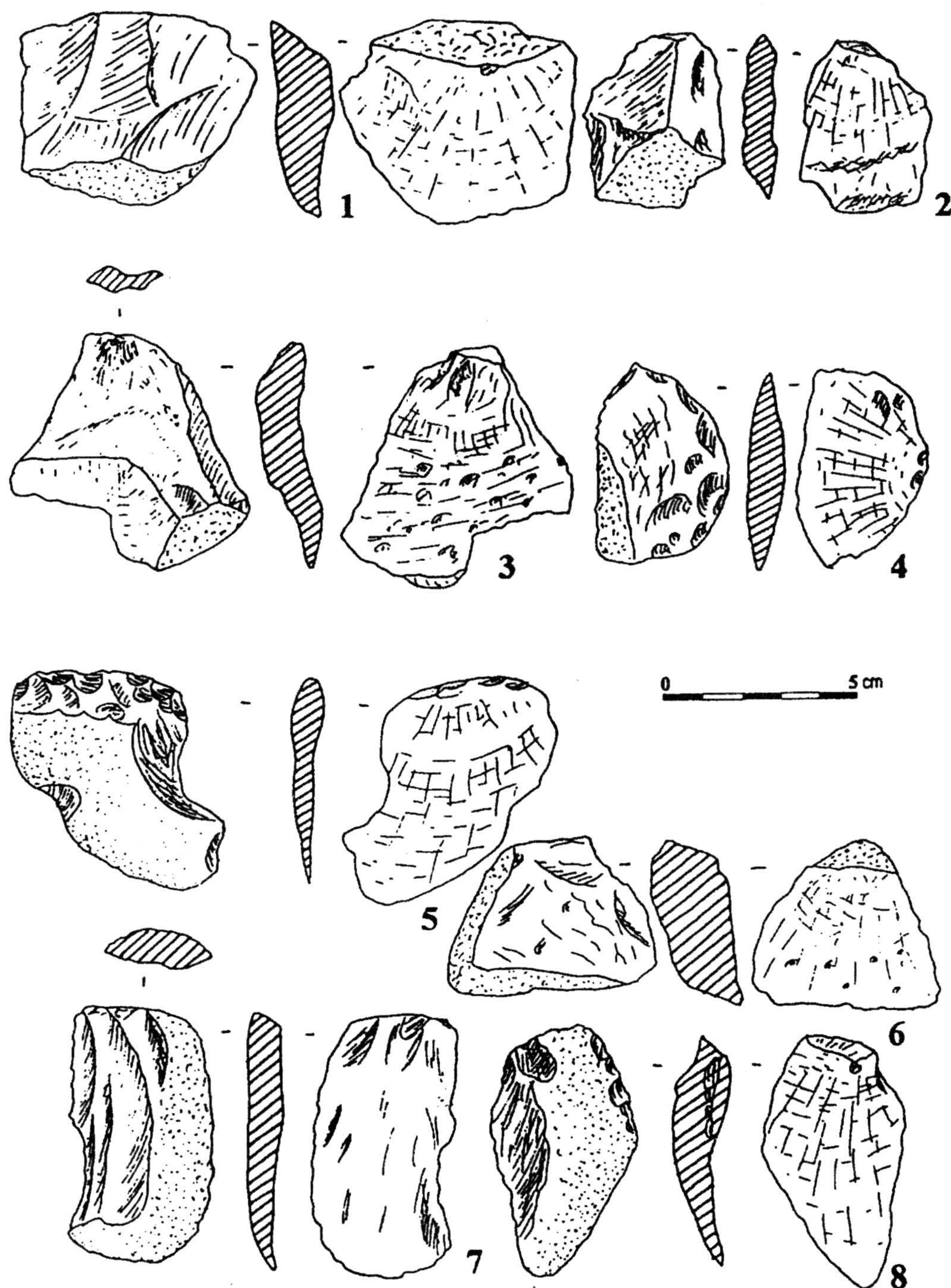

Fig. 9 – Unelte de piatră paleolitice (după J.Kobal).

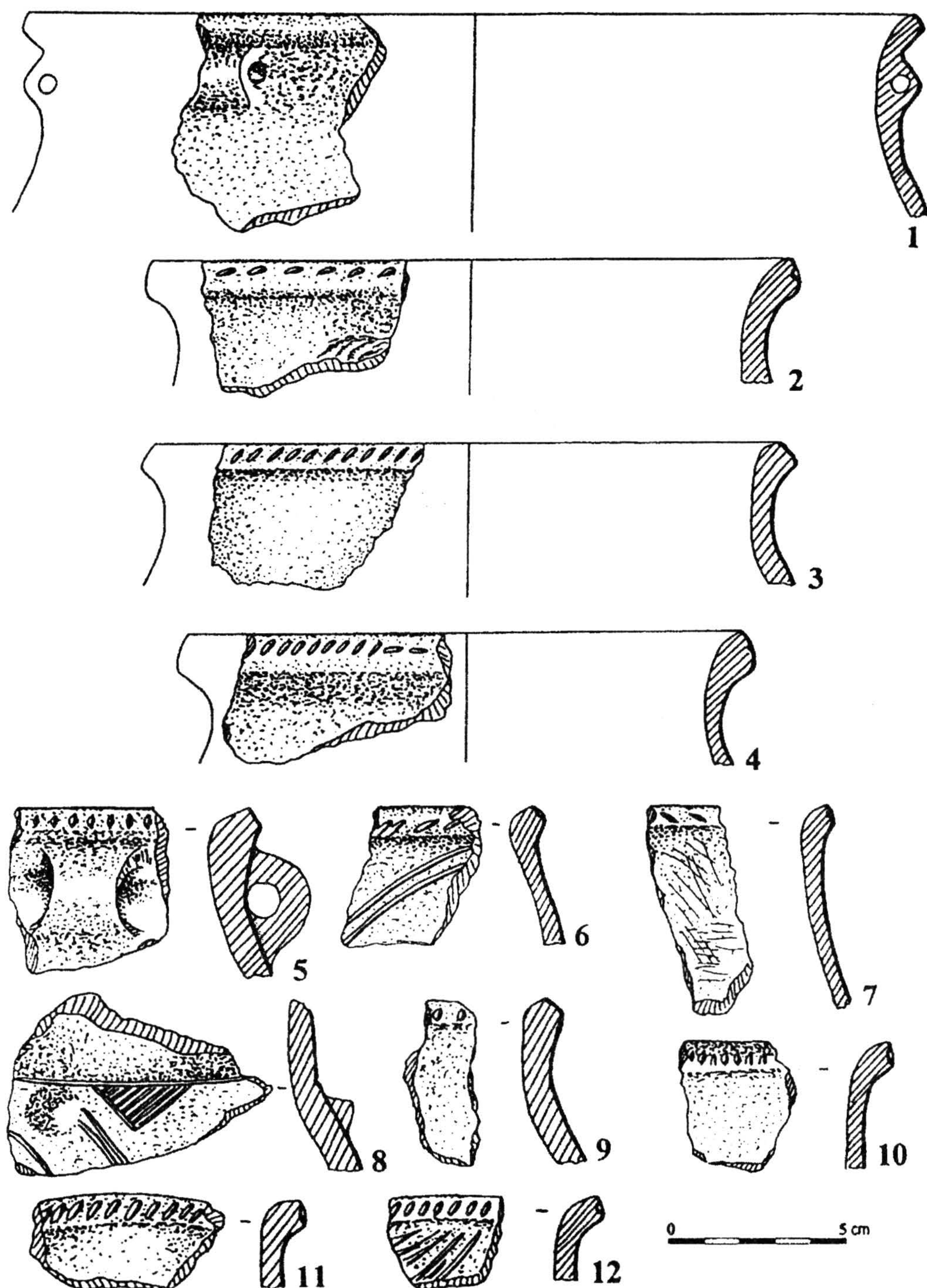

Fig. 10 – Ceramică din epoca bronzului din sondajul lui J.Kobal (după J.Kobal).

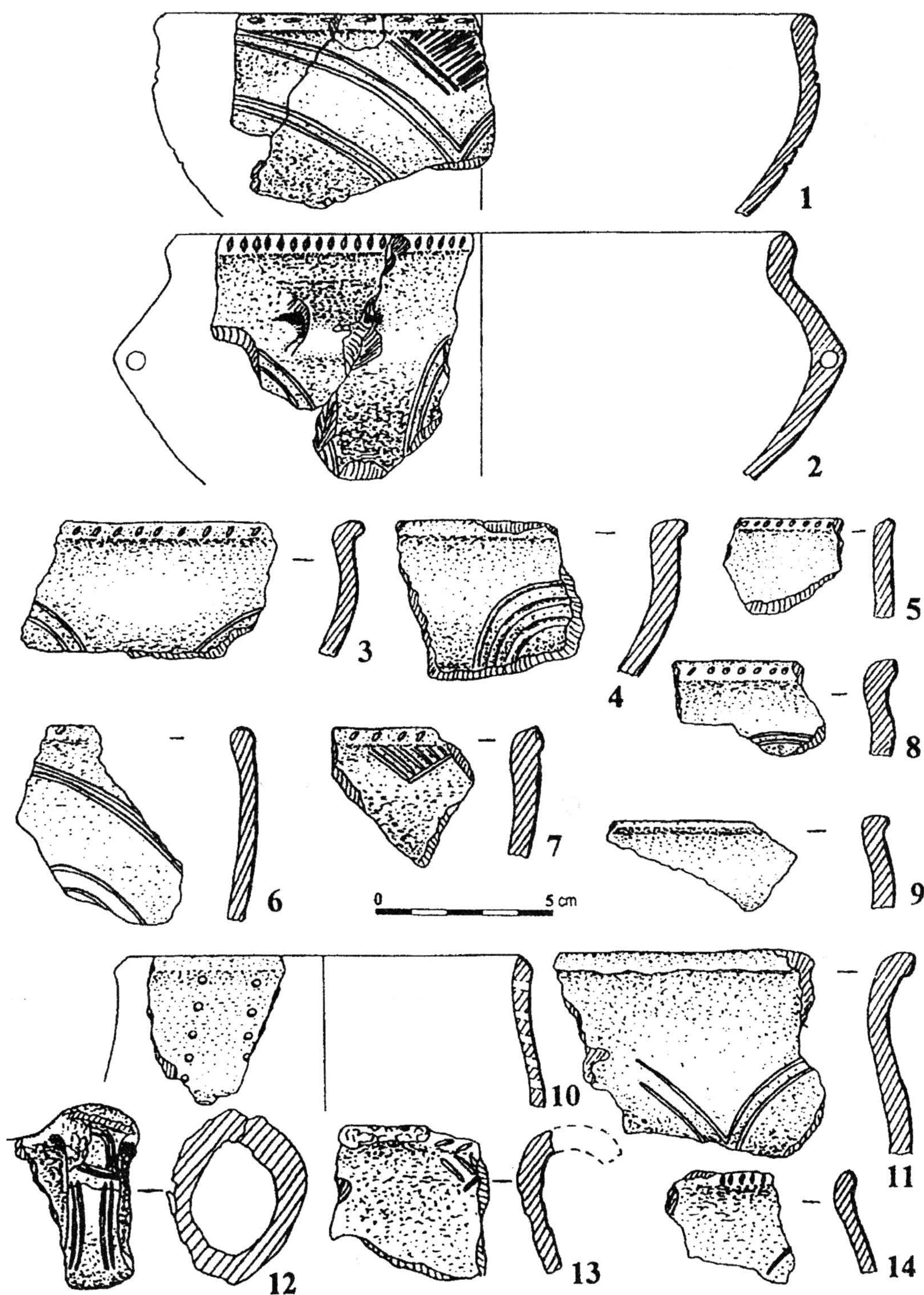

Fig. 11 – Ceramică din epoca bronzului din sondajul lui J.Kobal (după J.Kobal).

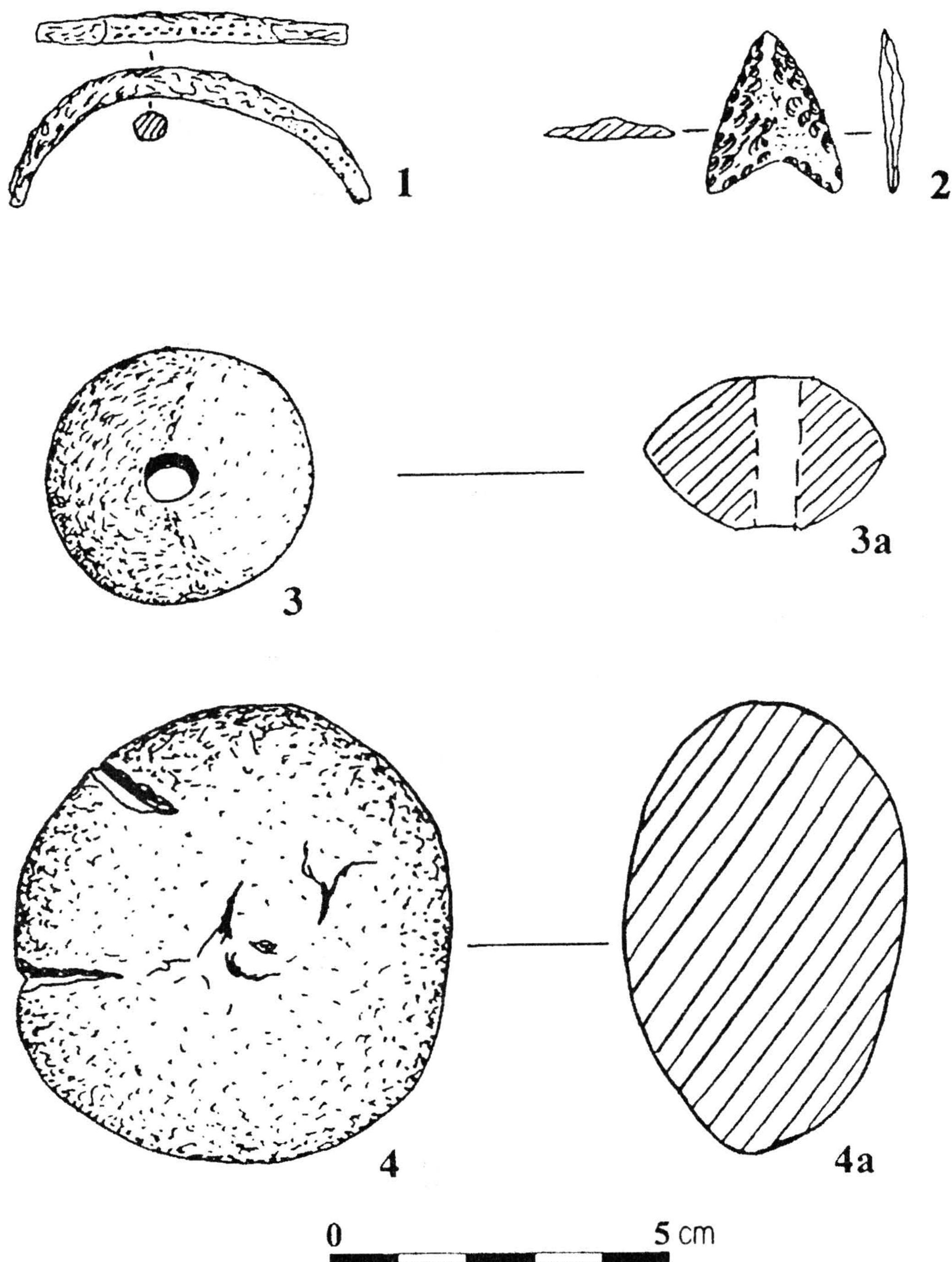

Fig. 12 – Materiale din epoca bronzului din sondajul lui J.Kobal: 1 – bronz; 2 – silex; 3 – lut; 4 – piatră (după J.Kobal).

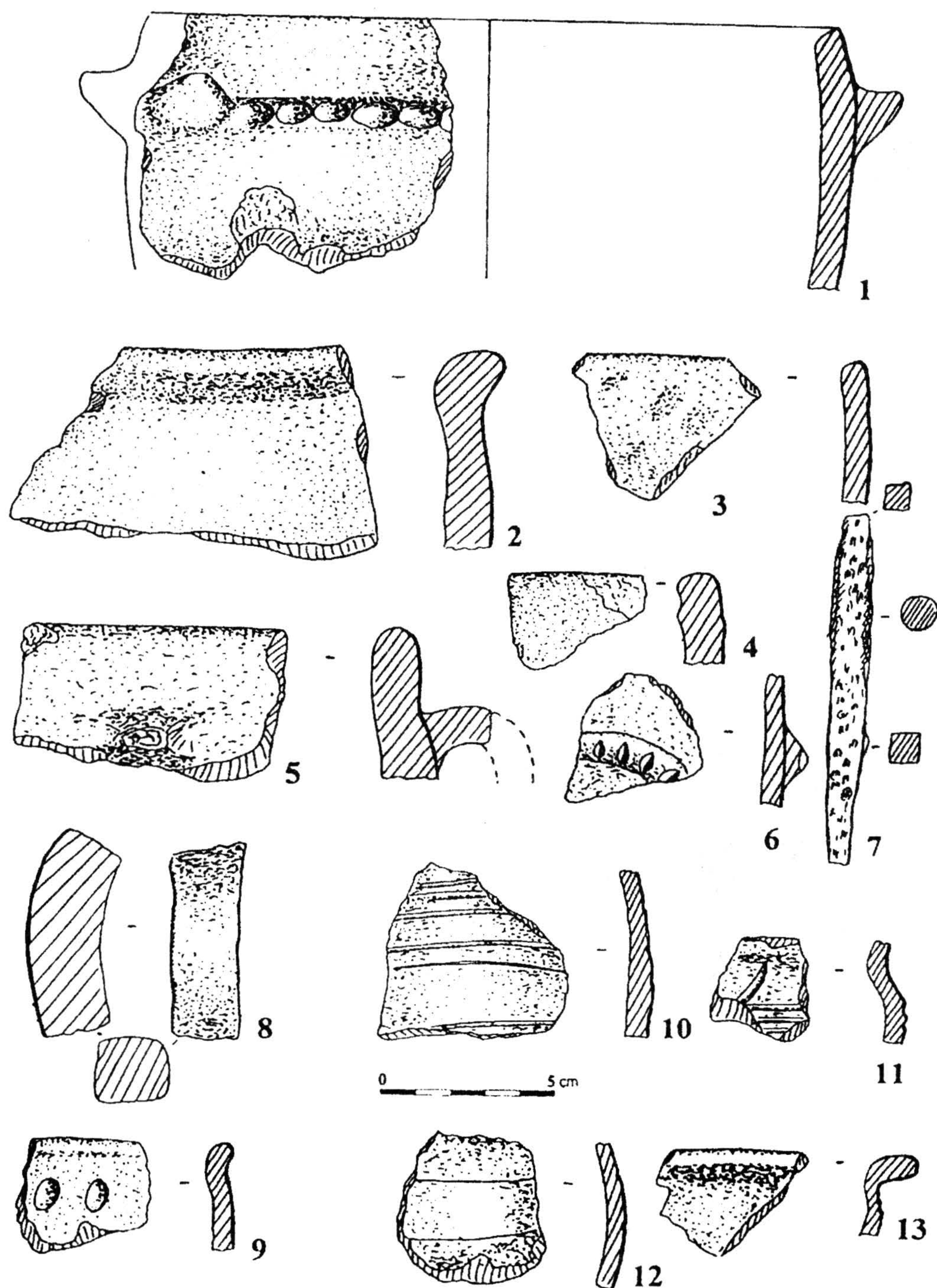

Fig. 13 – Materiale din sondajul lui J.Kobal: 1-6, 8-9 – ceramică din primul nivel dacic; 7 – obiect de fier din primul nivel dacic; 10-13 – ceramică feudală (după J.Kobal).

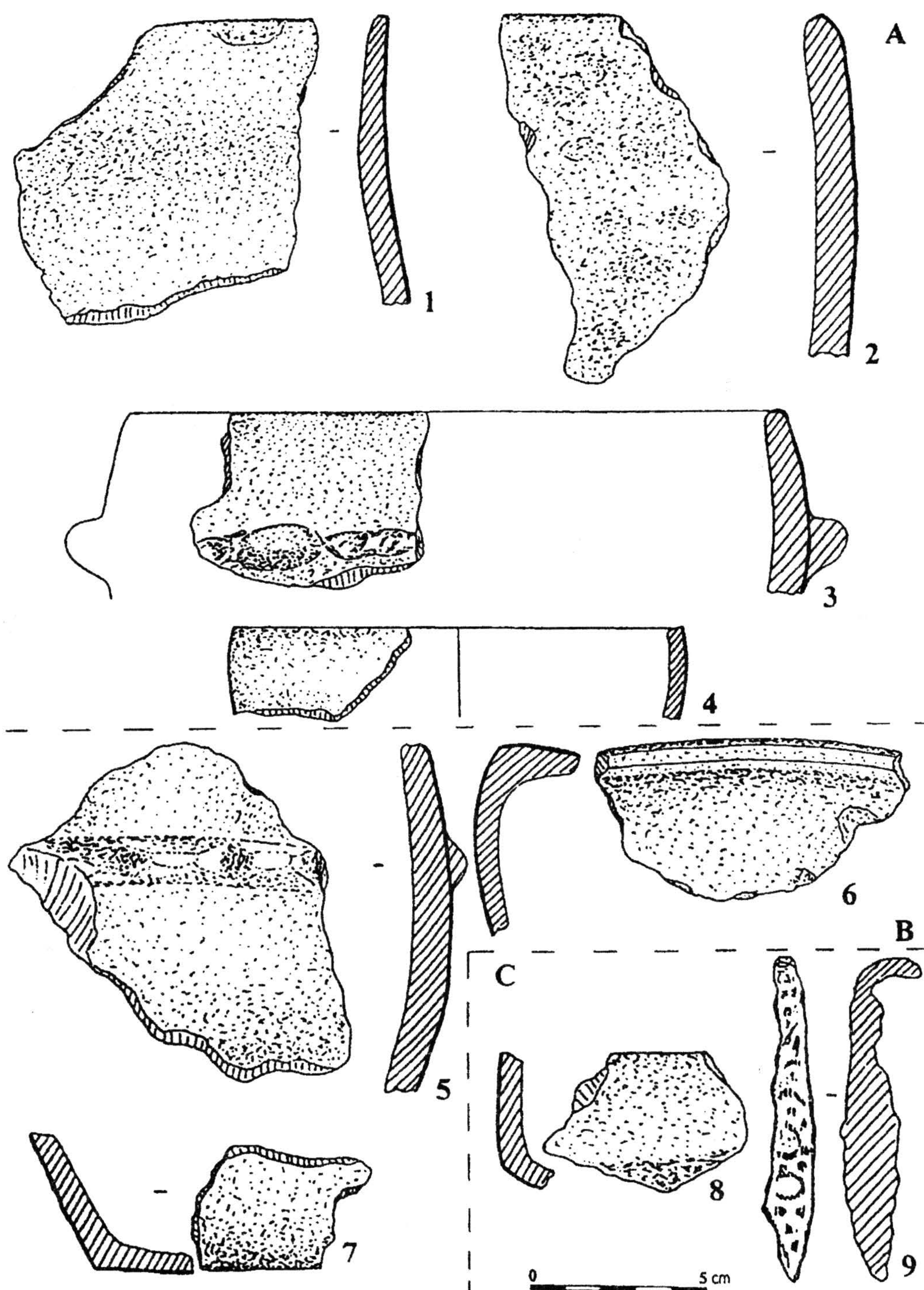

Fig. 14 – Materiale din S I. A – groapa 2; B – groapa 3; C – din primul nivel dacic. 1-8 – ceramică; 9 – fier (după J.Kobal).

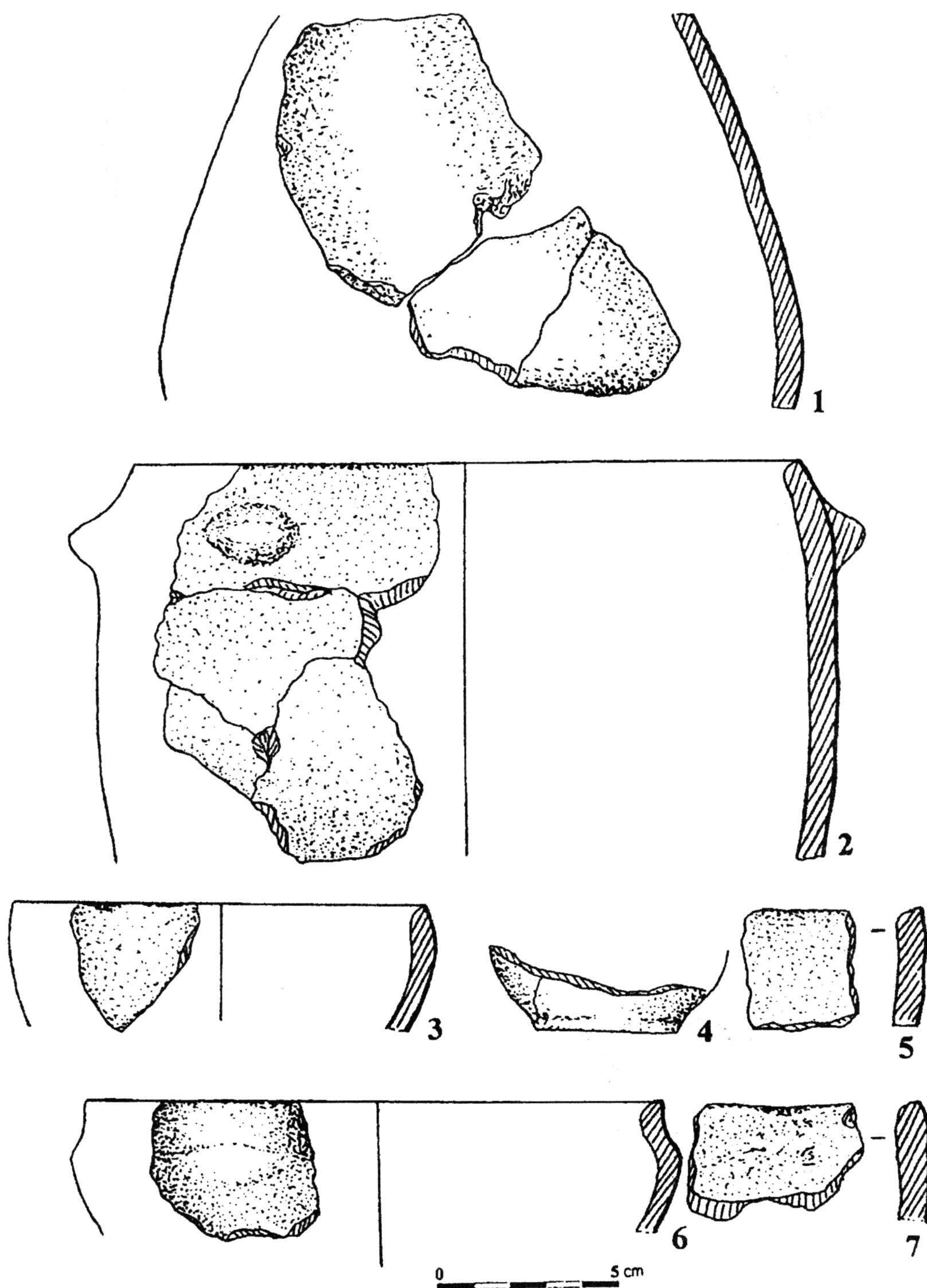

Fig. 15 – Ceramică din primul nivel dacic – S I (după J.Kobal).

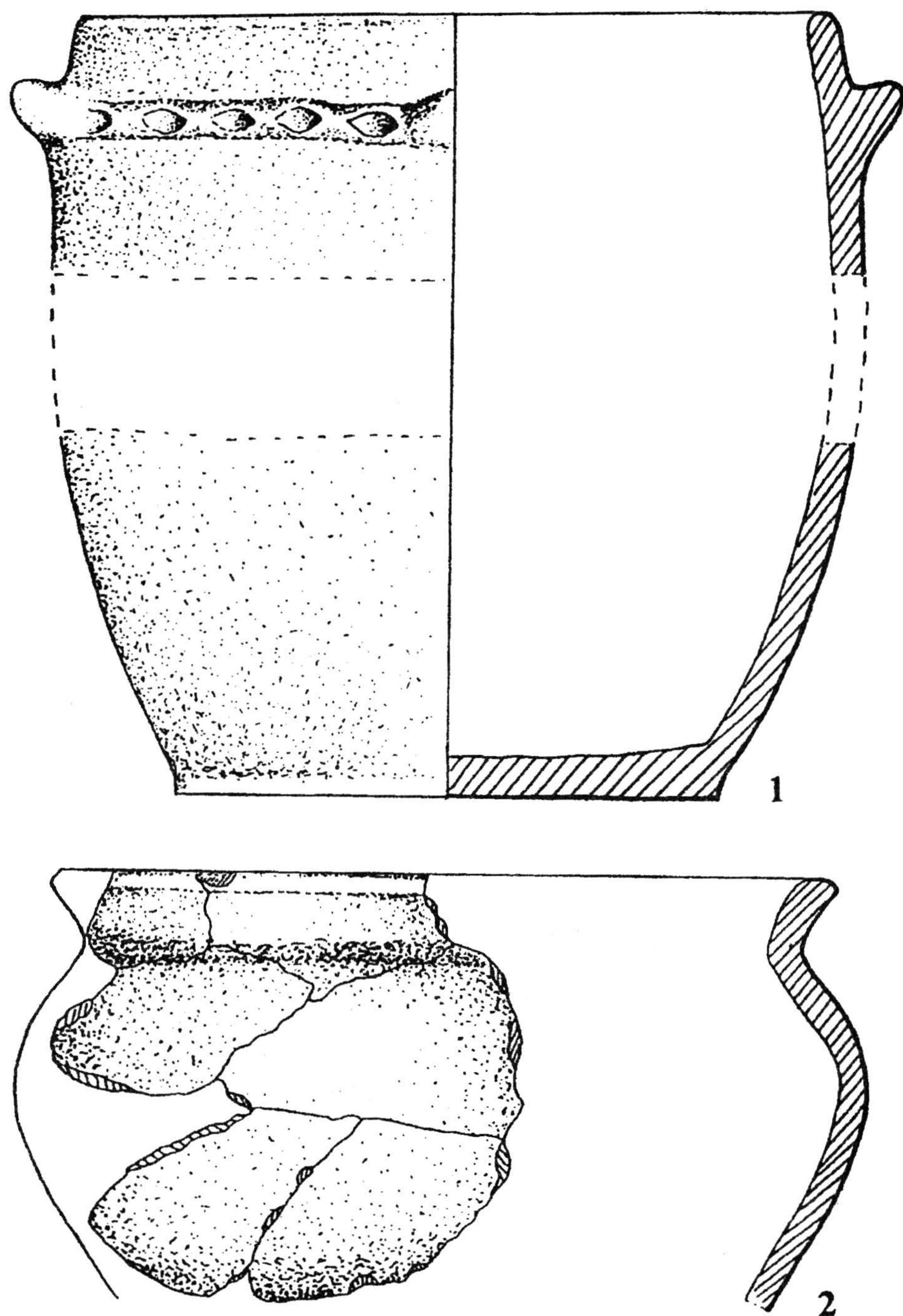

Fig. 16 – Ceramică din primul nivel dacic – S I (după J.Kobal).

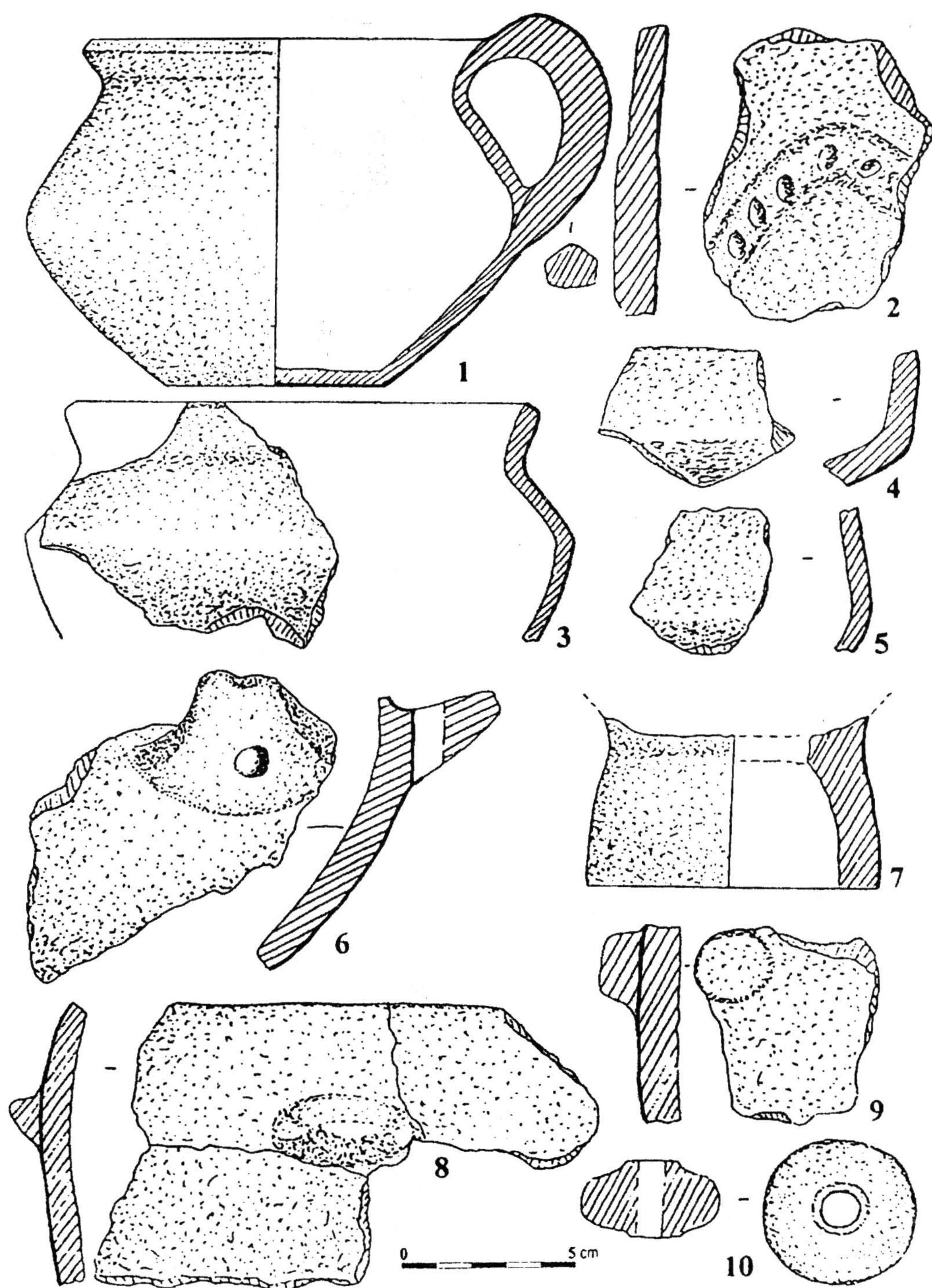

Fig. 17 – Ceramică din primul nivel dacic – S I (după J.Kobal).

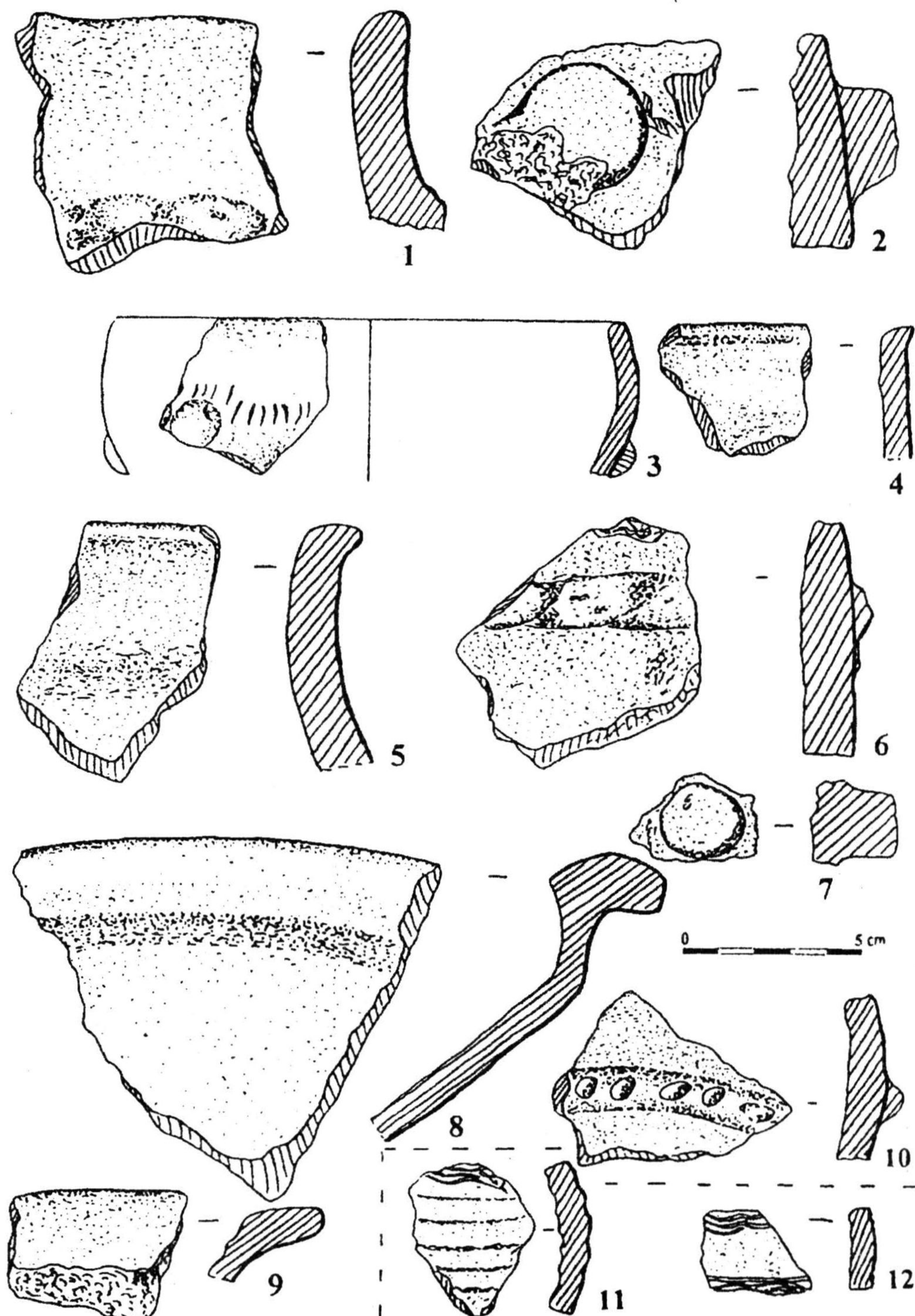

Fig. 18 – 1-10 – Ceramică din al doilea nivel dacic; 11-12 – Ceramică feudală; toate din S I (după J.Kobal).

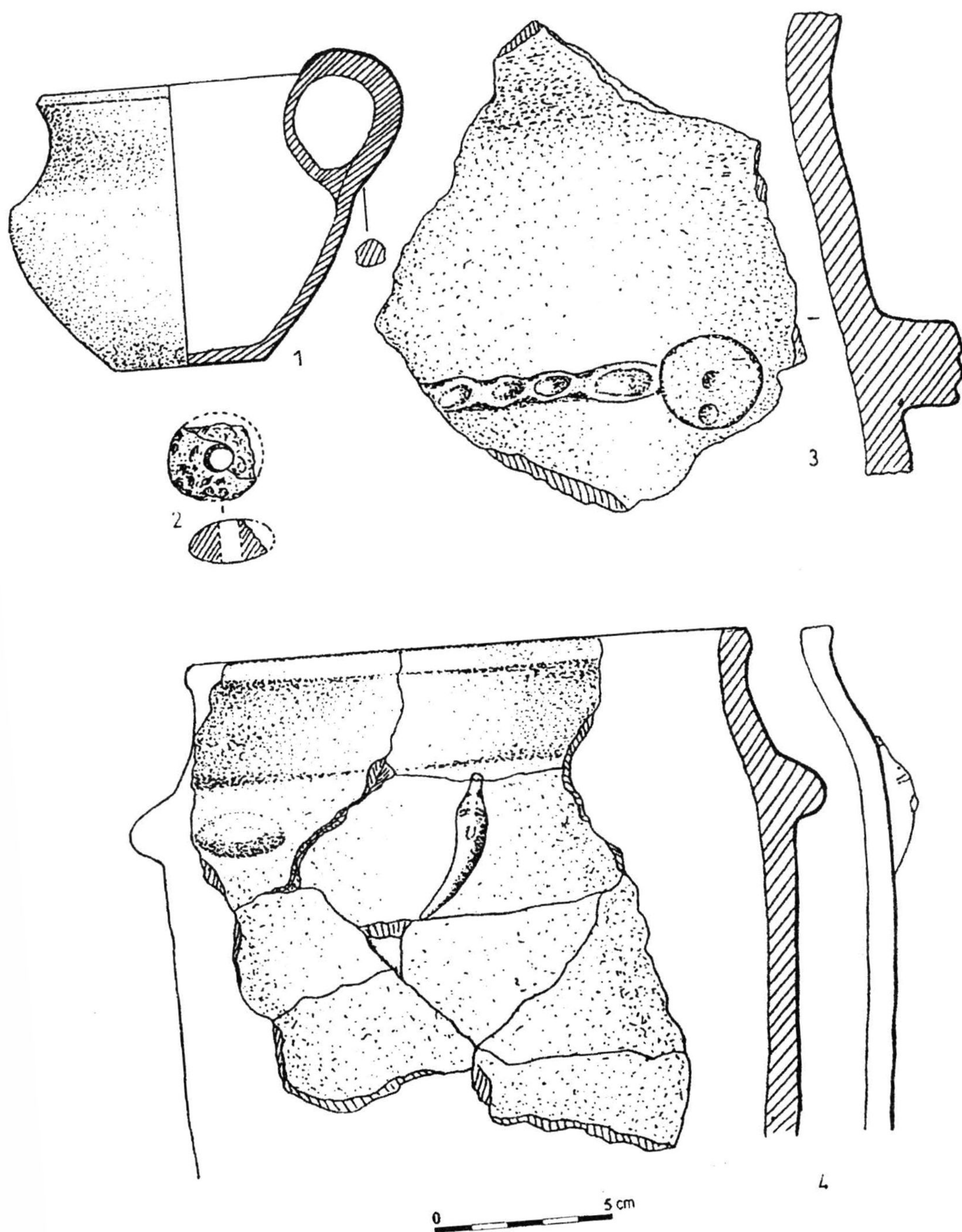

Fig. 19 – 1 – Ceramică din primul nivel dacic – S I; 2-3 – Ceramică din groapa 1 – S I; 4 – Ceramică din al doilea nivel dacic – S I (după J.Kobal).

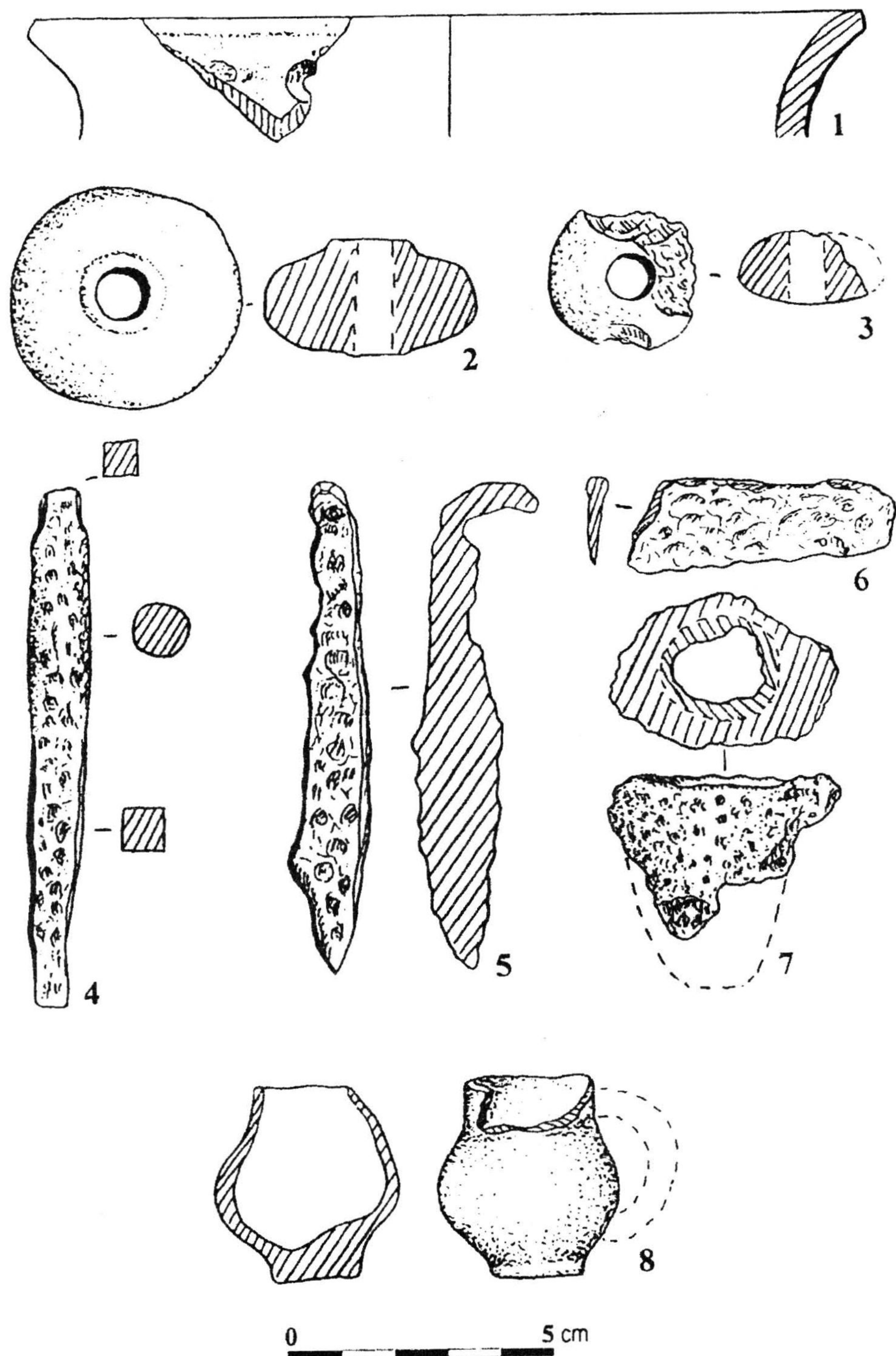

Fig. 20 – 1 – vas celtic; 2-3 – fusaiole; 4-6 – fier; 7 – creuzet; 8 – vas în miniatură. 1-2,4 – primul nivel dacic – S I; 3,5-7 – al doilea nivel dacic – S I; 8 – groapa 6 (după J.Kobal).

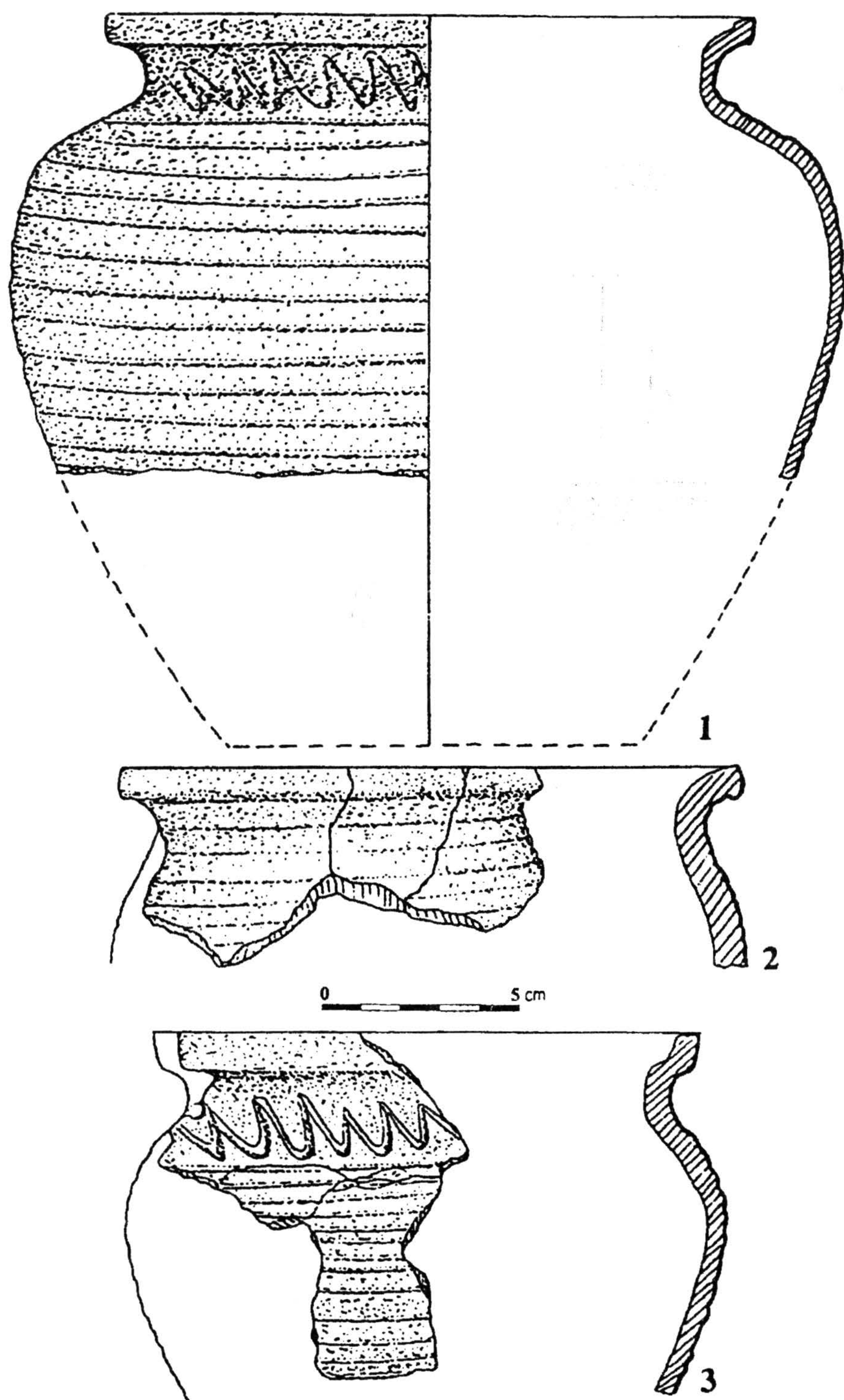

Fig. 21 – Ceramică feudală – S I (după J.Kobal).

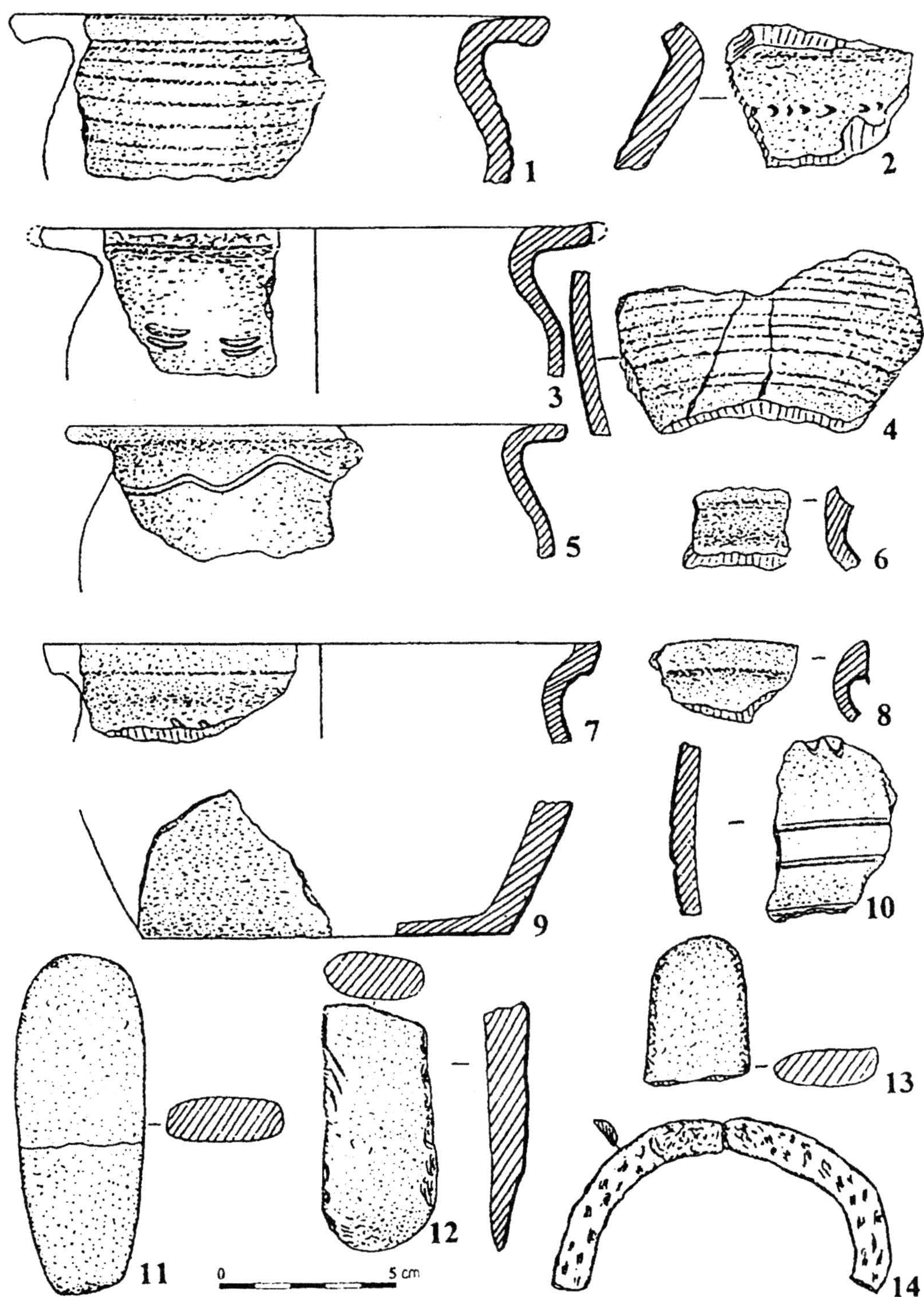

Fig. 22 – Ceramică feudală – S I (după J.Kobal).

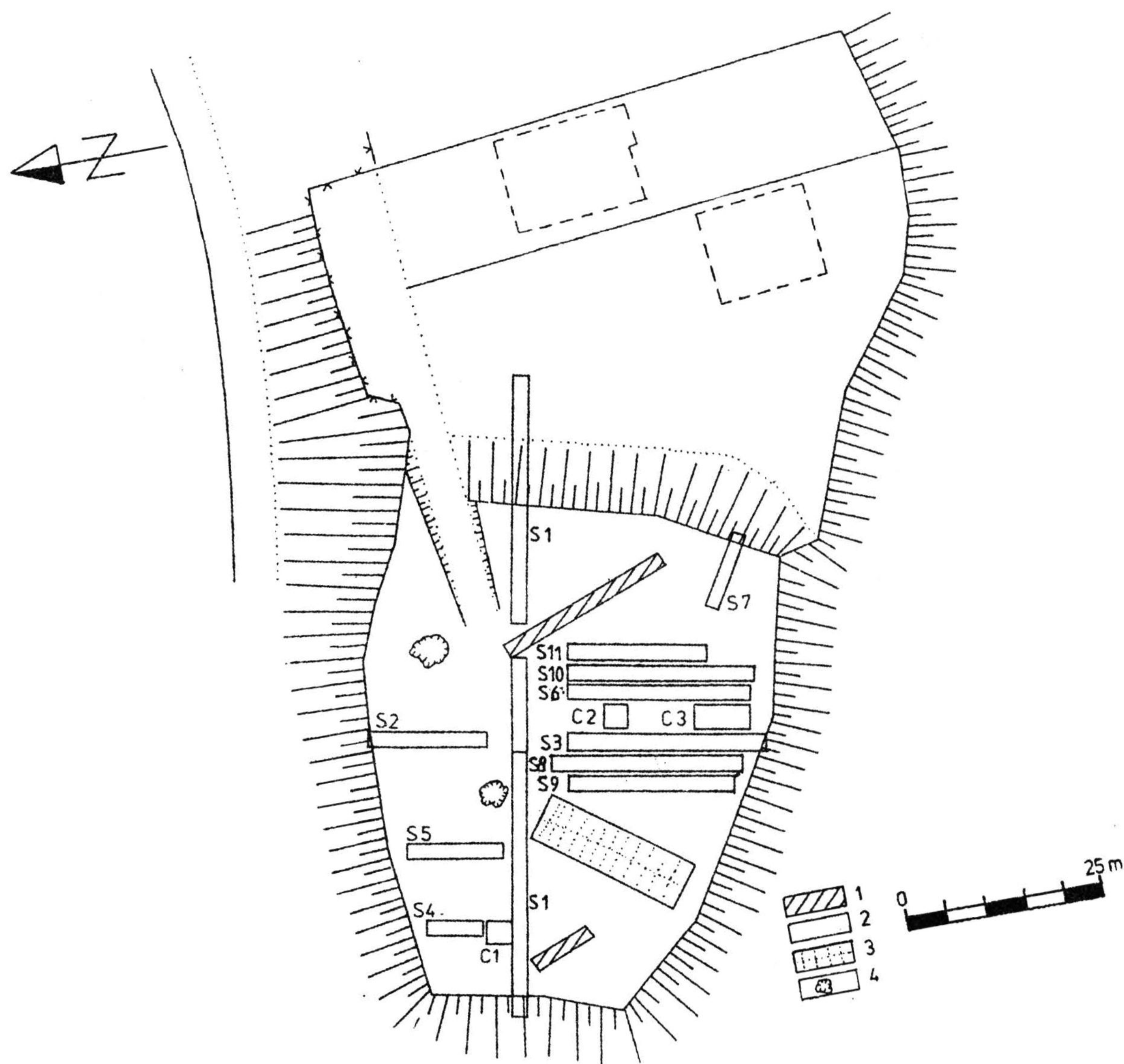

Fig. 23 – Planul săpăturilor de la Solotvino-„Cetate". Legenda: 1 – săpături J.Kobal; 2 – săpături 1996, 1998-1999; 3 – săpături P.P.Bârnea; 4 – gropi moderne.

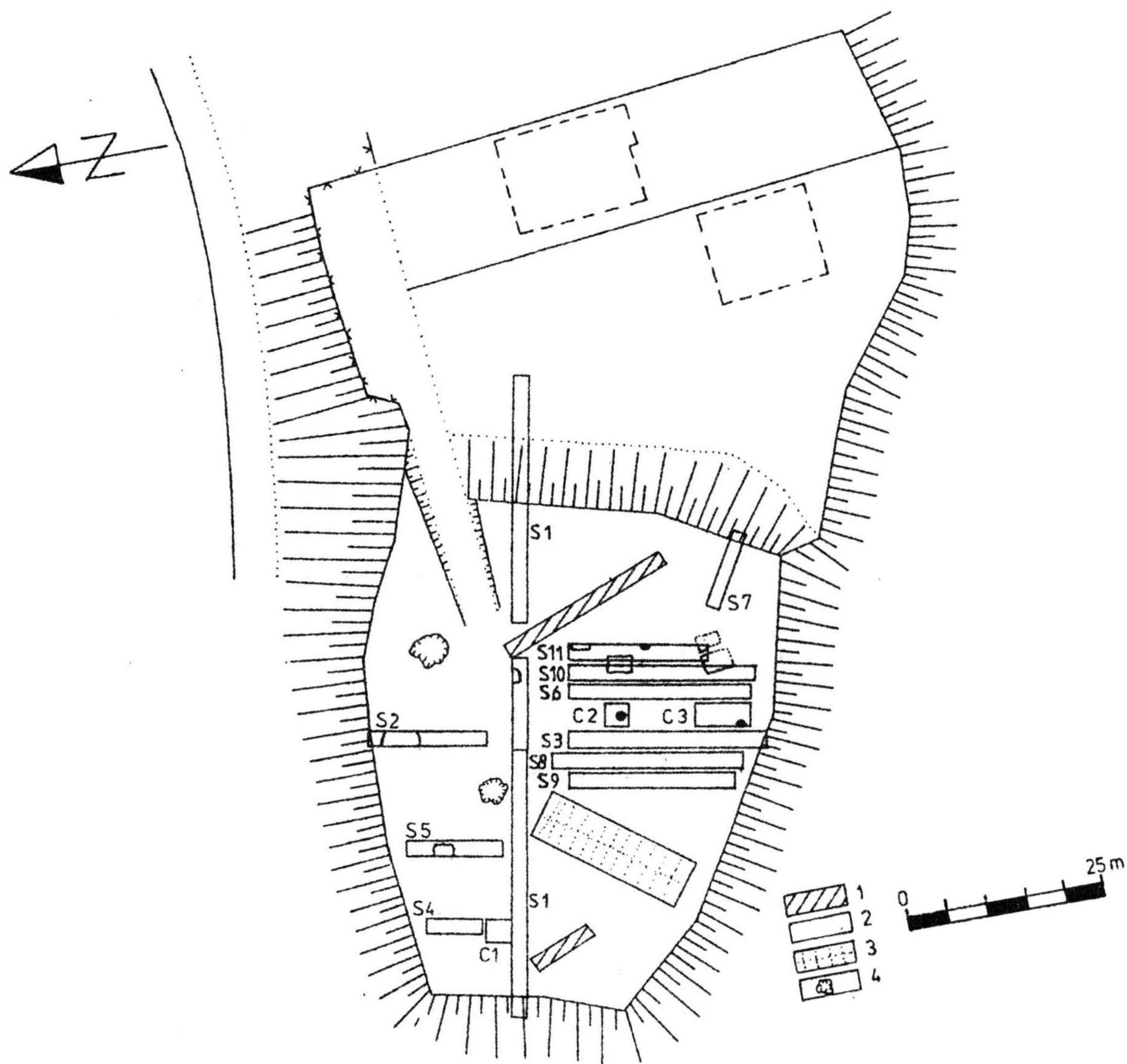

Fig. 24 – Răspândirea complexelor din epoca bronzului: gropi (pete negre); locuințe (conturate).

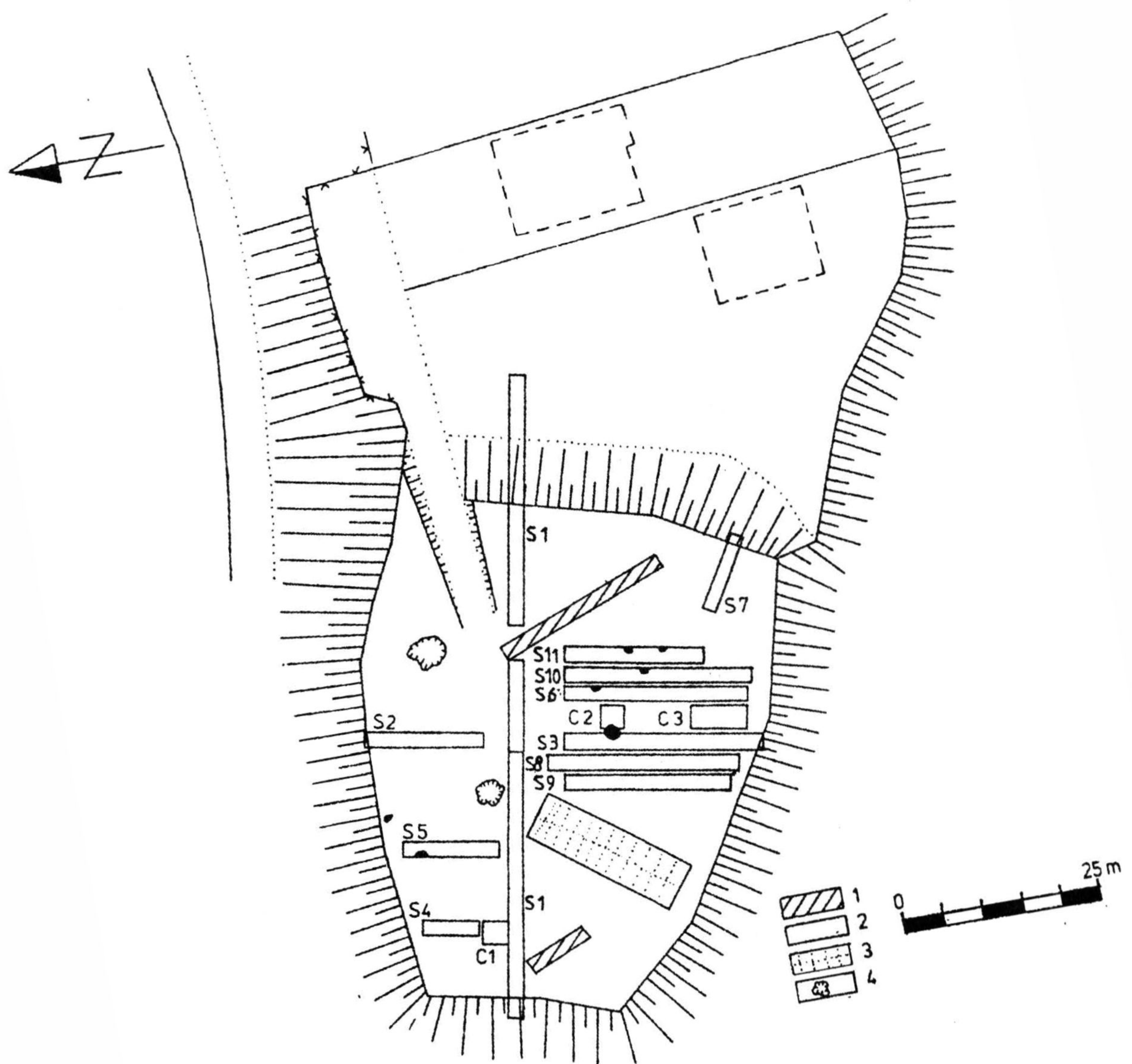

Fig. 25 – Răspândirea complexelor din primul nivel dacic.

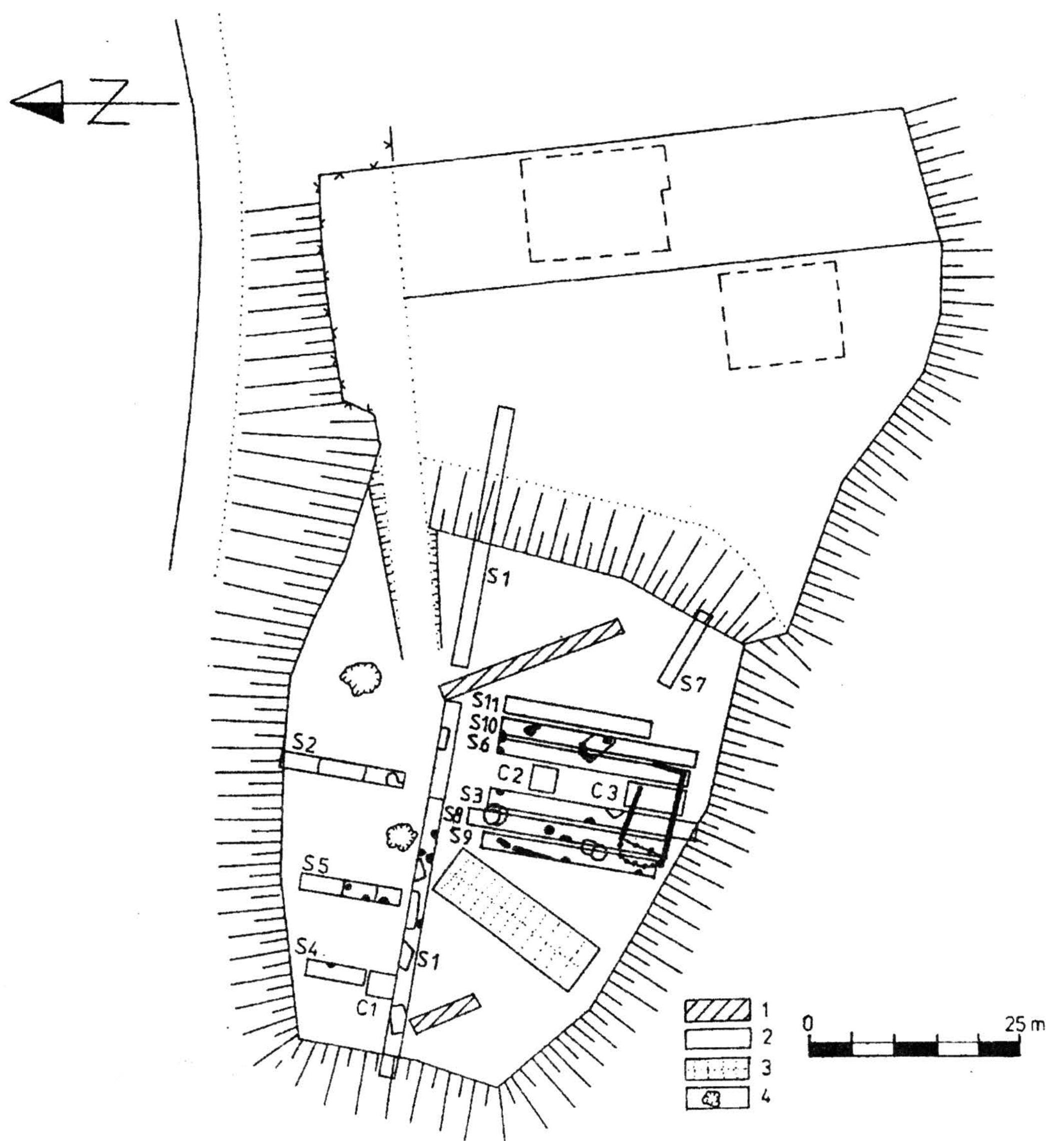

Fig. 26 – Răspândirea complexelor din al doilea nivel dacic.

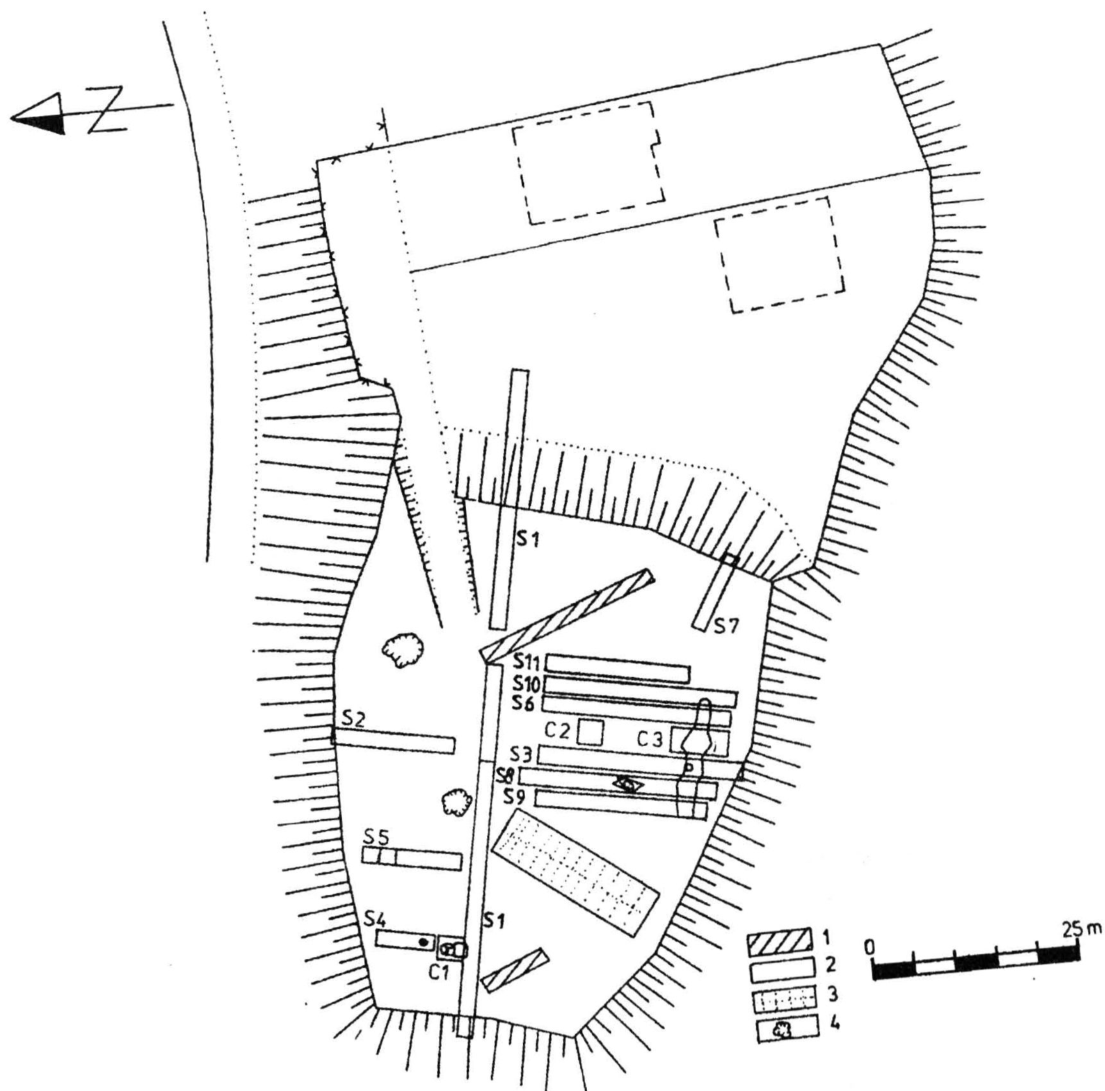

Fig. 27 – Răspândirea complexelor din nivelul feudal timpuriu.

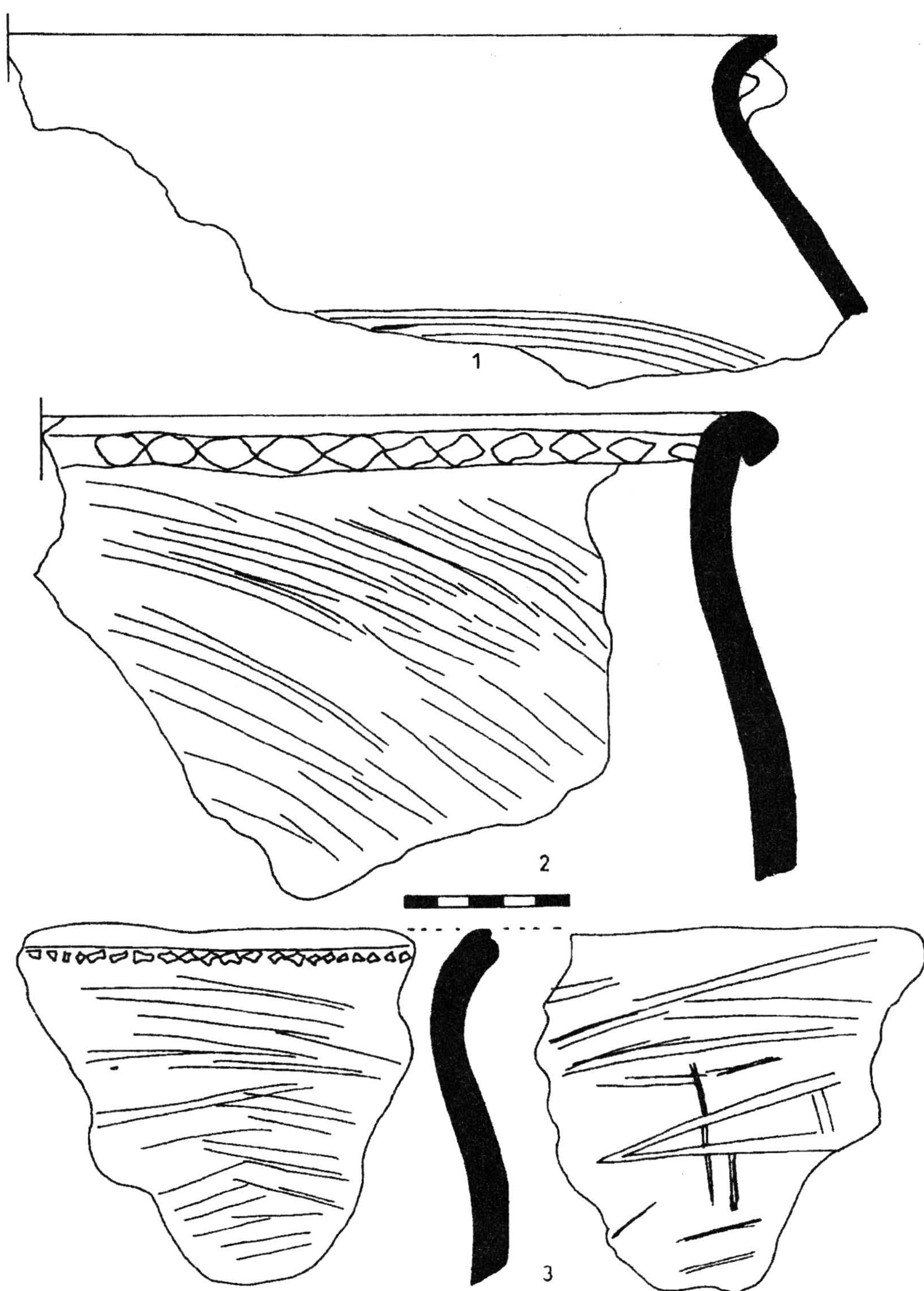

Fig. 28 – Ceramică din epoca bronzului – Gr. 10.

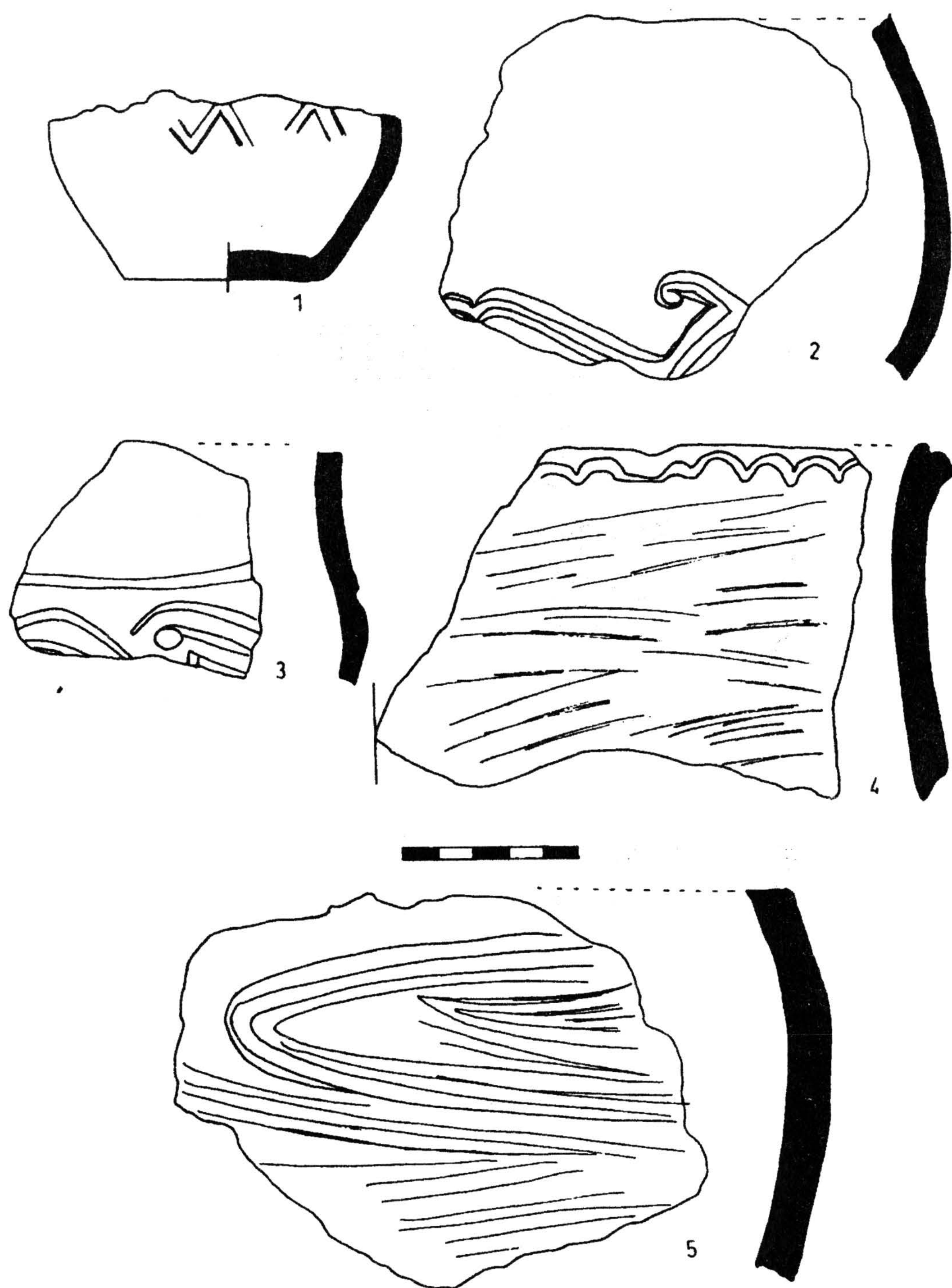
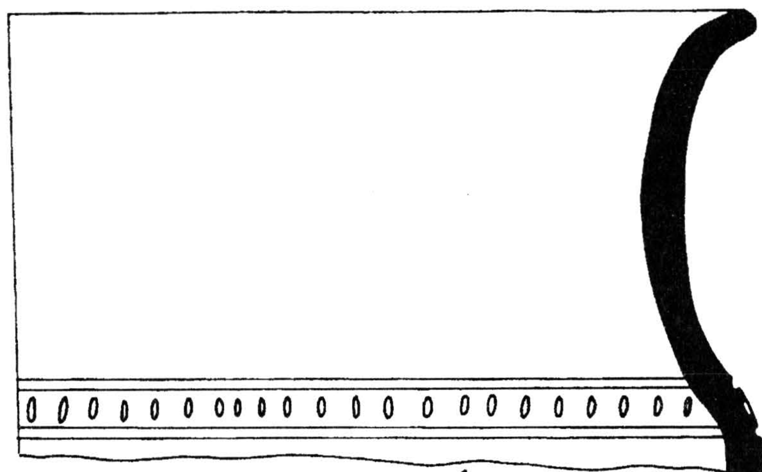
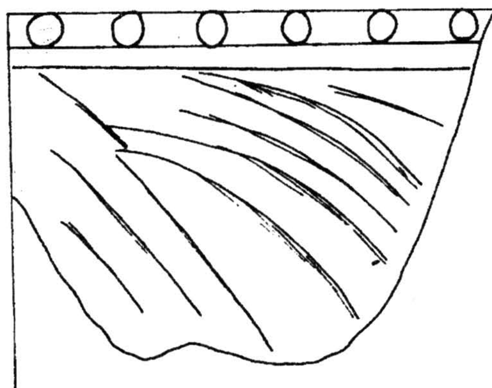

Fig. 29 – Ceramică din epoca bronzului – Gr. 10.

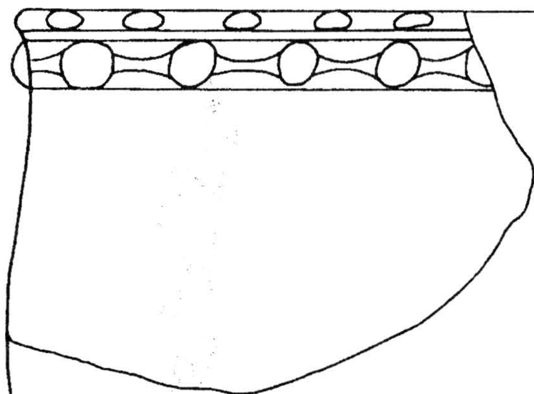

Fig. 30 – Ceramică din epoca bronzului – Gr. 11.

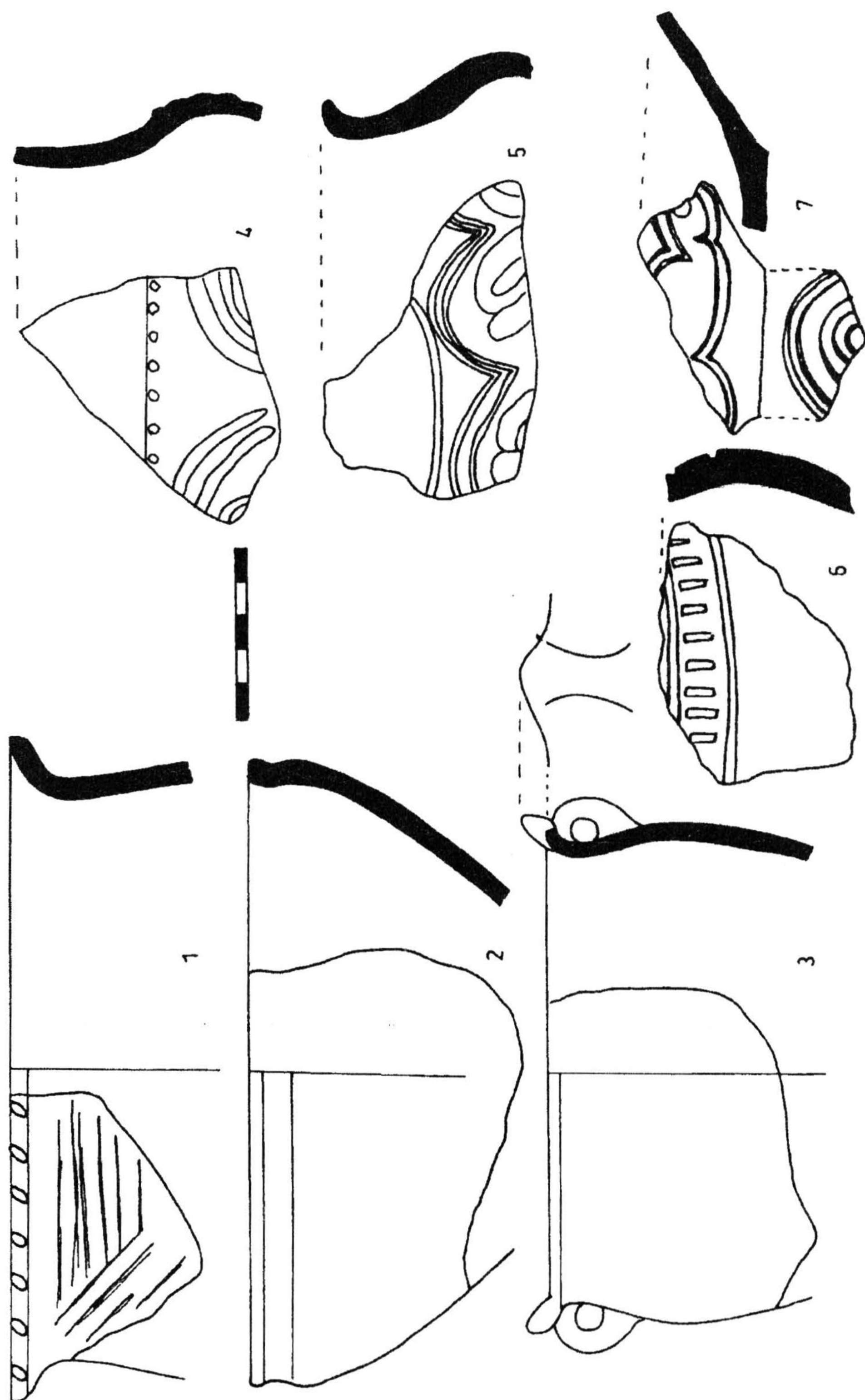

Fig. 31 – Ceramică din epoca bronzului – Gr. 11.

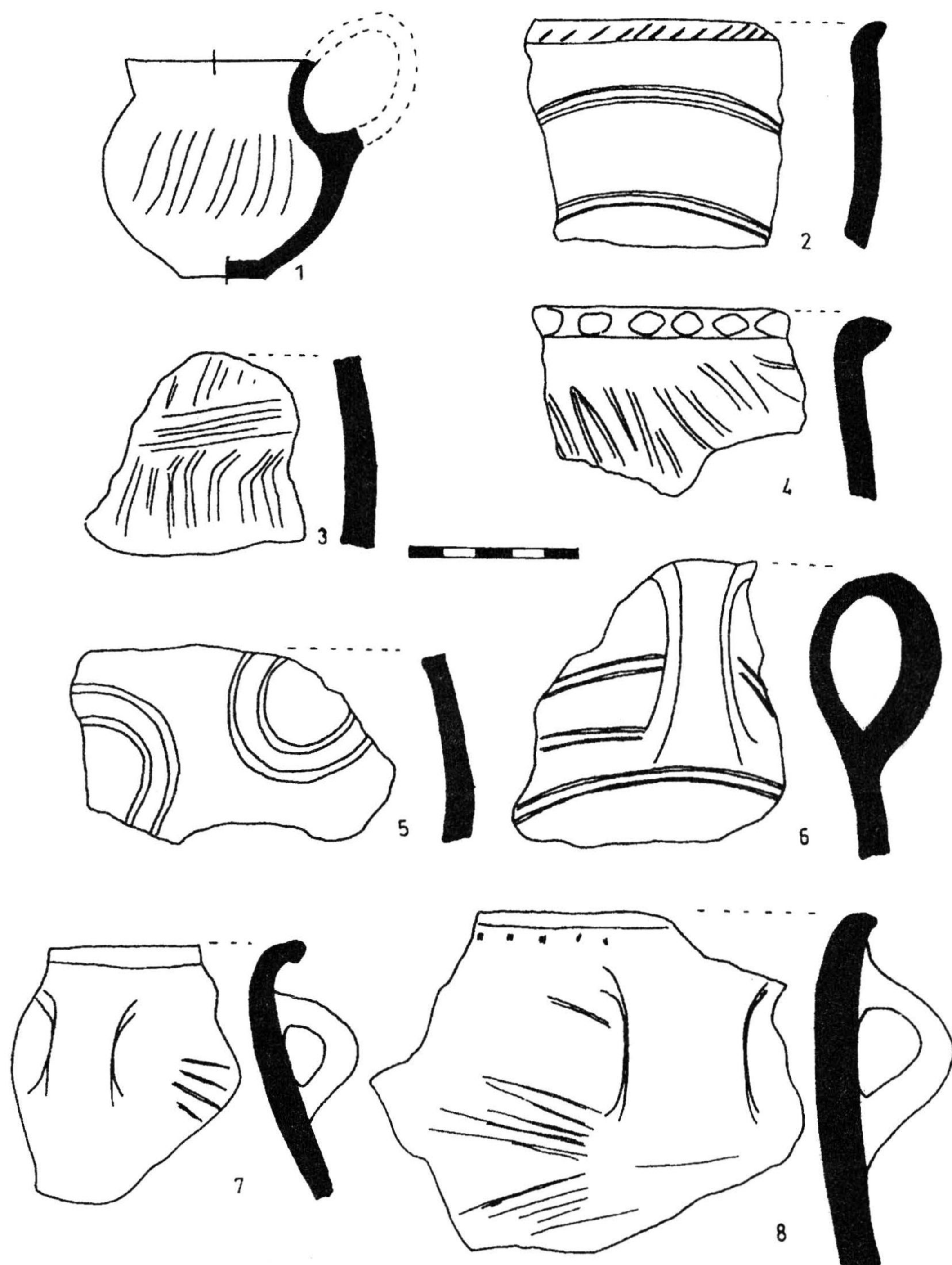

Fig. 32 – Ceramică din epoca bronzului – L 9.

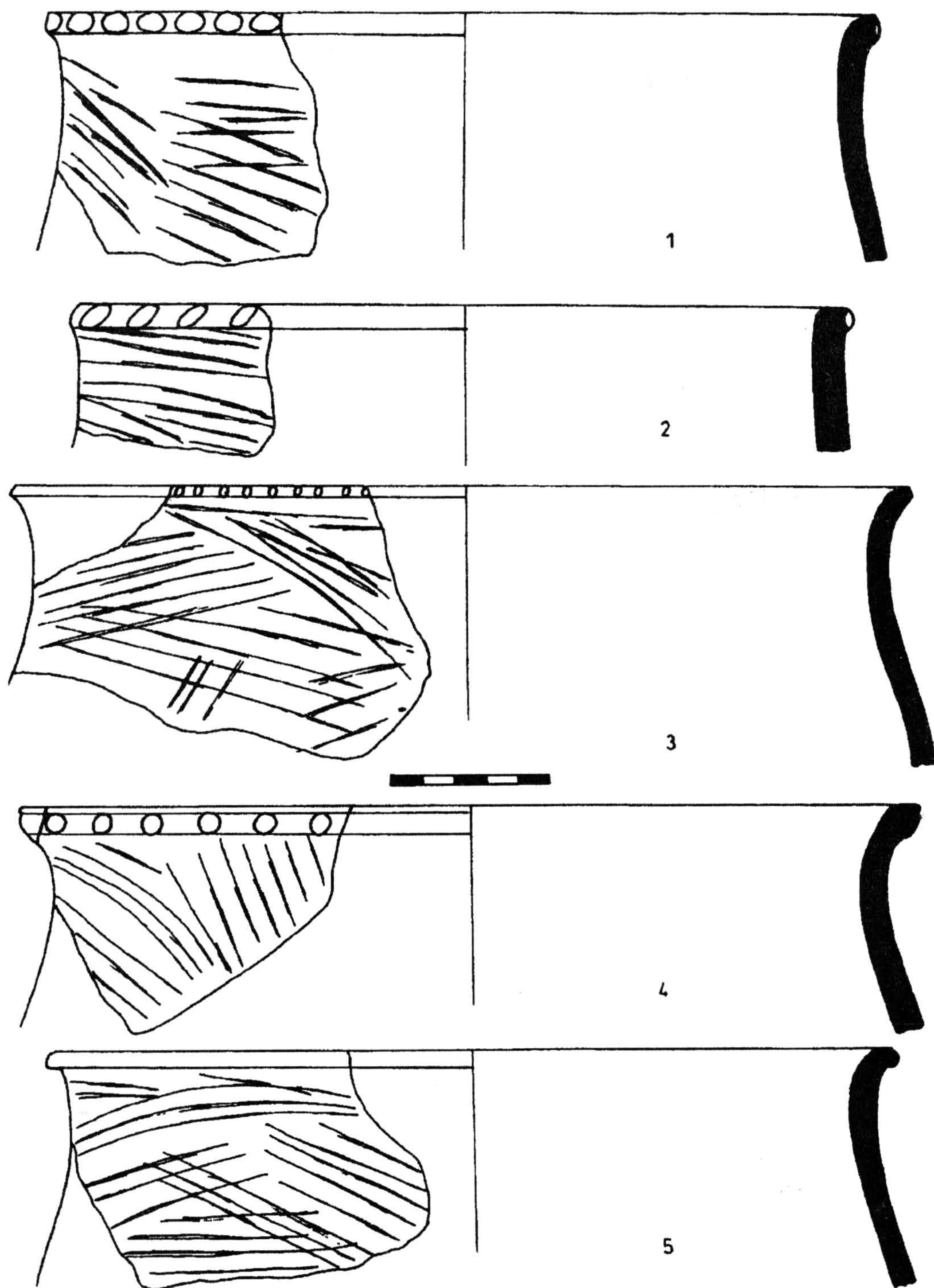

Fig. 33 – Ceramică din epoca bronzului: 1-2, 4-5 – S 8; 3 – S 9.

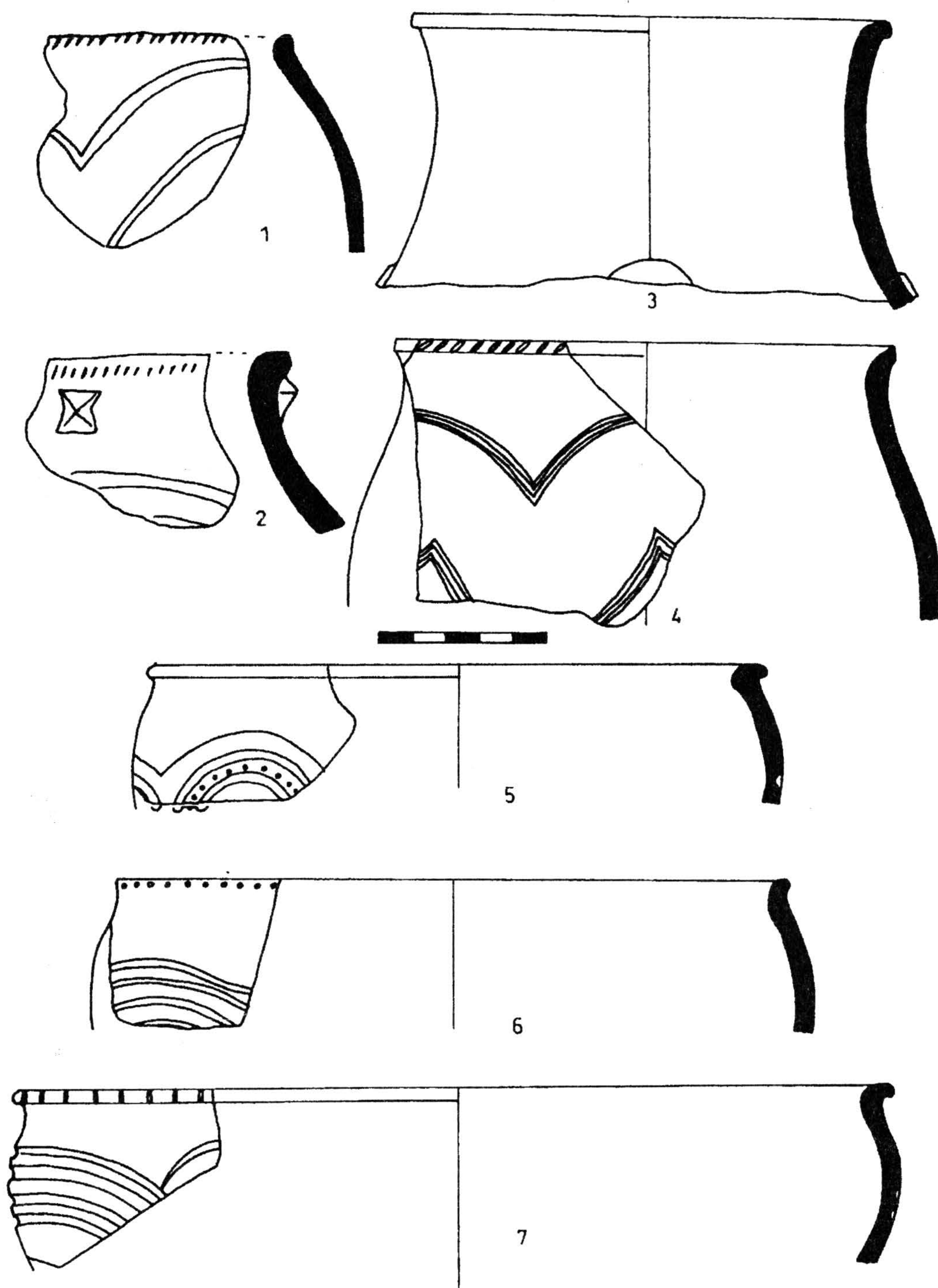

Fig. 34 – Ceramică din epoca bronzului: 1-2 – S 10; 3-5 – S 9; 6-7 – S 8.

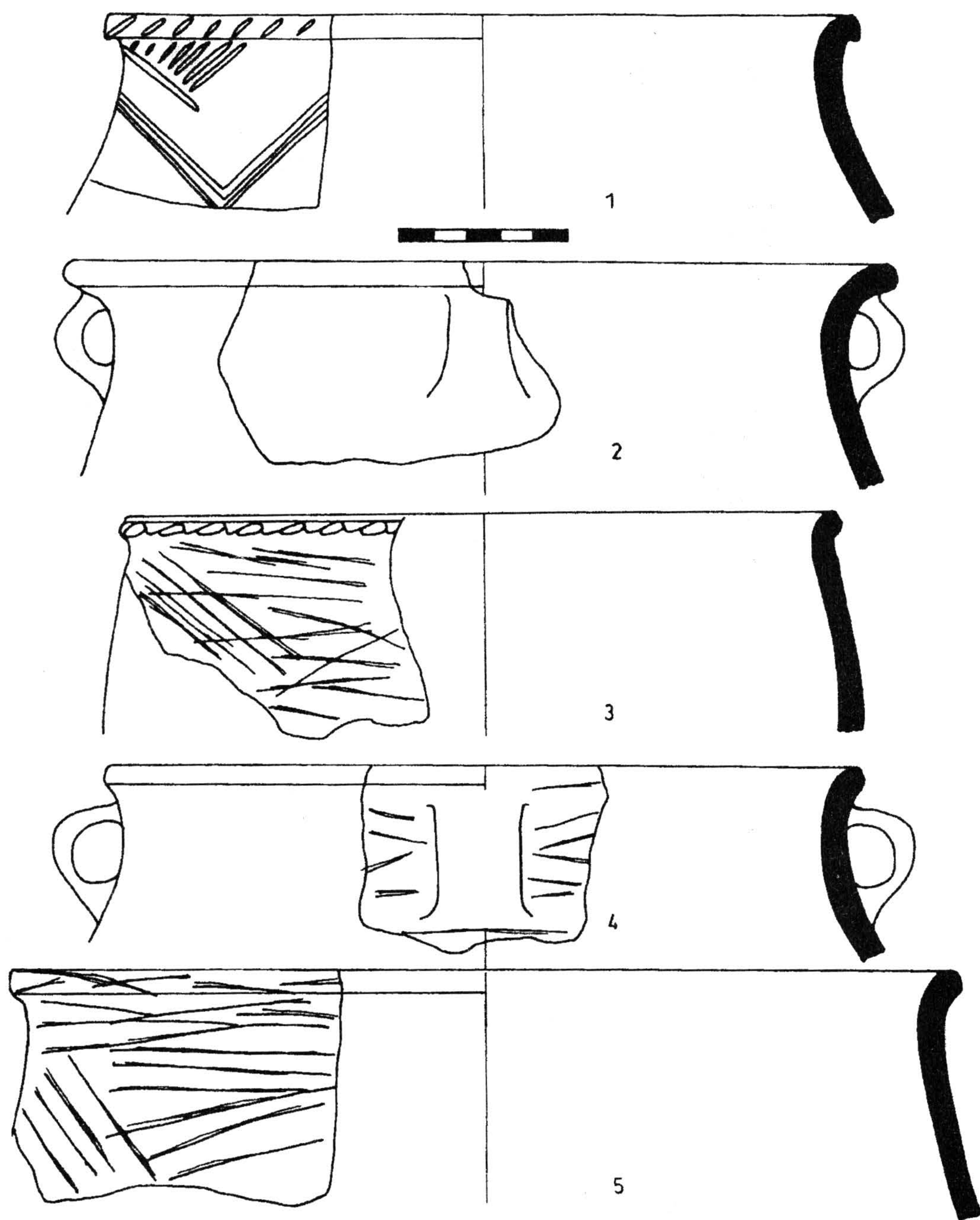

Fig. 35 – Ceramică din epoca bronzului: 1-2,4 – S 8; 3,5 – S 9.

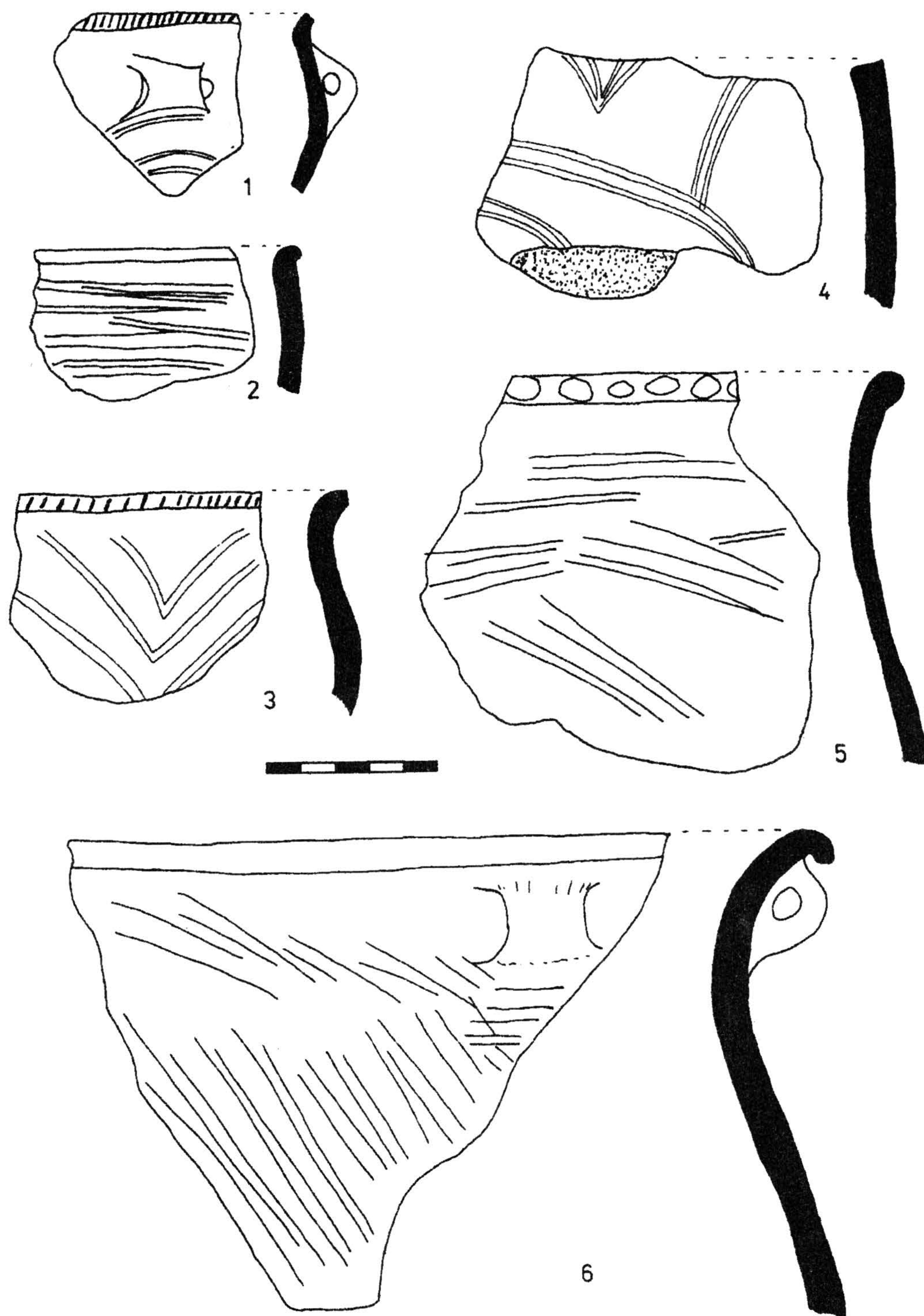

Fig. 36 – Ceramică din epoca bronzului: 1,3-4 – C 2; 2,5-6 – S 3.

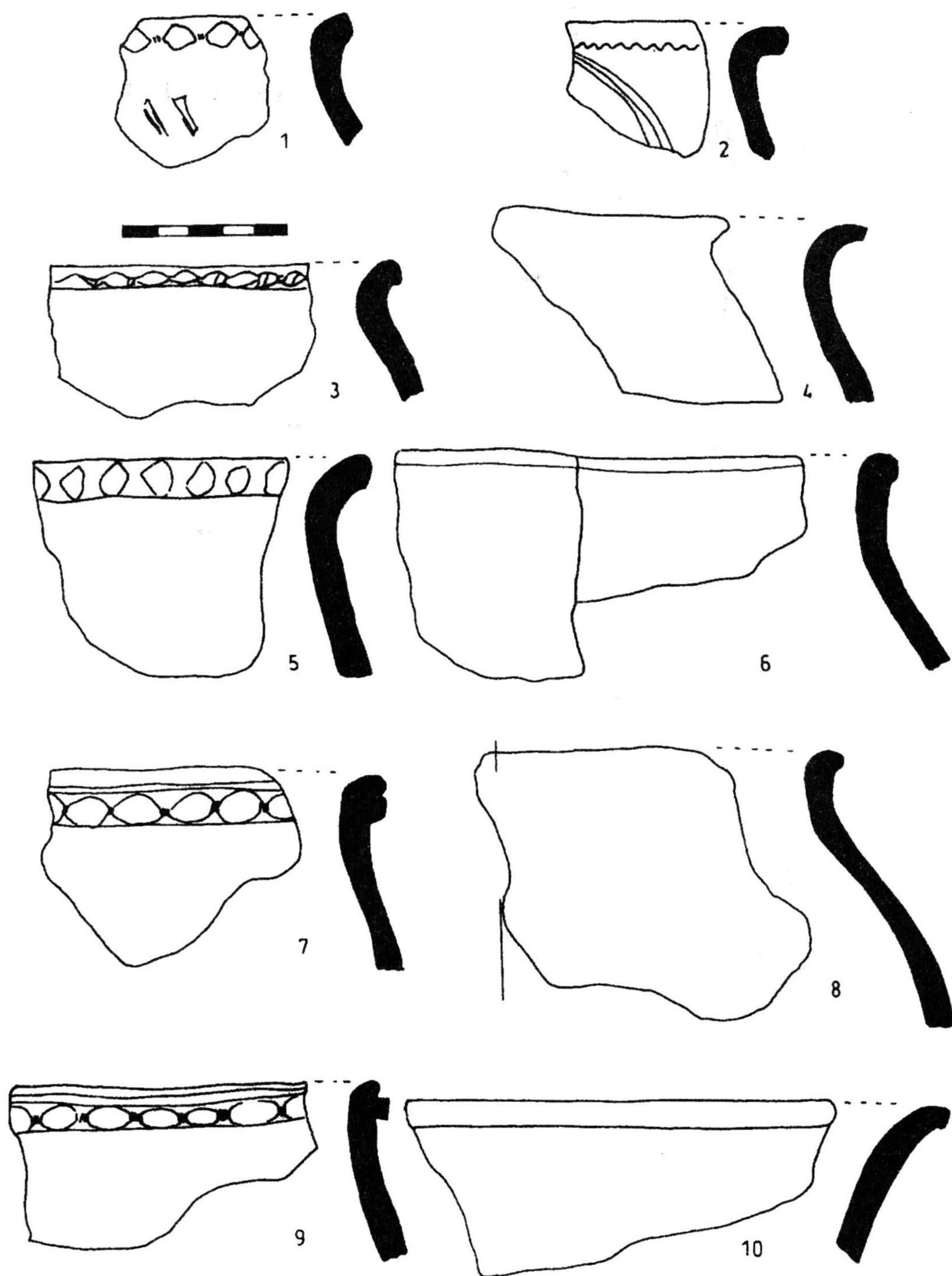

Fig. 37 – Ceramică din epoca bronzului – S 3.

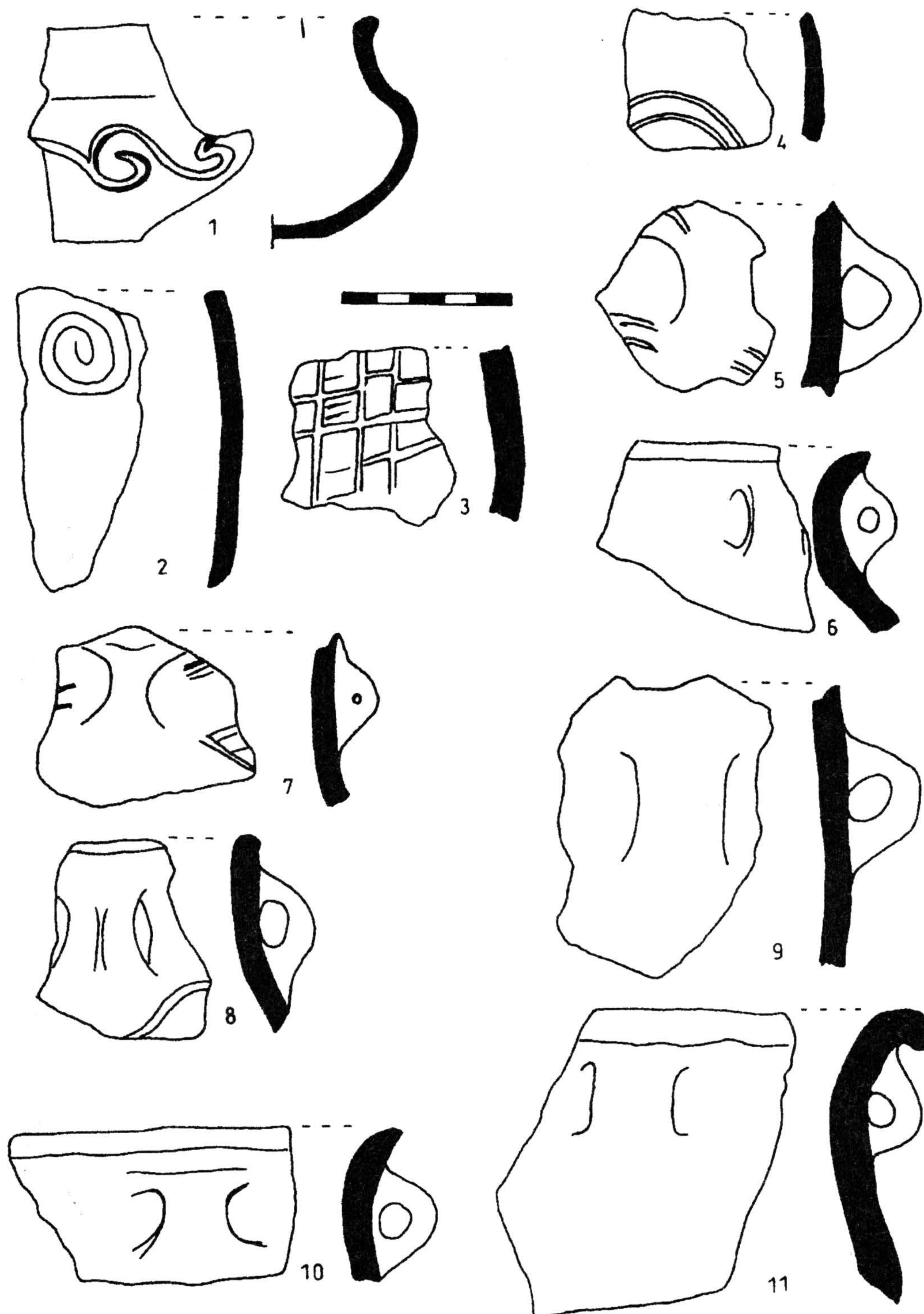

Fig. 38 – Ceramică din epoca bronzului – S 3.

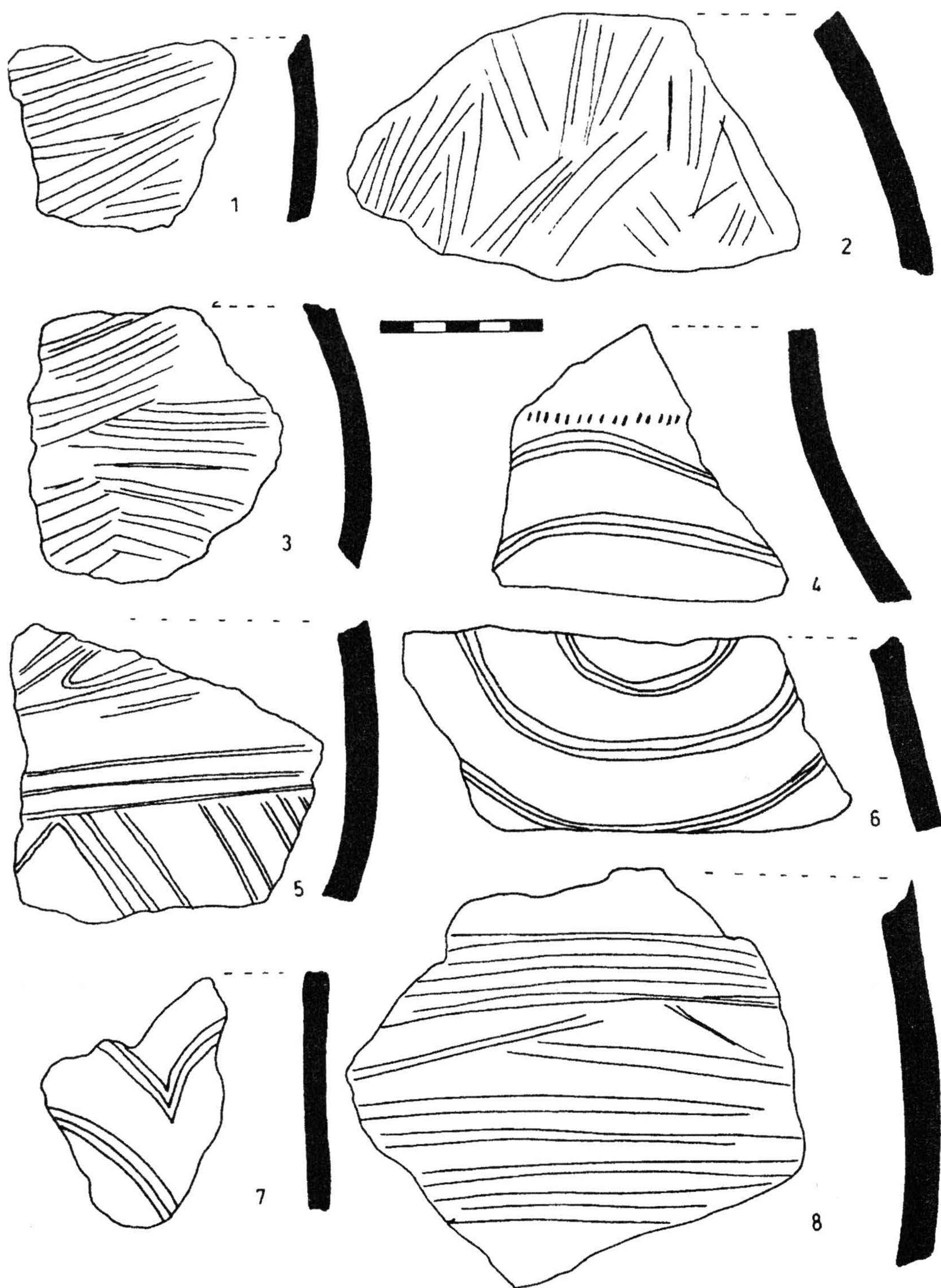

Fig. 39 – Ceramică din epoca bronzului – S 3.

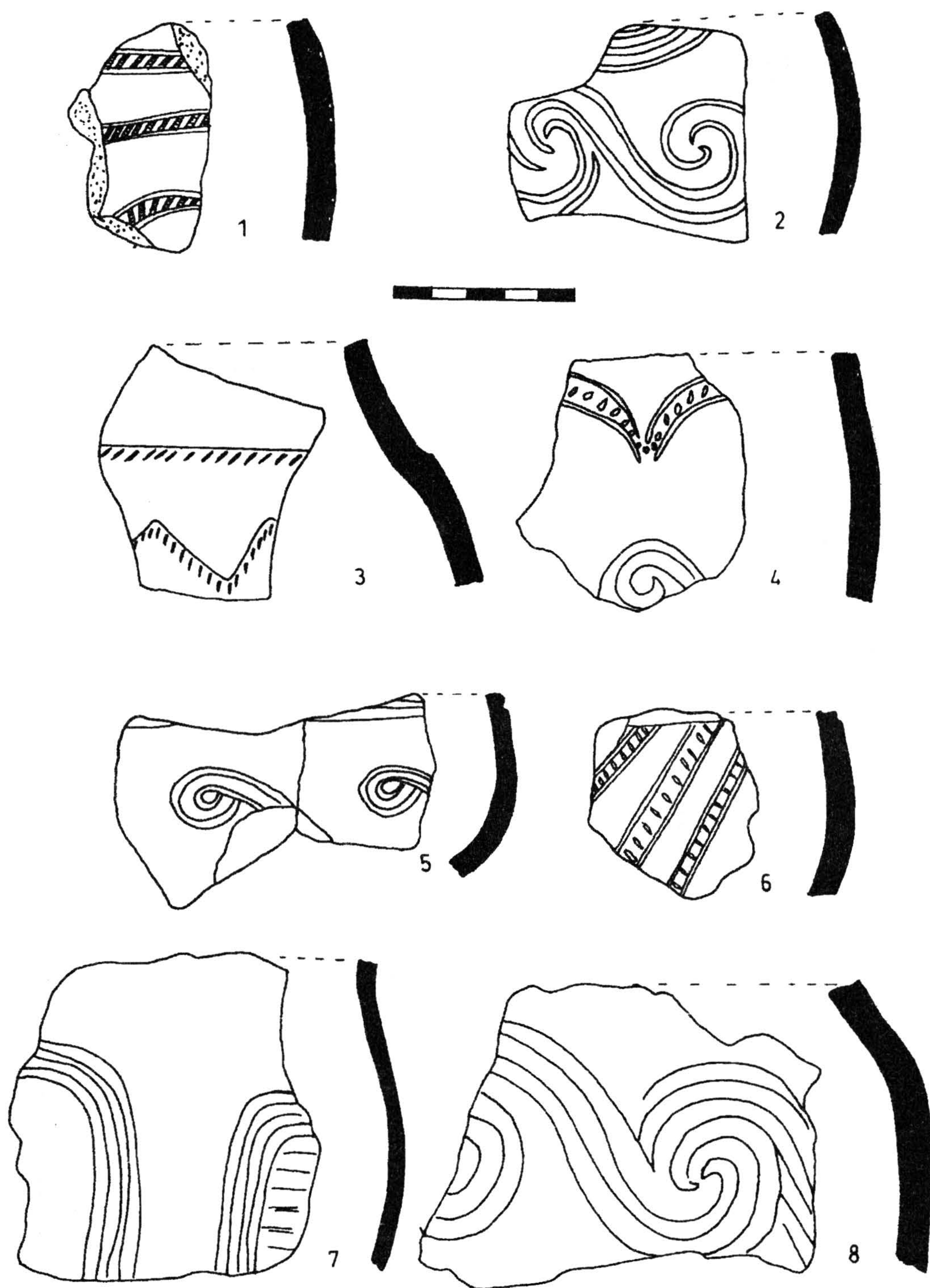

Fig. 40 – Ceramică din epoca bronzului: 1,4-5 – S 9; 2-3, 6-8 – S 8.

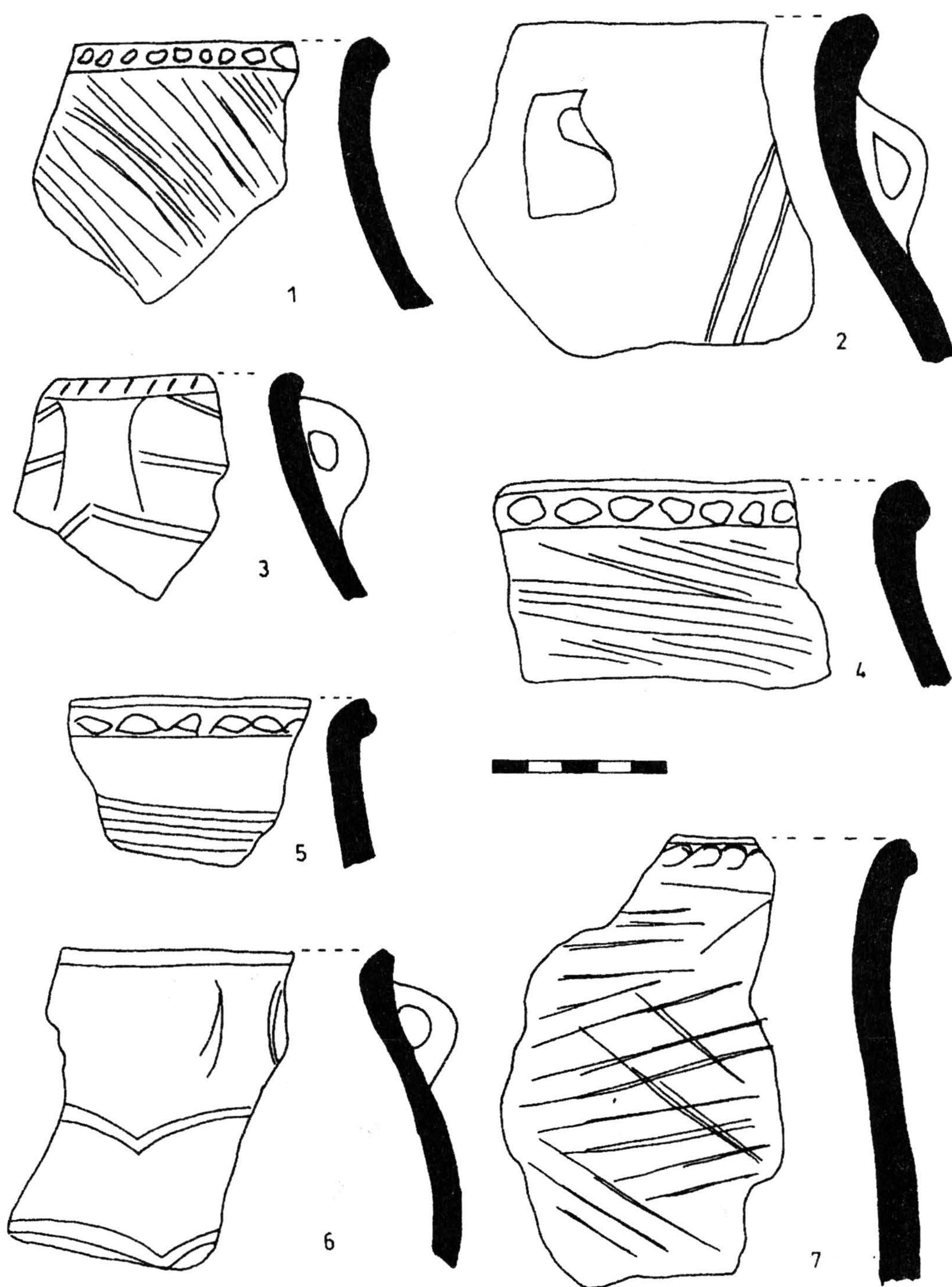

Fig. 41 – Ceramică din epoca bronzului: 1 – S 8; 2, 4-5, 7 – S 9; 3 – S 10 (L 17); 6 – S 11.

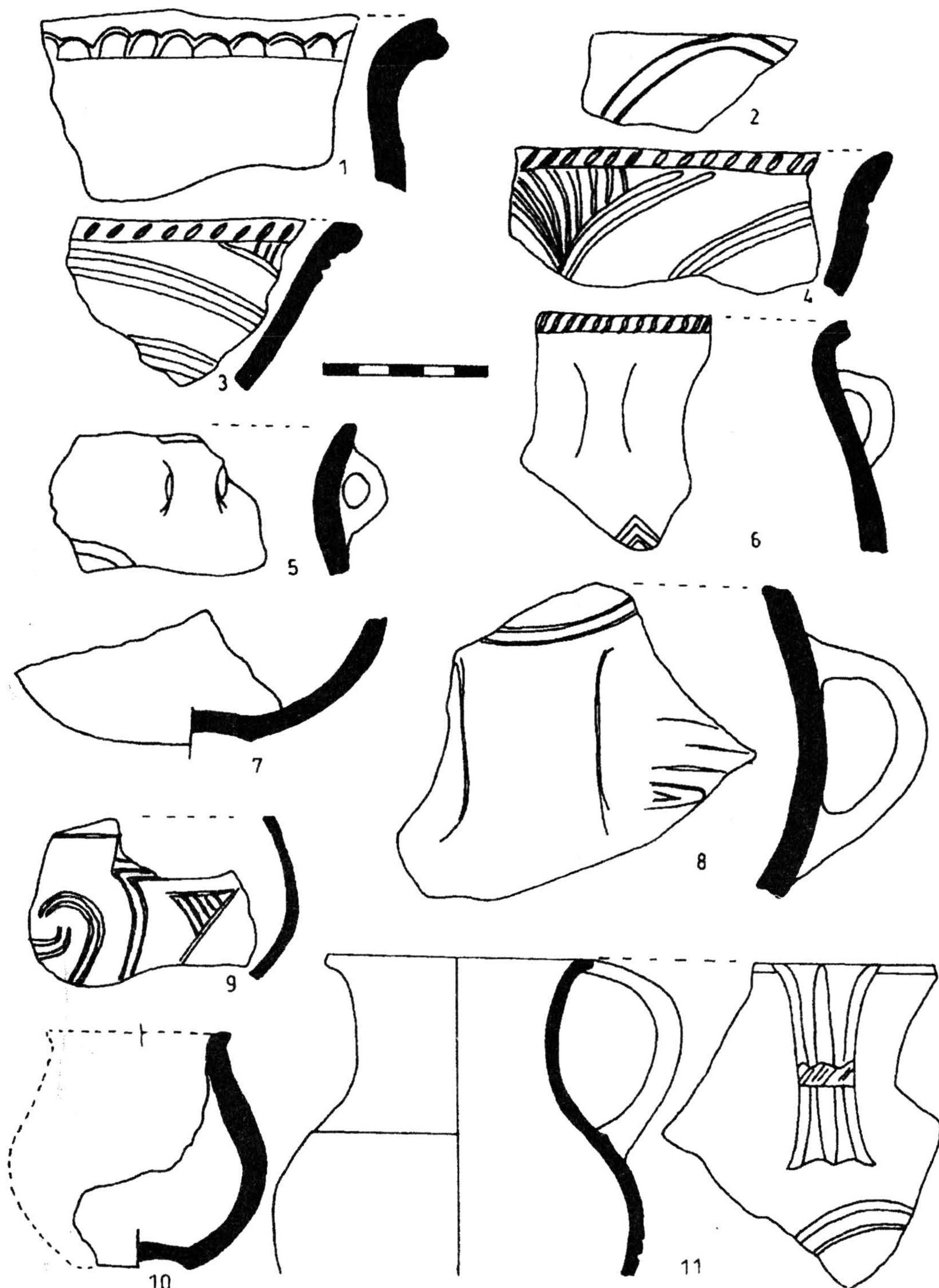

Fig. 42 – Ceramică din epoca bronzului:
1-2 – S 7; 3-4, 9 – S 5 (L 11); 5-6, 11 – S 1; 7, 10 – S 6; 8 – S 4.

Fig. 43 – Ceramică din epoca bronzului: 1, 3, 5, 9-10 – S 4; 2 – S 5; 4, 7-8 – S 5 (L 11); 6 – S 6.

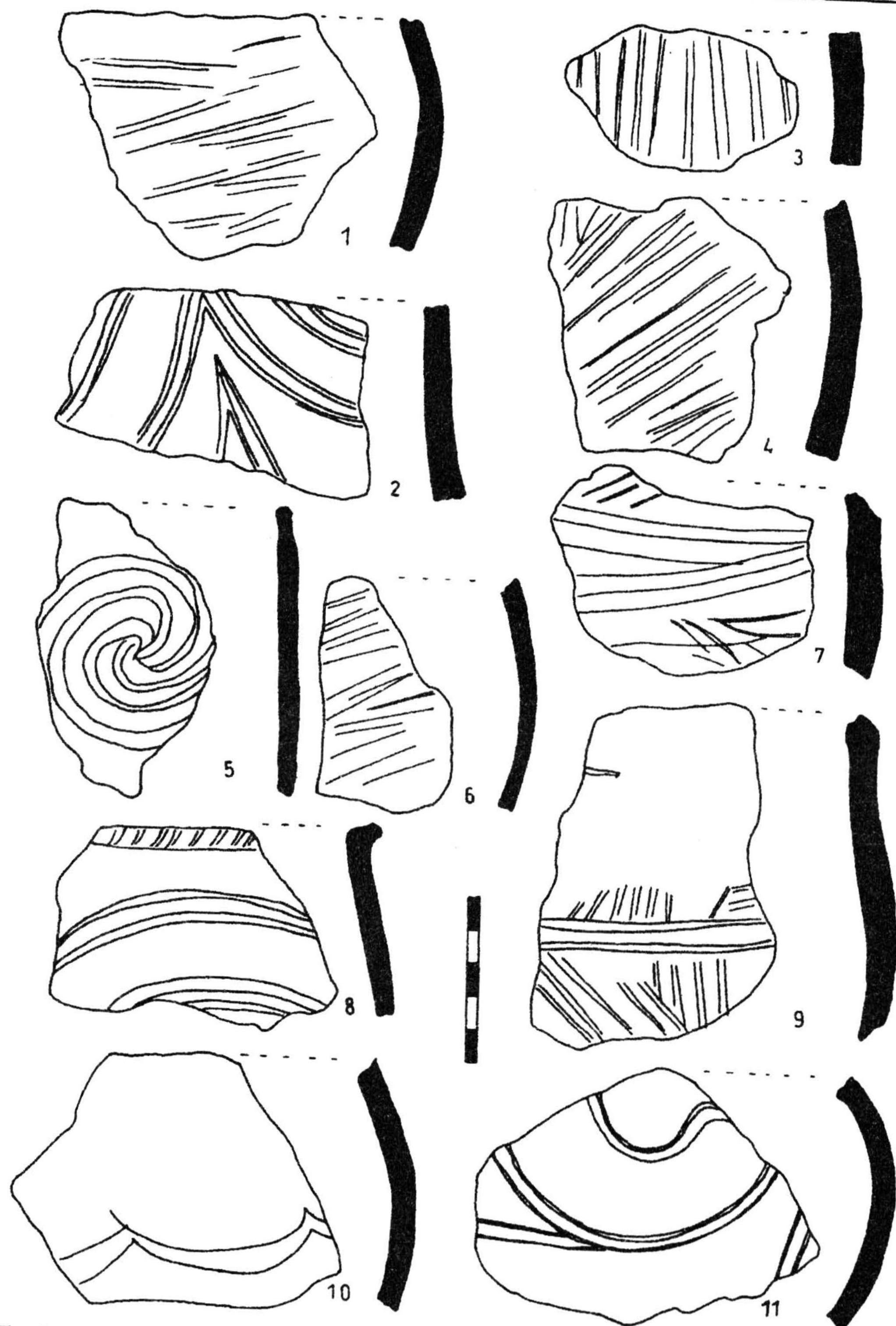

Fig. 44 – Ceramică din epoca bronzului: 1, 4-6, 8-9 – S 3; 3, 7 – S 4; 2 – S 5; 10-11 – S5 (L 11).

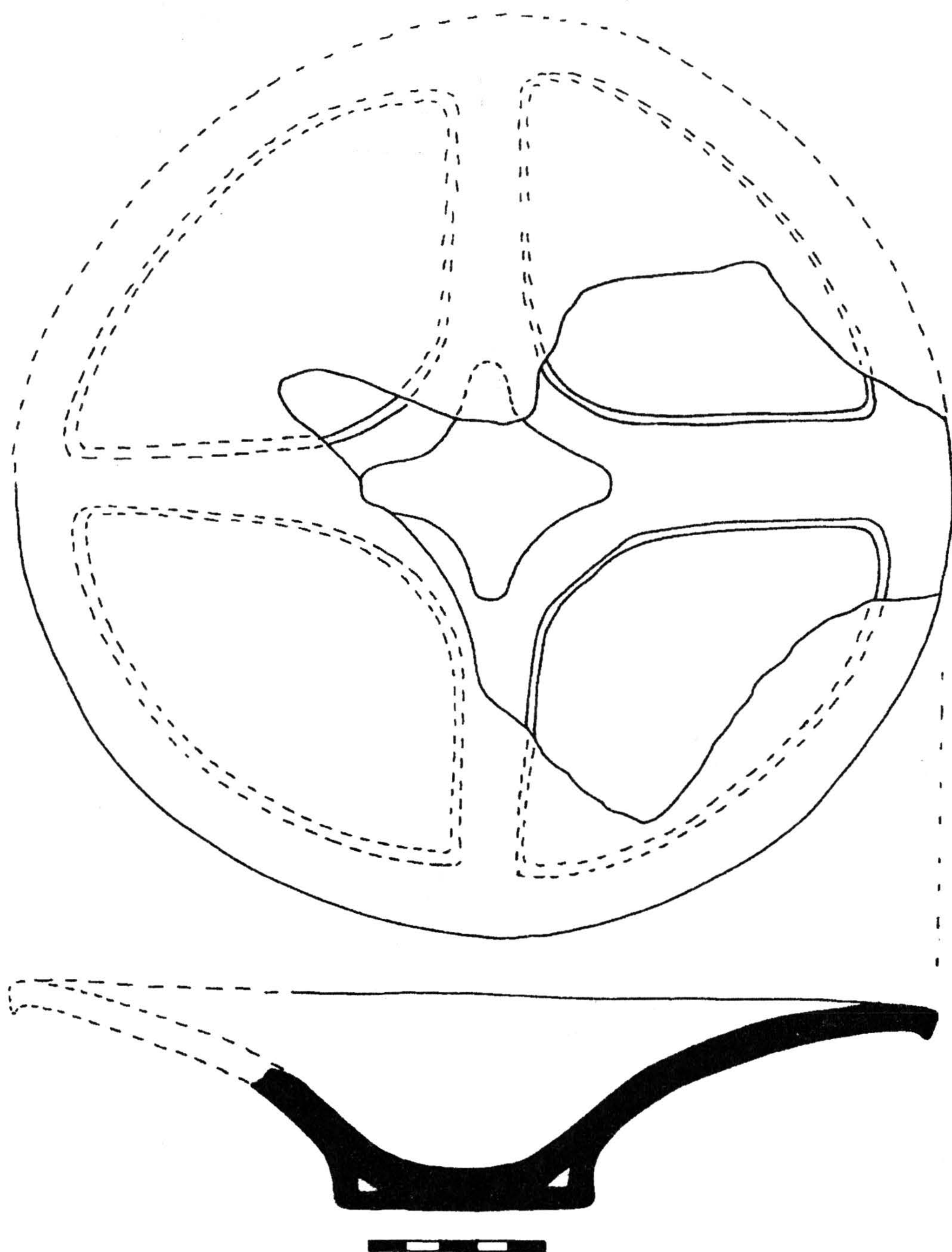

Fig. 45 – Ceramică din epoca bronzului – S 9.

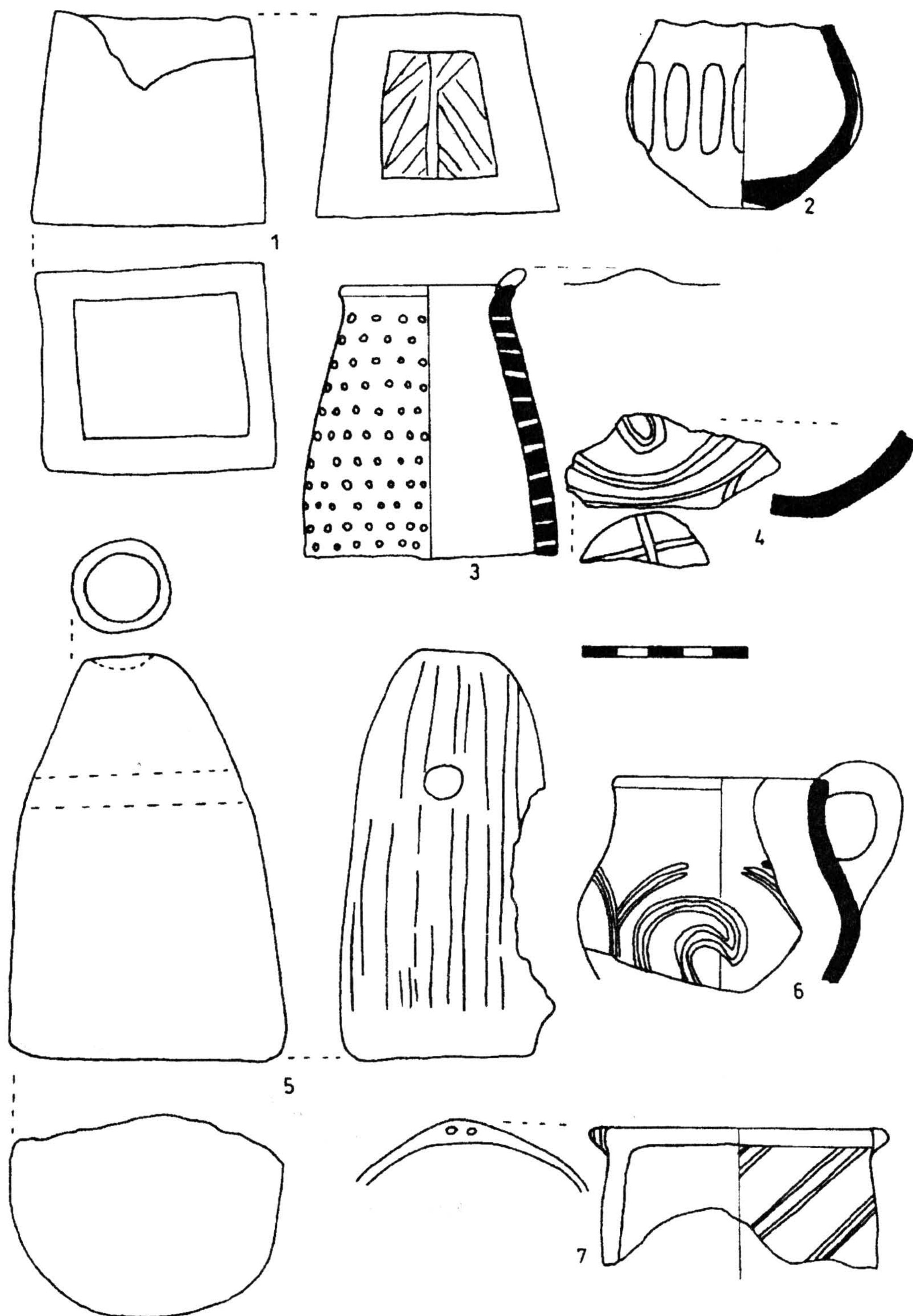

Fig. 46 – Ceramică din epoca bronzului: 1 – S 10; 2-3, 5-7 – S 8; 4 – S 11.

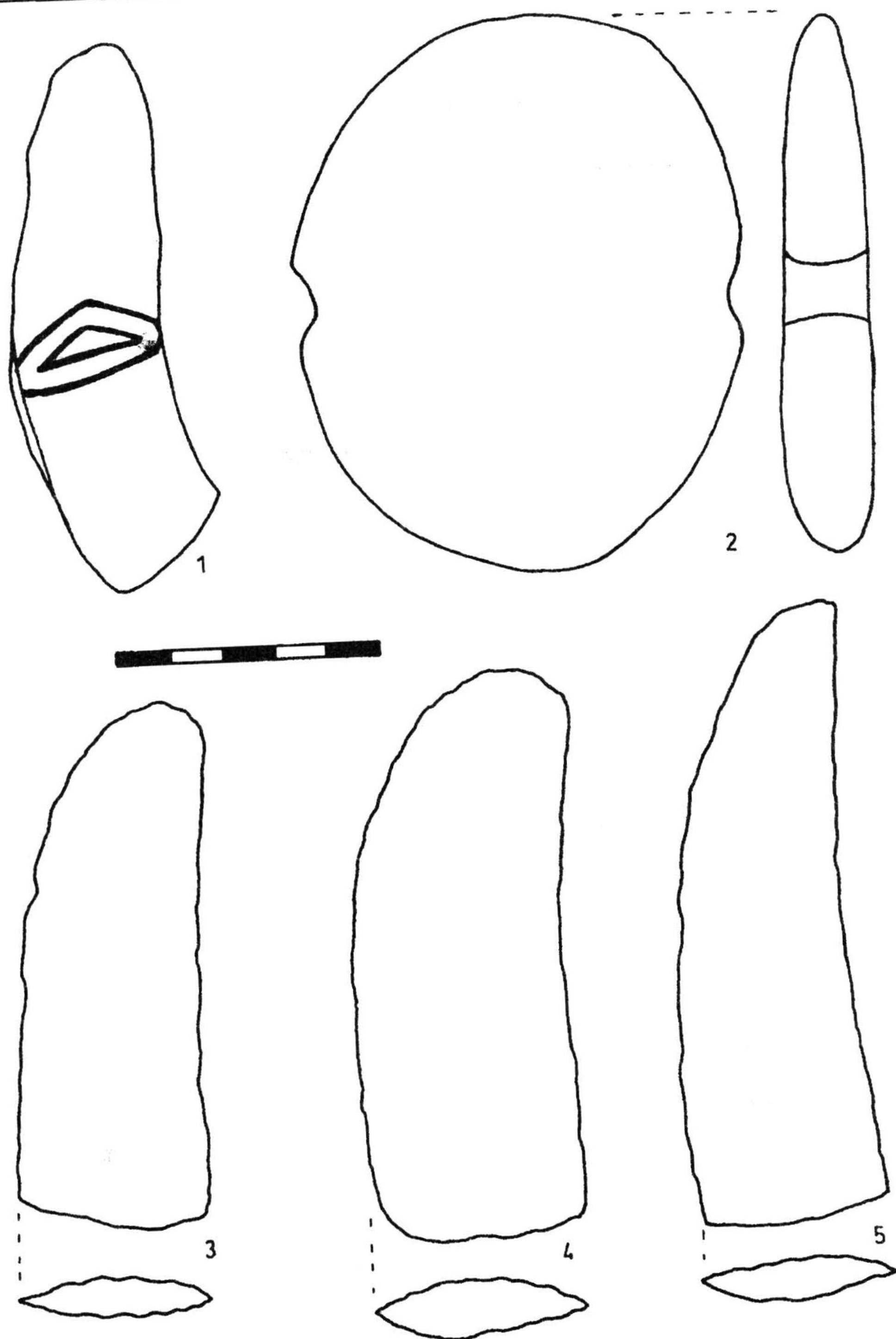

Fig. 47 – Obiecte din epoca bronzului: 1 – colț de mistreț (S 2); 2 – gresie nisipoasă (S 5); 3-5 – obsidian (S 1, m. 56; - 0,85 m adâncime).

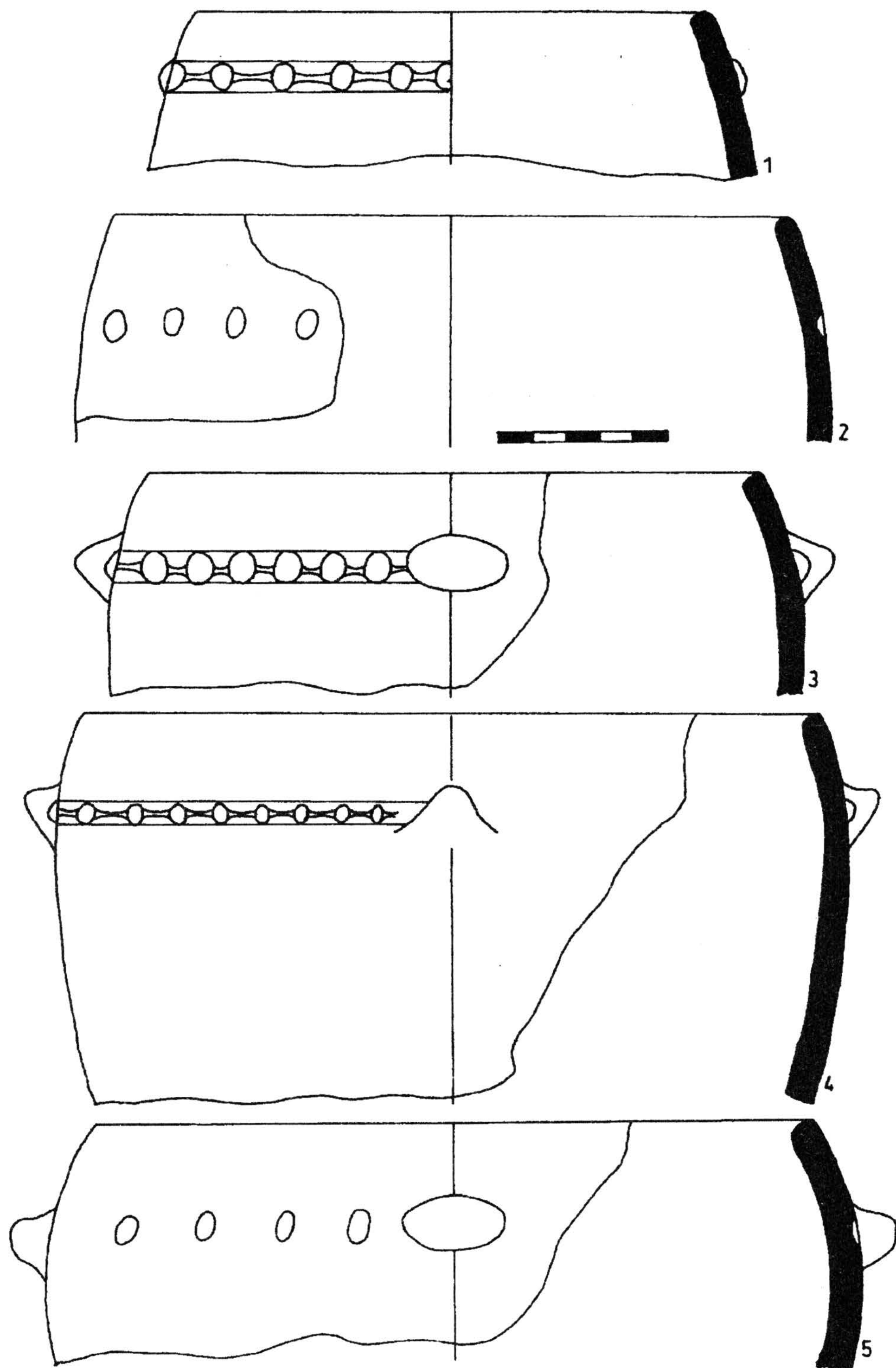

Fig. 48 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic – Gr. 7 (S 3).

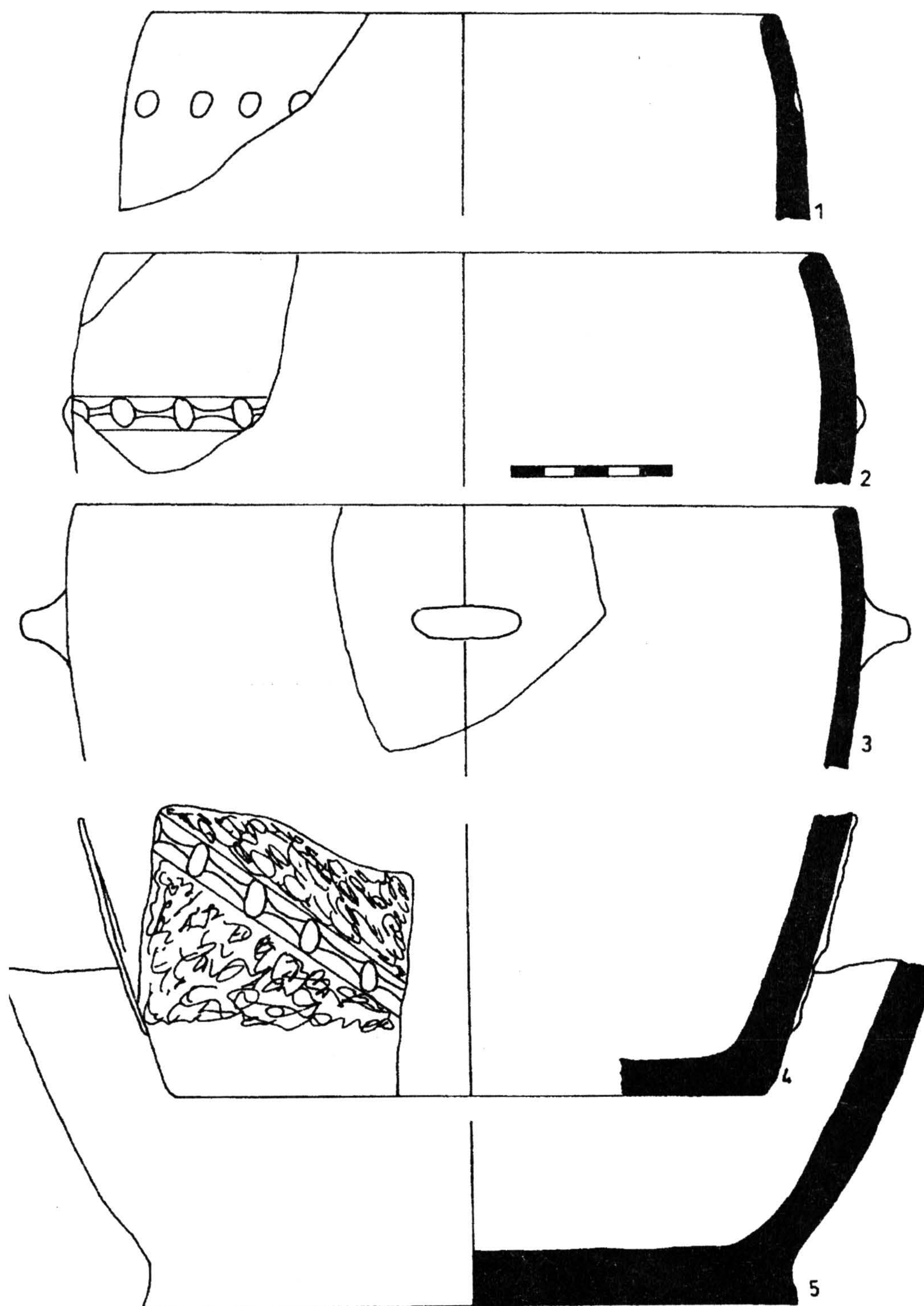

Fig. 49 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic – Gr. 7 (S 3).

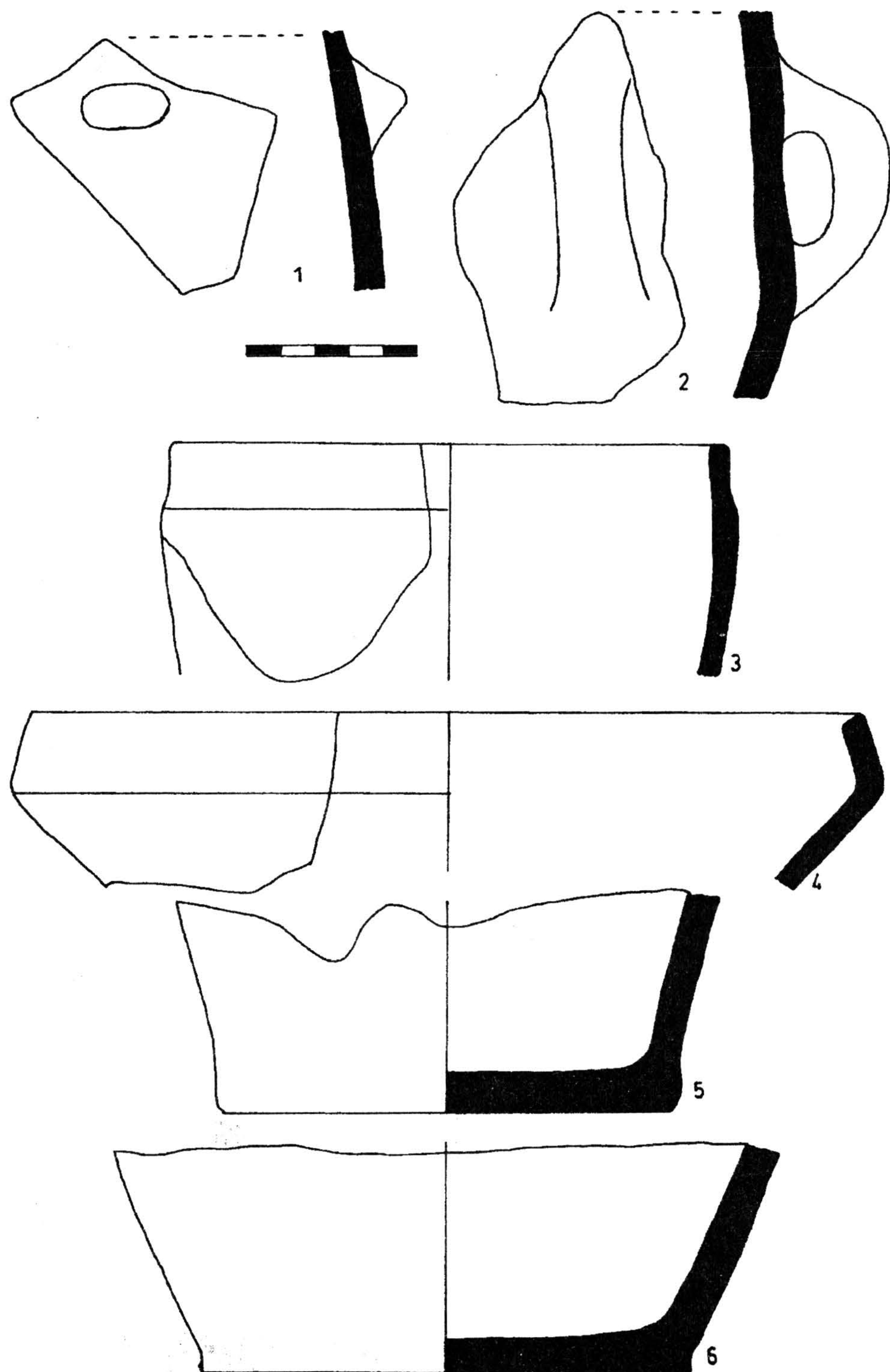

Fig. 50 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic – Gr. 7 (S 3).

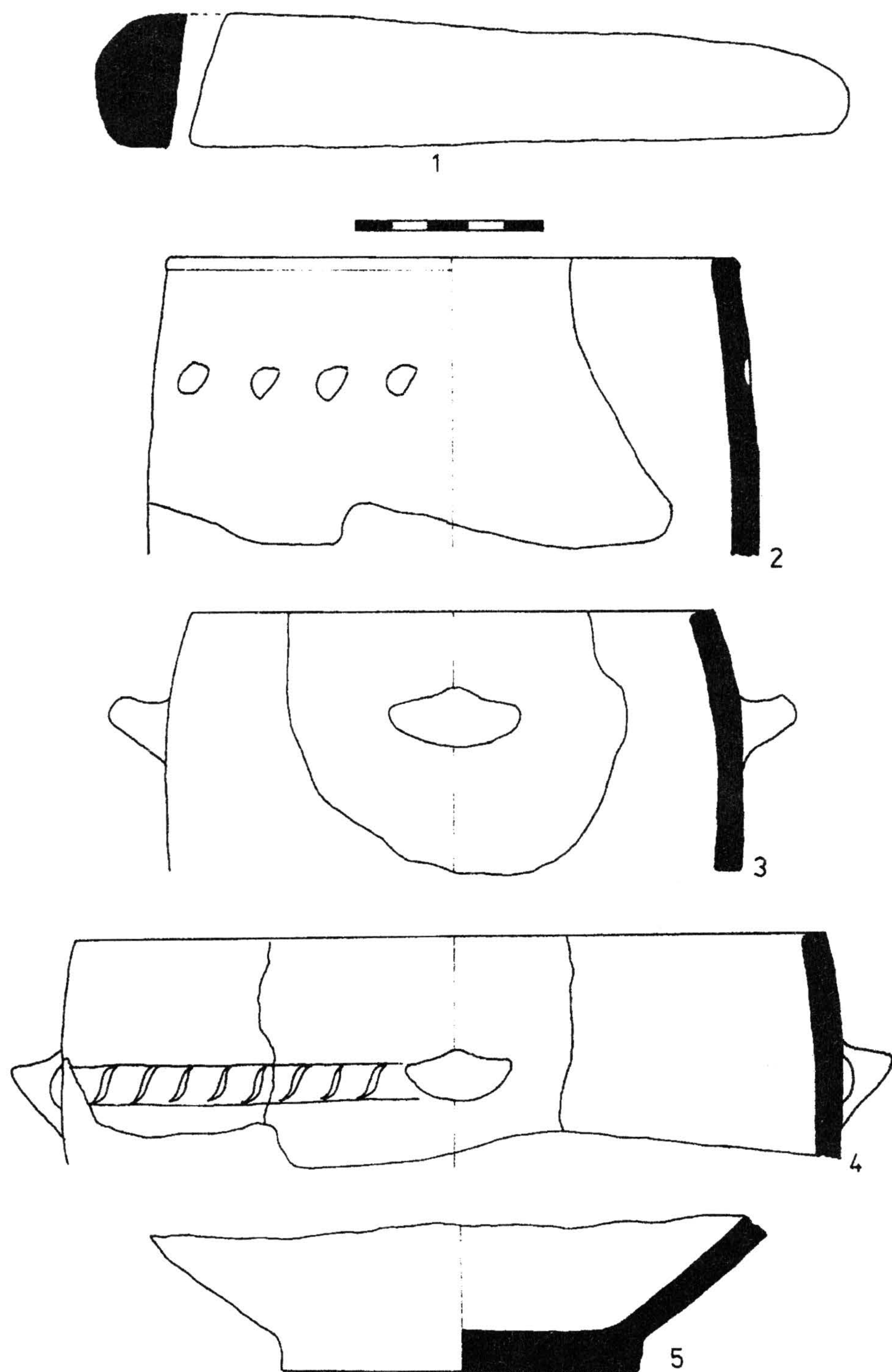

Fig. 51 – Ceramică lucrată cu mâna (2-5) şi piatră de ascuţit din gresie nisipoasă (1) – Gr. 13 (primul nivel dacic).

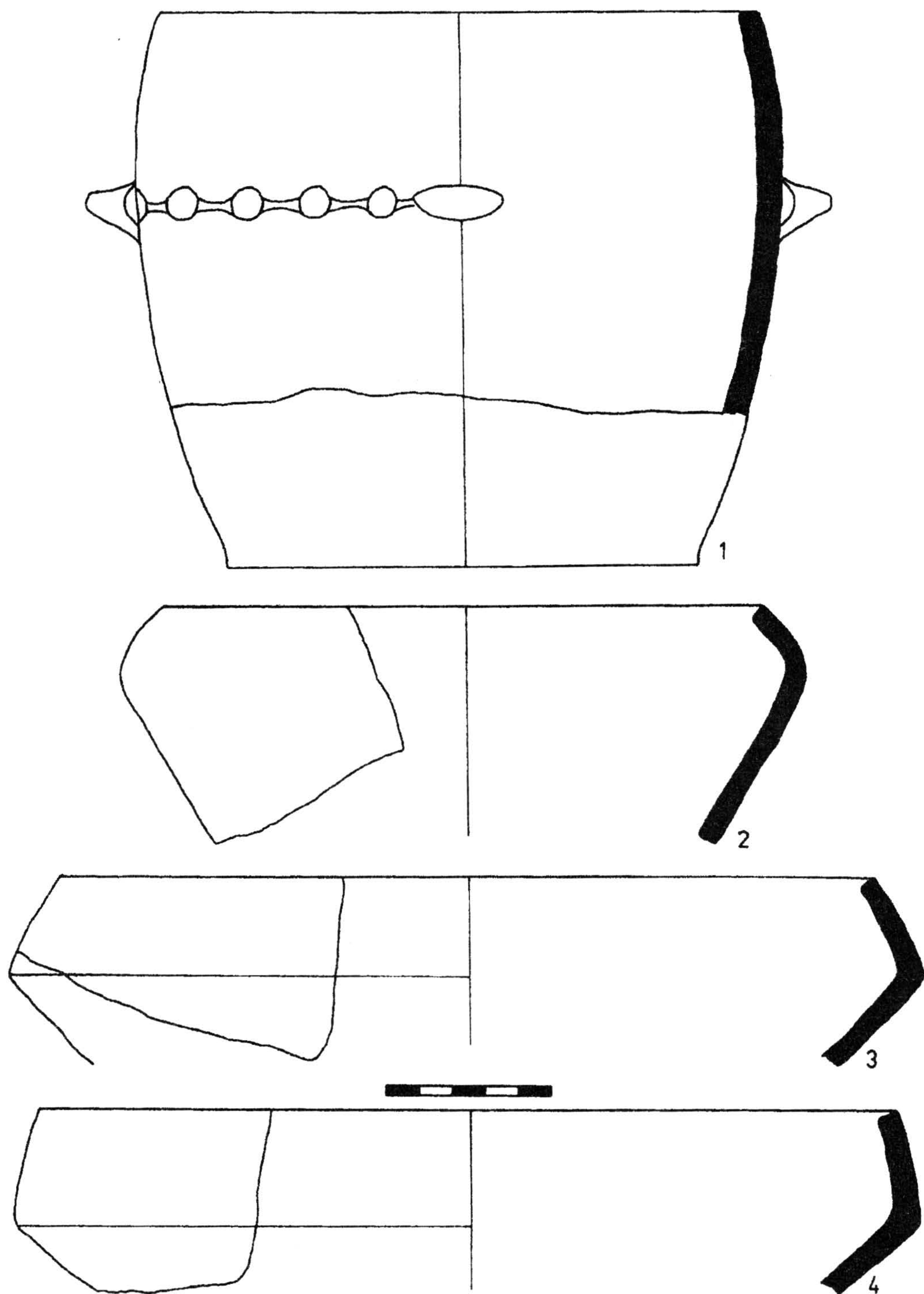

Fig. 52 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic – Gr. 13.

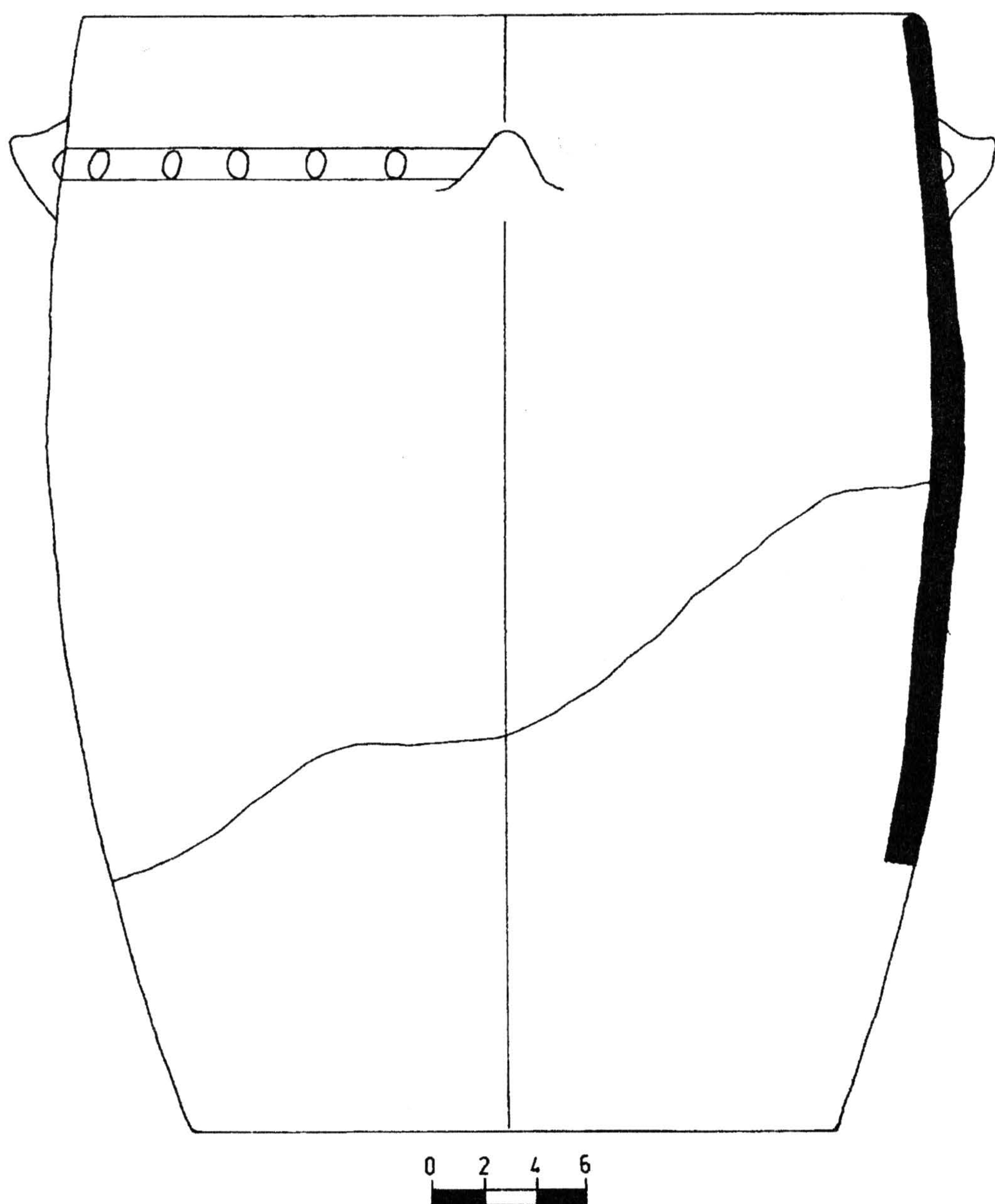

Fig. 53 – Vas lucrat cu mâna din primul nivel dacic.

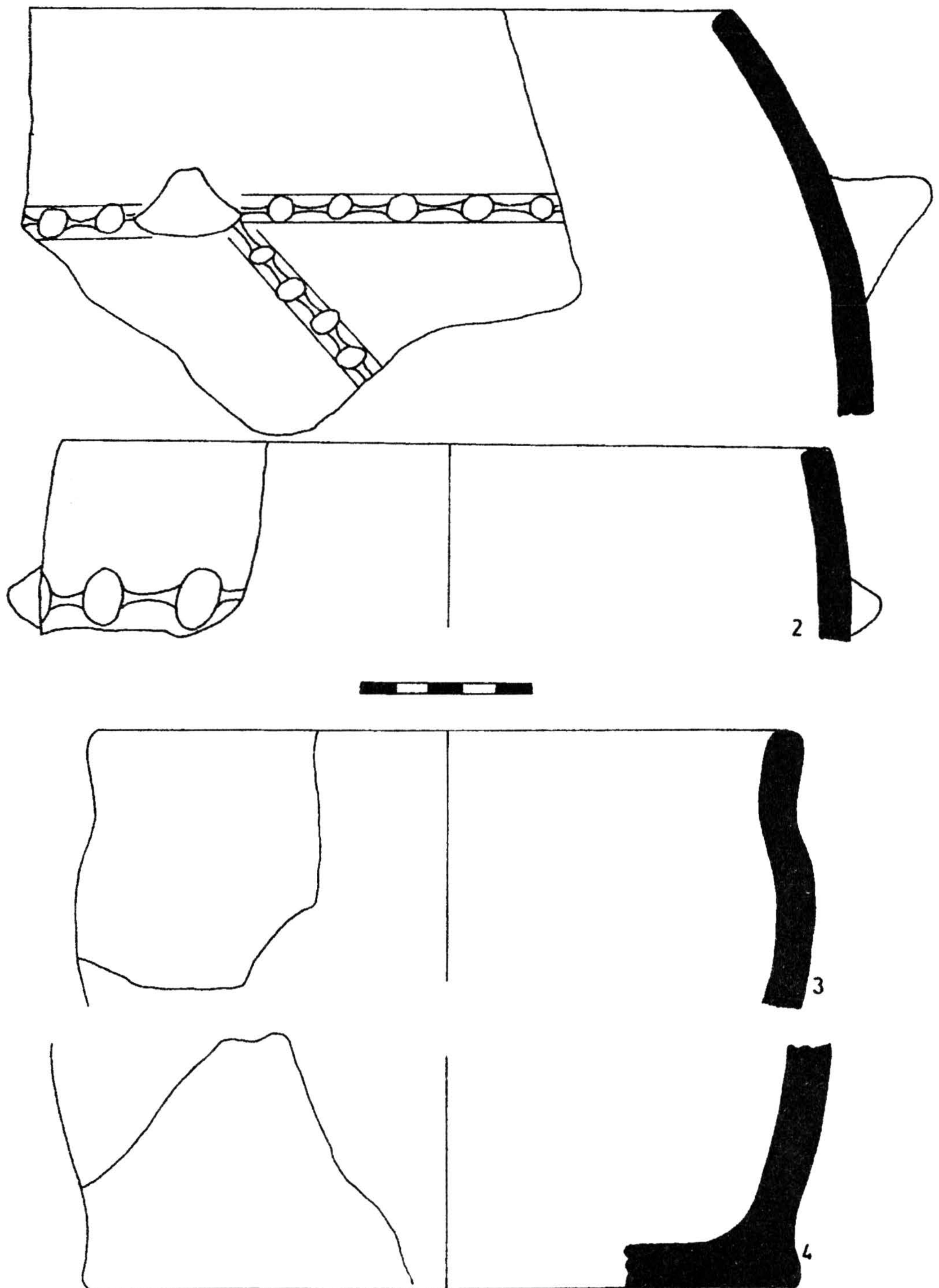

Fig. 54 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic.

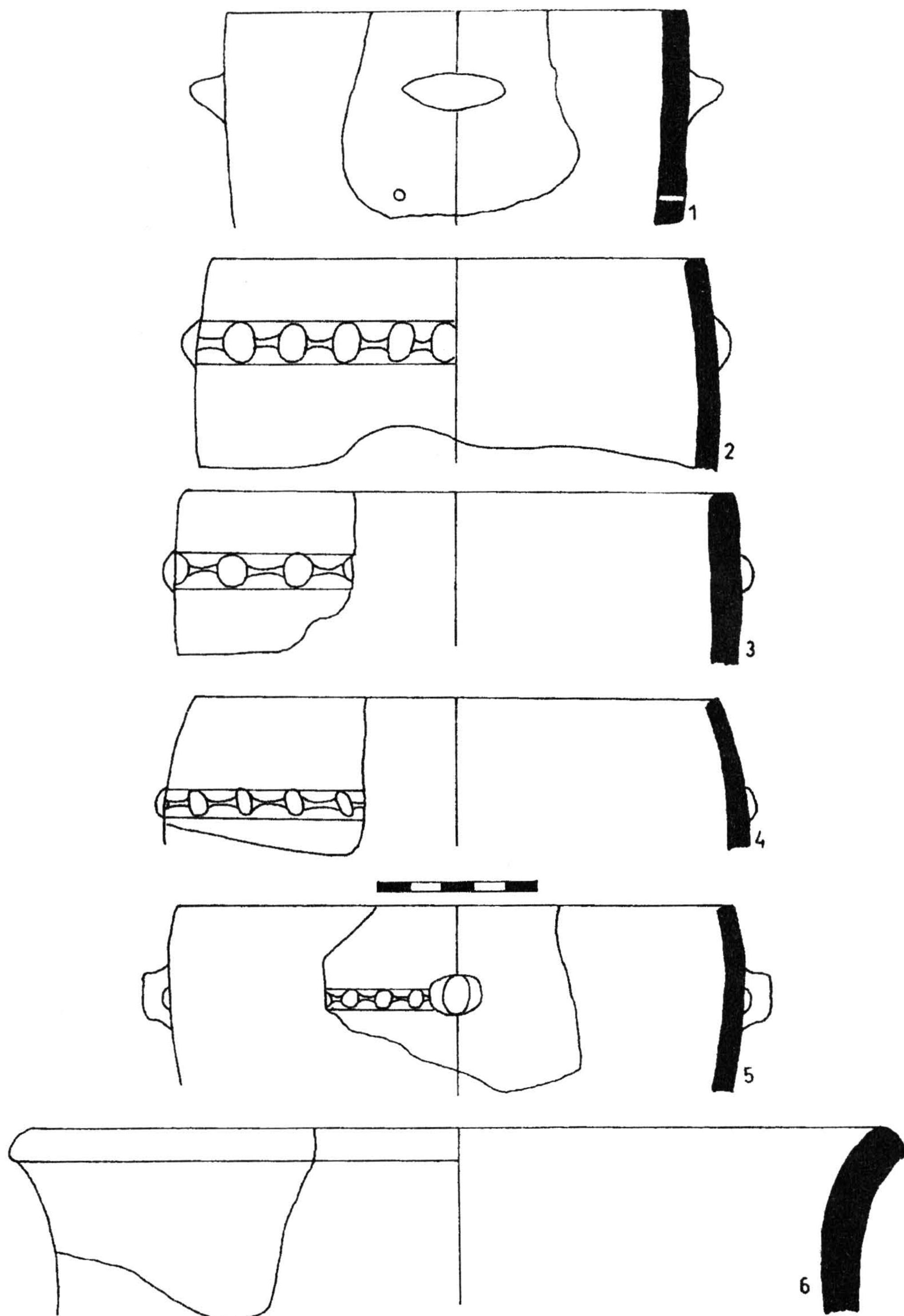

Fig. 55 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic.

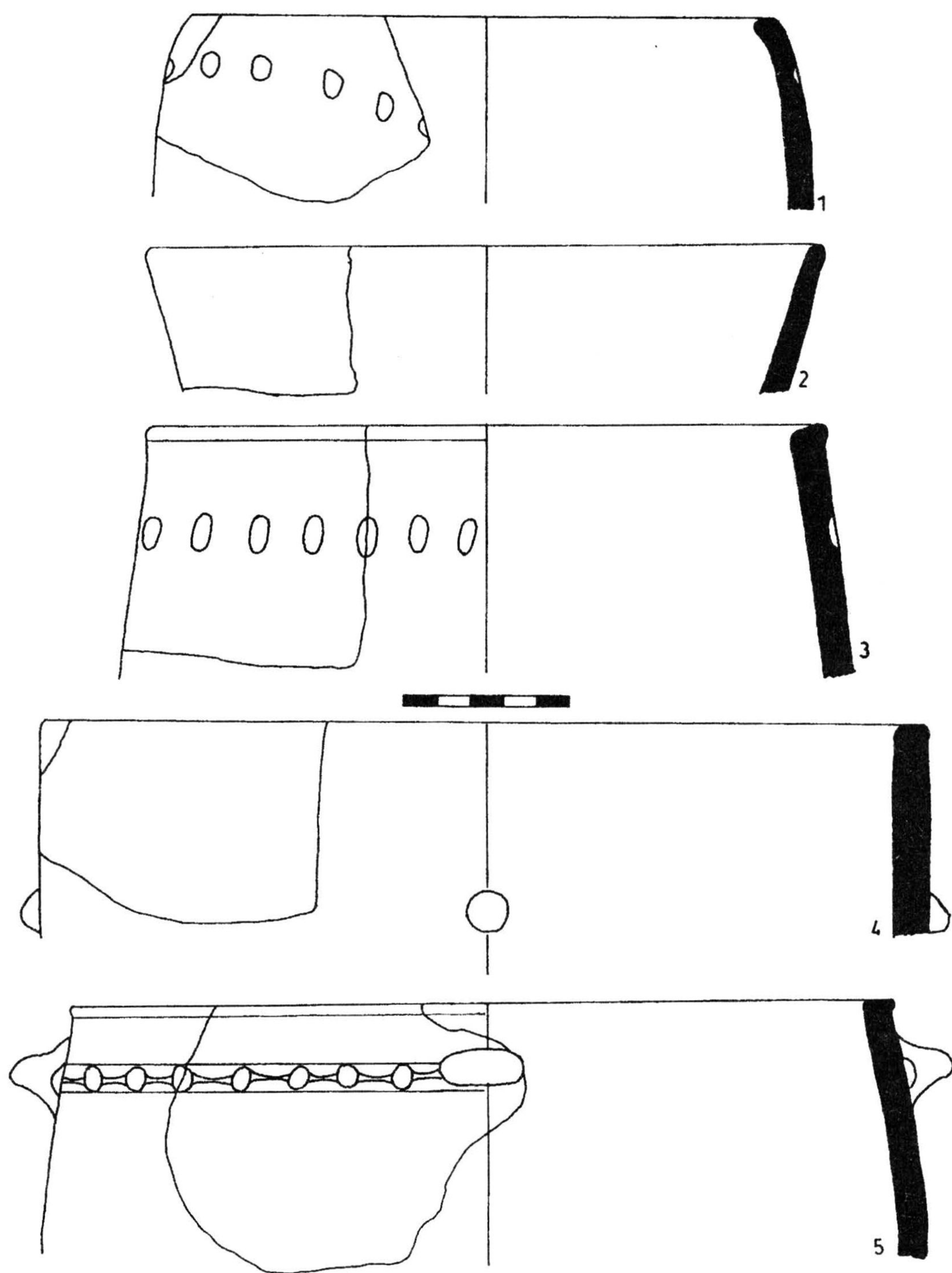

Fig. 56 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic.

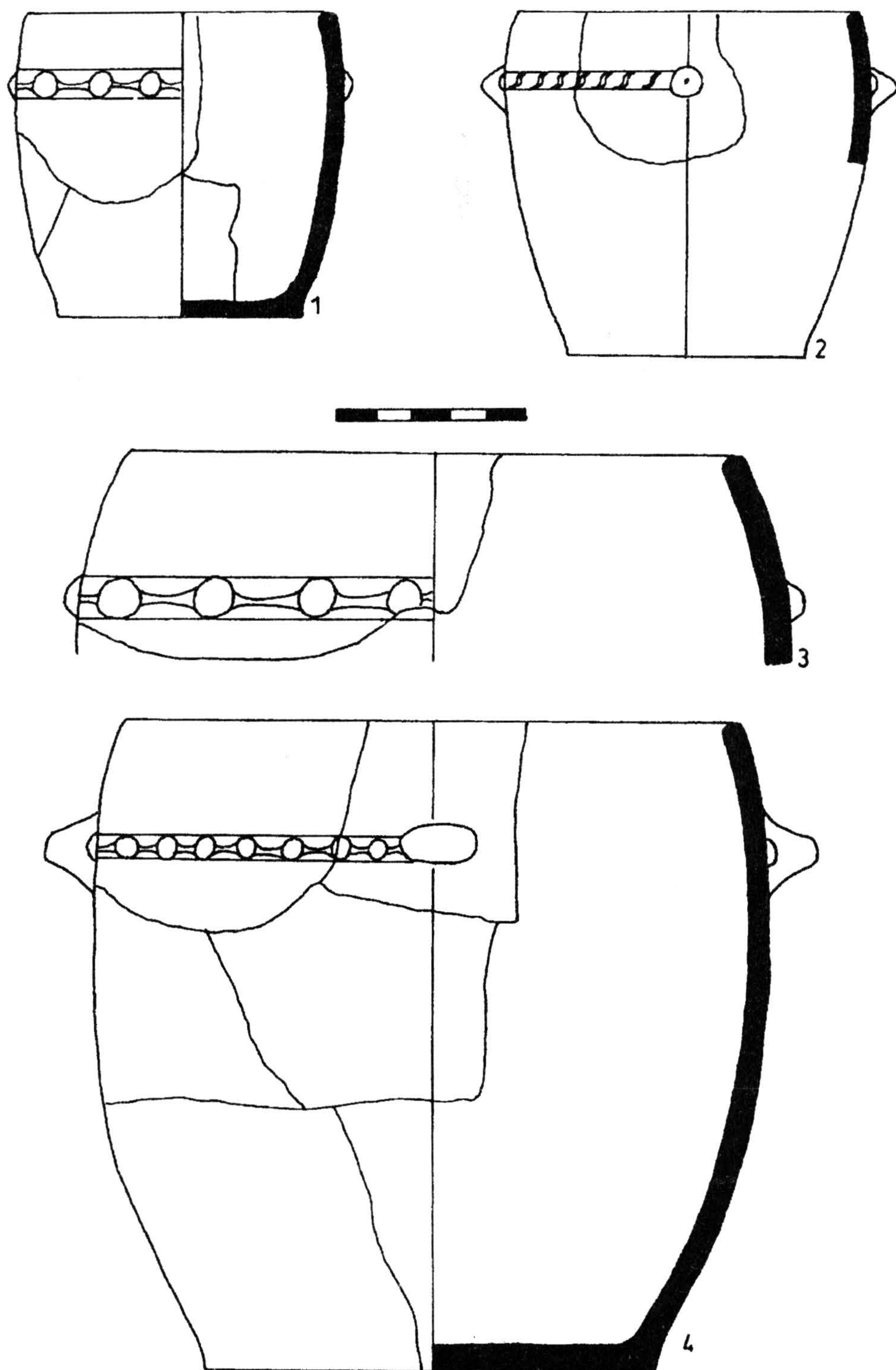

Fig. 57 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic.

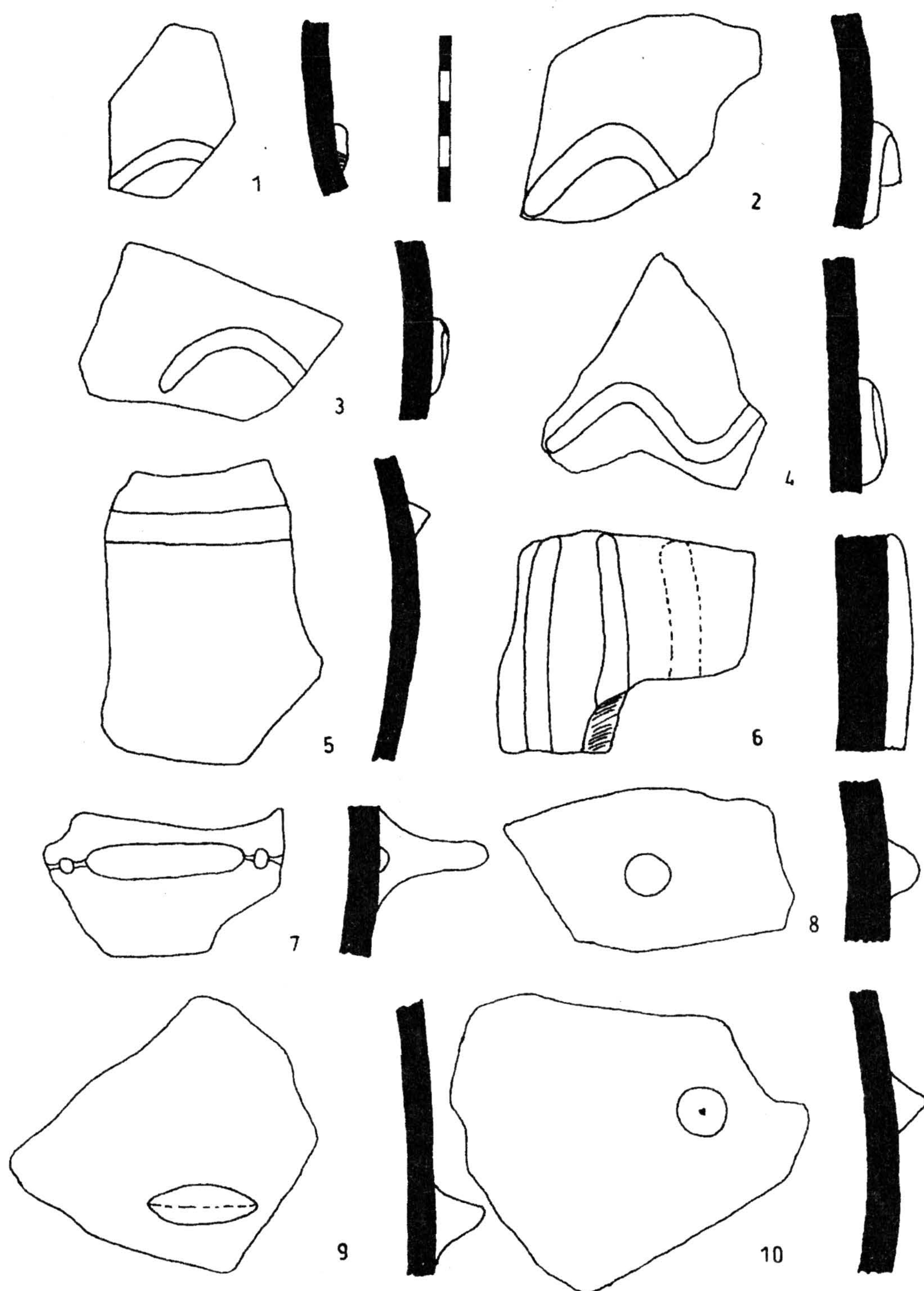

Fig. 58 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic.

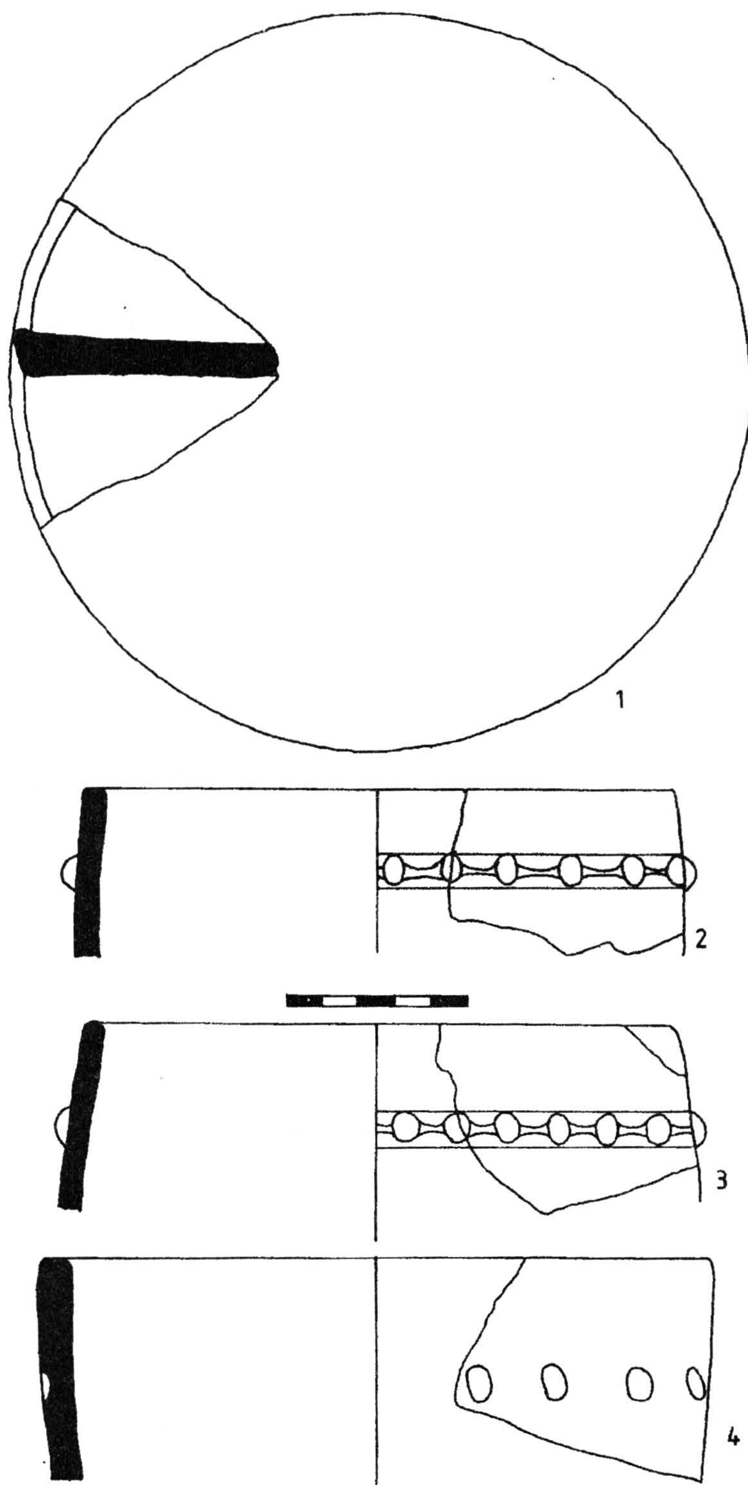

Fig. 59 – Ceramică lucrată cu mâna din primul nivel dacic.

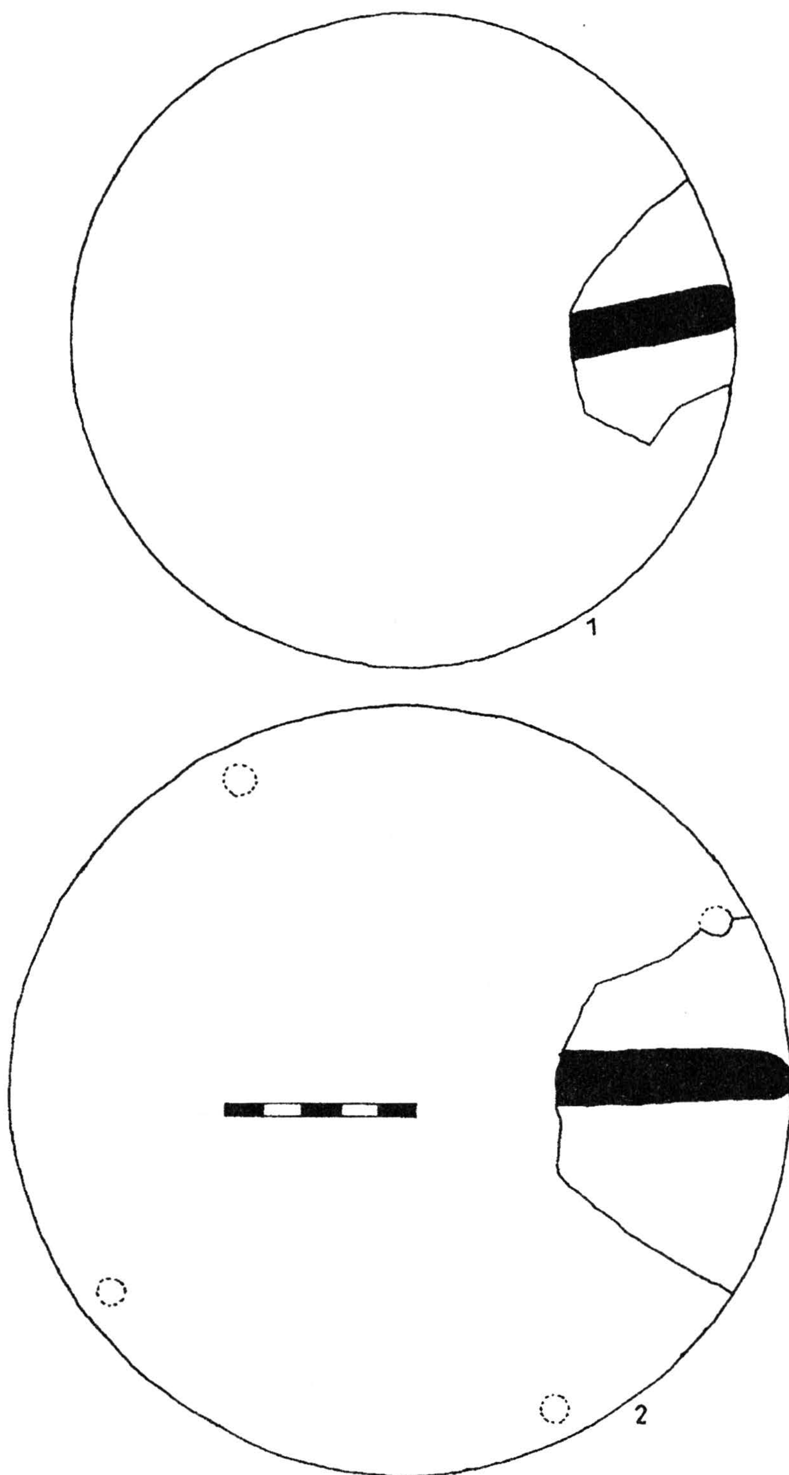

Fig. 60 – „Tipsii" ceramice din primul nivel dacic.

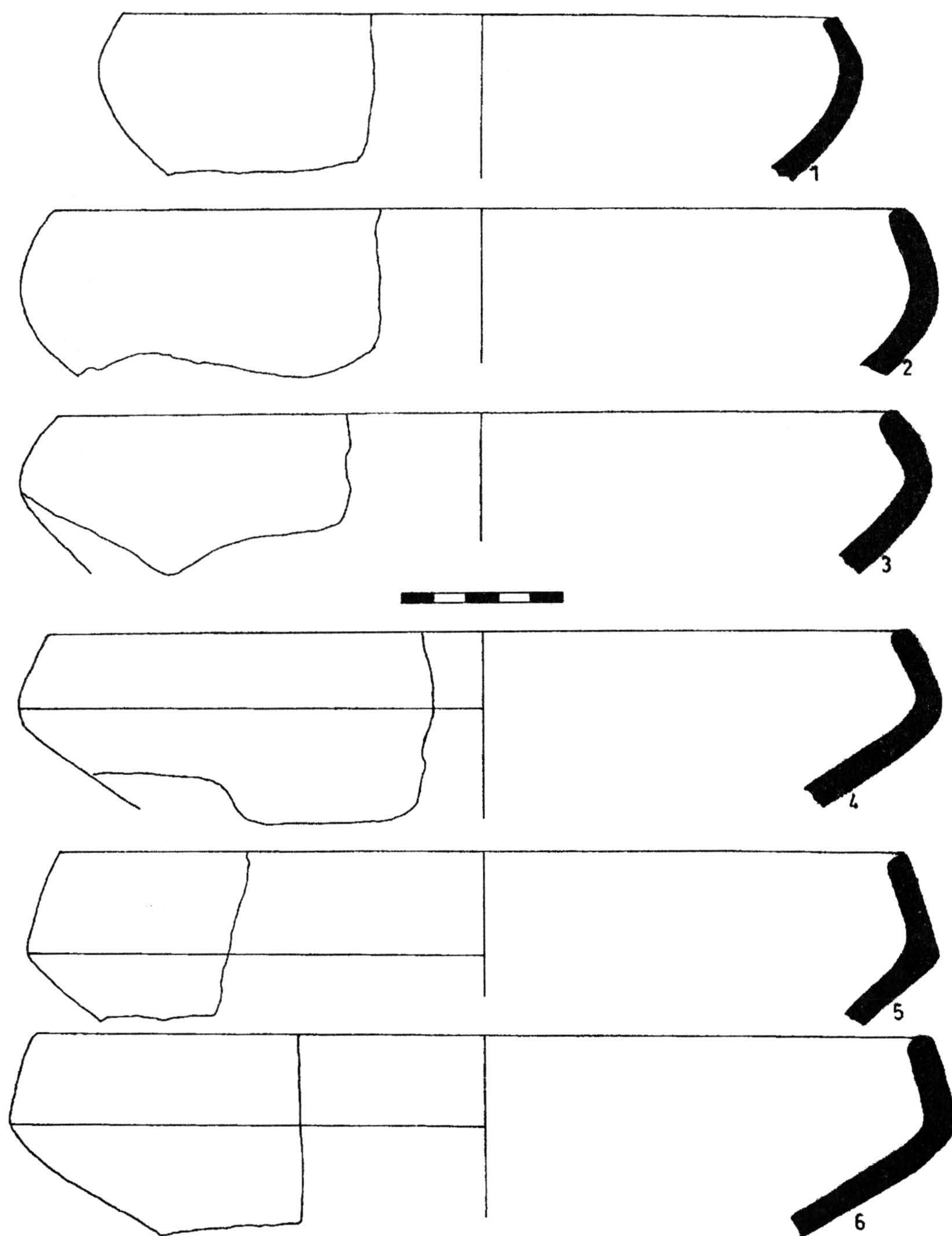

Fig. 61 – Străchini lucrate cu mâna din primul nivel dacic.

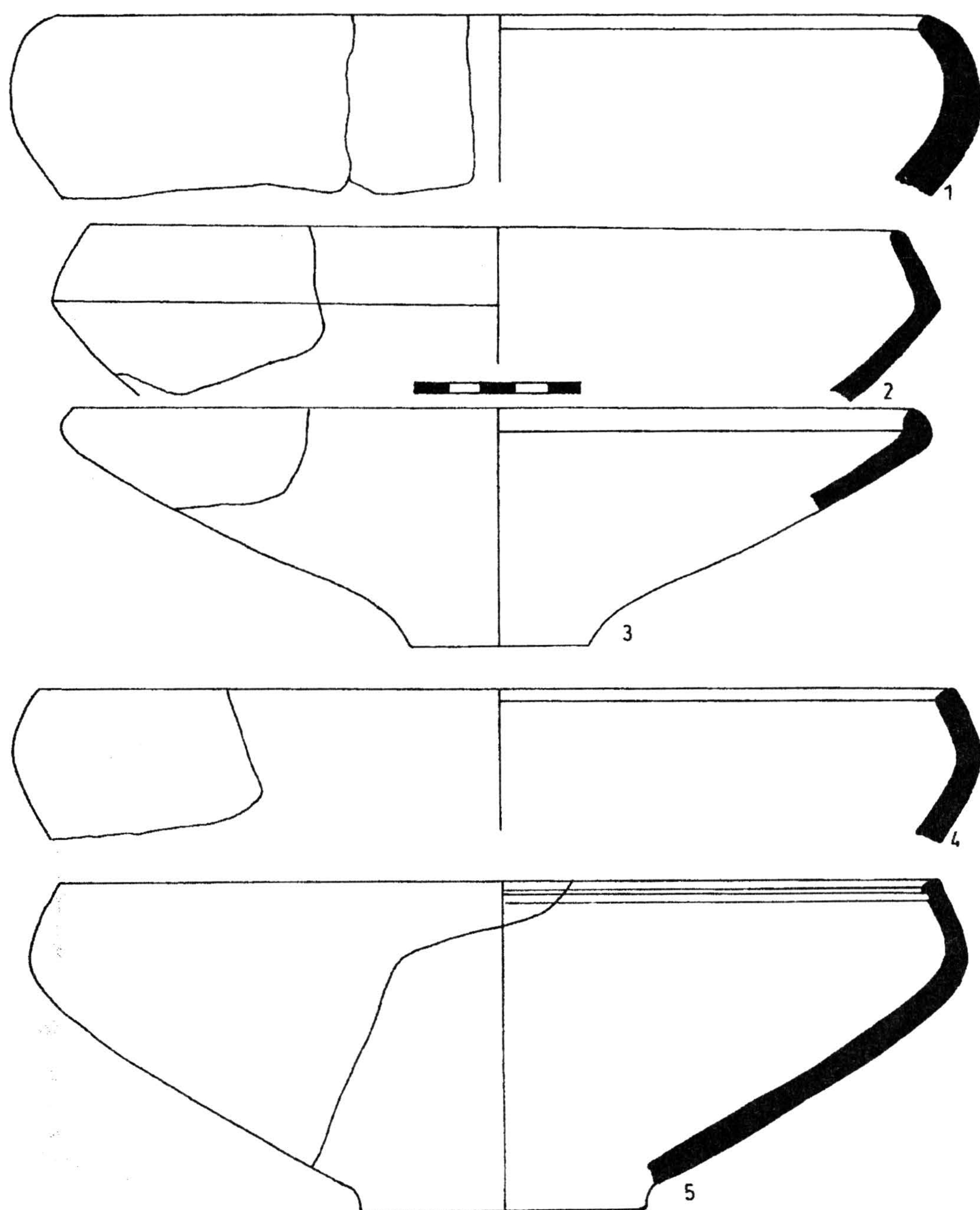

Fig. 62 – Străchini lucrate cu mâna din primul nivel dacic.

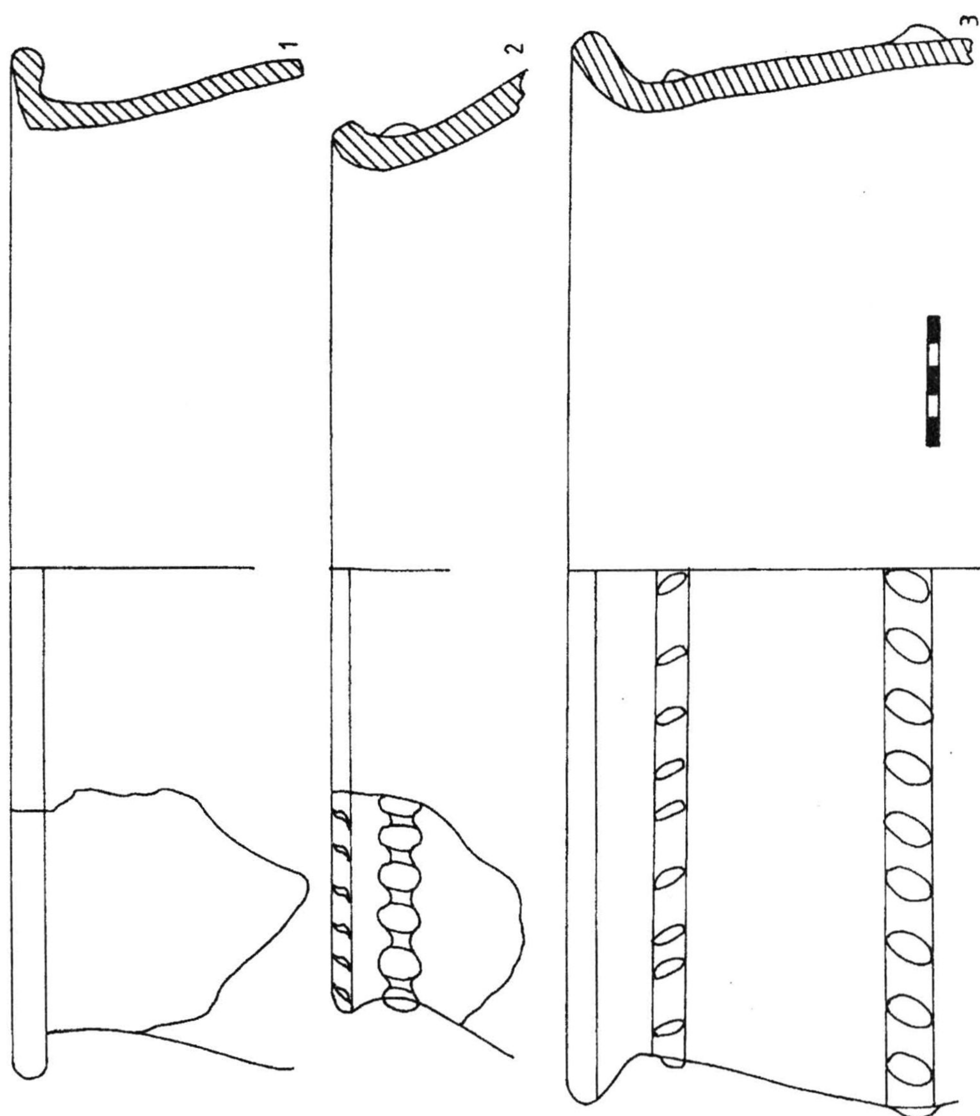

Fig. 63 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

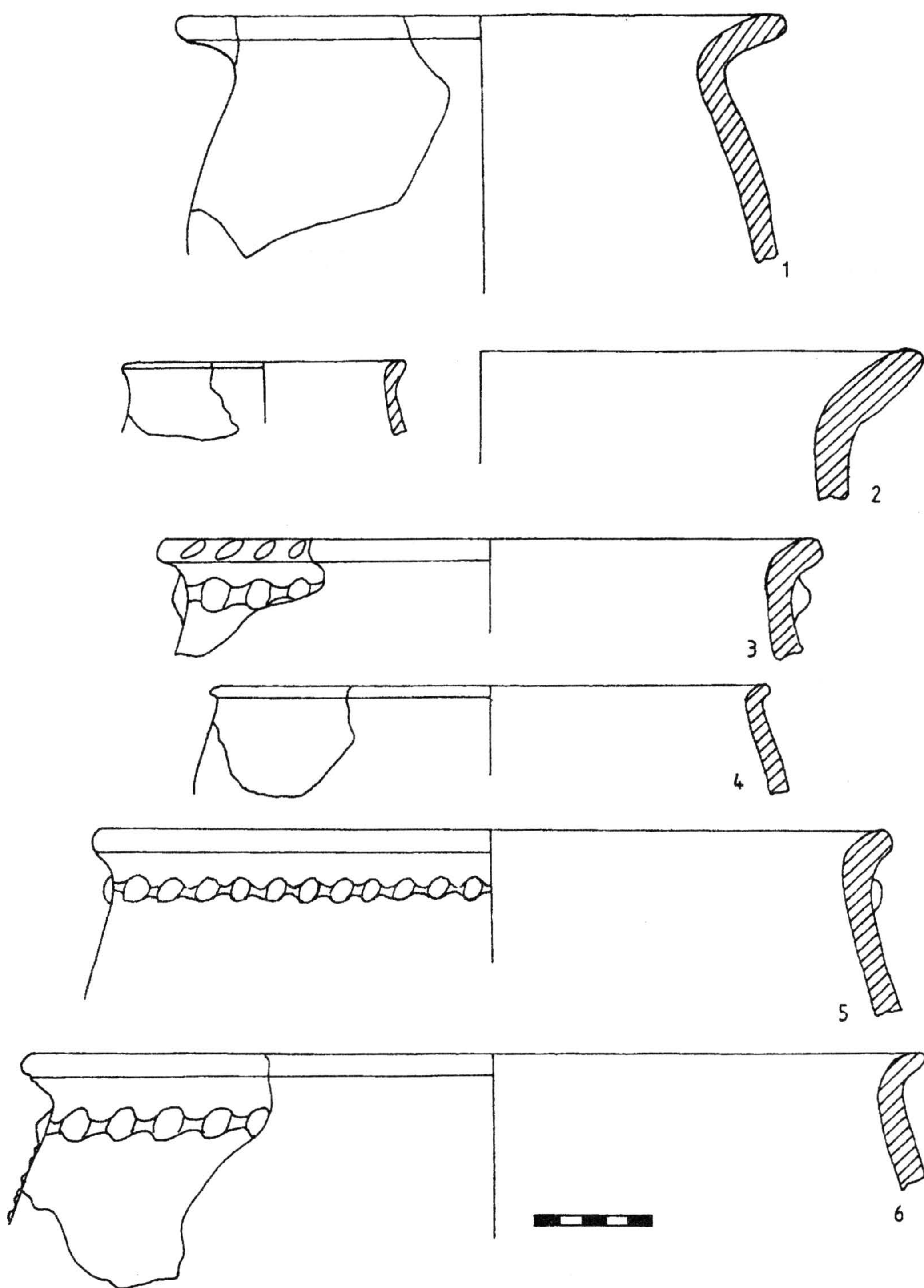

Fig. 64 – Ceramică lucrată cu mâna dinal doilea nivel dacic (1 – L 3).

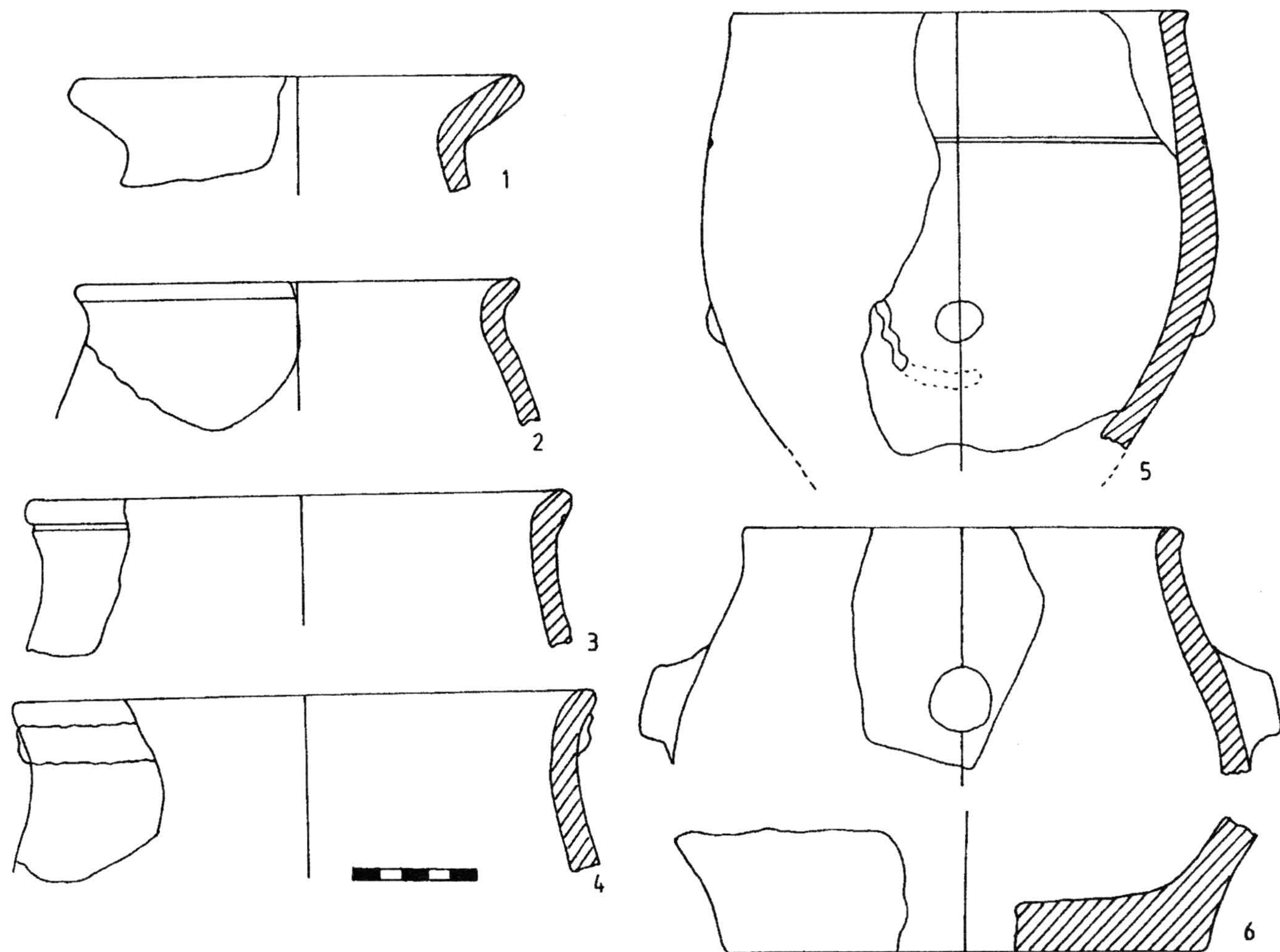

Fig. 65 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic (1, 3-5 – L 3; 6 – L 4).

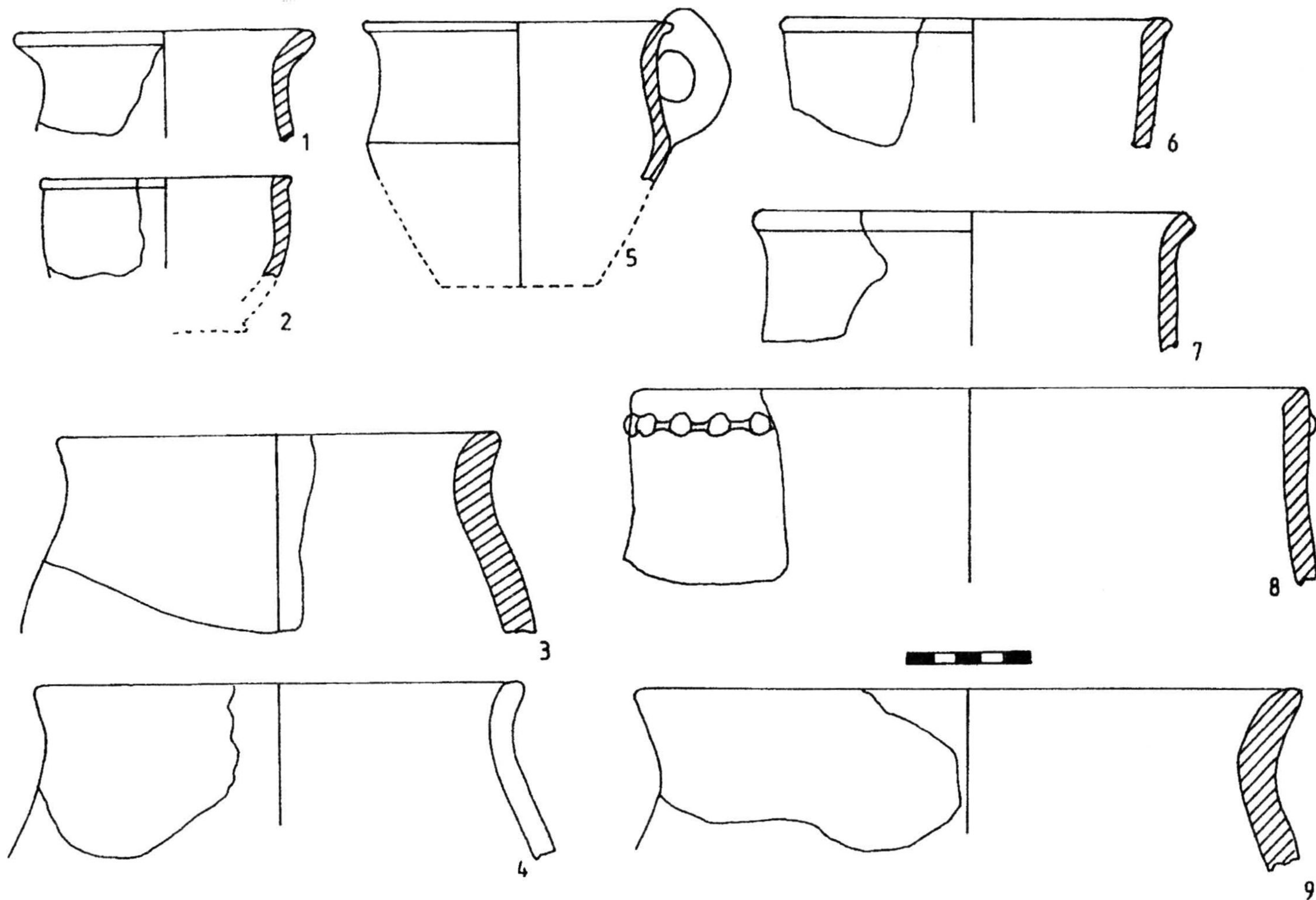

Fig. 66 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic (3-4 – L 1; 6, 9 – L 3).

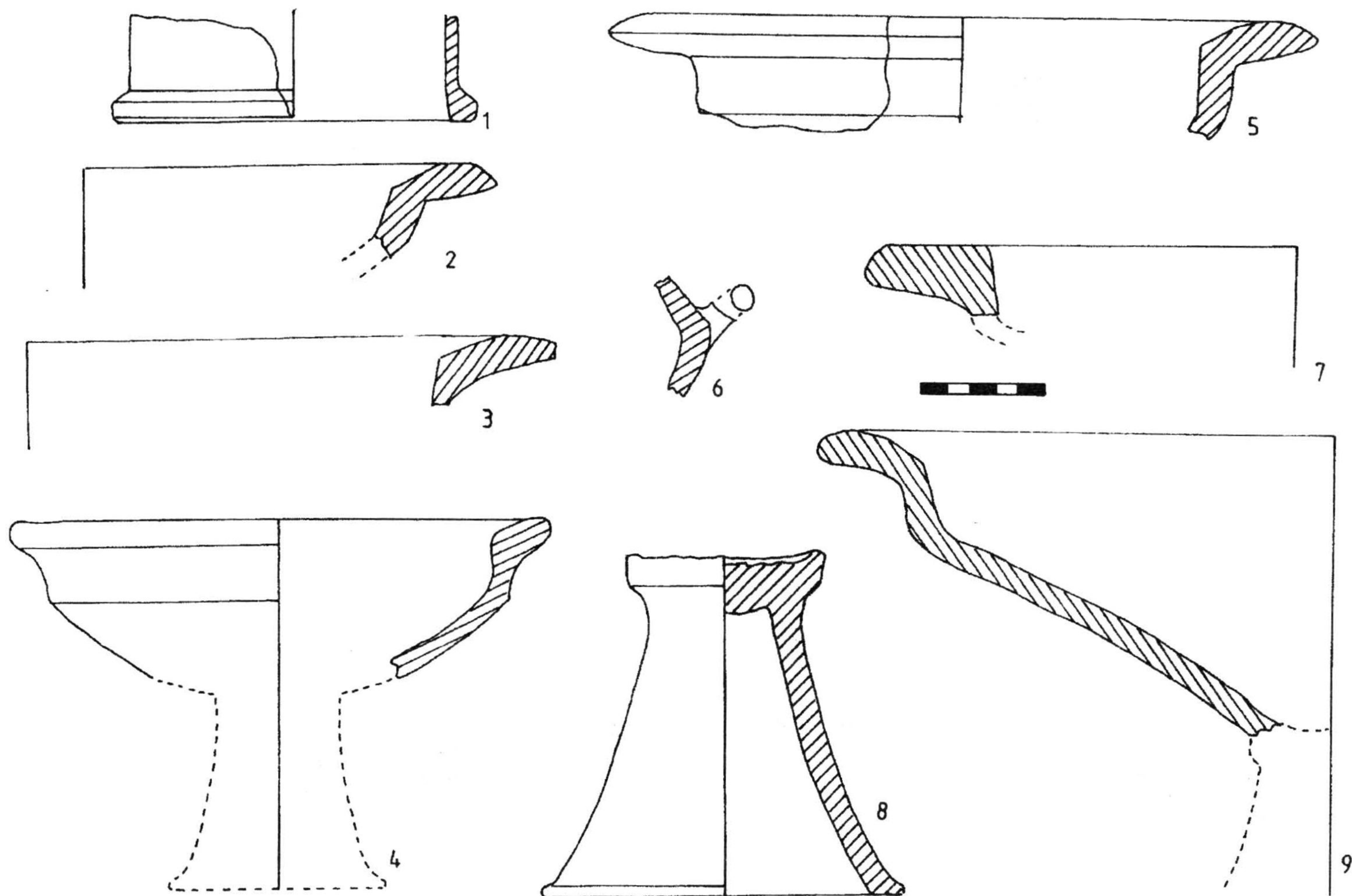

Fig. 67 – ceramică lucrată cu mâna şi la roată (6) din al doilea nivel dacic (8-9 -- L 3).

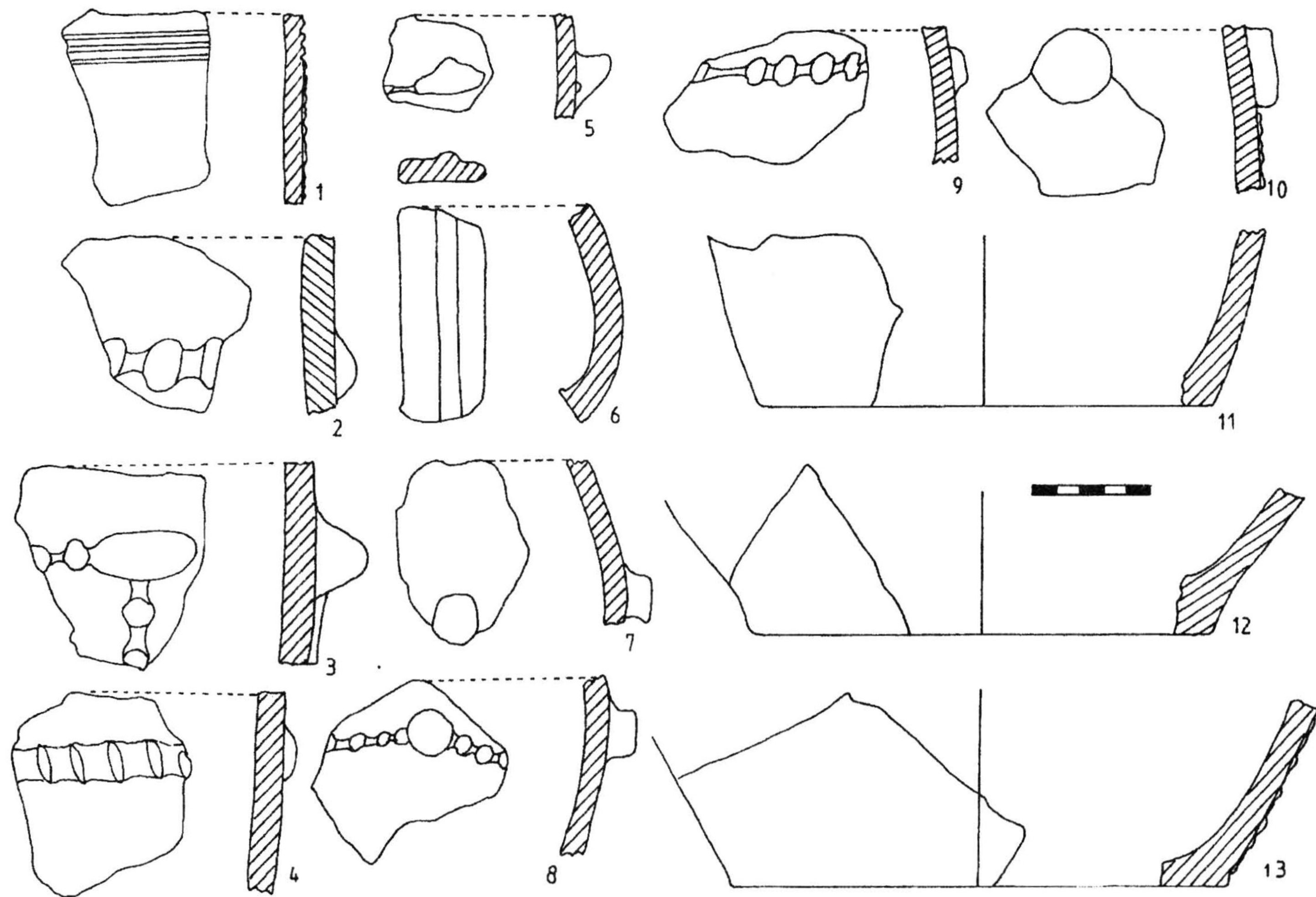

Fig. 68 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic (12-13 – L 3).

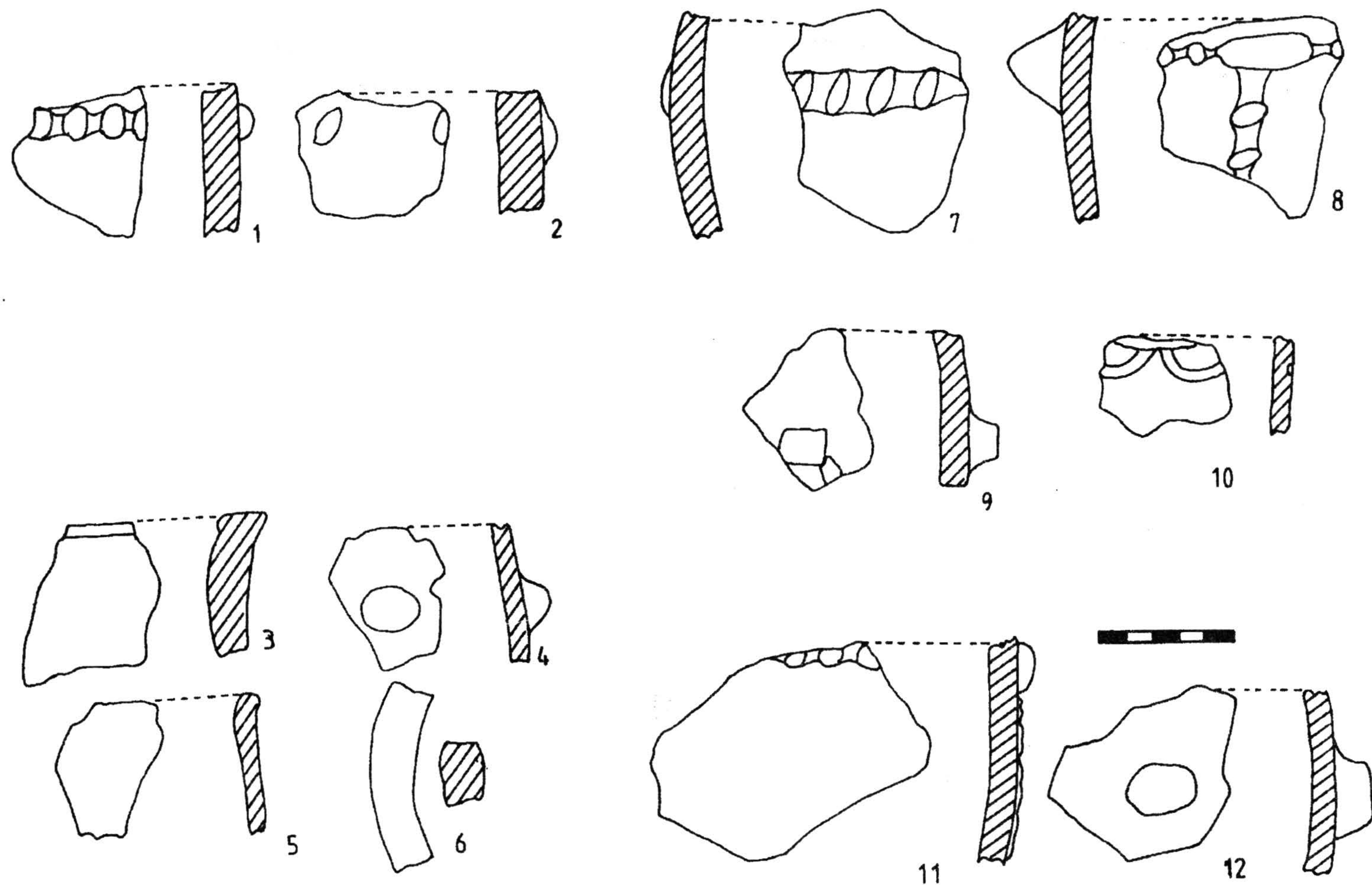

Fig. 69 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic (1, 3-6 – L 3).

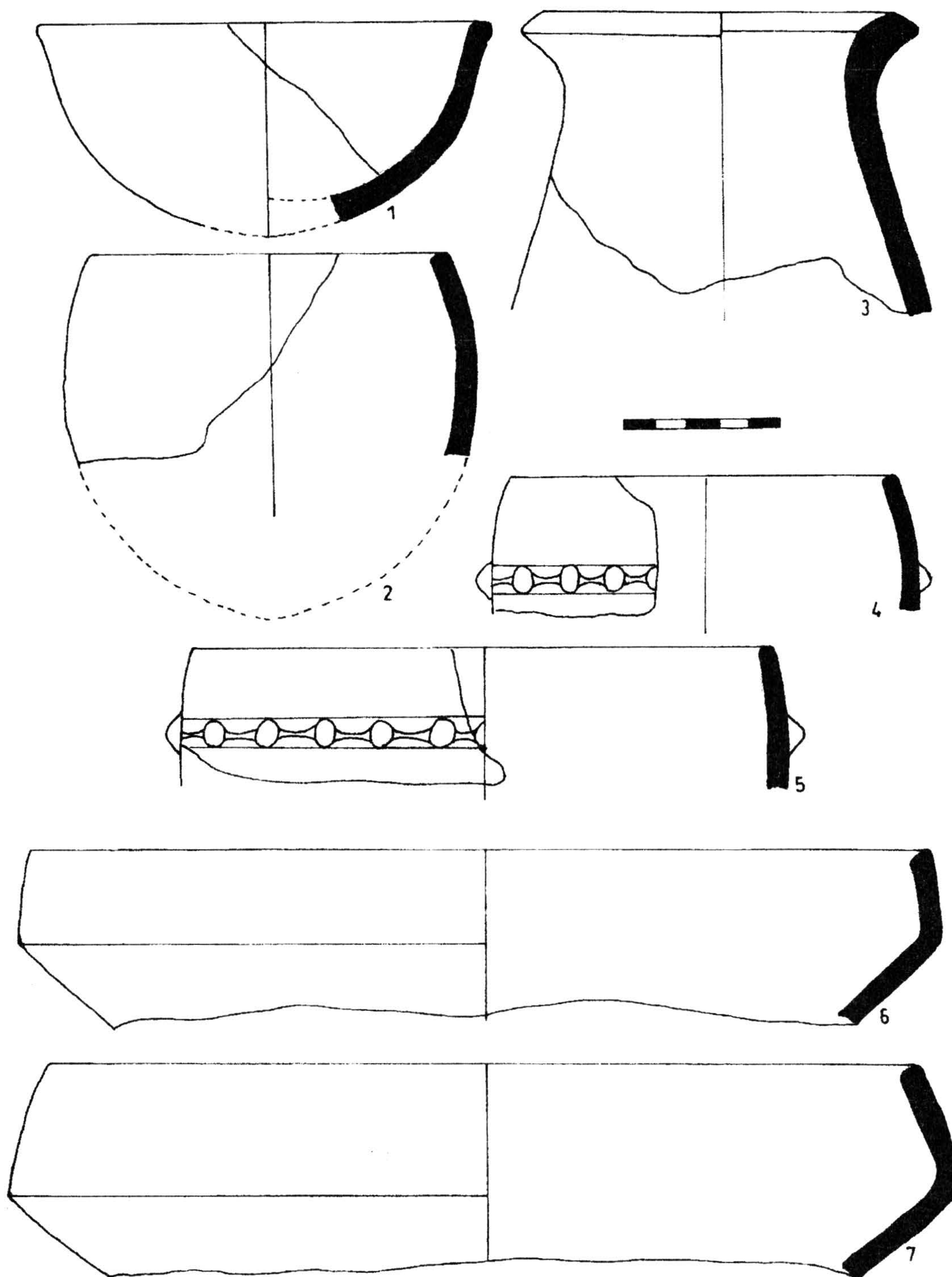

Fig. 70 – Ceramică lucrată cu mâna şi la roată (3), din primul (4-7)
şi din al doilea nivel dacic (1-6).

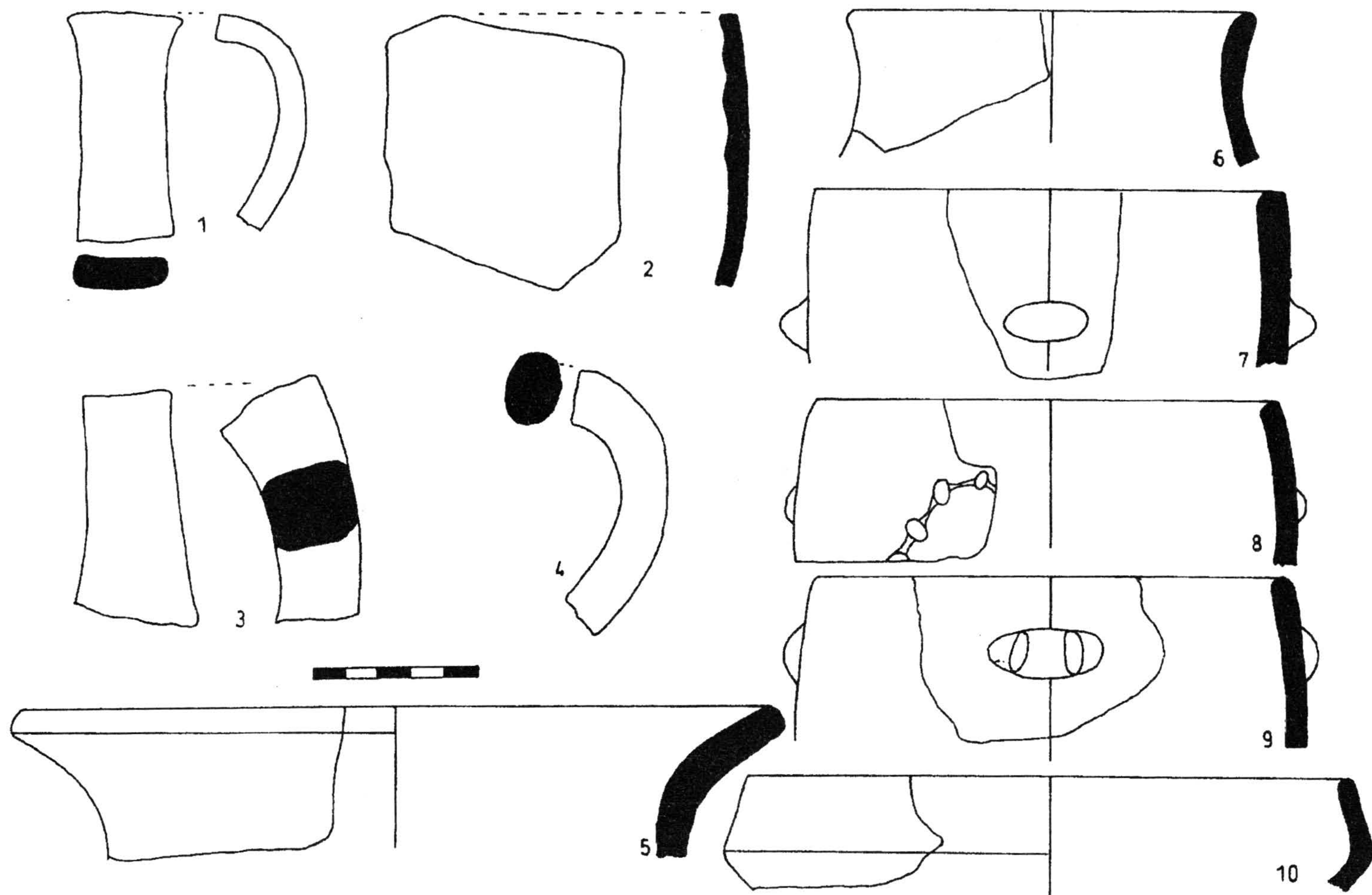

Fig. 71 - Ceramică lucrată cu mâna şi la roată (2, 6), din primul (7-10) şi din al doilea nivel dacic (1-6).

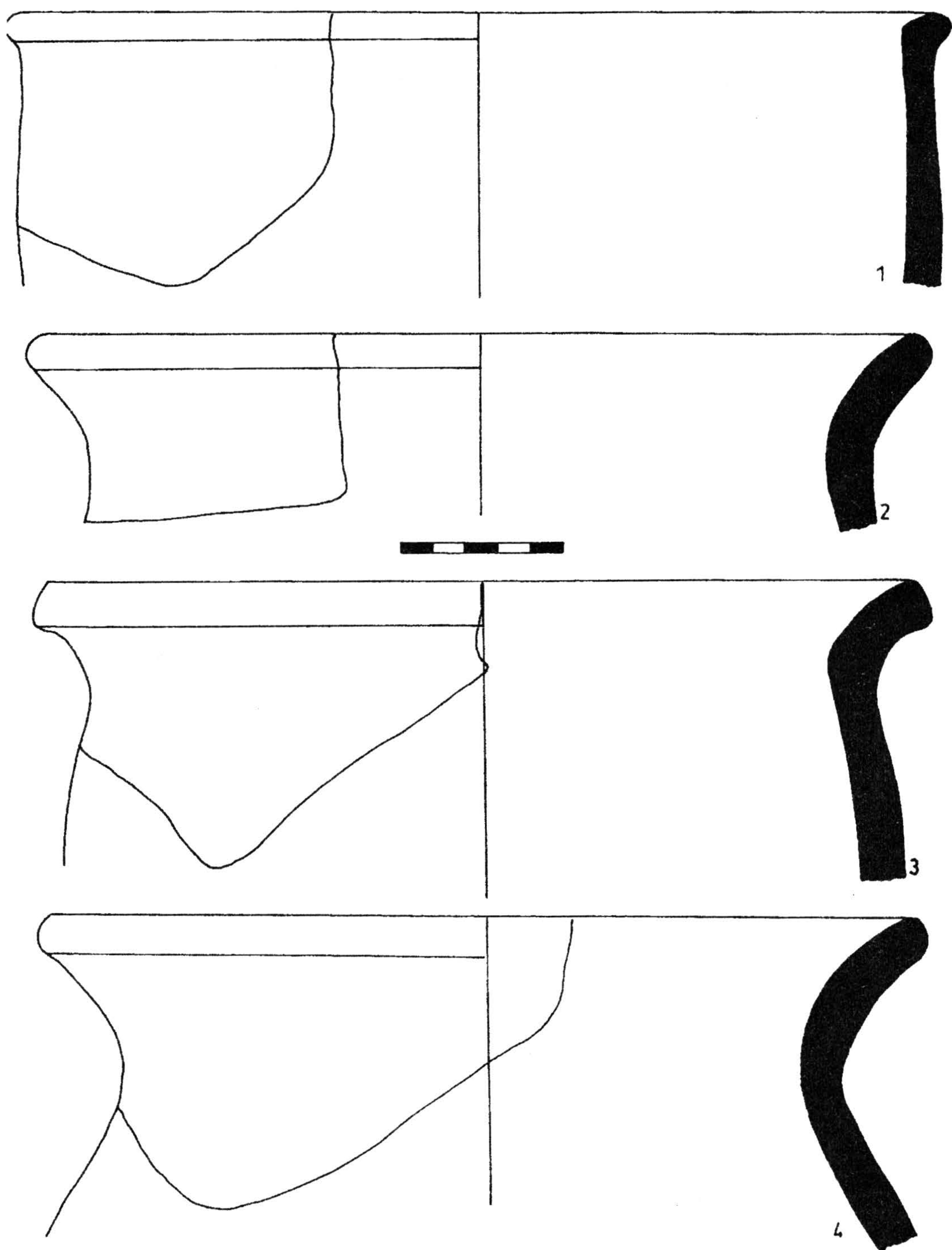

Fig. 72 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

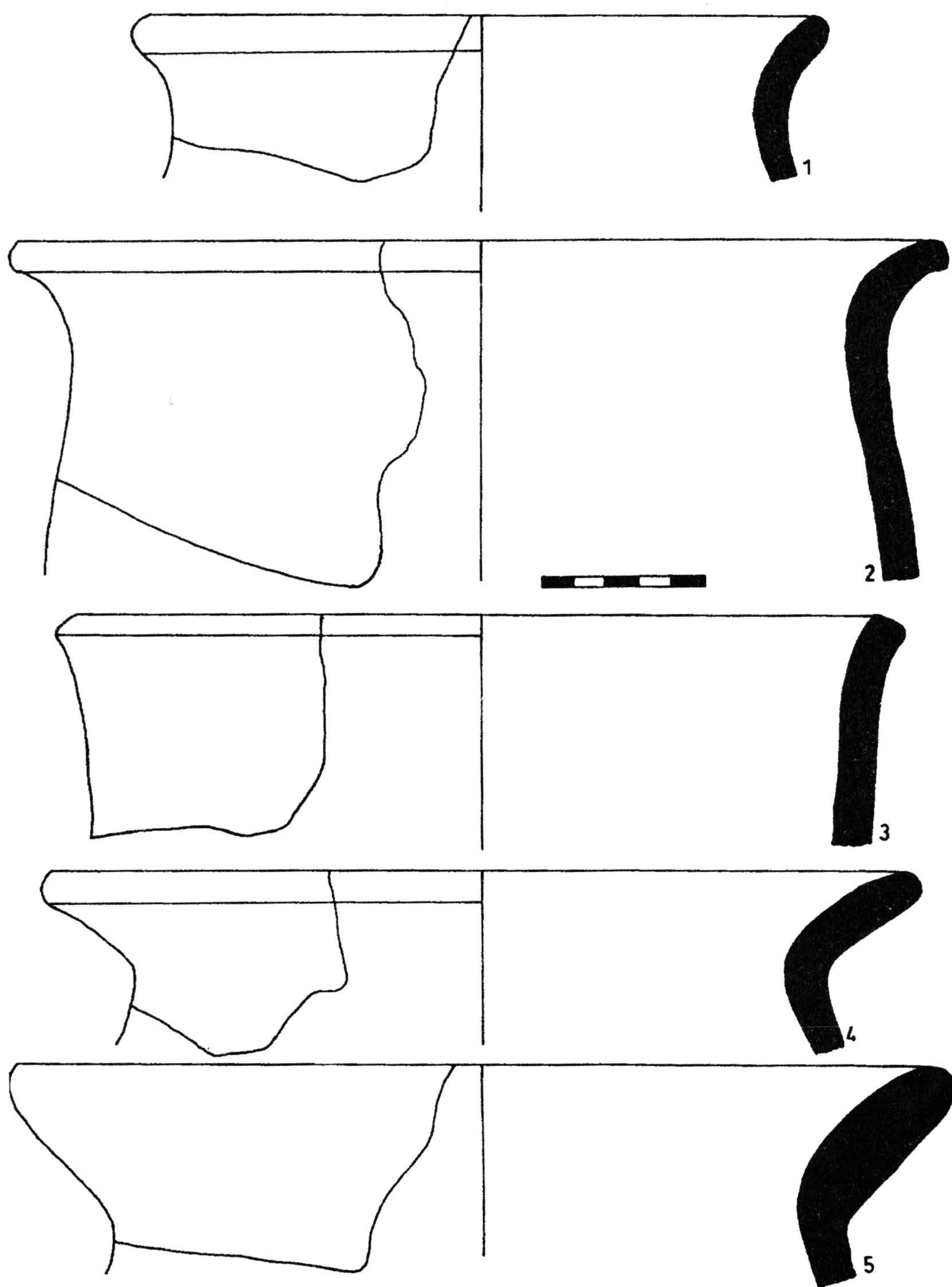

Fig. 73 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

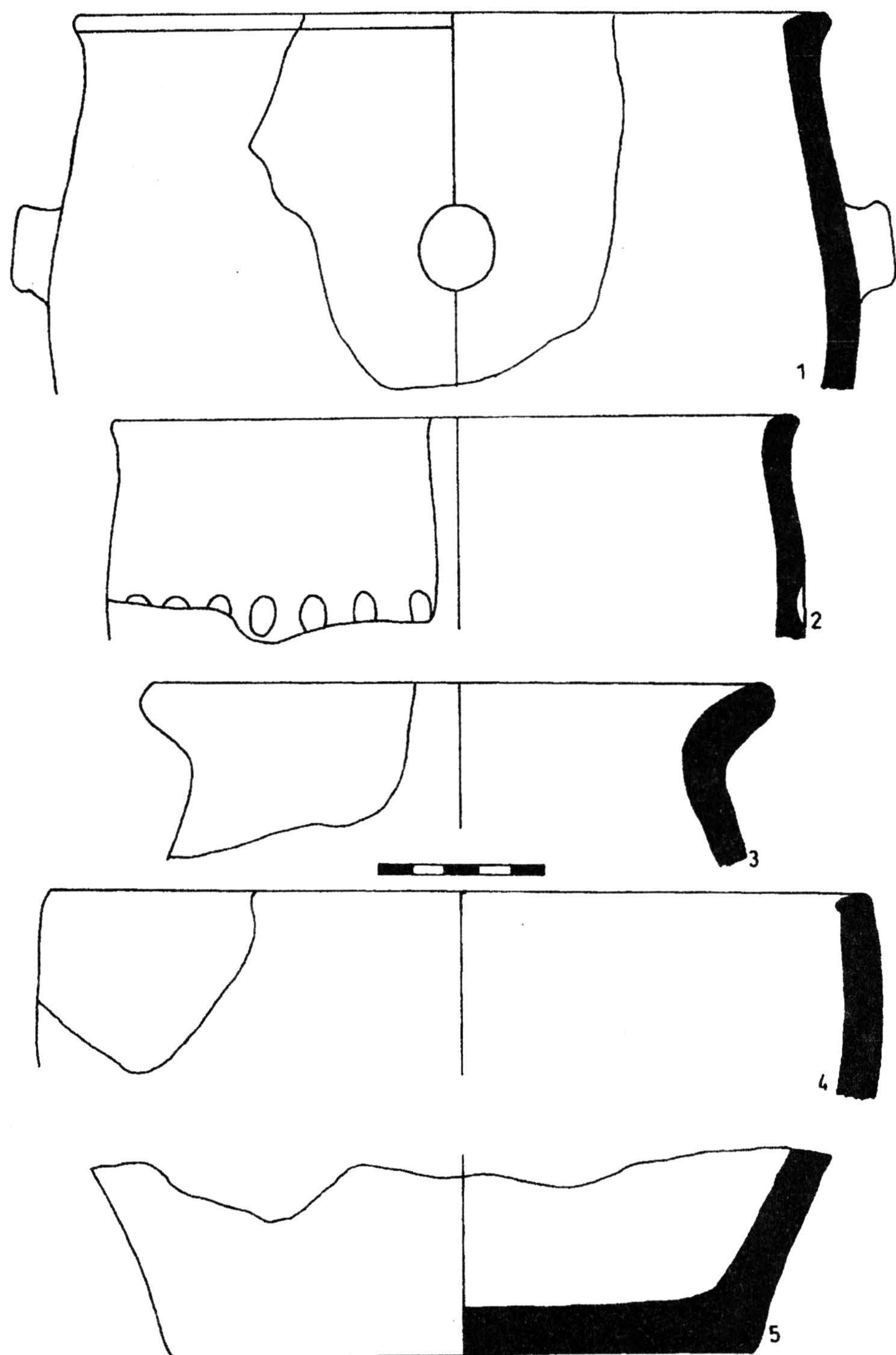

Fig. 74 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

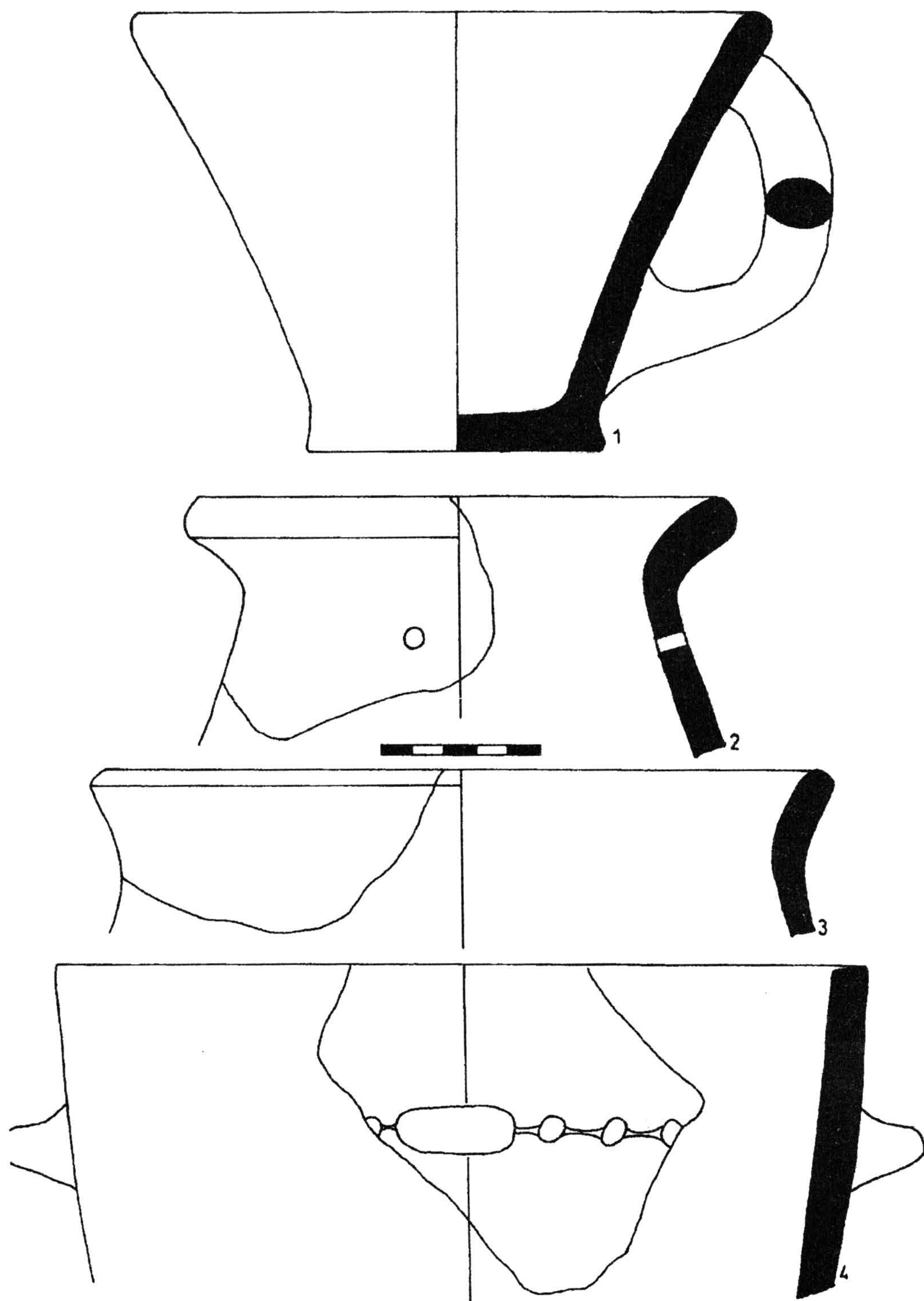

Fig. 75 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

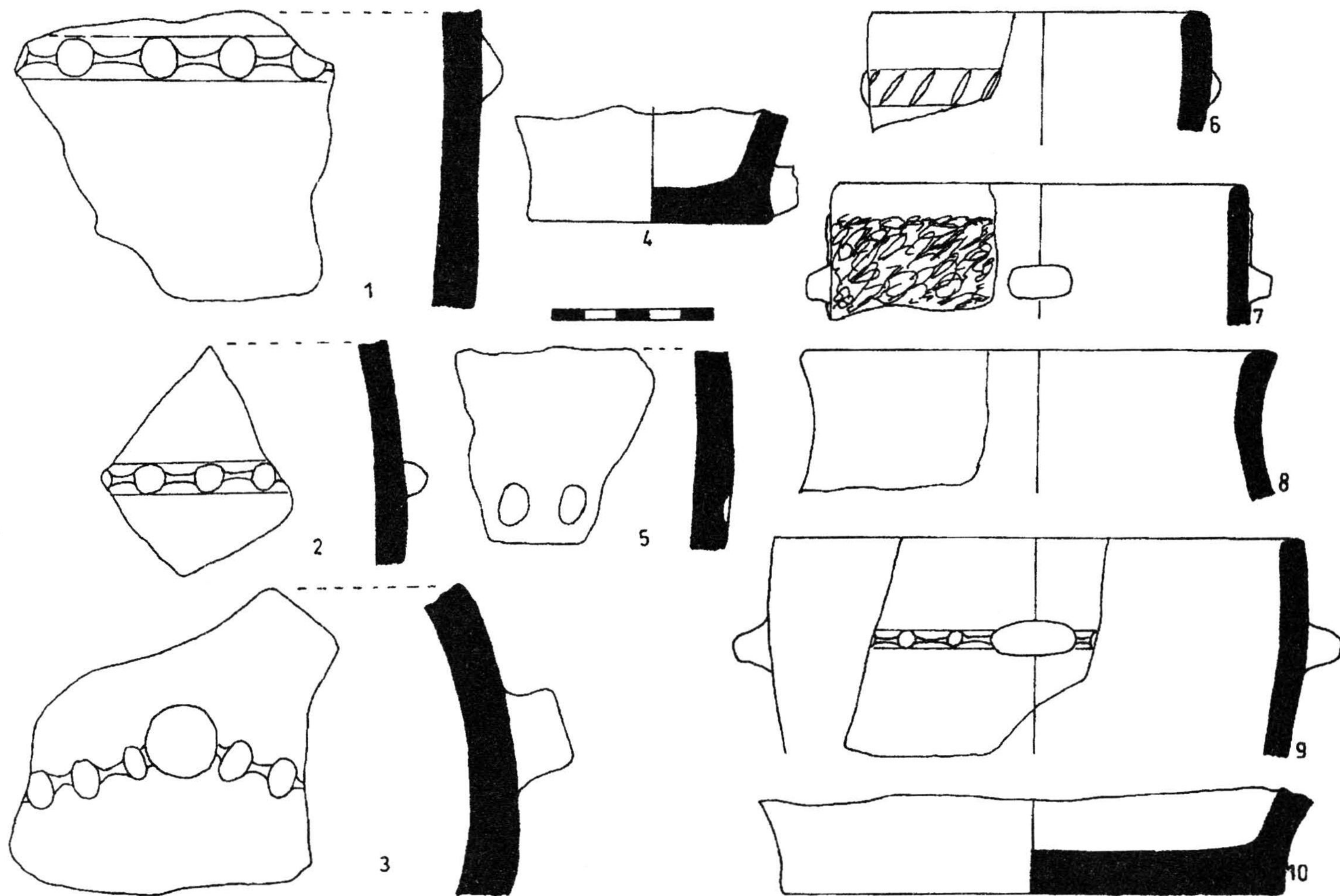

Fig. 76 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

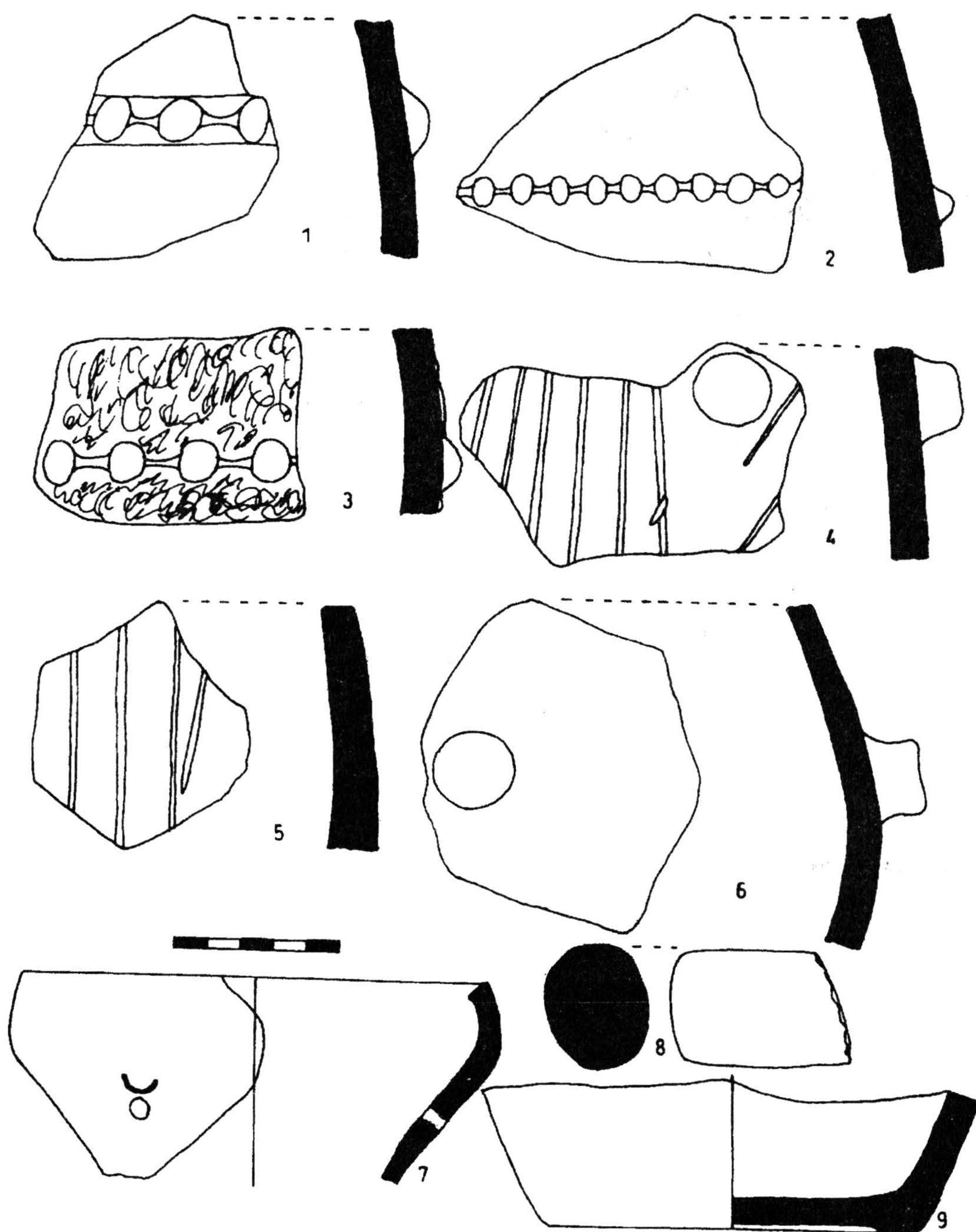

Fig. 77 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

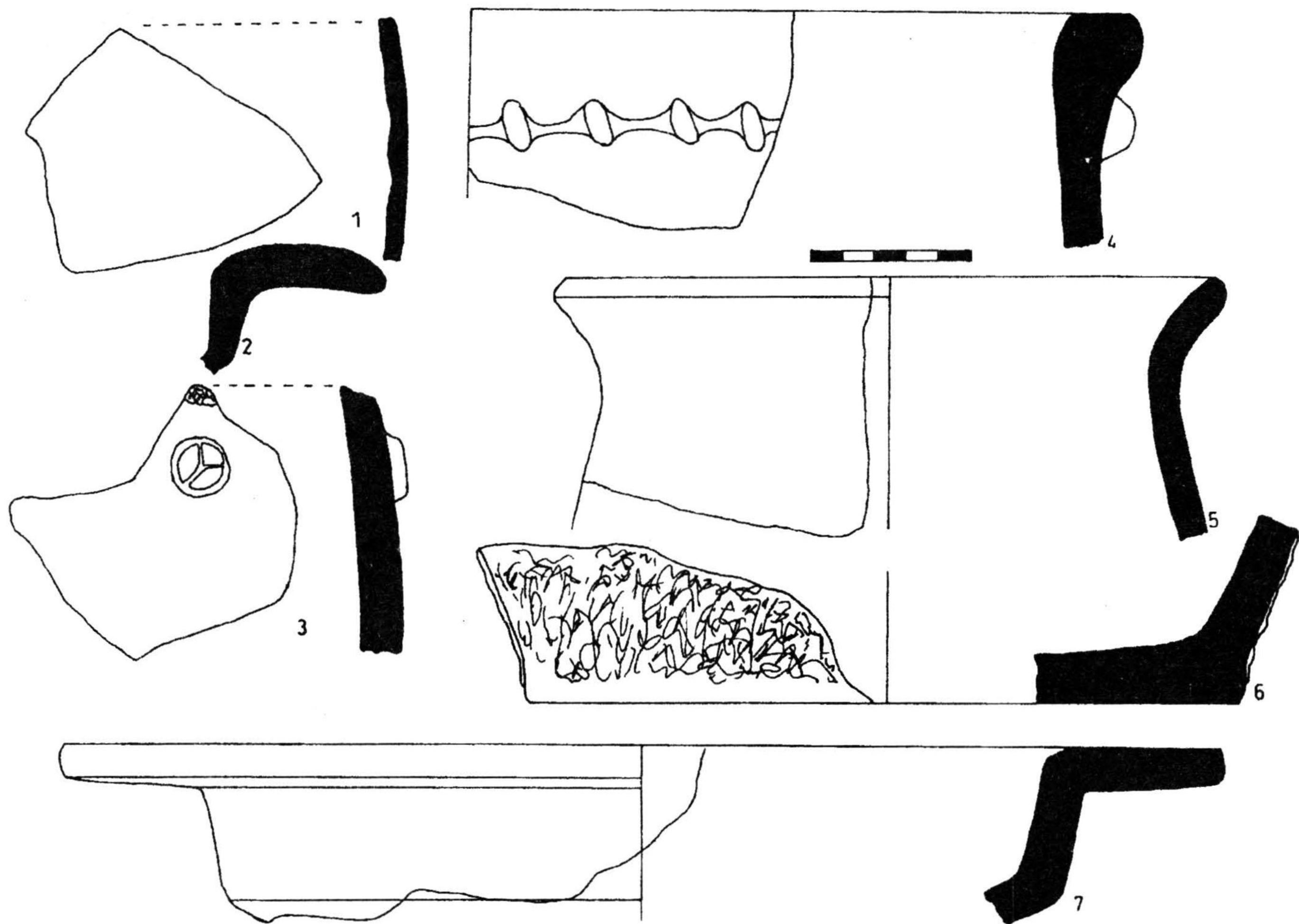

Fig. 78 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5.

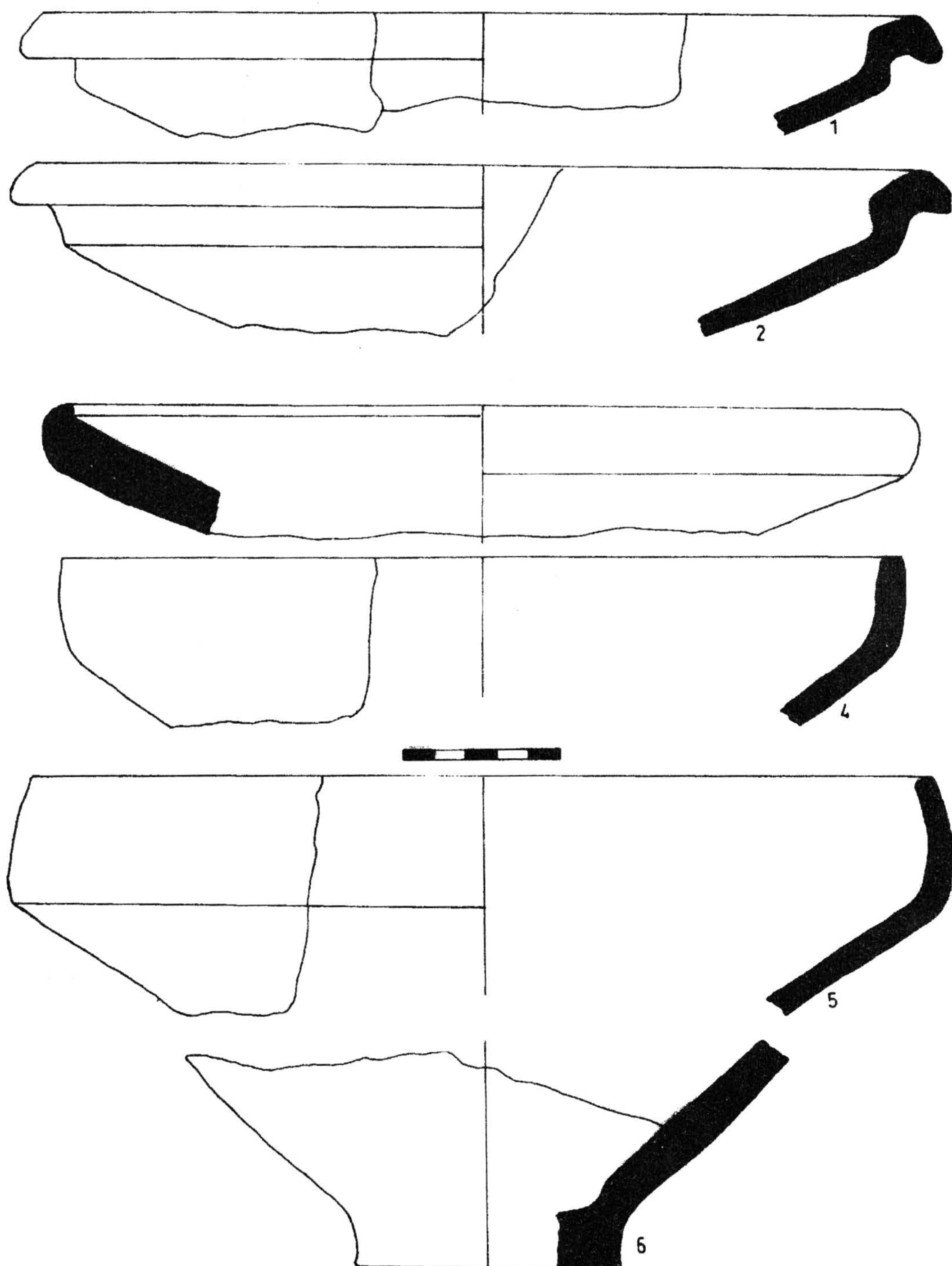

Fig. 79 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 5 (3-6 – poziție secundară ?).

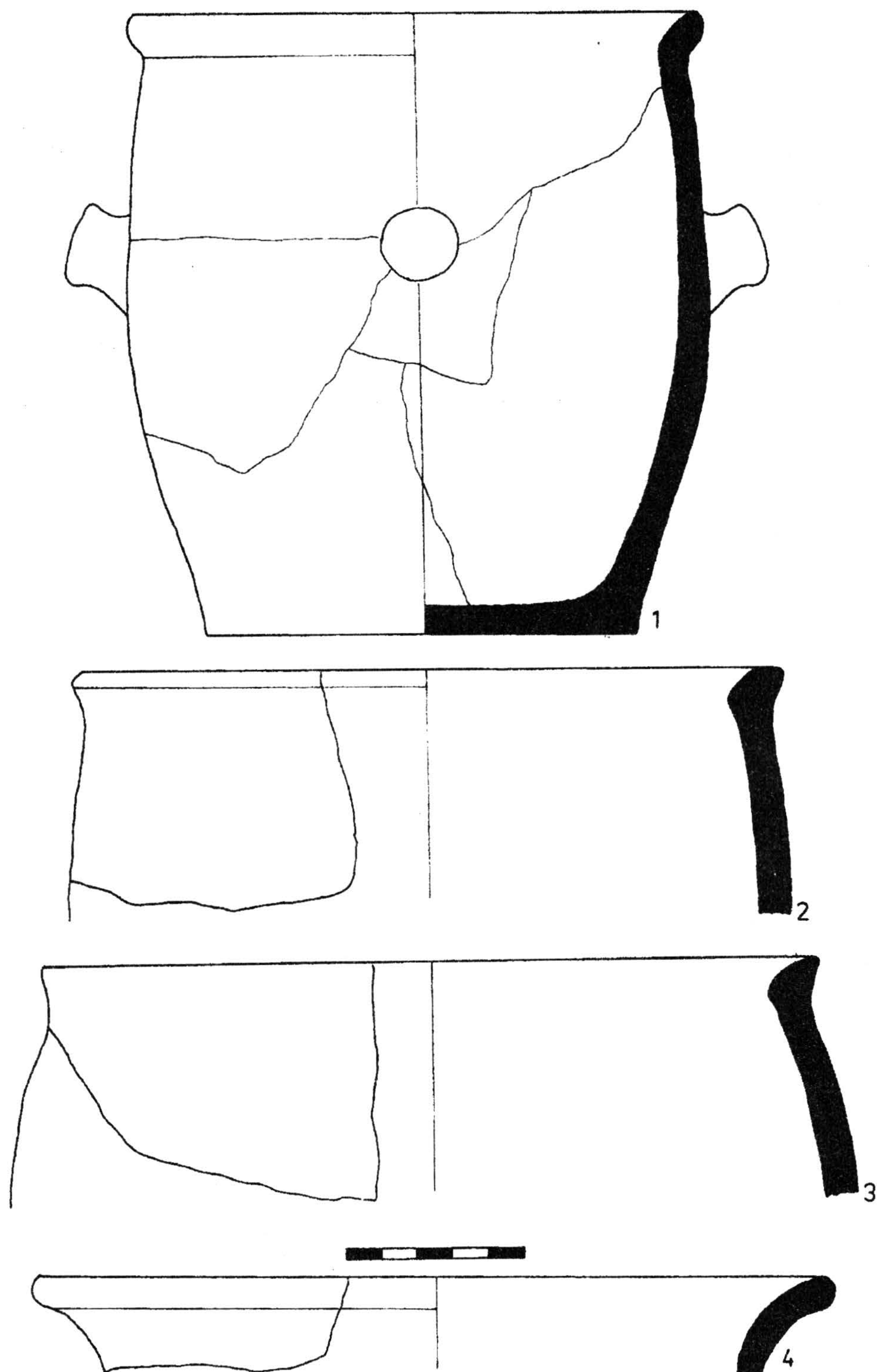

Fig. 80 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 6.

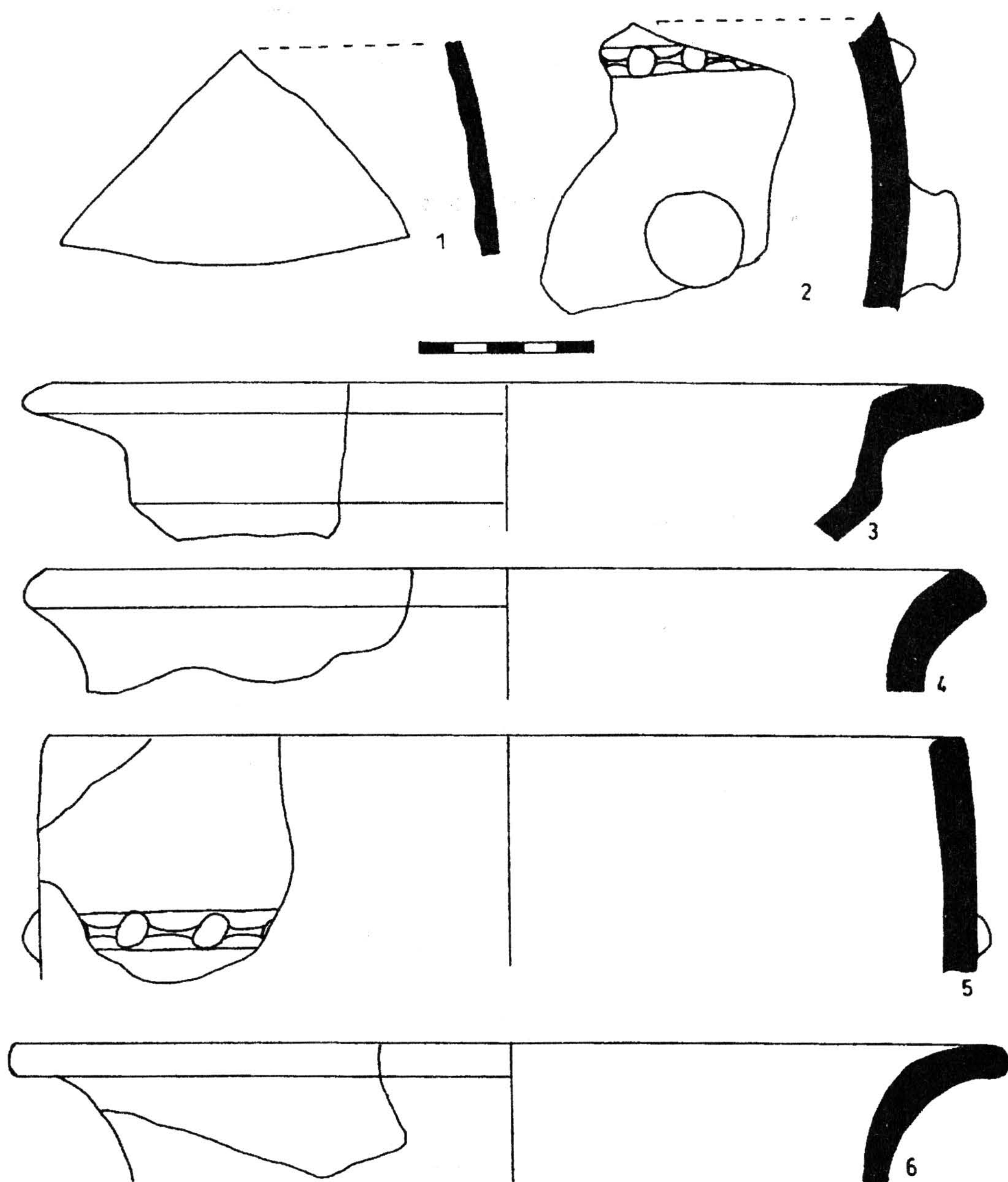

Fig. 81 – Ceramică lucrată cu mâna şi la roată (1) din al doilea nivel dacic – L 6.

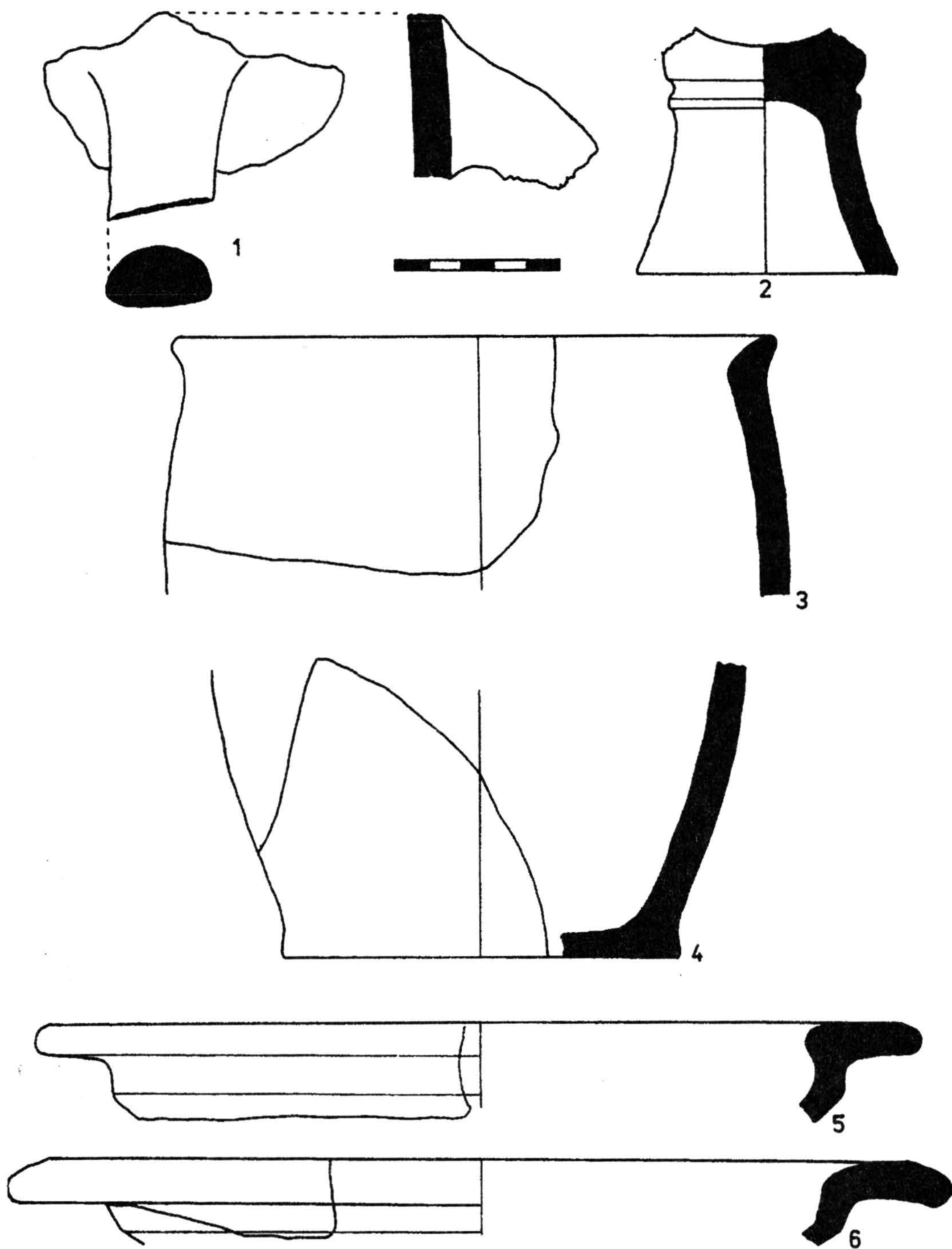

Fig. 82 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 6.

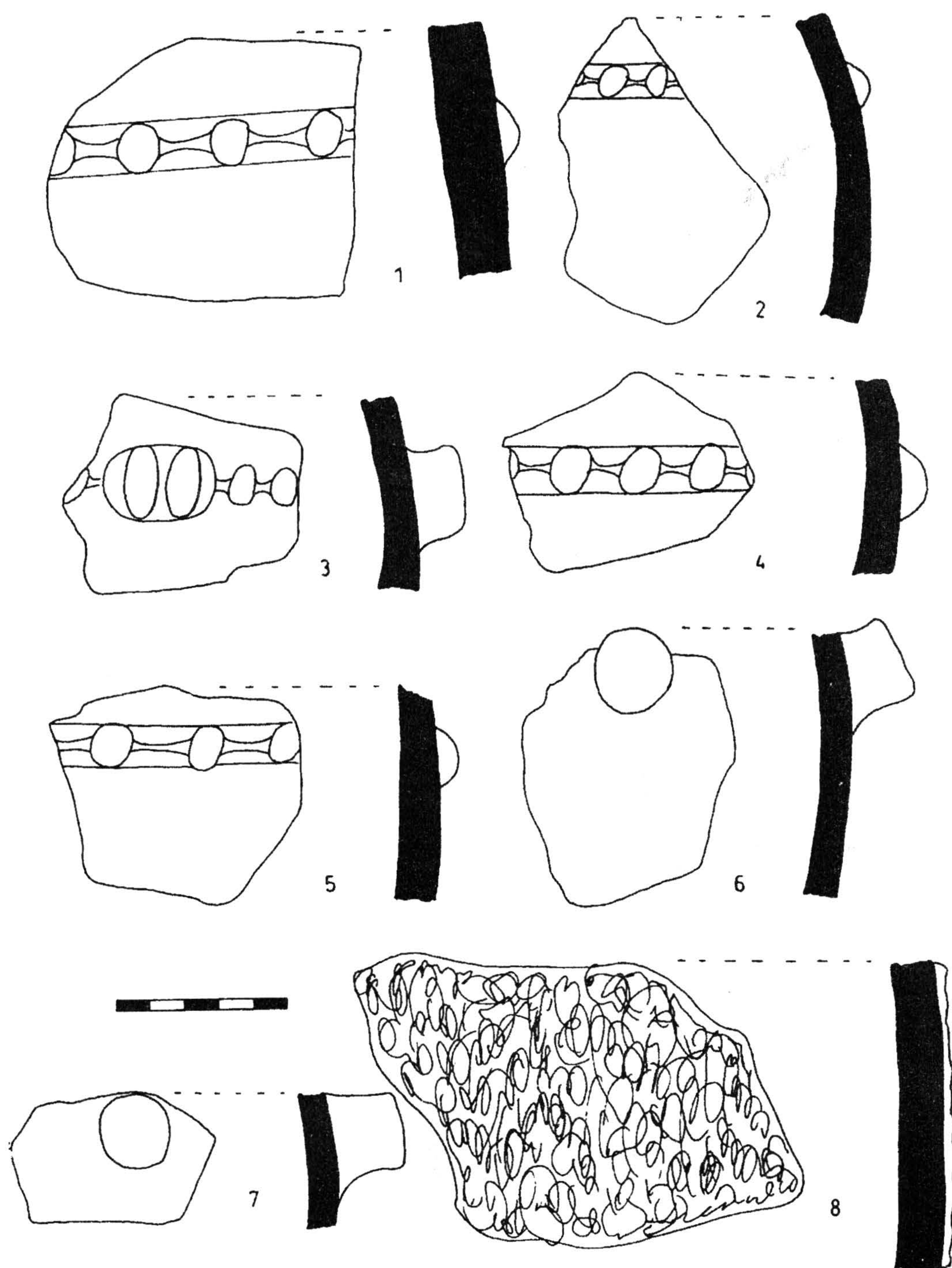

Fig. 83 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic – L 6.

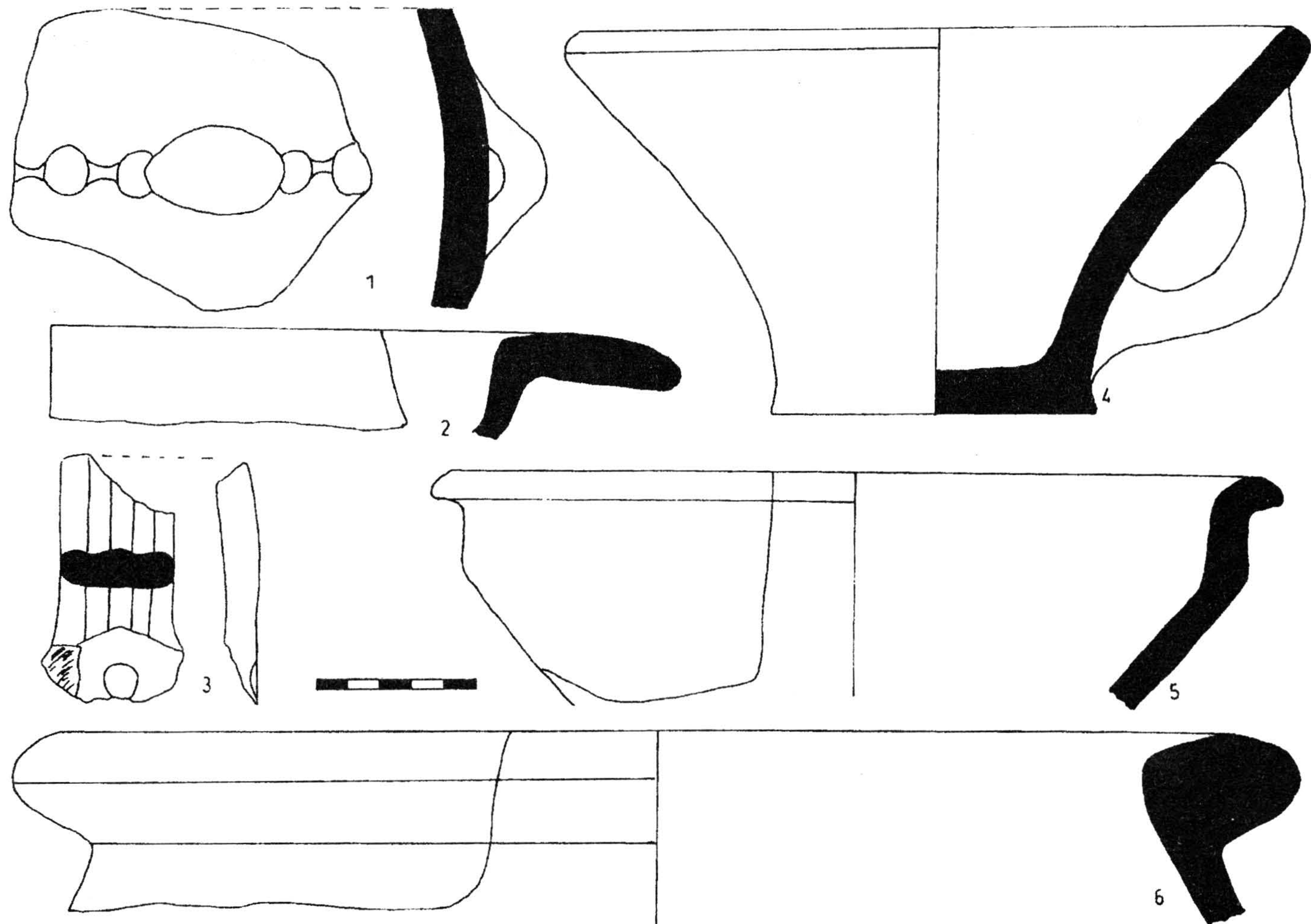

Fig. 84 – Ceramică lucrată cu mâna şi la roată (3, 6) din al doilea nivel dacic – L 12.

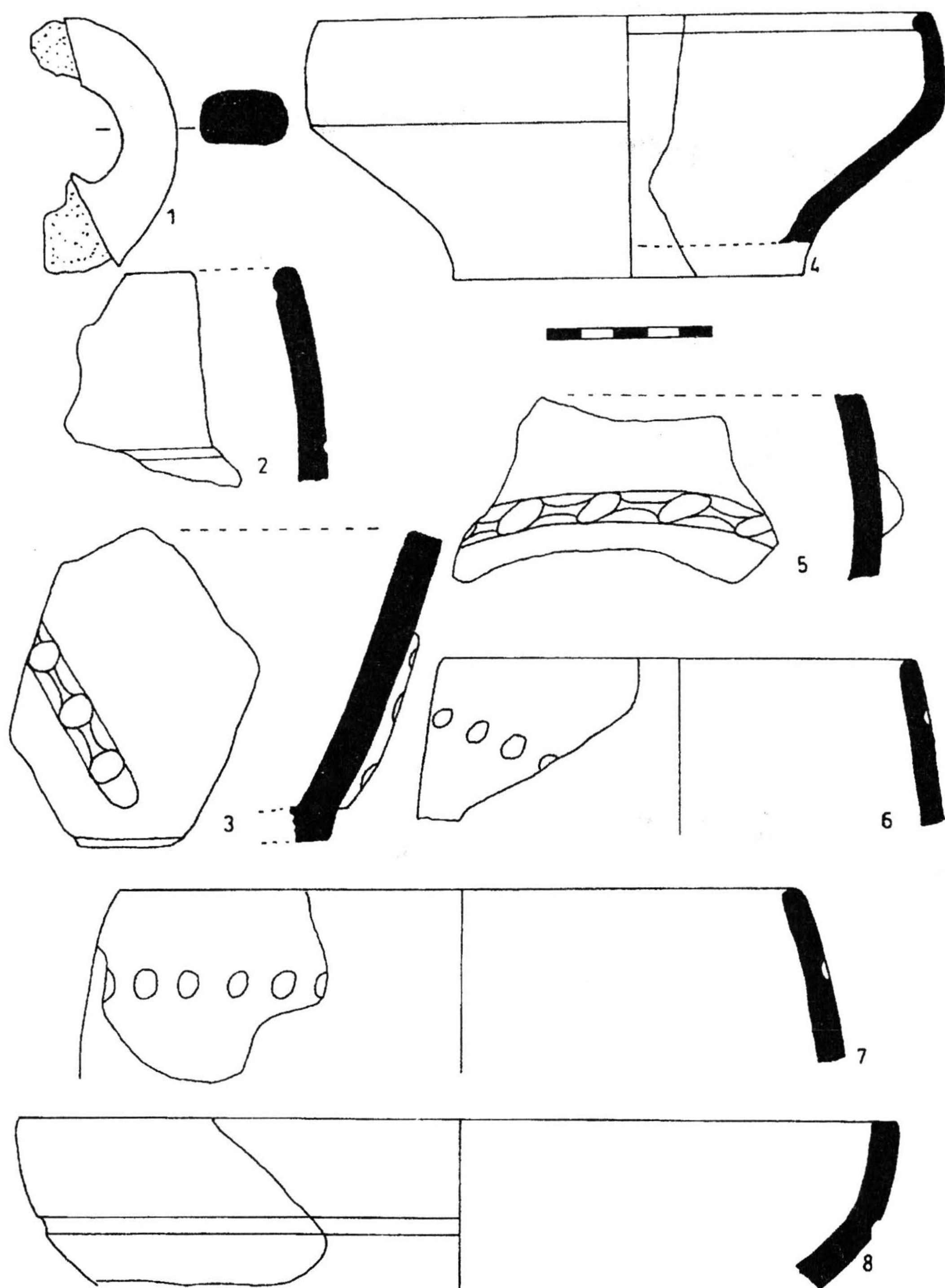

Fig. 85 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic (6-8 – poziție secundară ?).

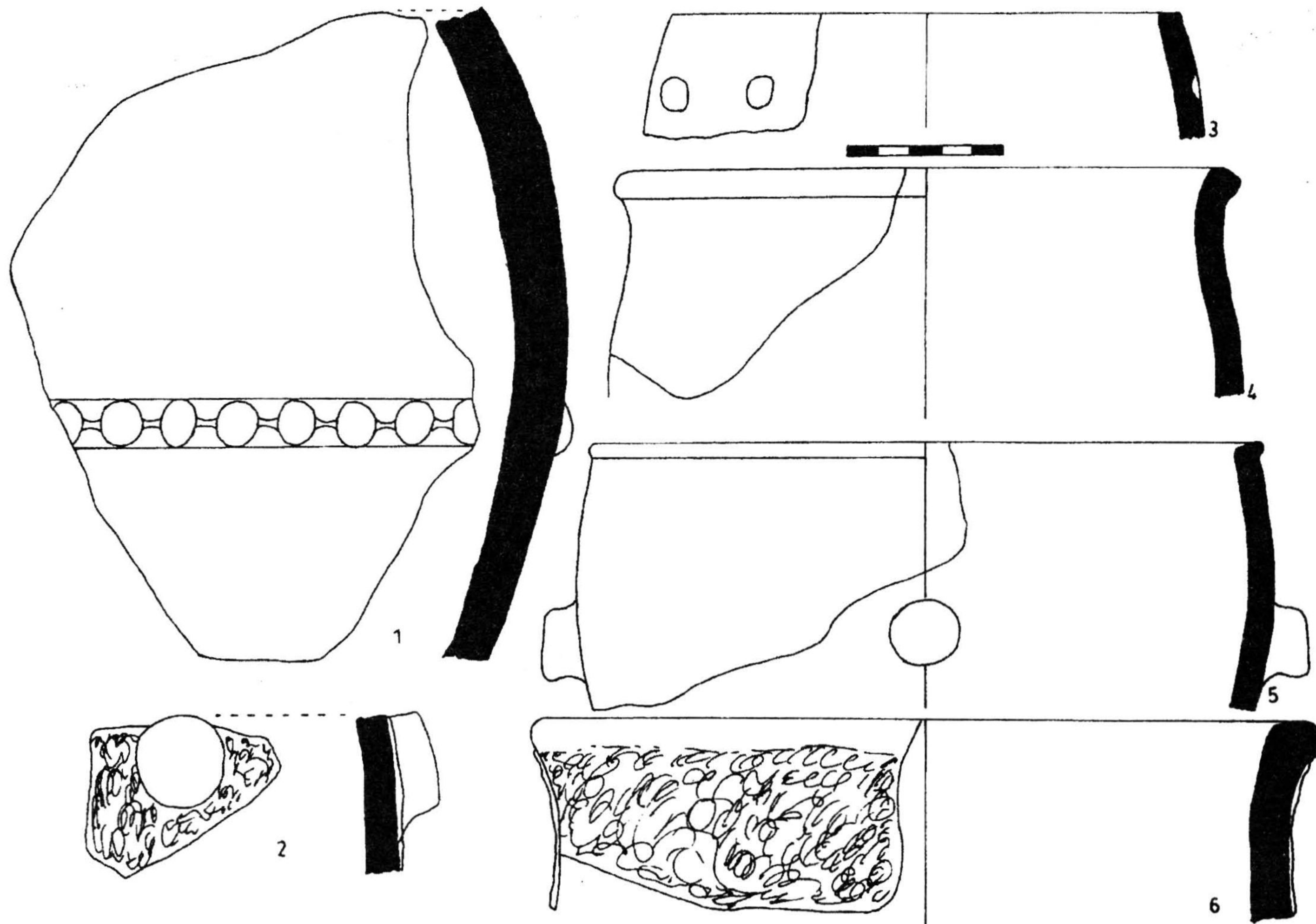

Fig. 86 – Ceramică lucrată cu mâna din şanţul de fundaţie al construcţiei cu absidă.

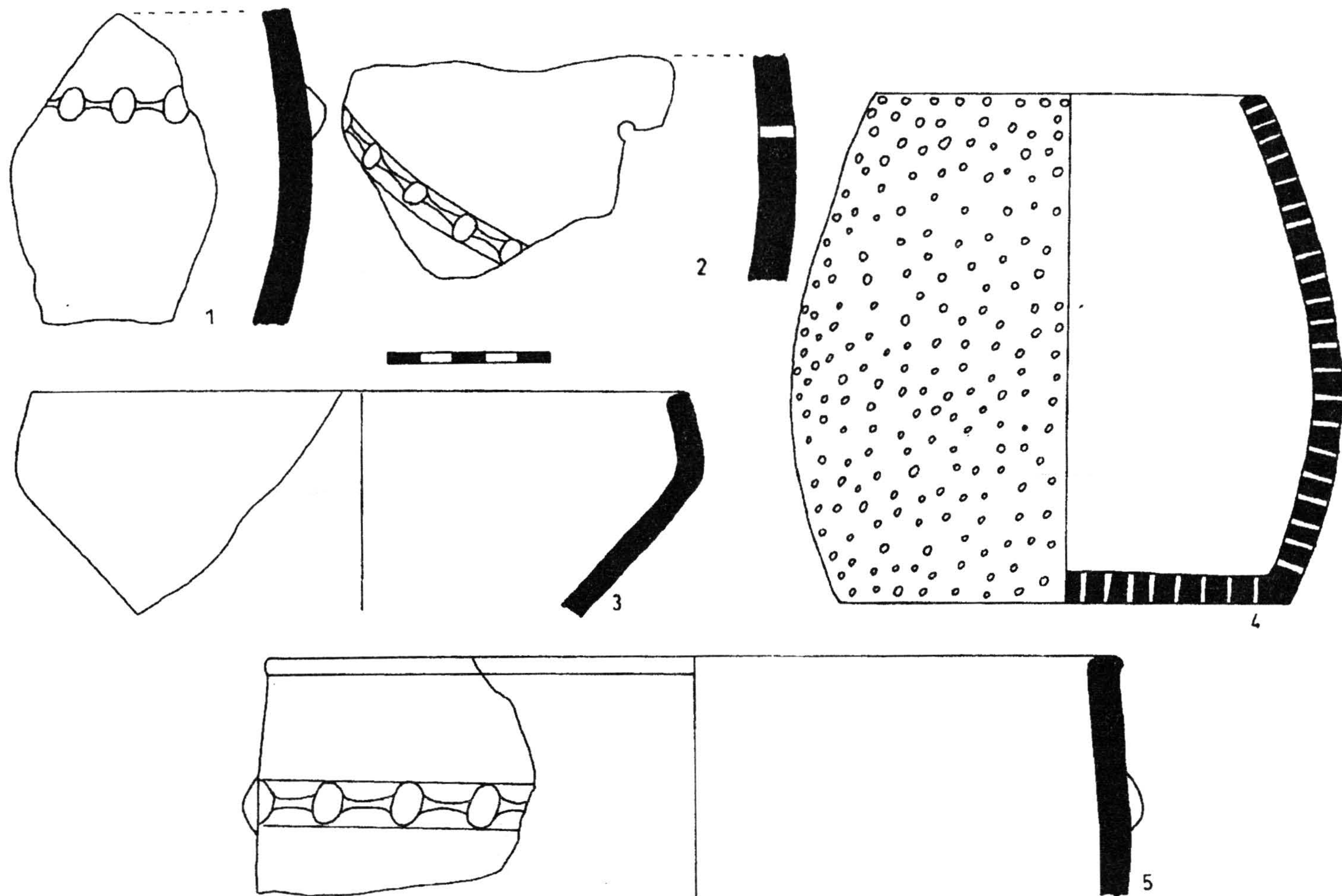

Fig. 87 – Ceramică lucrată cu mâna din şanţul de fundaţie al L 16.

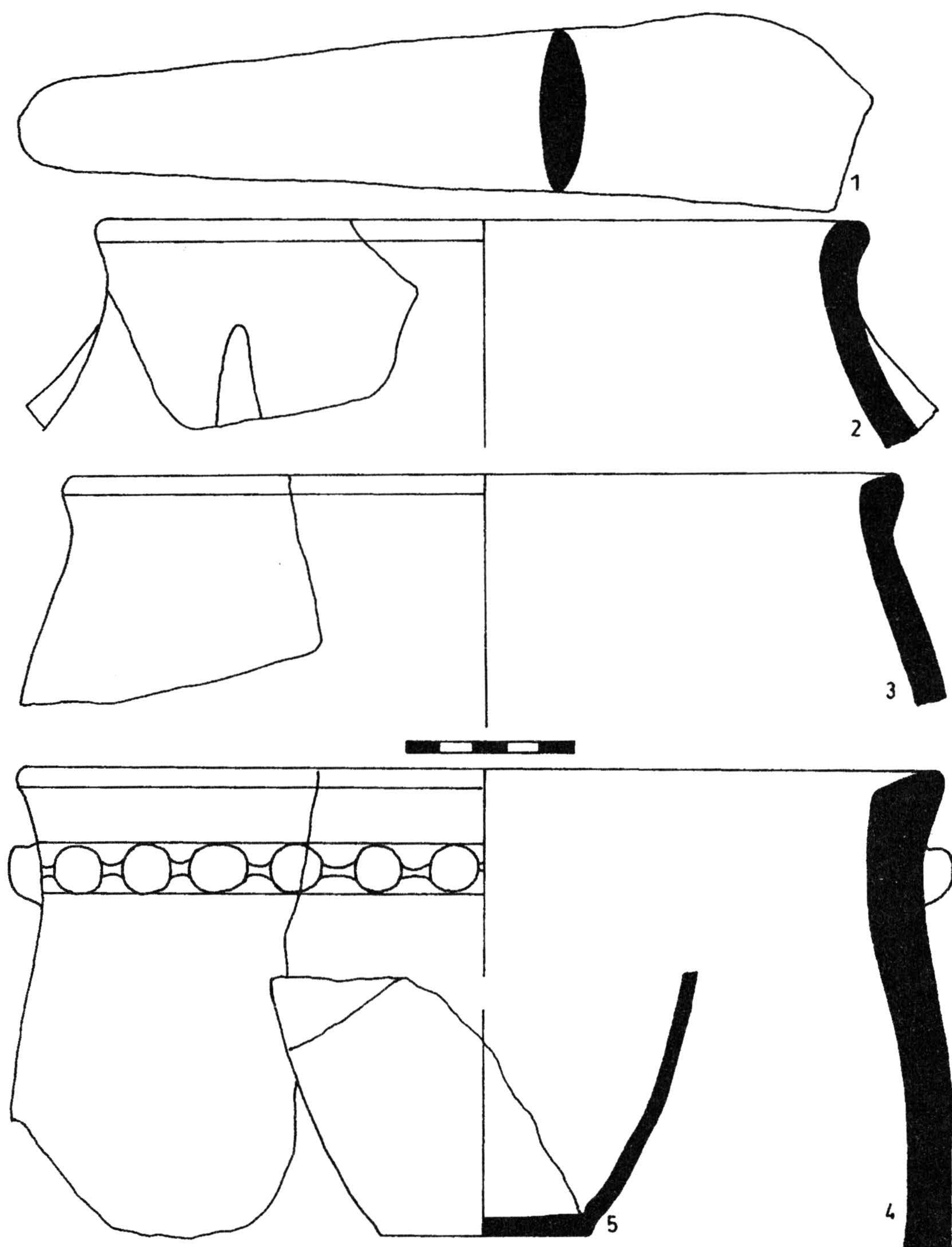

Fig. 88 – Ceramică lucrată cu mâna şi la roată (5) şi piatră de ascuţit (1) din şanţul din S 9.

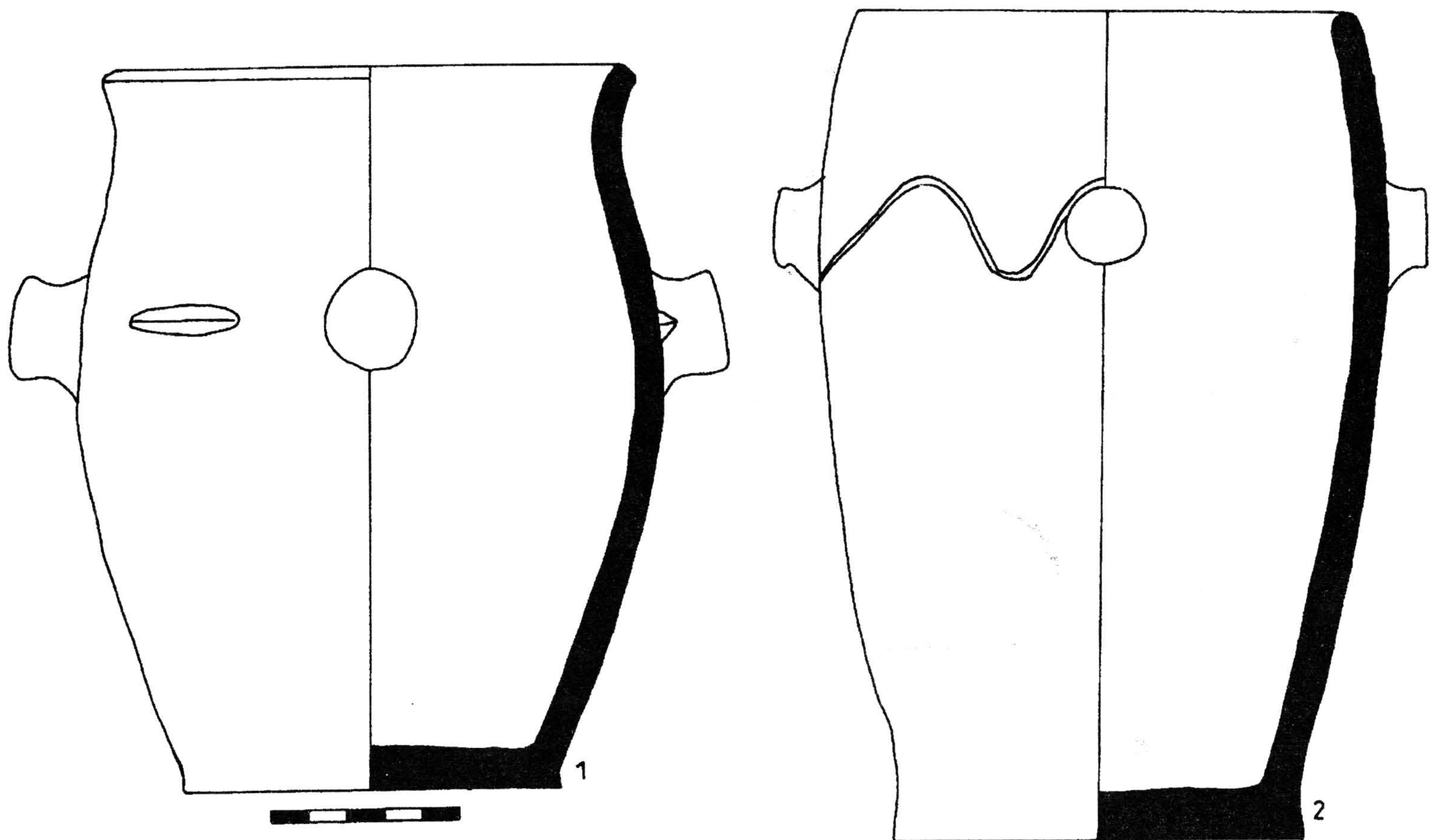

Fig. 89 – Ceramică lucrată cu mâna din şanţul din S 9.

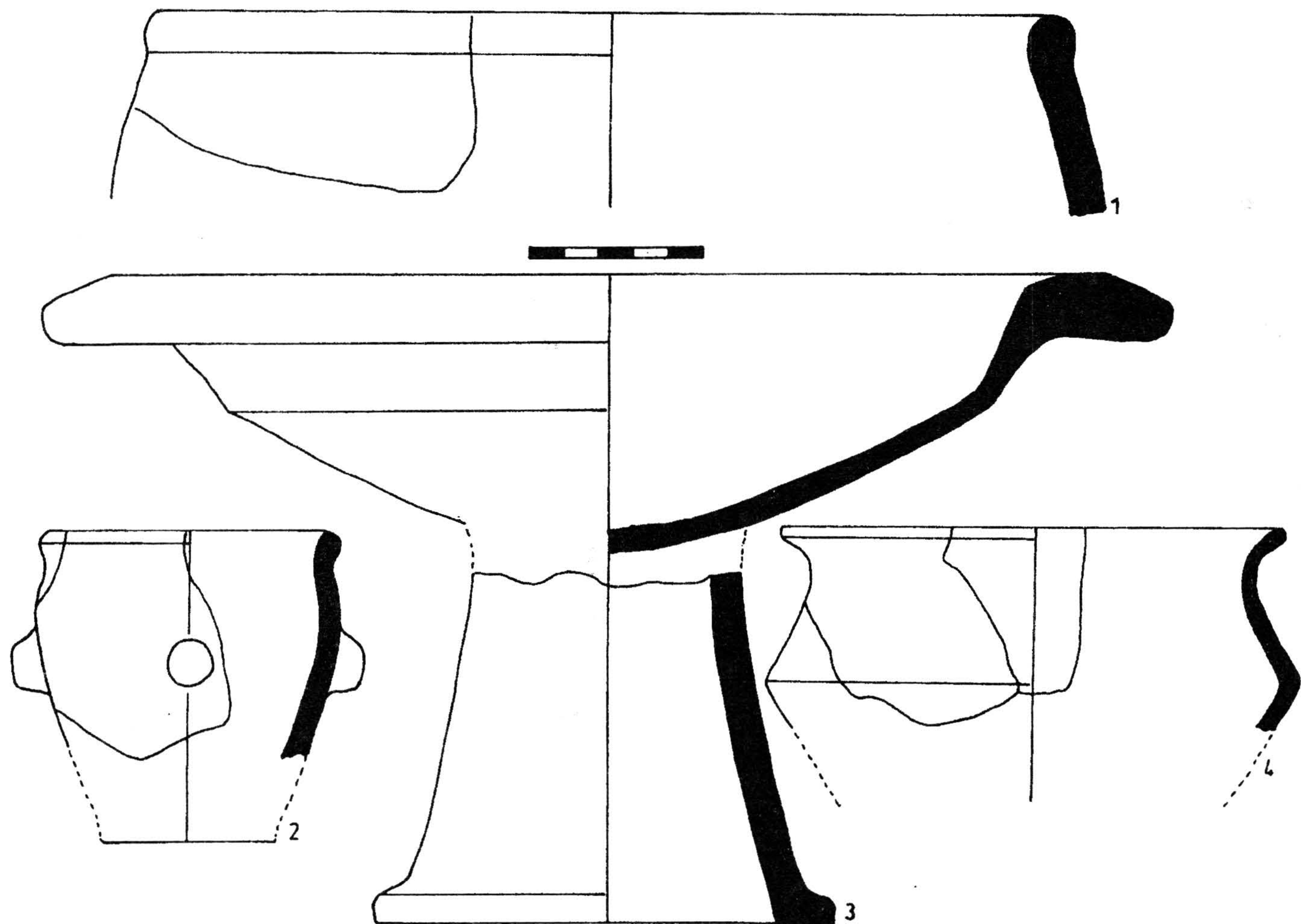

Fig. 90 – Ceramică lucrată cu mâna din şanţul din S 9.

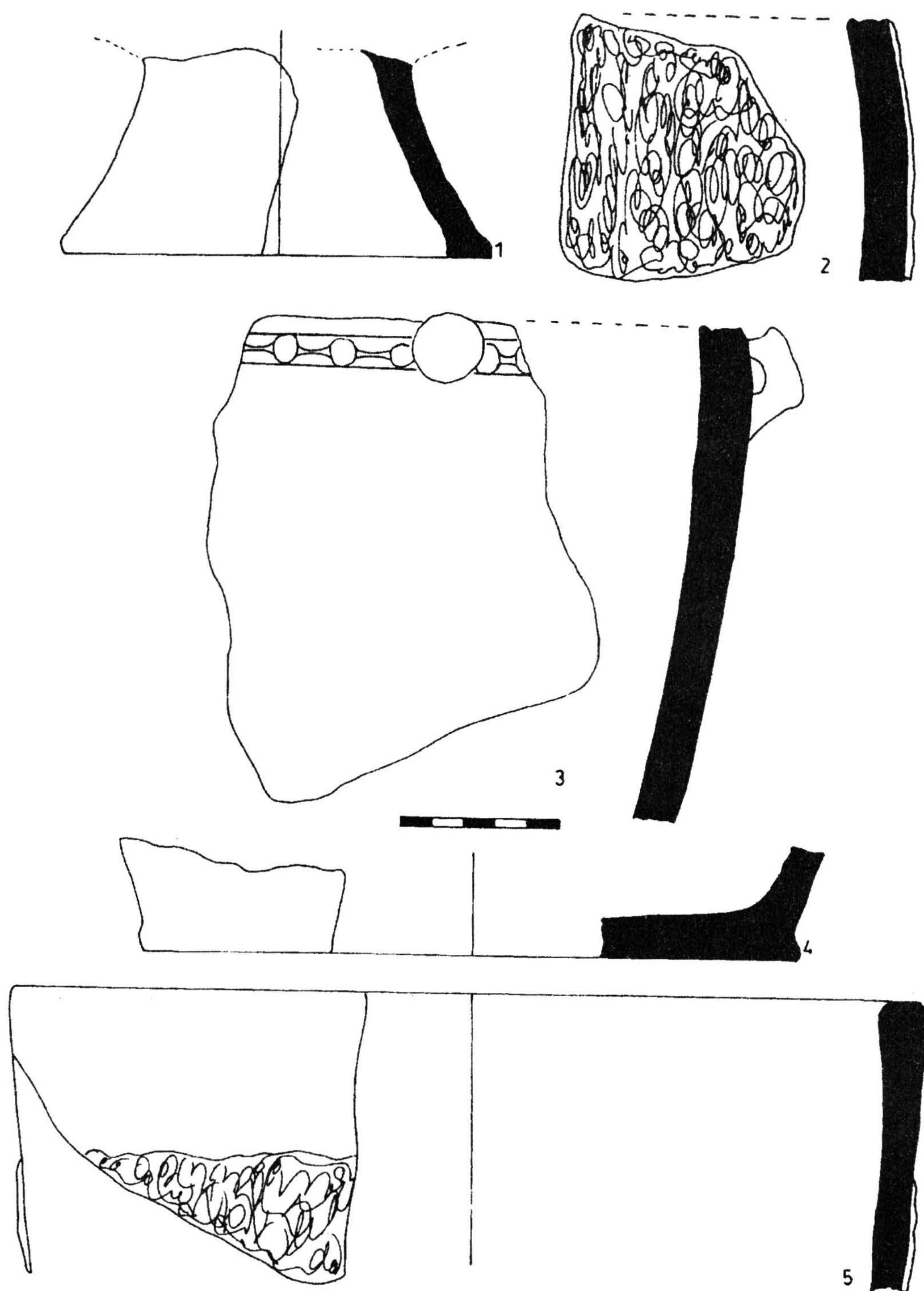

Fig. 91 – Ceramică lucrată cu mâna de pe panta şi din umplutura valului de pământ.

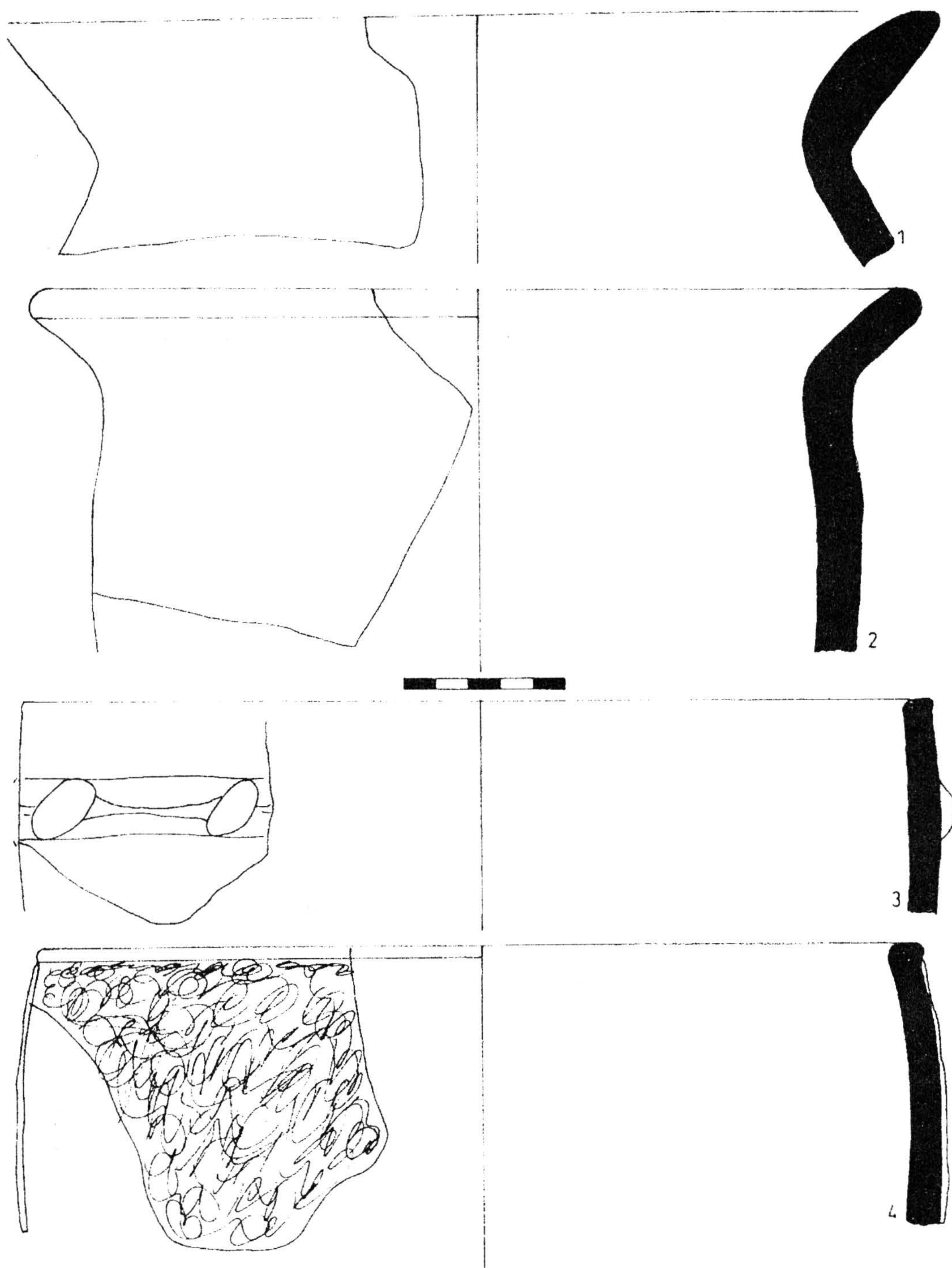

Fig. 92 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

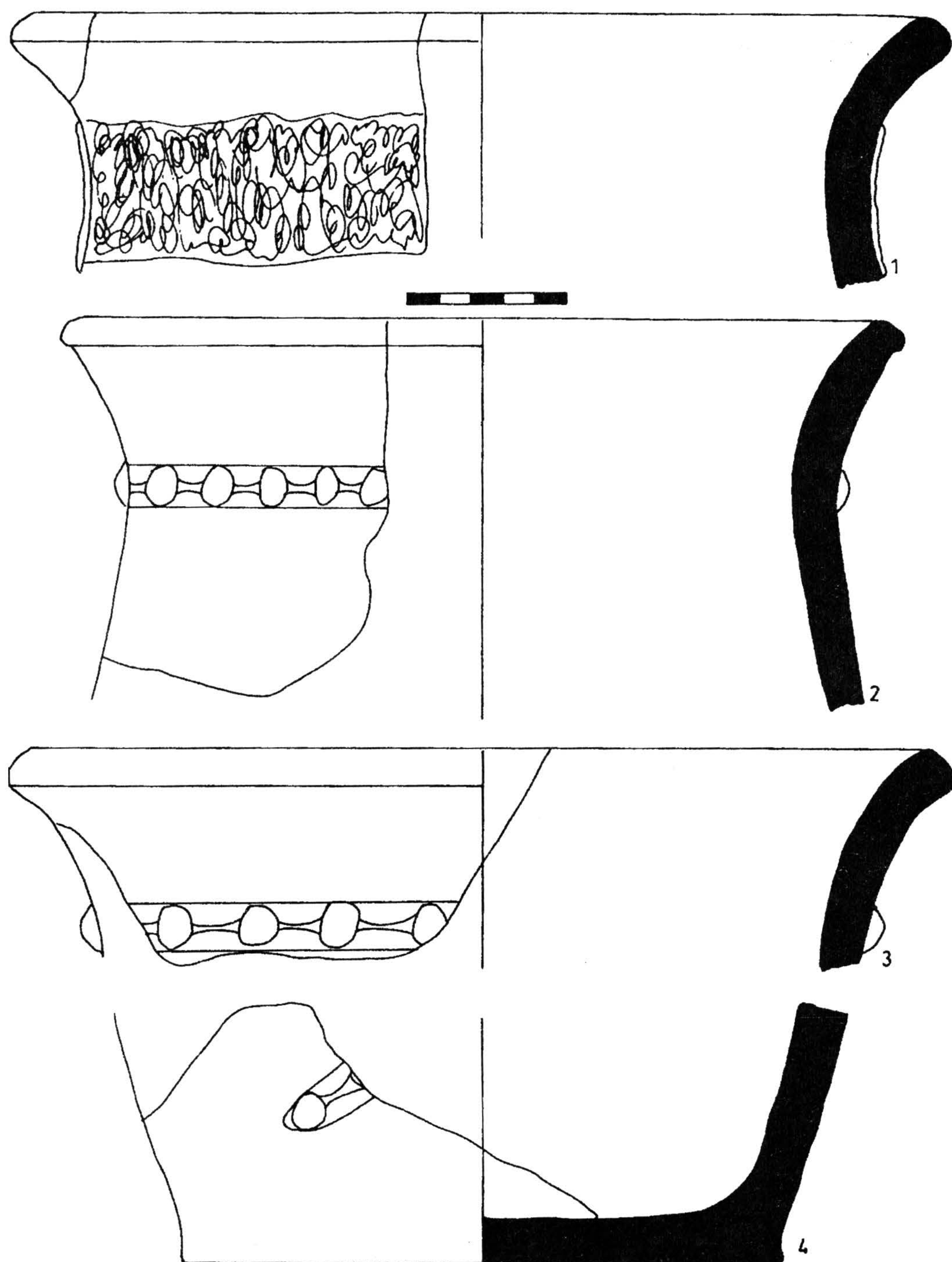

Fig. 93 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

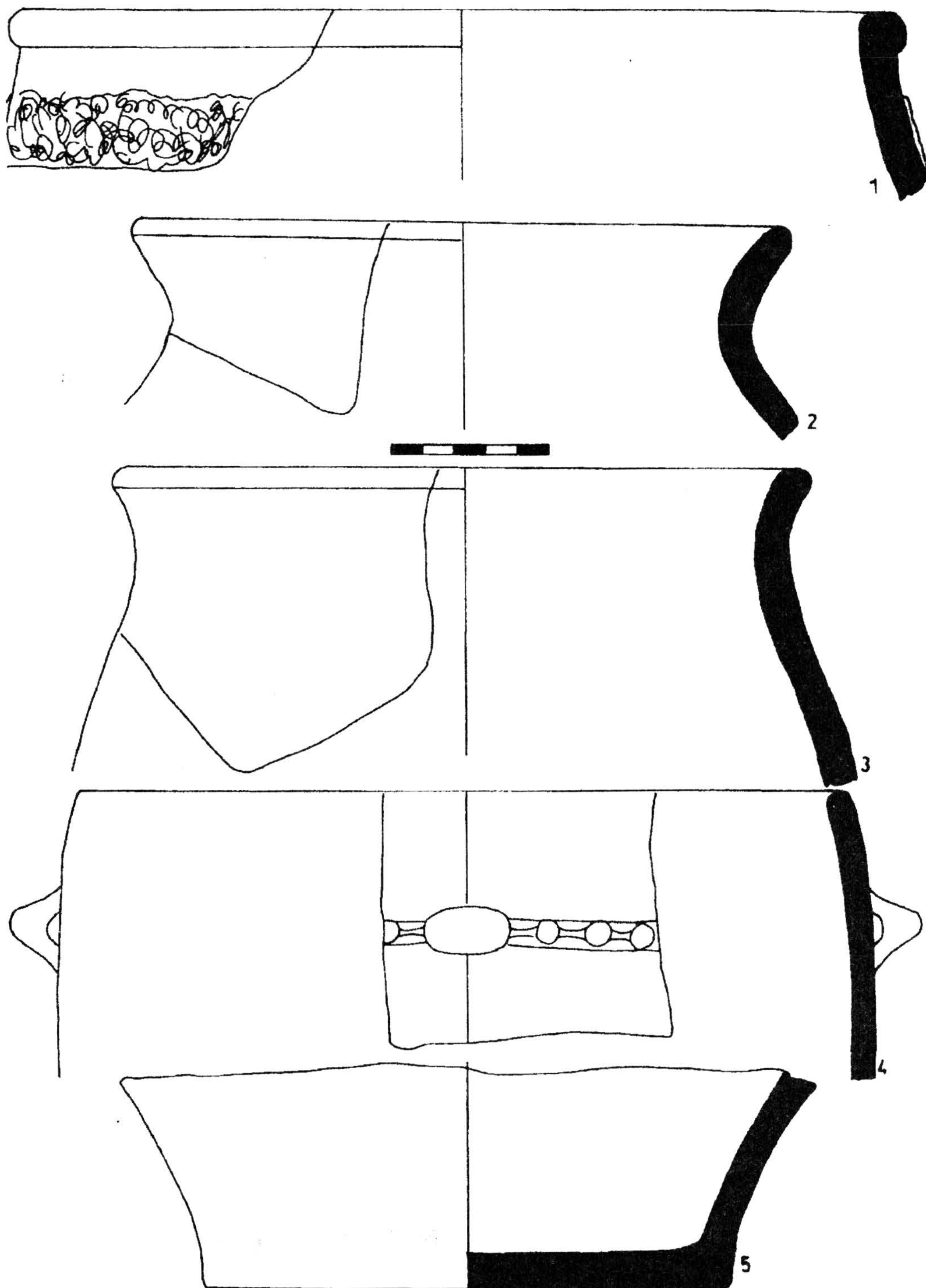

Fig. 94 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

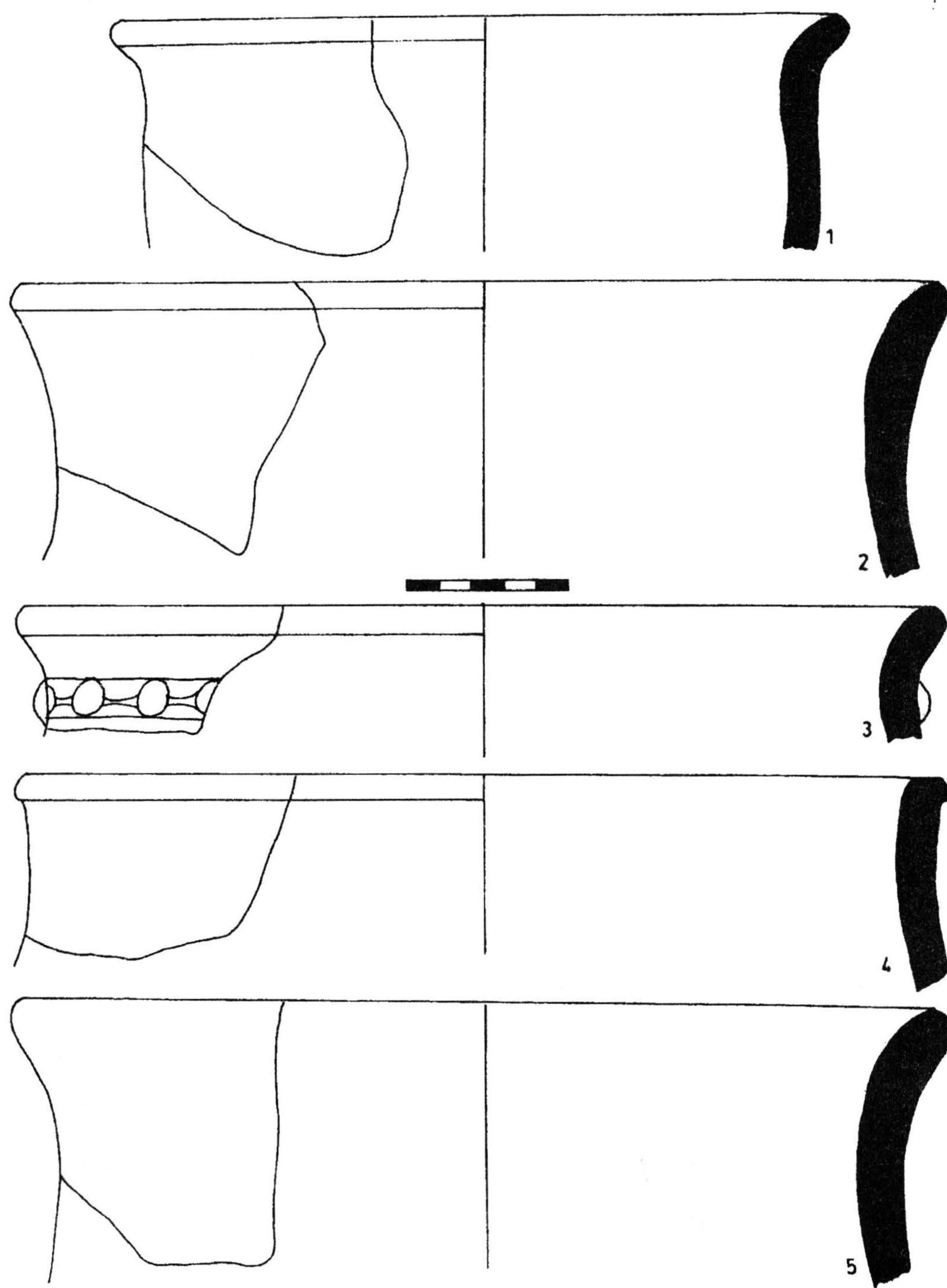

Fig. 95 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

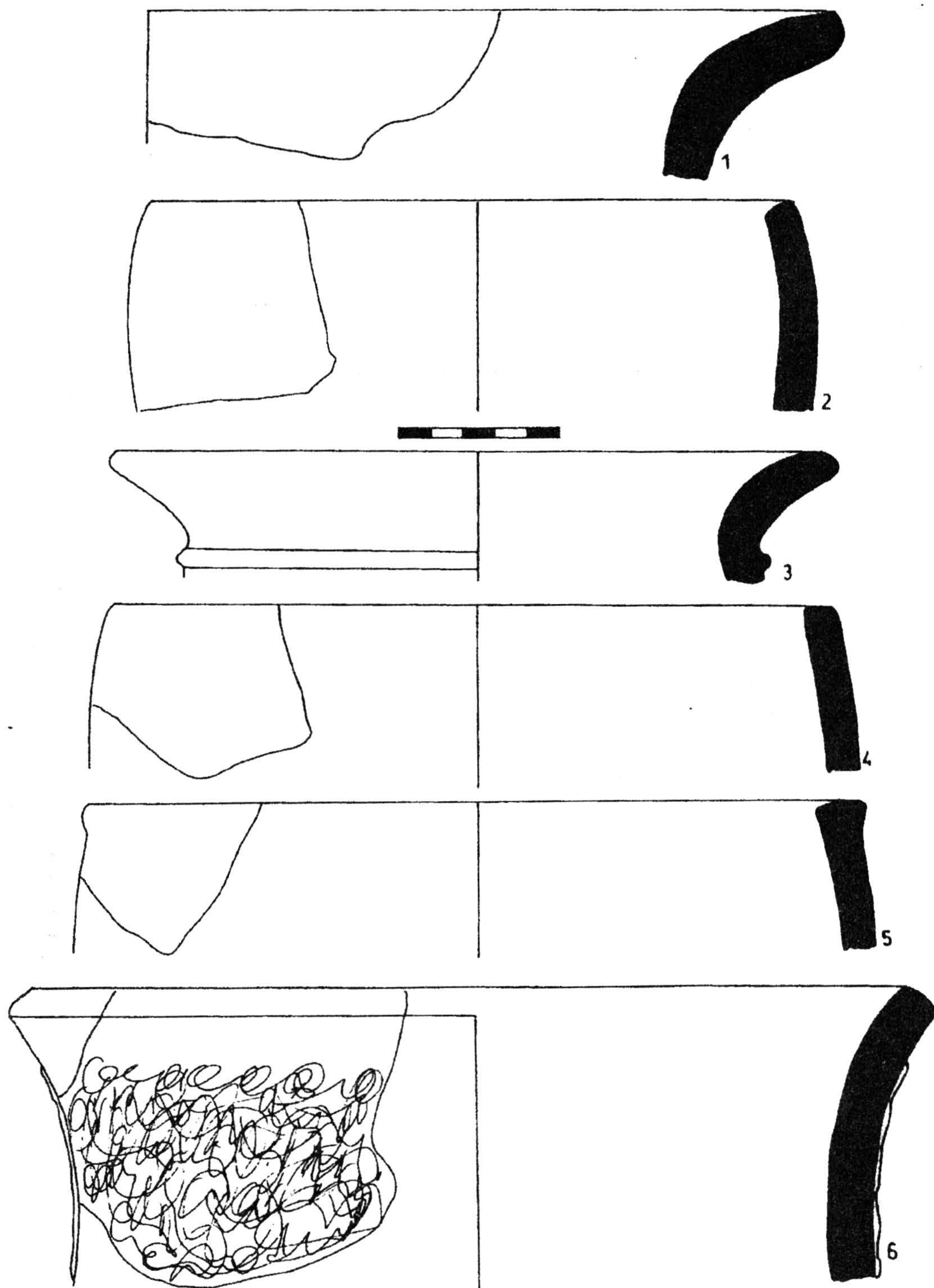

Fig. 96 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

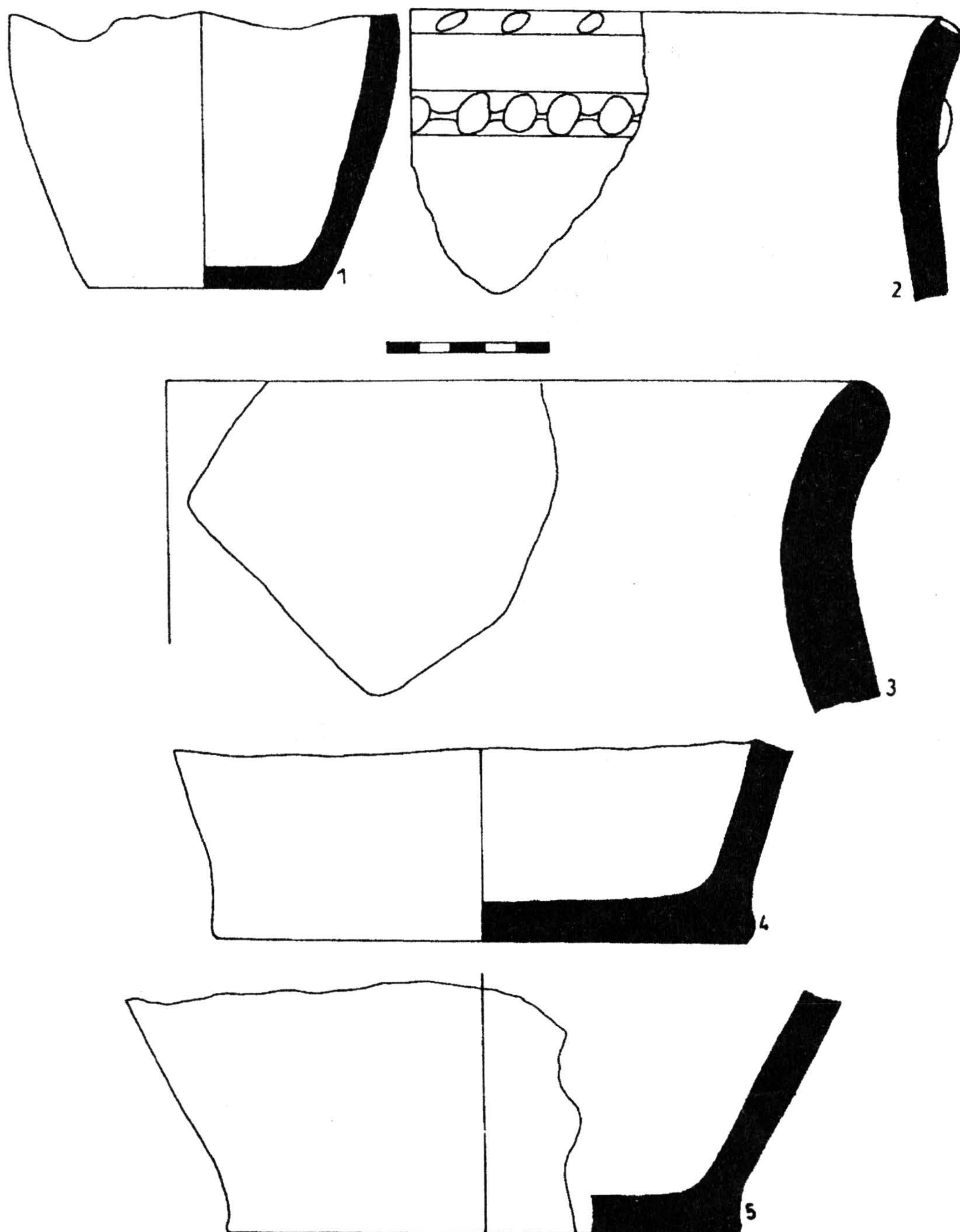

Fig. 97 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

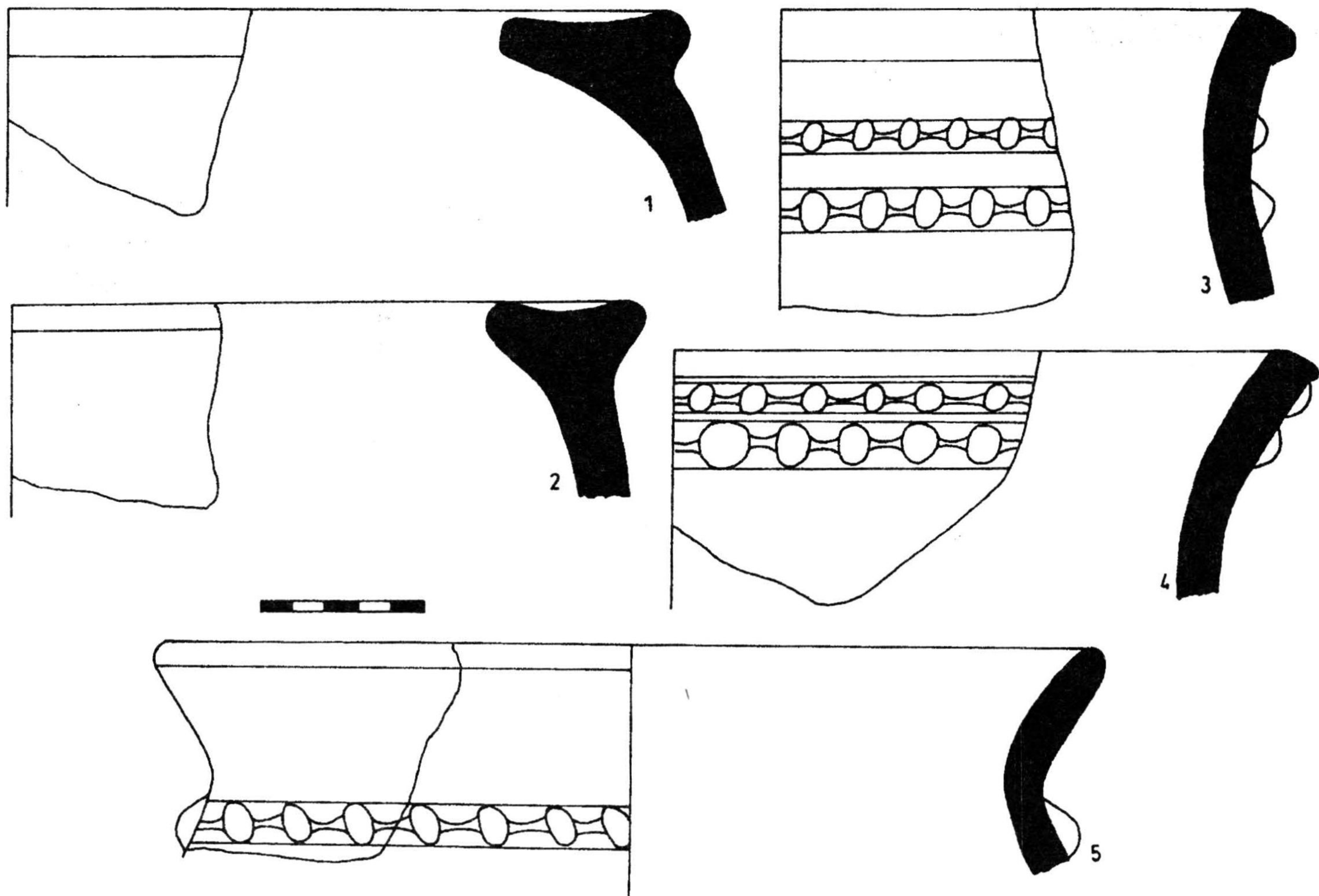

Fig. 98 – Ceramică lucrată cu mâna (3-5) şi la roată (1-2) din al doilea nivel dacic.

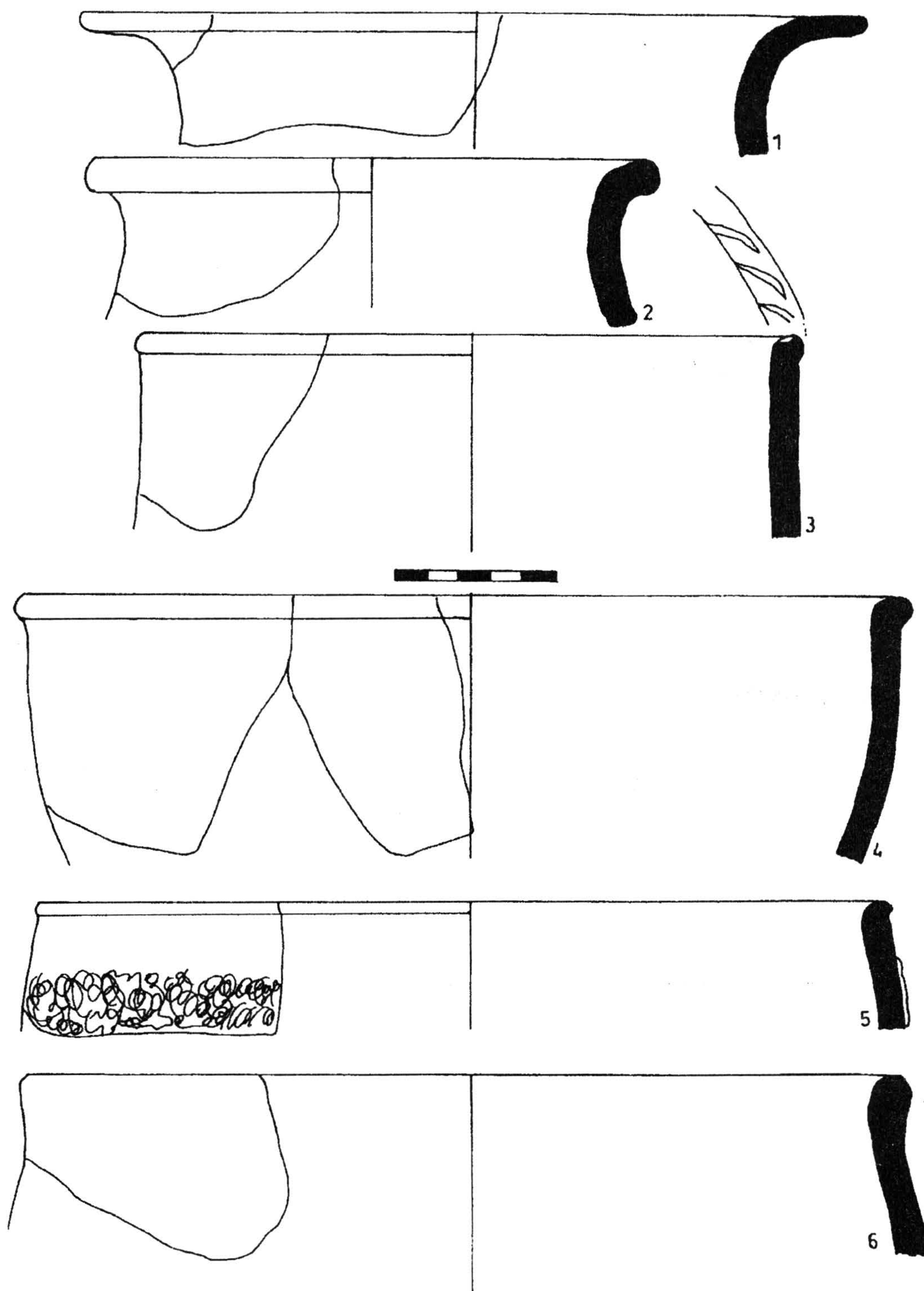

Fig. 99 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

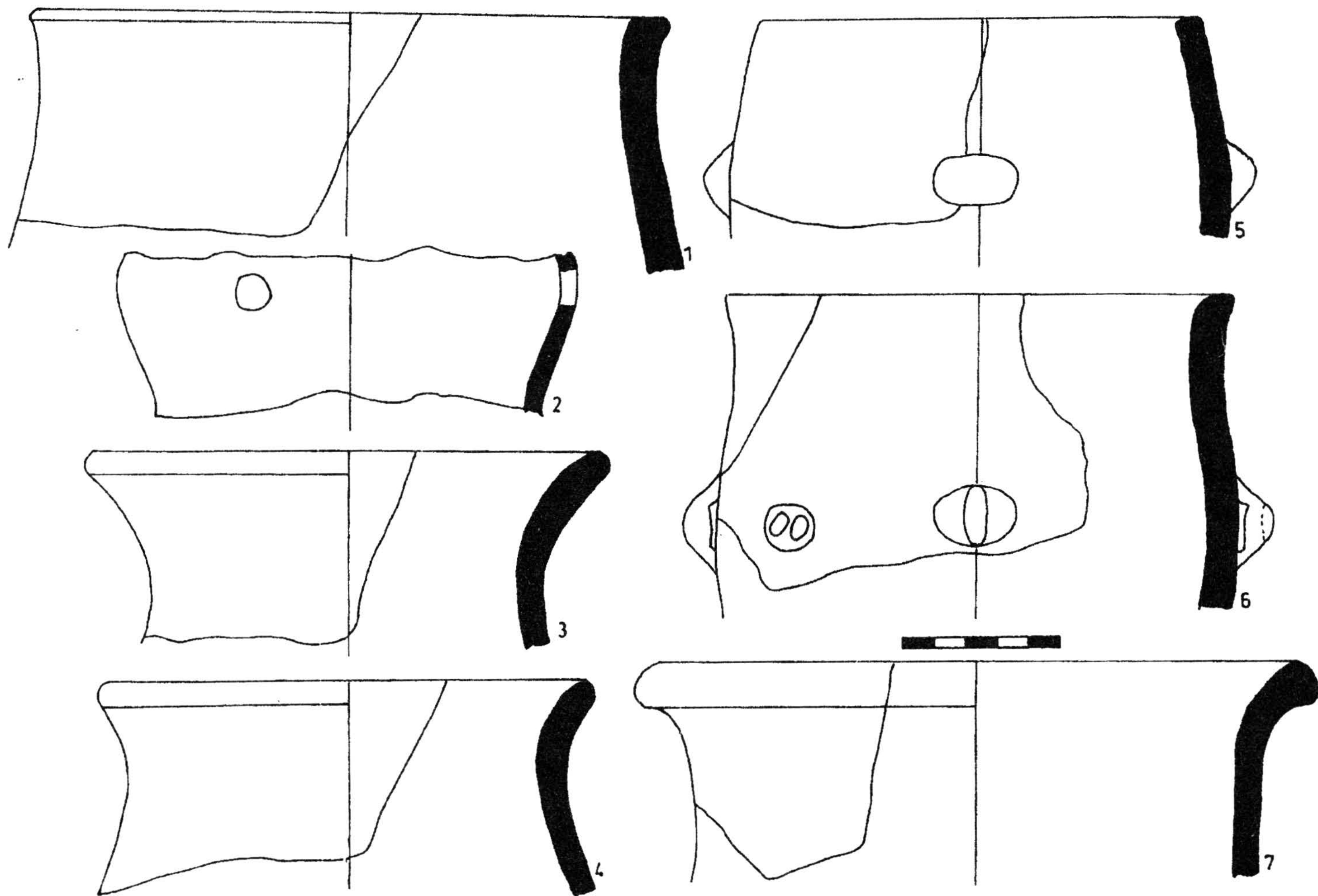

Fig. 100 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

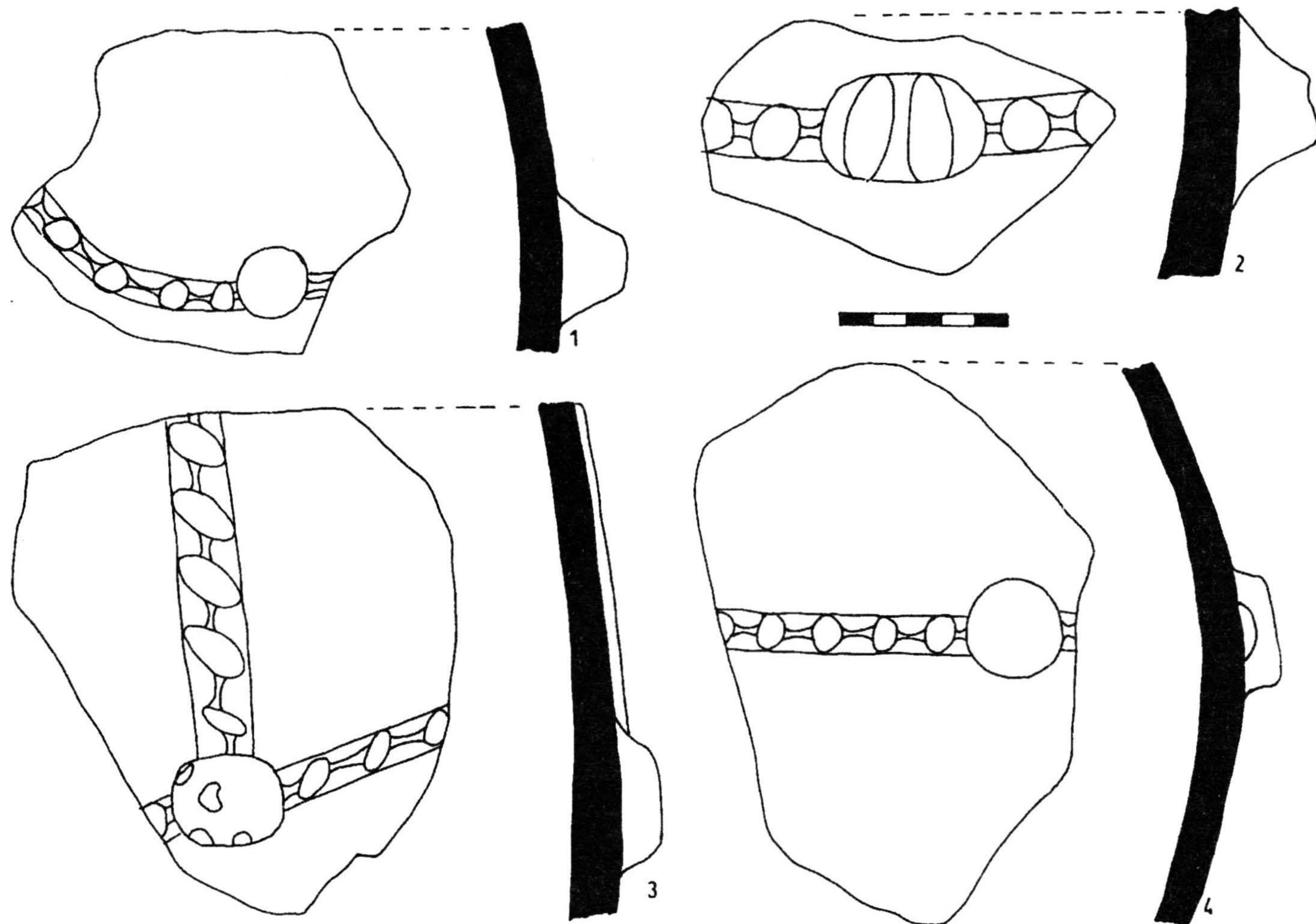

Fig. 101 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

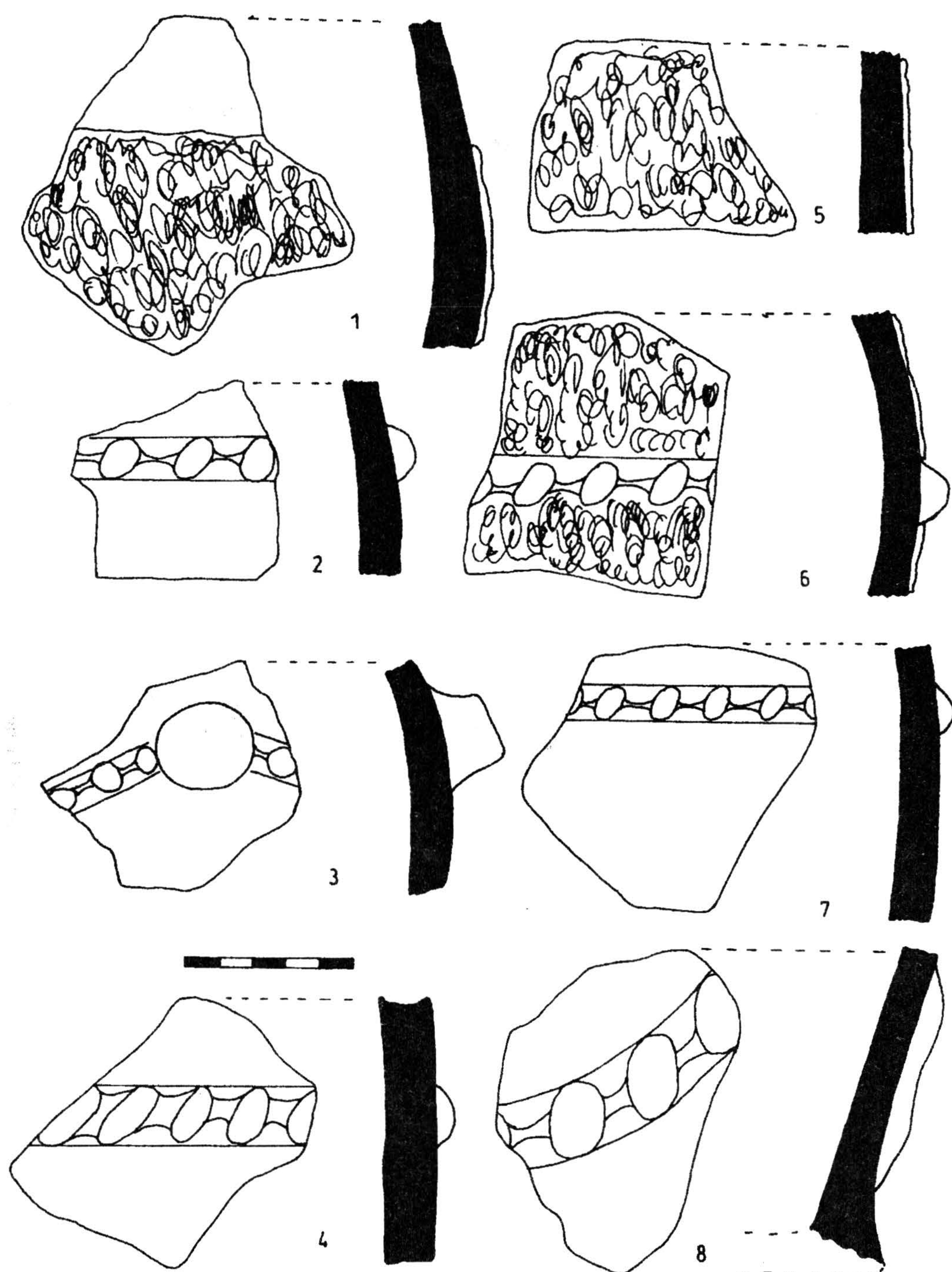

Fig. 102 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

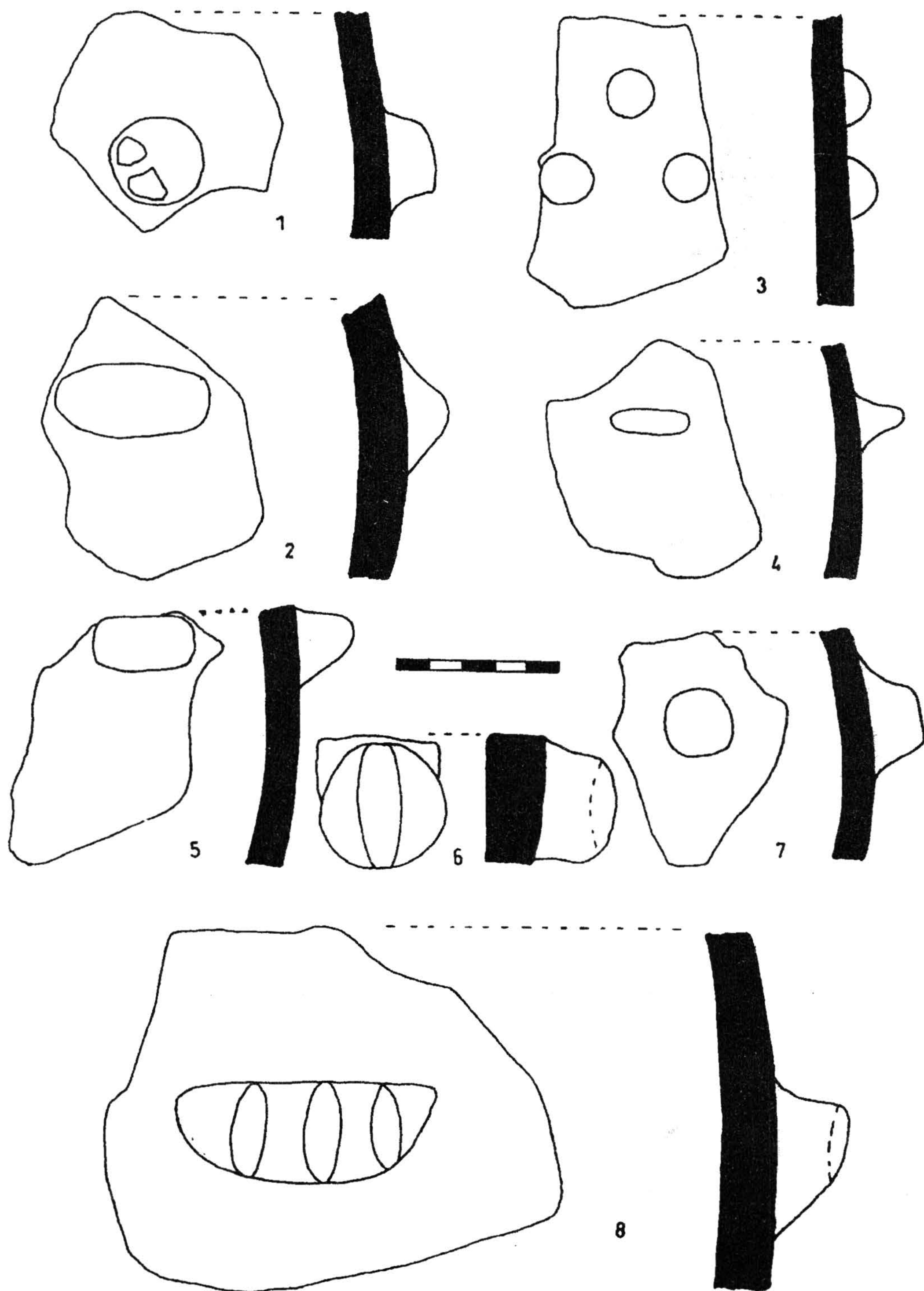

Fig. 103 – Ceramică lucrată cu mâna din primul (3-4) şi din al doilea nivel dacic (1-2, 5-8).

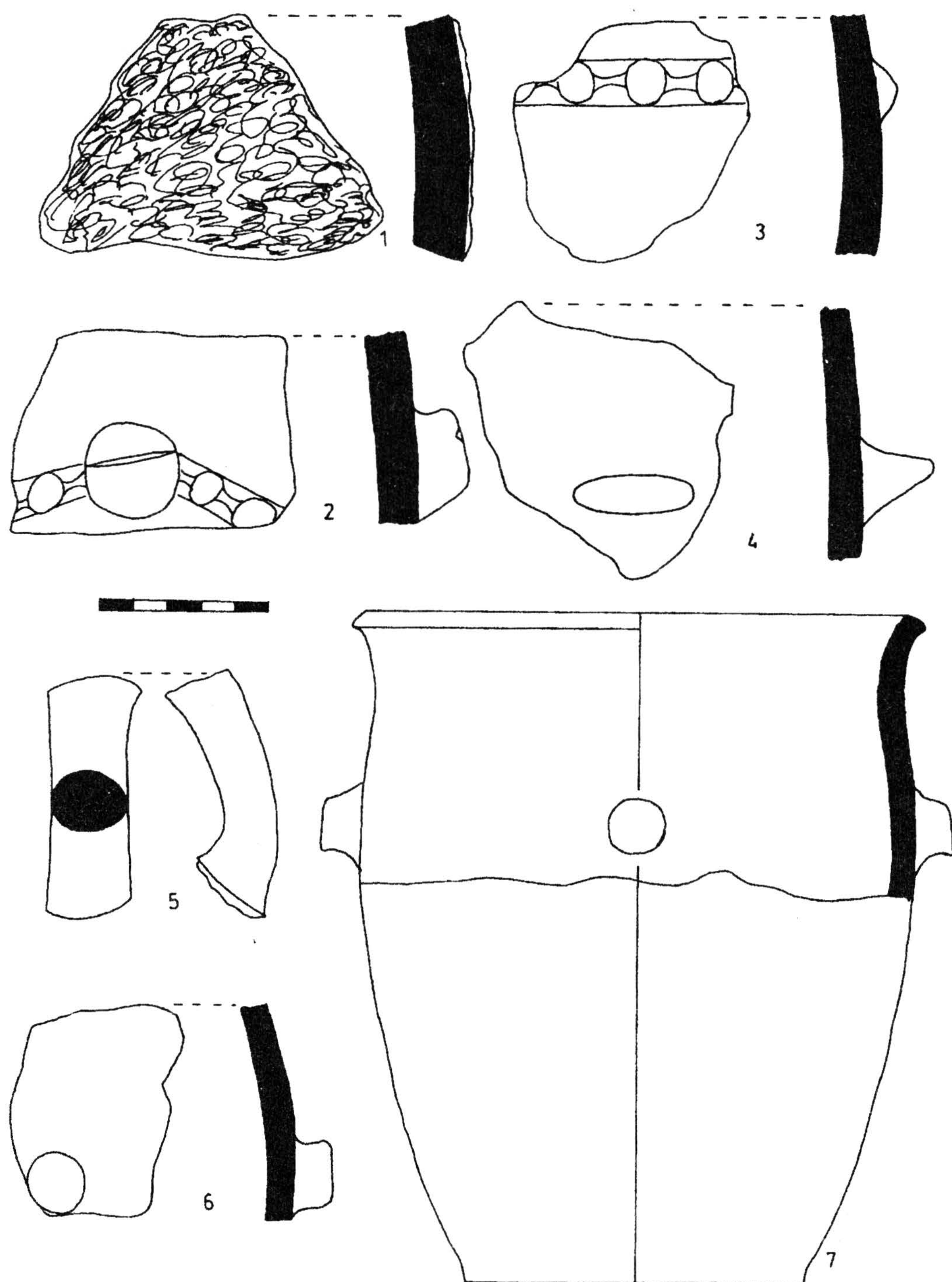

Fig. 104 – Ceramică lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic (7 – Gr. 23).

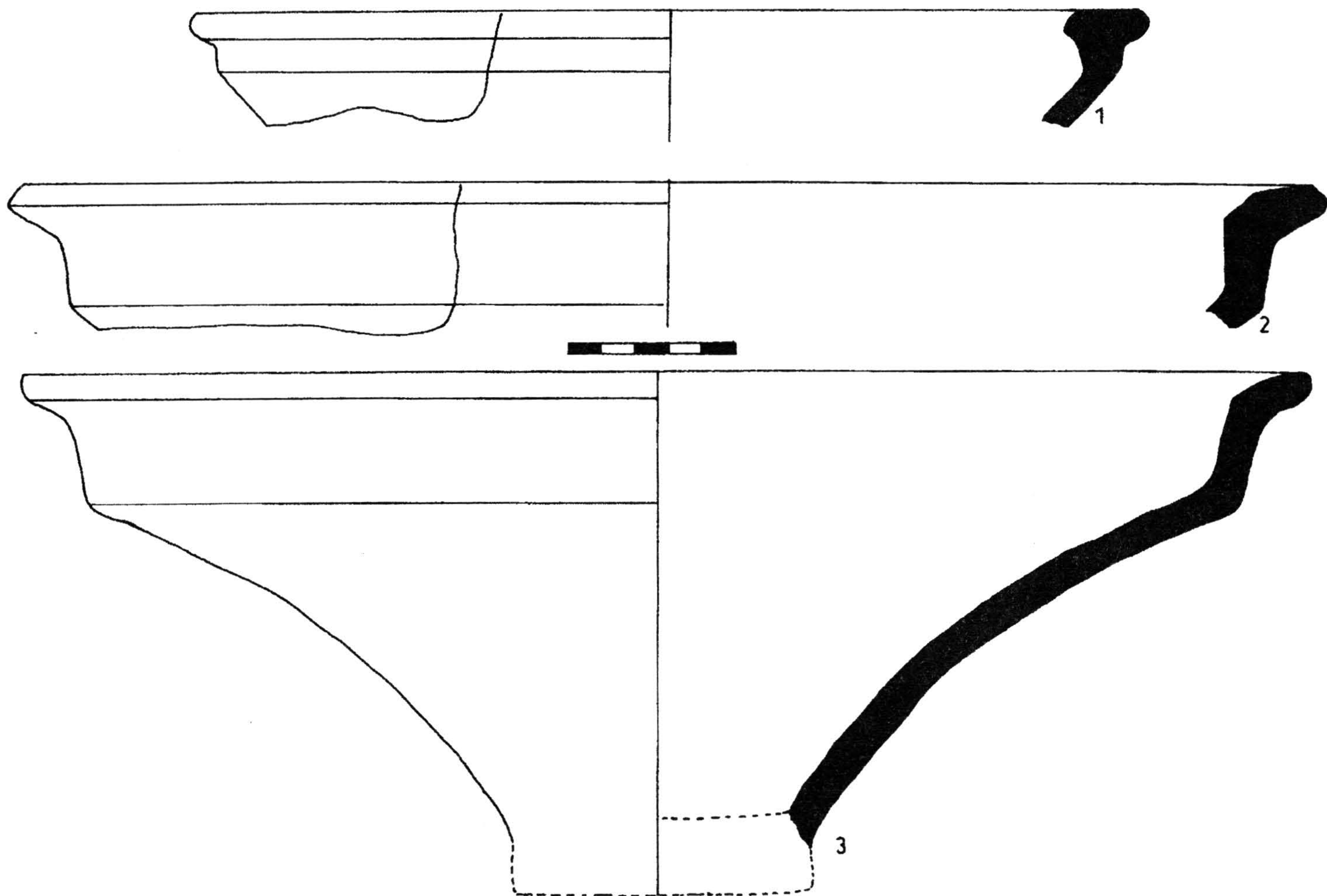

Fig. 105 – Ceramică fină lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

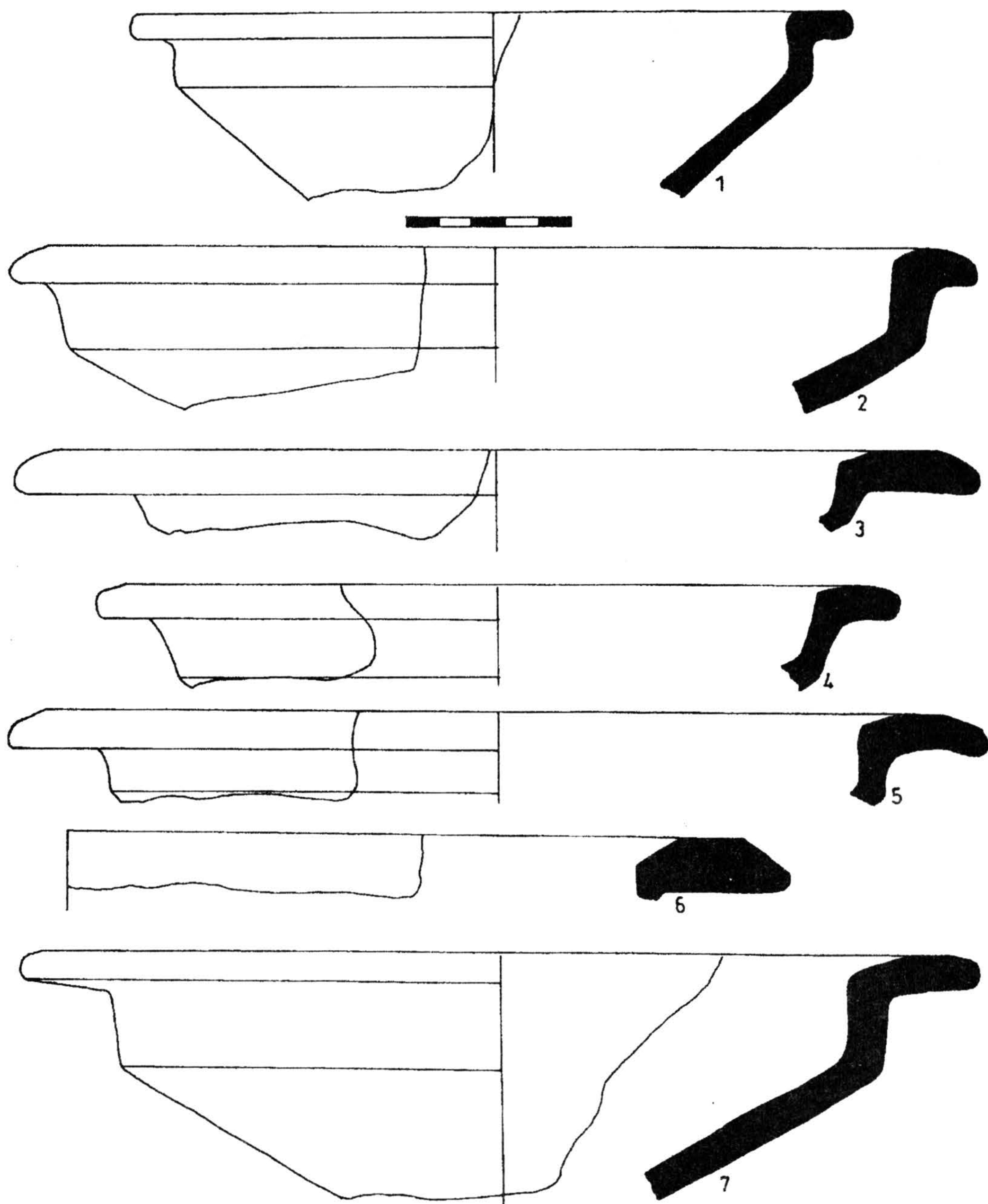

Fig. 106 – Ceramică fină lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

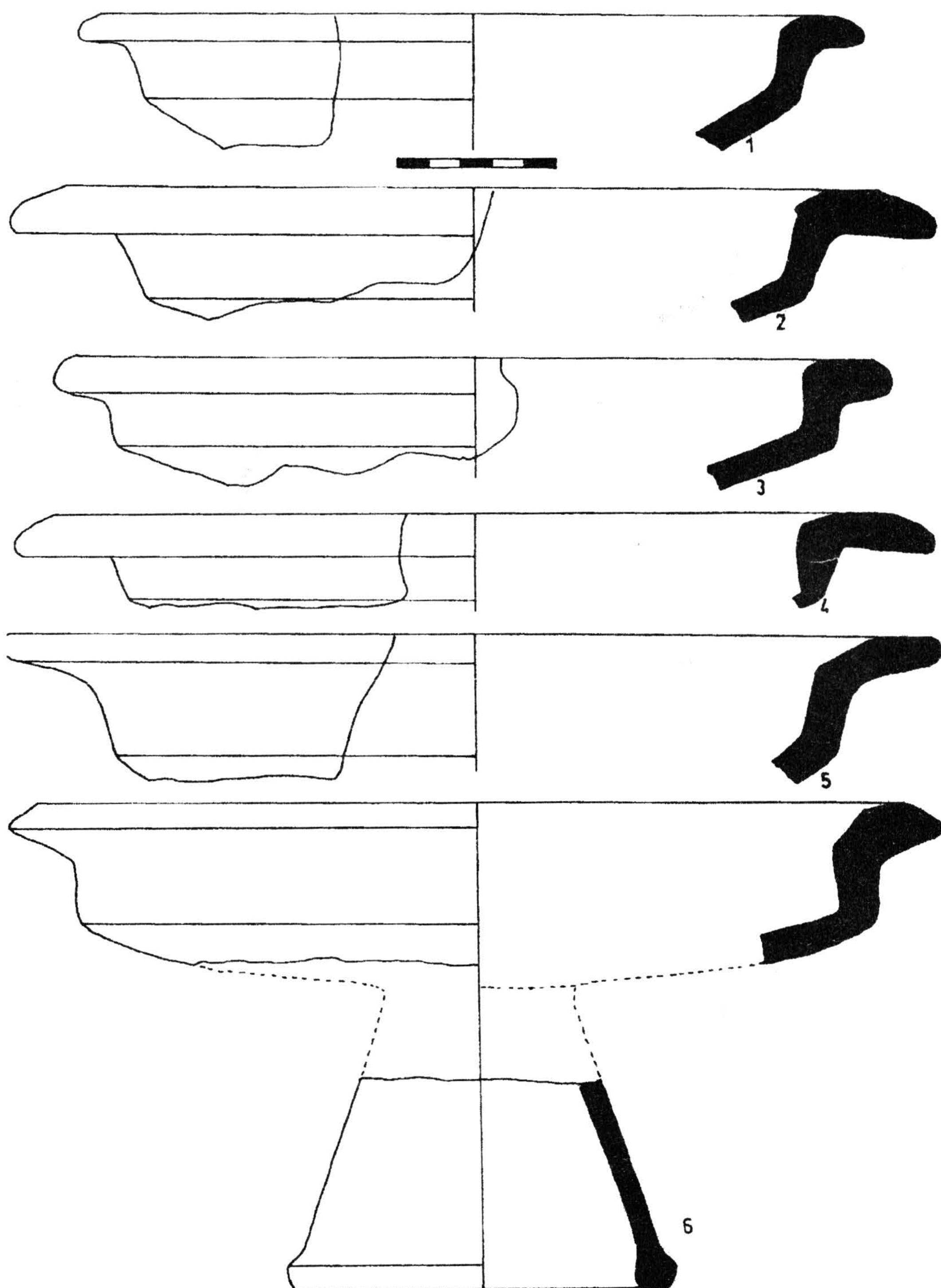

Fig. 107 – Ceramică fină lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

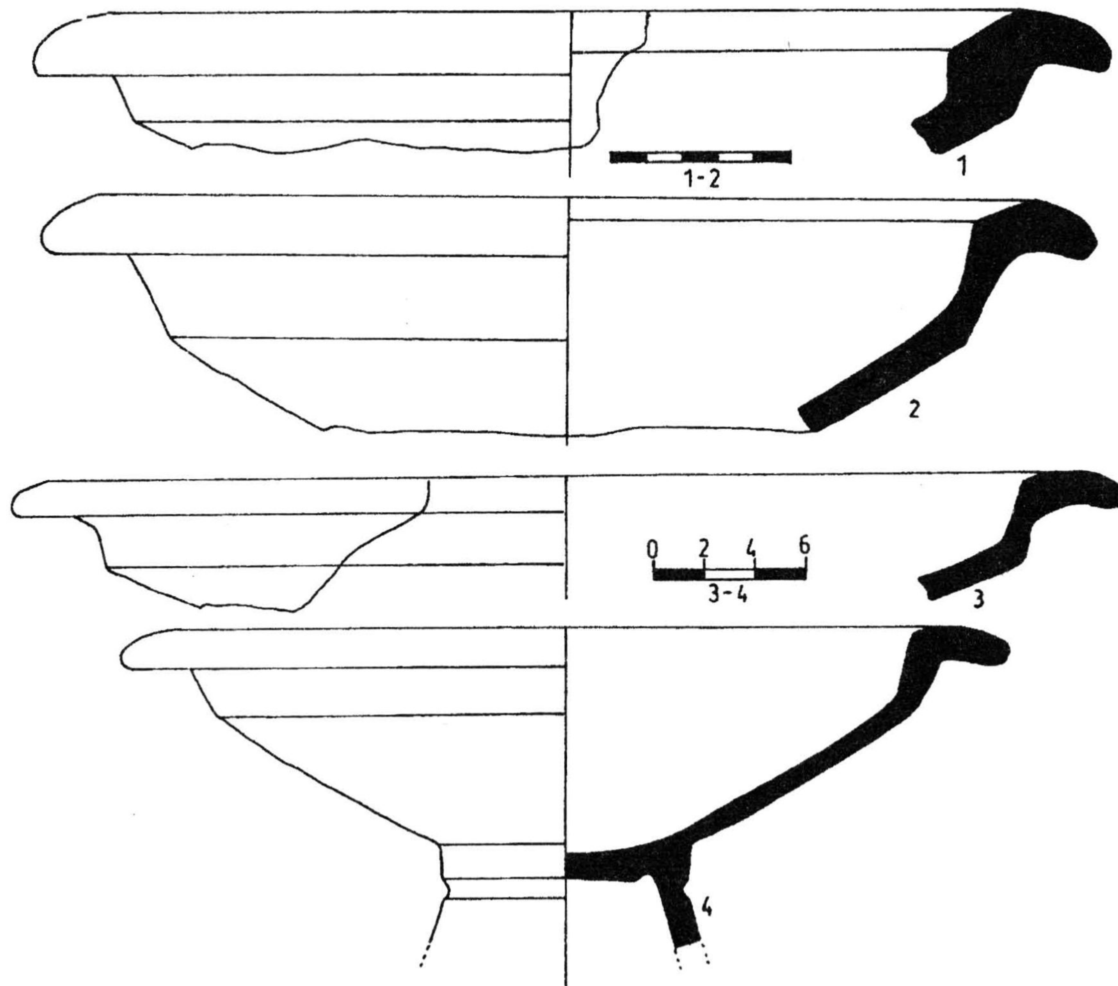

Fig. 108 – Ceramică fină lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

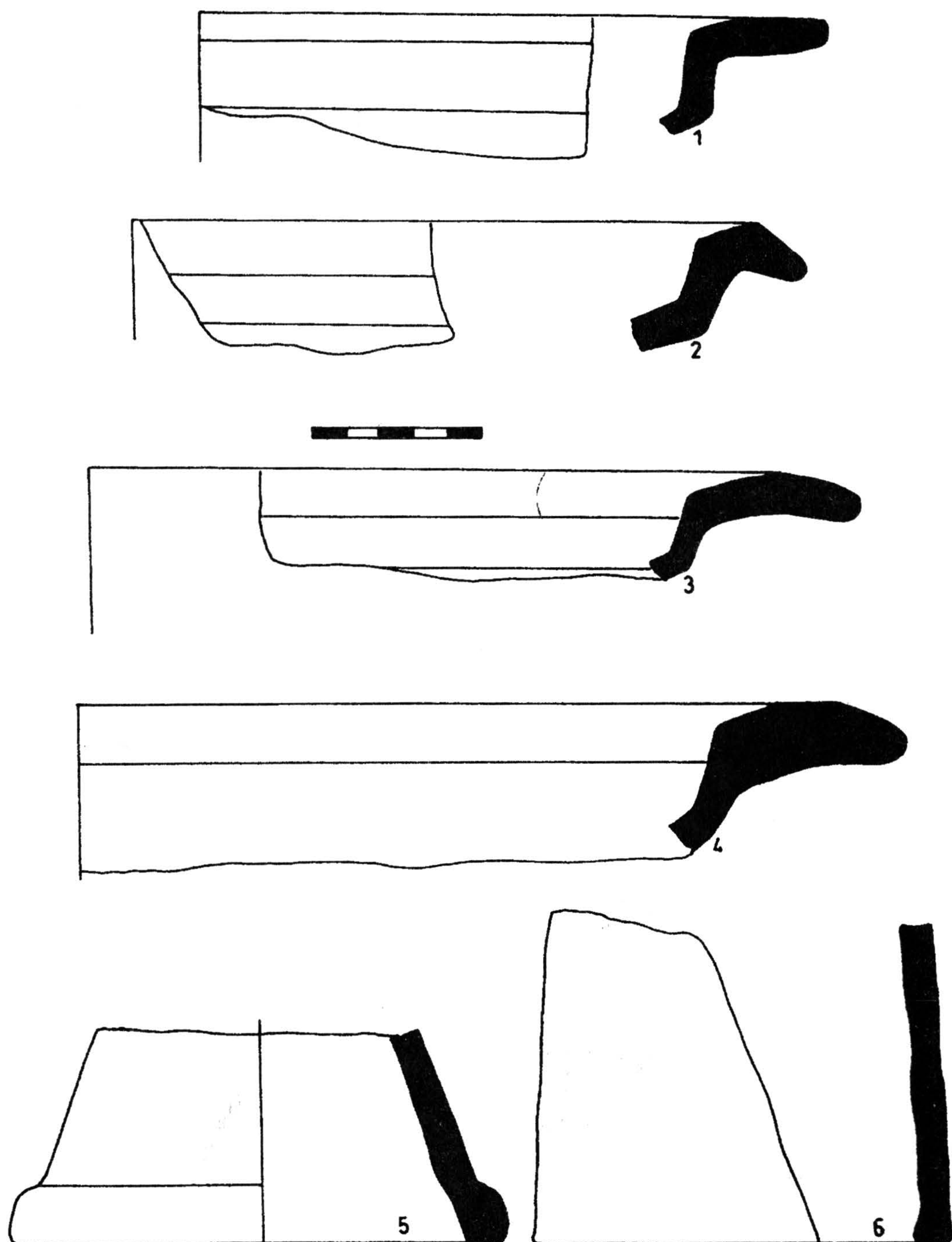

Fig. 109 – Ceramică fină lucrată cu mâna din al doilea nivel dacic.

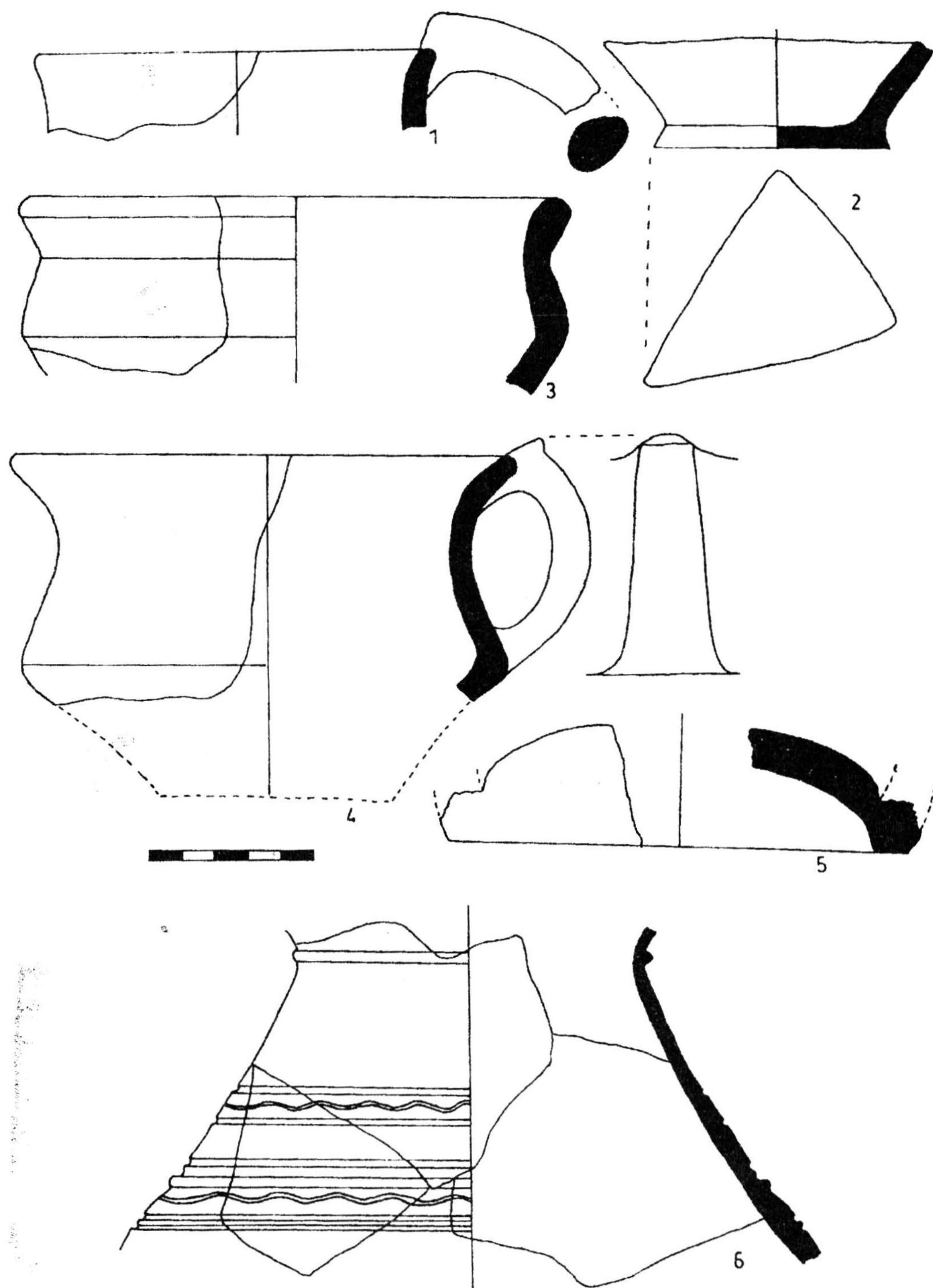

Fig. 110 – Ceramică lucrată cu mâna (1-2, 4-5) şi la roată (3, 6) din al doilea nivel dacic.

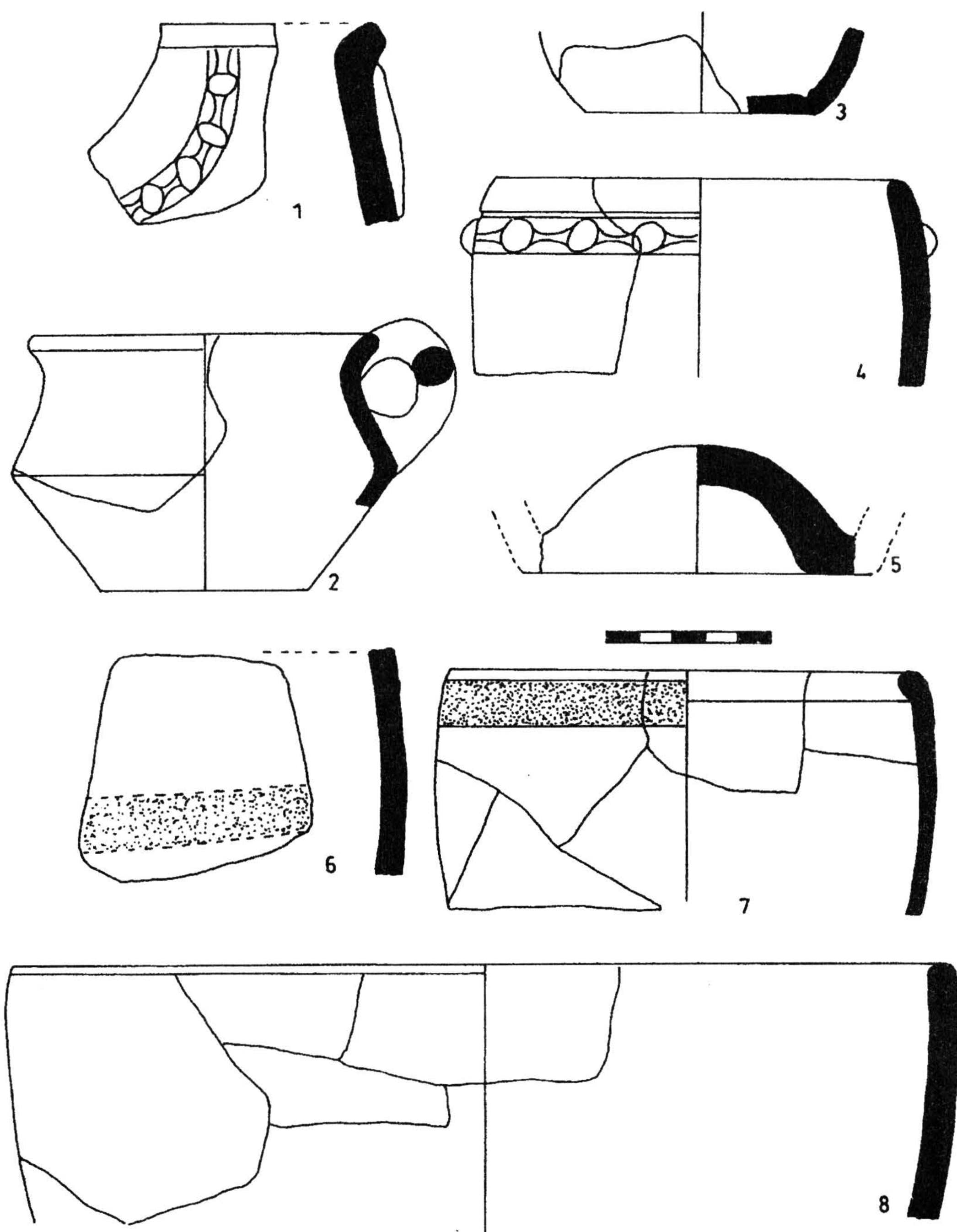

Fig. 111 – Ceramică lucrată cu mâna (1-2, 4-5) şi la roată (3, 6-8) din al doilea nivel dacic. 6-8 – pictată.

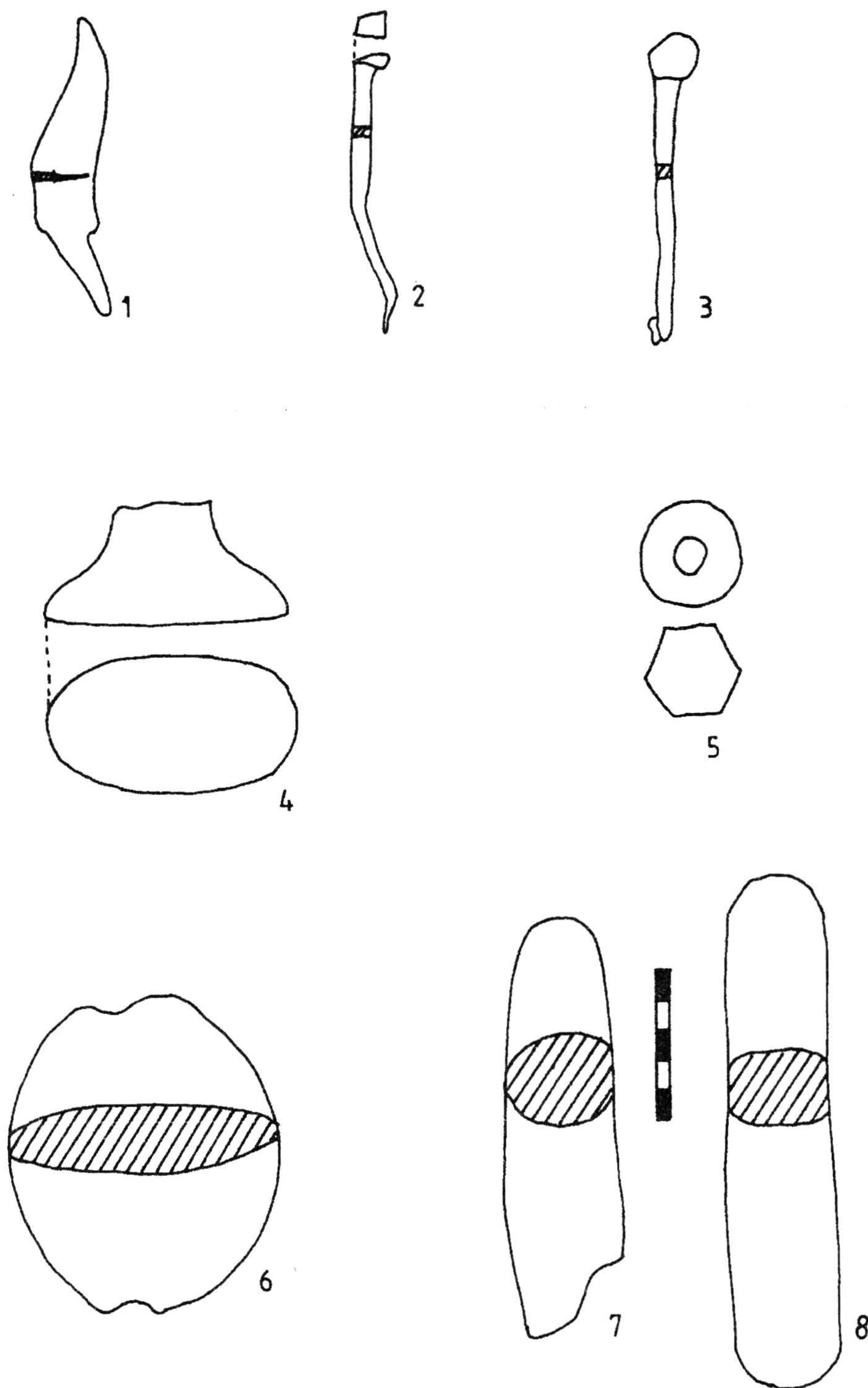

Fig. 112 – Obiecte din fier (1-3), lut (4-5) şi piatră (6-8) din nivelul de epoca bronzului (6) şi din al doilea nivel dacic. 1, 4 – L 3; 3, 8 – L 1; 5 – Gr. 1.

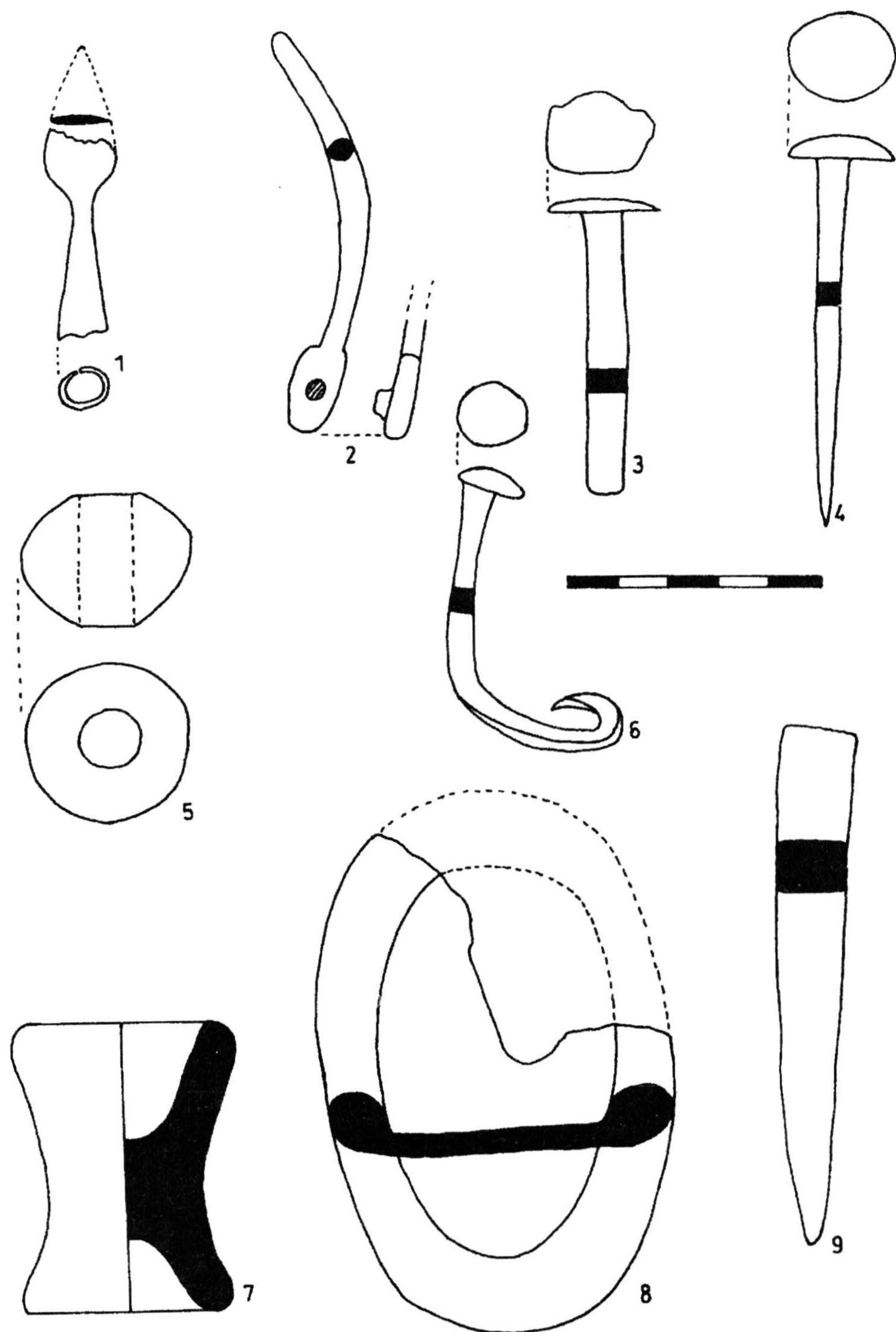

Fig. 113 – Obiecte de fier (1-4, 6, 9), lut (5, 7) şi piatră (8) din al doilea nivel dacic. 5 – L 6; 8 – L 7.

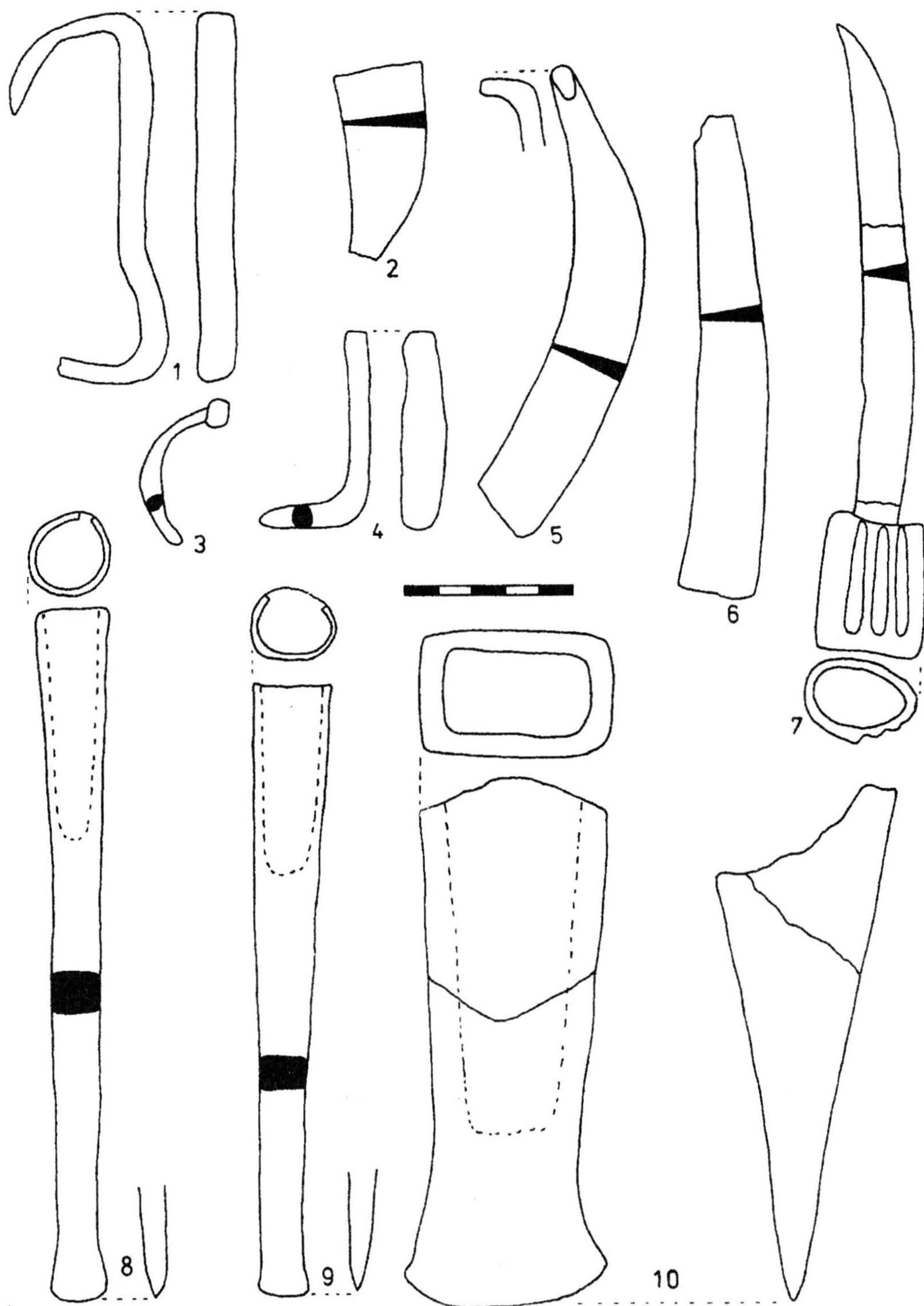

Fig. 114 – Obiecte de fier din al doilea nivel dacic. 3 – L 5; 7, 10 – Gr. 12.

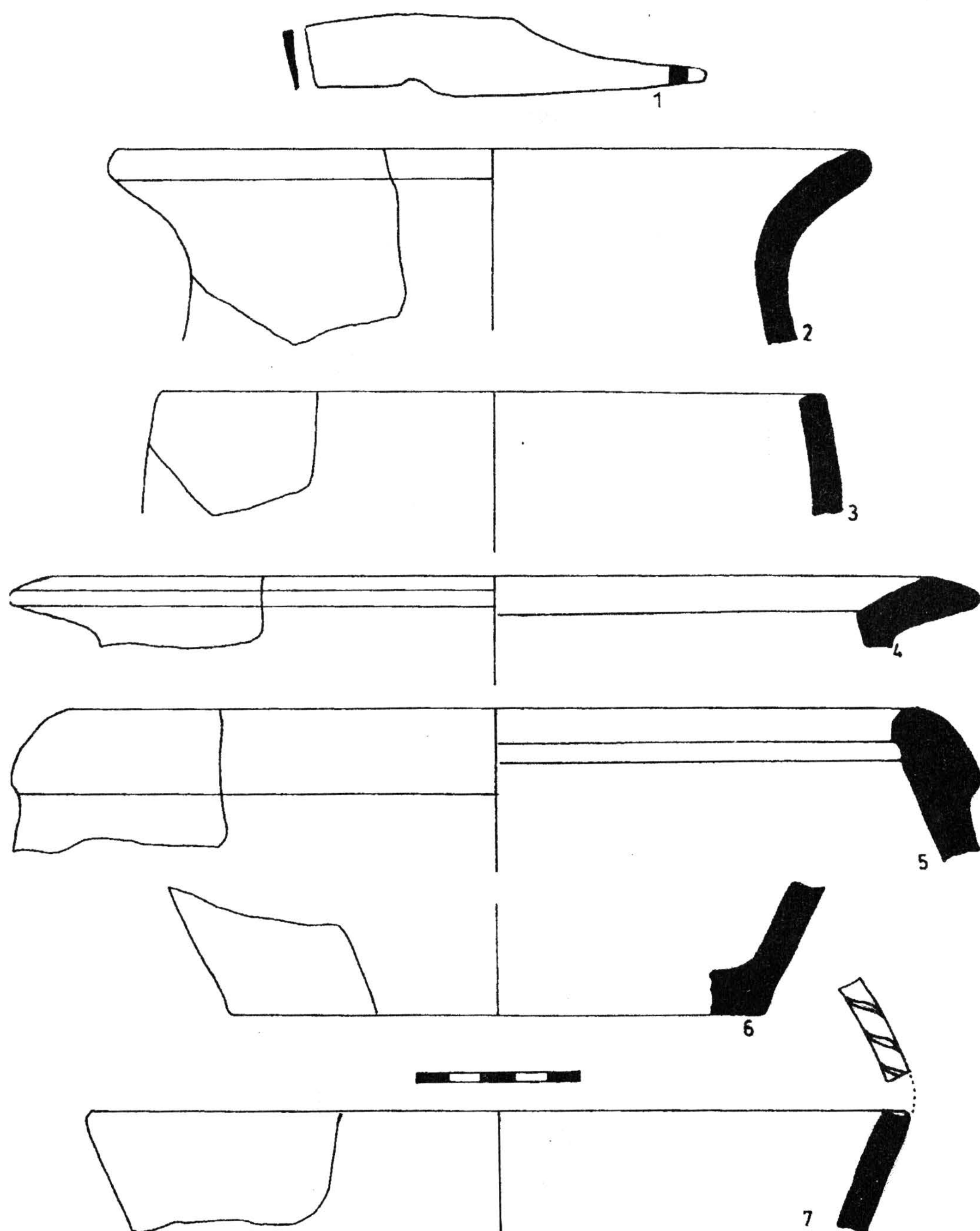

Fig. 115 – Obiect de fier (1) şi ceramică lucrată cu mâna (2-4, 6-7) şi la roată, cu grafit în pastă (5) de pe terasa de la nord de „Cetate".

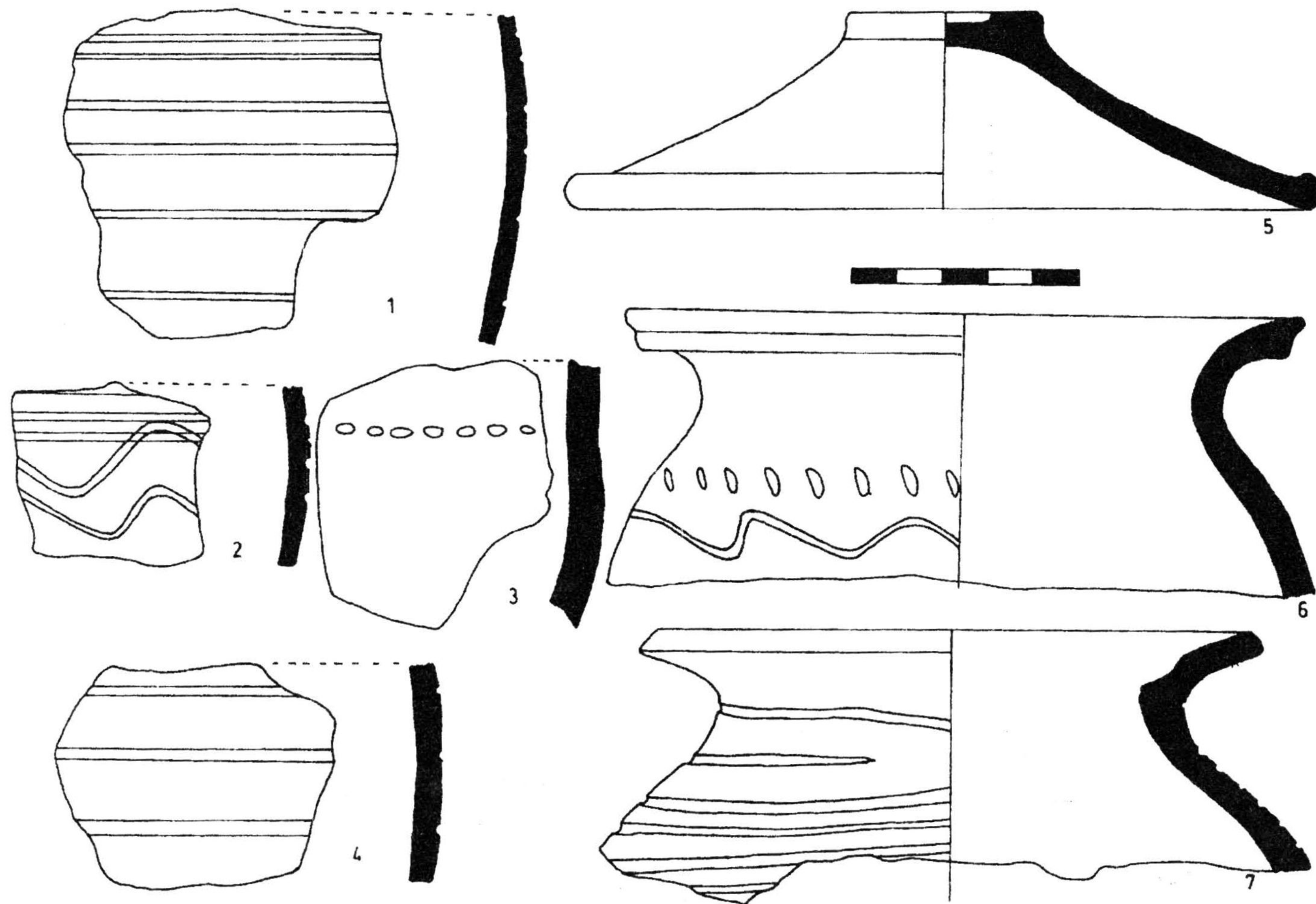

Fig. 116 – Ceramică feudală. 1-2 – din cuptorul feudal (C 1); 3-7 – Gr. 9 (S 4).

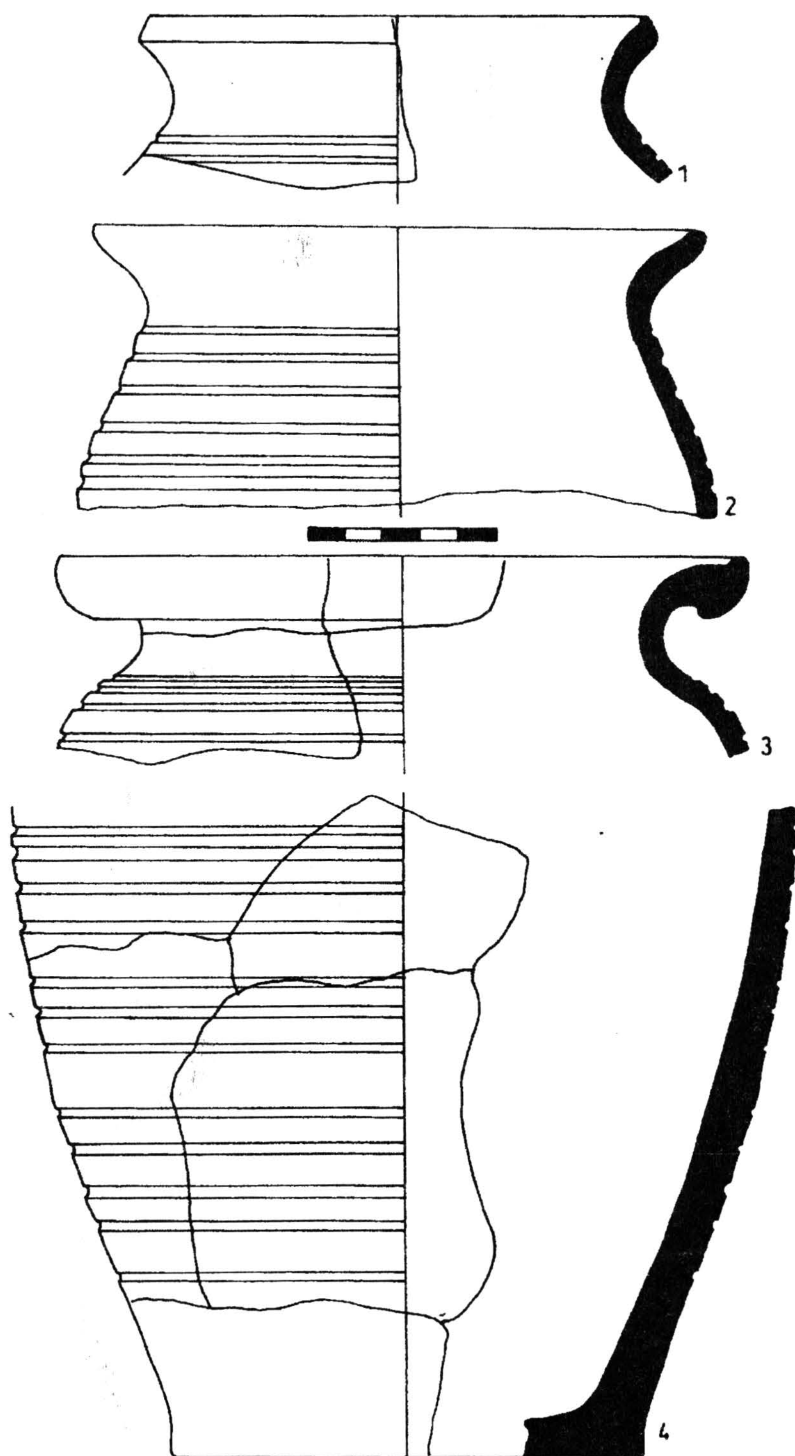

Fig. 117 – Ceramică feudală. 1-2, 4 – din groapa 28 (S 3); 3 – din strat.

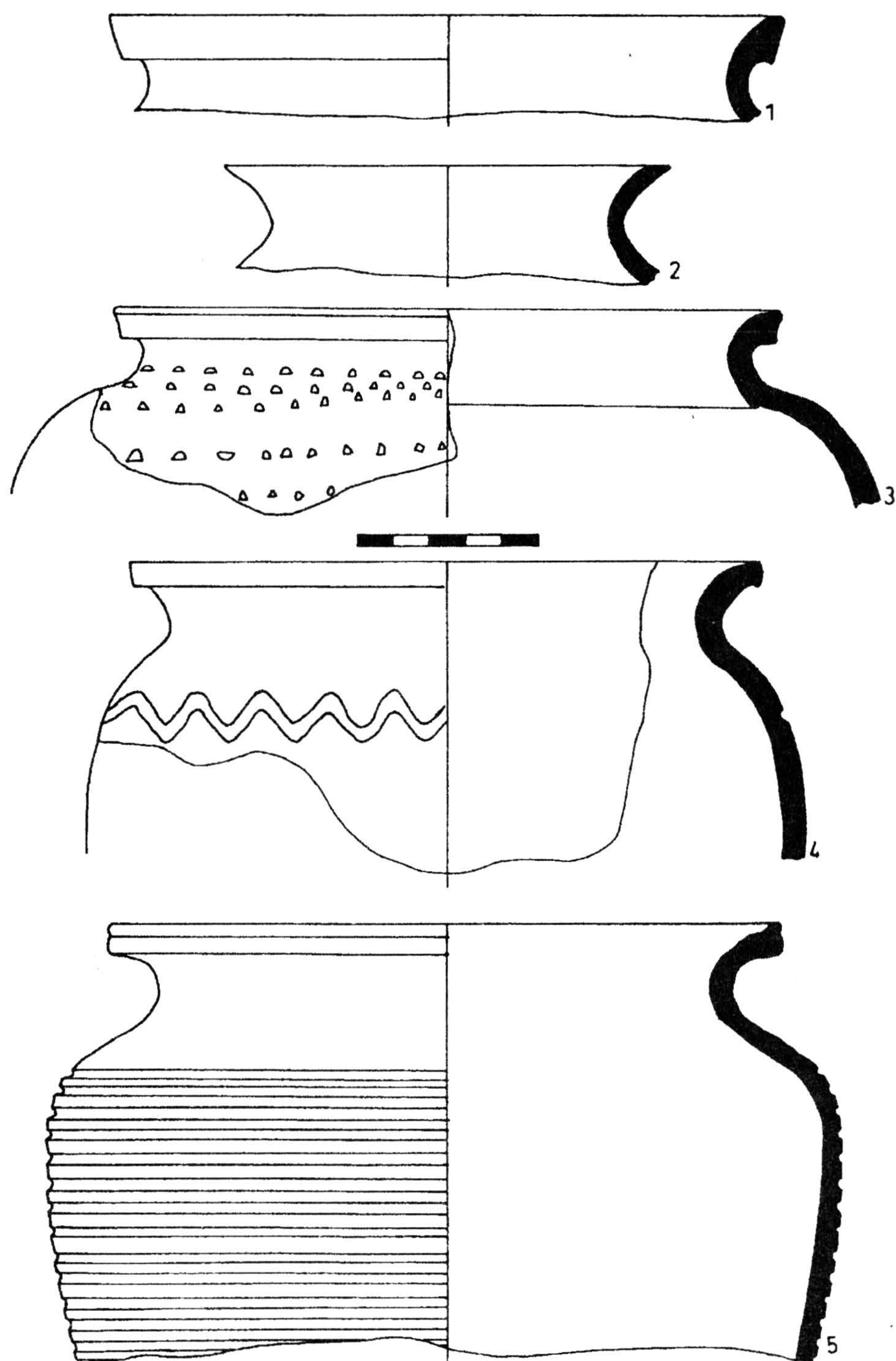

Fig. 118 – Ceramică din construcţia feudală din S 8.

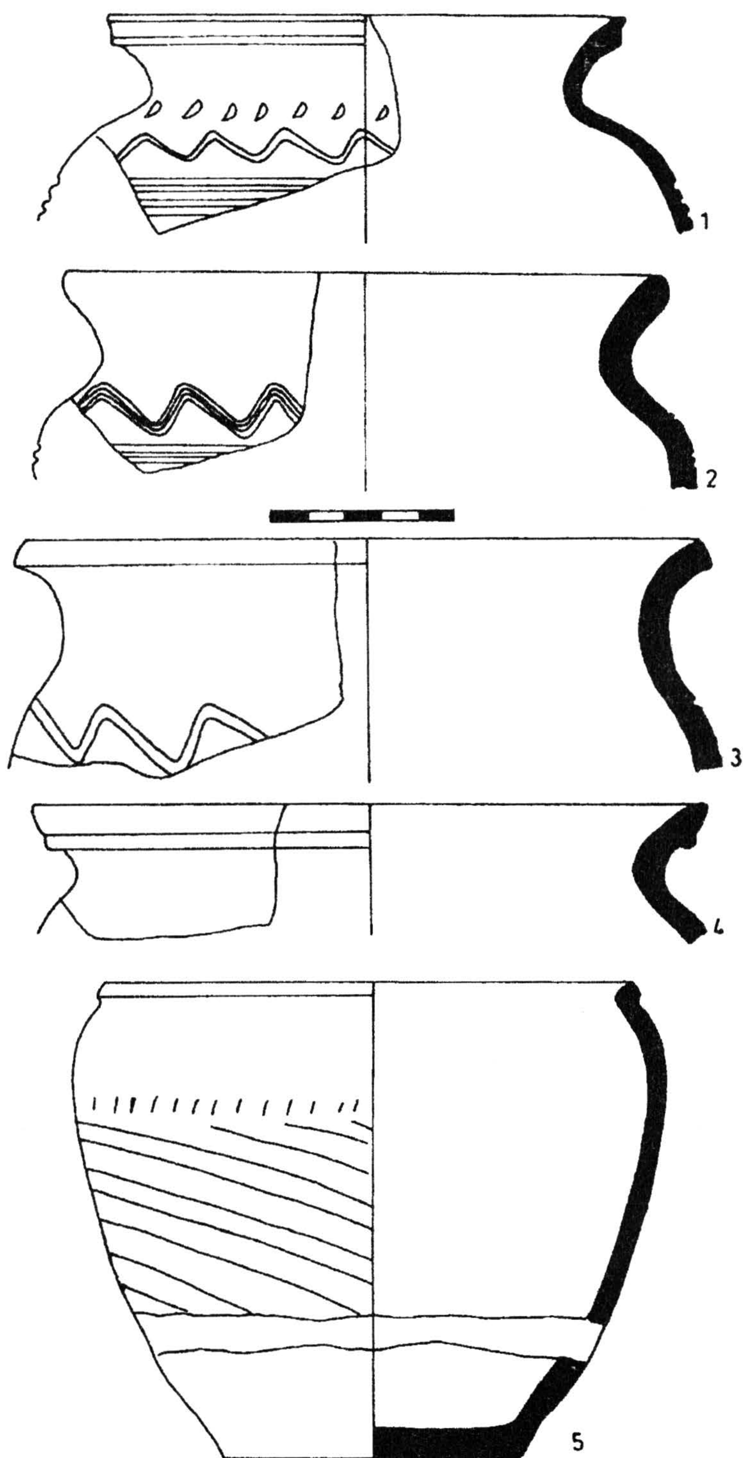

Fig. 119 – Ceramică feudală din şanţul din zona sudică a platoului (1-3) şi din construcţia din S 8 (4-5).

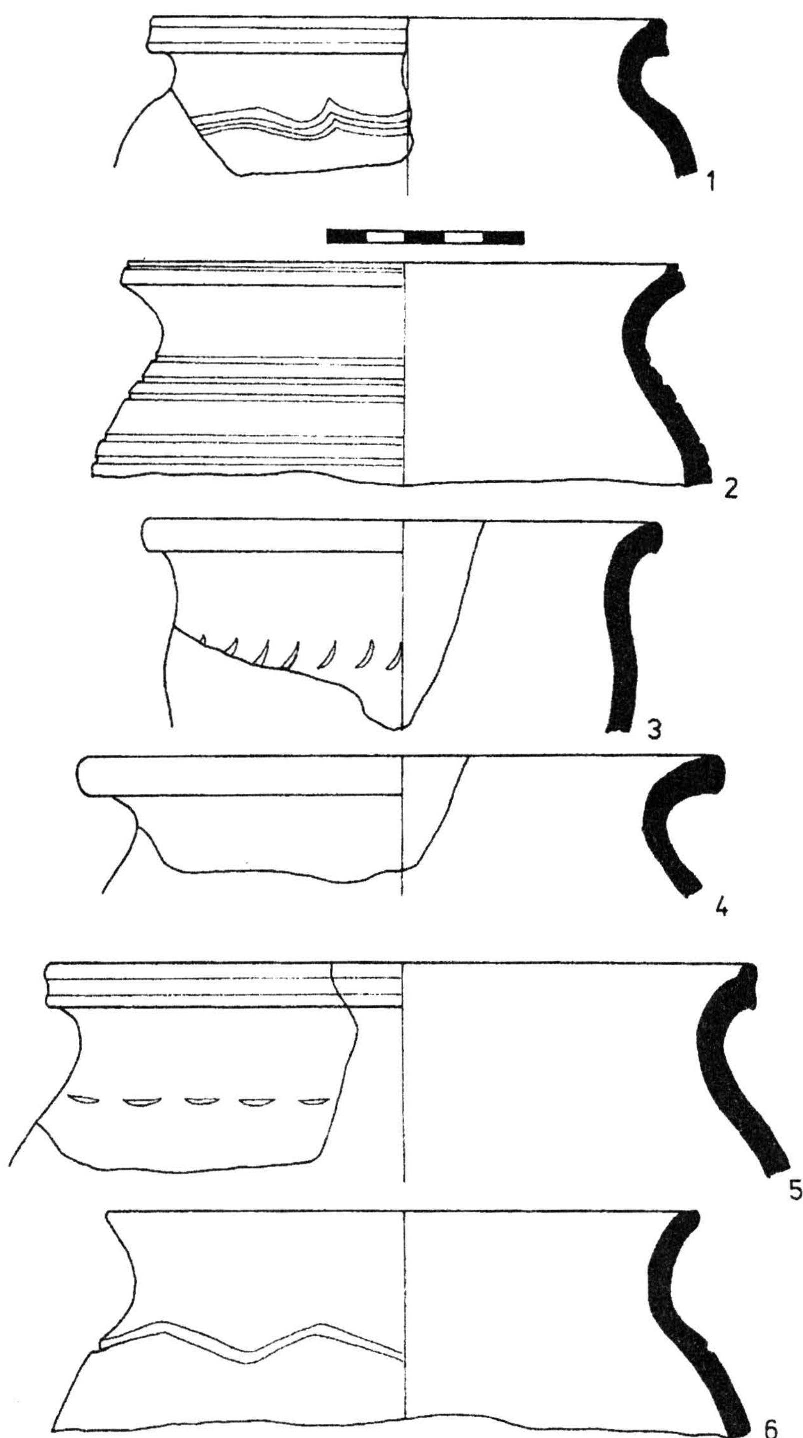

Fig. 120 – Ceramică feudală din şanţul din zona sudică a platoului.

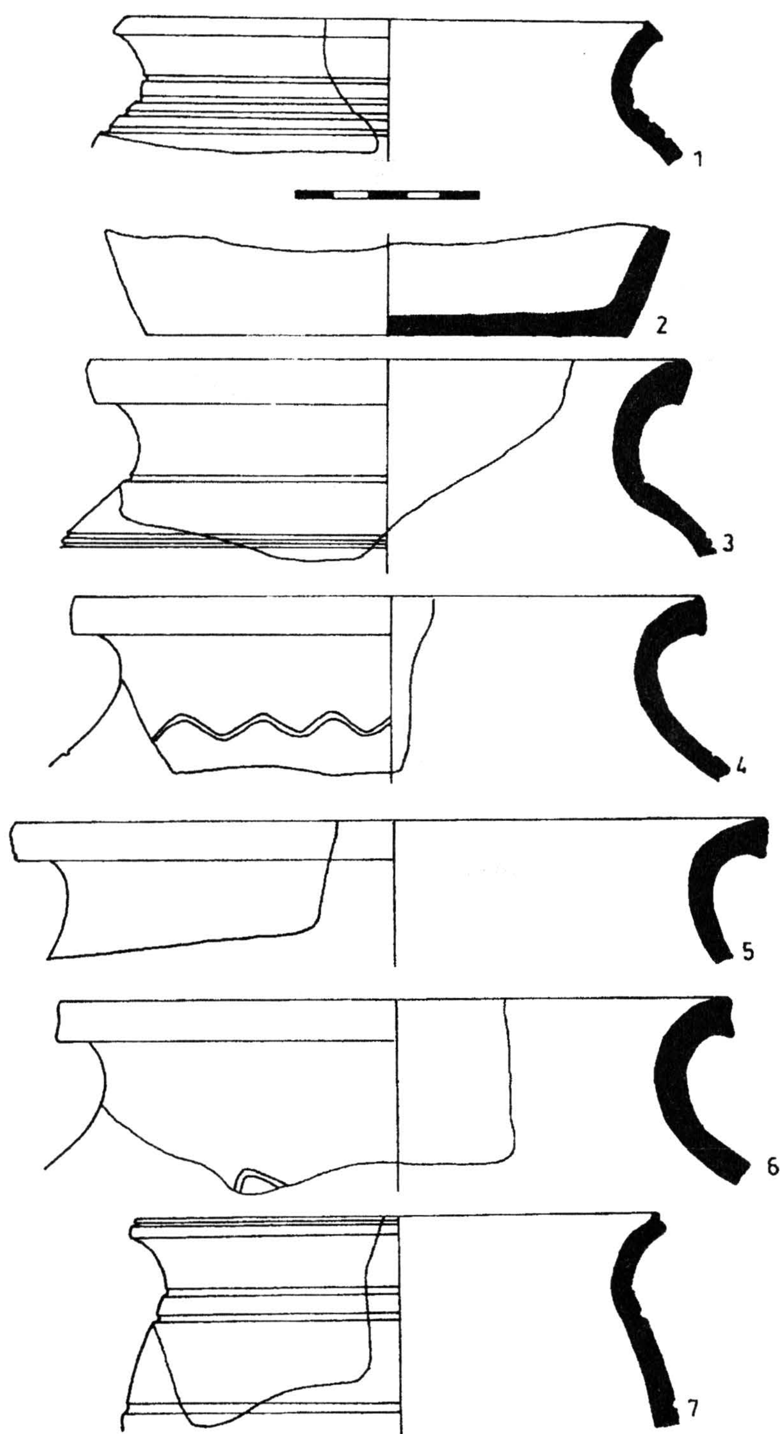

Fig. 121 – Ceramică feudală din şanţul din zona sudică a platoului.

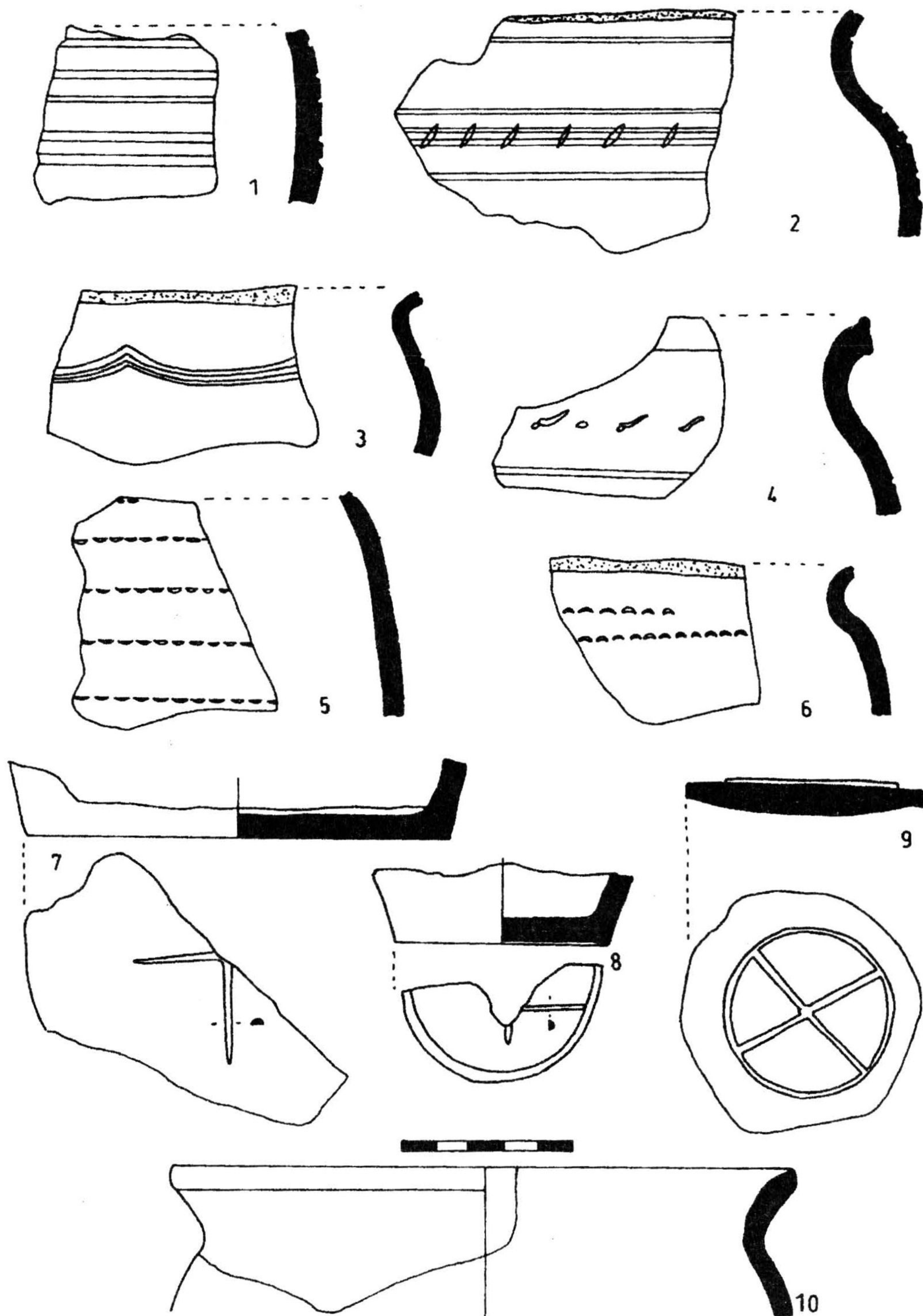

Fig. 122 – Ceramică feudală din şanţul din zona sudică a platoului.

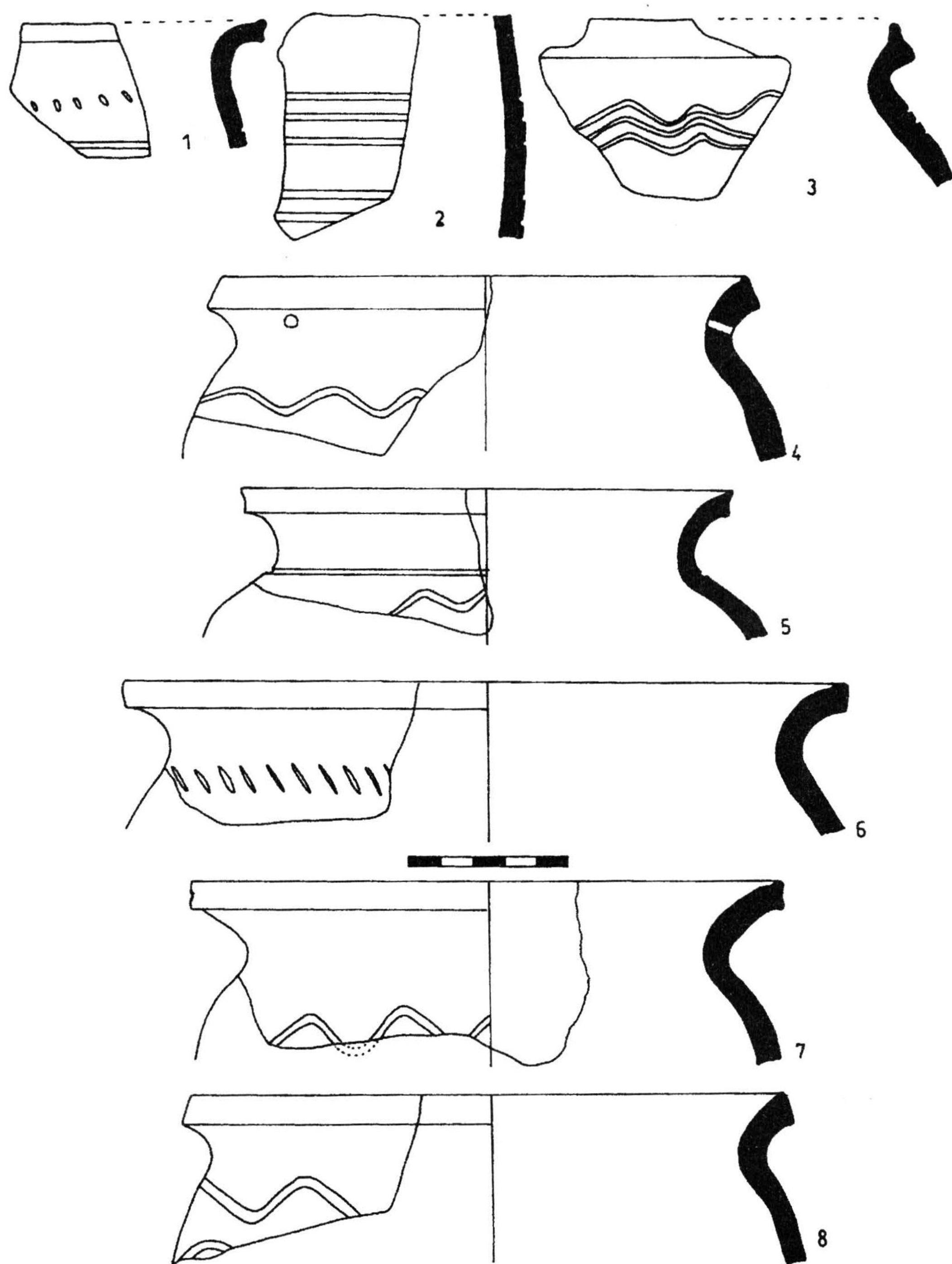

Fig. 123 – Ceramică feudală din șanțul surprins în S 5.

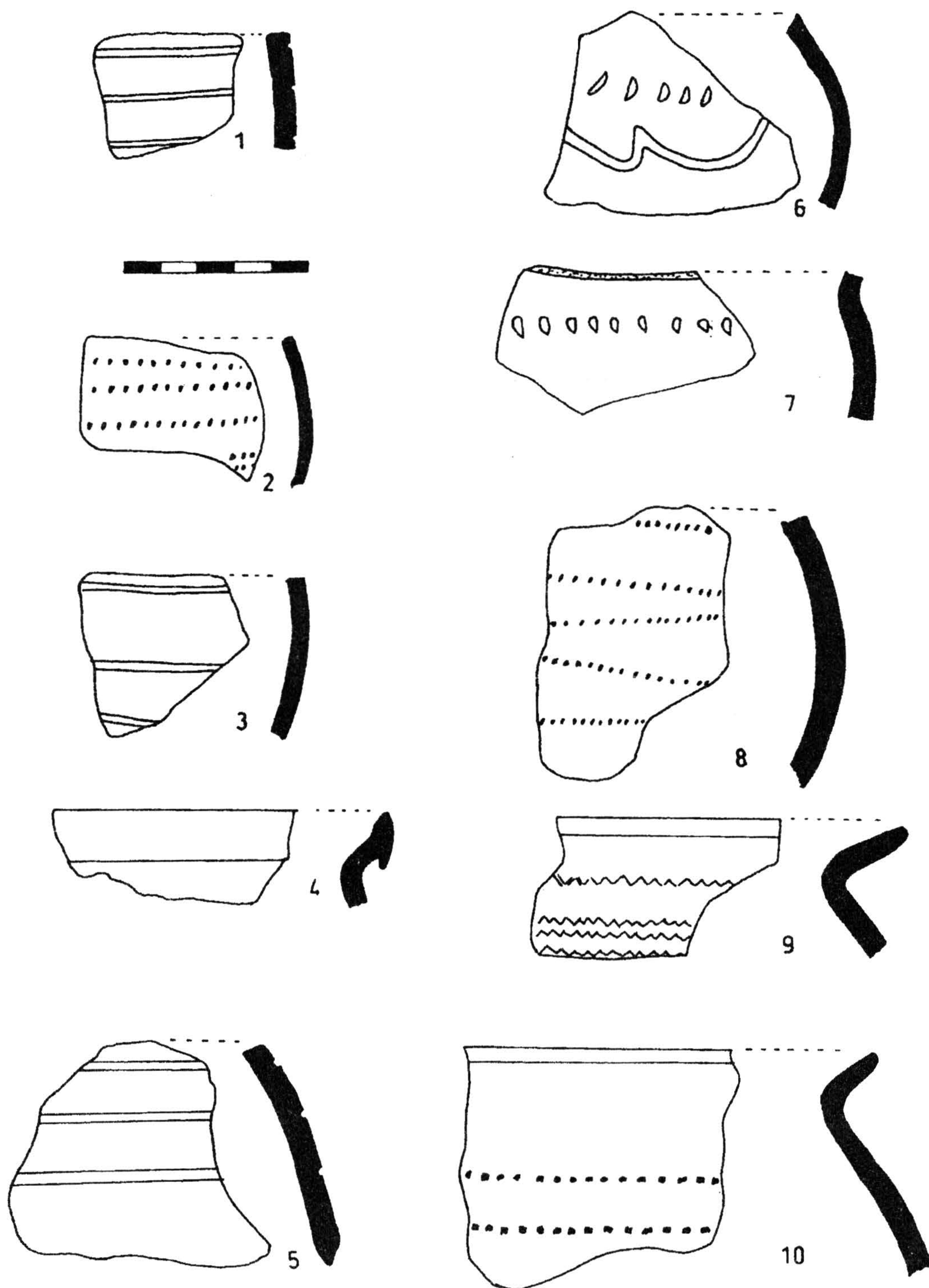

Fig. 124 – Ceramică feudală din strat.

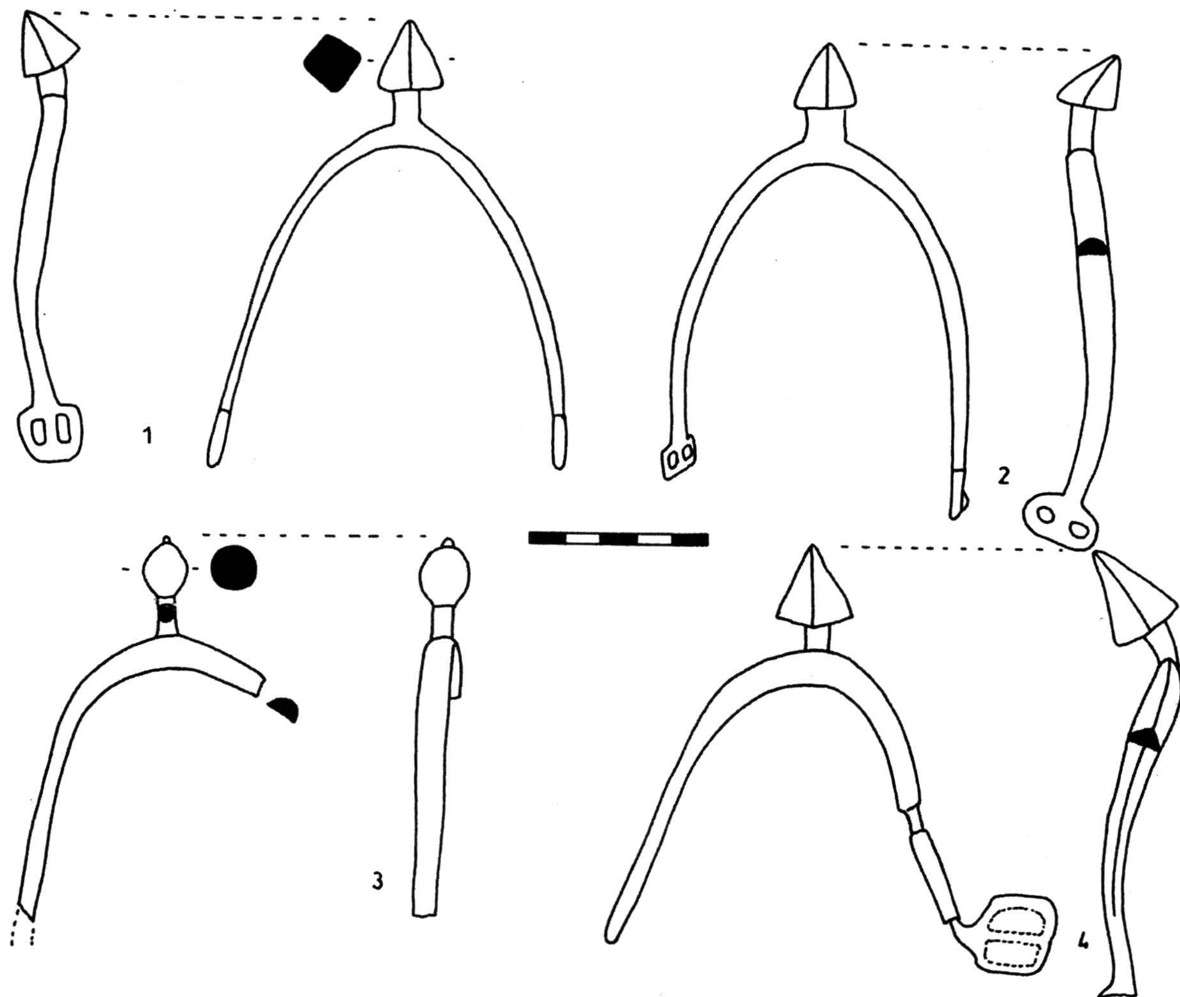

Fig. 125 – Pinteni de fier din construcția feudală din S 8 (2-3) şi din nivelul arheologic: 1 – S 2; 4 – S 8.

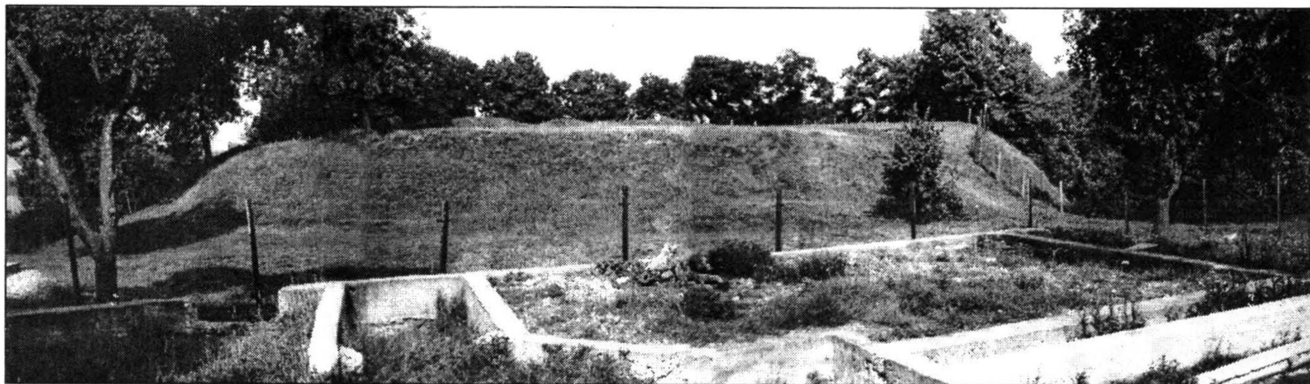

1

3

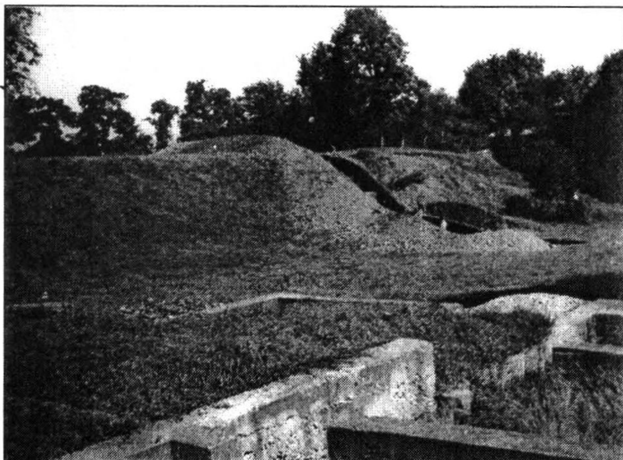

2

4

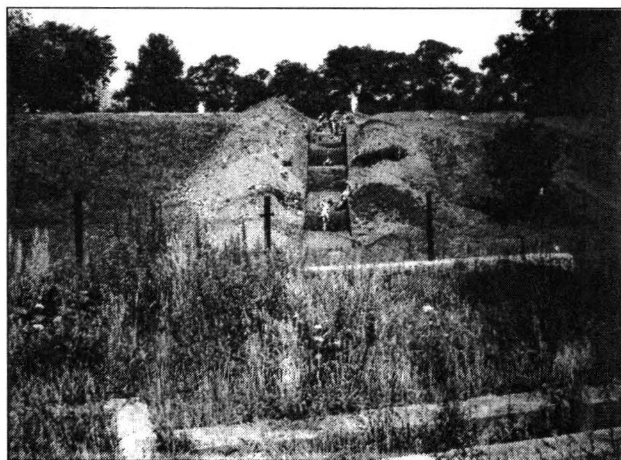
Fig. 126 – 1 – Vedere a zăcămintelor de sare de la Solotvino; 2 – „Cetatea" văzută din lunca Tisei; 3 – „Cetatea" văzută dinspre est; 4 – Valul de pământ.

1

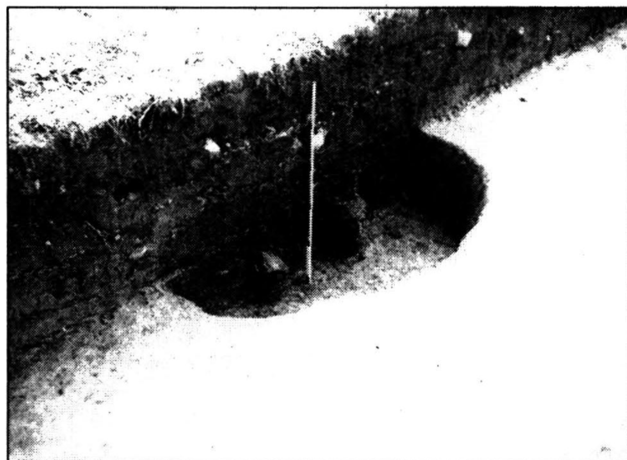

2

3

Fig. 127 – 1-3 – Valul de pământ: vedere de ansamblu (1) şi aspecte din timpul săpăturilor.

1

3

2

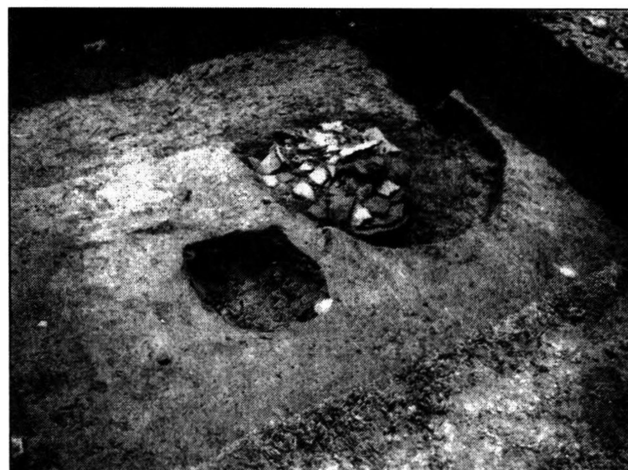
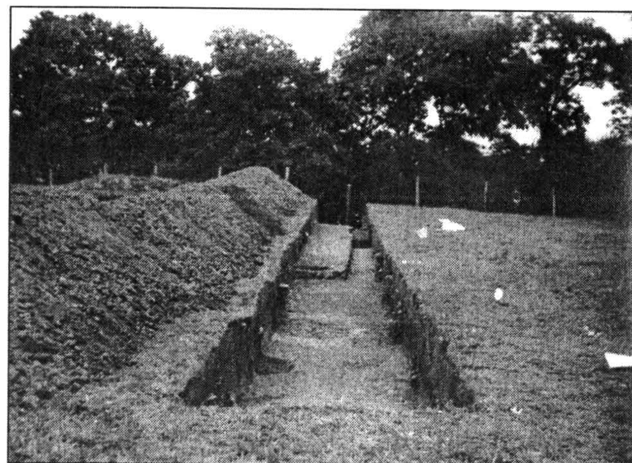
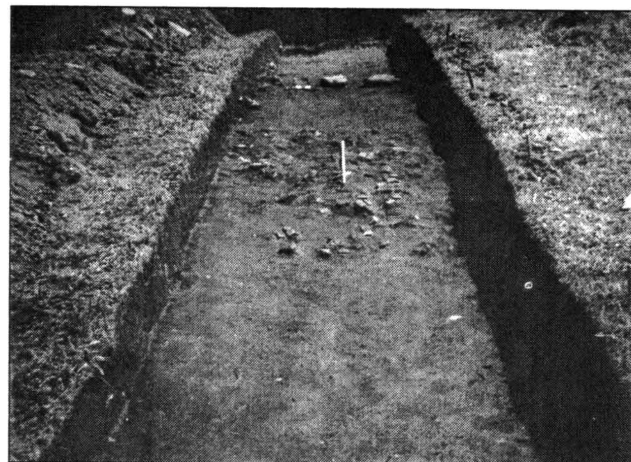

4

Fig. 128 – 1 – Gr. 7 din primul nivel dacic; 2-4 – Gr. 10 din epoca bronzului.

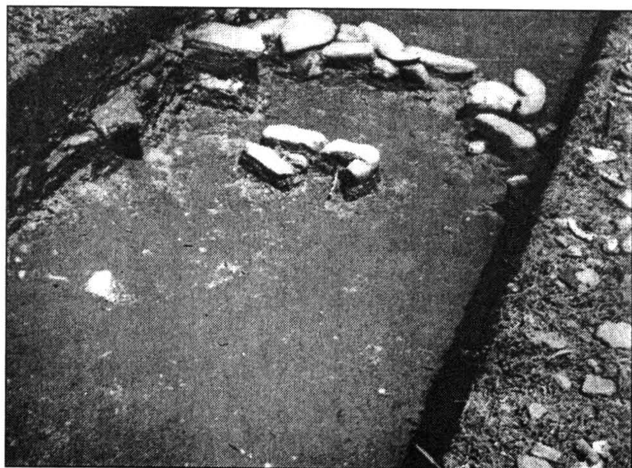
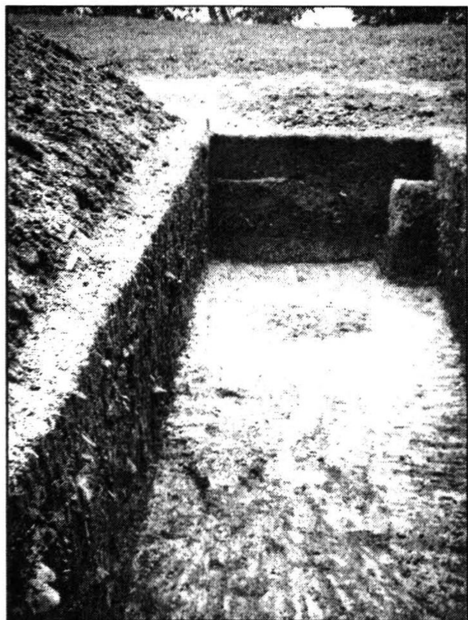
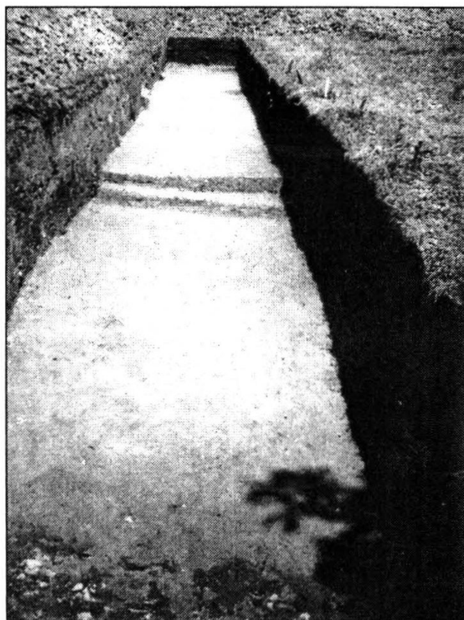

Fig. 129 – 1 – Secțiunea 1, m. –0,5 – 33,5; 2-3 – L 5 din S 2; 4 – Complexul feudal cu oase incinerate de animale din S 8.

1

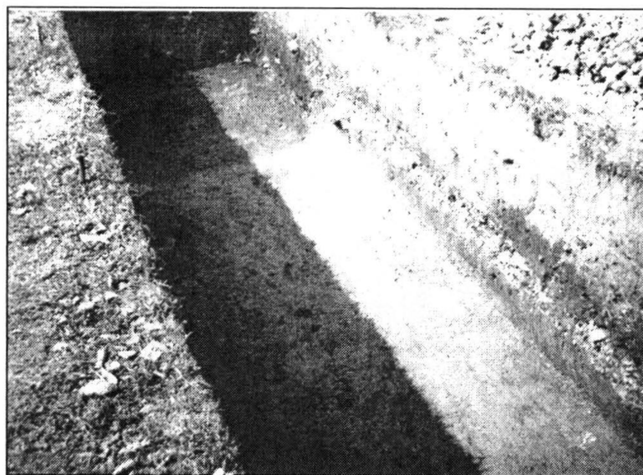

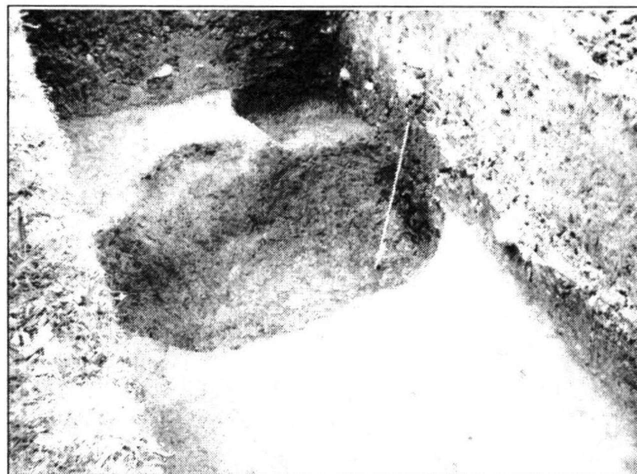
2

3

Fig. 130 – 1 – Secţiunea 4; 2 – Secţiunea 3; 3 – L 1 din S 1.

1

3

2

4

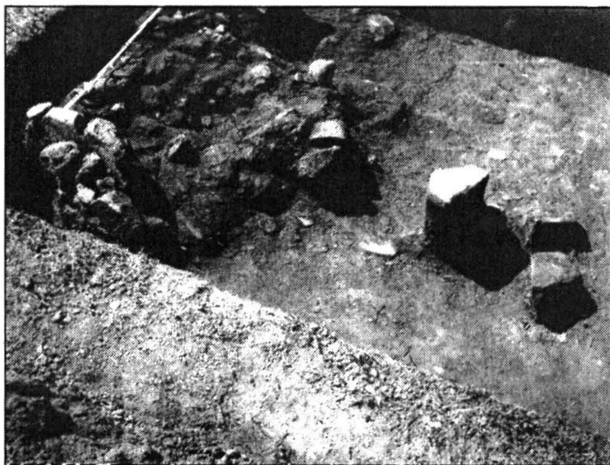
Fig. 131 – 1,3 – L 7 din S 2; 2 – Şanţul de fundaţie al construcţiei cu absidă (S 3); 4 – Gr. 1 din S 1.

1

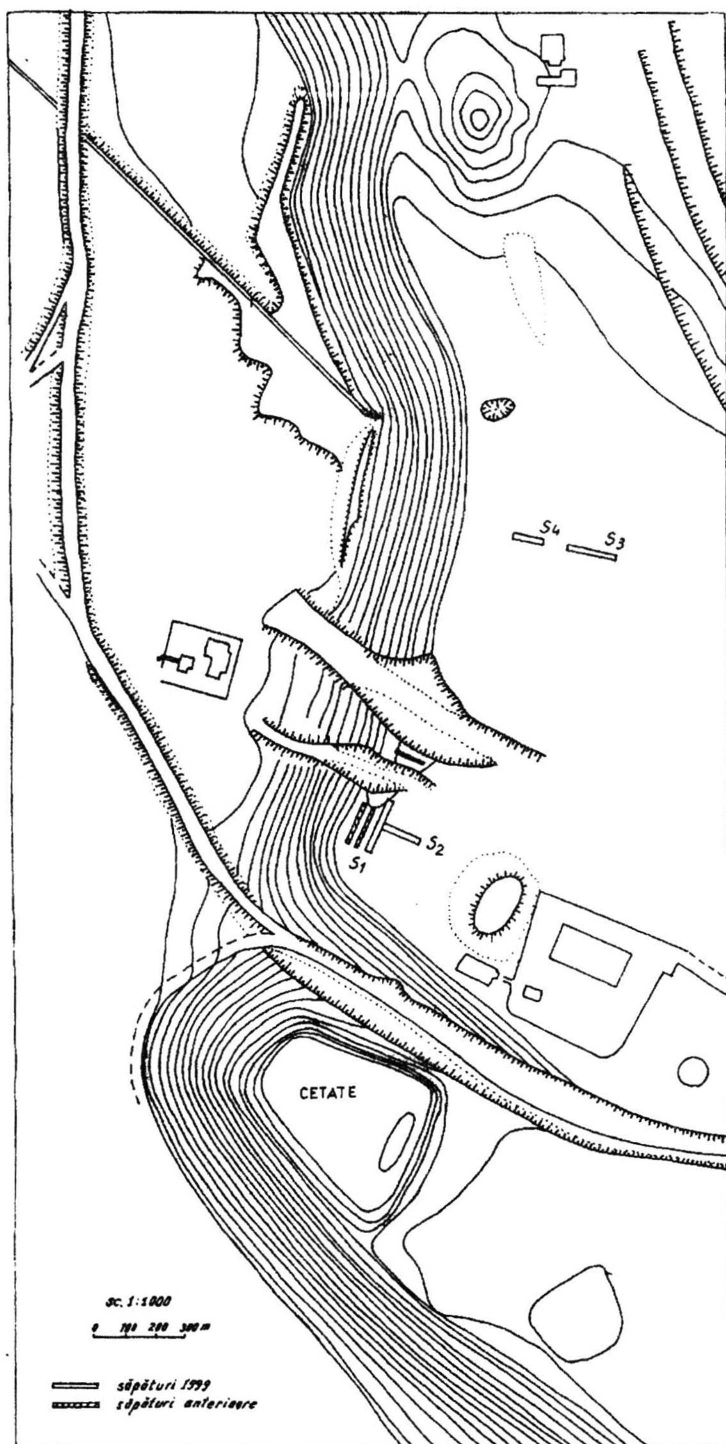

3

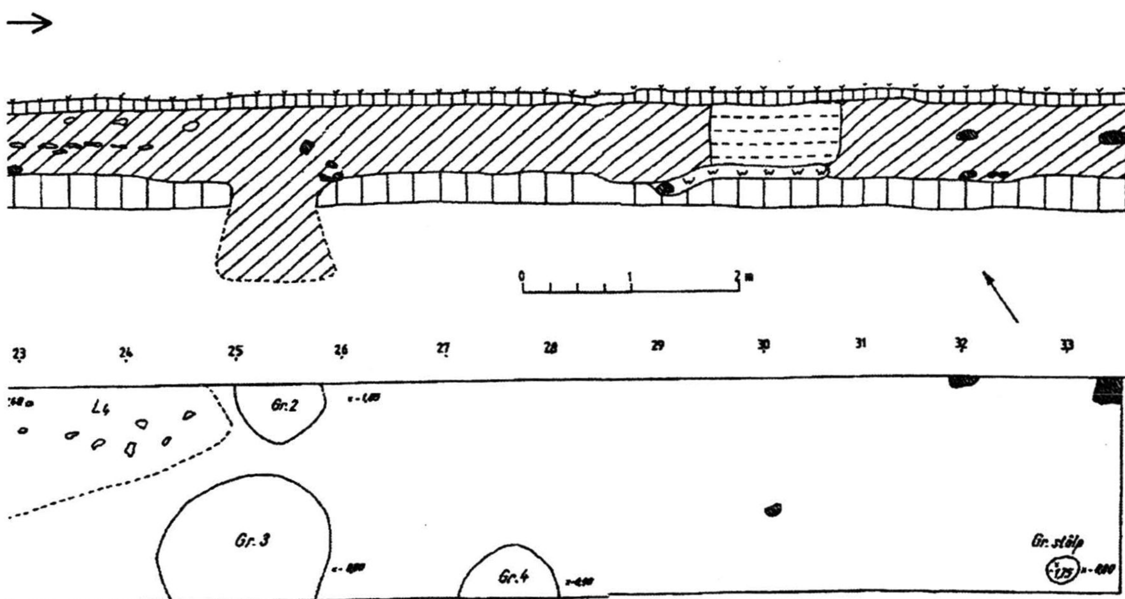

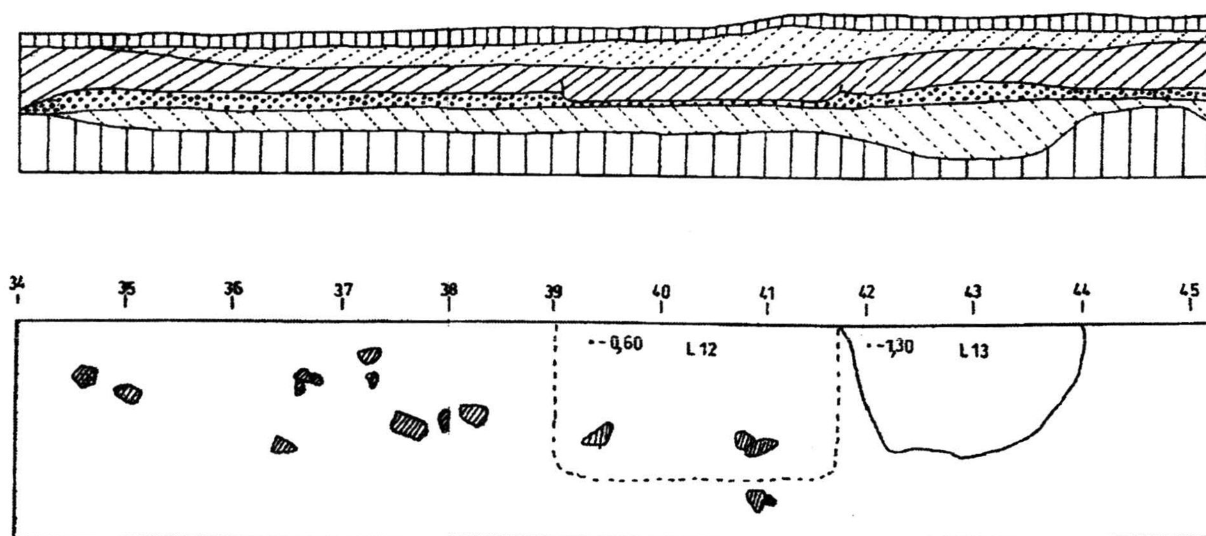
2

Fig. 132 – 1 – Dărâmătura cuptorului feudal în S 1; 2-3 – Cuptorul feudal (C 1).

Pl. I – Solotvino-„Cetate" şi terasa Tisei. Plan de situaţie.

Pl. II – S 1 (m. -0,50 – 45): plan şi profil nordic. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – strat de culoare cafenie gălbuie (al doilea nivel dacic); 3 – lut galben steril; 4 – pământ cenuşiu; 5 – pământ negru consistent cu fragmente ceramice; 6 – pîmânt gălbui-cenuşiu (groapă modernă); 7 – pământ negru intens (groapă modernă); 8 – fragmente ceramice; 9 – pietre; 10 – urme de chirpici; 11 – pământ negru-cenuşos (nivel feudal); 12 – strat de pietriş (nivelare dacică); 13 - pământ galben-verzui (nivel epoca bronzului).

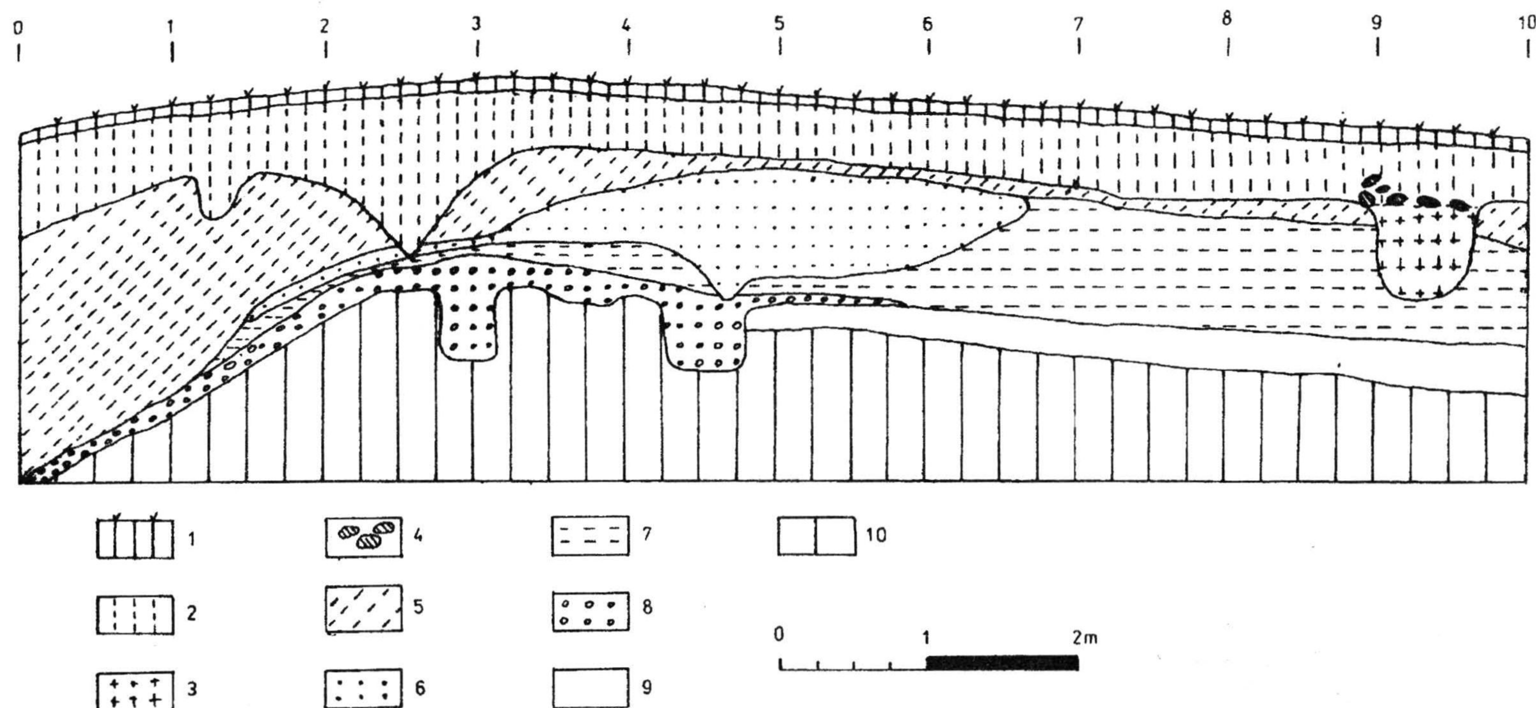
52 54 56 58 60 62 64 66

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17

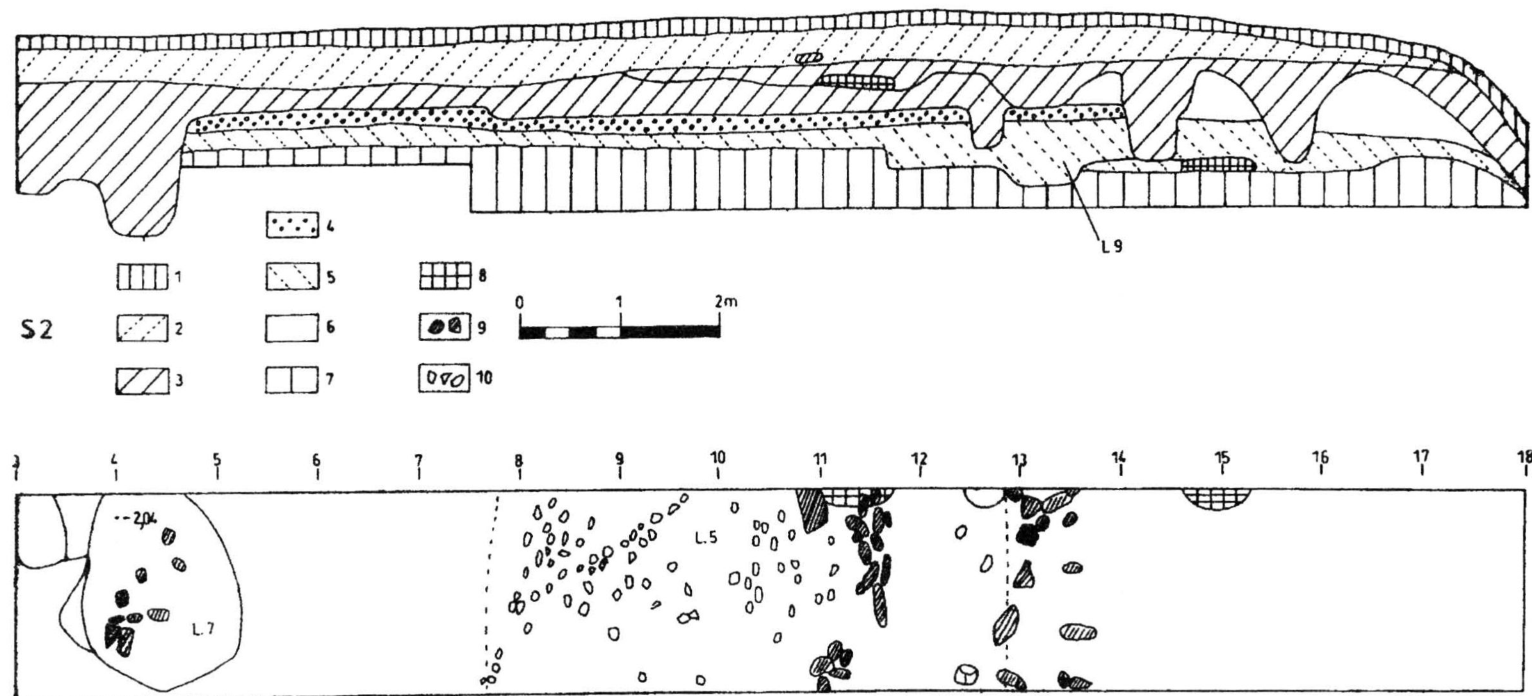
0 1 2m

68 70 72 74 76 78 80 82

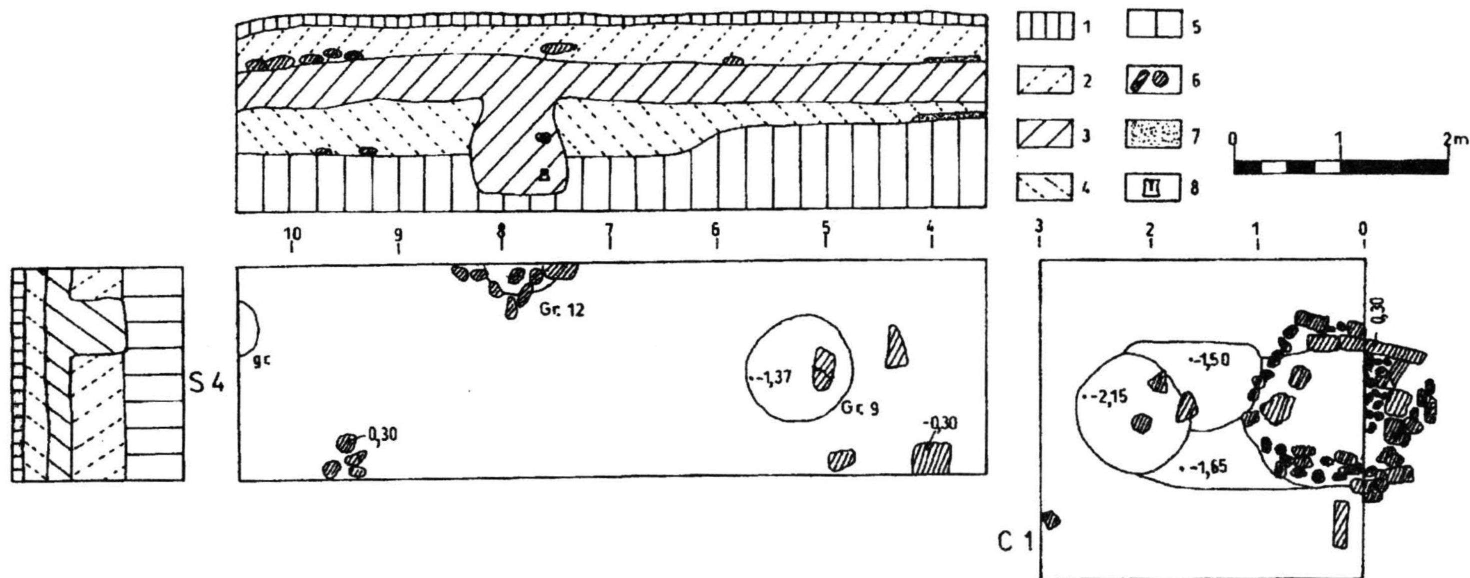
Pl. III – S 1 (m 50 – 82): profil nordic prin valul de pământ şi şanţ. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – pământ negru cu chirpic; 3 – pşmânt cenuşos; 4 – pământ galben; 5 – pietre; 6 – pământ galben-verzui (nivel epoca bronzului); 7 – pământ ars (a doua fază a fortificaţiei dacice); 8 – pământ ars (prima fază a fortificaţiei dacice); 9 – bârnă carbonizată; 10 – lut galben cu pigment de arsură; 11 – pământ ars negricios; 12 – pământ brun-deschis, cenuşos; 13 – lut galben cu pietriş; 14 – pământ negru; 15 – pământ negru cu pietre şi pigment de arsură; 16 – lut galben steril; 17 – pământ deranjat recent.

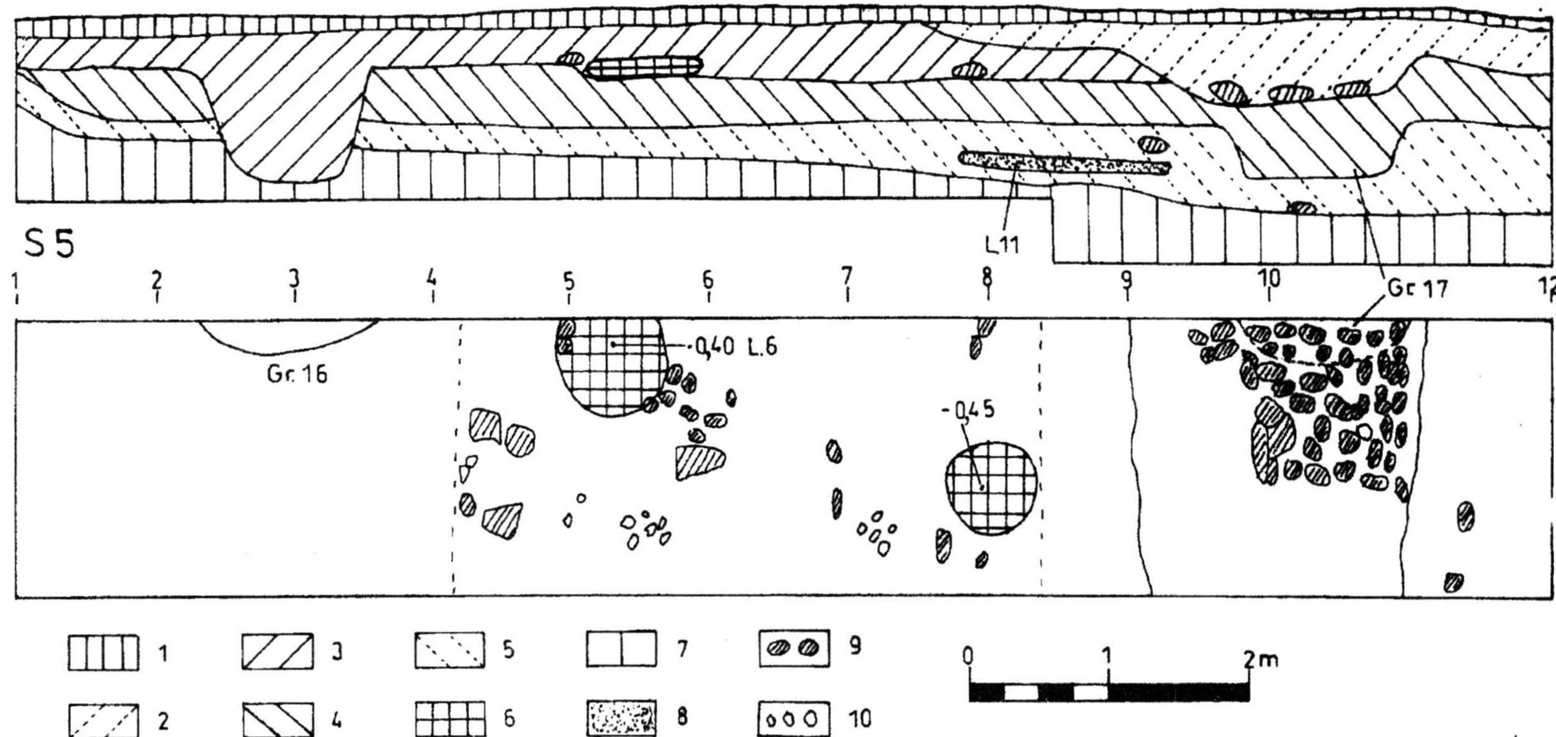
Pl. IV – S 7: profil sudic prin valul de pământ. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – pământ negru roşiatic cu urme de arsură (palisadă medievală); 3 – pământ negru cu cenuşă (groapă medievală); 4 – pietre; 5 – pământ galben cu pigment de arsură; 6 – pământ ars de culoare roşie (a doua fază a fortificației dacice); 7 – lut galben cu pigment de arsură; 8 – pământ ars de culoare roşie (prima fază a fortificației dacice); 9 – pământ galben-verzui (nivel epoca bronzului); 10 – lut galben steril.

Pl. V – S 2: plan şi profil vestic. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – pământ negru-cenuşos (nivel feudal); 3 – pământ negru (al doilea nivel dacic); 4 – strat de pietriş (nivelare dacică); 5 – pământ galben-verzui (nivel epoca bronzului); 6 – lut galben cu pigment de arsură; 7 – lut galben steril; 8 – vetre de foc; 9 – pietre; 10 – fragmente ceramice.

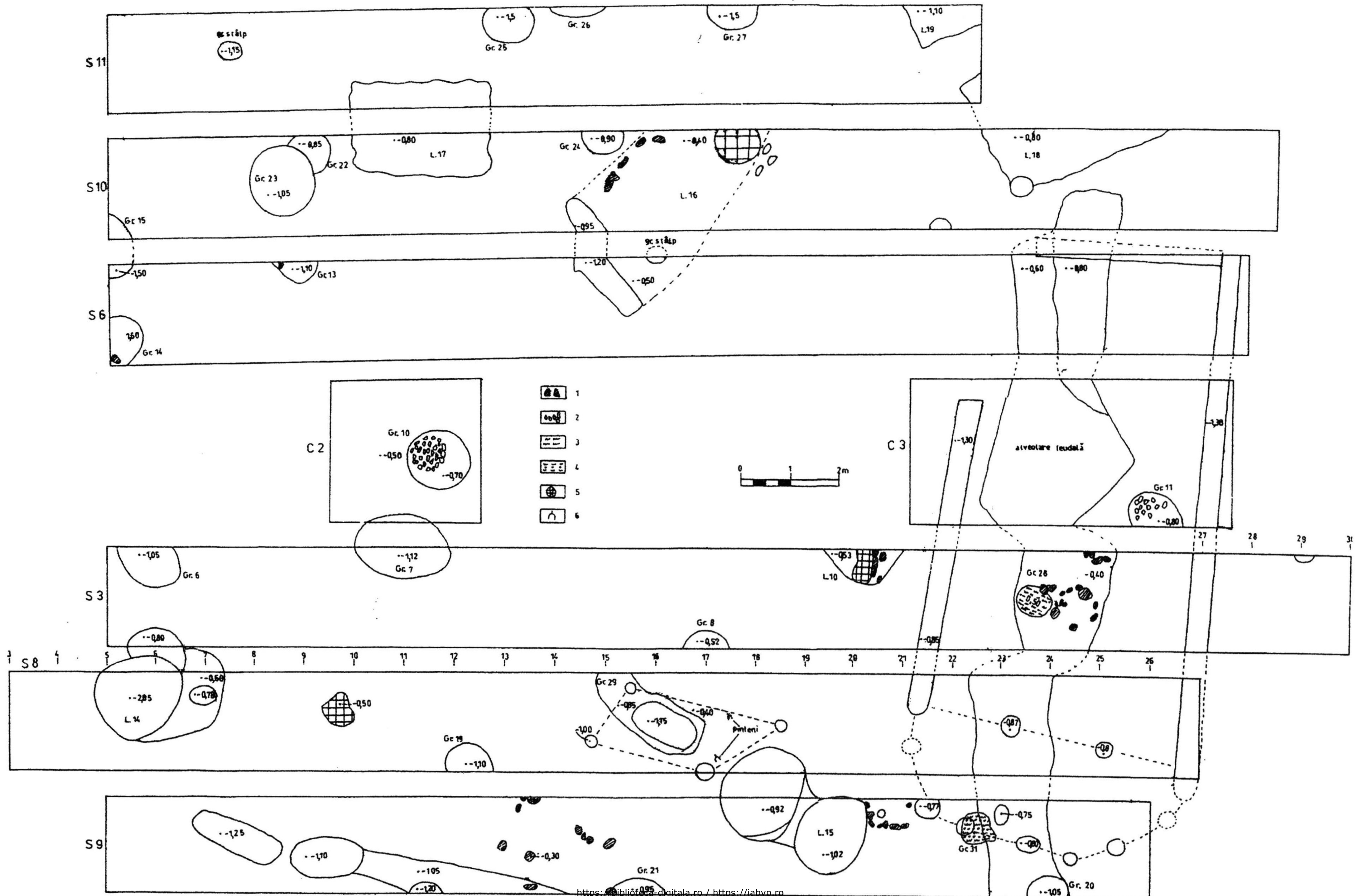

Pl. VI – C 1 şi S 4: plan şi profil estic. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – pământ negru-cenuşos (nivel feudal); 3 – pământ negru (al doilea nivel dacic); 4 – pământ galben-verzui (nivel epoca bronzului); 5 – lut galben steril; 6 – pietre; 7 – podină arsă; 8 – topor de fier.

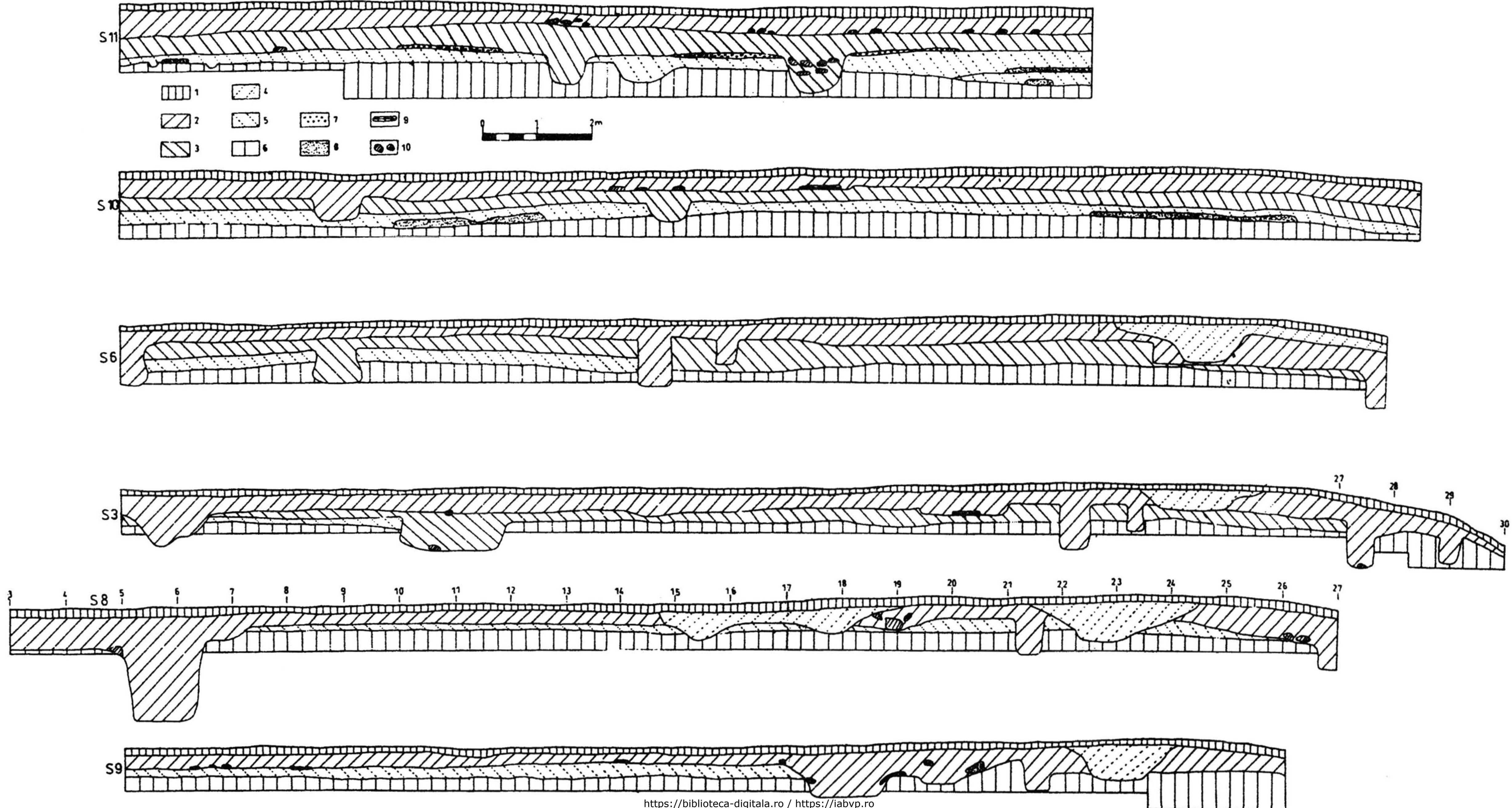

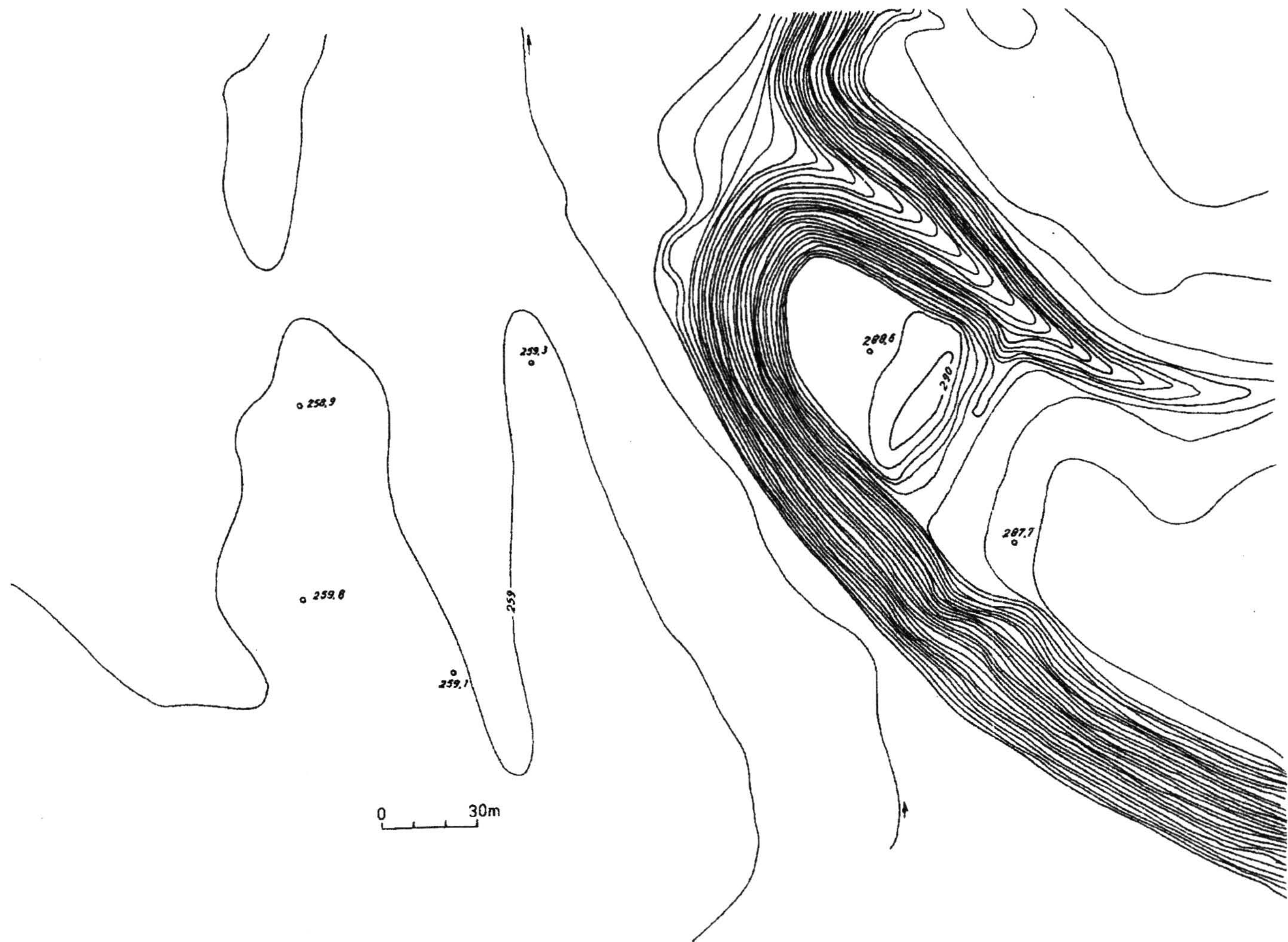
Pl. VII – S 5: plan şi profil vestic. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – pământ negru-cenuşos (nivel feudal); 3 – pământ negru (al doilea nivel dacic); 4 – pământ negru-gălbui (primul nivel dacic); 5 – pământ galben-verzui)nivel epoca bronzului); 6 – vetre de foc; 7 – lut galben steril; 8 – podină arsă; 9 – pietre; 10 – fragmente ceramice.

Pl. VIII – Planurile secțiunilor și casetelor din sectorul nordic al așezării. Legenda: 1 – pietre; 2 – fragmente ceramice; 3 – cenușă; 4 – arsură; 5 – vetre de foc; 6 – pinteni de fier.

Pl. IX – Profilurile estice ale secţiunilor din sectorul nordic al aşezării. Legenda: 1 – strat vegetal; 2 – pământ negru (al doilea nivel dacic); 3 – pământ negru-gălbui (primul nivel dacic); 4 – pământ negru-cenuşos (nivel feudal); 5 – pământ galben-verzui (nivel epoca bronzului); 6 – lut galben steril; 7 – strat de pietriş (nivelări dacice); 8 – podine arse; 9 – vetre de foc; 10 – pietre.

Pl. X – Planul terasei pe care se află situl arheologic de la Solotvino.

CĂRŢI APĂRUTE ÎN SERIA BIBLIOTHECA THRACOLOGICA:

I. Adrian C. FLORESCU, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, Călăraşi, 1991.

II. Ioan ANDRIŢOIU, *Civilizaţia tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, Bucureşti, 1992.

III. Eugen COMŞA, *Bibliografia referitoare la a doua epocă a fierului de pe teritoriul României*, Bucureşti, 1993.

IV. Marian GUMĂ, *Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României*, Bucureşti, 1993.

V. Mihai SÂMPETRU, *Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1994.

VI. Attila LASZLO, *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi. Culturile Gava-Holihrady şi Corlăteni-Chişinău pe teritoriul Moldovei*, Bucureşti, 1994.

VII. Oleg LEVIŢKI, *Cultura Hallstattului canelat la răsărit de Carpaţi*, Bucureşti, 1994.

VIII. Grigore BRÂNCUŞ, *Cercetări asupra fondului thraco-dac al limbii române*, Bucureşti, 1995.

IX. Adrian PORUCIUC, *Archaeolinguistica. Trei studii interdisciplinare*, Bucureşti, 1995.

X. Vasile URSACHI, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995.

XI. Vjačeslav KOTIGOROŠKO, *Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n.*, Bucureşti, 1995.

XII. Valentin VASILIEV, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transilvanie*, Bucarest, 1995.

XIII. Horia CIUGUDEAN, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, Bucureşti, 1996.

XIV. Serghei AGULNICOV, *Necropola culturii Belozerka de la Cazaclia*, Bucureşti, 1996.

XV. Aurel RUSTOIU, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr. – sec. I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse de bronz*, Bucureşti, 1996.

XVI. Andrei OPAIŢ, *Aspecte ale vieţii economice din provincia Scytia Minor (sec. IV-VI p.Ch.). Producţia ceramicii locale şi de import*, Bucureşti, 1996.

XVII. Oleg LEVIŢKI, Igor MANZURA, Tatiana DEMCENKO, *Necropola tumulară de la Sărăţeni*, Bucureşti, 1996.

XVIII. Nelu ZUGRAVU, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997.

XIX. Cătălina VĂTĂŞESCU, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti, 1997.

XX. Cristian F. SCHUSTER, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, Bucureşti, 1997.

XXI. Zsolt SZEKELY, *Perioada timpurie şi începutul celi mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bucureşti, 1997.

XXII. Aurel RUSTOIU, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Bucureşti, 1997.

XXIII. Ioan ANDRIŢOIU, Aurel RUSTOIU, *Sighişoara – Wietenberg. Descoperirile preistorice şi aşezarea dacică*, Bucureşti, 1998.

XXIV. Gheorghe POPILIAN, Marin NICA, *Gropşani – monografie arheologică*, Bucureşti, 1998.

XXV. Aurel ZANOCI, *Fortificaţiile geto-dacice din spaţiul extra-carpatic în sec. VI-III a.Chr.*, Bucureşti, 1998.

XXVI. Ioan STÂNGĂ, *Viaţa economică la Drobeta în sec. II-VI p.Chr.*, Bucureşti, 1998.

XXVII. Silvia TEODOR, *Regiunile est-carpatice ale României în sec. V-II î.Chr. Consideraţii generale şi repertoriu arheologic*, Bucureşti, 1999.

XXVIII. János NÉMETI, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Bucureşti, 1999.

XXIX. Victor M. BOBI, *Civilizaţia geto-dacilor de la curbura Carpaţilor (sec. VI î.Chr. – sec. II d.Chr.)*, Bucureşti, 1999.

XXX. Grigore BRÂNCUŞ, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, 1999.

XXXI. Maia KAŠUBA, Vasile HAHEU, Oleg LEVIŢKI, *Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu*, Bucureşti, 2000.

XXXII. Marcela POPILIAN, *Obiceiuri de primăvară în Oltenia. Calendarul creştin şi practica populară*, Bucureşti, 2001.